Jesus

C

Ex dela Librería de Monterey

Jesus

Egidius de Regimine Principum.

Es de la Librería del Coll.º del Romg.º de Sn Dionysio

GEORGIO miſeratiõe diuina Archiepiſcopo Vlixponeñ. Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ Tituli Sanctorum Petri & Marcellini Preſbitero Cardinali Reuereniſſimo ac benemerito. Oliuerius Seruius Tolentinas. S. P. D.

COGITANTI mihi ſæpẽumero Reuerẽdiſſime pater & domine: cui uolumen de regimine principũ Egidii Romani ordinis fratrum heremitarũ Sancti Auguſtini: per ſummas uigilias lucubratum opus dedicare poſſem occurrit ſemper tua Reuerendiſſima dominatio: quæ & ordini & ipſius ordinis generali priori Ambroſio Coriolano: qui totus tibi deditiſſimus eſt: ſumme defert atq; fauet: amore & beniuolentia proſequitur. Non immerito occurris. Materia id inſtantiſſime exigit. Es enim a teneris annis inter principes educatus & ad hanc uſq; ætatem magno cum honore diuerſatus: & bonitati tuæ atq; prudentiæ Alfonſus luſitaniæ Rex armis & religione potens polleſq; plurimum contulit. Et tua quoq; uirtus opinionem auxit: unde ꝓmeritis Cardinalatus inſigni præditus: fide & conſilio clarus: magno uſui nomini Chriſtiano eſſe uideris. Igitur non alienum nobis uiſum eſt: ipſum opus laboribus noſtris impreſum tuæ Reuerendiſſimæ dominatiõi dedicatũ iri. Non quod mihi exploratũ minus ſit: hæc & maiora calles: cum in naturalibus tum in moralibus præſtas. Ex eo quidem: ut maior auctoritas noſtro operi accedet & magnis uiris maxime æſtimabitur: quod cum a publicis aſſiduis prope negociis aliquid ſucciſſiui temporis nanciſceris: Leges in quo moralis philoſophiæ pars: quod minime ignoras: deprehẽditur: quodq; quidem certe & opere & titulo dominationis tuæ utilitati oblectamentoq; legẽtibus fore cõfidimus: & ad bene beateq; uiuendum non parum mortalibus prodeſſe. Vale & me ſeruulũ cum uolueris (uolueris enĩ tua humanitate ſemper) inter tuos deditiſſimum annumerabis.

COMPOST. ACAD. LX. BIBLIOT.

Tabula

¶ Incipiunt capitula prie partis primi libri de regimine regum & principum i qua tractatur ubi est ponēda fœlicitas & in quo reges & principes debeant suam fœlicitatem ponere.

Quis sit modus procedendi in regimine regum & principum: ca.i.

Quis sit ordo dicendorum. ca.ii.

Quanta sit utilitas in dicendis. ca.iii.

Quot sunt modi uiuendi & quomodo i eis fœlicitas habet esse. ca.iiii.

Quod maxime expedit regiæ maiestati suum finem & suam fœlicitatem cognoscere. ca.v.

Quod non decet regiam maiestatem suam fœlicitalem ponere in uoluptatibus. ca.vi.

Quod non decet regiam maiestatem fœlicitatem ponere diuitiis. ca.vii.

Quod non decet regiam maiestatem suam fœlicitatem ponere in honoribus. ca.viii.

Quod non decet regiam maiestatem suā fœlicitatem ponere in gloria & in fama. ca.ix.

Quod nō decet regiam maiestatem ponere suā fœlicitatem in ciuili potentia. ca.x.

Quod non decet regiam maiestatem suam felicitatem ponere in robore corporali uel i pulcritudine uel in aliis bonis corporis. ca.xi.

Quod in amore dei & in actu prudentiæ est ponenda fœlicitas. ca.xii.

Quantum sit præmium regis bene regentis populum sibi commissum. ca.xiii.

¶ Incipiūt capitula secūdæ partis primi libri de regimine regum & principū in qua tractatur q̄s uirtutes debeant habere reges & principes.

Quomodo diuidūtur potentiæ animæ & in quibus potentiis habent esse uirtutes. ca i.

Quomodo distinguntur uirtutes & quomodo esse habent in intellectu & appetitu. ca.ii.

Quot sunt uirtutes morales & quomodo earum numerus est sumendus. ca.iii.

Quod bonarum dispositionum quædam sunt uirtutes quædam sunt ancillantes uirtutibus & quædam præparationes ad uirtutem. ca.iiii.

Quod uirtutum quædam sunt principales & cardinales: quædam uero annexæ. ca.v.

Quomodo diuersimode notificari potest quid ē prudentia. ca.vi.

Q d' decet reges & principes eē prudētes. ca.vii.

Quot & quæ oporteat habere regem si debeat eē prudens. ca.viii.

Quomodo reges & principes possunt seipos prudentes facere. ca.ix.

Quot sunt modi iustitiæ et circa q̄ iustitia hēt eē & qūo ab aliis uirtutibus est distincta. ca.x.

Q d' absq; iustitia nequeūt regna subsistere. ca.xi.

Quod maxime decet reges esse iustos & i suo regno iustitiam obseruare. ca,xii.

Quid est fortitudo & circa quæ habet esse & qūo possumus facere nos ipsos fortes. ca.xiii.

Quid sit temperantia & circa quæ habet esse & q̄ sunt species eius & quomodo nos ipsos possumus facere temperatos. ca.xiii.

Quot sunt species fortudinis & secūdū q̄nā forti tudinē decet reges & prīcipes eē fortes. ca.xv.

Q d' exprobabilius ē eē itēperatū q̄ timidū & q̄ maxie decet reges & prīcipes tēpatos eē. ca.xvi.

Quid est liberalitas & circa quæ habet eē & qūo possumus nos ipsos facere liberales. ca.xvii.

Quod reges & principes ipossibile est esse prodigos & q̄ maxie detestabile ē eos eē auaros & q̄ potissime decet eos liberales esse. ca.xviii.

Quid est magnificētia & circa q̄ hēt esse & qūo possumus nos ipsos magnificos facere. ca.xix.

Quæ sunt ꝑprietates magnifici & q̄ ꝑprietates illas reges & principes habere debēt. ca.xx.

Quod maxie detestabile est reges & principes eē puificos & q̄ decet eos magnifica facere. ca.xxi.

Quid ē magnanimitas & circa q̄ hēt esse: & qūo possumus nos ipos magnanimos facer. ca.xxii.

Quæ sunt ꝑprietates magnanimi & q̄ decet reges & principes magnanimos esse. ca.xxiii.

Quomodo reges & principes debent esse amatores honoris & qualis est uirtus illa quæ dicitur honoris amatiua. ca.xxiiii.

Quod humilitas dici debet honoris amatiua & q̄ ois magnanimus est humilis. ca.xxv.

Quid est humilitas & circa q̄ hēt esse & q̄ decet reges & principes esse humiles. ca.xxvi.

Quid est māsuetudo & circa q̄ hēt eē & q̄ decet reges & principes esse mansuetos. ca.xxvii.

Quid ē amicabilitas & circa q̄ hēt eē & q̄ decet reges & prīcipes eē amicabiles. ca.xxviii.

Quid est ueritas & circa quæ habet eē & q̄ decet reges & principes esse ueraces. ca.xxix.

Quid est iocūditas & circa q̄ hēt eē & qūo decet reges & principes esse iocundos. ca.xxx.

Q d' maxie decet reges & principes oēs uirtutes hīe & q̄ si una careāt nullā habēt. ca.xxxi.

Quod diuersi sunt gradus bonoꝝ & maloꝝ & i quo gradu reges et prīcipes eē decet. ca.xxxii.

Quot sunt gradus uirtutū et cuiusmodi uirtutes habere deceat reges et principes. ca.xxxiii.

Q d' bonarū dispositionū q̄dā sunt uirtutes q̄dā supra uirtutes quædā annexæ uirtutibus quædā uero disponētes ad uirtutem. ca.xxxiiii.

¶ Incipiūt capitula tertiæ partis primi libri de regimine regū et principū. In qua tractatur quas passiones reges et principes debeant sequi.

Quot sunt passiones animæ et quomō accipiendus est earum numerus. Ca.i.

Quæ p̄dictarum passionū sunt priores et q̄ posteriores et quē ordinē habēt ad inuicē. ca.ii.

Quomodo decet reges et principes se habere ad odium et ad amorem. ca.iii.

Quomodo et quæ debeant reges et principes de

ſiderare & abhominari ca.iiii.
Quomodo reges & principes ſe habere debeant circa ſpem & deſperationem. ca.v.
Quomodo decet reges & principes ſe habere circa audaciam & timorem. ca.vi.
Quō differt ira ab odio & qūo reges & principes ſe hre debeāt ad irā & eius oppoſitū. ca.vii.
Quomodo reges & principes ſe habere debeant circa delectationes & triſtitias. ca.viii.
Quod harum paſſionum quædā ſunt magis principales quædam minus. ca.ix.
Quō paſſiōes aliæ ad paſſiōes alias reducūt. ca.x.
Quæ prædictarum paſſionum ſunt laudabiles & quæ uituperabiles & quomodo reges & principes ad illas debeant ſe habere. ca.xi.
¶ Incipiūt capitula quartæ partis primi libri de regimine regū & principū in qua tractat q ſunt mores iuuenū & ſenū & eoꝝ qui ſunt in ſtatu.
Quot ſūt mores iuuenū laudabiles & qūo reges & principes ad mores illos debeāt ſe hre. ca.i.
Quot mores iuuenū ſūt uitupabiles: & qūo rges & pricipes ad hmōi moresdebeāt ſe hre. ca.ii.
Quot mores ſenū ſunt uitupabiles & quo mō reges & principes uitare debeāt hos mores. ca.iii.
Quot mores ſenū ſunt laudabiles & qui ſūt mores eorū qui ſunt i ſtatu & qualiter reges & pricipes ad hmōi mores debeāt ſe habere. ca.iiii.
Quot ſunt mores nobiliū & qūo reges & principes ſe habere debent ad illos mores. ca.v.
Quot ſunt mores diuitū & qualiter reges & pricipes ſe debēt habere ad illos mores. ca.vi.
Quot ſunt mores potentū & qūo ad mores illos reges & principes debeant ſe habere. ca.vii.
¶ Incipiūt capitula primæ partis ſecūdi libri de regimie regū & pricipū in qua tractat quo regimie reges & pricipes debeāt ſuas cōiuges regere.
Q d naturale eſt hoi uiuere in ſocietate & q hoc decet reges & pricipes diligēter aduertere. ca.i.
Quomodo ſe habeat cōmunitas domus ad communitates alias & quomodo huiuſmodi cōmunitas ſit neceſſaria in humana uita. ca.ii.
Q d cōitas domus ē aliquo mō cōitas pria & q ē cōitas naturalis & q rges & pricipes & uniuerſaliter oēs ciues hoc ignorare nō debēt. ca.iii.
Qualis ſit communitas domus eo q oportet domos expluribus conſtare perſonis. ca.iiii.
Quod oportet in domo ſaltem duas communitates eſſe & q oportet eam cōſtare ſaltem ex tribus generibus perſonarum. ca.v.
Quod in domo pfecta oportet eē tres cōitates q̄ tuor gña pſonaꝝ & tria regimina & q oportet. hūc ſcdm libꝝ diuidere i tres partes. ca.vi.
Quod hō ē naturaliter aial cōiugale & q nolentes nubere nō uiuūt ut homines ſed uel ſunt beſtiæ uel ſunt dii. ca.vii.
Quod oēs ciues & maxime reges & pricipes debēt ſuis cōiugibus idiuiſibiliter adherer. ca.viii.
Quod omnes ciues & maxime reges & pricipes una ſola uxore debent eſſe contenti. ca.ix.
Quod cōiuges oium ciuiū & maxie regū & pricipū uno uiro debent eſſe contente. ca.x.
Quod decet omnes ciues & maxime reges & pricipes non ducere coniuges ſibi nimia cōſanguineitate coniunctas. ca.xi.
Quomō reges & pricipes & ulr oēs ciues deceat uxores accipe ornatas exterioribus bōis. ca.xii.
Quod decet oēs ciues & maxie reges & pricipes querere in ſuis cōiugibus nō ſolū bona exteriora ſed etiā interiora tā corporis q̄ aiæ. ca.xiii.
Quod omnes ciues & maxime reges & pricipes non decet ſuas uxores regere eodem regimine quo regendi ſunt filii. ca.xiiii.
Quod omnes ciues & maxime reges & pricipes non decet ſuas coniuges regere eodem regimine quo regendi ſunt ſerui. ca.xv.
Quod deteſtabile eſt in omnibus ciuibus & maxime in regibus & principibus in ætate nimis iuuenili uti copula coniugali. ca.xvi.
Quod tēpore frigido quo flant uenti borreales magis eſt dandū operā pcreationi filiorū q̄ tempore calido quo flant auſtrales. ca.xvii.
Quod in mulieribus quædam ſunt laudabilia q̄dam uero uituperabilia. ca.xviii.
Quo regimine oēs ciues & maxime reges & pricipes debeāt ſuas cōiuges regere. ca.xix.
Qualiter oēs ciues & maxime reges & principes ad ſuas coniuges debeant ſe habere. ca.xx.
Quomodo fœminæ coniugate circa ornatum corporis debeant ſe habere. ca.xxi.
Quod non decet reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues erga ſuas coniuges nimis eē zelotipes. ca.xxii.
Quale ſit cōſiliū mulierū et q earū conſilio non eſt utendū ſimpliciter ſed in caſu. ca.xxiii.
Quod non decet reges et principes et uniuerſaliter omnes ciues propriis coniugibus ſua aperire ſecreta. ca.xxiiii.
¶ Incipiūt capitula ſecūdæ partis ſecūdi libri de regimine regū et pricipū: in qua tractat qūo parentes circa proprios filios curā de eis habeant.
Quomodo decet omnes parētes circa proprios filios eſſe ſollicitos. ca.i.
Quod maxime decet reges et principes ſollicitari circa regimen filiorum. ca.ii.
Quod regimen paternale ſumit originē ex amore et q non eodem regimine debent regi et filii quo regendi ſunt ſerui. ca.iii.
Quod amor qui eſſe debet inter patrem et filiū ſufficiēter inducat patres debere filios regere et filios debere patribus obedire. ca.iiii.
Quod decet omnes ciues et maxime reges et pricipes ſic ſollicitari circa regimen filiorum ut ab ipſa infantia inſtruantur in fide. ca.v.
Quod decet omnes ciues & maxie reges & principes ſic ſollicitari erga filios ut ab ipſa infantia bonis moribus imbuantur. ca.vi.

Q d'filii nobiliū & maxie regū & pricipū ab ipa
ifātia fūt tradēdi litteralibus diſciplinis. ca.vii.
Quas ſcientias addiſcere debent filii nobilium &
maxime filii regum & principum. ca.viii.
Qualis debeat eē magiſter q filiis nobiliū & ma
xie regū & pricipū ē ꝓponēdus. ca.ix.
Qualiter circa loquelam circa uiſum & auditum
inſtruendi ſunt iuuenes. ca.x.
Quot modis peccatur circa cibum & qualiter ſe
debeant habere iuuenes circa ipſum. ca.xi.
Qualiter īſtruēdi ſūt pueri ut ſe hēant circa potū
et circa uenerea et circa cōiugia cōtrahēda.c.xii.
Qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis in
ueſtibus & inueſtitu. ca.xiii.
Quod in ætate iuuenili maxime cauenda ſit pra-
ua ſocietas. ca.xiiii.
Qualis cura gerenda ſit de pueris a principio na-
tiuitatis uſq; ad.vii.annos. ca.xv.
Qualis cura habenda eſt de filiis a.vii.anno uſq;
ad quartum decimum. ca.xvi.
Qualis cura habenda ſit de filiis ab anno .xiiii. &
deinceps. ca.xvii.
Quod nō omnes ciues æqualiter exercitandi ſūt
ad corporalia exercitia & labores. ca.xviii.
Quod filiæ ciuiū & maxie nobiliū regū & prici
pū a diſcurſu & euagatiōe ſūt cohibēdæ.ca.xix.
Quod uniuerſaliter omnes ciues & multo ma-
gis nobiles & reges & principes debent ſollicita
ri erga filias ne uelint uiuere ocioſe. ca.xx.
Quod decet reges & principes & uniuerſaliter
omnes ciues ſocllicitari erga filias ut ſint modo
debito taciturne. ca.xxi.
¶ Incipiunt capitula tertiæ partis ſecundi libri
de regimine regum & principum:in qua tracta
tur quo regimine a regibus & principibus regē
di ſunt miniſtri & familia cætera.
Q d'ad gubernationē dōus ſpectat nō ſolū deter
miaī d ſeruis:ſed ēt d his q̄ ſupplēt īdigētiā cor
poralē & ꝙ heæ duæ materiæ ſūt annexæ. ca.i.
Q ūo diſtinguenda ſunt organa gubernationis
domus & qualiter ad inuicem operanť. ca.ii.
Qualia ædificia debent habere reges & principes
& uniuerſaliter omnes ciues quantum ad ope-
ris induſtriā & aeris temperamentum. ca.iii.
Qualia debēt eē ædificia quātū ad ſalubritatem
aquarū & quantū ad ordinē uniuerſi. ca.iiii.
Q d'poſſeſſio ē hōini quodāmō naturalis & ad
renūciātes poſſeſſionibus quodāmō nō uiuūt
ut hoīes:ſed ſunt hōinibus meliores. ca.v.
Quod utile eſt in uita pollitica quemlibet propri
is gaudere poſſeſſionibus. ca.vi.
Q ūo eſt utendum exterioribus bonis uel rebus
& quis modus uiuendi ſit licitus. ca.vii.
Q d' ciues & multo magis reges & principes nō
debent infinitas poſſeſſiones appetere. ca viii.
Quot ſunt ſpecies commutationum & quæ fuit
neceſſitas inuenire denarios. ca.ix.
Quot ſunt ſpecies pecuniatiuæ & quæ illarum
eſt laudabilis & quæ uituperabilis. ca.x.
Quod uſura eſt ſimpliciter deteſtabilis & q̄ean
decet reges & principes prohibere. ca.xi
Quod diuerſi modi ſunt lucrandi pecuniam &
ꝙ aliqui illorum modorum ſūt regibus & prin
cipibus congruentes. ca.xii.
Quod aliqui naturaliter ſunt ſerui & ꝙ expedit
aliquibus aliis eſſe ſubiectos. ca.xiii.
Q d'p̄ter ſeruitutē naturalē q̄ ē q̄ſi ſeruituſ ſimpli
citer ē dare ſeruitutē legalē & poſitiuū. ca.xiiii.
Quod præter ſeruitutem & miniſtrationem na-
turalem & legalem eſt dare miniſtrationem
adductam & dilectiuam. ca.xv.
Quod in domibus regum & principum ſunt ip
ſis miniſtris officia cōmittenda. ca.xvi.
Q ūo a regibus & principibus prouidenda ſunt
indumenta miniſtris. ca.xvii.
Quid eſt curialitas & ꝙ decet miniſtros regū &
principum curiales eſſe. ca.xviii.
Quomodo reges & principes erga ſuos mini-
ſtros debeant ſe habere. ca.xix.
Quod in meniſis regum et principum et uniuer
ſaliter nobilium tam recumbentes q̄ miniſtrā-
tes non decet in eloquiis abundare. ca.xx.
¶ Incipiūt capitula prīæ ptis tertii libri de regi-
mine regū & pricipū ī qua tractať ꝓpter qd' bo
nū inuenta fuit cōitas domus ciuitatis & regni.
Q d' cōitas ciuitatis eſt aliquō principaliſſima &
eſt alicuius boni gratia conſtituta. ca.i.
Quot & q̄ bōa hoies cōſequūťť de cōſtitutōe cōi
tatis polliticæ q̄ ciuitas nūcupať. ca.ii.
Q d' hō naturaliter eſt aīal ciuile nō obſtante ꝙ
contingit aliquos nō ciuiliter uiuere. ca.iii.
Quibus rationibus probari poteſt ciuitatem eſſe
quid naturale & hominem naturaliter eſſe ani-
mal polliticum & ciuile. ca.iiii.
Quod præter communitatem ciuitatis utile fuit
ī uita humana eſſe cōitatem regni. ca.v.
Q d'diuerſi ſūt mōi gn̄atiōis regni et ciuitatis et
ꝙ oportet hūc tertiū librū in quo determiať de
hmōi regimine diuidere ī plures partes. ca.vi.
Q ūo ſocrates et plato dixerūt ciuitatē eē ordina
tā et quid ſenſerunt de ciuili regimīe. ca.vii.
Q d' ñ oportet ciuitatē maximā unitatē et cōfor
mitatē hr̄e ut ſocrates et plato ſtatuerūt.ca.viii.
Quod non expedit ciuitati omnia ſic eſſe com-
munia ut ſocrates ordinauit:et ꝙ reges et prin-
cies hoc decet cognoſcere. ca.ix.
Quæ mala conſequuntur ſi in ciuitate uxores et
filii ponantur eſſe communes. ca.x.
Quomodo expediat ciuitati poſſeſſiōes eſſe pro
prias et quomodo communes ca.xi.
Quod reges & principes non debent ſic diſpo-
nere ciuitatem ꝙ mulieres ordinentur ad opera
bellica ut ſocrates ſtatuebat. ca.xii.
Q d'reges & pricipes nō ſic debēt diſpōere ciuita
tē ut ſēp idē ī eiſdē magr̄atibus ꝓponāť.ca.xiii.
Quod non ſic ordinanda eſt ciuitas ſicut ſocrates

ſtatuebat. ca.xiiii.
Q ūo poſitio ſocratis circa regimē ciuitatis trahi poſſit ad bonum intellectum. ca.xv.
Quod philoſophus Felleas ſtatuit ciuitatem ordinandam eſſe. ca.xvi.
Quod non oportet poſſeſſiones eſſe æquatas: ut Felleas ſtatuebat. ca.xvii.
Q d' pricipalis ītētio legiſlatoris debet eē circa reſſionē cōcupiſcētiarū & nō circa æqualitatē poſſeſſionū ut felleas ordinauit. ca.xviii.
Qualis fuit pollicia ypodōii & qd ypodōius ſtatuit circa regimē ciuitatis. ca.xix.
Quæ & quot ſūt reph̄ēſibilia in his q̄ ſtatuit ypodōius circa gubernationē ciuiū. ca.xx.
¶ Incipiūt capitula ſcdæ partiſ tertii libri de regimine regū & pricipū in qua tractat' qūo regēda eſt ciuitas aut regnū tēpore pacis.
Q ūo regēda ſit ciuitas tēpore pacis & q̄ & quot cōſiderāda ſūt in tali regimine. ca.i.
Quot ſunt ſpecies principantium & qui illorum ſunt boni & qui mali. ca.ii.
Q d' melius eſt ciuitatē & regnū regi uno q̄ pluribus & q̄ regnū eſt optimus pricipatus. ca.iii.
Quibus rōnibus oñdi pōt q̄ appareat melius eē ciuitatē aut ꝑuiciā regi pluribus q̄ uno & qūo ſolui poſſunt rationes illæ. ca.iiii.
Quod melius eſt regimen regni & principatus ire per hereditatem & ſucceſſionem filioꝝ quā per electionem aliquam. ca.v.
Quæ ſunt in quibus rex alios debet excedere & quomodo rex differat a tyranno. ca.vi.
Quod tyrannides eſt peſſimus principatus & q̄ ſumme debent cauere reges & principes ne eorū dominiū in tyrannidē cōuertat'. ca.vii.
Quod eſt officium regis & qualiter rex ſe habere debeat in regimine ciuitatis & regni. ca.viii.
Quæ ſūt illa q̄ debet opari uerus rex & qūo ſe hr̄e debeat & q̄ ſimulat facere ſe tyrānus. ca.ix.
Quæ & quot ſunt cautelæ quibus tyrannus nititr̄ ſe in ſuo dominio præſeruare. ca.x.
Quot ſūt illa ad q̄ reducūt' cautelæ tyrānicæ & q̄ reges cauere debēt ne efficiāt' tyrāni: qa opa regia ſūt optia: tyrānica uero peſſima. ca.xi.
Q d' deteſtabile eſt regiā maieſtatē declinare in tyrānidē & qcqd corruptiōis eſt in aliis puerſis pricipibus totū in tyrānidē cōgregat'. ca.xii.
Q d' ſūme expedit regibus & pricipibus recte gubernare populū & caueī ne tyrānizēt qa multis d cauſis cōtīgit ſubditos īſidiari tyrānis. ca.xiii.
Quod maxime rex cauere debēt ne efficiatur tyrannus eo q̄ pluribus modis corrumpatur tyrannides q̄ regius principatus. ca.xiiii.
Quæ ſunt conſiliabilia. ca.xv.
Quæ ſūt q̄ ſaluāt dñiū regiū & quot oporteat re gē facere ut ſe ī ſuo pricipatu cōſeruet. ca.xvi.
Quæ ſunt conſiliabilia & circa quæ oportet conſiliabilia adhibere. ca.xvii.
Quid ē cōſiliū & q̄liter cōſilia ſūt fiēda. ca.xviii.
Quales conſiliarios aſſumere deceat regiam maieſtatem. ca.xix.
Quot oportet ſcire conſiliarios & circa quot cō ſilia adhibenda. ca.xx.
Quod quantum poſſibile eſt ſunt omnia legibus determinanda & q̄ pauciora poſſunt arbitrio iudicum committenda. ca.xxi.
Qualiter eſt in iuditio ꝓcedēdū & qfermōes paſſionales ſūt corā iudice ꝓhibēdi ca.xxii.
Quæ & quot oporteat iudices habere ut contin gat eos debite iudicare. ca.xxiii.
Quæ & quot oporteat conſiderare iudices ut in dulgeant humanis & ut ſint clementes potius q̄ crudeles. ca.xxiiii.
Quod diuerſa ſunt genera legum & diuerſi ſunt modi iuſtitiæ & q̄ in ius naturale & poſitiuum cætera alia reducuntur. ca.xxv.
Quomodo ius gentium & ius animalium a iure naturali habet eſſe diſtinctum. ca.xxvi.
Qualiter debet eſſe lex humana & q̄ condere tales leges ſit utile regno & ciuitati. ca.xxvii.
Quod nō cuius licet ē ferre & q̄ leges uim obligādi h̄eant oportet eas ꝓmulgatas eē. ca.xxviii.
Quot & quæ opera continere debent leges quæ a regibus & principibus ſunt cōdende. ca.xxix.
Qualiter melius regit' ciuitas aut regnū utrum melius regat' optio rege q̄ optia lege. ca.xxx.
Quod præter legē humanā & naturalē oportuit dare legē euāgelicā & diuinā. ca.xxxi
Quod quantum poſſibile eſt ſunt leges patriæ obſeruāde & q̄ cauendum eſt aſſueſcere aut innouare ſiue immutare leges. ca.xxxii.
Quid ē ciuitas & qd ē regnū & qualē oportet eſſe populū exiſtētē ī regno et ciuitae. ca.xxxiii.
Quod tunc eſt optima ciuitas & optimum regnum & optimus populus quando eſt in multis perſonis mediis conſtitutus. ca.xxxiiii.
Quod expedit populo cum magna reuerentia obedire legibus & cum ſumma diligētia leges regias obſeruare. ca.xxxv.
Qualiter ſe debent habere ciues & uniuerſaliter habitatores regni ne reges prouocentur ad iracundiam contra ipſos. ca.xxxvi.
Quomodo reges & principes debeant ſe habere ut amentur a populo & quomodo ut timeātur & q̄ licet utrunq; ſit neceſſarium tamen plus debent appetere amari q̄ timeri. ca.xxxvii.
Incipiunt capitula tertiæ partis tertii libri de regimine regum & principum in qua tractatur qūo regenda ſit ciuitas aut regnum tempore belli.
Quid eſt militia & ad quid ē inſtituta & q̄ oīs belica operatio ſub militia continet'. ca.i.
Quæ ſunt regiones ille in quibus meliores ſunt bellatores & ex quibus artibus eligendi ſunt homines bellicoſi. ca.ii.
¶ In qua ætate aſſueſcendi ſunt iuuenes ad opa bellica et ex quibus ſignis cognoſcere poſſumus homines bellicoſos ca.iii.

Tabula

Quæ & quot hīe debēt hoīes bellicoſi ut bñ pugnēt & ut eos ſtrēnue bellare cōtīgat. ca.iiii.
Qui ſunt meliores bellatores an urbani & nobiles uel agricolæ & rurales. ca.v.
Quod in ope bellico nimiū ualet exercitatio armorū & ꝙ ad inceddēū gradati & paſſim & ad curſū & ſaltū exercitādi ſūt bellatores. ca.vi.
Quod non ſufficit ad incedendum ſerio & gradatim & paſſim ad curſum & ſaltum exercitare bellantes: ſed ſunt plura alia ad quæ exercitandi ſūt homines bellicoſi. ca.vii.
Quod utile ē ī exercitu facere foſſas & cōſtruere caſtra & aliter caſtra ſūt cōſtruēda & q̄ ſūt attēdēda ī cōſtructiōe caſtrorū ca.viii.
Quæ & quot ſūt cōſiderāda in bello ſi debeat publica pugna committi. ca.ix.
Q d' utile eſt in bello ferre uexilla & cōſtituere duces & p̄poſitos & quales eē debeāt q in exercitu uexilla portant & qui equitibus & peditibus præponuntur ca.x.
Quibus cautelis debet uti dux belli ne ſuus exercitus ledatur in uia ca.xi.
Qualiter ordinādæ ſūt acies ſi debeāus cōtra hoſtes uel cōtra aduerſarios dimicare ca.xii.
Quod deridēdi ſūt in bello oēs pcutiētes ceſim & ꝙ elegibilius ē pcutere punctim. ca.xiii.
Quot & quæ ſūt illa quæ hoſtes potētiores reddunt & quot modis & qualiter debemus hoſtes inuadere. ca.xiiii.
Q ūo homines bellatores ſtare debeant ſi debēt hoſtes percutere & qūo debeant eos circundare & qūo debeant declinare a pugna ſi non ſit bonum pugnam committere. ca.xv.
Quot genera bellorum & quot modis deuincendæ ſunt munitiōes & urbanitates & quo tempore melius ē obſidere ciuitates & caſtra. ca.xvi.
Q ūo debent munitiones obſideri & qūo periculoſius īpugnari p̄nt munitiōes obſeſſæ. ca.xvii.
Quæ & quot ſunt genera machinarū eiciētiū lapides p q̄ īpugnari poſſunt munitiōes obſeſſæ & deuinci p̄nt ciuitates & caſtra. ca.xviii.
Q ūo per ædificia impulſa ad muros ciuitatis uel caſtri īpugnari p̄nt munitiones obſeſſæ. ca.xix.
Qualiter ædificāda ſūt caſtra & ciuitates ne p pugnā ab obſidētibus faciliter deuincēt. ca.xx.
Quō muniendæ ſunt ciuitates & caſtra & uniuerſaliter omnes munitiones & ab obſidentibus difficilius capiantur. ca.xxi.
Quō reſiſtendum eſt impugnationi factæ p cuniculos & qualiter machinis lapidariis & aliis ædificiis obſeſſi debeant obuiare. ca.xxii.
Quualiter conſtruenda eſt nauis & qualiter commitendum nauale bellum & ad quæ bella ſingula ordinantur. ca.xxiii.

Expliciunt capitula ſiue Rubricæ huius operis.

¶ Egidii Romani ordinis fratrum Heremitarum ſancti Auguſtini de regimine Principum Liber Primus Fœliciter Incipit.

PROOEMIVM

EXREGIA ac ſanctiſſima ꝓſapia oriundo ſuo domino ſpeciali. Domino Philippo primo genito & heredi præclariſſimi uiri domini philippi dei gratia illuſtriſſimi regis Francoruꝫ. Suus deuotus frater Egidius Romanus ordinis fratrum heremitaruꝫ ſancti Auguſtini cum recommendatione ſeipſum & ad omnia famulatum.

¶ Clamat polliticorum ſententia omnes pricipatus nō eſſe æqualiter diuturnos nec æquali peryodo ſingula regimina menſurari. Sed aſiqua ſunt annualia: aliqua ad uitā: Aliqua uero per hereditateꝫ & ſucceſſionē in filiis quæ quodāmodo perpetua iudicantur. Cum igitur nullum uiolentum conſtet eſſe perpetuum fere omnia naturalia proteſtentur. Q ui in ſe & in ſuis poſterioribus filiis ſuum principatū perpetuari deſiderat: ſummo opere ſtudere debet ut ſit ſuum regimen naturale. Nunquam autem naturalis quis rector efficitur: ſi paſſione aut uolūtate cupiat principari. Sed ſi cuſtos iuſti exiſtens abſqꝫ ratione ex lege nihil ſtatuat imperandum: nā ut teſtatur phyloſophus ſicut ē naturaliter ſeruus qui pollens uiribus deficit intellectu: ſic uigens mentis induſtria & regitiua prudentia naturaliter dominatur. Q ua re ſi ueſtra generoſitas glorioſa ire amicabiliter requiſiuit ut de eruditione principum ſiue de regimine regum quendam librum componerem. Q uatenus gubernatione regni ſecundum rationē & legem diligentius circunſpecta polleretis regimine naturali ut apparet ad liquidum non inſtínctu humano ſed potius diuino huiuſmodi petitio poſtulatur. Videtur enim deus omnipotēs in cuius ſe more ſcribitur dominus dominā-

ti um & rex regum ueſtræ domus ſanctiſſimæ curam gerere ſpecialem. Cum ueſtram pudicam ac uenarabilem infantiam inclinauit ut ſequens ſuorum patrum ac prædeceſſorum ueſtigia in quibus per amplius & perfectius uiget & uiguit zelus fidei & religio criſtiana non paſſione & uoluntate ſed lege & intellectu regulas regni iuſtiſſimas cupiat præſeruare. Hac igitur requiſitiōe laudabili & honeſta quaꝫ mihi reputo in præceptum nec non & ſuffragāte bono gentis quod eſt diuinius & communiuſq̄ bonum aliquod ſingulare irrecuſabiliter inclinatus auxiliante altiſſimo irrecuſabiliter delectabiliter opus aggrediar: ut ueſtra reuerenda nobilitas requiſiuit.

¶ Q uis modus ꝓcedendi ſit in regimine principum

Capitulum primum.

PORTET latitudo ſermonis in
o una quaqꝫ re ſit ſecūdū exigētiā illius rei: & nō magis neqꝫ minus ut uult phūs .vii. methe. Si ergo de regimine principū ſiue regū intēdimus artē & noticiam tradere ut nō fiant ulteriores ſermones q̄ præſens opus requirat primo uidēdum eſt quis ſit modus ꝓcedēdi in hac arte. Sciendū ergo qꝫ in toto morali negotio modus ꝓcedendi ſecūdū phūm eſt figuralis & groſſus. Oportet. n. in talibuſ typo & figuraliter pertrāſire quia geſta moralia cōpletæ ſub narratiōe nō cadūt. Poſſumus autē triplici uia uenari: qꝫ modū ꝓcedendi in hac ſciētia oportet eſſe figuralē & groſſum. Prima uia ſumit' ex parte materie circa q̄ uerſat' hmōi ars. Secunda ex parte finis qui intēdit' in hac arte: Tertia ex parte auditoris qui erudiēdus eſt per talem arteꝫ. ¶ Prima uia ſic patet cū. nr doctrina de regimine principum ſit de actibus hūanis & cōpræhēdat' ſub morali negotio: qa materia moralis (ut dictū ē) nō patit' perſcrutationem ſubtilem. Sed eſt de negotiis ſingularibus q̄ ut declarari habet. ii. eth. ꝓpter ſui uariabilitatē magnam incertitudinem habēt quia ergo ſic eſt ipſa acta ſingula

ria quæ ſunt materia huius operis oſtẽdunt incedendũ eſſe figuraliter & typo: hanc aũt rõnẽ uidetur tãgere phũs primo ethicorũ. Gũ ait ꝙ dicetur ſufficiẽter de morali negocio ſi manifeſtatio fiat ſecũdũ ſubiectã materiã. Vñ ſubdit ꝙ diſciplinatiue intãtũ certitudinẽ inquirere ẽ ſecũdũ unũquodq; genus inquãtũ natura rei recipit: uidet enĩ natura rei moralis oĩno eſſe oppoſita negocio mathematico. Nam demõſtratiões mathematicæ ſunt certæ in primo gradu certitudinis ut ait cõmẽta. ii. metha, rõnes uero morales ſunt ſupficiales & groſſæ. Geometræ igit ẽ nõ ꝓſuadere ſed demõſtrare. Rethoris uero & pollitici nõ eſt demonſtrare ſed ꝓſuadere ꝓpter qd. i. ethi. ſcribit ꝙ ꝓximũ eſt uel par peccatũ eſt mathematicũ ꝓſuadẽtẽ acceptare & rethoricũ demõſtratiões expetere. ¶ Secũda uia ſumit ex parte finis q intendit in hac arte: nã ut ſcribit. ii. ethi. opus morale ſuſcipimus nõ contẽplationis gra neq; ut ſciam⁹ ſed ut boni fiamus: finis ergo intẽtus in hac ſcia nõ eſt ſui negocii cognitio ſed opus nec ẽ ueritas ſed bonũ: cũ ergo rõnes ſubtiles magis illuminẽt intellectũ: ſupficiales uero & groſſæ magis moueant & inflãmẽt affectũ i ſciẽtiis ſpeculatiuis ſpãliter. Pricipaliter querit illũinatio itellectus ꝓcedẽdũ eſt demõſtratiue & ſubtiliter: ſed in negocio morali ubi q̃ritur rectitudo uolũtatis & ut boni fiamus ꝓcedendũ eſt ꝓ ſuaſiue & figuraliter: uñ. i. ethi. ſcribit morale negociũ amabile eſſe ſi de talibus & talibus dñtes & de his que ſunt ut frequẽti⁹ groſſe & figuraliter ueritatẽ oñdet. ¶ Tertia uia ſumit ex parte auditoris q erudiẽd⁹ eſt in hac arte: nã licet intitulatus ſi hic liber de eruditione pricipũ tot⁹ tñ popul⁹ erudiẽdus eſt ꝓ ipm q̃uis enĩ nõ qlibet poſſit eſſe rex uel priceps: qlibet tñ ſummo ope ſtudere debet ut talis ſit ꝙ dignus ſit regere & pricipari qd eſſe nõ põt niſi ſciãtur & obſeruẽtur q̃ in hoc ope ſunt dicẽda: totus ergo populis auditor: quodãmõ ẽ hui⁹ artis ſed pauci ſunt uigẽtes acumine itellect⁹ pp qd dicitur. iii. reth. ꝙ q̃to maior ẽ populus remotior ẽ intellect⁹ auditor ergo moralis negocii eſt ſimplex & groſſus ut oñdit i. i. reth. Cũ igit totus populus ſubtilia comphẽdere nõ poſſit icedẽdũ eſt i morali negocio figuraliter & groſſe. Immo qa ſecũdũ phũm i politicis q̃ oportet dñm ſcire ꝑcipere hæc oportet ſubditũ ſcire facere: ſi ꝓ hũc librũ iſtruũtur principes q̃uo debeãt ſe hr̃e & q̃liter debeãt ſuis ſubditis ĩpare: oportet doctrinã hãc extẽdere ſe uſq; ad populũ ut ſciat qualiter debeat ſuis pricipib⁹ obedire & qa hoc fieri non põt ut tactũ eſt niſi ꝓ rõnes ſupficiales & ſenſibiles oportet modũ ꝓcedẽdi in hoc opere eſſe groſſum & figuralem.

¶ Quis ſit ordo dicendorum. Capitu. ii.

c VM oĩs doctria & oĩs diſciplina ex ꝑexiſtẽti fit cognitione ut di. i. poſterioꝝ bene ſe hẽt narrare ordinẽ dicẽdoꝝ ut de ipſis q̃dã ꝑcognitio habeatur. Hac aũt ꝑcognitione ꝑhabita ĩtellectus dicendoꝝ facilius capiet. Sciẽdũ ergo hũc totalẽ librũ intẽdimus in tres partiales libros diuidere. In quoꝝ primo oñdet q̃uo maieſtas regia & ꝓ conſequẽs q̃uo quilibet hõ ſeiꝑm regere debeat. In ſecũdo uero manifeſtabit q̃uo debeat ſuã familiã gubernare. In tertio aũt declarabit q̃uo ꝑeſſe debeat ciuitati & regno. Primo ergo libro deſeruiet ethica ſiue monaſtica. Secũdo yconomica. Tertio pollitica. ¶ Eſt ergo hic ordo rationalis & naturalis. Rationabilis qdẽ quoniã ea quæ ſunt ad alterũ ſumũt originẽ ex his q̃ ſunt ad nos ipſos: unde. ix. ethi. ſcribit ꝙ amicabilia q̃ ſunt ad amicos uidentur uenire ex his q̃ ſunt ad ſeiꝑm. Ille enĩ amicus eſſe uidet qui ſic ſe hẽt ad amicũ cui amicat ut ad ſeiꝑm. ꝙ ergo dictũ eſt de amicabilitate ueritatẽ hẽt de ipa induſtria regiatiua qui enĩ iduſtris eẽ uult ut alios negat debet induſtris eẽ ut ſeiꝑm gubernet: q̃re rõnabile ẽ ut prius determinet de regimine ſui q̃ de regimine familiæ ſiue regni. ¶ Eſt. n. hic ordo

non

non ſolū rationalis ſed etiā naturalis. Natura enim ſemper ex imperfecto ad perfectū proceditiut prius eſt qs naturaliter imperfectus & puer q̄ pfectus & uir. In ipſis etiā ſpeculabilibus ordine naturali ſemp ex imperfecto ad pfectum ꝓcedimus ut prius qs hēat ſciam & cognitionē impfectā & poſtea habeat eā pfectiorē & ſic dando ſe ſpeculationi cōtinue in ſciam pficitur: donec ſecundū modū ſibi poſſibilē habeat pfectā noticiā: ꝙ ergo ſecundū naturalē ordinē dictū eſt de ſpeculabilibus ueritatē hēat de ipſis operabilibus. Nā ſicut i ſpeculabilibus cognitio impfecta naturaliter p̄cedit pfectam: ſic in operabilibus pfectā induſtriā p̄cedit aſtucia imperfecta: cū ergo nō requirat̄ tāta induſtria ad regēdū ſeip̄m quāta requirit̄ in gubernatione familiæ nec requirat̄ tanta prudentia in regimine familiæ quanta in gubernatiōe ciuitatis & regni: ordine naturali decet regiam maieſtatē. Primo ſcire ſeip̄m regere. Secūdo ſcire ſuā familiā gubernare. Tertio ſcire regere regnū & ciuitatē. ¶ In primo aūt libro i quo agetur de regimine ſui: ſunt quattuor declarāda: nā primo oſtendet̄ in quo regia maieſtas debeat ſuū finē & ſuā fœlicitatē ponere. Secundo quas uirtutes debeat habere. Tertio quas paſſiones debeat ſequi. Quarto quos mores debeat imitari: nā cū bene uiuere & bene regere ſeipſum eſſe nō poſſit niſi quis ſe det bonis actibus & bonis operibus regulatis ordine rōnis uolēs tractare de regimine ſui oportet ip̄m noticiā tradere de oībus his q̄ diuerſificant mores & actiones. Inde eſt ergo ꝙ uult phūs. 2. ethi. proficuū eē morali negocio ſcrutari ea quæ ſunt circa operationes qūo faciendū ſit eas. ¶ Operatiōes aūt noſtræ ex. iiii. quātū ad p̄ſens ſpectat uident̄ oriri & diuerſificari uidelicet ex finibus. hitibus: paſſionib⁹ & moribus: nā cū finis ſit operationū noſtrarum principiū ſecundū quod quis ſibi alium & aliū finē p̄ſtituit alia & alia operat̄. Ad ſciēdū ergo quæ operari debemus maxime proficuū eſſe uident̄ quē finē nobis p̄ſtituere debeamus. Rurſus quia ut dicitur. ii. ethi: ſignū generati habitus eſt declarationē & triſticiā fieri in opere. Secundū quod alios & alios habitus habemus in aliis & aliis actibus delectamur. Tertio diuerſificant̄ actiones & opera nō ſolum ex finibus uel ex habitibus: ſed etiam ex paſſionibus. Nam aliter & aliter paſſionati aliter & aliter operantur. Videmus ꝙ quia timor & deſperatio non ſunt eadem paſſio cum ſpe: timentes & deſperātes de uictoria turpiter agunt: & dimittunt aciem & fugiunt de bello: ſperantes autem ſe uincere inuadunt bellantes & aggrediuntur hoſtes: ꝙ ergo dictum eſt de ſpe & timore intelligendū eſt de aliis paſſionibus: ſingulæ affectiones & paſſiones aliquā inclinationē in nobis efficiunt ut alia & alia opa faciamus. ¶ Quarto ēt ipſi mores opa diuerſificare uidentur nā habētes mores ſenū aliter operant̄ q̄ habētes mores iuuenū. Senes. n. ut ſuo loco oſtendet̄ ſunt naturaliter icreduli & auari: iuuenes ergo ſunt liberales naturaliter & creditiui. Vident̄ aūt hec. iiii. habere aliq̄ analogiā ad inuicē: nā ex aliis & aliis motib⁹ habēt eſſe aliæ & aliæ paſſiōes ex aliis & aliis paſſionibus cōſurgunt alii & alii habitus. Ex aliis & aliis habitibus p̄ſtituūtur alii & alii fines. Sicut. n. diuerſi ſunt mores iuuenū & ſenū ſic aliæ affectiones & paſſiōes ſunt i utriſq̄: & ſicut bonoꝝ & maloꝝ ſunt diuerſæ affectiōes ſic diuerſi ſunt hītus utrorūq̄. Rurſus ex aliis & aliis hītibus p̄ſtitimus nobis alios & alios fines: nā ut dicitur .3. eth. q̄lis unuſquiſq̄ ē talis finis uidet̄ ſibi i intēperato uidet̄ ꝙ tot⁹ finis & magna fœlicitas ſit uti uenereis. Sicut ēt habētes alios hītus iclinant̄ ut finē ſibi p̄ſtituāt cōformē ſuo hītui. In prio ergo libro de oībus his q̄tuor tractabim⁹ uidelicet de fine ſiue de fœlicitate principū: de eoꝝ uirtutibus & de ipſoꝝ paſſiōib⁹ & moribus. Primo tñ dicēus de ipſo fine ſiue de ipſa fœlicitate quia finis agēdoꝝ ē pricipalis pricipiū q̄ aliqd̄ alioꝝ.

¶ Quanta sit utilitas in dicendis. Ca.iii.

QVONIAM ut dictū ē opus istud q suscepim⁹ gratia eruditiōis prínci pū; cū nunq̄ qs plene erudiat nisi sit beniuolus docilis & attent⁹. Postq̄ in pri mo capitulo reddidim⁹ regiā maiestatē be niuolā oñendo q̄ dicenda sunt nos esse fa ciliter tractaturos: & in secundo reddidim⁹ eā docilem narrādo ordinem dicendorū; re stat ut in hoc capitulo tertio reddam⁹ eā at tentā declarando quāta sit utilitas dicendo rū. Nā qa cōiter hoies odiūt sermonem per scrutatū ut plurimū auditores sunt beniuoli pferentibus sermones faciles superficiales q̄ si in aliis scientiis hoc est corruptio appe titus. In morali tñ negocio ubi modus rei re quirit traditionem figurale; & grossam nō est corruptio appetitus: sed magis est ordo rectus & debitus. In huiusmodi ergo arte ex facilitate tradendi redditur auditor beniuo lus: ex ordine dicendorū redditᵉ docilis: nā quis maxime efficitur docilis. i. abilis ad ca piendū doctrinā si ei dicēda quodā ordine & serio ꝓponantᵉ: ex utilitate aūt dicendo rū reddiᵗ auditor attentus: nā quilibet attē te audit si sperat se utilia auditurū. Ex dicen dis aūt si recte cognoscantᵉ & debite obser uentur consequtur maiestas regia quātū ad p̄ sens spectat. 4. q̄ quilibet maxime amare & desiderare debet. Primo enī lucrabitur ma xima bona. Secundo lucrabitur seip̄m. Ter tio alios. Quarto cōsequiᵗ ut hēat ip̄m do minū & fœlicitatē eternā. Distinguuntᵉ q̄ dem uno mō ipsa bona: qa q̄dam sunt bōa minima q̄dā media: quædā maxima. Mini ma sunt bona exteriora. Media sunt bōa in teriora q̄ possunt esse cōia bōis & malis hu iusmodi sunt industria mentis; ingeniū na turale: potentiæ aiæ: his enī bonis ēt ip̄i ma li participant. Bona uero maxia sunt bona iteriora q̄ mali participare non possunt cu iusmodi sunt uirtutes qbus fm sanctos & se cundū phōs nemo male utitur: diciᵗ enī pri mo reth. q̄ solæ uirtutes sunt quibus nō cō tingit male uti. ¶ Alio mō distinguūtur bo na ut patet p̄ phūm tā in magnis moralib⁹ q̄ ēt in ethi. qa q̄dam sunt delectabilia q̄dā utilia q̄dam honesta. Bona aūt hōesta sunt bona p̄ excellentiā; nā in his bonis fm ip̄m includuntᵉ bona delectabília & utília. Bona enī si honesta sint hñt in se magnā delecta tionē & icludunt utilitatē utiliū bonorū: cū ergo in hoc libro intendatᵉ qūo regia maie stas fiat uirtuosa & qūo eos quos hēt rege re inducat ad honestatē & uirtutē: maxima est utilitas in dicendis quia eis obseruatis ha bebuntur bona maxima & honesta. ¶ Se cundo est maxima utilitas in dicendis quia ex eis nō solū qs lucrabiᵗ maxima bōa: sed ēt lucrabiᵗ seip̄m. Est enī morale negociū: ut pluries tactū est ut boni fiamus: bonus āt uideᵗ seip̄m hēt: malus aūt seipso caret: sic enī imaginari debemus qa sicut in ciuitate & i regno plures ordinantᵉ ad unū ducē & ad unū regē sic in uno & eodē hoie poten tiæ q̄ sunt rōnales p̄ participationē ordinā tur ad intellectū qui est rōnalis p̄ essentiā: si cut ergo rex nō diciᵗ hēre regnū nec dux di ciᵗ hēre ciuitatē: si i regno uel ciuitate sunt aliqui q nō obediant regi uel duci: sic hó ali quis singularis diciᵗ nō hēre se ip̄m si appe titus dissentiat rōni & si rōnale p̄ participa tionē non obediat rōnali p̄ essentiā, hō enī fm phūm. 9. ethi. maxie est intellectus & rō: qñ ergo rō non dominatᵉ his q̄ sunt in hoie hō non dñatur sibi ipsi nec regit seipsū nec ꝓprie seipsū habet: imo unū uult rōe & ali ud agit passione tractus & iclinatus quare si mal⁹ homo non hēt seip̄m sed bonus p̄ hoc negociū qđ ē ut boni fiam⁹ homo seip̄m lu craᵗ. ¶ Tertio lucratᵉ alios nā ex hoc q̄ ali quis recte regit seip̄m dignus est ut efficiatᵉ rector & domin⁹ alioꝝ. Nā uigens pruden tia & aliis uirtutibus moralibus de qbus in hoc libro tractabiᵗ dignus est pricipari q̄ si in hac careat dato q̄ p̄ ciuilē potentiā princi petur magis tñ est dignus subici q̄ principa ri: & magis ē naturaliter seruus q̄ dominus.

¶ Quarto

¶ Quarto obſeruatis his quorū in hoc libro tradem⁹ notitiā conſequemur ut habeamus dominiū ipm & fœlicitatē eternā. Eſt enī deus ipſe eēntia unitatis qa eſt maxime unus & bonitatis qa eſt maxime bonus: quāto ergo qs appropinquat plus ad unitatē & bonitatē tanto eſt conformior primo prīcipio & pfectius hētipm deus: mali aūt hoies minime ſunt uniti totū enī regnū eoꝝ ē diſperſum. Regnū.n.cuiuſlibet hois ē ex eo qp potētiæ aiæ regunt᷑ p rationē & intellectū: qñ igit᷑ aliud dictat rō: aliud ſeqtur appetit⁹ qd᷑ contingit in hñtibus aiam puerſam: tūc ergo hō non eſt unitus ſed in ſeipo non hēt diſcretionē ꝓpter qd difformis eſt a primo principio. Sed pollētes uirtutibus & habūdātes in bonis honeſtiſ qa conſeqtur regulā rōnis & conſequit᷑ bona ſimpliciter nō bona ſm ſenſum in ſeipīs hñt unitatē & bonitatē ꝓpter qd᷑ conformant᷑ primo prīcipio & in ſeipſis ipm deū hre dicunt᷑. Tanta igitur eſt utilitas in dicēdis qp eis obſeruatis lucrabimur maxima bona noſipſos & etiā alios habebimus ipm deū & p conſequēs fœlicitatē eternā. Verū qa ea quoꝝ tradem⁹ notitiā abſqꝫ diuina gratia obſeruari non pñt: decet quēlibet hoiem & maxie regiā maieſtatē iplorare diuinā gratiā: nā q̄to maieſtas regia i loco altiori cōſiſtit tāto magis idiget diuina gra ut poſſit uirtutū opa exercere: & ſibi ſubditos ualere inducere ad uirtutē.

¶ Quot ſunt modi uiuendi & quomodo in eis fœlicitas habet eſſe. Capitu.iiii.

PREMISSIS quibuſdā ꝓambulis neceſſariis ad ꝓpoſitū qa reſpectu ſequētis opis ex facilitate modi tradēdi reddim⁹ regiā maieſtatē beniuolā ex ordine dicēdoꝝ reddim⁹ eā docilē ex utilitate repta in eis reddim⁹ ipſam attētā. Reſtat dicere ſeriatim q̄ in hoc ope ſunt dicēda: uerū qa finis eſt principiū agibiliū prīcipalius q̄ aliqd᷑ alioꝝ ut dicebat᷑ ſupra iō a fine & fœlicitate inchoādū eſt. ¶ Cū ergo ſm diuerſos modos uiuēdi diuerſi diuerſi

mode ſibi finē pſtituant narrādi ſunt modi uiuēdi: & oñdendū eſt qūo in eis fœlicitas ē ponēda. Diſtinxerūt āt phyloſophi ut patet ex.i.ethi.triplicē uitā uidelicet uoluptuoſam pollitică contēplatiuā. uidebāt.n.hoiem eē mediū inter ſupiora & inferiora: eſt aūt hō naturaliter medi⁹ iter bruta qb⁹ ē ſupior & ſubſtātias ſepatas q̄s cōi noie uocam⁹ angelos qb⁹ē inferior. Triplīciter igit᷑ poterit cōſiderari hō: primo ut cōicat cū brutis. ſecūdo ut ē aliqd i ſe. tertio ut pticipat cū angelis ſiue cū ſubſtātiis ſepatis. Secūdū has tres conſideratiōes ſumptæ ſunt a phis p̄dictæ tres uitæ: uoluerūt.n.qp hoī ut cōicat cū brutis competit uita uoluptuoſa: ut eſt aliqd i ſeipſo uita pollitica: ſed ut pticipat cū ſubſtātiis ſepatis competit ei uita contēplatiua: Quilibet ergo uel uiuit ut beſtia: uel uiuit ut hō: uel uiuit ut angel⁹: nā ſm uitā uoluptuoſam uiuit ut beſtia: ſm ciuilē uiuit ut hō: ſm contēplatiuā uiuit ut angel⁹. Diſtīxerūt ergo has tres uitas ſiue hos tres modos uiuēdi non tñ poſuerūt niſi duplicē fœlicitatē: nā in uita uoluptuoſa negauerūt eē fœlicitatē qd᷑ & theologi negāt: poſuerūt enī fœlicitatē pollitică & contēplatiuā: ut dicat᷑ qs fœlix pollitice q̄ñ ē fœlix ut hō hñdo in ſe prudētiā q̄ ē recta rō agibiliū: dicat᷑ fœlix cōtēplatiue qñ ē ſupra hoiem & qñ ē fœlix nō ſolū ut hō ſed ut ē i eo ad aliqd diuinū & aliqd meli⁹ hoie pfectū igit᷑ i agibilib⁹ uocabāt fœlicē pollitice: ſed pfectū in ſpeculabilib⁹ uocabāt fœlicē contēplatiue & appellabant ipm non hoiem ſed hoie meliorē: nā agere & cōicare in actionib⁹ cū aliis competit hoi ut hō eſt: ſed ſpeculari & cognoſcere ueritatē cōpetit ei ut ē in eo itellect⁹ ſpeculatiu⁹ q eſt aliqd diuinū & ſecūdū quē cōicamus cū deo & cū ſubſtātiis ſepatis. uñ ex.i.polli.patet qp quilibet uel ē hō uel ē hoie peior & tūc ē beſtia: uel ē hoie melior & tūc ē qd diuinū & ſemideus. ſi āt ē hō qa hō ut ibi ꝓbat᷑ ē naturaliter alias ſociale ciuile & polliticū ſeqt᷑ qp regat᷑ ſecūdū prudētiā & uiuat uita pollitica

ſi aũt eſt beſtia & hoĩe peior tunc non regit᷑ rõe & prudentia: ſed regit᷑ paſſione & uiuit uita uoluptuoſa: ſed ſi ſit diuin9 & hoĩe melior tunc ſpeculat᷑ p ſapiẽtiã & uiuit uita cõtẽplatiua: tãta eſt ergo differẽtia iter prudẽtes agibilibus & pfectũ in ſpeculabilib9 quã ta eſt inter uiuentẽ uita humana & pollitica & uiuẽtẽ uita cõtẽplatiua & angelica. Dedi ti.n. opabilibus pp diuerſitatẽ negociorum emergẽtiũ turbant᷑ erga plurima: & ut plurimũ iſti ſentiunt, paſſiones carnis dediti uero ſpeculabilibus quodãmõ ab his paſſionibus ſũt abſtracti & qa uiuere i carne & non ſm carnẽ eſt magis angelicũ q̃ humanũ: fœlicẽ uita contẽplatiua noluerũt phi appellare fœlicẽ pollitice & ut hoĩem ſed ut cõicat cũ ſubſtãtiis ſepatis. Sapiẽtes igit᷑ & uiri ſpeculatiui ſunt maxime honorãdi qa ſunt ſupra hoĩem collocati. Sic ergo de modis uiuẽdi & de fœlicitatibus reptis in ipſis phyloſophi diſtinxerũt nõ tñ ad plenũ & p oẽm modũ potuere attigere ueritatẽ: nã licet uere differẽt q̃ in uita uoluptuoſa non ẽ q̃renda fœlicitas: ut infra clarius oñdet᷑. De uita uero pollitica q̃ theologi uocant uitã actiuã & de uita contẽplatiua non uſq; quaq; uera ſenſerũt: crediderũt enĩ q̃ ex puris naturalibus abſq; alio auxilio gratiæ poſſet quis oĩa peccata uitare & pfecte uiuere ſecũdũ uitã actiuã uel contẽplatiuã qd᷑ falſum eſt: nã ut ſupra tãgebat᷑ oĩbus uolẽtibus uiuere recte neceſſaria eſt regib9 & rectoribus alioq;. Poſuerũt etiã uitã contẽplatiuã eſſe in pura ſpeculatione qd᷑ eſt falſuq;: nũq̃ enĩ qs in tali uita pficit᷑ niſi ſit in eo amor dei ſiue dilectio caritatis. In his ergo nõ bene ſenſerũt q̃ aũt uitã cõtẽplatiuã dixerũt eſſe potiorẽ q̃ uitã pollitícã & actiuã a theologis & a ueritate catholica non diſcordãt. ¶ His pactis dicam9 q̃ decet regiã maieſtatẽ hos mdos uiuẽdi cognoſcere & uitã uoluptuoſaq; fugere ne ſit hoĩe peior: nã tales ut dicit᷑ .1. ethi. ſũt uitã pecudũ eligentes: uitã aũt actiuã & contẽplatiuã in ſe habere debet ut p uitã actiuã ua

cet aliis magnifica faciendo ſibi ſubditos recte regendo p uitã contẽplatiuã: uacet ſibi p internã deuotionẽ & dei dilectionem í dei amore ꝓficiẽdo. Non.n. uitã contẽplatiuã ponim9 í pura ſpeculatiõe ut phĩ ſentiebãt: uñ ſi í ſpeculatione diuinorũ uita cõtẽplatiua conſiſtit hoc eſt prout ex tali ſpeculatione i tendit᷑ interna deuotio & diuin9 amor: hãc aũt internã deuotionẽ tãto magis decet hẽ re reges & principes q̃to apud tribunal ſummi iudicis reddituri ſunt de plurib9 rõnem. ¶ Quod maxime expedit regiæ maieſtati ſuũ finem & ſuã fœlicitatẽ agnoſcere. Ca.v.

ST ãt diligenter notãdũ q̃ ſicut materia p debitas trãſmutationes cõſeq̃t᷑ ſuã pfectionẽ & formã ſic hõ p rectas & debitas opatiões cõſeq̃t᷑ ſuã pfectionẽ & fœlicitatẽ: cũ ergo nunq̃ cõtigat recte agere ut req̃rit cõſecutio finis ignorato ipſo fine. expedit uolẽti cõſeq̃ ſuũ finem uel ſuã fœlicitatẽ hre p̃cognitionẽ ipſi9. Poſſum9 ãt dicere qd᷑ ad pñs ſpectat duplici uia uenari poſſum9 q̃ expedit regi ſuũ finẽ cognoſcere. Pria ẽ inquãtũ per ſua opa coopatur ut ſit finis cõſecutiu9. Secũda uero iquatum aliorum directiuus. Prima uia ſic patet nam ad hoc q̃ aliquis per ſuã operationem finem conſequatur tria requiruntur. Primo q̃ agat bene. Secundo q̃ ex electione. Tertio q̃ agat delectabiliter. Si enim non ageret bene ſed male nõ conſequeretur finem ſed contrariũ finis: nã finis ut dicit᷑ .2. phiſi. non ſolũ dicit qd ultimũ ſed etiã quid optimũ: ꝓpter q̃ .2. metha. ĩnuit phyloſoph9 q̃ finis & bonũ idem; & qui tollit finem tollit omne bonũ: quare ſi male agentes digni ſũt ut mala conſequãtur qa malũ contrariatur bono & p cõſequens cõtrariatur fini: male agentes ſecũdũ q̃ huiuſmodi digni ſunt ut non conſequant᷑ finem ſed contrariũ finis Immo non ſolũ male agens non conſequit᷑ finẽ; ſz potentes bñ agere niſi bñ agãt non debet᷑ eis corona nec debet᷑ eis finis uel fœlicitas. uñ .1. ethi. ait q̃ ĩ olimpiadib9 .i. ĩ illis bellis

bellis & agonib9 non coronāt fortissimi: ꝫ agonizātes: q.n. fortissimi sunt supra potē tes agonizar, attñ si nō actu agonizāt nō de bet eis corona: oꝫ igit actu bñ agere ut per opa nra mereāur consequi finē uel fœlicitatē. ¶ Secūdo requrit qꝫ ex electiōe agam9: nā q casu uel fortuitu bñ agat ex hoc nō ē laudā dus nec debet ei ex hoc finis uel fœlicitas: nā q̄ ex electione nō fiūt non sūt uolūtaria. Ex uolūtariis āt ut pꝫ ꝓ phūm. 3. ethi. nō laudamur nec uituperamur. uñ i eodē. 3. dicit qꝫ nullus ē beat9 nisi uolēs: ꝫ q̄ nō agim9 ex electione nō agim9. uolētes ergo ꝑ se loq̄ndo ex talib9 opib9 ſm qꝫ hmōi sūt non consequimur beatitudinē & fœlicitatē. Immo cū ex opib9 uirtuosis fœlicitatē consequamur: qa uirt9 est habit9 elect9 īmediate consistēs: ut dicit. 2. ethi. oꝫ opationes ꝑ q̄s finē consequimur ex electione ꝓcedēt. ¶ Tertio agere oꝫ delectabiliter: nā q̄to qs i aliquo opē magis delectat tāto magis uolūtarie ex hītu efficit op9 illud. uñ phūs. 2. ethi. uult qꝫ nō sufficit agere bona: ꝫ bñ nec sufficit opari iusta sed iuste. contigit. n. aliquos prauos facere aliq̄ de gñe bonorū tñ qa nō faciūt ea bñ & delectabiliter nō oꝫ ꝑ hmōi opa eos consequi finē uel fœlicitatē. Cū ergo ista tria contigūt qꝫ agam9 bona ex electione & delectabiliter maxie contigit nos sic finē conseq. hæc āt maxie contigūt cognito fine. Expedit ergo ut finē conseq̄mur finē ꝓcognoscer. Sic .n. imaginari debem9 qꝫ sicut ē i causis efficiētib9: qꝫ agētia ea mouēt i uirtute agētis primi sic fines secūdarii mouēt i uirtute finis ultimi: ꝓꝑ qꝫ sicut si non eēt agēs primū nullū agēs ageret sic si nō eēt finis ultim9: & si nō apꝓhēderem9 aliqd ut bonū ultimatū qꝫ uolūtatē moueret nullū aliud bonū uolūtate; mouere posset. qcquid. n. uult uolūtas uult i ordie ad aliqd qꝫ uult finaliter & ultimate: nō apꝓhēso ergo aliquo sub rōne finis non contigit nos bñ agere: qa hoc posito cessat oīs humana actio: ut ergo agam9 oꝫ nobis ꝓstituer aliquē finē: ꝫ ut bñ agam9 oportet

nobis ꝓstituere finē bonū & debitū: qa ex fine opera nra speciem sūmunt: non. n. esse posset qꝫ esset bonū opus si ordinaretur in malū finem: ꝓcognitio ergo finis requirit ut bñ agam9. ¶ Secūdo talis ꝓcognitio requirit ut ex electione agam9: nā sicut sagittātes non uidentes signū si signū ꝓcutiāt hoc ē casu & fortuitu: sic nō ꝓcognoscētes finē si bñ agāt & finem consequātur hoc non ē ex electiōe: ꝫ a fortūa. unde phūs. 1. ethi. uolēs oñdere necessariā eē ꝓcognitionē ꝫ finis ait qꝫ cognitio finis ad uitā nostram magnū habet incrementū: consequamur ex hoc magis ipm finem quēadmodū sagittatores signū hñtes magis utiq; adipiscentur id qꝫ oportet. ¶ Tertio ꝓcognitio finis non solum facit nos agere bene & ex electione: sed etiaꝫ delectabiliter: nā grauia efficiuntur delectabilia & dulcia: considerata beatitudine quā ex ipsis consequimur: cuilibet ergo homini ut agat bene ex electiōe & delectabiliter expedit suā fœlicitatem ꝓcognoscere: sed maxime hoc expedit regiæ maiestati: quia in operibus suis debet intendere bonum gentis & cōe qꝫ est magis expediens & diuini9 q̄ bonū aliqd singulare. Patet ergo qꝫ maxime decet regiā maiestatē cognoscere suā fœlicitatē ut opa cōia q̄ sūt quodāmodo diuina extiat bñ delectabiliter & electiōe. Secūdo pꝫ hoc idē ex eo qꝫ rex ē aliaꝫ directiu9: nā signata signum non percipit: non tñ ꝓꝑ hoc impedit qn signū percutiat: qa a sagittāte i signū dirigit: sicut igit magis expedit sagittatorem signum percipere q̄ sagitta eo qꝫ sit sagittæ director sic magis expedit regiam maiestatem fœlicitatem & finem cognoscere q̄ populum eo qꝫ sit populi directiua. ¶ Quō deceat regiā maiestatem suā fœlicitatem ponere in uoluptatibus. Ca. vi.

VLGVS communiter non percipit nisi delectationes sāsibiles & inde est quod communi nomine ut communiter ponit solas delectationes: tactus & gustus absolute appellamus uolup

tates & delectationes cũ tñ ſimp'liciter loquendo delectationes itelligíbiles & ſpũales ſine cõparatione ſint potiores & excellẽtiores q̃ uoluptates ſenſibiles. In hmõi aũt uoluptatibus ſenſibilibus nõ eſſe fœlicitatẽ ponendã triplici uia uenari poſſumus: quantũ.n.ad pñs ſpectat fœlicitas tria iportare uidet. Fœlicitas.n.'dicit perfectũ & pe ſe ſufficiens bonũ: nã tunc dicimus aliquẽ eſſe fœlicẽ qñ aſſecutus eſt íd in quo cõſiſtit ſuũ perfectũ bonũ. Vñ phũs.1.ethi.deſcribens fœlicitatẽ ait. q̃ fœlicitas eſt finis operatorũ p̃fectũ & per ſe ſufficiens bonũ. Ex hoc ãt ſequit' ſecundũ uidelicet q̃ fœlicitas ſit aliqd ſecundũ rõnẽ: & ut rõ dictat & ſecundũ itellectũ cũ bona ſecundũ rõnẽ ſint bona perfecte & ſimpliciter: bona uero ſecundũ ſenſu; ſint bona ſecundũ quid & ut nunc: ſi fœlicitas ponit' eẽ perfectũ bonũ oportet q̃ ſit bonũ ſecundũ itellectũ & rõnẽ: uel q̃idẽ eſt oportet q̃ ſit tale bonũ quale recta rõ proſequendi iudicet. Ex his aũt ſequit' tertiũ uidelicet q̃ fœlicitas conſiſtat in bonis aíæ nõ in bonis corporis: cũ.n.corpus ordinet' ad aía; ſicut materia ad formã & ſicut íperfectũ ad ſuã perfectionẽ: bona corporis ſunt iperfecta reſpectu bonoꝝ aíæ: pp hmõi bõa nõ dictat rõ ſic p̃ſeq̃nda eẽ ut bõa aíæ: Fœlicitas igit' ex quo dicit bonũ p̃fectũ dicit bonum ſm aíam & ſm rõnẽ: nã i opatiõe aíæ ſm rõnẽ cõſiſtit p̃fectũ bonũ humanũ ut declarari h;.1.eth.cũ igit' uoluptates & delectatiões ſẽſibiles nõ ſint bonũ p̃fectũ: nec bonũ ſm aíam & ſm rõnẽ cõſtat i talib9 nõ eẽ fœlicitatẽ ponẽdã: q̃ ãt hmõi uoluptates nõ ſint bonũ p̃fectũ & ſufficiẽs de leui p;: nã q̃ ſic bonũ ẽ ſatiat appetitũ: hmõi ãt uoluptates appetitũ ſaciare ñ pñt ut in ſe ip̃o q̃lib; experiri põt. uñ phũs.;.eth. loquẽs de talib9 delectatiõib9 ait: q̃ ſatiabilis ẽ appetit9 delectabilis. Secũdo i talib9 nõ ẽ ponẽda fœlicitas q̃a nõ ſũt bõa ſm rõnẽ ſ; magis ſũt bõa ſm ſenſum: bõa.n.ſm rõnẽ q̃to maiora ſũt tãto magis reddũt rõnẽ liberã & expeditã: nã q̃

ſm rõnẽ exiſtit icõueniẽs ẽ q̃ rõnẽ ipediat. ſ; hmõi delectatiões ſẽſibiles ſi uæhemẽtes ſint rõnẽ obnubilãt iuxta id.;.ethi. Si tales delectatiões magnæ & uæhemẽtes ſint cognitionẽ. i. rõnẽ p̃cutiũt. ¶ Tertio uero nõ eſt ponẽda fœlicitas i uoluptatib9 ſẽſibilib9 q̃a talia magis ſũt bõa corpis q̃ aíæ. cũ.n.corpus ordinet' ad aíam: & nõ ecõuerſo: ſi fœlicitas ẽ finale bonũ ad qd' bõa ordinãt' hmõi bonũ non ẽ ponẽdũ i uoluptatib9 ſenſibilibus q̃ ſũt bona corpis: ſ; magis i opib9 uirtutũ q̃ ſũt bona aíæ. Poſſum9.n. dicere q̃ l; ſint delectationes aliq̃ licitæ & íhoneſtæ eo q̃ ip̃a'opa uirtutũ hoi bono & uirtuoſo magnã delectationẽ faciãt: nulla tñ delectatio ẽ eẽntialiter ip̃a fœlicitas l; poſſit eẽ aliqd fœlicitatẽ conſeq̃ns: ſ; hoc declarare nó ẽ p̃ntis negotii: forte tñ de hoc aliqd ífra dicet'. Ad pñs ãt ſcire ſufficiat q̃ non decet aliquẽ homimẽ ſuã fœlicitatẽ ponere i delectatiõib9 ſẽſibilib9. Eſt ergo deteſtabile cuilibet hoi ponere ſuã fœlicitatẽ i uoluptatib9: ſ; maxie hoc ẽ deteſtabile regiæ maieſtati qd' ẽt triplici uía uẽari poſſum9. Prio.n.talia ſũt detestabilia regi q̃a ip̃m maxie deprimũt. Secũdo q̃a eũ contẽptibilẽ reddũt. Tertio q̃a eẽ ip̃m idignũ pricipari faciũt. Dicebat'.n. ſupra q̃ i uita uoluptuoſa conuẽim9 cũ brutis & deſiderãtes ſic uiuere ſũt uitã pecudũ eligẽtes. q̃to ergo q̃s i altriori gradu exiſtit tanto p̃ hãc uitã magis deprimit'. dictũ ẽ.n. q̃ decet pricipẽ eẽ ſupra hoiem & totaliter diuinũ: nã ut dicit'.;.polli. pricipat9 d; rñdere magnitudini & dignitati: ut q̃to q̃s maior priceps exiſtit tãto alios magis excellere d; i dignitate uitæ & magnitudíe bonitatis. In tãto ergo gradu exñs idignũ ẽ ut uitã pecudũ eligat q̃a p̃ eã ualde deprimit'. ¶ Secundo hoc ẽ deteſtabile regi q̃a ſe ip̃; contẽptibilẽ reddit. uñ phũs.;.polli. ait q̃ maxie expedit pricipibus eſſe moderatos in delectationibus corporalibus. Innuit enim ipſe ibi dẽ q̃ dantes delectationib9 talib9 ſunt ſimiles dormiẽtib9 & ebriis: nã dediti hmõi uoluptatibus

luptatibus usu; rōis amittunt sicut dormientes & ebrii uti rōne non pñt: cū ergo secundū eunde; phūm non facile sit contēptibilis q sobrius sed q ebrius: nec q uigil sed qui dormiens decet regiā maiestate; tales delectationes immoderatas fugere ne contemptibilis uideat'. ¶ Tertio decet pricipem talia detestari ne pricipari efficiat' idignus: nā nullus eligit iuuenes in duces eo q̄ non constet eos esse prudentes. Indignū est. n. puerū pricipari. S; ut dicit'. 1. ethi. dr̄t aūt nihil iuuenis secūdū ætatē aut secūdū morem. Sequens. n. delectationes sensibiles dato q̄ sit senex tpe qa est puer moribus indignus est pricipari. Est ergo diligenter notandum q̄ sicut non differt esse puerū ætate & moribus sic non refert esse senē; moribus & ætate pp qd' sicut si sit senex tpe & puer moribus indigne pricipatur sic si sit puer ætate & senex moribus dignus est pricipari. nō. n. ait phūs q̄nēo eligat iuuenes i duces eo q̄ cōstet ipos nō eē prudētes. Sed eo q̄ constet eos eē prudentes qa si constat eos hr̄e mores seniles & uigere prudentia digni sunt pricipari. Sic ergo cōclusio capituli q̄ ne priceps deprimatur & ne contempnat' & ne idignus sit pricipari debet imoderatas uoluptates despicer'. ¶ Q d' non decet regiā maiestatem suam fœlicitatem ponere in diuitiis. Ca. vii.

PHYLOSOPHVS. 1. polli. distinguit duo gña diuitiarū: nā secūdū; ip̄m q̄dam sunt diuitiæ naturales q̄dam sunt artificiales. Diuitiæ naturales dicunt' eē quæ naturaliter ex rebus naturalib⁹ p̄ducunt' cuiusmōi sunt quæ accipiuntur ex agris uel ex arboribus ut frumenta & uina uel etiam in aialibus & uniuersaliter q̄cūq; imediate ad uictū; & uestitum deseruiunt inter naturales diuitias cōputant'. Artificiales autem diuitiæ sunt quæ per artē & industriam hominum inuentæ in has naturales diuitias commutant' cuiusmodi sunt aurū; & argentum & uniuersaliter omne nummisma quæ immediate indigentias corporales non suplent: sed per cōmutationem deseruiunt indigente corporali. Aur̄. n. & argentū; licet sint naturalia metalla sunt tñ artificiales diuitiæ: in nullis autem diuitiis est ponenda fœlicitas. Tangit. n. 1. polli. tria propter q̄ uenari possumus in artificialibus diuitiis fœlicitatē nō esse ponēdā. Primo quia artificiales diuitiæ ad naturales ordinant'. Secūdo qa talia habēt q̄ sint diuitiæ ex ordinatiōe hoium. Tertio quia secundū seipsas idigētiæ nō satisfaciunt. Dicebat'. n. supra fœlicitatem eē illud bonū ad quod alia bōa ordinant' ꝓpter quod diuitiæ artificiales eo ipso q̄ ordinant' ad diuitias naturales rōne; fœlicitatis hr̄e nō pñt. ¶ Secūdo i talib⁹ nō ē ponēda fœlicitas qa nō hñt q̄ sint diuitiæ nisi ex ordinatiōe hoiu; tm̄. nūmismata autē nō hñt q̄ sint diuitiæ nisi ex ordinatiōe hoiu;. uñ. 1. polli. dicit' trāsmutatis utētibus .i. trāsmutata dispositiōe utentiu; siue transmutato ordine & dispositiōe hoium: hmōi diuitiæ nullam hñt dignitatē neq; utilitatē. qd'. n. tm̄ auri uel tot nūmismata tm̄ ualeāt tritici: hoc ē qa nūmismata reputāt' magna i opiniōe hoium & qa sic uult ordo & dispositio utentiū eis. ¶ Tertio i talib⁹ nō ē ponēda fœlicitas qa aur̄ & argētū & oia nūmismata nō solū aiam nō faciāt nec sunt pfectū bonū s; ēt p seip̄a nō satisfaciūt idigētiæ corporali: pōt. n. cōtigere ut dicit'. 1. polli. q̄ qs diues pecunia famæ moriat'. Recitat'. n. ibi de quodā cuius nomē erat Mida q̄ cum nimis eēt audi⁹ auri ut fabulose dicit' ipetrauit a deo ut q̄cquid tangeret fieret aur̄. Cu; ergo tact⁹ reseruet' i singulis ptibus corporis etiā ore nihil tāgere poterat q̄n cōuerteret' in aur̄. Erat ergo ei magna copia auri cū tamē famæ periret q̄ eē nō posset si aur̄ uel cætera nūmismata ueræ eēnt diuitiæ & ueræ satisfacerēt idigētiæ corpali. tū ergo qa diuitiæ i ordie ad aliqd: tū uero qa sūt diuitiæ ex istitutiōe hoiu;: tū qa cū sint corpalia ip̄i i digētie corpali p se nō sufficiūt i eis nō ē ponēda fœliciras. Q d' āt in naturalibus diuiti

is cuiuſmõi ſunt cibus & potus & ea q̃ p ſe indigẽtie corporali ſatiſſaciũt non ſit ponẽ da fœlicitas de leui patet: nã cũ fœlicitas ſit bonũ optimũ in optio nr̃o quæri debet: cuꝫ ergo aĩa ſit potior corpore fœlicitas non eſt ponenda in talibus diuitiis q̃ ſunt bona corporis. Sed ut ſupius dicebat̃ ponẽda eſt in actib⁹ uirtutũ quæ ſunt bona aĩæ. cuilibet ergo hoi deteſtabile eſt ponere ſuã fœlicitatẽ i diuitiis ſed maxie deteſtabile ẽ regiæ maieſtati. Nã ſi rex aut priceps ponat ſuã fœlicitatẽ in diuitiis tria maxia mala inde conſequũt̃. Prio qa admittit maxia bõa ꝙ fo qa efficit̃ tirãnus. Tertio qa efficit̃ populi dep̃dator. Diligẽs. n. pecuniã ut finẽ & timẽs pecuniã elargiri nũquã põt eẽ magnific⁹ cuius eſt facere magnos ſumptus: nec etiã põt eẽ magnanim⁹: qa etiã metuẽs pecuniã perdere nihil magnũ attẽtabit. immo cũ ille ſit magnanim⁹ cui nihil corpale eſt magnũ ut uult phũs. 4. eth. ca. de magnanimitate qa in opinione auari ꝙ in opinione ponentis ſuã fœlicitatem in diuitiis: diuitiæ ſunt quid magnũ: ipoſſibile eſt talẽ eẽ magnanimũ & magnanimitas ſunt maxia bona & maxie regiã maieſtatẽ eẽ ornatã talibus uirtutib⁹ deteſtabile eſt ei ſuã fœlicitatẽ in talibus ponere. ¶ Secũdo deteſtabile eſt regi uel pricipi ſuã fœlicitatẽ ponere in diuitiis qa hoc facto tirãnus efficit̃. eſt. n. dra inter regẽ & tirannũ ut patebit in. 3. libro: cũ determiabit̃ de regimine regni: nã rex ꝓprie eſt q̃ intendit bonũ regni & bonũ cõe. Si aũt intẽdit bonũ ꝓpriũ hoc eſt ex conſequenti: tirãnus uero ecõuerſo pricipaliter intendit bonum priuatum. Si aũt intẽdit bonũ publicũ hoc eſt ex cõſequẽti ut in quãtũ ex bono cõi euenit ei aliqd̃ bonũ ꝓpriũ. Cũ ergo finis maxime diligat̃ ponẽs ſuã fœlicitatẽ in nummiſmate pricipaliter intẽdit reſeruar̃ ſibi & cõgregare pecuniã nõ ergo eſt rex ſed tirannus cũ nõ intẽdat pricipaliter bonũ publicũ: ſed priuatũ. ¶ Tertio hoc poſito ſeqtur ꝙ rex ſit populi dep̃dator nam finis ſi adeo

intenſe diligit ꝙ q̃libet ſtudet oĩ uia oĩ mõ quo põt cõſeq̃ finẽ ſuũ ponẽs igit̃ ſuã fœlicitatẽ in diuitiis nõ erit ſibi curæ ſi opriat uiduas & pupillos ſi dep̃det̃ populũ & rẽpublicã dũ tñ poſſit pecuniã cõgregar̃: q. n. bñ intelligit qd importat̃ noie finis nõ põt euꝫ latere quẽlibet oĩ uia q̃ põt uelle cõſeq̃ ſuũ fiñẽ eſt igit̃ rex tirãnus ſi ſic uult eẽ dñs: ꝙ tñ bonũ reipublicæ nõ ꝓcuret: ſed tũc eſt dep̃dator qñ nõ ſolũ nõ ꝓcurat bonũ ſed etiam infert malũ. Q uar̃ ſi deteſtabile eſt regẽ admittere maxia bona eẽ tirãnũ & dep̃datorẽ deteſtabile ẽ ſuã fœlicitatẽ i diuitiis põere. ¶ Q d̃ non decet regiam maieſtatem ſuã fœlicitatẽ ponere in honoribus. Ca. viii.

FORTE multi uiuẽtes uita polliti tica credũt fœlicitatẽ põendã eſſe i honorib⁹ eo ꝙ ut plurimũ ciues maxie honorari deſiderãt. Sũt aũt i honorib⁹ tria attẽdẽda p̃ q̃ triplici uia uẽari poſſum⁹ fœlicitatẽ i eis põendã nõ eẽ. Prio. n. honor ẽ bonũ ad aliud ordiatũ. Secũdo qa ẽ bonũ extriſecũ. Tertio qa ẽ magis i honorãte q̃ i honorato. Fœlicitas aũt ecõtrario nõ ẽ bonũ ad aliud ordinatũ ſed ẽ bonũ ad ꝙ ad alia ordinãt̃: nõ ẽ bonũ extriſecũ ſed intriſecũ: hẽt eẽ maxie i ipa fœlicitate ſed nõ i eo cui⁹ ẽ ipa fœlicitas. Q d̃. n. ſit bonũ ad aliud ordinatũ: patet p̃ phũm. 1. ethi. q̃ uult honorẽ eẽ exhibitionẽ reuerẽtiæ i teſtimoniũ uirtutis cã ergo q̃re maxie hoies uolũt honorari: ẽ ut appareãt ſapiẽtes & uirtuoſi qb⁹ maxie dẽt honor. lõ ſecũdũ phũm nullus curat honorari a pueris qa reuerẽtia taliũ nõ ẽ debitũ teſtioniũ ſapiæ & uirtutis: q̃re ſi honor ẽ bonũ ordinatũ ad uirtutẽ: in honore nõ ẽ põenda fœlicitas ſed poti⁹ in ipis uirtutib⁹ uel i actib⁹ earũ. ¶ Secũdo nõ debite põit̃ fœlicitas i honorib⁹ qa honor nõ ẽ bonũ intriſecũ ſed extriſecũ: dictũ ẽ. n. ꝙ honor ẽ reuerẽtia exhibita i ſignũ uirtutis: ſignũ aũt uel teſtioniũ ſi plene mãifeſtar̃ uult ip̃z ſignatũ oz ꝙ ſit qd notũ & mãifeſtũ itriſeca ãt ñ ſt̃ nob nota & mãifeſta ſz extriſeca

nõ enim

nō enim cognoſcimus quæ quis in corde cogitat. ſed q̄ exterius repñtat: reuerētia ergo q̄ ē honor ſi debet māifeſtare uirtutem eius cui exhibet nō ſufficit q̄ ſit cogitata in corde: ſed req̄rit ut exterius ꝓferat: honor ergo habet rationē bōi extrinſeci cū ſit reuerētia exhibita p q̄ dā exteriora ſigna: quar ſi fœlicitas nō ē ponēda in bonis extrinſecis q̄ ſunt bona miora. Sed in itrinſecis q̄ ſunt maiora in honoribus fœlicitas poni nō debet. ¶ Tertio hoc idē patet ex eo q̄ honor magis ē in honorāte q̄ in honorato ut plāe uult phūs. i. eth. q̄re ſi i honorib⁹ pōat fœlicitas contiget illa deteſtāda ꝓuerſitas q̄ fœlicitas magis ſit in alio q̄ in eo cuius ē: ſicut enim ꝓuerbialiter dicit curialitas ē eius q̄ facit ipſam ſic honor magis in eo ē q̄ facit ipſum q̄ in eo q̄ p hmōi reuerētiā honorat. Apparet aūt hoc eſſe ſenſibiliter uerū: nā ſi aliq̄s iclinat ſe reuerēter ad aliū uel honorat ip̄m cōſtat inclinationē illā ꝓpter eē i inclināte nō in eo cui iclinatio exhibet. Accidēs enim ꝓprie ē in ſuo ſubiecto nō aūt in obiecto. uel ſi aliquo mō ē in obiecto magis tñ in ſubiecto. Inclinatio ergo illa & reuerētia ſiue honor magis ē in honorāte q̄ in honorato: Sed cū fœlicitas ſit maxie i ip̄o fœlicitato uel in ip̄o beatificato in honoribus nō ē ponēda fœlitítas. Indecēs eſt ergo cuilibet hoi pōere ſuā fœlicitatē i honoribus ut credat ſe eē fœlicē ſi ab hoibus honorat. Maxie tñ hoc ē idecēs regiæ maieſtati q̄ etiā triplici uia uēari pōt. Si. n. rex ſuā fœlicitatē in honorib⁹ pōat ſeqūt ip̄m tria mala. Erit. n. ſupficialiter bōus: erit p̄ſumptuoſus: & erit iniuſt⁹ & iæq̄lis. nā ſi princeps ſuā fœlicitatē i honoribus pōat cū ſufficiat ad hoc q̄ q̄s honoret q̄ uideat eē bōus: nō curabit eē bōus exiſtēter ſed apparēter & ſupficialiter unde & phūs i polliticis curātes de honore tm̄ dicit eē fictos & ſupficiales. Si ergo maxie decet regē eē bonū exñtez maxie idecēs ē ip̄z pōere fœlicitatē i honoribus ne ſit fictus & ſupficialis. ¶ Secūdo idecēs eſt regi pōere ſuā fœlicitatē i honorib⁹ q̄a ex hoc efficiet periclitator populi & p̄ſumptuoſus: nā cū finis maxie diligat ſi princeps ſuā fœlicitatē i honoribus pōat ut poſſit honorē cōſeq̄: p̄ſumet ſuā gētē expōere oī piculo. Exēpluz hmōi hēm⁹ de filio cuiuſdā Rōani pricipis noie torq̄ti q̄ nimii honoris auid⁹ circa ipe riū patris ut honorē ſeq̄ret ſe expoſuit piculis bellicis. uñ Torq̄tus Rōanus princeps ne alii ex hoc exēplū aſſūerēt & ne eēnt nimis honoris auidi filiū ſic p̄ſūptuoſū occidit nō obſtāte q̄ dictus filius uictoriā obtinuit ab hoſte: ne ergo princeps ſe p̄cipitet & ne nimis p̄ſūat nō expedit ei ſuā fœlicitatē in honoribus pōere. ¶ Tertio hoc ē idecēs ei ne ſit iniuſt⁹ & iæq̄lis decet. n. pricipē ſua bōa diſtribuere ſecūdū dignitatē p̄ſonaꝝ ut plura bōa debet dignis & ſapiētibus q̄ idignis & hiſtriōib⁹. Sed ſi princeps ſuā fœlicitatē in honorib⁹ pōat q̄a finē ſūmo ardor diligit ñ curabit remunerare p̄ſonas ſecūdū ꝓpriā dignitatē ſed ſolū eo mō bñficia diuidet quo plus honoris cōſeq̄ poſſit. Si ergo rex ſuā fœlicitatē i honorib⁹ pōat erit malus i ſe q̄a nō curabit eē niſi ſupficialiter bon⁹ erit malus i populo ſibi cōmiſſo q̄a nō curabit eū piculis p̄ſūptuoſe & p̄cipitāter expōer erit malus i ſuis rebus: q̄a eas non diſtribuet æq̄liter ſecundum perſonarum dignitatem.

¶ Q d' nō decet regiā maieſtatē ſuā ponere fœlicitatē in gloria uel in fama. Ca. ix.

DIFFERVNT aūt gl̄ia & fama ab honore & laude: q̄a honor & laus ſūt cā famæ & gloriæ: ex hoc. n. ē aliq̄s in fama & gl̄ia q̄a laudat & honorat. Honor aūt differt a laude q̄a ē uniuerſalior ea: nā la⁹ ꝓprie non ē niſi p̄ ſigna uocalia. ſed honor ē hēt p̄ q̄cūq̄ ſigna exteriora. uñ dicit. i. retho. q̄ ptes honoris ſūt ſacrificia recordationes i metis antiqua primorditas ſedis ad oīones & cætera talia exteriora ſigna p̄tinētia ad reuerentiā. Gloria quidē & fama ꝓ eodē accipi conſueuit: nā gloria eſt quædā clara notitia de aliquo: eſt enim glo

ria claritas quædā hæc etiam eſt fama: quia fama eſt quædam clara cum laude noticia. Si tamen uellemus aliquo modo diſtingue re inter gloriā & famam: diceremus q̄ fama orit̄ ex gloria: erit ergo hic ordo quia gloria oritur ex honore: na; ex hoc q̄ aliquis eſt in magno honore & i magno apparatu ex hoc apparet clarus & glorioſus: fama autē orit̄ ex honore & gloria quia ex hoc q̄ aliquis eſt in honore & gloria habetur in fama & pre/cio. Accipiendo ſic gloriam & famam large & pro eode; poſſet forte alicui uideri fœlici tatem eſſe in fama & gloria eo q̄ ipſe poſſit eſſe magne latitudinis cū ad diuerſas partes diffulgare poſſit & magne diuturnitatis cum per multa tempora cōtingat ipſam indebi/lem eſſe. Videtur quod maxime princeps in hoc ſuam fœlicitatem ponere debeat dicen te phō. v. ethic. q̄ merces quædam dāda eſt principibus: hæc autem eſt honor & gloria quibus ſi contenti nō ſint tiranni fiunt. Sed hoc ſtare non poteſt quod triplici uia uena ri poſſumus quantum enim ad præſens ſpe ctat (ut ſatis poteſt patere per habita). Fœlici tas non eſt tantū ſignū boni ſed eſt etiā per fectum & per ſe ſufficiens bonū. Secūdo fœ licitas ineſt tm̄ bōis & beatis nō autē infœli cibus & prauis. Tertio eſt in interioribus bonis nō in his quæ exterius exiſtunt fama e cōtrario eſt magis ſignum bonitatis q̄ ſit ipſa bonitas nō ſolum cōpetit bonis: ſed eti ſim ut plurimum competit ipſis prauis. Rur us magis innititur exterioribus ſignis q̄ in teriori bonitatí: ſi enim fama alicuius ideo exiſtit quia apud homies de ip̄o habet̄ quæ dā laudabilis & clara noticia: cū ſcia noſtra nō ſit ip̄a res nec ſit cauſa rerū: ſed magis ſit ſignū earū & quid cauſatū ab eis. Fama nec eſt bonitas noſtra nec ab ea dependet boni tas noſtra ſed ſolū eſt quodā apparēs ſignū nr̄æ bōitatis: in ea igit̄ fœlicitas nr̄a eſſe nō pōt. Secūdo hoc ſtare nō pōt quia fama & gloria apud hoīes nō ſolū de bōis ſed etiā de hoibus prauis: quia, n. multotiēs ī iudicādo

decipimur cōtingit ut plurimū illa deteſtan da peruerſitas q̄ boni & digni nō habētur in precio: & praui & infœlices ſunt ī gloria & in fama. Tertio in fama nō eſt ponenda fœlicitas: quia magis ínititur exterioribus ſi gnís q̄ interiori bonitati: nā hō nō intuetur niſi ea quæ foris parēt: nō enī uidemus ip̄as cogitationes mētis nō ip̄as uirtutes & ma lícias in aío exiſtētes: ſed ſi iudicamus aliquē bonū & uirtuoſum hoc eſt ex his quibus ex terius innoteſcit: ſicut enī ad hoc q̄ aliquis honoret̄ ſufficit q̄ exterius bōus appareat: ſic ad hoc q̄ aliquis ſit apud hoies in fama & gloria ſufficere uidetur q̄ exterius bona p̄ cedāt: quare cū regē deceat eſſe totū diuinū & quaſi ſemideū incōueniēs ē fœlicitatē po nere in eo qd̄ eſt ſignū bonitatis q̄ ſit boni/tas & q̄ ipſi praui participare p̄nt & magís initit̄ exterioribus ſignis q̄ interiorí bonita ti: incōueniēs eſt q̄ rex ſe credat eſſe fœlicē ſi ſit famoſus apud hoíes: uel ſi ſit ī populis glorioſus. Non igit̄ debet rex ſe credere eſſe beatū ſi ſit in gloria apud hoíes: attamē bea tus ē ſi ſit ī gloria apud deū: dictū ē q̄ gloria & fama ē q̄dā clara cū laude noticia. Dei aūt noticia ut ad p̄ſens ſpectat in tribus differt a noticía nr̄a: nā noticia dei cauſat res noticia noſtra cauſatur a rebus ut uult cōmē. xii. me tha. Rurſus noticia dei ē infallibilis: noticia noſtra pluries fallit̄. Amplius noticia dei ē de ipſis intimis nr̄is: noticia uero nr̄a p̄ ſe & directe ſolū exteriora cōprehēdit: bonitas ergo nr̄a p̄ ſe depēdet a noticia dei tāq̄ effe/ctus a ſua cā. Rurſus circa bōitatē noſtrā no ticia dei nō fallit cū ſcía ſua falli non poſſit. Amplius bonitatē & maliciā noſtrā intimā deus clare uídet & p̄cipit nō ígit̄ eſſe pōt q̄ aliq̄s apud deū ſit in gloria & in fama uel ſit apud ip̄m ī clara noticia cū laude niſi ſit bo/nus & btūs ut exigit ſtatus ſuus licet ergo ſic ſit de noticia dei & de fama & de gl'ia apud ip̄m nequaq̄ín fama & í gloria hoíum fœli citas ē ponēda: q̄ uero dicebat̄ qd̄ ē diutur na & lata dici pōt q̄ ecōuerſo q̄a eſt modíca

trāſiuit caucaſum montem, qūo ergo fama unius hoīs per uniuerſam terram ſe extēdet ſed cū tota terra ſit quaſi pūctus reſpectu celi & ſm aſtronomos quælibet ſtella fixa uiſu notabilis ſit maior tota terra arta & exigua ſit fama cuiuſlibet hoīs. Rurſus hmōi fama eſt breuis nō diuturna cum totū tēpus uitæ pſentis ſit quaſi punctale reſpectu dei eterni tatis, cū enī hō ſm intellectum ſit imortalis i eo debet fœlicitatē ponere q; imortaliter & ppetue durare poſſit, q; uero dicebat merce dē tribuēdā eſſe regibus & hunc eſſe honorē & gloriā; nō eſt intelligēdus textus phi q; reges principaliter pro ſuo merito quærere debeant gloriā & famam hoīum qa modicus eſſet eor fructus. Sed hoc p tanto dictū eſt q; decet reges & prīcipes eſſe magnificos & magnanimos; magna nimi aūt licet nō intē dant prīcipaliter honorē ſed bonū. Honor tñ eos conſequit & decet eos acceptare honorē ſibi exhibitū non habētibus hoībus aliquid maius q; eis tribuāt ut dicit .4. ethi. nō q; honor ſit condigna retributio eis ut ibidē dicit. Acceptare ergo honorē tanq̄ retributionē condignā pōt itelligi dupliciter uel rō ne ipſius honoris in ſe uel ut procedit ex affectione dantiū. Honor aūt in ſe cū nō ſit niſi quoddā ſignū & quoddā teſtimoniū bonitatis rut patet non eſt cōdigna retributio. At tamē ut hmōi honor ut p̄cedit ex affectione dantiū hēt ibi eſſe quædā congrua remuneratio, nā eo ipſo q; dantes nō habēt aliqd maius q; retribuāt congruit prīcipi hoc mō honorē exhibitū acceptare ppter qd. plane patet q; in hmōi acceptatiōe acceptat affectio dātiū & nō pprie honor datus q; ſi tñ prīcipes non acceptarēt hāc affectionē dātiū ſed req̄rerēt agēti ſi cōmiſſa alia exteriora bona ut puta aur uel argētū uel diuitias; alias tiranni eēnt nā ex hoc efficerent ppli p̄datores. ¶ Quod nō decet regiā maieſtatem ſuam fœlicitatē ponere in ciuili potentia. Ca. x.

REGETIVS in libro de re militari ſup oīa cōmēdare uidet bellorū iduſtriā hoc enī ſm ipm eſt q; Romā maxie exaltauit qa maxie dederūt operā rebus bellicis & ſummo ope ſtuduerūt qūo poſſent ſibi ſubicere nationes, ppter qd ſm eūdē Vegetiū hoc eſſe debet principaliſſimū in intē tione principis q; habūdet in ciuili potentia & q; p eā ſibi ſubiiciat nationes & gentes q; ſi in hoc eſſet fœlicitas regia uideret eſſe ponēda in ciuili potētia qd eſt falſum probat enī phūs i. 7. polli. 5. rōnib9 fœlicitatē nō eē ponēdā i ciuili potētia. Prima uia ſumit ex eo q; talis principatus nō multū durat. Secūda ex eo q; eſſe non pōt ſine bonitate uitæ. Tertia uero ex eo q; eſt indign9. Quarta āt ex eo q; p hmōi principatū ciues ordinantur ad miora bōa; Quita uero ex eō q; tale dōiniū ut plurimū infert nocumētū. ¶ Prima uia ſic patet nā p ciuilē potētiā uelle ſibi ſubicere nationes hoc eſt uelle dominari p uiolētiā. Violētia aūt perpetuitatē neſcit, cū igit uiolēta non diu durent talis principatus diu durare non pōt: Immo ſicut qui ē naturæ calidæ naturaliter agit cū calefacit ſic q; eſt naturaliter liber arbitrio tunc hō naturaliter dominat bonis q̄n eis libere & uolūtarie prīcipatur qd contingit ſi populus libere & uolūtarie p̄cepta principis exequat: nonergo rex debet ſe credere eē fœlicē ſi p uiolētiā & p ciuilē potentiā dominet: qa tale dominiū cū ſit uiolētū & cōtra naturā diu durare non pōt. Fœlicitas. n. ñ ē ponēda i aliquo trāſitorio: ſ; magis i aliquo ſēpiterno. ¶ Scdo i ciuili potētia ñ ē ponēda fœlicitas qa hoc pōt ieē alicui abſq; bōitate uitæ: fœlicitas. n. ut ſupra dicebat ē pfectū & p ſe ſufficiēs bonū. i poſſibile eſt aūt in aliquo eē maximū bonū: niſi ille bene uiuat & ſit maxime bon9 ſicut ipoſſibile eſt in aliquo eſſe intenſam albedinē niſi ille ſit intenſe albus. Quod aūt ciuilis potētia poſſit ineſſe alicui abſq; bonitate uitæ: Patet ex his q̄ temporibus retroactis facta cōſpexim9. Videm9 multos tirānos peſſimos maxie habūdaſſe in ciuili potētia. Nā Dioniſius ſiracuſanus ſiue ſicilianus ut reci-

tat philoſophus in pollitícis maxime habū/
dauit in ciuili potentia: & tamen peſſimus ti
rannus erat. Nero autē & cæſar qui fuerunt
Romani principes: & enī habūdauerunt in
ciuili potentia: peſſime tamen uiuebant. Nā
tantæ fuerunt luxuriæ ut omnino uiderētur
muliebres; tantæ fuerunt crudelitatis ut nō
uideretur in eis eſſe aliqd molle: nec clemen
tia aliqua. Vnde philoſophus. 7. polliticorū
ait qꝫ ridiculum eſt aliquē putare eſſe fœlicē
ſi abiiciat bene uiuere nō ergo in ciuili potē
tia eſt ponenda fœlicitas; quæ ſine bonitate
uitæ ineſſe nō pōt. ¶ Tertio in huiuſmodi
potētia nō eſt ponēda fœlicitas quia huiuſ/
modi principatus nō eſt optimus nec eſt di
gnus. Si enim fœlicitas ī aliquo principatu
optimo & digno principari poni debet: po
nēda eſt in principatu optimo ex digno prī
cipari aūt p ciuilē potentiā eſt principari ſer
uis non liberis; nā talis principatus eſt p coa
ctionē & uiolentiā. Cū ergo principatus ſe
extendant ad inuicē ſm eos quibus aliquis
pricipatur: ut uult philoſophus in pollitícis
quanto liberi ſunt meliores ſeruis: tanto prī
cipari liberis eſt melius & dignius q̄ princi/
pari ſeruis. Principatus ergo p coactionē &
ciuilē potentiā cū non ſit liberoꝝ ſed ſeruo
rū non eſt optimus neqꝫ dignus. Ideo. 7. pol
litícoꝝ dicit qꝫ principatus liberorū qui eſt
cū uirtute eſt melior q̄ pricipari deſpotice. i.
ſeruiliter. ¶ Quarto nō eſt ponēda fœlici
tas in ciuili potētia quia ſi princeps ſe crede
ret eſſe fœlicē ſi habundet in ciuili potentia
non ordinauit ciues niſi ad exercitū armoꝝ
& ad ea p quæ ſibi poſſit ſubícere natiōes: in
ducet ergo ciues nō ad uirtutē iuſticiæ ſꝫ ad
uirtutē fortitudínis. Iuſticia aūt ut dicit phí/
loſophus. 7. polliticoꝝ eſt maius bonū quā
ſit fortitudo: nō ergo ordinabit ciues ad bo
na maiora ut ad iuſticiā; ſed ſolū ad mīora
ut ad fortitudinē: ne ergo periclitetur bonū
gentis quod eſt díuinus q̄ aliquod bonū ſin
gulare: nō decet princípē ſuā fœlicitatē po/
nere in ciuíli potentía. ¶ Quinto hoc non
decet ipm qa huiuſmodi principatus infert
ut plurimū nocumentū: nā cū fœlicitas ſit fi
nis oīum operatoꝝ quílibet totā uitā ſuā &
oía opera ſua ut plurimū ordinat ad illud in
quo ſuā fœlicitatē ponit: ponēs ergo ſuā fœ
licitatē in ciuili potentia & in ſubiiciēdo ſi/
bi natiōes forte bene ſe habebit tēpore bel
li. Tempore tñ pacís neſciet bene uiuere nā
ut plurimū non ſtuduit niſi in exercitiis bel
lícis & totā uitā ſuā ordinauit ad fortitudi/
nē non ad iuſticiā & temperātiā tēpore pa
cis in quo opus eſt iuſtícia & temperātia ne
ſciet uiuere. Sed fiet uicioſus & incurret no
cumētū ſm aīam: ꝓpter qd philoſophus. 7.
polliticoꝝ uituperās lacædemones ponētes
fœlicitatē in ciuíli potentía: & ait turpe eſſe
cū bellamus participare bonis: cū uero uaca
mus & ſumus in pace fieri uicioſos quare ſi
incōueniens eſt ponere fœlicitatē in aliquo
nō diuturno & in eo qꝫ pōt eſſe ſine bonita
te uitæ: & eſt qd indignū & p qd ordinant
ciues ad minora bona: & ut plurimū infert
nocumētū; incōueniēs ē pricipē ponere ſuā
fœlicitatē in ciuili potētia & qꝫ credat ſe eē
fœlicē ſi poſſit ſibi ſubicere natiōes multas.
¶ Quod nō deceat regiā maieſtatē ſuā fœ
licitatē ponere in robore corporali uel i pul
critudine uel in aliís bonis corporis. Ca. xi.

PATIS per habita manifeſtū eſt qꝫ
in bonis corporalibus non eſt po
nēda fœlicitas. Sunt tñ tria bona
corporis quæ hoíes maxie deſiderare uiden
tur uidelicet ſanitatē: pulchritudinem: & ro
bur. Immo nōnulli in talibus ſuā fœlicitatē
ponūt. Videt enī omnino eſſe cōtrariū de
bonis corporis & aīæ. Bona enī corporalia
quāto minus habent magis deſiderantur:
prius enī q̄ talia bona prægustent credūtur
eſſe maiora q̄ ſint; eis aūt adeptis apparent
nō eſſe tāta quāta credebant. Virtutes autē
& bona intellectualia modū conuerſum te
nent: nā eis adeptis inueniunt maiora q̄ cre
derētur. Ideo ignorātes dulcedinē ſapiētiæ
aliquādo repræhēdūt uacantē philoſophiæ

& negotio ſciẽtifico: qa ignorãt bonitatẽ & dulcedinẽ uirtutũ & ſciarũ: qđ ſi bene eã cognoſcerent: nõ ſolũ non increparent dãtes ſe ſcientiis & uirtutibus: ſed etiã deriderent quicũq; talibus nõ uacarent. Bona ergo corporalia quia nõ habita reputãtur maiora q̃ ſint multi carẽtes corporalibus bonis adeo affectãt ea: & credũt ipſa eſſe tãtæ excellẽtiæ ut ſi haberẽt illa reputarẽt ſe eſſe fœlices. Iõ dicit .1. ethi. q; infirmi egẽtes ut ſint ſani: fœlicitatẽ ponũt in ſanitate: & mẽdici in diuitiis: turpes uero in pulchritudine: debiles in robore. ¶ Sed q; nõ ſit fœlicitas nec in robore nec in ſanitate: nec in pulchritudie: triplici uia uenari poſſumus: Primo quia talia bona ſunt corporalia. Secũdo quia quodãmodo exteriora. Tertio qa ſunt defacili mutabilia. Corporalia enĩ ſunt quia habẽt eſſe in corporalibus ut in ſubiecto: nã ſanitas eſt in humoribus: pulchritudo in membris: robur in oſſibus & neruis. Nã ut uult philoſophus .3. de eligendis. Sanitas eſt debita adequatio humoꝝ. Pulchritudo eſt debita commenſuratio membroꝝ. Robur debita proportio oſſium & neruorũ. quare cũ humores mẽbrũ nerui & oſſa huiuſmodi ſunt corporalia. Sanitas pulchritudo & robur corporalia eſſe dicũtur nõ ergo in eis eſt ponẽda fœlicitas. ¶ Secũdo in talibus fœlicitas poni nõ debet: quia ſunt quodãmodo exteriora bona: nã hõ ſm philoſophũ eſt magis intellectus q̃ ſenſus & aĩa plus eſt de ratione hois q̃ corpus & ſemper forma magis dicit naturã rei q̃ materia. Illa ergo ſunt bona maxima interiora noſtra quæ ſe tenẽt ex parte aiæ: ponẽda eſt ergo fœlicitas nõ in ſanitate nec in pulchritudine corporis ſed aiæ. Non igitur qs credat ſe eſſe fœlicẽ ſi habeat æquatos humores & ſit ſanus corpore: uel q; habeat cõformia mẽbra & ſit pulcer: uel hẽat proportionẽ oſſium & neruoꝝ & ſit robuſtus corporaliter. Sed ſi habeat æquatas potentias ut q; inferiores potẽtiæ ſubſint rõni & ſit ſanus & fortis mente: & ſi huiuſmodi potẽtias habeat ornatas uirtutubus & bonis opibus: & ſit pulcher ĩ aĩa: tũc ut exigit ſuus ſtatus credat ſe eſſe fœlicẽ. Dicimus autẽ ut exigit ſuus ſtatus quia plena fœlicitas ĩ hac uita haberi nõ põt. In ſanitate ergo & fortitudine & pulchritudine corporali quia ſunt quodãmodo bona exteriora: fœlicitas poni nõ debet. ¶ Quod aũt in bonis interioribus ſit ꝓprie fœlicitas patet ꝙ philoſophũ .7. polliticoꝝ dicẽtẽ q; teſtis eſt nobis deus: q; fœlicitas in bonis interioribus eſt ponenda: teſtificatur enĩ hoc deus ꝙ ſeiꝑm ut idẽ ibidẽ innuit: nã deus nõ eſt beãtus ꝙ aliqua exteriora bona: ſed per ea quæ ſunt in ſeipſo ſi ergo aĩa beata aſſimulatur deo nõ erit beata niſi per bona quæ ſunt in ſeiꝑa. ¶ Tertio in talibus bonis nõ eſt ponẽda fœlicitas: qa ſunt ualde mutabilia. Aequatio enĩ humoꝝ cũ ſubſit motui ſupercæleſtiũ corporũ uariatione aeris mutatiõe ciborum de facili uariationẽ recipit. Si amiſſa ſanitate amittitur robur corporis quia laxãtur mẽbra: debilitantur nerui ꝓpter quod tollitur proportio illa neruoꝝ & oſſium in quibus habet eſſe fortitudo corporalis. Sic etiã tollit̃ pulchritudo qa amiſſa ſanitate mẽbra fiunt maciléta nõ remaẽt in eis color debitus: amittũt cõformitatẽ illã in qua reſeruat̃ decor & pulchritudo: nõ decet ergo regẽ nec aliquẽ hoiem in talibus ſuã fœlicitatẽ põere quæ ſunt corporalia: ſunt quodãmodo exteriora & de facili murabilia. ¶ Dicamus ergo ad ĩtelligẽtiã oĩum dictoꝝ q; nõ decet principẽ fœlicitatẽ põere in uoluptatibus corporalibus nec in diuitiis nec in honoribus nec in fama nec in ciuili potẽtia nec in ſanitate nec in robore corporali nec in pulchritudine: oĩbus tñ iſtis debet uti: ut ſunt organa ad fœlicitatẽ. Debet enĩ uti cibis in qbus eſt delectatio corporalis ꝓpter conſeruationẽ indiuidui ſiue ꝓpter cõſeruationẽ ꝓpriæ ꝑſonæ: nã cũ ipſe ſit caput regni ex deffectu eius poſſet conſurgere malũ gẽtis. Debet uti actu matrimõiali ꝓpter cõſeruationẽ ſpeciei ſiue ꝓpter pro

creationē prolis: nā ex defectu filioꝝ multa regna passa sunt diuisionē & scandala: decedēribus enī pricipibus absq; liberis plures insurgūt ut dominētur & faciūt discēsionē in populo: debet priceps possidere sufficiētes diuitias ut possit regnū defendere & exercere operatiões uirtutū: decet enī regē esse magnificū beneficiare personas dignas: qđ si ne diuitiis fieri nō pót. Sic etiā ne uilipēdat maiestas regia ē rex dignus honore & expedit ei hēre ciuilē potētiā: nā ꝓpter paruipēsionē pricipis ut plurimū aliqui operāt mala & offēdūt alios: quod regno nō expedit. Sic etiā debet esse curæ ipi pricipi de debita fama: quia ꝓpter hoc inducūtur subditi ad uirtutē. Nā ut probatū est qualis est priceps talis est populus: cū ergo priceps bonus p̄dicatur subditi suscipiūt materiā benefaciēdi sic ēt sanitas pulchritudo & fortitudo cōpetūt pricipi nō q̄ in eis sit ꝓprie fœlicitas sed quia possunt eē organa ad fœlicitatē: talia ergo diligenda sunt ut sunt organa ad fœlicitatem & ut faciunt ad quandam claritatem fœlicitatis ꝓpter quod de his quomodo diligenda sunt hic breuiter pertransiuimus: qa de eis inferius fumusaliqua tractaturi.

¶ Quomodo in amore dei & in actu prudentiæ est ponenda fœlicitas. Capitulū. xii.

DVAS autem fœlicitates philosophus posuit unā pollitică aliā contēplatiuā: uoluit aūt fœlicitatē nō esse ponēdam in uiribus siue in potētiis aīæ quía his nō solū boni sed etiam mali participāt: nec etiā uoluit esse ponēdā eā in habitibus: quia habēs habitū & nō operans quasi assimulatur dormiēti: quādiu aūt hoies dormiūt nō uidētur discerni fœlices a miseris: ut innuit philosophus. 1. ethi. In actu ergo siue in operatione aīæ est ponenda fœlicitas nō in operatione uicii. Sed in operatiõe uirtutis nō uirtutis cuiuslibet sed uirtutis perfectæ. Fœlicítas ergo ut dicitur. 1. ethi. est operatio animæ fm uirtutē perfectā: cū igitur perfecta uirtus fm philosophū in uita pollitica sit prudentia: & in uita cōtēplatiua sit perfecta uirtus sapiētia siue methaphisica fm. ipsum quicūq; scit alios bene regulare fm prudentiā est fœlix pollítice: qui uero scit bene speculari secūdū methaphísicā est fœlix contēplatiue. ¶ De his ergo duabus fœlicitatibus mētionē fecit: de quarū una determinatur. 1. ethi. ut de fœlicitate pollitica. De alía uero. s. contemplatiua determinat in nono utrū autē sit uera illa positio philosophi uel nō: nō est præsentis speculatiõis: tñ ut appareat qūo deceat regiā maiestatē ponere suā fœlicitatē in actu prudētiæ. Sciēdū q̄ decet regē maxime suā fœlicitatē ponere in ipso deo q̄ triplící uia uenari possumus. Rex enī est hō est dei minister & ē rector mulritudinis. Inquātū aūt est hō participat intellectū & rōnē: cū ergo bonū rōnis nō sit bonū alíquod particulare q̄ hoc é bonū secūdū sensum sed bonū rōnis sit bonū uniuersale & intelligētiæ decet regiā maiestatē eo ipo q̄ hō est & rōnē participat ponere suā fœlicitatē in bono maxime uniuersali & maxime itelligibili: hoc aūt est ipse deus qui est maxime bonū uniuersale: quia est bonū oís boni: in eo enī oís bonitas reperit: est etiā bonū maxíme intelligibile quia est maxime simplex & maxime a materia separatus. ¶ Secūdo decet principē suā fœlicítatē ponere in ipso deo nō solū quia hō est: sed etiā speciali mó est dei minister: nā illud quod habet aliqd per participationē & imperfecte est instrumētū & organū eius q̄ habet illud essentialiter & perfecte: quía ergo uim regitiuam & potentiā regendi habet principaliter & perfecte solus deus: oportet q̄ quicunq; principatur siue regnat sit díuinum organū siue sít minister dei: quare si minister suā mercedē & suū præmiū debet ponere in suo domino & debet eā expectare ab ipso: decet regē qui est dei minister suā fœlicitatē ponere in ipso deo & suum præmium expectare ab ipo. ¶ Tertio hoc decet regē ex eo q̄ est multitudinís rector: nā regens multitudinē debet intendere

intendere cõmune bonũ. In eo ergo debet ſuã fœlicitatẽ ponere quod eſt maxime uniuerſale & oẽ bonũ: hmõi aũt eſt ut dicebat deus ipſe: rex ergo quãtũ eſt dei miniſter tũ etiã quia habet intellectũ & tũ quia intẽdit bonũ cõmune debet ſuã fœlicitatẽ ponere in deo cui ſeruit qui eſt bonũ maxime intelligibile & maxime uniuerſale & cõmune. Si ergo rex debet in deo ponere ſuã fœlicitatẽ oportet ipm hmõi fœlicitatẽ ponere in actu illius uirtutis p quẽ maxime deo cõiungimur. Hmõi eſt actus dilectiõis ſiue caritatis. Amor & dilectio maxime uim unitiuam & cõiunctiuã hñt. Vnde dionyſius. 4. de diuinis noĩbus ait q amorẽ ſiue diuinũ ſiue angelicũ ſiue humanũ ſiue naturalẽ ſiue aiale; unitiuã quãdã dicemus eſſe uirtutẽ. In amore ergo diuino eſt ponẽda fœlicitas: ſed cũ ꝓbatio dilectio ſit exhibitio opis & ex hoc aliquis ꝓbet eſſe dilectiuus alterius. Si agat quæ ipe uult: ſi princeps eſt fœlix diligendo deũ debet credere ſe eſſe fœlicẽ operando q deus uult: maxime aũt deus reqrit a regibus & principibus ut p prudẽtiã & legẽ populũ ſibi cõmiſſum iuſte & ſancte regãt: regibus ergo & principibus ponẽda eſt fœlicitas in actu prudẽtiæ nõ ſimpliciter ſed ut eſt imperatus a caritate ꝓpter qd in ipſo actu caritatis per quã imediatius cõiungimur ipſi deo magis eſt ponenda fœlicitas q in actu prudẽtiæ: licet in huiuſmodi actu modo quo dictũ eſt aliqualiter fœlicitas ſit ponenda.

¶ Quantum ſit præmium regis bene regẽtis populum ſibi cõmiſſum. Capitulũ. xiii.

MAGNVM aũt ꝑmiũ regis & magnã eius eſſe fœlicitatẽ ſi p prudẽtiã & legẽ recte regat populũ ſibi cõmiſſum ex. 5. uenari poſſumꝰ. Nã merces regis ut ad ꝑſens ſpectat ad. 5. cõparari uidetur. Videlicet ad dictũ a quo redditur: ad regẽ cui attribuit: ad actũ ex quo conſurgit: ad uirtutẽ p quã efficitur: & ad materiã circa q uerſatur. Deus enĩ eſt remunerator oĩum bonoꝝ & quia nõ remunerat niſi ex amore cũ

ſemp amor ſit ad ſimiles & cõformes oportet eſſe ſimilẽ & conformẽ deo: qui ab eo remunerari deſiderat: quanto ergo quis magis gerit imaginem eius & plus ſe cõformat ei maius meritũ ab ipſo ſuſcipiet: principis aũt ſtatꝰ requirit ut ſit deo cõformior q̃ eius ſubditi. Immo eo ipſo q rex ſtudet p legẽ & ꝓuidẽtiã ſuũ regnũ regere qũo deus totũ uniuerſum regit & gubernat rex maxime cõformat ei: ergo reſpectu dei a quo ꝑmiũ expectatur ẽ magna merces regis ſi regnũ ſuũ recte regat: qa ex hoc ipſi deo maxime cõformatur. ¶ Secũdo magnũ eſt prætmiũ regis ſi referatur ad ipm regẽ cui hmõi ꝑmiũ eſt reddẽdũ: nã oĩs actus ex ĩpa difficultate operis quãdã bonitatẽ aſſumit: potẽtes enĩ trãſgredi ſi nõ trãſgrediãtur laudabiliores fiũt: multi enĩ non exiſtẽtes in ſtatu quo poſſint mala facere ꝑſeruãt ſe a malo: quod ſi ñ ad ſtatũ dignitatis aſſumerẽtur multas trãſgreſſiones efficerẽt ꝓpter quod. 5. ethic. ſcribit q principatus uirũ oſtẽdit: tunc enĩ apparet qualis hõ ſit cũ in principatu exiſtẽs in quo põt bene & male facere cogitat q̃liter ſe habeat. Si ergo merces regia cõpareꝫ ad ipm regẽ cui reddẽda eſt quãdã magnitudinẽ habere uidetur reges uacãtes cõmuni bono ſi non tranſgrediãtur cum poſſint tranſgredi maioris meriti eſſe uidẽtur: dicemus autẽ uacantes cõmuni bono: quia ſi bono cõmuni non uacarent non oportet eos eſſe maioris meriti ex hoc tranſgredi poſſent quia ſi non conſiderato cõmuni bono quis periculo ſe exponat dato q non tranſgrediatur quia in diſcrete agit ſuũ meritũ non augmentatur. ¶ Tertio magnũ eſt meritũ principis conſiderato actu per quẽ tale meritũ habet eſſe. Nã ex hoc actus eſt uicioſus in quãtũ eſt cõtra naturã & cõtra rõnis ordinẽ. Ex hoc aũt eſt bonus & uirtuoſus in quãtũ eſt ſecundũ naturã & ordinẽ rationis: quãto ergo actus magis eſt ſecũdũ naturã & ordinẽ rõnis tanto ẽ magis bonus & magis meritorius. Valde autẽ ſecũdum naturã eſſe uidetur q pars

exponat ſe pro toto: uidemus enī q̄ periclī tato capite periclitatur & totum corpus: brachiū quod eſt pars corporis ſtatim exponit ſe totaliter pro capite ne totū corpus pereat: reges ergo ſi bene regāt gētē ſibi cōmiſſam ex operibus eorū cōſequentur mercedē magnā: quia pro bono gētis & pro bono totali totaliter ſe exponūt. ¶ Quarto magna eſt merces regū rōne uirtutis p quā quīs meretur hmōi meritū: nā minor uirtus requiritur ad regendū ſeipm q̄ ad regendū familiā & q̄ ad regendū ciuitatē: magna ergo debet eſſe uirtus regis ad quē ſpectat regere nō ſolū ſe & ſuā familiā ſed etiā totū regnū. Cum ergo magnæ uirtuti debeat magna merces magnū erit meritū bene regētiū regnū ſuū. ¶ Quinto magnū erit præmiū ipſorū regū ſi conſideretur materia circa quā operat: laudat enī aliquis ſi dirigat perſonā aliquā ſingularē cū ergo bonū gentis ſit diuinus q̄ bonum aliquod ſingulare ipſa materia circa quam operat rex quæ eſt gens & multitudo indicat eius præmium eſſe magnum.

¶ Explicit prima pars primi libri de regimine regum & principum.

¶ Incipit ſecunda pars primi libri de regimine principum in qua tractat quas uirtutes debeāt habere reges & principes. ¶ Quomodo diuiduntur potētiæ animæ & in quibus potentiis habent eſſe uirtutes. Capitulum primum.

POSTQUAM auxiliante deo cōpleui m⁹ primā partē huius primi libri i quo p agit de regimīe ſui: oſtendentes in quo reges & pricipes ſuam fœlicitatē debeant ponere: quia non decet eos ſuum finem ponere in diuitiis: nec in ciuilī potētia: nec in aliquibus: ſed omnibus his ut ſupra plenius probabatur: debent uti tanquam organis ad fœlicitatem. Suam autem fœlicitatē ponere debent in actu prudentiæ prout: talis actus eſt imparatus a caritate: nam tunc reges habent fœlicitatem ſuo ſtatui debitam & condignam: quando inſtigante dei dilectione ſecundum prudentiā regitiuam gentem ſibi commiſſam ſecundum legem & rationem ſancte & iuſte regant. Principaliter ergo regū fœlicitas ponenda eſt in ipſo deo & ex cognitione & dilectione eius ſtudium ſuum & uitam ſuam ad hoc ordinare debet ut cognoſcentes & diligentes deum tanquā ueri miniſtri eius ſecundum ordinem rationis dirigant populum ſibi commiſſum.

¶ His ergo itaq̄ peractis & oſtēſo in quo reges ponere debeant ſuum finem ſecundum ordinem ſuperius prætaxatum: reſtat oſtēdere quibus uirtutibus reges pollere debeant. Virtutes autem quædam ſunt quidā ornatus: & quædam perfectiones animæ: oportet ergo prius oſtendere quot ſunt potentiæ animæ: & in quibus potentiis habēt eſſe uirtutes. Conſequenter autem manifeſtabitur quomodo uirtutes ſunt diſtinguendæ. Poſtea uero oſtendemus quot ſunt numero huiuſmodi uirtutes: & quæ illarū ſunt principales: & ſecundariæ. Deinde autem declarabitur ſingulariter quæ ſit unaquæq̄ illarum uirtutum & quomodo decet reges & principes tales uirtutes habere. ¶ Potentiæ autem animæ ſic diſtingui poſſunt: quia potentiæ animæ quædam ſunt naturales: quædam cognitiuæ ſenſitiuæ: quædam appetitiuæ: & quædam intellectiuæ. Naturales potentiæ ſunt illæ in quibus communicamus cum uegetabilibus & plantis: ut potentia nutritiua: augmentatiua: generatiua: & talia quæ etiam ipſis arboribus competunt. Potentiæ uero cognitiuæ ſenſitiuæ ſunt uiſus guſtus auditus & talia in quibus communicamus cum brutis. Appetitiuæ uero diſtinguuntur: nam quidam appetitus eſt in homine in quo non communicat cum brutis ut eſt appetitus ſequens intellectum: quidam uero in quo communicat cum eis ut appetitus

ut appetitus sequens sensum. Appetitus autem sequens sensum potest nōinari sensualitas: sequens intellectum nominatur uoluntas: secundum quem modum loquendi bruti habent sensualitatem & appetitum sensitiuum: sed non habent uoluntatem & intellectum. Virtutes ergo de quibus loqui intendimus: quæ sunt quidam habitus laudabiles: uel erit in potentiis naturalibus: uel in ipsis sensibus: uel in appetitu sensitiuo: uel in appetitu intellectiuo: uel in ipso intellectu: uel in omnibus: uel his: uel in aliquibus horum. In potentis autem naturalibus esse nō possunt quod tripliciter patet. Primo quia ex naturalibus nec laudamur nec uituperamur: nullus enim dicitur bonus homo ex eo q̄ habeat digestiuam bonam: uel bonam augmentatiuam. Secundo in talibus non habent esse uirtutes: quia uirtus est aliquid secundum rationem ut probari habet secundo ethicorum. Potentiæ autem naturales secundum quod huiusmodi sunt rationi non obediunt: nam siue ratiocinetur siue uelit non propter hoc per se loquendo potentiæ naturales uariantur in actibus suis: sed semper secundum modum sibi possibilem suas actiones efficiunt. Tertio in talibus potentiis non sunt habitus & uirtutes: qui habitus sunt ad determinandum potentias ut bene uel male agūt: ut per habitū uirtuosos determinatur potentia ad agendum male per uirtuosos ad agendum bene: cum ergo natura sit determinata ad unum: & potentiæ naturales sufficienter determinentur ad agendum ex natura sua secundū; eas nec sumus uitiosi nec uirtuosi: ut hic de uitio & uirtute loquimur: quare in eis huiusmodi uirtutes esse non possunt. ¶ His ergo tribus rationibus per quas probatum est uirtutes nō esse in potentiis naturalibus probari potest eas non esse in cognitione sensitiua siue in potentiis sensitiuis: nam sicut non laudamur nec uituperamur ex potentiis naturalibus: sic non laudamur nec uituperamur ex

sensibus: naꝫ sicut nullus laudatur tanquam bonus homo ex eo q̄ bene digerit uel bene crescit. Sic non laudatur ex eo q̄ acute uidet uel subtiliter audit nisi forte hoc esset per accidens ut si quis ex superflua commestione uel ex nimia potatione incurrisset obtalmiam oculorum ne bene uideret. uel debilitatem stomachi ne bene digereret: increparetur ille non quia male digerit: uel quia non clare uidet quia clare uidere & bene digerere per se loquendo non est in potestate hominis. Sed increparetur ex nimio potu uel ex superfluo cibo nam erat in potestate sua ut posset uti potu & cibo moderate. ¶ Secūdo in sensibus non est ponenda uirtus moralis: quia sicut potentiæ naturales non obediunt rationi quia secundum regulam rationis nullus magis uel minus augetur: uel magis & minus digerit: sic nec sensus obediunt rationi: non enim est in potestate hominis uidere clarius uel minus clare: quārē si uirtus moralis est aliquid secundum rationem huiusmodi uirtus in sensibus poni non debet. ¶ Tertio in talibus non est moralis uirtus: quia sicut potētiæ naturales sufficienter determinātur ad actiones suas per suam naturam: sic & sēsus: Nam sicut ignis tātum calefacit quātum potest calefacere ꝓpter qđ quia determinatus est. In actiōe sua nec laudatur nec uituperatur nec est i eo uirtus moralis. Sic quia potentia digestiua tātum digerit quātum potest digerere & oculus tātū uidet quātum potest uidere in eis uirtus moralis esse nō potest: nam per uirtutem moralem determinatur potētia ad agēdum: hæc autem sufficiēter determinantur ad actiōes proprias per naturam nō ergo indigēt uirtute morali. Si ergo nec ī potētiis naturalibus nec ī sēsibus est uirtus moralis: cum præter potētias naturales: & sensus nō sit nisi intellectus & appetitus itellectiuꝰ & sensitiuus oportet esse i talibus uirtutes morales. ¶ Quomodo distīguūtur uirtutes: & quo mō esse habēt ī itellectu & appetitu. Ca. ii.

STENSO ꝙ nec in potētiis naturalibus nec in ſenſibus hñt eſſe uirtutes. Reſtat oñdere quomodo diſtinguunt uirtutes: & quomodo in appetitu & intellectu exiſtūt. Diſtinguendus eſt igit de uirtutibus & de hmōi potētiis: nā uirtutū quædam ſunt intellectuales: quædā morales: quædā mediæ inter intellectuales & morales. Virtutes itellectuales dicunt illæ quæ ſunt in intellectu ſpeculatiuo cuiuſmōi ſunt ſciētiæ ſpeculatiuæ: ut naturalis philoſophia geometria: methaphiſica & cætera talia. Virtutes uero ſimpliciter morales ſūt illæ q̄ ſūt in appetitu ſiue appetitus ille ſit ſenſitiuus: ſiue intellectiuus: cuiuſmōi autē ſunt iuſtitia temperantia: fortitudo: māſuetudo & cætera talia de quib⁹ ſum⁹ ſingulariter tractaturi. Virtutes autē mediæ iter intellectuales & morales ſunt uirtutes exiſtentes in intellectu practico ut prudētia & aliæ uirtutes ſibi annexæ. Prudentia autem ſm cōmentatorem ſuper libris ethicorum media eſt iter uirtutes morales & intellectuales: cōputari tamē poteſt cum uirtutibus moralibus: nā prudentia nō eſt niſi in honoribus bonis: ſicut nec uirtutes morales: praui.n. homines & ſi pñt eſſe ſciētes aſtuti & uerſipelles. Prudentes tamen eſſe non poſſunt ut ſuo loco patebit. Inde eſt ergo quod dicitur. 7. ethicorum ꝙ impoſſibile eſt prudentem eſſe nō exñtem bonū. ¶ Dimiſſis ergo uirtutibus huiuſmōi intellectualibus: ut dimiſſis ſentētiis ſpeculatiuis: de prudētia & de uirtutib⁹ moralibus eſt tractandum. Suſcepimus. n. ut pluries diximus præſens opus nō ut ſciamus: ſed ut boni fiāus quæ bonitas ſine prudētia & uirtutib⁹ moralib⁹ nobis ineſſe nō poteſt. ¶ Has autē uirtutes in intellectu & appetitu ſic eſſe contingit. Dictum eſt. n. uirtutem eſſe aliquid ſm rationem: oportet ergo eſſe rōnalem potentiam in qua poteſt eſſe uirtus. Rōnale autē duplex eſt ſecundū philoſophum per eēntiā & per participationē. Intellectus autē eſt rōnalis per eēntiam. Appetitus uero per participatiōem: nam appetitus licet nō ſit ipſe intellectus uel ipſa ratio eēntialiter. dicitur tamen participare rationē: quia eſt aptus natus rationi obedire. Potētiæ autem naturales & ſenſus: nec ſunt rōnales per eſſentiam quia non ſunt ipſa ratio: nec ratiōe participāt: quia per ſe & ſecū dū quod hmōi non obediunt rationi. Igit in ſenſibus & in potentiis naturalibus ut ſupra dicebat non habent eſſe uirtutes: ſed ſolum eſſe habent in intellectu & appetitu. In nobis autē duplex eſt appetitus. intellectiuus & ſenſitiuus. Nā ſicut appetitus naturalis ſequitur formam naturaliter adeptam: ſic appetitus cognitiuus ſequitur formā per cognitionē appræhenſam. Sicut.n. grauia ex eo ꝙ hñt formam grauis: ſequit ea quædam naturalis inclinatio & quidā appetitus naturalis ut naturaliter deſiderēt eē deorſū ſic habentia cognitionem prout habent i ſe ipſis formam appræhēſam ſequitur quædā inclinatio & quidā appetitus ſm formam illam: propter quod ſicut in nobis duplex eſt cognitio ſenſitiua & intellectiua: ſicut ēt eſt in nobis duplex appetit⁹ uidelicet ſenſitiu⁹ qui ſequit formā appræhēſam per ſenſum & intellectus qui ſequit formā appræhēſa⁹ per intellectum. Appetitus autem ſenſitiuus duplex eſt. Nam cum animalia ſint ſupra inanimata ſi natura elemētis & reb⁹ inanimatis dedit duplicem potētiam unam per quā tēdūt in propriam quietem & aliā per quā reſiſtūt & agūt in prohibentia & incōtraria multomagis hanc duplicē potentiam natura dedit ipīs animalibus quæ ſunt perfectiora illis. Videmus. n. ꝙ ignis naturaliter eſt calidus & leuis: per leuitatem autē tendit in locum proprium & in quietē ſibi conueniētem: per caliditatē uero agit in contraria: ne ergo ignis per quæcūq⁹ contraria agētia impediret ne per leuitatem in proprio loco qeſceret dedit ei natura potentiam calefactiuā ut per eam reſiſteret & ageret in cōtraria corruptiua. Si ergo igni & rebus inanimatis natura dedit

tura dedit duplicem potentiam unam per quam adipiscūtur propriam quietem: & ali am per quam agunt in prohibentia & con/ traria: multomagis hoc dedit animalibus: tri buit ergo eis duplicem appetitum sensitiuū unum per quem cōsequitur propriam quie tem & propriam delectationem: ut concupi scibilem & alium per quem resistant & ag/ grediuntur prohibitiua & contraria ut irasci bilem. Ita ꝙ concupiscibilis se habet sicut le/ uitas uel grauitas in leuibus & grauibus. Ira/ scibilis uero se habet quasi caliditas uel frigi ditas in eis: nam sicut grauia per grauitatem recedunt a loco sursum tanquam a non con ueniente: & tendunt in locum deorsum tan quam ad locum conuenientem & confor/ mem: per frigiditatem uero resistunt contra riis ne corrumpantur a propria natura & de seruit propria loca & propriam quietē. Sic animalia per concupiscibilem fugiunt ma/ la tristitia & prosequuntur bona delectabi/ lia. Per irascibilē uero agrediūt cōtraria quæ possent ea ab eiusmō delectationibus prohi bere: ut leo per concupiscibilem pergit ut ꝓ sequat cibū tanquam quid delectabile. Per irascibilem uero aggreditur animalia illa uo lentia ipsum prohibere in cibo adepto pro pter ꝙ bene dictum est ꝙ concupiscibilis re spicit bonum & malum secundum se. Irasci bilis uero respicit bonum & malum inquan tum habent rationem difficilis & ardui: na; cum bonum secundum se dicat prosequen/ dum: malum uero quid fugiendum. Concu piscibilis quæ secundum se tendit in quietē & in bona delectabilia: & fugit mala tristi/ tia pro obiecto habet mala & bona sensibi/ lia secundum se considerata. Irascibilis uero secundū quā aggredimur & resistimus phi/ bētibus & nociuis: tendit in bona & mala sensibilia nō ſm se considerata: sed ut habēt rōnem ardui & difficilis: nā arduitas & diffi cultas potissime sunt repugnantia & ꝓhibē tia ne possimus consequi bonū & uitare ma lum. Imperfecte ergo egisset natura si dedis

set animalibus concupiscibilem per quā ui taret mala & prosequerent bona: nisi dedis set eis irascibilē per quam aggrederentur im pedientia delectationem illam: ut igitur ani malia ſm modum sibi conueniente; prout bñ possint delectari per cōcupiscibilem: da ta ē eis irascibilis per quā resistant & aggre/ diantur impedientia delectationem illam. Duplex est ergo appetitus sentiuus irascibi/ lis & cōcupiscibilis. Appetitus autem intel/ lectiuus qui dicit uoluntas remanet indiui sus: nam cum intellectus uniuersaliori mo/ do respiciat suū obiectū ꝙ sensus appetitus: intellectiuus qui sequitur intellectum uniuer/ saliori modo fertur i bonum ꝙ appetitus se cundum sensum & quia quanto aliquid sub uniuersaliori mō accipitur tāto unum & idē existēs ad plura se extēdit: licet appetitus sē/ sitiuus sit alius & alius ſm quem prosequi/ mur delectabilia & ſm quē aggredimur ter ribilia. Appetitus tamē intellectiuus unus & idem existens fertur in omne bonum intelli gibile: nō ergo est alius appetitus intellectiuꝰ ſm quem ꝓsequimur bona delectabilia per intellectum & aggredimur bona ardua: sicut est alius appetitus sensitiuus ſm quē ꝓsequi/ mur bōa sēsibilia delectabilia: & aggrediur terribilia. Quare si ois uirtus moralis uel ē in intellectu uel in appetitu: & appetitꝰ ali/ us intellectiuus ut uoluntas: alius est sensiti uus & hoc duplex irascibilis. s. & cōcupiscibi lis: oportet oēm uirtutem moralem uel esse in intellectu uel in uoluntate uel in irascibili uel in cōcupiscibili: arcipiendo ergo uirtutē moralē large prout ipsa prudentia dicitur q̄ dā uirtus moralis: dicere possumus ſm has quattuor potentias aīæ in quibus habet esse uirtus sūptæ sunt quattuor uirtutes cardina les uidelicet prudētia iustitia fortitudo & tē perātia: nam prudentia est in intellectu: iusti tia in uoluntate: fortitudo in irascibili: tēpe rantia in concupiscibili.

¶ Quot sunt uirtutes morales & quō earū numerus est sumendus. Ca. iii.

HYLOSOPHVS circa finem p .2. ethi. præter prudentiam & iusti tiam enumerat. 10. uirtutes morales: uidelicet fortitudinem temperantiam honoris amatiuam magnanimitatem largitatem magnificentiam manſuetudinem ueritatem affabilitatem & etrapeliam quam bene uertibilitatem uel ſocietatem appellare poſſumus. Igitur computata iuſtitia & prudentia .12. ſunt uirtutes morales de quibus omnibus quid ſunt & quomodo decet eas reges habere & quas partes habent uel uirtutes annexas ſingulariter eſt dicendum. Numerus autem earum ſic poteſt accipi: nam cum ſubiectum uirtutis ſit: uel intellectus uel uoluntas uel appetitus ſenſitiuus. Omnis uirtus moralis uel eſt in intellectu ut prudentia uel uoluntate ut iuſtitia: uel in appetitu ſenſitiuo: ut ille decem uirtutes morales quas enumerauimus: quas tangit philoſophus circa .2. eth. ¶ Poſſunt aliomō ſic accipi hæ uirtutes: nam uirrutes ſunt medietates quædam: & non habent fieri niſi circa ea quæ ſunt in poteſtate noſtra in quib⁹ decet nos ponere medietatem uel æqualitatem ſiue rectitudinem: huiuſmodi autem tria ſunt ſcilicet rationes paſſiones & operationes exteriores: per uirtutes enim debemus habere rationes rectas: paſſiones moderatas: & operationes exteriores æquatas & menſuratas. Secundo ergo ꝙ habemus rationes rectas habet eſſe prudentia: prout uero habemus exteriores operationes menſuratas & æquatas habet eſſe iuſtitia: Sed prout ſunt in nobis paſſiones moderatæ accipiuntur illæ. 10. uirtutes morales de quibus in principio huius capituli fecimus mentionem. Iuſtitia ergo quæ eſt in uoluntate ſic differt ab illis decem uirtutibus quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo: utrꝙ enim moderāt & æquant operationes exteriores & paſſiones exiſtentes in appetitu aliter tamen & aliter: nam ille decē uirtutes per ſe & primo moderant & rectificant paſſiones: ſi autem retificant operationes exteriores hoc eſt ex cōſequenti: inquantum moderatis paſſionibus moderate ferimur in operationes exteriores. Iuſtitia autē econuerſo per prius æquat & moderat ipſas res uel ipſas operationes exteriores: facit. n. ꝙ cuilibet tribuatur ꝙ decet: uel ꝙ ei detur ꝙ ſuum eſt. Si autem moderat & retificat paſſiones & motus exiſtens in appetitu hoc eſt ex cōſequenti inquantum moderatis & æquatis rebus & operibus exterioribus paſſiones in nobis rectificantur & moderant̄. ¶ Tertio autem hic eadem diuiſio ſumi poteſt: nam oīs uirtus moralis tendit in bonū rōnis. Tendere autem in bonum rōnis pōt eſſe tripliciter: uel quia hmōi bonum perficit: uel quia ipſum efficit: uel quia ipſum cuſtodit & ſeruat. Prudentia autem tendit in bonum rōnis: quia ipſam rōnē perficit. Eſt .n. prudentia in ip̄o intellectu tanquam perfectio in ip̄o perfectibili: iuſtitia uero tendit in bonū rōnis quia hmōi bonū efficit: nam iuſtitia in operibus & in ipſis rebus efficit illud bonū & illam æqualitatem q̄ rō dictat. Aliæ autem uirtutes morales ut cōmuniter ponitur tendunt in bonum rōnis quia illud cuſtodiūt & conſeruāt. Nam huiuſmodi uirtutes moderātes paſſiones agunt ne per eas homo abducat̄ & recedat a bono rōnis propter quod huiuſmodi bona dicuntur cuſtodire & conſeruare. Dicāus ergo ꝙ uirtus moralis uel retificat rōnes & eſt in ratiōe & eſt rationis perfectiua: & ſic eſt prudentia. Vel ē in uoluntate & adequat operationes exteriores & eſt boni rōnis effectiua & ſic eſt iuſtitia. Vel ē in appetitu ſenſitiuo & moderat paſſiōes & eſt boni ſm rōnē cuſtoditiua & conſeruatiua & ſic ſumuntur decē uirtutes morales ſupius numeratæ. Quorum numerus & ſufficientia ſic poteſt accipi. Dictū eſt. n. uirtutes illas eē circa paſſiones: quas per ſe hñt moderare & æquare prout ergo ex aliis & aliis obiectis ſurgunt aliæ & aliæ paſſiones: accipi poterāt aliæ & aliæ uirtutes ꝑput & illis paſſionibus ſm ordinē rationis

aliud

aliud & aliud mediū reperit. ¶ Vt ergo liceat typo & ſupficialiter ptranſire dicamus q̄ paſſiōes uel ſurgunt ex bono uel ex malo: Si ex malo uel ex futuro uel ex p̄ſenti. Si ex futuro ſic fiunt in nobis paſſiones: timor & audatia: timor cū ab eo refugimus: audatia cū illud aggredimur: inter has autē duas paſſiones ſumit: una uirtus media. ſ. fortitudo. Erit ergo fortitudo quæ eſt medietas timoris & audatiæ in iraſcibili: quia timor & audatia: in iraſcibili habent eē. Si uero hmōi paſſiones oriunt ex malo præſenti q̄ eſt nōbis iā illatū uel inſurgimus ad puniendū & tunc eſt ira quæ eſt per paruipenſionē: uel propter malū illate appetit pœnā in uindictā. Si autē ab hac punitione uel ab hac uindicta refugimus ſic eſt mititditas: mediū autē horū eſt uirtus quæ dr̄ manſuetudo. Manſuetudo tn̄ nō proprie nominat uirtutē mediā eē inter mititditatē & irā. Immo magis nominat ipſā paſſionē quæ eſt mititditas: at tn̄ ut dr̄ quarto ethicorū quia nō habemus propriū nomē reſpectu hmōi uirtutis nominat nomine paſſionis deficientis: & dr̄ mānſuetudo. Erit autē manſuetudo in iraſcibili quia in ea ſunt mititditas & ira contra quas hmōi uirtus uidet conſiſtere: duæ igit uirtutes exiſtentes in iraſcibili ſumūt circa paſſiones quæ oriunt ex malo: ut fortitudo eſt circa paſſiones ortas ex malo futuro. Manſuetudo circa paſſiones ortas ex malo præſenti. Si autē ſumant uirtutes circa paſſiones quæ oriunt ex bono: tunc diſtinguendum eſt de bono: quia quoddam eſt bonū hois in ſe: quoddā uero eſt bonū eius ut habet ordinē ad alios: bonū hois in ſe duplex eſt: quia quoddā eſt delectabile ut cibi & potus & talia: quoddam uero utile ut pecunia: quoddā uero honeſtū ut honor. Honeſtū n. ab ipſo honore ſumit originē: eſt. n. bonū quaſi honoris ſtatus. Circa paſſiones ortas ex bono delectabili nō ſumit niſi una uirtus ut tēperantia quæ eſt in concupiſcibili. Circa paſſiones uero ortas ex utili ſumunt duæ uirtutes. Nā hmōi bonū uel eſt mediocre & cōe & ſic ſumit liberalitas quæ eſt circa mediocres ſūptus. Vel eſt illud bonū arduū & ſic magnificentia: quæ eſt circa magnos ſūptus: idē eſt. n. magnificentia ſicut magnificus: erit igit liberalitas in concupiſcibili: magnificentia uero rōne arduitatis erit in iraſcibili. Si uero illud bonū ſit honeſtū ſiue honor: tunc honor ille uel eſt mediocris tunc eſt quædā uirtus quæ cōi nomine dici pōt honoris amatiua ſiue honoris amor. Si autē honor ille ſit magnus & tunc ſic dr̄ magnānimitas quæ eſt circa honores. Erit autē honoris amatiua in cōcupiſcibili. Magnanimitas uero in iraſcibili ex quo patet q̄ quia bona delectabilia nō ſic p̄nt hr̄e rōnē ardui ſicut utilia & honeſta: licet tā ex bonis utilibus q̄ ex honeſtis ſumant duæ uirtutes quarū una eſt in concupiſcibili: alia in iraſcibili. Ex bonis tn̄ delectabilibus non ſumit niſi una uirtus quæ eſt in concupiſcibili: ut tēperantia. Si uero hmōi uirtutes ſumant circa paſſiones quæ oriunt ex bonis. ut cōicamus cū aliis deſeruiunt nobis ad ueritatē uitæ. Sic ut dr̄ 6o ethicorū ſumūt tres uirtutes: nā cū aliis cōicamus i uerbis & operibus. opera autē & uerba ut cōicamus cū aliis deſeruiunt nobis ad ueritatē uitā & ludū. Erit ergo triplex uirtus uidelicet ueritas affabilitas & eutrapelia: quæ pōt dici bona uerſio. ¶ Eſt āt ueritas ut hic de ea loquimur & ut eſt uirtus nō ſpeculatiua: ſed ſumit hic ueritas prout aliquis nō eſt ypocrita nec iactator: ſed eſt aptus uerbis & factis oñdit ſe talē qualis eſt. ¶ Affabilitas uero eſt q̄n quis bene ſe habet circa cōuerſationē uitæ ut q̄n nō eſt adulator nō eſt diſcolus: ſed eſt affabilis & curialis. ¶ Eutrapelia uero ſiue bona uerſio eſt q̄n aliquis ſic ſe habet in ludis: ut nō ſit hiſtrio: q̄ de oīb⁹ uelit ludere: nec ſit agreſtis q̄ de nullo uelit ludere: ſ; ſit eutrapel⁹ & bñ ſe uertēs ut ſe habeat circa ludos, put expedit. Oēs āt hæc tres uirtutes: qa nō ſūt circa aliq̄d arduū: ſunt in cōcupiſcibili. Patet er

go q̄ cum quattuor potētiæ aiæ ſint ſuſcep/tibiles uirtutum de quibus loq̄mur duode/cim ſunt huiuſmōi uirtutes: quia una eſt in intellectu & una ī uoluntate: quattuor in iraſcibili & ſex ī concupiſcibili. In ītellectu eſt prudentia: ī uoluntate iuſtitia; i iraſcibili eſt fortitudo: māſuetudo: magnanimitas: & magnificentia q̄ ſic accipiunt̄: quia fortitudo & māſuetudo ſunt circa paſſiones ortas ex malis: ut fortitudo eſt circa paſſiones ortas ex malis futuris: māſuetudo circa paſſiones ortas ex malis p̄ſentibus; Magnificentia uero & magnāimitas ſunt circa bona ardua aliter & aliter q̄a magnificētia circa magna bona utilia; ut circa magnos ſūptus. Magnanimitas uero circa magna bōa hōeſta; ut circa magnos honores. In cōcupiſcibili autē ſunt ſex uirtutes uidelicet temporalia liberalitas honoris amatiua: ueritas: affabilitas: & eutrapelia; q̄ ſic accipiunt̄: q̄a tres hab/ ut tēperātia liberalitas & honoris amatiua; ſumuntur ſm bonū hominis in ſe. Aliæ uero tres ſm bona hominis in ordine ad alium: ſm ergo utraq; bona ſunt tres uirtutes. Na; bona hominis in ſe tria ſunt: nam quædam ſūt delectabilia; circa q̄ eſt temperantia; quædā utilia circa quæ eſt liberalitas: quæda; honeſta circa quæ eſt honoris amatiua. Sic etiam bōa in ordine ad alium tripliciter poſſūt cōſiderari: uel ut deſeruiūt nobis ad māifeſtationem & ſic eſt ueritas. uel ad uitā & ſic eſt affabilitas: uel ad ludū & ſic eſt eutrapelia: oſtenſum eſt ergo quot ſunt huiuſmodi uirtutes & quomodo diſtinguuntur.

¶ Q d bonarum diſpoſitionum quædam ſunt uirtutes: quædā ſupra uirtutes: quædā ſunt ancillantes uirtutibus; & quædam præparationes ad uirtutem. Ca. iiii.

d ISTINXIMVS in p̄cedēti capitulo q̄ duodecim ſūt uirtutes: quarum una eſt in intellectu ut prudētia; una in uolūtate ut iuſtitia; quattuor in iraſcibili ut fortitudo māſuetudo: magnificētia & magnanimitas. Et ſex ī cōcupiſcibili ut tēperantia: liberalitas; honoris amatiua; ueritas; affabilitas; & eutrepalia quas etiā ín præcedēti capitulo enumerauimus. Ne ergo aliq̄s crederet nō eē aliquas alias bōas diſpoſitiōes p̄ter uirtutes enumeratas: decreuimus oſtēdere q̄ loquendo de bonis diſpoſitionibus de q̄bus locuti ſunt philoſophi; quia de aliis ad præſens nō intendimus tractatum conſtituere; q̄dam ſunt uirtutes. Quædam ſunt etiam ancillantes uirtuti; Etiam ſunt q̄dā præparationes ad uirtutem; quædam ſupra uirtutem. Large. n. accipiendo uirtutem omnes huiuſmōi bōæ diſpoſitiōes uirtutes appellari poſſunt: Nihilominus tñ quæda; bōæ diſpoſitiōes ancillantur uirtuti ut bene conſiliari & bene iudicare de cōſiliatis: ancillant̄ prudentiæ. qui ergo bene diſpoſitus é ad hoc aptus eſt ut ſit prudens. ¶ Q uædā uero bonæ diſpoſitiōes nō ſunt cōpleta uirtus: ſed ſunt diſpoſitiones ad uirtutē: ut perſeueratia & continentia q̄ ut de eis philoſophus loquit̄ non ſunt completa uirtus: ſed diſpoſitio ad uirtutē. Nam ille perſeuerare dicit̄ qui non cadit & ſi non temptetur: hoc autem etiam & nō uirtuoſi aliquādo habēt q̄ non paſſionati non ruunt. Continens autem dicitur q̄ paſſionatur & habet paſſiones fortes: tamē continet ſe & nō credit paſſioni ſed rōni: non ergo continēs eſt plene uirtuoſus: q̄a propter paſſiones fortes licet bene agat nō tamē eſt ei delectabile bene agere: cōtinentia ergo & perſeuerantia ſic accepta quāuis ſit quædā bona diſpoſitio non tamen eſt uirtus: ſed diſpoſitio ad uirtutem.

¶ Sunt etiam quædā bōæ diſpoſitiones q̄ ſunt ſupra uirtutem: cuiuſmodi eſt uirtus diuina: ſiue uirtus heroica & ſup iuſta de qua determinat̄ ſeptimo ethicorum: nam ſicut aliq̄ homines ſunt ſicut beſtiæ & ſunt mali ultra modū hominū. Sic aliqui ſunt quaſi diuini & ſunt boni ſupra modū: & propter q̄ tales ſuperuirtuoſi dici poſſunt. Huiuſmodi autem uirtutem diuinam quæ eſt quodāmō ſuper uirtus: maxīe habere debent reges & principes

principes qui ut dictū est semidii esse debēt.
¶ Quarto quædā bonæ dispositiones sunt ipsæ uirtutes cuiusmodi sunt prudētia: iusti/tia & alia de qbus in p̄cedenti capitulo feci mus mētionē. De oibus ergo his quattuor suo loco dicemus. Determinabim⁹ ergo de uirtutibus ostēdētes qūo reges & princípes debēt habere uirtutes. Determinabimus ēt de aminiculantibus uirtuti: & de dispositio nibus ad uirtutē: & de his quæ sunt supra uir tutem ostendentes quomodo reges & prin cipes oportet talibus esse ornatos. Sed pri/mo de ipsis uirtutibus est dicendum.

¶ Quod uirtutum sunt quædam princi/pales: quædam cardinales: quædam uero annexæ. Capitulum. v.

a NVMERAVIMVS supra duo decim uirtutes: sed nō oēs illæ. xii. sunt æqualis perfectionis: nō sunt æquæ p̄cipales. Cōsueuit enī apud sanctos & etiā apud philosophos distingui inter uir tutes: qa q̄dā sunt cardinales & príncipales: q̄dā uero annexæ. Cardinales aūt sunt quat tuor uidelicet prudētia: iustitia: fortitudo & tēperātia. Annexæ aūt & nō p̄cipales sunt aliæ octo de qbus supra fecimus mētionē. Has autē quattuor uirtutes eē cardinales & p̄cipales, triplici uia inuestigare possum⁹. Prima uia sumit' ex parte materiæ circa quā uersat'. Secūda ex parte subiecti in quo exi/stūt. Tertia ex parte conditionū q̄ ad uirtu tes requirūtur. Prima uia sic patet: nā oís uir tus uel est circa rōnes: uel circa passiones: uel circa opationes. Cū. n. cōtingat rōcinari re/cte: & nō recte oportet dare uirtutē aliquā q̄ sit recta rō p quā de ipsis agibilibus rectas rō nes faciamus. ¶ Rursus cū contingat opari recte & nō recte sic est dare uirtutē p quā di/rigimur in rōcinādo de agibilibus & ē dare uirtutē p quā dirigimur in operādo ipsa agi bilia. ¶ Amplius qa cōtingit nos passiona/ri recte & nō recte: oportet dare uirtutes ali quas p quas modificemur in ipsis passioni/bus. Cū ergo passiones q̄dam impellāt nos semper ad malū: ut passiones cōcupiscibiles qa proni sumus ad agendū semp illa. Quæ dā uero retrahunt nos a bono: ut passiones irascibiles. Circa passiones oportet dare uir tutē aliquā ne passiones nos impellāt ad id quod rō uetat: & oportet dare uirtutē aliam ne passiones retrahāt nos ab eo q̄ rō dicat. Omnis ergo uirtus uel rectificat ratiōes uel æquat operationes: uel modificat passiones ne nos impellant ad id quod ratio uetat: uel modificat eas ne nos retrahāt ab eo q̄ rō di ctat & qa prudētia p̄cipaliter rectificat rō nes. Iustitia principaliter æquat operationes tēperātia principaliter modificat passiones ne nos impellāt ad id quod rō uetat. Fortitu do principaliter modificat eas ne nos retra/hant ab eo quod rō dictat. Ideo rōne mate riæ circa quā uersatur hmōi uirtutes dicūtur heæ. 4. cardinales & p̄cipales: quia sunt cir ca materiā illā circa quā principaliter uersat' humana uita. ¶ Secūda uia ad inuestigādū has esse uirtutes cardinales & príncipales su mi pōt ex parte subiecti in quo existunt. Di ctū est enī supra uirtutes de qbus loquimur eē in quattuor potētiis animæ: uidelicet ī in tellectu: in uolūtate in irascibili: in cōcupisci bili. Cum ergo in intellectu pratico p̄cipa lior uirtus sit prudētia: in uolūtate loquēdo de uirtutibus acquisitis principalior sit iusti cia. In irascibili uero principalior sit fortitu do. Et in cōcupiscibili tēperantia. Ideo heæ .4. uirtutes scilicet prudentía: iustítia: fortitu do: & tēperantia: principales & cardinales esse dicuntur. ¶ Tertia uia sumitur ex parte cōditionū quæ ad quālibet uirtutē requirun tur: nā oís actus si uirtuosus esse debet opor tet q̄ fiat prudēter: iuste: fortiter: & tēpera te. Ideo heæ quattuor uirtutes p̄cipales & cardinales esse dicūtur. In aliis ergo uírtuti bus pōt esse aliqua p̄cipalitas sicut magna nimitas quādā principalitatē habet sup uir tutes alias quia secundū philosophū. 4. ethi corū. Magnanimitas uidet' esse ornatus qui dā oíum aliarū uirtutū. Sic etiā magnificen

tia quandã principalitatẽ habet propter magnitudinẽ ſumptuũ circa quam uerſatur: habẽt ergo aliæ uirtutes quãdã principalitatẽ: ſed heæ q̃ttuor ſimpliciter prícipales & cardinales eẽ dicunt: ꝙ quo ſit i ꝓſequẽdo de eis ſingulariter plenius oñdet. Si ergo heæ q̃ttuor ſũt prícipales & cardinales reſpectu aliarũ: primo de his quattuor eſt dicendum. ¶ Rurſus quia prudẽtia eſt principaliter oĩbus aliis cũ ſit directiua oĩum aliarũ: & iuſtitia ſit principalior q̃ fortitudo & tẽperantia cũ iuſtitia ſit círca cõmutationes rerũ & circa diſtributiones bonoꝝ & erga quæ pricipaliter uerſatur uita noſtra & qa fortitudo eſt principalior q̃ tẽperãtia cũ fortitudo magis ordinetur ad bonũ gentis & ad bonum cõmune q̃ ipſa tẽperantía. Ideo hic ordo eſt tenẽdus quia primo dicemus qd eſt prudentia & ꝙ decet reges & principes eſſe prudentes. Secũdo determinauimus de ipa iuſtitia oſtendẽtes ꝙ decet reges & principes eſſe iuſtos. Deinde determinabimus de fortitudine & tẽperãtia: declarãtes ꝙ cõtigit reges & prícipes eſſe fortes & tẽperatos. Cõſequẽter uero tractabim⁹ de magnitudie & magnificẽtia & aliis uirtutib⁹ mãifeſtãtes qũo decet reges & prícipes talib⁹ uirtutib⁹ eẽ ꝓfectos. ¶ Quomodo diuerſimode notificari poteſt quíd eſt prudentia. Capitulum. v.

PRVDENTIA aũt de qua primo tractare intendimus ad diuerſa cõparari hẽt & prout ad diuerſa cõparat aliã & aliã notificationẽ ſuſcipit: quãtũ enĩ ad ꝓſens ſpectat prudentíã ad. 5. cõparari poſſumus uidelicet ad uirtutes morales quarũ eſt directiua: ad uirtutes intellectuales reſpectu quarũ eſt ꝓceptiua: ad materiã círca quã uerſat: ad ſcíam & ad artẽ a qbus diſtinguit. Eſt enĩ prudẽtia uirtutũ moraliũ directiua: nã uirtutes morales de ſe inclinant in fínẽ ſibi cõueniẽtẽ ut tẽperãtia inclinat i ſobrietatẽ & in deteſtationẽ uenereoꝝ ſed nõ ſufficit inclinari in fínẽ debitũ temperãtiæ: uel in fínẽ aliarũ uirtutum moraliũ niſi ſcias mus qũo poſſumus cõſequi talẽ fínẽ q; fit ꝓ prudẽtiã: ꝓ uirtutes ergo morales ꝓſtituím⁹ nobis debitos fines. Sed ꝓ prudentiã cũ habemus dirigimur in fines íllos. Accipit autẽ prudẽtia fines a uirtutibus moralibus & ꝓ ea quæ ſunt ad fínẽ recte dirigit in fines illos. Quare prudẽtia ut cõparat ad uirtutes morales ſic diffiniri põt quod eſt perfectio intellectus ſiue quod eſt bona qualitas mentis directiua in fínẽ uirtutũ moraliũ. ¶ Secũdo põt cõparari prudẽtia ad uirtutes intellectuales reſpectu quorũ eſt ꝓceptiua: prout enĩ ad ꝓſens ſpectat ſi circa agibilia bene negociari uolumus tria hẽre debemus. Primo debemus iudicare. Tertio debemus ꝓcipere ut fiant opere ſm inuẽta & iudicata: ut ſí uel lem⁹ ſm opa bellica caſtrũ aliquod capere. Primo inueniẽdæ eſſent uiæ & cogitãdi eſſent modi per quos caſtrũ iſtud capi poſſet. Secũdo iudicãdũ eſſet de uiis inuentis utrũ bonæ eſſent ad propoſitũ proſequẽdũ. Tertio præcipiẽdũ eſſet ut fierẽt opa ſm inuẽta & iudicata. In intellectu ergo noſtro eſſe debẽt tres uirtutes una ꝓ quã bene inueniam⁹ & bñ cõſiliemur q̃ philoſophus. vii. ethi. appellat embuliã. i. bene cõſiliatiua. Alia uero ꝓ quã bene iudicemus de inuẽtis quã philoſophus appellat ſineſim. i. bene iudicatiuã. Tertía ꝓ quã ꝓcipiamus ut fiant opa ſm inuẽta & iudicata: & hanc dicimus eſſe prudẽtiã. Prudẽtia ergo reſpectu uirtutis inuẽtiuæ & iudicatiuæ dicit eſſe ꝓceptiua: quia ꝙ illæ inueniũt & iudicãt iſta ꝓcipit ut fiat. Prudentia ergo ímediatius dirigit in opa fienda eo ꝙ ꝓcipiat illa fieri quã faciat uirtus inuẽtiua & iudicatiua: cũ ergo in moralibus actus & opa dicãtur eſſe potíora. Prudẽtia quæ ímediatius ſe hẽt ad ea eſt potior uirtute inuẽtiua & iudicatiua. Prudẽtia ergo reſpectu uirtutis inuẽtiuæ & iudicatiuæ quæ ſunt uirtutes intellectuales ſic diffiniri põt quod eſt ꝓceptiua inuẽtorũ & iudicatorũ. Vnde. 6. ethicorũ dicit ꝙ ſicut embuliæ eſt inuenire & ſinenſis eſt iudicare ſic prudẽtiæ eſt ꝓcipere.

¶ Tertio

¶ Tertio prudētia comparari pōt ad materiā circa quā uersatur: cū enī prudentía sit circa agibilia & agibilía sint singularia oportet prudētiam esse circa particularia applicādo uniuersales regulas ad singularia negocia ut sexto ethicorū declarari hēt. Cōparata ergo prudētia ad materiā circa quā uersatur sic describí pōt q̄ prudētía est uirtus ſm uniuersales maximas particularia facta concernens hmōi uniuersales regulæ sane bōæ leges cō suetudines & alia p quæ regulari possumus in agēdis. ¶ Quarto cōpari hēt prudentia ad ipsam sciam a qua distinguit: nā scientia p̄rie est de rebus necessariis iuxta Boetiū prīo Arismetricæ. Sciētia est eorū quæimutabilē substātiā sortiūtur. Prudentia aūt est actuū humanorū & rerū cōtingētiū q̄ sunt in potestate nostra. ¶ Quinto comparari pōt prudētia ad artē a qua etiā distinguí habet: nā ars est respectu factibiliū & nō præsupponit rectitudinē uolūtatis. Prudētia uero est respectu agibiliū & p̄supponit rectitudinem appetitus: ꝓpter quod scribit sexto ethicorū q̄ artifex uolūtarie peccans est melior q̄ peccās inuolūtarie. Prudēs uolūtarie peccans est peior. In opibus ergo deseruiētibus arti melius est peccare uolūtarie q̄ inuolūtarie sed in opibus deseruiētibus ad uitā circa q̄ uersatur prudentia peius est peccare uolūtarie q̄ inuolūtarie: prudētia ergo quia nullus pōt esse prudēs nisi sit bonus & hēat uolūtatē rectā nō est ars sed uirtus prout ergo prudentia cōparatur ad artē a qua distínguitur sic diffiniri pōt q̄ est recta ró agibiliū p̄supponēs rectitudinē uoluntatis. ¶ Ex oībus ergo his de ipsa prudentia unā cōmunē descriptionē formare possumus dicēdo q̄ prudētia est uirtus intellectualis directiua uirtutū moraliū p̄ceptiua ſm inuēta & iudicata secūdū uniuersales maximas. Particularía cōtingētia & agibilia cōcernens: p̄supponēs rectitudínem uoluntatis.

¶ Quod decet reges & principes esse prudentes. Capitulum. vii.

PISO quid est prudētia: & ostenso q̄ p prudētiā recte dirigimur ī bonū finē in quem inclināt uirtutes morales: restat oñdere q̄ decet reges & prícipes eē prudētes. ¶ Sunt āt quātū ad pñs spectat tria q̄ maxime rex attendere debet. Primo enī spectat ad ipm summe intēdere ut sit rex secūdū rei ueritatē: & nō noīe tātū. Secūdo studere debet ne suus prícipatus in tyrānidē cōuertat. Tertio studere debet ut naturaliter dñetur. ¶ Triplíci ergo uía inuestigare possumus q̄ decet regē esse prudentē. Primo: qa sine prudētia nō est rex secundū rei ueritatē: sed noīe tātū. Secūdo: qa sine ea de facilí uertit in tyrānū. Tertio: qa sine ipsa nō pōt naturaliter dñari. Prima uia sic patet. Nā rex est nomē officii & dignitatis. Est. n. regis officiū ut suā gentē regat & dirigat in debitū finē qd ipm nomē regis oñdit. Nomē enī regū a regēdo sumptū é. Regere aūt alios & dirigere ipsos in fínē debitū fit p prudētiā. Vnde dicit. 6. ethi. q̄ illos extimamus esse prudētes: qui sibi & aliis possunt bona speculari & prouidere. Prudētia ergo est qdā oculus quo bonus & debit9 finis cōspicit. Qui ergo hoc oculo caret nō sufficiēter uidere pōt ipm bonū: nec ipm debitū finē: in quē est populus dirigendus. Sicut ergo sagittator nō posset sufficiēter sagittare siue sagittā in signū dirigere: nisi ipm signū uideret. Sic nec rex pōt populū dirigere siue regere: & ipm in debitū finē dirigere nisi ipm finē p prudētiā speculet. Si ergo sine prudētia nullus pōt sufficiēter gentē uel populū regere: & ipsam dirigere in finē bonū & debitū: sine ea nullus erit rex: secūdū rei ueritatē & ut decet. Licet forte sit rex'appellatione & noīe. Videt enī q̄ uir sine prudētia positus in dignitate regia sit denarius æneus uel plumbeus positus in cōputo mercatorū. Mercatores enī cū rōcinādo computant: aliquando unū denariū æneū uel plumbeum ponūt loco mille librarū: quod ergo nō ualet unū ouū: repræsentat ualorē magis

precii. Denarius ergo ille magis est signum ualoris q̃ ualeat. Sic si uir prudẽtia careat: & regia dignitate fungatur: cũ ipse parui ualoris sit est loco magni precii. Magis ergo ẽ signũ regis: q̃ sit rex. Vt igitur sit rex nõ solũ noie: sed re decet ip̃m hẽre prudẽtiã. ¶ Secũdo hoc decet eũ ne de facili i tyrannũ cõuertatur. Dictũ enĩ ẽ q̃ p prudẽtiam dirigimur in bonũ finẽ: in quẽ inclinant uirtutes morales. Est enĩ prudẽtis prouidere bona sibi & aliis: & dirigere se & alios in optimũ finẽ. Si ergo aliquis ptudẽtia careat p quã dirigimur in optima bona: secũdũ ueritatẽ de facili efficiet̃ tyrãnus: quia diuitias & bona exteriora: q̃ sunt bona optima secũdũ apparẽti ã: credet esse optima simpliciter. Immo quia imprudẽtes nõ cognoscunt nisi sensibilia bona cuiusmodi sunt diuitiæ & bona exteriora. Rex prudẽtia carẽs: quia nõ cognoscet: nõ reputabit nisi sensibilia bona: & dimissis uirtutibus totũ studium suũ ponet ut affluat diuitiis & sensibilibus bonis. Efficietur ergo deprædator populi: dñabitur tyrãnice: nõ curabit qualitercũq; possit pecuniã extorquere. ¶ Tertio decet reges & principes hẽre prudentiã: qa sine ea nõ possunt naturaliter dñari. Nã ut declarari habet primo polliticorũ. Ex hoc est aliqs naturaliter seruus: qa deficit intellectu & nescit seipsum regere. Ex hoc autẽ naturaliter est dominus qa uiget intellectu & prudẽtia: & nouit se & alios in debitũ finẽ dirigere. Hanc enĩ ueritatẽ nõ solũ approbant philosophica dicta: sed etiã cõfirmant singula regimina naturalia. Videmus enĩ naturaliter hoies dñari bestiis. Viros fœminis. Senes pueris. Hoies naturaliter dominãtur bestiis: qa hoium genus uiget prudẽtia. Bestiæ.n. prudẽtia & arte parũ participãt. Sic etiã uiri dominãt̃ fœminis: quia ut declarari hẽt primo pollitico rũ. Fœmina hẽt cõsiliũ inualidũ. Cõmuniter enĩ fœminæ deficiũt a uirorũ prudẽtia: q̃ si reperiant̃ mulieres aliquæ prudẽtiores uiris: hoc ẽ ut raro: & in paucioribus ut plurimũ. Ergo fœmina uiro naturaliter debet esse subiecta: eo q̃ naturaliter deficiat a uiri prudentia. Hoc etiã mõ iuuenes naturaliter decet antiquioribus esse subiectos qa in experti agibiliũ nõ sic habũdãt prudẽtia sicut illi. Vbicũq; igit̃ hoc naturaliter seruit: & illud naturaliter dñatur: semp pricipãs pollet prudẽtia: a qua deficit qui naturaliter seruus existit. Vt igitur rex naturaliter dominetur: oportet q̃ polleat prudẽtia & intellectu.

¶ Quot & quæ oporteat habere regem si debeat esse prudens. Capitulum. viii.

QVONIAM nũq; perfecte hẽtur q aliq̃d totũ nisi hẽant̃ partes ei⁹. Si debeat aliqs esse perfecte prudẽs oportet ip̃m hẽre oĩa q̃ cõcurrũt ad prudẽtiã: & oẽs partes eius. Cõsueuerũt aũt assignari octo partes prudentiæ. Videlicet: memoria: ꝓuidẽtia: intellectus: rõ: solercia: docilitas: expientia: & cautio. Quare si rex aut prínceps debeat eẽ prudẽs: oportet ip̃m esse memorẽ: prouidũ: intelligentẽ rõnabilẽ: solertẽ: docilẽ: expertũ: & cautũ. Hæc ãt octo q̃ dicunt̃ esse partes prudẽtiæ sic accipi p̃nt. Nã ut patet ex habitis: ex hoc aliqs dicit̃ eẽ prudẽs: qa est sufficiẽs dirigere se & alios in aliq̃ bona: siue ĩ aliquos bonos fines. Quatuor ergo est ibi cõsiderare. Videlicet bona ad q̃ dirigit. Modũ p quẽ dirigit: psonã dirigentẽ & gentẽ quã dirigit. Ratione bonoꝝ ad q̃ dirigit oportet regẽ esse memorẽ & ꝓuidũ. Propter modũ ꝑm quẽ dirigit: oportet ip̃m esse intelligẽtẽ & rõnabilẽ. Ratiõe ꝓpriæ psonæ q̃ alios est dirigẽs oportet q̃ sit solers & docilis. Ratione uero gẽtis quã dirigit cõgruit q̃ sit expertus & cautus. Si.n. rex debet gentem aliquã ad bonũ dirigere: oportet q̃ hẽat memoriã p̃teritoꝝ & prouidẽtiã futurorũ. Debet enĩ habere p̃teritorũ memoriã: nõ q̃ possit p̃terita imutare: quia nulli agẽti hoc est possibile: sed decet regem hẽre p̃teritoꝝ memoriã: ut possit ex p̃teritis cognoscere qd euenire debeat in futurũ. Nã ut scribit̃ secũdo rethoricoꝝ in cõtingẽtib⁹ agibilibus

agibilibus ut plurimū futura sunt ꝑteritis similia. ¶ Secūdo decet ipm hēre ꝓuidentiā futuroꝝ: qa hoies ꝓuidētes futura bona cogitāt uias ꝑ quas faciliter illa adipisci ualeāt. Ergo rō bonorū ad q̄ rex gentē suā dirigere debet expedit ut habeat ꝓuidētiā futuroꝝ: ut facilius illa futura bona adipisci ualeat: & ut hēat memoriā ꝑteritoꝝ. Vt ex actis ꝑteritis sciat qd agere debeat in futuꝝ. ¶ Ratione uero modi ꝑ quē dirigit oportet qd̄ habeat intellectū & rōnē: siue oportet q̄ sit intelligēs & rōnalis. Modus. n. quo rex suū populū dirigit: oportet q̄ sit human⁹: qa rex ipse hō est. Homo. n. itelligit rōcinādo & discurrendo. Accipit. n. aliqua principia & aliq̄s ꝑmissas: ex qbus elicit intētas cōclusiones: & hoc tā in speculabilibus: q̄ in agibilibus. Nā sicut fiunt rōnes ut demōstret quid sit uerū cognoscēdū: sic fiunt rōnes ut psuadeatur qd sit bonū ꝓsequēdū. Ratione igit hu iusmodi cognoscēdi qui est inditus hoibus uolēs alios dirigere oportet q̄ sit intelligēs cognoscēdo principia & ꝑmissas. Et rōnalis rōcinādo & eliciēdo ex illis ꝑmissis conclusiones intētas. Vel oportet q̄ sit intelligēs: sciēdo leges consuetudines bonas: & alia q̄ possunt esse principia & regulæ agēdorum. Oportet aūt q̄ sit rōnalis speculādo ex illis regulis qd agere cōgruit. Sicut ergo rōe bonoꝝ ad q̄ dirigit oportet regē esse memorē & ꝓuidū: sic rōne modi ꝑ quē dirigit oportet ipm eē itelligētē & rōnalē. ¶ Sed rōne ꝓpriæ psonæ q̄ est alios dirigens oportet q̄ sit solers & docilis. Nā qui in tāto culmine est positus: ut tātā gētē regere hēat: oportet q̄ sit industris & solers ut sciat ex se inuenire bona gētis sibi cōmissæ. Verū qa nullus hō sufficit ad excogitādū oia q̄ possunt esse utilia toti regno. Cū hoc q̄ regē expedit eē solertē ex se q̄ bona sunt regno utilia excogitādo: oportet ipm esse docilē alioꝝ cōsiliis acquiescendo. Possumus. n. dicere de rege qd̄ dicit: de magnanimo 4. ethi. Quod nō decet ipm fugere cōmouentē. Nō. n. decet re gē in oibus sequi caput suū: nec inniti semp solertiæ ꝓpriæ. Sed oportet ipm eē docilē: ut sit abilis ad capescēdā doctrinā alioꝝ acquiescēdo doctrinis & cōsiliis baronū: seruorū: sapiētū: & diligētiū regnū: patet ergo q̄ rōne ꝓpriæ psonæ q̄ est alios dirigens oportet regē eē solertē & docilē. Sed rōne gētis quā dirigit oportet ipm eē expertū & cautū Experiētia enī ē rerū particulariū. Prout igitur sunt alia & alia particularia. Et ꝓut aliqs negociat circa aliā & aliā gentē: sunt alia & alia exquirēda. Oportet igitur pricipē respectu gētis cui ꝑest eē expertū cognoscēdo particulares cōditiōes gētis sibi cōmissæ: ut possit eā melius in debitū finē dirigere. ¶ Vltimo oportet ipm eē cautū. Nā sicut in speculabilibus falsa aliquādo adminiscent ueris ꝓpter qd̄ credūtur uera q̄ nō sunt uera: sed apparēt uera. Sic in agibilibus mala multoties admiscent bonis ꝓpter quod credunt bona: sed nō sunt bona: sed apparent bona. Oportet igit regē esse cautū respuēdo apparēter bona & eligendo bona simpliciter: ad quæ debet dirigere gentē sibi commissam.

¶ Quomodo reges & principes possunt se ipsos prudentes facere. Capitulum. x.

a ANIMA in sedēdo & quiescēdo fit prudēs: ut uult phūs. 7. phisicorū.

Reges ergo & principes si desiderāt esse prudētes nō debēt uanitatibus intendere: sed maiorē partē uitæ suæ debēt expēdere in cogitando q̄ pnt esse regno ꝓficua: qd̄ nō sic intelligēdū est ut nullas recreationes corporales hēre debeāt. Sed debent eis adeo moderatæ uti: ut non impediant in regimine regni sui. Seipsos ergo poterūt prudētes facere ut naturaliter regnū regāt. Cogitādo primo tempa retroacta: sub qbus temporib⁹ regnū melius regebat: pp qd̄ hēant memoriā ꝑteritoꝝ ex qbus scire poterūt qd agendū sit in futurū. Nā semp debet suū regimen cōformare regimini retroacto. Sub quo regnū tutius & melius regebat. Nā sic i speculādo & cogitādo q̄ antiq philosophi

cõscripserũt: sumus sapientiores i speculabi lib⁹. Sic reges & pricipes cogitãdo acta suo rũ p̃decessorũ fiunt magis prudentes in agi bilibus. ¶ Secũdo debent diligenter intueri futura bona q̃ p̃nt esse ꝓficua regno: & ma/ la q̃ p̃nt esse nociua. Nã ex hoc hẽbunt pro uidentiã futuroꝝ ut possint mala expediti⁹ uitare: & bona facilius adipisci. ¶ Tertio debent sæpe recogitare bonas cõsuetudines & bonas leges, Nã talia sunt maxime princi pia agibiliũ: intellectus enĩ pricipioꝝ est. Tã to ergo rex magis itelligens est circa agibi/ lia: quãto plures bonas leges & bonas cõsue tudines in mente hẽt: ex qbus scire põt: qd in quolibet negotio sit agendũ. ¶ Quarto sæpe sæpius excogitare debet quõ p hmõi bonas leges & cõsuetudines debite regnũ regat eligẽdo ex eis debitas cõclusiones agi biliũ. Nõ enĩ sufficit esse intelligẽtẽ habẽdo cogitationẽ legũ & cõsuetudinũ q̃ sunt pri cipia agibiliũ: nisi qs sit rõnalis ex illis legi/ bus & cõsuetudinibus debitas conclusiones agibiliũ: nisi qs sit rõnalis ex illis legibus & cõsuetudinibus debitas cõclusiones agibiliũ eligẽdo q̃d quõ fieri debeat in tertio libro. Vbi aget de regimine regni plenius ostẽ dem⁹. ¶ Reges igit dãdo operã illis octo q̃ ad prudẽtiã requirunt de qbus in p̃ceden ti capitulo fecimus mẽtionẽ: poterũt seip̃os prudẽtes facere. Verũ qa malicia ẽ corrupti ua principii. Sicut. n. qs hñs corruptũ gustũ male iudicat de saporibus: credit enĩ aliqd eẽ dulce q̃d est amarũ & ecõuerso. Sic hñs infectã & deprauatã uolũtatẽ excecat in in tellectu ut male iudicet de agibilib⁹. Iudicat enĩ eẽ agẽdũ q̃d est fugiẽdũ & ecõuerso. Be ne igit dictũ est q̃d scribit. 6. ethi. q̃d ipos sibile est prudẽtẽ esse nõ entẽ bonũ. Depra uat enĩ malicia iudiciũ ut aliquis iprudenter agat ꝓpter maliciã deprauãtem uolũtatem. Quare si reges & pricipes uolũt eẽ pruden tes: cũ hoc q̃ debẽt esse memores: ꝓuidi: so lertes: & dociles: & alia q uæ supius dixim⁹. Oportet ipsos eẽ bonos: & nõ hre uolũtatẽ deprauatã: ne pp maliciã appetit⁹ iprudẽter agãt & iudicẽt eẽ agẽda quæ sunt fugiẽda. ¶ Quot sũt mõi iustitiæ & circa q̃ iustitia hꝫ eẽ & quõ ab aliis uirtutib⁹ ẽ distincta. c. xi.

PHYLOSOPHVS in qnto eth. p distinguit duplicẽ iustitiã legalẽ & æqualẽ. Legalis. n. iustitia ẽ qd ge nerale: & quodãmõ ois uirtus. Iustitia uero æq̃lis ẽ qd spãle & ẽ q̃dã particularis uirtus. Nã ex hoc ẽ qs iust⁹ legalis: qa adi plet p̃ce pta legis. Sed ut dicit prio magnoꝝ mora/ liũ. Lex p̃cipit act⁹ oium uirtutũ. Præcipit enĩ lex opari fortia & tẽperata: & uniuersali ter oia q̃ dicũt scm uirtutes. Vñ ibidẽ dr̃ q̃ iusticia legalis ẽ pfecta uirt⁹. Sic ẽt. 5. eth. scri bit: q̃ lex p̃cipit nõ derelinquere aciẽ: neq; fugere: neq; abiicere arma: qd̃ spectat ad for titudinẽ: & p̃cipit nõ mechari: qd̃ ptinet ad tẽperãtiã: & nõ pcutere neq; cõtẽdere q̃ sũt opa mãsuetudinis. Lex igit uniuersaliter iu/ bet oẽm uirtutẽ iplere & maliciã fugere: q̃ re iustitia legalis. i. ipletio legis ẽ quodãmõ ois uirt⁹. Iustitia ãt æq̃lis ẽ q̃dã uirt⁹ spãlis p quã reddit cuilibet q̃ ẽ æquũ. i. qd sibi debe tur. ¶ Differẽtia ãt harũ iustitiarũ sic põt ac cipi. Nã ut scribit. 5. ethi. Iustitia ẽ in ordine ad alterꝝ: put igit ciues hñt ordinẽ ad se iui cem: & ad rẽpublicã: & ad legis latorẽ seu ad ipm regẽ: hẽt eẽ in eis iustitia legalis & æq̃ lis. Nã i ipsis ciuib⁹ ex eo q̃d hñt hmõi or/ dinẽ uel q̃rit bonũ cõe uel bonũ spãle & ꝑ priũ. Si q̃rit cõe bonũ sic ẽ i eis iustitia lega lis. Si ãt q̃rit i ipsis aliq̃d bonũ priuatũ erit in eis iustitia æq̃lis. Bonũ. n. cõe resultat ex oi bono ciuiũ: res enĩ publica & tota ciuitas melior ẽ q̃litercũq; ciues boni sint. Siue. n. ciues sunt boni in se: siue in ordine ad alios: semp ciuitas melior ẽ: q̃ ex melioribus ciui/ bus cõstat: & quãto plurib⁹ modis sũt boni ciues tãto magis ẽ bona ciuitas. ¶ Leges igi tur qa itẽdũt cõe bonũ p̃cipiũt oẽm modũ bonitatis. Esse igit iust ũ scm legẽ & imple/ re legalẽ iustitiã est sequi oẽ bonũ & fugere oẽ uiciũ: & hẽre quodãmodo oẽm uirtutẽ.

Propter quod legalis iustitia dicta est quodã modo omnis uirtus quia exercet opera omniũ uirtutũ. Non est autem simpliciter legalis iustitia ois uirtus: qa est uirtus distincta a qualibet uirtute. Sed dr̃ esse quodãmõ ois uirtus: qa nõ determiat sibi specialẽ iustitiã. Differt ãt hmõi iustitia qualibet uirtute in duobus: nã licet eadẽ opera agat iustus legalis quæ agit fortis & tempatus: nõ tñ aget ea fm eãdẽ intentionẽ uel fm eãdẽ rõnem formalẽ. Nã qui agit opera fortia: qa delectat in talibus fortis est & agẽs tempata qa delectat in ipis tempatus est. Sed agens talia nõ quia delectat in eis: sed quia ea lex præcipit & uult iplere legem iustus legalis est. Iustus ergo legalis p se & fm q̃ hui⁹ delectat in impletione legis. Si ãt delectat in operib⁹ singularũ uirtutũ: hoc est ex cõsequẽti, put oia talia opera sunt a lege p̃cepta. fortis ãt & tẽperatus uel pfectus fm uirtutes alias per se primo delectat in opib⁹ cõuenientib⁹ uirtutib⁹ quibus ornat. Si ãt delectat in impletione legis. hoc est cõsequẽti, put uidelicet agẽdo talia opera legẽ iplet. ¶ Ex ista ãt dra sequit fa: nã cũ fortis: & tẽperatus delectet in operibus taliũ uirtutũ. fm se uirtutes illæ perficiunt habentẽ eas & ut est aliquis fm se. S; iustitia legalis: quia delectat in opib⁹ illis put iplet legẽ iustitia legalis non perficit hoiem fm se: sed pficit ip̃m ut hẽt ordinẽ ad leges. Leges ãt tradunt ab ip̃o pricipe: & sunt traditæ ip̃is ciuitatibus subditis iperio principis cui⁹ ẽ leges facere: Perficiergo i ordine ad leges est perfici in ordine ad pricipẽ cuius est legẽ ferre uel in ordine ad totã ciuitatẽ cui lex iponit. Iustitia ergo legalis licet faciat illa eadẽ opera, quæ facit temperãtia & fortitudo, perficit tñ ip̃m habẽtẽ in ordie ad aliũ ut in ordine ad pricipẽ, uel in ordine ad ciuitatem nõ obstãte q̃ temperãtia & fortitudo & aliæ uirtutes hmõi perficiũt habentẽ fm se. Patet ergo qũo iustitia legalis est quodãmõ ois uirt⁹, & q̃ non determiat sibi specialẽ iustitiã. sed agit opera spãliũ uirtutũ. Iustitia uero æq̃lis nõ est ois uirt⁹. nec agit opera singularũ uirtutũ. Iustitia uero æqualis non est ois uirtus. nec agit opera singularũ uirtutũ: sed determinat sibi specialẽ iustitiã eo q̃ in ea intendit special̃e bonũ. Nã licet qualitercũq; ciuis bon⁹ sit, ex hoc resultet cõe bonũ & sit: ide melior ciuitas. Et q̃litercũq; malus sit ide peior ciuitas. Nõ tñ ex q̃cũq; bõitate uni⁹ ciuis per se: & fm q̃ hic resultat bonitas alterius ciuis: nec quæcũq; prauitas unius ciuis per se loquẽdo infert malũ alteri ciui. Sed si in bonis exterioribus aliquis malus sit ut q̃ uult hr̃e plus de his q̃ eũ deceat: ex hoc infert nocumentũ aliis ciuibus: quia si illæ hẽt inde plus: alii hñt inde minus. Iustitia ergo spẽalis per quã uitat malũ aliquod spãle. prout ex malitia unius ciuis infert nocumentũ alteri: determinat sibi spãlẽ materiã & hẽt esse circa hæc bona exteriora: in quibus ciues cõicant. ¶ Dicta est igit hæc iustitia æqualis: quia potissime innitit æqualitati: ut q̃ unusquisq; in hmõi exterioribus bonis hẽat quod æquũ est. Inde est ergo q̃ hæc iustitia dr̃ unicuiq; ius suũ tribuere: quia ius in quadã æqualitate consistit. Hæc autẽ unicuiq; tribuit quod æquũ est. Sic etiã dr̃ unicuiq; tribuere quod suũ est: quia æquũ est quenlibet possidere sua. Si igit hæc iustitia spãlis æqualis dr̃ æqualitati intendit: cũ bona exterioria dupliciter: ciues inæqualiter participare possint dux erit hmõi particularis iustitia. Accidit autẽ aliquos participare bona inæqualiter in cõmutationibus. ut in emptionibus: uenditionibus: mutationibus: & locationibus. Contingit. n. in uendendo: locando: mutando: dare parũ & accipere multũ: uel ẽt econuerso: quod sine inæqualitate eẽ nõ põt. Rursus contingit inæqualitas in distributionibus: qa aliq̃ aliq plus laborantes p republica minus accipiũt ymo hæc iustitia quodãmõ deprauata ẽ: ut plurimũ. n. hoies acceptatores sũt p̃sõarũ distribuẽtes honores idignis: & repellẽtes dignos. Erit igit dux spãlis iustitia commuta-

tiua & diſtributiua. Oīs enim iuſtitia ſiue ſit legalis: ſeu cōmutatiua: ſeu diſtributiua ſēp ꝓficit habētē in ordine ad aliū. Magis tñ iuſtitia cōmutatiua: & diſtributiua ꝓficit hñtē in ordine ad aliū q̄ legalis: Sed de hoc forte alibi erit locus. ¶ Ad pñs āt in tm̄ dictū ſit ꝙ declarata ſunt illa tria: quæ in principio capituli ꝓponebant. Oſtēſum eſt. n. quot ſūt modi iuſtitiæ: qa quædā eſt iuſtitia gñalis: q̄dā dr̄ legalis: & q̄dā ſpālis: q̄dā dr̄ æq̄lis: & hoc dupliciter. Q uia q̄dā diſtributiua: q̄dā cōmutatiua. Rurſus declaratū eſt: circa q̄ habet eē iuſtitia: qa iuſtitia legalis habet eē circa totā materiā moralē: & circa oīa oꝑa uirtutē: nō ſm ſe accepta: ſed ꝓut per ea eſt impletio legis. ¶ Tertio oſtēſū ē: quo differt iuſtitia a uirtutib⁹ aliis. qa uirtutes aliæ magis ꝓficiūt hoīem in ſe. Iuſtitia uero ſiue ſit legalis: ſiue diſtributiua: ſiue cōmutatiua: ꝓficit hoīem in ordine ad alium.

¶ Quod abſq; iuſtitia nequeunt regna ſubſiſtere. Capitulum. xi.

d ICEBATVR i ꝓcedēti capitulo duas ē iuſtitias. Vnā gñalē: & aliā ſpālē. Ad hoc autē ut regna ſubſiſtāt & pacifice māeāt: utraq; iuſtitia ē neceſſaria. Q d̄ q̄dā abſq; iuſtitia gñali regna durare nō poſſint: duplici uia iueſtigare poſſumus. Pria ꝑſumit ex pte ipſi⁹ iuſtitiæ gñalis. Secūda ex pte regni: in quo debet talis iuſtitia obſeruari. ¶ Pria uia ſic patet: nā ut in p̄cedēti capitulo dicebat. Legalis iuſtitia eſt quodāmō oīs uirt⁹: Habere. n. hmōi iuſtitiā eſt implere legē. Si ergo lex iubet oē bonū: & ꝓhibet omne malū. Implere legē eſt eē ꝓfecte uirtuoſum. Iō prīo magnorū moraliū capitulo de iuſtitia dr̄: ꝙ legalis iuſtitia ē ꝓfecta uirt⁹. ergō ꝓ locū ab oppoſitis: legalis iniuſtitia: ē ītegra & ꝓfecta malitia. In nullo ergo obſeruare leges: & ciues nō ꝓticipare ī aliquo legalē iuſtitiā: eſt eos eſſe integre & perfecte malos. S; ut dr̄. 4. ethi. capitulo de mā ſuetudine. Malū ſe ipm̄ deſtruit: & ſi ītegrū ſit: iportabile ſit. Importabile igit eſſet illud regnū & durare nō poſſet alia ciuitas: cui⁹ ciues integre eſſent mali: & in nullo uellēt implere legē nec uellēt in aliquo ꝓticipare legalē iuſtitiā. Ex parte igit ipſius legalis iuſtitiæ quæ eſt ꝓfecta uirt⁹: cui⁹ oppoſitū eſt ꝓfecta malitia. ꝓbari pōt ꝙ abſq; legali iuſtitia nō ualēt regna ſubſiſtere. ¶ Secūda uia ad inueſtigandū: hoc idē ſumit ex pte ipſi⁹ regni. Regnū. n. & oīs politicia ē quidā ordo: & q̄dā ꝓcipatus. Cū igit ordo & ꝓcipatus ſit ipſo⁹ ſubdito⁹ ꝓ reſpectū ad leges: & ad ꝓcipē: cui⁹ eſt leges ferre: ut declarari habet in politicis. Si ciues nō ꝓticiparēt legalē iuſtitiā nō reſeruaret in eis ordo: nec ad leges: nec ad ꝓcipē. Nō ergo ulteri⁹ reſeruaret in eis policia: nec eſſet ulterius regnum. Facile eſt ergo oſtendere: ꝙ abſq; legali iuſtitia regna durare nō ꝑnt. Sed ꝙ abſq; iuſtitia ſpāli quæ diuiditur in iuſtitiā commutatiuā: & diſtributiuam. non ſubſiſtat regnum ſic declarari poteſt. Q uodlibet enim regnum: & quælibet congregatio aſſimulat cuidā corpori naturali. Sicut enim uidem⁹ corpus aialis conſtare ex diuerſis mēbris cōnexis & ordinatis ad ſe inuicē. Sic quodlibet regnū: & quælibet cōgregatio cōſtat ex diuerſis ꝓſonis connexis: & ordinatis ad unū aliqd. ut ergo liceat figuraliter loqui ī mēte: in mēbris eiuſdē corporis eſt quodāmō duplex iuſtitia: cōmutatiua & diſtributiua. Iuſtitia enim ꝓprie ſumpta: nō eſt niſi ad alterā: & nō eſt niſi diuerſarū ꝓſonarū. Methaphorice tñ & ꝓ quādā ſimilitudinē eſt iuſtitia eiuſdē ad ſe ipſu; & in mēbris eiuſdē corporis poſſum⁹ aliquo modo contēplari iuſtitiam. Vnus. n. & eiuſdē corpis membra hñt ordinem ad ſe iuicē & ordinātā ad unū aliqd: ut ad cor a quo recipiūt motū & utile; ifluentiā: ut ergo membra hñt ordinem ad ſe iuicem: eſt ī eis quodā mō iuſtitia commutatiua. S; ut ordinātā ad cor: aliquo mō reſeruatur in ipſis iuſtitia diſtributiua. Ex hoc. n. eſt ītер aliquos commutatiua iuſtitia: qa unus abūdat in uno: in quo alter deficit. & deficit ī alio in quo ille abundat

abundat. Iō ut quilibet ſuæ indigentiæ pro uideret: inuenta fuit commutatiua iuſtitia. Contingit.n.aliquem abundare in pecunia in qua alter deficit: & deficere in frumento: in quo ille abundat. Per commutatiuam ergo iuſtitiā hmōi ſuperabundantia & defectus reducit' ad æqualitatē: quia unus dat pecuniā qua habundat. & recipit frumentū quo indiget. Aliter uero tribuit frumentū quo affluebat: & ſuſpicit pecuniam qua caret. Eſt igit' cōmutatiua iuſtitia: prout unus ordinat bona ſua in utilitatē alterius & econuerſo. Hunc autē modū reperimus in membris eiuſdē corporis. Oculus.n.pollet acumine uiſus: deficit tñ a potentia greſſiua: quia nō pōt pergere Pes autem abundat ingreſſiua potentia. deficit tñ in uiſione: quia nihil uidet. Oculus igit' ſm uiſionem in qua abundat ſubuenit indigentiæ pedis: quia dirigit ipſum. Pes autē per potentiā greſſiuā qua pollet: ſubuenit indigētiæ oculi: quia portat eū. Niſi igit' membra ſic ſuæ indigentiæ ſubuenirent. ut niſi manus purgaret oculū: & oculus dirigeret manū: & niſi pedes portarent caput. & caput dirigeret pedes: corpus naturale nō poſſet ſubſiſtere. Sic quia nullus homo ſufficit ſibi ad uiuendū niſi ciues per commutatiuā iuſtitiā ſibi iuicē ſubuenirēt. ut q̄ unus cōicaret alteri: illud in quo ſuperabundat: & acciperet illud in quo deficit: ciuitas durare nō poſſet. Si ergo in membris eiuſdē corporis prout habent ordinē ad ſe inuicē: & ſibi inuicē ſuæ indgientiæ ſubueniunt: eſt in eis quædā cōmitatiua iuſtitia ſine qua corpus naturale durar' nō poſſet. ſic proprie ciues eiuſdē ciuitatis uel regni hñt ordinē ad ſe inuicē: & ſibi inuicē ſm quandā cōmutationē ſuis indigentiis ſatiſfaciūt. eſt in eis cōmutatiua iuſtitia: ſine qua ciuitas uel regnū nō poſſet ſubſiſtere. ¶ Secundo in membris eſt quædā diſtributiua iuſtitia prout hñt ordinē ad ipſum cor. Nā cor ſingulis membris ſm ſuā proportionē & dignitatē influit eis ſpūm uitalē: & motū. ita q̄ principiū uitæ & principiū mouēdi eſt in corde. Sicut forte principiū ſentiendi eſt in cerebro. Sic & in ciuibus eſt diſtributiua iuſtitia: prout ordinant' ad unū aliquid: ut ad regē uel ad ducē: qui ſm eorū uirtutē & dignitatē debet eis honores: & bona tribuer'. Sicut ergo corp⁹ naturale nō ſubſiſteret. niſi in eo reſeruaret' quædā diſtributiua iuſtitia: ut q̄ cor mēbris debite influeret. Sic regnū uel ciuitas nō pōt ſubſiſtere: niſi reſeruetur in ea diſtributiua iuſtitia: ut q̄ rex ſiue princeps debite honores & bona diſtribuat. ¶ Eſt aūt diligenter notandū q̄ ſicut nō quælibet inæqualitas tollit uitā corporis naturalis: tñ quælibet inæqualitas ægrotat & infirmat ipm. Sic nō quælibet iniuſtitia corrumpit totaliter regnū & polliciā. Tū per quanlibet iniuſtitiā regnū & pollicia infirmat' & diſponit' ad corruptionē. Patet igit' q̄ put ciues hñt ordinē ad ſe inuicē eſt in eis iuſtitia cōmutatiua. Prout uero hñt ordinez ad regē uel ad principē reſeruat' in eis iuſtitia diſtributiua. Prout uero adimplēt leges eſt in illis iuſtitia legalis. Quocūq; tñ mō ſumat' iuſtitia, ſiue ea ciuitas uel regnū durare nō pōt. Bñ ergo dictū eſt q̄d dicit'. 1. magnorū moraliū. ca. de iuſtitia. Q d' iuſtū eſt quoddā ꝓportionabile & cōtinet urbanitates, Nā ſicut aīa cōtinet corpus. qa recedēte ea corpus diſſoluit' & marceſcit. Sic iuſtitia cōtinet urbāitates. i. ciuitates & regna: qa ſine ea diſſoluit' ciuitas: & nō pñt regna ſubſiſtere. ualde igit' iniuriat' regno & regi qui iuſtitiā nō obſeruat. Si igit' iuſtitia eſt tm̄ bonū regis & regni: ſummo ope rex ſtudere debet ut in ſuo regno ſeruet' iuſtitia: nō ſolū his qui in regno nati ſunt: ſed etiā peregrinis & aduēis. Cuicūq; .n. neget' iuſtitia manifeſte regi & regno infertur iniuria.

¶ Q d' maxie decet reges eē iuſtos: & i ſuo regno iuſtitiā obſeruare. Ca. xii.

PATIS p̄ pcedēs capitulū pſuadet' principib⁹ atq; regibus ut ſint iuſti: & ut obſeruēt iuſtitiam cum ſine

ea ciuitates & regna durare nõ possint. Tñ qa est aius hois generosus & sẽper auidꝰ no uas rõnes audire. Adducemꝰ nouos modos quibꝰ oñdi poterit qꝫ maxie decet reges & pricipes esse iustos. Possumꝰ aũt hanc ueritatẽ quadruplici uia uenari, ſm q̃ttuor q̃ tanguntur de iustitia in .ℌ. ethi. Prima uía sumitur ex parte psonæ regiæ. Secũda ex pte ipiꝰ iustitiæ. Tertia ex pfectiõe bonitatis quæ ex iustitia inotescit. Et quarta ex ipsa malitia q̃ ex iniustitia cõsurgit. ¶ Pria uia sic patet: nã si lex est regula agẽdorũ: ut haberi põt ex .ℌ. ethi. ipe iudex: & multomagis ipe rex cuius est leges ferre debet eẽ quædã regula in agẽdis. Est. n. rex siue priceps quædã lex: & lex est quidam rex siue princeps. Nã lex est quidã inaiatus priceps. Princeps uero est quædã aiata lex. Quantũ ergo aiatum inaiatum superat: tñ rex siue priceps debet superaꝛ legẽ. Debet ẽt rex esse tantæ iustitiæ & tantæ æquitatis: ut possit ipas leges dirigere, cũ in aliquo casu leges obseruari nõ debeãt: ut infra patebit. Dubitare ergo utrũ rex debeat eẽ æq̃lis & iustus. est dubitare utrũ ipa regula debeat esse regulata. Si. n. regula ab æqualitate deficiat nihil regulatũ erit. cũ oia per regulã regulentꝰ. Sic si reges sunt iniusti disponũt regnũ ut in eo nõ obseruetꝰ iustitia; maxie ergo studere debẽt ne sint iniusti & iæquales, qa eoꝝ iniustitia & iæqualitas tolit ab eis regiam dignitatẽ. Nã reges iniusti & si dominentꝰ per ciuilẽ potẽtiã: nõ tñ digni sunt ut sint reges. Cum. n. deceat regulam esse rectam & æqualẽ. Rex qa est quædã animata lex. est quædã aiata regula agẽdorũ ex parte ipsiꝰ psonæ regiæ maxie decet ipm seruare iustitiã. ¶ Secundo possumus inuestigare hocidẽ ex parte ipsiꝰ iustitiæ. Nã iustitia est quoddã magnũ bonũ & præclarũ. Perficit. n. ut dictũ est hominẽ in ordine ad aliũ. Tũc aũt maxie claresćit bõitas nostra qñ usqꝫ ad alios se extẽdit. Vnde .ℌ. ethi. dicitꝰ: q̃ pclarissima uirtutũ uidetꝰ esse iustitia. & nõ uespus neqꝫ lucifer ẽ ita admirabilis sicut ipa. Vespus. n. & lucifer est una & eadem stella q̃ ẽ ualde pulchra & clara: & ꝓpter sui pulchritudinẽ & uenustatẽ cõi noie appellatur Venꝰ. Hæc ãt stella aliqñ præcedit solẽ & tũc apparet in mãe & dicitꝰ lucifer. Aliqñ uero sequitꝰ ipsum: & tunc apparet in sero & dicitꝰ uesperꝰ. Est ergo intentio philosophi dicere: q̃ cũ Venꝰ quæ est tã pulcherima stella & quæ aliqñ dicitꝰ lucifer; aliqñ uespus: nõ sit ita pulchra nec ita præclara sicut est iustitia. Pulchritudo stellarũ nõ ẽ ita admirabilis sicut pulchritudo eiꝰ. Stellæ. n. pollẽt pulchritudine corpali & illũinãt nos lumie corporali. Sꝫ iustitia pollet pulchritudine honesta & spũali: & ornat nos uirtuali pfectiõe. Quãto igitꝰ pulchritudo spũalis excellit pulchritudinẽ corpalem, tãto pulchritudo iustitiæ & claritas eius admirabilior est claritate stellarũ. Si ergo decet reges & pricipes habere clarissimas uirtutes ex parte ipsiꝰ iustitiæ: quæ est q̃dã clarissima uirtꝰ. Probari põt q̃ decet eos obseruare iustitiã. ¶ Tertio hoc ꝓbari potest ex ipsa pfectiõe bonitatis quæ ex iustitia innotescit. Iustitia. n. non solũ est pfecta uirtus i se. sed si sit in regibus & principibus ostendit eos esse pfecte bones. Sic. n. uidemus ĩ aliis rebus q̃unũquodq; pfectum est: cũ põt sibi simile ꝓducerẽ: & cũ actio sua ad alios se extẽdit: ut tunc aliqd est perfecte calidũ qñ põt alia calefacerẽ: & qñ actio sua ad alia se extendit. Et tunc est aliqs pefecte sciẽs qñ potest alios docere: & qñ scia sua ad alios se extendit. Ideo scribitꝰ .i. meth. Q d signũ oino sciẽtis ẽ posse docerẽ. ergo a simili tũc ẽ aliqs perfecte bonus qñ bonitas sua usq; ad alios se extendit. Inde est ergo q̃ nõ cognoscitꝰ perfecta bõitas hominũ nisi constituantꝰ ĩ aliquo pricipatu. Nã q̃diu aliquis nõ habet regere nisi seipsuꝫ nõ plene apparet q̃lis sit: nec pfecte cognoscitꝰ bõitas eiꝰ. Sꝫ qñ cõstituitꝰ ĩ pricipatu aliquorum: oportet q̃ bõitas sua ad alios se extẽdat: tũc melius apparet qualis sit; eo q̃ opa sua ad exteriora se extendant. Si ergo nobis exteriora

magis

magis nota sunt quanto aliquis in maior principatu constituit: quia opera sua ad plura se extendunt magis apparet qualis sit. Iō dicit .ℨ. ethi. principatus uirū ostendit. Propter quod & prouerbialiter dicit. Si quis uult cognoscere uirū ponat ipsum in aliquo principatu. Ex iustitia ergo quia est ad alterū innotescit perfecta bonitas. Nā excepta prudentia quæ aliis uirtutibus perfector est: quia est earū directiua. Omnes aliæ uirtutes morales quæ perficiunt hominē in se: se uident habere ad iustitiā: quæ perficit hominē in ordine ad alterū. Sicut subditi qui quodā mō solū habent regere seipsos se habent ad principē: cuius bonitas & regimē ad alios se extendit. Sicut ergo in principe magis manifestat perfectio bonitatis q̄ in aliis. Sic ex iustitia magis manifestat perfectio bonitatis q̄ ex aliis uirtutibus moralibus. Decet ergo reges & principes esse iustos. tū quia debent esse regula agendorū. tū quia iustitia est præclara uirtus: tū etiā quia ex ea maiestatur perfectio bonitatis. ¶ Q uarto hoc decet reges & principes ex magnitudine malitiæ quæ ex iniustitia consurgit: nā ut dicit .ℨ. ethi. sicut melior est q̄ nō solū est bonus in se: sed etiā bonitas sua se extendit ad alios: Sic peior est qui nō solū malus est in se: sed etiā malitia sua se extendit ad alios: & quantū ad plures se extendit malitia eius: tanto peior existit. Tanto igit summo opere studere debent reges & principes ut seruent iustitiā: & iniustitiā uitent: quanto ex eorū iniustitia potest consequi maius malū: & potest inferri pluribus nocumētū. Esset autē ulterius declarandū quō reges & principes possint iustitiā acq̄rere. & quō debeāt iustiā obseruare. Sed in tertio libro ubi aget quō regnū iuste regi debeat: plenius oñdetur.

¶ Q uid est fortitudo: & circa q̄ hēt eē: & quō possum⁹ nosipos fortes facere. Ca. viii.

IRCA quodcūq; contingit peccare: & bñ agere: oportet dare uirtutē aliquā per q̄ regulent in agendo. Cū igit circa timores & audatias contingat aliquē se hr̄e recte & nō recte: oportet dare uirtutē aliquā circa timores & audatias. Accidit .n. aliquos timere timenda. Sunt .n. aliqui adeo pauidi q̄ circunstantes muros timent. Aliqui uero adeo fatue audent: ut ēt deū nō timeant. qd nō est fortitudinis sed isaniæ. Propter qd .i. magnorū molium scribit: q̄ si quis ualde inpaudus existat: q̄ deū nō timeat nō est fortis: sed insanus. Spectat igit ad fortē timere timenda & audere audenda. Erit igit fortitudo uirtus quædā reprimens timores & moderans audatias. Reprimit .n. fortitudo timores ne per eos quis retrahat ab eo q̄ rō dictat. Moderat āt audatias ne quis audendo aggrediat qd rō uetat. ¶ Viso quid est fortitudo restat uidere circa quæ eē habeat talis uirt⁹. Sciendū igit q̄ timere & audere ꝓprie respiciūt pericula. Nullus āt timet nisi ymaginetur sibi periculū iminere: nec ois dicit audax nisi aggrediat aliqd terribile & piculosū. Periculorū āt quædā sūt bellica: quædā āt ex aliis cāis. Expōimur āt periculis nō solū in bellis: sed ēt in mari: & in ægritudinib⁹: & i aliis circa q̄ cōuenit eē pericula. Rursus in periculis bellorū hoēs diuersimode se hūt. Nā q̄dā timēt. quidā audent. Audētes etiam diuersificāt. Nā quidā de leui aggrediunt bellorū pericula: sed cū aggressi sūt ea si iuenerint resistētiā nō sustinēt: sed fugā arripiūt. Q uidā āt nō de leui aggrediunt bellū: sed cū aggressi fuerit sustinēt & tolerāt pericula bellorū. Cū igit uirt⁹ sit circa bonū & difficile. q̄ difficiliora & terribilia sūt picula bellica q̄ alia: & ēt q̄ in periculis bellicis difficilius est repr̄iere tiores q̄ moderare audacias. Rursus uero q̄ in audēdo nō tā difficile est aggredi pugnā sicut tolerare & sustinere pugnātes. Fortitudo q̄ ē uirt⁹ circa pericula: pr̄icipali⁹ est in reprimēdo tiores cōtingētes circa picula talia q̄ i moderādo audatias circa ipsa. Sic ēt pr̄icipalius est hmōi uirtus in sustinendo pugnantes q̄ in aggrediendo eos.

¶ Q d'ãt picula bellica sint difficiliora ad sustinẽdũ q̃ picula alia: triplici uia oñdi potest. ¶ Prio qa hmõi picula sũt magis præ oculis & magis sentiũt q̃ alia. nõ. n. sic apte apphẽdimus mortẽ cũ egrotamur: qa egritudines ĩtrinsecus latẽt: nec sic sẽtimus picula maris sic picula bellica: nec ex tactu aq̃ sic sẽtimus & ymagiamur lesiõem sicut ex tactu gladii picula. ergo bellica. tũ qa mãifesta sũt tũ etiã qa maxie sẽtiũt: & ymaginamur ea maxie dolorẽ iferre. difficiliora sũt ad sustinendũ q̃ alia. ¶ Secũdo talia difficili⁹ sustinemus q̃ alia nõ solũ: qa sũt magis mãifesta & doloris illatiua: sed qa ymagiamur q̃p p fugã ea de facili uitar nõ possum⁹. Nõ. n. sic p fugã uitare possum⁹ egritudines: qa cũ egritudo sit aliqd in nobis existẽs p fugã eã uitare nõ possumus: picula ẽt maris nõ sic p fugã uitari pñt sicut picula belli. Cum ergo difficilius sit durare & sustinere picula illa q̃ p fugã uitare possum⁹ q̃ ad q̃ sustinẽda necessitãur: eo q̃p p fugã ea uitare nõ possumus difficilius sustinentur picula bellica q̃ alia. ¶ Tertio picula talia difficilius sustinẽt: qa p ea maxie apphẽdimus mortẽ uiolentã: cũ mors ibi illata sit p mutilationẽ mẽbrorũ & inciſſurã corpis: p quã maxie apphẽdimus uiolẽtã mortẽ. Mori enĩ p ægritudinẽ uel p aliquẽ aliũ modũ: nõ sic uidet repugnar naturæ corpis sicut mors bellica: p quã corp⁹ mutilat & inciditur. Est igitur uirtus fortitudinis pricipaliter circa picula bellica: ex cõsequẽti ãt est circa pericula alia. Propter qd dicitur. 3. ethi. q̃p pricipaliter dicet utiq; fortis qui ĩpauidus est circa bonã mortẽ: & maxie circa eã quæ est fm bellũ. S3 & adhuc & in mari & in ægritudinib⁹ ĩtimidus est qui est fortis. ¶ Ampli⁹ licet fortitudo sit circa pericula bellica reprimẽdo tiores & moderando audatias circa ea. principalius tñ est circa repræssiõem timorũ q̃ circa moderationẽ audaciarũ. Nã picula terribilia ut plurimũ tristia sũt. Tristia ãt naturaliter quilibet fugit sicut naturaliter seqt delectabilia.

Cũ ergo naturaliter tristia fugiam⁹ difficile est reprimere tiores p quos tristia fugim⁹. Nõ ãt sic difficile est moderare audacias: p q̃s tristia aggedimur. Q uare si uirtus pricipali⁹ est circa difficile bene dictũ est fortitudinẽ principalius esse circa repræssionẽ timor q̃ circa moderãtiã audatiarũ. ¶ Q d ãt fortitudo principali⁹ sit in sustinendo q̃ ĩ aggrediẽdo: ut cõiter ponit triplici uia uenari põt. ¶ Prio qa aggrediendũ est fortioris: sustinere ãt debilioris ẽ. Aggrediẽs autẽ cõparat ad alios sicut ad debiliores: sed sustinẽs sicut ad fortiores. Difficilius ẽ ãt ĩniti cõtra fortiores q̃ cõtra debiliores. ꝓpter qd difficilius ẽ sustinere pugnã q̃ aggredi pugnãtes. ¶ Secũdo est difficilius qa aggrediẽs ymaginat malũ ut futurũ: sed sustinẽs habet malũ præ oculis & ut præsẽs. Difficilius aũt est ĩniti & habere se fortiter cõtra mala præsentia q̃ cõtra mala futura. ¶ Tertio hoc est difficili⁹: qa aggredi põt fieri subito. sed sustinere reqrit diuturnitatẽ & tps. difficili⁹ ẽ ãt hre se fortiter & cõstãter ĩ sustinẽdo bella. qd reqrit durabilitatẽ & tps q̃ ĩ aggrediẽdo qd subito fieri põt. unde phũs. 3. ethi. ca. de fortitudine ait. q̃p fortitudo ẽ circa tiores & audatias. magis tñ ẽ circa tiores reprimẽdo eos q̃ circa audatias moderãdo ipas. Et subdit fortitudinẽ ee in sustinẽdo tristia. ¶ Declaratũ est igit circa quæ habet esse fortitudo. Restat ergo declarandũ quõ possumus facere nosipsos fortes. ¶ Notandũ ergo q̃p licet uirtus opponatur duabus malitiis: quarũ una superabũdat: & altera deficit: ut largitas opponitur ꝓdigalitati: quæ superabũdat in expendendo: & auaritiæ q̃ deficit. & fortitudo quæ opponit audatiæ: q̃ superabundat in aggrediẽdo: & timiditati quæ deficit. Sẽp tñ uirt⁹ plus opponit uni malitiæ: q̃ alii. Sed quia difficilius est reprimere tiores q̃ ut moderet audatias: fortitudo magis insistit ut reprimat tiores q̃ ut moderet audatias. & plus repugnat & cõtradicit timor fortitudini q̃ faciat audatia. Q uia igitur nõ possumus

possumus pūctaliter attingere mediū inter audaciā & timorē: declinādū est ad audaciā q̄ min⁹ repugnat fortitudini: q̄ timor: si uolumus nosipsos facere fortes. ¶ Declarata ergo sunt illa tria quæ in prīcipio capituli p̄ ponebant̄. Ostensum est enī qd est fortitudo: qa est uirtus reprimens timores: & moderās audacias. Rursus māifestū est circa q̄ est fortitudo: qa prīcipaliter est circa picula bellica & in reprimendo timores: & in sustinendo pugnā. Ex cōsequenti āt est circa pericula alia & i moderādo audacias: & in agrediendo pugnantes. Tertio declaratum fuit quomō possumus facere nosipsos fortes: quia maxime hoc faciemus declinando magis ad audaciam quæ non tantum repugnāt fortitudini sicut timor.

¶ Quot sunt species fortitudinis: & secundum quam fortitudinem decet reges & prīcipes esse fortes. Capitulum. xiiii.

d ISTINGVIT phūs. 3. eth. ca. de fortitudie. 7. spēs seu. 7. maneries fortitudinis. ¶ Prima est fortitudo ciuilis. Secūda seruilis. Tertia militaris. Quarta furiosa. Quinta consuetudinalis. Sexta bestialis. Et septīa ē fortitudo uirtuosa. Fortitudo. n. ciuilis ē q̄n aliqs timēs uere cūdiā: & uolēs honorē adipisci aggredit̄ aliquod terribile. Vñ ait phūs q̄ secūdū hanc fortitudinē: fortissimi uident̄ ee apud illas gētes: apud quas timidi inhonorati sūt: fortes uero honorant̄ hoc mō: ut idē phūs ait. Hector fortis erat: q̄ timēs increpatiōes polimadis aggrediebat̄ terribilia. Dicebat enī q̄ si fugeret: polimadas q̄ erat ex pte aduersa primū sibi increpatiōes īponeret. Sic etiā ut idē phūs recitat diomedes fortis erat hoc mō. Dicebat. n. q̄ si nō strēnue bellaret. Hector laudās se in troyanis diceret diomedē ab eo deuictū ee. Recte āt hæc fortitudo dicit̄ ciuilis: qa īter cōciues & notos qs maxie fugit obprobria: & q̄rit honores. Videmus enī aliquos cū sunt ī ignotis partibus cōmittere aliqua turpia: q̄ īter ciues & notos nulla tenus attēptarēt. ¶ Scda fortitudo dicit̄ seruilis: & hæc peior est q̄ pria: ut cū aliqs nō ut uitet obprobria uel ut consequat̄ honores: sed timore pene: uel aliqua necessitate duct⁹ aggredit̄ pugnā. Hoc mō multi troyanor̄ timētes. Hectorē statuisse: q̄ si qs troyanor̄ sine bello fugeret taliter aptaret̄: q̄ nō esset sufficiens fugare canes. Ad hāc fortitudinē īducūt populū duces exercit⁹: statuentes pœnā fugiētib⁹: faciēdo foueas ne possit exercitus fugere: sed q̄dā necessitate bellare cogat̄. Hoc āt mō q̄dā dux ut dicit̄ exercitū suum coegisse ad fortitudinē. Nā cū nauigiis & cū toto suo exercitu trāsfretaret: ne aliqs de suo exercitu hret materiā fugiēdi oēs naues cōfregit. ¶ Tertia fortitudo dicit̄ militaris & hæc ē fortitudo experictiæ. Milites enī pp expientiā quā hnt de bellis multa aggrediūt̄ q̄uident̄ ee terribilia. Nā ut dicit. Vegetius in libro de re militari. Nullus attēptare dubitat: qd̄ se bñ didicisse cōfidit. Videmus. n. aliquos audiētes solū strepitū armorū fugiūt: nesciētes discernere: q̄ sunt piculosa in bellis: & q̄ nō. Milites uero bellor̄ experti: cōfidētes de sua expientia: & cognoscentes bellorum pericula: aggrediunt̄ aliqua terribilia ut iudicētur esse fortes. Nō tñ pp hoc ꝓprie fortes sunt. Nā cū adeo inualescit bellū qd̄ excedat eorū expientiā in fugā cōuertūtur. ¶ Quarta fortitudo dicit̄ furiosa: nā aliqui ꝓpter furorē & passionē ī qua existūt alii aggrediunt̄ pugnā ita ut iudicent̄ fortes: nō tñ ꝓprie tales fortes existunt: qa fortitudo uera aggredit̄ pugnātur phūs innuit: nō ꝓpter furorē: sed pp bonū ymo si ex furore qs pugnā aggrediat̄ inueniens resistētiā pugnā nō sustinet: qa qui fit ī trepidus ꝓpter furorē. Trāquillato furore īcipit timere: & nō sustinet bellū sed arripit fugā. ¶ Quīta fortitudo ē cōsuetudinalis. Aliqui. n. qa in pluribus bellis fuerūt in qb⁹ forte bene accidit eis. Ex hac cōsuetudine assumūt quādā spē uictoriæ: & accipiūt quandā audaciā bellādi. Tales ergo fortes ee ui-

dentur: qa aggrediũtur pugnã: sperantes de uictoria & nõ credẽtes aliqd mali pati: non tñ uere fortes sunt: qa si inueniant resistẽtiã & cõtra sperata malũ aliqd patiant fugiũt: ¶ Sexta fortitudo dicitur eẽ bestialis: ut cũ aliqs ignorãs fortitudinem aduersarii bella tur: utputa cũ hitãtes in septẽtrione sint fortes & audaces: In meridie uero sint debiles & timidi: aggrediẽtes pugnã cũ septẽtrionalibus credẽtes eos eẽ meridionales hñt fortitudinẽ bestialẽ. Sunt enĩ tales quasi bestiæ insensatæ aggrediẽtes bellũ nõ cognoscentes aduersariorũ potẽtiã. ¶ Septima fortitudo dicitur uirtuosa: ut cũ aliqs nõ coactione uel furore: uel ꝓpter expientiã uel ꝓpter ignorantiã aggreditur bellũ: sed ꝓpter bonũ & ex electione. Reges ergo & principes licet has maneries fortitudinũ scire debeãt: ut cognoscãt qualiter popul⁹ suus fortis ẽ & quõ possunt cũ aduersariis bellare. Ipi tñ debẽt eẽ fortes fortitudine uirtuosa: ut nõ exponãt suã gẽtẽ periculis bellicis: nisi hẽant iusta bella: & nisi uideãt magnũ bonum patriæ uel regni qd ex tali bello cõsequi possit. ¶ Quid sit temperãtia: & circa quæ habet esse: & quæ sunt species. & quomõ nosipsos possumus facere temperatos. Capitulũ. xv.

t EMPERANTIA inter uirtutes cardiales ultimũ gradũ tenet. Prudẽtia enim & iustitia pricipaliores sunt uirtutibus moralib⁹ & prudẽtia ẽ in intellectu. Iustitia in uolũtate. ¶ Virtutes uero morales sunt in appetitu sensitiuo ut ĩ irascibili & concupiscibili. Appetitus ãt sensitiuus deficit a uolũtate & intellectu. Ideo prudẽtia & iustitia sunt uirtutes principaliores. Est ãt prudẽtia pricipalior iustitia: qa ipa est directiua oĩum aliarũ uirtutũ. Fortitudo aũt & tẽporãtia licet nõ sint adeo principales sicut prudẽtia & iustitia: tñ inter uirtutes pricipales cõputãt. Nã uirtutes moderãtes passionẽ dupliciter rõni deseruiũt: put passiones dupliciter rõni obsistũt. ¶ Passiões. n. uel obsistũt rõni & alliciũt nos ad id qd rõ uetat: uel ut supra dicebat obsistunt ei qa retrahũt nos ab eo qd rõ dictat. Inter cætera aũt quæ possunt nos retrahere a bono rõnis sunt timores belli & picula mortis circa q̃ ẽ fortitudo. Sic etiã inter cætera allicẽtia nos ad id qd rõ uetat sũt uenerea & delectabilia fm gustũ circa q̃ est tẽperãtia. Fortitudo ergo & tẽperãtia inter pricipales uirtutes cõputari debẽt. Est aũt fortitudo pricipalior tẽperantia: qa fortitudo magis ordinat ab bonũ cõe: ut ad tuitionẽ regni & ad defensionem patriæ. Temperãtia uero magis ordinat ad bonũ ꝓpriũ: ut ad moderationẽ sui ipsius. Bonũ autem cõe diuinius est bono ꝓprio: ¶ Postq̃ ergo diximus de prudẽtia q̃ ẽ principalior q̃ iustitia: & de iustitia q̃ est pricipalior fortitudine: & de fortitudine q̃ est principalior tẽperãtia. Restat dicere de ipsa temperãtia: q̃ inter uirtutes principales ultimũ gradũ tenet. Sciẽdũ ergo ꝙ sicut fortitudo media est inter timores & audacias: qa qui oia timet nõ ẽ fortis: nec q̃ oia audet: sed q̃ timet timẽda & audet audẽda. Sic tẽperantia media est inter delectatiões & insensibilitates. Vocamus aũt insensibilẽ & agrestẽ qui oẽs delectatiões corporales fugit. Insensibilitas ergo est ultra q̃ rõ dictet: fugere delectationes corporales sensibiles. Qui igit oẽs delectatiões sequit intẽperat⁹ ẽ. Qui aũt oẽs fugit: insensibilis & agrestis ẽ. Qui uero fugit fugiẽda: & ꝓsequit prosequẽda: uirtuosus & tẽperatus est. Cõtingit aũt peccare nõ solũ delectationes sensibiles ꝓsequẽdo: sed etiã eas fugiẽdo. Nã qui adeo abstineret a cibo & potu & a licitis delectationibus: ꝙ cũ tali abstinẽtia eius natura stare nõ posset: qa huius cõtrariũ recta rõ dictat: uirtuosus dici nõ posset. Patet igit qd est tẽperantia. Nã sicut fortitudo est reprimẽs timores & moderans audacias: iter quas ipsa fortitudo hẽt eẽ. Sic tẽpreãtia ẽ reprimẽs delectatiões sensibiles & moderãs insensibilitates: iter quas hẽt eẽ: Si ergo tẽperãtia reprimit delectationes sensibiles: uidẽdũ est circa q̃s

delectationes

delectationes ſenſibiles hẽt eſſe. Delectatio nũ aũt ſenſibiliũ. Quædã ſunt fortes: q̃dã ſunt debiles: q̃dã nos magis alliciũt: q̃dã minus. Licet enĩ ſint. 5. ſenſus & circa ſenſibilia oĩum ſenſuũ contingat nos delectari: tñ fortiores delectatiões ſunt: ſm guſtũ & tactũ: q̃ ſm uiſum auditũ & odoratũ: qd̃ dupliciter patet. ¶ Primo qa quãto magis unimur delectationibus: tãto ardẽtius & feruẽtius delectamur. Magis aũt unimur delectationib⁹ guſtus & tactus: q̃ delectatiõibus alioꝝ ſenſuũ. Poſſumus. n. uidere audire & odorare diſtãtia: ſed nõ poſſumus guſtare & tãgere: niſi nobis cõiũcta hiis in hmõi ſenſibilibus ardẽtius & feruẽtius delectamur. ¶ Secundo hoc idẽ patet: quia ſenſibilia guſtus & tactus magis directe & ĩmediate uidentᵉ ordinari ad cõſeruationẽ noſtrã: ut delectabilia guſtus ordinantᵉ ad cõſeruationẽ idiuidui. Sed delectabilia tactus: ut matrimonia ordinantᵉ ad cõſeruationẽ ſpẽi. Ideo forte natura tantã delectationẽ poſuit in delectatiõibus guſtus & tactus: ne periret ĩdiuiduũ & ut ſaluaretᵉ ſpẽs. ¶ Quare ſi uirtus eſt circa bonũ & delectabile: Ponẽda eſt principaliter tẽperãtia circa delectatiões illas: a qbus ẽ difficilius abſtinere. Temperãtia igitᵉ p ſe ẽ circa delectatiões guſtus & tactus. Si aũt eſt circa delectatiões alioꝝ ſenſuũ: hoc ẽ p accidẽs: qa alii ſenſus p accidẽs pcipiũt delectabilia guſtus & tactus. Eſt enĩ hmõi uirtus: ut uult phũs. iii. eth. Circa delectabília illa in q̃bus reliqua aialia cõĩcãt. Reliqua aũt aialia ĩ guſtu & tactu delectantᵉ p ſe: in aliis uero ſenſibus delectantᵉ p accidẽs. Propter qd̃ ĩ eodẽ titulo diciᵗ: q̃ canes nõ gaudẽt odoribꝰ leporũ: ſed cibatione. Si aũt gaudent odore eorũ: hoc eſt: quia credũt ſe cibari ex illis: & leo nõ gaudet uoce bouis: nec uiſione cerui niſi inq̃tũ p uiſum & auditũ cognoſcit eos p̃pe eẽ: & credit ſe ſaturari ex eis. Eſt ergo tẽperãtia circa delectatiões tactus & guſtus: qa in illis hoies ardẽtius delectantᵉ: qd̃ ut uidetur rõnabiliter accidit. Nã delectationes nutrimẽtales q̃ fiũt p guſtũ ordinantᵉ ad cõſeruationẽ ,ppriæ pſonæ. Sed delectatiões matrimoniales q̃ fiũt p tactũ: ordinantᵉ ad procreationẽ filioꝝ: & ad cõſeruationẽ ſpẽi. Si ergo ut pluries dictũ ẽ: bonũ cõe diuiniꝰ eſt q̃ ,ppriũ: rõnabiliter uidetᵉ egiſſe natura. Si in opibꝰ matrimonialibꝰ uehæmẽtiores delectatiões poſuit q̃ in opibus nutrimẽti. Vel forte hoc ideo natura fecit: qa unuſqſq; magis ſolicitꝰ ẽ de bono ,pprio: q̃ de bono alterius. Nõ igitᵉ oportuit tã uehæmẽtes delectationes ponere in nutrimẽto qd̃ ordinatᵉ ad bonũ ,ppriũ & ad cõſeruationẽ indiuidui ſicut ĩ matrimonio: qd̃ ordinatᵉ ad bonũ alterius & ad cõſeruationẽ ſpẽi. ſi ergo cõtra difficilius magis belladũ eſt: pricipalius inſiſtẽdũ ẽ: ut p tẽperãtiã refrenemꝰ delectatiões uenereas q̃ fiũt p tactũ: q̃ nutrimẽtales quæ fiũt p guſtũ: ymo in ipſis delectatiõibꝰ nutrimẽtalibus magis delectamur ĩ tactu: q̃ in guſtu. Cõmedẽdo. n. & bibẽdo ut unuſquiſq; in ſeipſo expitur. Delectamur ín lingua ubi regnat guſtus: & in guttere: ubi nõ ẽ guſtus: ſed tactus: & ut mãifeſte expimur magis delectamur cũ cibus aut potus attĩgit guttur: q̃ cũ cõĩũgitᵉ linguæ. Credẽdũ ẽ enĩ in talibus iudicio guloſorũ. Recitat autẽ phũs. 3. ethi. de quodã noĩe philoſenus: q cũ eſſet pultiuorax orauit: ut guttur eius longius gruis fieret. Non. n. orauit ut lingua eius eſſet latior lingua bouis: ut magis delectaretur p guſtũ: ſed ut guttur eius eẽt lõgius gutture gruis: ut cõmedẽdo & bibẽdo diutius declaretᵉ p tactũ. Vt ergo patet ex habitis: tẽperãtia principaliter ẽ circa tactũ: & ex conſequẽti circa guſtũ. p accidẽs aũt ẽ circa delectabilia alioꝝ ſenſuũ. Spẽs ãt tẽperãtiæ de leui ſumere poſſumꝰ. Nã ſi ſpectat ad tẽperantiã reprimere delectatiões nutrimẽtales & uenereas qa delectatiões nutrimẽtales & uenereas reprimimus ſi fuerimꝰ ſobrii & abſtinẽtes. Venereas uero ſi fuerimꝰ caſti & pudici q̃ttuor erũt partes tẽperãtiæ ſiue q̃ttuor erũt ſpẽs ipſius. Videlicet: ſobrietas: sbſtinẽtia: caſtitas & pu

dicitia. Nã si uolumus nutrimẽtales delecta tiões reprimere: oportet nos tẽperari a potu & cibo. Tẽperãdo nos a potu sum⁹ sobrii: sicut q excedũt in potando sunt ebrii. Tẽperãdo uero nos a cibo sumus abstinentes. Abstinentia ergo & sobrietas deseruiũt i reprimẽdo delectatiões nutrimẽtales. Sed castitas & pudicitia uenereas delectationes refrenãt. Oportet. n. uere tẽperatũ non exercere opa uenerea: neq; gestus. Prout ergo abstiet ab opibus uenereis dicit' eẽ castus. Sed prout horret ẽt ipos gest⁹ incitãtes ad uenerea: dicit' eẽ honestus siue pudicus. ¶ His uisis de leui patet: quõ nosipsos facere possum⁹ tẽperatos. Nã tẽperãtia & fortitudo q̃si ecõtrario se hñt. Fortitudo. n. ẽ in aggrediẽdo terribilia: sed tẽperãtia i retrahẽdo se ab his q̃ sũt delectabilia. Sicut ergo fortitudo magis cõuenit cũ audacia: & si uolumus eẽ fortes debem⁹ magis eẽ audaces q̃ timidi: sicut tẽperãtia plus cõuenit cũ insensibilitate: Si ergo uolum⁹ nosipsos facere tẽperatos ad illã partẽ declinãdũ ẽ: ut a delectatiõib⁹ sensibilib⁹ caueam⁹. Melius ẽ. n. aliquas delectatiões etiã licitas uitare q̃ aliquas illicitas insequi. Declarata igit' sunt illa q̃ttuor q̃ in principio capituli ꝓponebãtur. Prio. n. oñdebat' qd ẽ tẽperãtia: qa ẽ uirt⁹ reprimens delectatiões sensibiles: & moderãs insensibilitates. Secũdo uero declarabat' circa q̃ hẽt esse: qa pricipaliter ẽ circa tactũ ex cõsequenti circa gustũ: ꝑ accidẽs uero circa alios sensus. Tertio aũt mãifestabat': q̃ & quot sunt spẽs ei⁹: qa q̃ttuor. Duo moderãtes delectatiões nutrimẽtales ut sobrietas & abstinẽtia. Et duæ refrenãtes delectatiões uenereas: ut castitas & honestas siue pudicitia. Quarto uero declaratũ fuit quomodo possumus nosipsos facere temperatos: quia hoc maxime faciem⁹ a delectationibus abstinendo. Debemus. n. secũdũ philosophũ. 2. ethi. hoc pati q̃ senes troyæ patiebant' ad helenã dicentes: abiiciamus eam id est non respiciamus in ipsam: ¶ Quod exprobabilibus est esse intemperatum q̃ timidũ: & q̃ maxime decet reges & principes esse temperatos. Capitulũ. xvi.

PROBAT phũs. 3. ethi. q̃ttuor rõnib⁹ detestabilib⁹ eẽ intẽperatũ q̃ timidũ. Nã quãto magis aliqs uolũtarie peccat: tãto magis ẽ increpãd⁹. Rursus quãto aliqs facilius põt benefacere si nõ bñfaciat magis ẽ detestãdus & reꝓhẽsibilis. Intẽperat⁹ uero magis ẽ detestãd⁹ & reꝓhẽsibilis: tũ qa magis uolũtarie peccat: tũ ẽt qa facilius ẽ ei facere bonũ & acquirere tẽperãtiã q̃ sit acqrere fortitudinẽ. Quod ãt magis uolũtarie peccet intẽperatus q̃ timidus: dupliciter oñdi põt. Prio qa insequi uolũtates intempatas ẽ delectabile. Fugere aũt & timere est tristabile. Magis qs uolũtarie agit qd' facit cũ delectatione: q̃ qd' facit cũ tristitia. Peccãs igit' ꝑ intẽperãtiã: magis uolũtarie male agit q̃ q peccat ex timore. ¶ Secũdo hoc idẽ patet: qa ut aít phũs timor obstupefacit: & reddit naturã imobilẽ & attonitã qd ñ facit delectatio ꝑ itẽpantiã. Sz qñ aliqs ẽ i stupor ẽ q̃si extra se: nisi uolũtarie & deliberate agit q̃ agit. Tolerabili⁹ ẽ igit' peccare ꝑ timorẽ q̃ ꝑ itẽperãtiã: cũ hoc sit magis uoluntariũ q̃ sit illud. Patet ergo intẽperatũ duplíciter eẽ magis increpãdũ q̃ timidũ: qa magis uolũtarie male agit. ¶ Sic ẽt dupliciter põt oñdi ipm eẽ magis increpãdũ: qa facili⁹ põt bñfacere. Facili⁹. n. põt acqri tẽperãtia q̃ fortitudo. Nã ut in p̃cedẽti capitulo dicebat': tẽperãtiã acqrim⁹ abstinẽdo & retrahẽdo nos a delectatiõib⁹ sensibilib⁹: fortitudinẽ uero acqrere possum⁹ aggrediendo terribilia & expiendo pugnã: retrahi aũt a delectatiõib⁹ põt fieri sine oi piculo. Sed aggredi terribilia & experiri bellũ sine piculo nõ põt. Valde ẽ ergo increpãd⁹ carẽs tẽperantia: cũ eã sine piculo possit acqrere: non aũt adeo increpãd⁹ ẽ carẽs fortitudine: qa uirtus illa ẽ difficilis & cũ maiori piculo acquirit'. ¶ Rursus facili⁹ acqri põt tẽperãtia q̃ fortitudo: qa multa talia experimur i uita. Multotiẽs. n. occurrũt nobis delectabilia a quibus abstinendo

abstinẽdo disponimur ut sim⁹ tempati. Nõ aũt sic'est de fortitudie: nã nõ q̃libet aggressio bellorũ facit nos fortes: nisi bella ista sint iusta: Sed forte toto tpe uitæ hois nõ occurrit ei unũ iustũ bellũ. Nõ ergo sic possumus assuefieri ad opa fortitudinis sicut ad opa tẽperãtiæ: q̃re exprobrabili⁹ ẽ nos eẽ itẽperatos q̃ nõ eẽ fortes. ¶ Si ergo regẽ nõ eẽ uirilẽ & nõ eẽ cõstãtẽ aio ẽ exprobrabile: patet qd' ẽ exprobrabili⁹ ipm eẽ itempatũ & insecutorẽ passionũ. Possum⁹ tñ nouas rõnes adducere oñdẽtes q̃ detestabile sit regẽ intempatũ esse. Tãgit.n.phũs.3.ethi.de ipa intẽperãtia tria: ex qb⁹ tres rõnes sumi'pñt: maxie decet reges & pricipes tempatos esse. Est.n.intẽperãtia: ubi idẽ tãgit' uiciũ maxie bestiale: puerile et turpe: siue exprobrabile. Quod ãt sit uitiũ maxie bestiale patet. Nã ut supra dicebat': tẽperãtia & intẽperãtia fieri hñt circa delectabilia tact⁹ & gust⁹ sm q̃ delectari cõe ẽ nobis & brutis. Ideo.3.ethi. dicit' q̃ qa tẽperãtia & intẽperãtia ẽ circa delectatiões qbus reliqua aialia cõicãt iõ intẽperati sunt seruiles & bestiales. Bestia.n.qa deficit itellectu: naturale est qd seruile. Si ergo indecẽs ẽ regẽ cuius est aliis dñari esse bestialẽ & seruilẽ indecẽs ẽ ipm eẽ intẽperatũ. ¶ Secũdo itẽperãtia ẽ uitiũ maxie puerile. Pueri.n.qa usum rõnis nõ hñt nõ uiuũt rõne: sed passione. Ideo maxie uidem⁹ eos sequi delectabilia & nõ insecutores passionũ. Vnde phũs.3.ethi.uim concupiscibilẽ: secũ dũ q̃ hẽt eẽ uiciũ intẽperãtiæ assimulat puero: qa sicut puer debet regi p pedagogũ: sic uis cõcupiscibilis ẽ regẽda & regulãda p rõnẽ. Si ergo indecẽs ẽ regẽ eẽ puerũ moribꝰ & nõ sequi rõnẽ sed passionẽ: idecẽs ẽ ipm eẽ intẽperatũ. ¶ Tertio ẽ hoc indecẽs regi qa hmõi uiciũ maxie ẽ turpe & cõtẽptibile. Hoies.n.intempati qa appetũt uilia & turpia. Ideo si in pricipatu sint maxime cõtẽnũtur: qa quilibet indignat' regi ab eo q̃ ẽ intẽperat⁹: & nõ seq̃t' rõnẽ sed passionẽ. Quare si decet psonã regiã oñdere se reuerendã & honore dignã' maxie indecẽs ẽ eã eẽ intẽperatã. ¶ Exẽplũ aũt hui⁹ hẽmus i rege sardanapallo: q cũ eẽt tot⁹ muliebris & dedit⁹ íntẽperãtiæ: ut recitat Iustinus hystoric⁹. libro.1.abreuiatiõis trogi põpei: nõ exibat extra ut hẽret colloquia cũ baronib⁹ regni sui sed oẽs collocutiões eius erãt in cameris ad mulieres: & p litteras mittebat baronib⁹ & ducibus qd uellet eos facere. Accidit aũt q̃ cũ qdã dux exercit⁹ diu ei seruiuisset: & fideliter. Rex ille uolens cõplacere illi duci: pcepit q̃ duceret' ad ipm. Dux aũt ille assuetus rebus bellicis uidẽs regẽ suũ esse totũ mulierẽ & bestialẽ: statí ipm habuit i cõtẽptũ: & idignat⁹ de turpitudine eius uoluit eũ iuadere. Rex aũt timẽs fugit & qa credebat se nõ posse fugere man⁹ illius ducis clausit se in q̃dã domo & cũ toto thesauro & oib⁹ suppellectilib⁹ suis se cõbussit. Sensibiliter.n.uidem⁹ q̃ dediti uoluptatib⁹ sẽsibilib⁹ cõtẽnũt'. Immo qa itẽpati iniuriãt' aliis: i psonis maxie cõiũctis: ut i uxoribus & i filiabus: maxie ꝓuocãt alios cõtra se. Et qa potissime timendũ ẽ regib⁹ & pricipib⁹ ne furor populi ici tet' cõtra eos: maxie expedit eos tẽpatos eẽ. ¶ Quid est liberalitas & 'circa' q̃ hẽt esse & quõ possum⁹ nosipos liberales facer'. c. xvii.

VMERABANTVR supius.12. uirtutes iter q̃s ut dicebat' q̃ttuor erãt cardiales & pricipales: uidelicet: prudẽtia: iustitia: fortitudo & temperantia. Postq̃ ergo diximꝰ de his q̃ttuor uirtutib⁹: & oñdim⁹ qũo reges & pricipes illis uirtutib⁹ decet eẽ ornatos: reliquũ est ptrãsire ad uirtutes alias. Virtutes aũt aliæ uel respiciunt exteriora bõa uel exteriora mala. Si exteriora bõa illa: uel sũt bõa sm se: uel i ordine ad aliud. Prio ergo dicem⁹ de uirtutib⁹ respiciẽtib⁹ exteriora bõa sm se. Postea determinabit' de uirtutib⁹ respiciẽtib⁹ exteriora mala: & de respiciẽtib⁹ exteriora bõa i ordine ad aliud. Bõa ãt exteriora uel sũt utilia ut pecũia & diuitiæ: & oia q̃ numismate' mẽsurari pñt: uel sũt hõesta ut honores. ¶ Prio er

go dicem⁹ de uirtutib⁹ reſpiciẽtib⁹ bõa uti lia: & poſtea de reſpiciẽtibus bõa hõeſta. In cipit. n. nr̃a cognitio a ſenſu. Cũ ergo bona utilia ſenſibiliora ſint hõeſtis: prius determi nãdũ ẽ de uirtutib⁹ reſpiciẽtibus bõa utília. Circa aũt bona utilia ut determiari hẽt q̃rto ethi. eſt duplex uirtus liberalítas & magnifi cẽtia. Heæ. n. duæ uirtutes reſpiciũt ſumpt⁹ & pecuniã: ſed nõ eodẽ mõ: nã liberalitas q̃ alio mõ largitas nuncupat᷑ dicit᷑ reſpicere ſũ pt⁹ mediocres. Magnificẽtia uero dicit᷑ reſ picere magnos ſũpt⁹ : qd᷑ qũo ſit ítelligẽdũ in ꝓſequẽdo patebit. Si igit᷑ in faciẽdo ſum ptus conuenit deficere: qd᷑ facit auaricia: & ſupabũdare qd᷑ facit ꝓdigalitas: qa utrũq; ẽ cõtra rectã regulã rõis : oportet dare uirtutẽ aliquã mediã íter auaticiã & ꝓdigalitatem: hmõi aũt uirt⁹ ẽ liberalítas. Patet ergo qd ẽ liberalitas. Nã ſicut fortitudo qa ẽ media in ter timores & audacias : ío ẽ uirt⁹ reprimẽs timores: & moderãs audacias. Ita liberalitas q̃a ẽ media íter auiricias & ꝓdigalitates. Iõ ẽ uirt⁹ reprimẽs auarícias: & moderãs ꝓdi galitates. Cõſiſtit ãt hæc uirt⁹ í recto uſu pe cuniæ. Ad rectũ ãt uſũ pecũiæ tria req̃runt᷑. Prío q; nõ accipiat eã uñ nõ debet. Secũdo q; accipiat uñ debet. Tertio q; expendat ꝓut debet. Spectat ãt ad liberalẽ nõ uſurpare ali os redditus: & cuſtodire ꝓprios. Nã licet li beralis nõ dilígat pecuniã ſm ſe: ſed ut eã or dinet ad debitos ſũpt⁹: tñ ut poſſit debitos ſũpt⁹ facere nõ debet ꝓprios reddit⁹ inani ter diſperget᷑. Nõ ergo uſurpare reddit⁹ alie nos: hẽre debitã curã de ꝓpriis: & ex eis de bitos ſũpt⁹ facere: ſunt illa tria circa q̃ uidet᷑ eẽ liberalitas. Nõ ãt ẽ circa hæc tria æque pri cipaliter & prío. Nã circa expẽdere & circa debitos ſũptus facere: ẽ liberalitas prícipali ter & prío. Circa ãt ꝓprios reddit⁹ cuſtodí re: & circa non accipere aliẽos ẽ ex cõſequẽ ti. Vſurpãs. n. bona utilia & non accipiẽs ea ſicut debet: nimis uidet᷑ auidus pecuniæ: pp qd᷑ phũs. 4. ethi. uſurarios: lenones. i. uiuen tes de meretricio: expoliatores mortuoꝝ: & aleatores: dicit eẽ turpia lucra: & oẽs tales ap pellat illiberales. Aleator enĩ & oís luſor ta xilloꝝ illiberalis ẽ. Lucrat᷑. n. ab amicis q̃b⁹ oportet bñ facere. Eſt igit᷑ liberalitas cira nõ accipere uñ non debet: non tñ eſt circa hæc prícipaliter. Nã accipiẽtes uñ nõ debẽt ma gis ſũt íiuſti q̃ illiberales: ut uult phũs. 3. eth. q̃re non ẽ liberalitas principaliter circa non accipe uñ non debet: nec circa accipe uñ de bet: ſed ẽ pricipaliter circa expẽdere qũo de bet. Nã pp qd᷑ unũquodq; : & illud magis. Si. n. liberalís conſeruãs ꝓprios redditus & accipiẽs uñ debet: hoc ideo facit: ut poſſit ex ꝓpriis redditíb⁹ debitos ſũptus facere & ex pẽdere ſicut debet. Merito liberalítas princi pali⁹ eſt in expẽdẽdo & in bñfaciẽdo aliis. Ex conſequenti ãt eſt circa cuſtodire ꝓprios reddit⁹: & circa non uſurpare alienos. Pro bat. n. phũs. 4. ethi. quinq; rationib⁹: libera litatẽ magis eẽ circa expendere & circa bñfi ciare alios q̃ circa ꝓprios reddit⁹ cuſtodire. Liberalitas. n. ut dictũ ẽ eẽ debet circa debi tũ uſum pecuniæ. Vti aũt pecunia ẽ expẽde re eã & tríbuere eã aliis. Cuſtodíre aũt ꝓpri os reddit⁹ non ẽ uti pecunía: ſed magis ẽ ac quirere & generare ipſam: pp qd᷑ patet libe ralitatẽ eẽ magis circa expendere & circa tri buere pecuniã aliis: q̃ circa ꝓprios redditus cuſtodire. ¶ Secũdo hoc idem patet qa ad uirtutẽ principalius ſpectat facere maius bo nũ. Maius autẽ bonũ eſt benefacere q̃ bene pati: & bene operari q̃ turpia non operari. Qui aũt debite expẽdit & aliis dona largit᷑ bene facít : cuſtodiẽs uero ꝓprios redditus: & accipiens pecuniã a ꝓpriis poſſeſſionibus bñ patit᷑ ſiue bñ recipít: eo mõ quo debet. Non uſurpãs ãt aliena non opat᷑ turpia . Si ergo melius ẽ benefacere q̃ non malefacere uel q̃ bene pati: meli⁹ eſt bene expẽdere q̃ a aliena non ſurripere: uel q̃ ꝓpria cuſtodire. ¶ Tertio hoc idẽ: qa circa illud magis cõſi ſtit uirt⁹ círca qd᷑ conſurgit maior laus. Ma ior ãt laus conſurgit in bñ expẽdẽdo & aliis benefaciẽdo: q̃ in cuſtodiendo ꝓpria uel in

nō ūſurpando aliena. Liberalitas ergo prin
cipalius conſiſtit in debite expendendo &
bñfaciendo aliis. ¶ Quarto hoc idē patet
qa uirtus principalius eſt circa difficilius. Di
ficilius ār eſt aliis dona tribuer: q̄ ꝓprios red
ditus cuſtodire: uel q̄ aliena nō ſurripe. Nā
cuſtodire ꝓpria ſm ſe nō eſt difficile: quia
unuſqſq; naturaliter inclinaꝫ ut ſe diligat:
& ut ſua bona cuſtodiat. Dare ār ꝓpria bo
na: ſm ſe difficultatē habet: qa ꝓpria bona
ſunt aliqd ad nos ꝑtinens: & naturaliter af
ficimur ad illa. Immo auari adeo afficiunꝫ
ad iſta exteriora bona: ut pecuniā quā hñt
reputent aliqd incorꝑatū ſibi. Videꝫ. n. eis
qñ accipiꝫ pecunia ab eis: qꝫ accipiaꝫ aliqd
de ꝓprio corpe. Quia igiꝫ bona ꝓpria ſunt
nobis q̄ſi coniuncta. Aliena uero ſunt diſi
uncta: nō eſt adeo difficile nō uſurpe aliena
ad quæ nō ita afficimur: qa nō ſunt nobis
coniuncta. Sicut eſt difficile dare ꝓpria ad
q̄ magis afficimur: qa nobis quodāmō con
iunguntꝫ. Quare circa debite expendere: &
circa aliis bona tribuere principalius conſi
ſtet liberalitas: tanq̄ circa magis difficile.
¶ Quīto hoc idē patet: qa cū liberales ma
xime amentꝫ: circa illud maxime conſiſtit li
beralitas qꝫqs agendo maxime amaꝫ. Nō ār
maxime amaꝫ aliqs ſi aliena bona nō ſurri
piat: uel ſi ꝓprios redditus cuſtodiat. Sꝫ ma
xime diligiꝫ ſi ex ꝓpriis redditibus debitos
ſūptus faciat: & bonis & dignis magis dona
tribuat. Quare ſi bñ expendendo: & aliis
bona tribuendo uel retribuendo principali
ter liberalitas conſiſtit. ¶ Viſo qd eſt libe
ralitas: qa eſt reprimens auaritias: & mode
rans ꝓdigalitates: & oñſo circa q̄ hēt eē: qa
príncipaliter eſt circa debitos ſumptus & cir
ca debitas rōnes, ex conſequenti ār eſt in cu
ſtodiendo redditus ꝓprios: & nō uſurpan
do alienos. Nā ſicut qa fortitudo plus oppo
niꝫ timori q̄ audaciæ. Facimus noſipſos for
tes declinando ad auaritiā ita qꝫ potius plus
audeamus q̄ minus. Sic qa liberalitas ma
gis opponiꝫ auaritiæ q̄ ꝓdigalitati. declinā

dū eſt magis ad ꝓdigalitatē q̄ ad auaritiā &
magis debēus ſupabūdare i dādo q̄ deficer.
¶ Quod reges & príncipes quodāmodo
impoſſibíle eſt eſſe prodigos: & qꝫ maxime
deteſtabile eſt eos eſſe auaros: & qꝫ potiſſi
me decet liberales eſſe. Ca. xviii.

VLT. n. phūs. 4 ethi. liberalita
ū tē nō eē in multudine datorū: ſed
in habitu. i. in facultate & uolūta
te dātis. Nā ut ibidē ſcribiꝫ nihil ꝓhibet mi
nora dātē: uel liberaliorē eē ſi a mīoribꝰ ac
cipiat. Liberalitas igiꝫ mēſurā recipit ex ꝓ
portíōe datoꝝ ad poſſeſſiōes dātis. Iō phūs
ait tyrānos nō eē ꝓdigos: qa nō uidēꝫ poſ
ſe ſupabūdare multitudine poſſeſſiōes: da
tionibꝰ & expēſis. Quicūq;. n. tot hēt & tā
ta recipit qꝫ datiōes & expēſe multitudinem
poſſeſſionū ſupare nō poſſint: quodāmō ꝓ
digꝰ eē pōt. Reges igiꝫ & prīcipes: qa multi
tudīe poſſeſſionū ſupabūdāt: nō ſolū qꝫ poſ
ſint eē ꝓdigi: ſed uix poſſint attīgere ut ſint
liberales. Sēp ergo cogitare debēt qꝫ mīora
faciūt q̄ deceat. ¶ Ex hoc āt apere pōt qꝫ in
decēs ſit eos eē auaros. Nā ſi regnū alicuiꝰ de
bet eē naturale: ꝓportiōari debet his quæ ui
demus in natura. In naturalibus āt nihil eſt
ocioſū ut ꝓbāt phīca dicta. ergo nec in regi
mīe uitæ humānæ aliqd ocioſū eē debet. q̄re
cū natura humana modicis cōtēta ſit. qa uni
ꝑſone modica ſufficiūt. ſi una aliqua ꝑſona
multitudíne diuitiarū ſupabūdat: ocioſæ ſūt
diuitiæ illæ ſi nō ordināꝫ ad bonū aliorū.
Quāto igiꝫ reges & prīcipes pluribꝰ diui
tiis ſupabūdāt: tāto deteſtabilíꝰ eſt eos aua
ros eſſe. Probat phūs. 4. ethi. tripli rōne qꝫ
auaritia peíor eſt ꝓdigalítate: propter qꝫ om
nino deteſtabile eſt reges & prícipes eē aua
ros: qa ipſe ſibi nequā eſt. ¶ Prīo. n. qa me
liꝰ eſt infírmari morbo curabili q̄ incurabi
li. Prodigalitas āt morbus eſt curabilís uel
ab ætate. nam ꝓdigi ſunt ī iuuentute: quia ſe
nes auariores ſunt iuuenibus: cū ueniant ad
ſenectutē ut plurimū curaꝫ eorū prodigalí
tas & deſínunt eſſe ꝓdigi. Eſt. n. ſm phūm

prodigalitas morbus curabilis uel ab ætate uel ab ægestate. Sed auaritia est morbus incurabilis. quia quanto quis procedit in auaritiã: & quanto plus senescit tanto magis auarus efficit. Si ergo caput regni a quo totũ regnũ dirigi debet indecens est ægrotare: sed mores morbo incurabili oino detestabile est regẽ eẽ auarũ. Patet. n. q̃ melius est ip̃m eẽ prodigũ. Secundo hoc idẽ patet: quia prodigalitas magis est propinqua uirtuti q̃ auaritia. nã liberalis nõ libenter recipit & libenter dat: quorũ utrũ facit prodigus: neutrũ tñ facit auarus. Nõ ergo differt prodigalitas a liberalitate: nisi quia prodigus nõ dat ut debet: & quibus debet & cuius gratia debet. Quare cũ prodigus non sit amator pecuniæ: sicut nec liberalis de leui quis cũ sit ꝑdigus fieri poterit liberalis. Si ergo oino decens est regẽ eẽ uirtuosũ tanto detestabilius est ip̃m eẽ auarũ q̃ prodigũ: quanto auaritia plus contrariat uirtuti q̃ ꝑdigalitas. ¶ Tertio hoc est detestabilius: quia rex positus est in regno pp salutẽ regni: & ut prosit his qui in regno sunt. Auarus ãt nulli prodest: quia ẽt sibiip̃i neq̃ est. Prodigus ãt multis ꝑdest. Oino ergo destabile est regẽ eẽ auarũ. ¶ Visso q̃ quasi impossibile est reges eẽ prodigos & q̃ oino detestabile est eos eẽ auaros. Restat oñdere q̃ deceat eos eẽ largos liberales & cõicatiuos. Hæc est. n. uirtus quæ est circa sũptus per quandã similitudinẽ dr̃ largitas: liberalitas: & cõicabilitas. Largitas. n. dr̃ ad similitudinẽ uasorũ. Vasa. n. hñtia os artũ nõ abunde emittunt q̃ in eis est. Abundans ergo in sũptibus & dationibus dr̃ largus: quia ad modũ largi uasis abunde emittit quæ continet. Cũ ergo tanto deceat fontẽ hr̃e os largius quanto ex eo plures partici pare debent. tanto decet regẽ largiorẽ esse: quanto influentia eius ad plures extendenda est q̃ influentia alioꝝ. Secundo hmõi uirtus dr̃ liberalitas: quia pollentes ea sunt ad similitudinẽ liberoꝝ. Auari. n. nõ sunt liberi. sed sunt serui pecuniæ. Quare si indecens est reges & principes eẽ seruos: conueniens est eos eẽ liberales. Tertio hmõi uirtꝰ dr̃ cõicabilitas: quia per eã hoies cõicant sua bona per quã cõicationẽ ab aliis potissime diligũtur. Nã liberales sunt potissime amabiles. Quare si maxime decet reges & principes: ut sint dilecti: ab his qui sunt in regno maxime decet eos liberales eẽ. Spectat ãt ad liberalẽ prio respicere quantitatẽ dati: ut nõ det minus uel plus q̃ debeat. Secundo debet respicere quibꝰ det. ut nõ det quibus nõ oportet. Tertio uidendũ est cuius gr̃a det. ut det boni gr̃a: nõ pp aliquã aliã cãm. Reges. n. & principes uix p̃nt deuiare a liberalitate in dando plus: quia magnitudo expensarũ uix põt excedere multitudinẽ reddituũ. Imo si contingat liberalẽ dare plus q̃ deceat: ut uult phũs: moderate tristabit. Nã magis grauat liberalis si det minꝰ q̃ debeat. uel si nõ expẽdat ubi oportet: q̃ si expendat ubi nõ oportet. ¶ Deuiant ãt a liberalitate reges & principes in dando quibus nõ oportet. uel cuius gr̃a nõ oportet. Dant. n. ut phũs ait. histrionibus: adulatoribus: uel aliis quibus nõ oportet dare: quia magis deceret eos eẽ pauperes q̃ diuites. Sic ẽt dant cuius gr̃a nõ oportet Nõ. n. dant boni gr̃a: sed magis dant ut laudent: & pp inanẽ gloriã. uel pp aliquã aliã cãm. Decet. igit reges eẽ liberales: & ut liberales sint oportet eos beneficiare bonos: & boni gratia.

¶ Quid est magnificentia: & circa quæ habet esse: & quando possumus nosipsos magnificos facere. Capitulum. xix:

d ICEBATVR supra circa sumptꝰ duplicẽ esse uirtutẽ. Vnã quæ respicit moderatos sumptus: quam liberalitatem uocant. Aliã quæ respicit sumptus magnos: quam magnificentiam nominant. Sed cum magis & minis non uideantur diuersificare speciem & naturam rei: ut uult philosophus. 1. politicorũ. Non uidet sufficienter distingui magnificentia a liberalitate per hoc: qa hæc est circa magnos sumptus

ptus: illa uero circa mediocres. ¶ Sciendū ergo q̄ de rōne uirtutis est q̄ sit circa bonū & difficile. quar̄ cū in maioribus sumptibus reperiat̄ spēalis rō bonitatis & difficultatis: quæ nō reperiunt̄ in mediocribus sumptibus, dici pōt magnanimitatē quæ circa magnos sumptus eē uirtutū aliā a liberalitate: quæ est circa mediocres. Vel possumus dicere: q̄ sumptus ad duo comparari p̄nt uidelicet ad facultates eius qui facit sumptus: & ad opera in quæ sumptus illi expendunt̄. Erit. n. circa pecuniā duplex uirt⁹. Vna quæ æquat dationes & expensas facultatibus: & hæc est liberalitas. Iō dr̄ eē liberalitas circa mediocres sumptus nō fm se: sed per cōparationē ad dantē & ad facientē sumptus. Iō largitor multorū posset eē auarus si illa multa nō æquarent̄ facultatib⁹ dantis. Dicebat̄. n. supra nō eē liberalitatē in multitudine daturū. Liberalis ergo adæquat dationes & sumptus facultatibus. Sed magnificus uult proportionar̄ sumptus operibus. Vñ & nomē accepit. Ab ipa. n. factione & ab ipo opere denominat̄ magnificentia. Dr̄. n. magnificus quasi magna faciens. Inde est ergo q̄ quia in quæcūq; statu hō sit: & quascūq; facultas hēat: siue multas siue mediocres: difficile est bene uti illis & bene æquare sumptus facultatibus. Iō liberalitas se extēdit ad mediocres sumptus. Sumptus. n. uel pōt considerari fm se: uel ut proportionat̄ facultatibus. Si āt considerant̄ sumptus fm se: sic liberalitas est circa magnos sumptus: si faciens eos multas hēat facultates: & etiā circa mediocres. Si faciens sumptus alios mediocriter facultatibus abundet. Sed si sumptus nō considerent̄ fm se: sed ut proportionantur facultatib⁹. Sic liberalitas semper est circa mediocres sumptus. Nā sicut parui sumptus sunt mediocres & proportionati pauperibus. Sic magni sunt mediocres & proportionati diuitibus. Cū ergo liberalitas nō respiciat sumptus fm se: sed ut proportionātur facultatib⁹ nō dr̄ eē circa magnos & mediocres sumptus: sed circa mediocres tantū. Liberalitas igit̄ quæ respicit sumptus proportionatos facultatibus se extendit ad quascūq; facultates. quia ēt in mediocribus facultatibus difficile est bñ se hr̄e in illis. Magnificentia uero respiciens sumptus ut sunt decentes operibus nō respicit quæcūq; opera: quia nō est difficile facere decentes sumptus in quibuscūq; operibus: sed in magnis. Ideo magnificentia a magnis operibus sūpsit nomē. ¶ In magnis āt operibus contingit aliquos deficere. quia nō intendunt qūo magna opera faciant: sed qūo parū expendant Et tales uocant̄ paruifici. Aliqui uero etiā in magnis operibus plus expendunt q̄ opera illa requirant. Et tales uocant̄ consumptores. Philosoph⁹ uero uocat eos uanos os. i. ignes & fornaces: quia tales sicut fornax oīa consumunt. Quidā uero in magnis operibus faciunt decentes sumpt⁹: & tales sunt uirtuosi: & uocant̄ magnifici. Erit igit̄ magnificentia media inter paruificentiā & consumptionē Sicut liberalitas est media inter auaritiā & ꝓdigalitatē. Patet ergo quid est magnificētia. Nā sicut liberalitas est reprimens auaritias: & moderans prodigalitates. Sic magnificentia est reprimens paruificentias: & moderans consumptiones. Et sicut liberalitas est faciens sumptus: & dationes proportionatas facultatibus. Sic magnificentia est faciens sumptus decentes magnis operibus. ¶ Viso quid est magnificentia. Restat uidere circa quæ hēt eē. Hō. n. quantū ad præsens: ad quattuor pōt cōparari. uidelicet ad ipm deū. ad totā cōitatē. ad aliquas personas: & ad seipm. Magnific⁹. n. circa oīa ista decenter se hr̄e debet: nō tn̄ æquæ principaliter intendere debet circa oīa ista. Nā principaliter & primo hō debet eē magnificus: circa diuina constituendo: si facultates tribuant tēpla magnifica. sacrifitia honorabilia. præparatioes dignas. Iō dr̄. 4. ethi. q̄ honorabiles sūpt⁹ quos debet facere magnificus: sūt circa deū. Secūdo spectat ad magnificū

si assit facultas: facere decentes sumptus circa rotā cōitatē. Nā ipa bona cōia quodāmō diuina sunt. Vñ philosophus ait. q̄ dona cōia hñt aliquid similiter donis deo sacratis. Bonū. n. diuinū ualde debiliter repræsentat in una persona singulari. Sed in rota cōitate pulchri⁹ eluceſcit diuinū bonū. ¶ Tertio magnificus se decenter hre debet circa aliquas personas spēales. ut circa personas honore dignas. Nā in hoc potissime apparet magnificentia: qñ quis magna facit his qui sunt magis digni. ¶ Q uarto debet se decenter hre magnificus circa personā propriā. debet. n. quis magnifice se hre circa magna opera respectu personæ propriæ. Magna aūt opera pñt dici illa: uel quæ durant per totā uitā cuiusmōi sunt domus & ædifitia. Vel qui fuerit raro in tota uita cuiusmōi sunt nuptiæ & militiæ. Decet. n. magnificū ut dicit. 4. ethi. habitationē præparare decenter: & magis debet intendere qūo facere debeat admirabiles & diuturnas domus q̄ qūo faciat eas sophisticas & apparentes. Sic ēt decet magnificū: nuptias & militias: & talia quæ raro occurrunt magnifice facere. ¶ Patet ergo circa quid est magnificentia: quia est circa sumptus decentes magnis operibus. Principaliter tñ est circa magnos sumptus impensos erga diuina: & erga totā cōitatē. Ex consequēti uero est erga magnos sumptus impensos: circa personas dignas & circa seipsū. ¶ Ostenso quid est magnificētia & circa quæ hēt eē: de leui patet qūo possumus nosipsos magnificos facere. Nā sicut liberalitas plus contrariat auaritiæ q̄ prodigalitati. Sicut magnificentia plus contrariatur paruificentiæ q̄ consumptioni. Nos ergo ipsos si facultas adsit: faciemus magnificos: declinando ad consumptionē. ut ēt in magnis operibus potius superabundēt sumptus q̄ deficiant.

¶ Q uod maxime detestabile est reges & principes esse paruificos; & quod decet eos magnifica facere. Capitulum. xx.

ANGIT āt phi. 4. ethi. sex ꝓprietates ipsi⁹ puificiq̄ si ieēnt regib⁹ maxie derogarēt regiæ maiestāti.

t

¶ Pria ꝓprietas ē: qa circa oia deficit: q̄ ex ipo noie patet. Esse. n. paruificū: ē facer pua & defectiua. ¶ Secunda ꝓprietas est: quia si contingat paruificū & magna expendere pro prauo: perdit magnum bonum. Vnde & prouerbialiter dicitur. q̄ uiles homines nuptias & conuiuium perdunt pro denayrata piperis: Dum enim circa magnum conuiuium non faciunt decētes sumptus uolentes parcere modicæ expēsæ totum conuiuiū indecēs redditur. ¶ Tertia proprietas est. q̄ quæcunq̄ facit paruificus semper facit tardans. uidetur enim ei q̄ remouere a se pecuniam sit abscindere mēbra a proprio corpore. Ideo sicut dato q̄ necesse sit aliquem mutilari & inscidi mutilationē illam: & inscisuram tardat & subterfugit quātum potest. Sic dato q̄ paruificum oporteat expēsas facere. tamē illos sumptus tardat & subterfugit quātum potest. ¶ Q uarta est: quia paruificus non intēdit qualiter faciat magnum opus. ut qualiter faciat debitas largitiones: uel quomodo faciat decētes nuptias. Sz tota sua intētio est qūo faciat paruos sumpt⁹. Est enim ꝓprietas paruifici: ut apprecietur plus pecuniā q̄ opus. ¶ Q uinta proprietas eius est. ut semp expēdat cum tristitia & dolore. Dicebatur. n. q̄ paruificus reputat exteriora bona quæ habet quasi sibi icorporata & quasi pertinētia ad substantiā suam: & qa sic afficit ad ea & ita continuat se illis. Iō sicut in incisione corporis ꝓpter diuisionem continui resultat ibi tristitia & dolor. Sic in separatione pecuniæ quæ fit per expēsas: qa est ibi quali quædā diuisio continui: eo q̄ paruificus reputat suā pecuniā quasi sibi incorporatam & continuatā. non pōt eam expēdere & ipsā a se remouere sine tristitia & dolore. Particípat. n. in hoc paruificus cū auaro: qa omnis paruificus auarus est. sicut oīs magnificus liberalis. ¶ Sexta est quia cum paruificus

paruificus nihil faciat. uidet tñ ei q̄ semper agat maiora q̄ debeat. Dictū est. n. q̄ paruificus plus appreciat pecuniā q̄ dationes & sumptus quæ sunt opera uirtutū. Pecuniam .n. reputat quid carū: opera uirtutū estimat quid uile & nō appreciat ea. Cū igit uix possit aliquis dare ita modicū de caro. dato etiā q̄ multū recipiat de uili: quin uideat ei plus dare q̄ debeat: nō pōt paruificus ita modicū sumptū facere erga quodcūq; opus qn semper uideat ei q̄ agat maiora q̄ debeat. Quare si detestabile est regiā maiestatē circa oīa deficer magna bona pro modico perdere. semper tardare: & nihil prompte facere. & nunquā intendere qūo faciat magna opera uirtutū: sed qūo modicū expendat. semper facere sumptū cū tristitia & dolore: & cū nihil facit credere se magna operari: Quia oīa hæc ualde derogant regiæ maiestati oīno detestabile est regē eē paruificū. ¶ Q d̄ āt deceat ip̄m eē magnificū: sufficienter ꝓbant superiora dicta in quibus oñ dimus circa quæ magnificentia hēt eē. Dicebat .n. magnificentiā principaliter eē circa opera diuina & circa cōia. ex consequenti uero circa personas dignas & circa seip̄m. Cū ergo rex sit caput regni & sit persona honorabilis: reuerenda & publica: & ad ipsum pertineat distribuere bona regni: maxime decet ip̄m eē magnificū. Nā quia est caput regni & gerit in hoc dei uestigiū: qui est caput & princeps uniuersi. Maxime spectat ad ip̄m magnifice se hr̄e circa templa sacra: & erga præparationes diuinorū. Quia uero in persona publica ad quā ordinat tota ciuitas i cōitas: & totū regnū. maxime spectat ad eū magnifice se hr̄e circa bona cōia: & circa ea quæ respiciunt regnū totū. Rursus qa ad ip̄m maxime spectat distribuere bona regni oīno decet eū magnifice se hr̄e erga personas dignas: quibus digne competunt illa bona. ¶ Amplius quia ut dictū est regia persona debet esse reuerenda & honore digna. spectat ad regē magnifice se hr̄e erga

personam propriā & erga personas sibi cō iunctas. ut erga uxorē & filios: habendo habitationes honorabiles: faciēdo nuptias decētes: exercendo militias admirabiles.

¶ Quæ sunt proprietates magnifici & q̄ proprietates illas reges & principes habere debent. Capitulum. xxi.

PHYLOSOPHVS. 4. ethi. Capitulo de magnificentia: tāgit sex proprietates magnifici quas hr̄e decet reges & principes. ¶ Prima proprietas est: quia magnificus assimilat scienti. Dicebat .n. spectare ad magnificū in magnis operibus facere decentes sumptus. Cognoscer āt quibus magnis operibus qui sumptus fiunt conuenientes eē nō pōt: nisi quis polleat scientia & intellectu. ¶ Secunda proprietas magnifici est facere magnos sūptus: nō ut oñdat seip̄m sed boni grā. Est .n. hoc cōe cuilibet uirtuti agere nō propter fauorē uel propter gloriā hoīum: sed grā boni. Specialiter tñ hoc dicit eē propriū magnificentiæ. Nā cū in operibus magnificis: ut cū aliquis magnifice se hēt erga cultū diuinū: & erga rēpublicā: & circa personas dignas: maxime quis apparet glorioſus: & maxime qs ab hoībus laudat. Difficile est in talibus nō quærere humanā laudē. Et quia uirtus est circa bonū & difficile. Iō maxime spectat ad magnificū in suis magnificis operibus & distributionibus intendere finaliter bonū & nō fauorē & gloriā hoīum. ¶ Tertia ꝑprietas magnifici. est facere sumptus & distributiones delectabiliter & prōpte. Nā qui prius q̄ sumptus faciat diu rōcinat & oēs minutas expensas inquirit: & nō delectabiliter & prōpte largit quæ largiri debet: nō est magnificus: sed paruificus. Iō dr̄. 4. ethi. q̄ diligentia rōcinii est paruifica. ¶ Quarta est magis itendere qualiter faciat opus optimū & decentissimū: q̄ qualiter & quē sūptū faciat ad op⁹ illud. ut si debet magnific⁹ aliq̄d tēplū cōstruere in honorē diuinū. uel aliqua dona cōferre personis dignis: magis itendit

quomō templū illud ſit admirabile & pulchrū: & quomō dona illa ſunt magna & decentia: q̄ quot & quanta nūmiſmata oporteat ip̄m conſumere: propter hmōi opera. ¶ Q uinta proprietas eſt. q̄ magnificus eſt excellenter liberalis. Idem eſt. n. eſſe magnificū q̄ eſſe abundanter liberalem. Nā ut infra patebit magnificentia eſt quædam perfectio: & quidā ornatus liberalitatis ſicut magnanimitas eſt quædam perfectio & quidā ornatus oīum uirtutū. Cū. n. ille ſit magnificus qui in magnis operibus facit decentes ſumptus: ſi facere decentes ſumptus eſt eſſe liberalem. facere maxios decentes ſumptus quos facit magnificus: eſt eſſe maxime liberalem. ¶ Sexta proprietas magnifici eſt æquali ſumptu facere opus magis magnificū. Paruifici. n. quia ſemper intendūt quomō parcant nūmo: ut ſupra dicebatur: pro modico multū perdunt. Magnificus ergo cui non eſt curæ de ratiocinio ab æquali ſumptu facit opus magis magnificum: quia non parcit decentibus ſumptibus. Cōtingit .n. aliq̄n auarū plus expendere in aliquo negocio q̄ liberalem. tñ quia ſemper nitit auarus aliquas decētes expenſas ſubtrahere: etiā ſi modicæ ſint & parui ualoris. lō opus ubi multū expēdit idecēter facit. Q uar̄ ab æq̄li ſumptu: uel etiā aliq̄n a miori liberalis uel manificus facit decentius opus q̄ paruificus & auarus. ¶ Has autē proprietates debere ineſſe Regibus & Principibus uidere nō eſt difficile. ipſi. n maxime debent eſſe ſcientes & cognoſcentes: qui ſumptus: quibus operibus deceant. Ad alios autē maxime ſpectat facere magnas largitiones & excellētes ſumptus: boni gratia. Nā maxime debet bonus intendere: qui regnū debet in bonū dirigere. Sic ēt ad eos ſpectat delectabiliter & prō pte ſumptus facere. Nā ut ſupra dicebatur: quia modicis natura cōtenta eſt: ocioſæ ſunt diuitiæ: niſi ex eis fiant debitæ largitiones & decentes ſumptus. ¶ Quanto igit reges & principes magis abundāt facultatibus & diuitiis: tantō magis decet eos ampliores retributiōes facere & magis delectabiliter & prō pte expendere. Decet etiam Reges & principes magis intendere quomō faciant excellētia opera uirtutū: q̄ quomō parcāt nūmis & expenſis. Oportet etiā eos eſſe excellenter liberales: & ſemper facere magnifica opera. Omnes igit proprietates magnifici per amplius & perfectius decet ip̄os reges habere. Vnde & phi. 4. ethi. uult q̄ nō quilibet poſſit eſſe magnificus: quia non quilibet poteſt facere magnos ſumptus. Sed ut ibidē dicit tales oportet eē nobiles & glorioſos. Q ua re quanto eſt nobilior aliis. Tanto decet ipſum pollere magnificentia & habere proprietates magnifici.

¶ Q uid eſt magnanimitas & circa quæ habet eſſe: & quomodo poſſum⁹ noſipſos magnanimos facere. Capitulum. xii.

b ONORVM exteriorum ut ſupra dicebat. Q uædam ſunt utilia: ut pecuniæ: & uniuerſaliter quicqd pōt menſurari nūmiſmate. Q uædā uero ſūt bona honeſta: cuiuſmōi honores. Sicut igit circa ip̄a bona utiliora eſt duplex uirtus. Vna reſpiciens magnos ſumptus. ut magnificentia: & aliqua quæ reſpicit mediocres: ut liberalitas. Sic circa ipſa bona iuſtitia eſt duplex uirtus: una quæ reſpicit magnos honores. ut magnanimitas. & alia quæ reſpicit mediocres quæ cōi nomine dici poteſt honoris amatiua. ¶ In magnis autē honorib⁹ tripliciter quis ſe habere poteſt. Nā quidam in talibus deficiunt. ut puſillanimes. Q uidam uero ſuperabundant. ut perſumptuoſi. Q uidā autē ſe habent ut decet ut magnanimi. ¶ Vidēus. n. aliquos de ſe aptos ad magna potētes magna & ardua exercer̄. Q uadam tamen puſillanimitate ducti retrahūt ſe ab huiuſmodi magnis. Tales ergo in talibus deficiunt. Sed quidam econtrario ſuperabundant ingerētes ſe ad aliqua quæ dignæ complere uon poſſunt. quos philoſoph⁹ uocat cahymos. i. fimoſos & uentoſos. Nos āt

eos

eos præſumptuoſos uocare poſſumus. Magnanimus uero medius iter puſillanimũ & ꝓſumptuoſum: non.n. ſe retrahit ab arduis opibus q̃ poteſt digne agere ut puſillanim9: nec ſe ingerit ad ea q̃ digne complere non põt ut ꝓſumptuoſus. Quare manifeſte patet qd ſit magnanimitas. Nã ſicut liberalitas q̃ ẽ media iter auarícias & ꝓdigalitates. Ideo eſt uirtus q̃dã reprimẽs auaricias: & moderãs ꝓdigalitates. Sic magnanimitas qa eſt media iter puſillanimitatẽ & ꝓſumptionẽ: eſt uirtus q̃dã reprimẽs puſillanimitates: & moderãs ꝓſumptiones. Viſo qd eſt magnanimitas de leui patet circa q̃ hẽt eſſe. Videt aũt Phũs. 4. ethi. uelle magnanimitatẽ circa honores: circa diuitias & principatus: & uniuerſaliter circa oĩa fortunia & ifortunia: nõ tñ eſt: æque pricipaliter circa iſta. Nam magnanimitas pricipaliter eſt circa honores & non circa honores quoſcunq; ſed honores magnos. Ex cõſequẽti aũt ẽ circa diuicias & principatus: & circa fortunia & infortunia. Nã ſm Philoſophũ iter bona exteriora, maximus eſt honor. Diuitiæ.n. & principatus & alia exteriora bona non ſunt tãtũ bonũ ſicut honor: qa ut plurimũ hoies hæc ordinãt ut cõſequant honores. Sicut ergo dicebat de fortitudine qa principaliter erat circa picula bellica: qa illa ſunt difficiliora. Ex cõſequenti aũt erat circa picula alia: ut cũ fortis etiã in aliis periculis decẽter ſe hẽt. Sic magnanimitas principaliter eſt circa honores tanq̃ circa maxima bona exteriora. Ex cõſequẽti aũt eſt circa diuicias & principatus: & circa alia bona exteriora: ita q; magnanim9 decẽter ſe hẽt in poſſidẽdo diuitias & principat9: & i tolerãdo fortunia & infortunia. magnanimitas enĩ eſt ſicut bonus tetragonus: quĩ nũq̃ deiicitur. Si.n. honorat; uel ſi magna fortunia ei occurrãt nõ extollit. Si aũt inhonorat & magna infortunia ueniãt ſup ipm nõ deiicit. In quolibet.n. ſtatu nouit magnanimus ſe decẽter hẽre. Ad puſillanimẽ enĩ ꝑtinet neſcire fortunas ferre. Ideo Andrònicus paripateticus ait. Opera puſillanimitatis eẽ quæ neq; honorẽ neq; inhonorationẽ: neq; bonã fortunã neq; infortuniũ poſſit ferre. Sed honoratũ qdẽ intumeſcere & parũ bñ fortunatũ extolli. ¶ Oſtenſo qd eſt magnanimitas: & circa q̃ hẽt eſſe. Reſtat oſtẽdere qũo poſſum9 noſipſos magnanimos facere. Inter cætera aũt q̃ nos ad magnanimitatẽ trahũt eſt parua ꝓciari exteriora bona quæcũq; ſint illa: ſiue ſint honores ſiue pricipatus ſiue diuitiæ: ſiue quæcũq; alia hmõi bona. Dictũ eſt enĩ puſillanimẽ neſcire fortunas ferre. Sed ex modico fortunio extolli. Ex infortunio uero deprimi: magnanim9 qdẽ nõ ſic. Sed ut dicebat nouit fortunas ferre: & in quolibet ſtatu ſcit ſe decẽter habere. Cauſa aũt quare quis neſcit fortunas ferre: eſt qa nimis appreciat exteriora bona. Ideo quando aliqd de hmõi bonis acquiſiuit: uidet ei totũ acquiſiſſe: & intumeſcit. Quando uero aliqd de eis bonis perdidit uidet ei totũ perdidiſſe: & deiicit. Quare ſi appreciant opa uirtutũ: & nõ appreciãtur exteriora bona: niſi inquantũ ſunt organa ad uirtutes: omnino erimus magnanimi & ſciemus fortunas ferre. Nã ſi augebimur in diuitiis & in exterioribus bonis nõ extullemur: cum nõ reputamus talia eſſe ſimpliciter maxima bona. Et ſi contingat nos infortunari circa ea quæ decẽter tolerabimus: cũ non multum reputemus.

¶ Quæ ſunt proprietates magnanimi: & q̃ decet Reges & principes magnanimos eſſe. Capitulum. xxiii.

r

ECITAT aũt phũs. 4. eth. multas ꝓprietates magnanimi: iter quas poſſum9 numerare ſex: quas reges & pricipes hẽre debent. ¶ Prima ꝓprietas magnanimi eſt bene ſe hẽre circa picula. Bene aũt ſe hẽre circa ea: eſt non eſſe amatorẽ piculorũ: neq; ſe exponere pro paruis piculis: ſed pro magnis: ut pro hiis ex qbus põt cõſurgere magna utilitas. Cũ aũt ſicut ſe periculis exponit: adeo debet eſſe conſtans in

ſuis negociiſ: ut etiam ſi uiderit expedire: ut parcat uitæ: ut phūs ait. 4. ethic. ¶ Secūdo cōpetit magnanimo ſe hére bene circa retributiões. Magnanimꝰ. n. parū appciatᵗ exteriora bóa: & multū appciatᵗ opa uirtutū pp qd: qa cōe plurimū retributū ẽ agere opera uirtutū cōueit magnanio plurimū retributū ut diciᵗ. 4. ethi. ¶ Tertio ſpectat ad ipm eẽ paucorū operatiuū. Dictū eſt enī magnanimū eſſe circa magna: ut circa ea ex qbus cō ſurgere poſſunt magni honores. Talia aūt nō multotiens occurrūt: ideo decet magnanimū eſſe paucorū operatiuū. ¶ Q uarto decet magnanimū eſſe apertū: ut ſit ueridicus & manifeſtus oditor & amator: & magis curare de ueritate q̄ de opinione: ut uult Philoſophus. 3. ethi. ¶ Q uinto ſpecta ad magnanimū: ut nō ſit ei curæ qꝰ laudeᵗ: nec qꝰ alii uituperentᵗ. Nā cū talia īter exteriora bona cōputentᵗ ipſe non multū curat de eis: qa ut dicebatᵗ: modicū appreciatᵗ exteriora bona. ¶ Sexto ſpectat ad ipm nō eſſe plangitiuū: neq; deprecatiuū: & maxime nō debet eẽ talis reſpectu exterioꝝ bonorū. Q ut enī cōqueriᵗ de exteriorib⁹ bonis: uel alios deprecatᵗ ut ea acquirat quodāmō puſillanimus eſt: qa nimis appreciatᵗ exteriora bona dicẽte Seneca: qd̄ uel carius emitur q̄ quod p̄cibus cōparatᵗ. ¶ Has aūt ꝓprietates narratas a Philoſopho ſi bene intelligantur hẽre decet reges & prīcipes. Decet. n. reges ſe nō exponere pro quibuſcunq; periculis: niſi pro negociis arduis: ut pro defenſione fidei uel pro tuitiõe regni. Si uero occurrat caſus adeo arduus qꝰ rex gentẽ ſuā uel etiā ſeipm debeat exponere periculis: ita debet eſſe cōſtans & magnanimus: ut pro bono diuino & cōmuni paratus ſit uitā exponere. ¶ Secūdo decet reges & principes eſſe pluriuū retributiuos: qa quanto ſunt in altiori gradu q̄ alii: & quāto plus affluunt diuitiis q̄ alii: tāto in opibus uirtutū & in retributiouibus debẽt alios ſuperare. ¶ Tertio decet eos eẽ paucorū operatiuos. Negocia. n. ardua pauca ſunt reſpectu aliorū. Nō aūt decet reges & principes oía negocia quātūcūq; modica expedire p ſeipſos: nec decet eos oium eſſe operatiuos: ſed ut poſſit liberius intẽdere expeditioni negocioꝝ magnorū q̄ ſunt pauca debet alia minora negocia aliis cōmittere: q̄ ſunt multa. Q uarto decet eos eſſe aptos: ut eſſe ueridicos: cū ſint regula aliorū q̄ obliquari & falſificari nō debet. Decet etiā nos eẽ manifeſtos oditores & amatores: ut manifeſte odiant uicia: pſequantᵗ malos: & nō pmittāt maleficos uiuere: & aperte diligant bonos & honorẽt eos: qa hoc mō maxime inducent totū populum ſibi cōmiſſum: ut ſit iuſtus & uirtuoſus. ¶ Q uinto decet Reges & principes nō curare: ut laudentur ab hominibus. Nā poſiti in dignitatibus multos habent adulatores & loquẽtes eis placentia. Si aūt talibus adulatoribus credant: cōuenit uel cōtingit eos nō agere ſm legẽ & rōnem ſed ſm paſſionẽ & uoluntatẽ. Tāto igitur reges & principes: & uniuerſaliter oēs uel exiſtẽtes in dignitatibus: minus debent curare de laude hoium: quanto plures hñt adulatores: q̄ eos laudādo conātur iꝑos peruertere. ¶ Sexto qa reges & prīcipes debẽt ſibi eſſe ſufficiẽtes ī exteriorib⁹ bonis: ut declarabiᵗ ī tertio libro: ubi ageᵗ de regimie regni: nō decet eos eẽ plāgitiuos uel depcatiuos pro exterioribus bonis. Oēs ergo aſſignatæ proprietates competere debent regibus & principibus: quare decet eos eſſe magnanimos. ¶ Q uō Reges & prīcipes debẽt eẽ amatores honoris: & qualis eſt uirtus illa quæ diciᵗur honoris amatiua. Capitulum. xxiiii.

a MATORES honoꝝ aliquando uituperātur: aliquādo uero laudantur: ut uult Philoſophus. 4. ethic. Increpamus. n. aliquos dicẽtes eos nō curare de honore ſuo: & rurſus qa uituperamus ambicioſos: laudamus uero curãtes de honore ſuo. Curare igitur de ꝓprio honore uno mō, ẽ laudabile: & alio uituperabile. Nā nō curare de honore: qa nō uult agere opa honore

nore digna. uituperabile est: nobis igitur debet esse curæ de honore: non q̄ simus ambicioſi: nec q̄ finem noſtrum ponamus in honoribus: ſed q̄ agamus opera honore digna. ¶ Opera autem honore digna dupliciter conſiderari poſſunt. Vel ut ſunt proportionata nobis. Vel ut ſunt digna magno honore. Sicut. n. circa ſumptus ſunt duæ uirtutes: uidelícet liberalitas q̄ reſpicit ſumptus ut ſunt mediocres: & ſunt proportionati nobis: & magnificentia q̄ reſpicit ſumptus ut ſunt magni: & ut ordinātur ad magna opa. Sic círca honores ē duplex uirtus. Vna q̄ reſpicit honores mediocres: & ut ſunt proportionati nobis. Et hæc a Philoſopho dicitur honoris amatiua. Alia ē q̄ reſpicit magnos honores: ut magnanimitas. Eadē ergo opera poſſunt eſſe aliarū uirtutū & magnanimitatis. Nā agēs opa fortitudinis: & aggrediēs pugnā: ſi hoc facit: qa delectatur in talibus actibus: fortis ē. Si uero hoc agit: quia talia opera ſunt magno honore digna: magnanimus ē. Sic etiā ſi agat opa caſtitatis: qa delectatur in eis: caſtus & tēperatus ē. Sed ſi hoc agat: qa ſūt magno honore digna: magnanimus eſt. Ideo ꝓpria materia magnanimitatis nō ſunt picula bellica: ſed talia ſunt materia fortitudinis: nec delectabilia ſm ſenſū qa circa talia uerſatur tēperātia. Sed ꝓpria materia magnanimitatis dicit̄ eē honor: qa quæcūq; agit magnanimus agit ea prout ſūt magno honor̄ digna. ¶ Magnanimitas ergo: ut dicit̄. 4. ethic. eſt quidā ornatus oium uirtutū. Nā ſicut magnificētia eſt qdā ornatus liberalitatis: qa magnificus opera liberalitatis facit excellētiori mō. Sic magnanimitas eſt qdā ornatus oīum uirtutū. Nā opera oium uirtutū ſunt honore digna: quare magnanimus operabitur opera ſingularū uirtutū. Ideo dicit̄. 4. ethi. q̄ nō congruit magnanimo fugere cōmouentē: q̄ eſt actus prudētiæ. nec facere iniuſta q̄ pertínet ad iníuſtitiam. Operatur ergo magnanimus opera aliarū uirtutū & ea faciet excellēter. Nam cū honor inter exteriora bona ſit bonū excellens faciēs opera uirtutū inquātū ſunt honore digna: excellētiorí mō facit ea q̄ ſit ageret talia opera: qa delectaret̄ in illis. Recte ergo magnanimitas dicit̄ oēs uirtutes maiores facere: & dicitur oēs eas perficere & ornare: qa actus oíum earū per magnanimitatē facim⁹ excellentius: ornatius: & magis perfecte.

¶ Viſo ergo qd eſt magnanimitas: & qualiter ſe hēt ad uirtutes alias: de leui patet: qualis ſit illa uirtus de qua nunc intēdimus: q̄ dícitur honoris amatiua. Nā ſicut eadē opera poſſunt eſſe alíarū uirtutū: & magnanimitatis. Sic eadē eſſe poſſunt aliaꝝ uirtutū: & honoris amatiuæ. Opera. n. aliarū uirtutum ut ſunt magno honore digna: pertinēt ad magnanimitatē. Sed ut ſunt proportíonata nobis: & ut ordinātur ad mediocres honores: ptinēt ad uirtutē: q̄ dicit̄ honoris amatiua. Sicut ergo decet reges & principes eſſe magnificos & liberales. Sic decet eos eſſe magnanimos & honoris amatíuos. Reges enī & principes decet honores diligere mō quo dictū ē: uidelicet ut diligāt & cupiant facere opa q̄ ſínt honore digna. Vidēt̄. n. honoris amatiua ſe hr̄e ad magnanimitatē: ſicut formoſitas corporis ſe hēt ad pulchritudinem. Parui. n. ſi habēt mēbra bene ꝓportionata: & cōformia formoſi ſunt: non tamē pulchri qa pulchritudo nō eſt niſi in magno corpore. Sic faciētes opa mediocri honore digna dicūtur honoris amatiuí: tamē tūc proprie ſunt magnanimi: quādo agūt opera magno honore digna. Vt igitur Reges & prícipes nec in negociis arduis, nec in mediocribus faciāt aliquid turpe. Sed ut ſemper agāt opera honore digna. bene dictū eſt. q̄ decet eos eſſe magnanimos: & honoris amatiuos.

¶ Q d' humilitas dici debet honoris amatiua: & q̄ oís magnanim⁹ ē humilis. Ca. xxv.

PHYLOSOPHVS. 4. ethi. mediocríter ſe ingerentē honoribus: nō ſe appellat magnanimū: ſed tēperatū. Cū igitur habere tēperātiā in hono

ribus sit idē: q̄ habere humilitatē. Virtus. n. illa moderationē animi: & quādā humilitatē animi importat: de qua loquitur Philosophus: quā appellat honoris amatiuā: quia tēdit in mediocres honores q̄dā humilitas dici pōt. Sed si sic dicimus quædā dubietates īsurgunt. Nā ois magnanimus est honoris amatiuus. Sicut ois magnificus est liberalis. Quare si honoris amatiua esset quædā humilitas: ois magnanimus eēt humilis: quod uidetur esse oppositū in obiecto: qa humilis alios reuereť, Magnanimus uero ut dicitur 4. ethi. alios despicit. Sciēdū igitur q̄ nisi ois magnanimus esset humilis non dedisse mus principibus cōgruū documentū: qa do cuissemus eos eē sine uirtutibus: cū absq; humilitate uirtutes hēri non possint. Ad plenā igiť declarationē ueritatis ostendēdū est: q̄ sine humilitate nullus pōt eē magnanimus. Magnanimitas āt & humilitas & hmōi uirtutes morales: esse habēt circa animi passiones. In tātū enī dictæ uirtutes sunt bonū ſm rōnē: qa moderant passiones nostras: ne deuiemus a bono rōnis: sed quia passiones deuiare nos faciāt a bono ſm rōnē ut supra dicebatur: dupliciter potest cōtingere. Primo prout passiones nos inclinant ad ea q̄ rō uetat. Secūdo prout nos retrahit ab eo qđ rō dictat: quare cum passiones nos inclinat ad aliqd contra rōnē indigemus uirtute retrahēte nos: ut patet in tēperantia: p quā retrahimur a delectatiōibus sensibilibus. Sed cū passiones nos retrahunt ab eo qđ rō dictat: non indigemus uirtute retrahēte: sed magis impellente: ut patet in fortitudine: q̄ magis nos impellit ad pericula bellica: q̄ retrahat nos ab illis. ¶ Cū ergo retrahere & impellere sint quodāmodo oppositā: & formaliter differāt æque pricipaliter & p se nō est eadē uirtus retrahēs & impellens: nec est eadē uirtus principaliter moderās passiones: & impellēs nos ab eo qđ rō uetat. Inde ē ergo q̄ si unū & idē aliter & aliter acceptū nos retrahit & impellit: oportebit ergo circa illud dare duas uirtutes unā impellentē: & aliā retrahētē. ¶ Videmus aūt q̄ magnanimitas est circa magnos honores. Magnus aūt honor est quodāmō magnū bonū. Magnū aūt bonū rōne qua magnū est nos retrahit: ne prosequamur illud rōe difficultatis: prout uero bonū est nos allicit ut tēdamus in ip̄m: ergo circa magnos honores & circa magna bōa dupliciter cōtingit peccare. Primo si ultra q̄ rō dictet prosequamur ea inquātū bona sūt. Secūdo si infra q̄ rō dictet retrahamur nos ab illis: eo q̄ ardua & difficilia sint. Quare circa talia duplici uirtute indigem⁹. Una impellēte nos ne retrahamur ꝓpter difficultatem: & hæc est magnanimitas & alia retrahēte nos: ne ultra rōnē tēdamus in illa rōne bonitatis: & hæc ē humilitas. ¶ Omnino ergo magnanimus humilis est: nā cū īpossibile sit esse magnanimū nō existentē bonū: ut probat Philosophus. 4. ethi. Nullus autē bonus sit: sit ultra q̄ rō dictet prosequamur honores de necessitate: cū magnanimitas īpellit nos in aliqua magna bona: ne trahamur rōne difficultatis: oportet q̄ ei sit annexa humilitas: ne ultra q̄ rō dictet tēdat in ea rōe bonitatis: aliter enī esset uiciosus. ¶ Tēdere igiť in magnos honores & ad magna bona esse pōt a magnanimitate & ab humilitate: nō tn ſm rōnē eādē. Nā prout tēdendo in illa bona nō retrahimur rōne difficultatis sumus magnanimi: sed prout ea nō ꝓsequimur ultra q̄ rō dictat: rōne bōitatis sumus humiles. ¶ Differt ergo magnanimitas ab humilitate in duobus. Primo qa magnanimitas pricipaliter impellit: & ex cōsequēti retrahit. Ideo magnanim⁹ dicit alios despicere: nō q̄ aliis uiciose iniurieť: sed qa est tāti cordis: & sic impellit a uirtute: ut potius despiciat opa & uerba hoium q̄ uelit pp ea desistere ab opibus uirtuosis. Humilitas āt ecōtrario pricipaliter retrahit: ex cōsequēti īpellit: iō humilis dicit alios reuereri: qa si cōsiderās ꝓprios defectus in rebus licitis & honestis alios reuereretur. ¶ Secūdo differt hæc ab illa:

hæc ab illa: quia magnanimitas pricipaliter moderat desperationē: ne aliqs rōe difficultatis desperet: ne tēdat in opa magno honore digna. Humilitas uero pricipaliter moderat ipsam spē: ne aliquis nimis sperās de ipso bono ultra rōnē prosequat magnos honores. Erit igit ois magnanimus humilis mō quo dictū est. Et humilitas quodāmō ē idē: q mediocris honoris amatiua: qa ille dicit humilis q moderās spē ipsa; ad adipiscēdū honores magnos mediocriter tēdit i honores illos. Vtrū aūt humilitas sit idē simpliciter q diligere mediocres honores. Vel utrū sit idē simpliciter cū uirtute illa quā phūs distinguēs a magnanimitate appellat eam honoris amatiuā: nō est p̄sentis speculationis. Sed si in moralibus contingeret nos ulteriora componere ostēdemus uirtutē de qua loquitur phūs: nō esse p oēm modū idē cū humilitate: quia illa de qua philosophus loquitur (quæ ut dictū est) tēdit in mediocres honores: magis est in appetitu sensitiuo. Humilitas uero magis est in intellectiuo.

¶ Quid ē hūilitas: & circa q̄ hēt esse: & q̄ decet reges & pricipes eē humiles. Ca. xxvi.

ATIS est q̄ habita manifestū humilitatē a magnanimitate differre. Nā licet una & eadē uirt⁹ reprimet supabūdātias & moderet defectus nūq̄ tñ æque principaliter. Hæc duo eidē uirtuti cōpetere p̄nt. Spectat igit ad magnanimitatē reprimere desperationē: ne desperemus de bonis arduis: & spectat ad ipsam moderare spē ne ultra q̄ rō dictet tēdamus i illa: nō tñ æque pricipaliter operatur utrūq̄. nā cū magnanimi sit tēdere in magnū. Magnanimitas magis est uirtus īpellēs in magna: q̄ retrahēs nos ab illis. Principalius ergo magnanimitas reprimit desperationē: ne retrahamur ab arduis: & ex cōsequēti moderat spē: ne p̄ter rationē tēdamus in illa. Humilitas econtrario se hēt ut supra diffusius dicebat: quare cū distincta sit uirtus hæc ab illa: uidēdū est qd sit hmōi uirtus: quā humilitatē uocamus. ¶ Sciēdū igit q̄ sicut circa magnanimitatē conuenit habūdare & deficere: sic & circa humilitatē esse hēt. nā ut patet ex dictis: magnanimitas est uirtus nos īpellēs ne ratione difficultatis retrahamur ut non p̄sequamur opa magno honore digna. Quia igit in hoc: aliqui supabūdant: ut p̄sumptuosi p̄sequētes ardua magis q̄ debeāt. Quidā uero deficiūt: ut pusillanimes. Ideo magnanimitas ē media inter p̄sumptiones & pusillanimitates. Sic etiā ex dictis patet q̄ humilitas ē uirtus nos retrahēs ne ratione bonitatis & delectabilitatis q̄ est in rebus honorificis p̄sequamur ea ultra q̄ ratio dictet. In hoc ergo aliqui supabūdant ut supbi: p̄sequētes excellētias & honores ultra q̄ debeant. Aliqui uero deficiūt: qui se deiiciūt ultra q̄ debeant: ut illi qui nec q̄runt honores nec q̄runt opa honore digna: qđ non est humilitatis: sed magis ē uilitatis & miseriæ. Erit ergo humilitas media inter superbiā & deiectionē. Sicut magnanimitas ē media īter p̄sumptionē & pusillanimitatē. ¶ Viso igit qd ē humilitas: de leui uideri pōt circa q̄ hēt esse. Intendit. n. humilis reprimere supbias & moderare deiectiones. Erit ergo humilitas circa supbias & deiectiones. Non tñ ē circa hæc æque principaliter. Nā humilitas principaliter intēdit reprimere supbias: ex consequenti uero moderare deiectiones. Est enim hoc notabiliter attēdendū: q̄ cū uirtus magis est retrahēs q̄ impellēs: principaliter opponit supabūdantiæ p̄ quā impellimur: & ex consequenti defectui p̄ quē retrahimur. Sed cū uirtus magis ē impellēs q̄ retrahēs econtrario se hēt: qa tūc principalius opponit defectui p̄ quē retrahimur. Ex consequēti uero opponit excellētiæ p̄ quā impellimur. Magnanimitas ergo qa est uirtus impellēs in ardua bona: magis opponit pusillanimitati q̄ est defectus nos retrahens a talibus bonis q̄ opponatur p̄sumptioni: quæ est excellentia impellēs nos in illa. Sed humilitas econtrario; qa est uirtus retrahens: ne ultra rationē

prosequamur excellentias & honores: principalius opponitur superbiæ: q̄ supabūdat i talibus: ex consequenti uero cōtrariaf deiectioni. Inquirendo enī opera honore digna nō solū cōtingit peccare p superbiā: sed etiā p deiectionē. Nā si qd ultra q̄ suus status requiret: ꝓpter rōnem & notabiliter se deiiceret uel esset uilis deiectus ut bestia: qa suū statū non cognosceret: uel esset superbus & iactator. Nā aliqui ex hoc q̄runt excellentiā & iactantiā: deiiciendo se ultra q̄ deceat. Vnde Philosophus. 4. ethic. quādā gentem græcā Lathonienses. s. iactatores & superbos appellat: qa ultra q̄ eorū status requireret uili⁹ induebātur: credētes ex hoc in quēdā honorē & in quādā excellētiā consurgere. Vnde ibidē scribif: q̄ superabūdantia ualde defectus est' quid iactatiuū. ¶ Viso circa q̄ est humilitas: qa principaliter ē circa repræssionē supbiæ: ex cōseq̄nti uero circa moderationē deiectionis. Restat uidere q̄ decet reges & principes eē hūiles: qd' duplici uia probare possumus prima sumitur ex parte magnanimitatis. Secūda uero ex parte operū fiendorū. Dicebatur. n. supra qa nullus est uere magnanim⁹: nisi sit bonus & humilis: & q̄ semper magnanimitati ē annexa humilitas: qa re si decet reges & principes esse magnanimos decet eos esse humiles. Debent enī Reges sic quærere opa honore digna: nō ultra q̄ rō dictet: sed' ut decet eorū statū q̄ faciunt humiles: q̄ tamē suā fœlicitatē nō ponat in excellētia & honore: q̄ faciūt supbi. Debēt enī agere bona opera & honore digna boni gratia: nō ut oñdāt se & ut uideāf excellere. ¶ Secūdo decet eos esse humiles rōne operū fiendorū. Nā supbus quærēs suā excellētiā ultra q̄ debeat: ut plurimū tendit ad ea q̄ ꝓprias uires excellunt. Ideo decet hoīes esse humiles: ut cōsiderato ꝓprio defectu uel propria facultate nō tēdant in ardua ultra q̄ debeant. Vt plurimū enī superbi & ultra rōnē excellētiā q̄rentes se & alios exponūt periculis: nō ualētes adimplere q̄ inchoāt. Tanto ergo reges & principes debent a se superbiā remouere: quāto peius est cōia bona periculis exponere. Superbus enī dominus ut plurimū periclitator efficitur populorū.

¶ Quid est māsuetudo: & circa q̄ hēt cē. & q̄ decet reges & prici. eē māsuetos. ca. xxvii.

POTSQ VAM determinauim⁹ p de uirtutibus respiciētibus exteriora bona: & ostēdimus qūo reges & pricipes decet ornari uirtutib⁹ illis. Restat dicere de māsuetudine quæ respicit exteriora mala. Dicebaf enī supra q̄ circa quacūq; cōtingit peccare uel bene agere oportet uel cōtingit habundare & deficere: oportet ibi dare uirtutē aliquā per quā dirigamur ad bene agēdū reprimentē defectus & moderātē supfluitates. In uindicādo aūt exteriora mala ab aliis facta: Aliqui supabūdāt ut iracūdi nimis: faciētes uindictā. Nā ex hoc ira ꝓuenit q̄ appetim⁹ uindictā. Q ui. n. ꝓpter mala aliqua illata uindictā aut punitionē appetit: dū hoc uehæmēter desiderat: accēdif eius sanguis circa cor: quo accenso irascitur. Q uidā ergo sunt irascibiles & supabūdāt in cupiēdo uindictā. Q uidā āt sunt irascibiles oēm iniuriā dissimulantes: quorū neutrū bonū est. Irasci. n. cuilibet: & semper: & de quolibet uindictā exposcere q̄ faciūt iracūdi: ui tupetabile ē. Rursum nūquā irasci: & i nullo mō uelle aliquē puniri nō ē laudabile qa est agere ꝓter ordinē rōis. Ratio. n. dictat punitiones aliquas eē faciēdas & q̄ est irascēdū: cui debet: & quādo: & qūo. Irasci. n. loco & tēpore est uirtutis opus: quare si in passionibus iræ: & in appetēdo punitiones & uindictas contingit superabundare & deficere. Oportet ibi dare uirtutē aliquā reprimentē superabūdātias: & moderātē defectus. Hæc aūt est māsuetudo: qa sicut fortitudo est media inter timores & audacias. Sic mansuetudo est media inter iram: per quam cupimus uindictam & irascibilitatem: per quā condonamus mala nobis illata. Ille uero mitis est qui nec de oibus cupit uindictā: nec in tātū

deficit

deficit a punitione q̄ nullo mō uelit alios puniri: sed est condonatius & punitius: ſm ordinē rōnis. Q uare sicut fortitudo reprimit timores & moderat audatias. sic mansuetudo reprimit iras: & moderat irascibilitatē. Principalius tñ est circa iras. Mansuetudo. n. principaliter & primo intendit reprimere iras. ex consequenti āt intendit moderare passiones oppositas iræ. Nā naturale est nobis ut ex malis nobis illatis appetamus punitionē & uindictā. Rursus quia malū proprium uix pōt eē ita modicū: quin uideat nobis multū nō solū naturaliter inclinamur: ut uelimus puniri inferentes nobis aliqua mala: S; ēt quodāmō naturale est nobis appetere punitionē ultra condignū. Nā quia malū nobis illatū uidet nobis maius eē q̄ sit iniuriatores nr̄os plus puniri uolumus q̄ puniendi sint. Difficile est ergo uale reprimere iras: & nō appetere punitiones iniuriarū ultra q̄ dictet rō. Plures ergo peccant in appetendo plus: pauci uero delinquunt in appetendo minus. pp qd̄ si uirtus est circa bonū & difficile. mansuetudo principaliter opponit̄ iræ: & intendit iras reprimere. ex consequenti āt opponit̄ irrascibilitati & intendit eā moderare qd̄ ipm nomē designat. Si. n. uim nominis considemus mansuetudo nominat temperamentū iræ. Q d̄ āt deceat reges & principes eē mansuetos: oñdere nō est difficile. Nā cū ira peruertat iudiciū rōnis: nō decet reges & principes eē iracundos. cū in eis maxime uigere debeat rō & intellectus. Sicut. n. uidemus q̄ lingua infecta per colerā uel per alios humores nō recte iudicamus de saporibus. Sic infecto appetitu per immoderatā irā: uel per alias immoderatas passiones peruertit̄ nostrū iudiciū rōnis. Si igit̄ inconueniens est regulā peruerti & obliquari. Rex qui debet eē quasi speculū & forma uiuendi. & qui debet eē regula agendorū: inconueniens est q̄ sit iracundus. ne per irā peruertat̄ & obliquat̄. Sic ēt si nullo modo eēt irascibilis: & nullo mō commoueret̄ ad punitionē faciendā: indecens esset̄. quia si punitiones nō fierent in regno: hoies fierent iniuriatores aliorū & policia durar̄ nō posset. Null⁹ igit̄ debet irasci per odiū: nec debet punitiones appetere pp odiū: sed pp amorē & zelū est irascendū: & sunt punitiones appetendæ. Appetenda est. n. punitio pp amorē & zelū iustitiæ: uel pp amorē rei publi. quia sine ea res publica durare nō posset. Q uare si quis in tm̄ eēt mitis q̄ potius uellet iustitiā perire q̄ iustitiā exposcere uir tuosus nō eēt. Tanto ergo magis decet reges & principes moueri ad punitionē faciendā: quanto magis spectat ad ipsos eē custodes iustitiæ & conseruatores reipublicæ. quare si reges nō debent eē iracundi: & debent moueri ſm ordinē rōnis: ut fiant punitiones & uindictæ: cū hoc faciat mansuetudo decet eos mansuetos esse.

¶ Q uid est amicabilitas: & circa quæ habet esse: & quomodo reges & principes decet esse amicabiles. Capitulum. xxviii.

T postulat p̄sēs negociū: sufficiēter dixim⁹ de uirtutib⁹ respiciētibus bōa ſm se: & de respiciētibus exteriora mala. Restat dicere de uirtutib⁹ respiciētib⁹ bōa exteriora: ut cōicam⁹ cū aliis. Cōicam⁹. n. cū aliis uerbis & opib⁹ uerba āt & opa ī qb⁹ cōicam⁹: ad tria nobis deseruiūt: uidelicet ad amicabilitatē: ad ueritatē: & ad ioc̄osas delectatiōes. Nā, put uerbis & opib⁹ debite cōuersāur cū aliis: honorādo eos & recipiēdo ip̄os ut debem⁹: sum⁹ amicabiles & affabiles. Nihil ē ergo aliud amicabilitas siue affabilitas de q̄ hic determiare itēdim⁹ nisi recte cōuersari cū hoib⁹: & ordinare opa & uerba nr̄a ad debitā cōuersationē. Scd̄o uerba & opa nr̄a deseruiūt nobis ad ueritatē: qa p ea iudicāur q̄les sum⁹. Veritas. n. de q̄ hic determiare itēdim⁹ nō

eſt aliud niſi qꝫ hō nō ſit iactator: qꝫ de ſe uerbis aut factis maiora oñdat q̄ ſint: nec ſit irriſor & deſpector: ut opibus aut uerbis ultra q̄ rō dictet: ſe contemptibilē oñdat: ſed ſit aptus: & uerax & talē ſe oñdat q̄lis eſt. Tertio uerba & opa ordinari pñt ad iocoſas delectationes: ut hō ſit debite iocundus. Igit̄ ut ſupra dicebat̄: circa uerba & opa in quibus cū aliis cōicamus hēt eē triplex uirtus uidelicet amicabilitas q̄ alio noīe affabilitas dici pōt. ueritas q̄ aptio nuncupat̄: & debita iocunditas: q̄ eutrapeliā uocat. Cōicando igit̄ cū aliis: ſi bñ conuerſari uolumus: debemus eē debite iocundi: ueraces: & amicabiles: de qbus oībus eſt dicendū. Sed primo de amicabilitate. Videmus. n. qꝫ conuerſando cū aliis: aliq ſupabundant: qa ſe oñdunt nimis amicabiles cuiuſmōi ſunt blanditores & placidi. hii .n. adeo ſe oñdunt cōicabiles & ſociales ut nullū contriſtari uelint ſed oīa dicta & facta aliorū laudant. Aliq uero econtrario ab hac conuerſatione nimis deficiunt. Sunt .n. diſcoli & agreſtes nō ualentes cū aliis cō uerſari. Vterq̄ āt a recta rōne deficiunt: qa nec q ſe debet tm̄ aliis oñdere ſocialē: ut uideat̄ placidus & blanditor. nec ſe debet tm̄ a ſocietate ſubtrahere: ut uideat̄ diſcolus & relitigioſus. Cū igit̄ uirtus ſit qd mediū inter ſupfluū & diminutū: in conuerſatione hoīum circa q̄ contingit abundare & deficere. oportet dare uirtutē aliq̄ reprimentē ſupabundantias & moderantē defectus. Huiuſmōi āt amicabilitas ſiue affabilitas ē. Nihil. n. eſt aliud affabilitas ut eſt uirtus: q̄ medio mō ſe hēre in conuerſatione hoīum. ut nō ſupabundemus in hmōi conuerſatione qꝫ faciunt adulatores. nec deficiamus qꝫ faciunt litigioſi & diſcoli. ¶ Viſo qd eſt amicabilitas: ut hic de ea loqmur: qa eſt uirtus reprimens litigia: & moderans blanditias: ut pōt hr̄i ex phō. 2. & .4. eth. de leui apper̄ pōt circa q̄ hēt eē: qa eſt circa opa & uerba ut ordinant̄ ad debitā conuerſationē in uita. Si .n. hō eſt nturaliter aial ſociale. ut ꝓbari hēt ſi. poli. optet circa uerba & opa in qbus cōicat cū aliis dare uirtutē aliq̄ p q̄ debite conuerſet̄. Quar̄ cū recta rō dictet: qꝫ ſm diuerſitatē ꝓſonarū diuerſimode ſit conuerſandū licet oēs hoīes uolentes uiuere politice debeant eē amicabiles & affabiles. nō tñ oēs eodē mō amicabiles debent eē. Nā qa nimia familiaritas contēptū parit reges & principes: ut in reuerentia habeant̄ & ne dignitas regia uileſcat maturius ſe hēre debent q̄ alii. Vñ phūs. ꝫ. poli. dando cautelas regū & principū ait qꝫ decet reges & pricipes apparere ꝓſonas reuerendas ne contēptibiles habeant̄. Sicut .n. in ſūptione & in aliis recta rō dictat: ut ſm diuerſitatē ꝓſonarū diuerſimode fiat qa aliqs cibus eēt multus infirmo q eēt modic⁹ ſano. ſic in cōuerſatione hominū. Aliq̄. n. familiaritas reputat̄ regi ad uirtutē & dr̄ ex hoc amicabilis eē. qꝫ ſi aliq̄ una cōis ꝓſona non plus de familiaritate ꝓticiparet: reputaret̄ ei ad uitiū non ad uirtutē. & non diceret̄ amicabilis ſed ſilueſtris.

¶ Quid ē ueritas & circa q̄ hēt eē & qꝫ decet reges & pricipes eſſe ueraces. Ca. xxix.

IGVT circa cōuerſationē i uita cō
ſ tīgit ſupabūdare & deficere. Sic circa ueritatē cōtīgit ſupabūdar̄ & deficere. Veritas. n. i q̄dā adæq̄tiōe cōſiſtit. Qui uero plꝰ dicit q̄ ſit a ueritate recedit rō ne abūdātiæ. q uero q̄ ſūt negat & miora cōfitet̄: a ueritate recedit rōne defectꝰ. Quare cū mēdatiū ſit ꝓ ſe fugiēdū. ut dr̄. 4. ethi. q nō ſūt ueraces nec apti: nec oñdūt ſe tales q̄les ſūt. reꝓhēſibiles exiſtūt. Quid. n. aliud ē mētiri niſi nō eē aptū. & nō oñder̄ ſe talē q̄lis ē ab hac ergo ueritate ꝓ quā qs reddit ſe ueracē & mānifeſtū. Aliq deuiāt ꝓ ſupabūdātiā oñdētes de ſe uerbis aut factis maiora q̄ ſint & tales uocāt̄ iactatores: aliq uero ab hac ueritate declināt ꝓ defectū: fingētes de ſe aliq̄ uilia q̄ i ipīs nō ſūt. quos phūs uocat yrōes. i. irriſores & deſpectores. o; ergo dar̄ aliq̄ uirtutē mediā ꝓ quā moderēt̄ diminuta & reprimēt̄ ſupflua. Hæc āt cōi noīe ueritas nuncupat̄

tas nuncupaꝫ. ¶ Patet ergo quid eſt uirtus: quia eſt uirtus moderans deſpectiones & reprimens iactantias. ¶ Viſo quid eſt uirtus; Reſtat uidere circa quæ hẽt eẽ. Sciendũ ergo ꝙ licet affirmare in ſe eẽ qd̃ nõ eſt. uel negare qd̃ eſt, ſit mentiri: tñ nõ dicere totũ qd̃ eſt abſq; mendatio fieri põt. Volens igiꝫ eẽ uerax nõ debet de ſe fingere hñe bonitatẽ q̃ nõ habet: nec debet concedere in ſe eẽ malitiã quã ſibi ineẽ nõ credit. Nõ tñ oportet ꝙ de ſe dicat totã bonitatẽ quã ſibi ineẽ cognoſcit; quia licet nullus mentiri debeat; nõ tñ ſemper & ubiq;. quæ licet ueritas eſt dominanda. loco. n. & tpe fm dictamẽ rõnis poſſumus uirtutẽ tacere. Eſt igiꝫ ueritas circa repræſſionẽ iactantiarũ: & circa moderationẽ deſpectionũ: nõ tñ eſt circa hæc æque principaliter. Sed principalius ueritas opponiꝫ iactantiæ: & intendit iactantias reprimere. Ex conſequenti ãt opponiꝫ deſpectioni & intendit deſpectiones moderaꝫ. Iõ phũs 4. ethi. ca. de ueritãte ait. ꝙ declinare ad minus & dicere de ſe minora q̃ ſint eſt opus prudentis. Spectat igiꝫ ad ueracẽ nullo mõ dicere de ſe maiora q̃ ſint; qd̃ multi faciunt: Concedunt. n. de ſe aliqui magnas bonitates. cũ tñ illis careant: & promittunt amicis & notis magna bona & magna auxilia de quibus modicũ aut nihil operẽ implent. Tales ãt patet eẽ iactatores: & alios nõ apertos & ueraces nullo mõ in talibus eſt excedendũ in plus: ſed magis declinandũ in minus. dũ tñ ſine mandato fiat & nõ notabiliter recedat a medio: quia ſi notabiliter a medio recederet nõ in hoc appareret uerax: ſed deriſor: ut ſi aliquis adeo eẽt fortis & ſtrenuus ꝙ conſtaret aliis ꝙ contra centũ bellare poſſet: ſi ille nõ plus de ſe concederet; niſi ꝙ contra unicũ & debilẽ bellaret: oẽs intra ſe cognoſcerent ꝙ deriſorie loqueretꝫ. Inde igitur ſumptũ eſt nomẽ ironiæ & deriſiõis: qñ aliquis notabiliter de ſe minora concedit q̃ ſint. Ad uittutẽ ergo ſpectat moderaꝫ hmõi deriſiones & reprimere iactantias. Principalius tñ ſpectat ad ipm iactantias reprimere q̃ deriſiones moderare. quia ut dictũ eſt in talibus magis eſt declinandũ in minus: dominando de ſe minora q̃ ſint q̃ ſit extendendũ in plus aſſerendo de ſe maiora. ¶ Poſſumus ãt duplicẽ cãm aſſignare quare in talib⁹ ſemper eſt declinandũ in minus. Prima ſumitꝫ ex pte ſui. Secũda ex pte aliorũ. Q uilibet. n. ita naturaliter afficitꝫ ad propriũ bonũ: ut ipm ſemper plus credat eẽ q̃ ſit. Iõ cõiter hoies decipiuntꝫ de ſe ipſis: plus credentes ſe plus ualere q̃ ualeant. In narrando ergo propria bona ſemper declinando eſt in minus: quia eſtimare debemus ꝙ affecti ad propria bona uidentꝫ nobis illa eẽ maiora q̃ ſint. Hanc ãt rõnẽ tangit phũs in auctoritate prætacta cũ ait. ꝙ prudentis eſt declinare in minus. Nã magnæ prudentiæ eſt cognoſcere ſe ipm & ſcire ꝙ propria bona ſemper exiſtimantꝫ maiora q̃ ſint. ¶ Secunda rõ ſumitꝫ ex parte aliorũ. Nã nõ declinantes in minus ſunt laudatores ſui; iactantes ſe de bonis quæ hñt: & quia hoies cõiter horrẽt laudantes ſeipſos. Iõ ẽt ex parte aliorũ decet in talibus declinare in minus; ne hoies ſint aliis honeroſi. Hãc ãt rõnẽ tangit phũs in eodẽ. 4. ethi. dicẽs declinandũ eẽ in minus pp honeroſos eẽ ſuperabundãtias. Oñſo quid eſt ueritas: de qua loquimur: & circa quæ habet eẽ: de leui patet ꝙ decet reges & principes eẽ ueraces. Nã declinantes notabiliter in minus & dicentes de ſe notabiliter minora & uiliora: q̃ ſint uidentꝫ eẽ deriſores & cõtemptibiles. Excedentes uero in plus; & dicentes maiora q̃ ſint: uidentꝫ eẽ iactatores & honeroſi. Quare ſi reges decet eẽ nõ contẽptibiles: ſed reuerendos: nec honeroſos: ſed gratioſos & amabiles: decet eos nõ eẽ iactatores uel deriſores: ſed apertos & ueraces nõ oñendo uel iactando de ſe maiora q̃ ſint uel promittẽdo aliis maiora q̃ faciant. ymo tãto magis decet reges & pricipes cauere iactantiã: quanto plures hñt incitãtes ipſos ad iactantiã: & de pluribus ſe iactare poſſent.

¶ Quid ẽ iocũditas & circa q̃ hẽt eẽ & qũo decet reges & pricipes eẽ iocũdos. Ca. xx.

c REDVNT .n. aliqui oĩa uerba uel facta deseruientia iocis eẽ ociosa. Nõ tñ sic se hẽt. Nã ociosũ est illud qd̃ caret debito fine. Quicquid ergo de se est ordinabile ad debitũ finẽ nõ est ociosũ. Ludus ãt si sit liberalis: honestus: & modest⁹. Ordinari hẽt in bonũ finẽ. Quia est quodammõ necessarius in uita. Iõ dr̃. 4. ethi. q̃ uidet̃ requies & ludus eẽ aliquid necessariũ in uita. Sicut ergo sensus corporales ut uisus & auditus. Quia laborant in sentiendo, natura ordinauit sumnũ: pp eoꝝ requiẽ: & est necessarius sumnus in uita. Sic quia studendo uel negotiis regni insistendo uel alia faciendo continue laboramus: Aliquæ delectationes si sint ociosæ: si sint moderatæ: & honestæ: nõ ociosæ: interponunt̃ curis & laboribus nr̃is. Quare cũ in talibus contingat peccare & bñ facere: oportet circa ipsos iocos dare uirtutẽ aliquã: per quã debite nos habeamus ad ludos. In ipsis .n. iocis quidã superabundant desiderantes oĩno risũ facere. De quibus. 4. ethi. dr̃ q̃ magis conat̃ risũ facere q̃ decora dicere. Huius mõi ãt sunt hystriones quos phũs appellat bomolotos. Phũs. n. tales assimilat auibus rapientibus prædã sacrificatã in tẽplis gentiliũ. Sicut. n. aues illæ nõ curabant qualiter cũq; possent aliquid de illa præda capere. Sic uolentes oĩno facere risũ: & prouocare alios ad cachinnũ: nõ curant qualitercũq; possint capere dicta uel facta aliorũ & conuertere ea in ludũ & cachinnũ. Hii ergo supabũdãt ludis. ¶ Aliqui uero ecõtrario deficiunt: & hii uocant̃ duri & agrestes. Huius mõi ãt sunt nõ sustinentes aliquẽ ludũ: nec dicentes aliquid ridiculũ. ymo dicentibus sunt molesti. ¶ Patet̃ ergo quid est iocunditas uel eutrapelia: prout est uirtus: & ut hic de ea loquimur. quia est reprimens superfluitates ludi: & moderans duritias. ¶ Huiusmõi ãt uirtus hẽt eẽ tã circa moderationẽ duritiæ: q̃ circa repræssionẽ superfluitatũ in ludo. nõ est tñ circa hæc æque principaliter. quia uirtus semper est principalius circa difficilius. Reprimere ãt superfluitates ludorũ & difficilius q̃ moderare defectus. Hẽt. n. ipse ludus quandã delectationẽ annexã pp quã magis inclinamur. ut sequamur delectationes iocosas q̃ ut fugiamus illas. ¶ Viso quid est eutrapelia siue iocunditas & circa quæ hẽt eẽ: quia principalius est in reprimendo superfluitates ludi ex consequenti circa moderationẽ defectuũ. Restat ergo uidere qũo reges & pricipes decet eẽ iocũdos. ut .n. ex habitis patere põt semper extrema uituperant̃. mediũ ãt laudat̃. Huius ãt mediũ qd̃ est in uirtutibus reprimentibus passiões & motus nõ est accipiendũ fm rẽ: sed quo ad nos. Nã ut in præcedentibus capitulis dicebat̃ aliquid eẽ superfluũ uni q̃ est modicũ alteri: & econuerso. ¶ Si igit̃ decet oẽs hoies reprimere superfluitates ludorũ. magis hoc decet reges & principes: ymo oportet adeo moderate uti iocis: & iocosis delectationibus: q̃ si hoc facerent personæ cões uidirent̃ eẽ duræ & agrestes. Nõ ergo intelligendũ est reges & pricipes nõ debere recreare aliquibus solatiis uel aliquibus iocis. Sed quia ludi quibus uti debemus: fm phũm. 4. ethi. Debent eẽ liberales & honesti: illis debent reges & pricipes adeo moderate uti ut semper uideant̃ maturi & nullo mõ appareant pueriles. Ab ipsa .n. infantia connaturale uidet̃ eẽ pueris delectari iocis. quare ludus si nõ sit moderatus & honestus: aliquã puerilitatẽ uidet̃ hére annexã: Tanto igit̃ decet reges & principes moderate uti delectationibus ludorũ: quanto deb̃et stabilius est eos eẽ pueriles. Amplius ut patet ex habitis: ex hoc iocosa delectatio nõ est ociosa: & ordinat̃ in bonũ finẽ. qa iterposita nr̃is curis q̃dã recreationẽ accipim⁹: rõne cui⁹ ardẽti⁹ isurgim⁹: ut istam⁹ bõis opib⁹ quoꝝ curã hr̃e debem⁹. Quare cũ ioc⁹im moderat⁹ ul̃ ihõ est⁹ distrahat nos a bõis opibus &

bus & a debitis curis tãto deteſtabili⁹ẽ reges & pricipes imoderate: uel íhõeſte uti delectatiõib⁹ ludorũ. q̃to cura bõi cõis q̃ ſpectat ad pricipẽ excellẽtior ẽ q̃ ſit cura alicui⁹ ptícularis bõi. Nõ ergo oino phibẽda ſũt uerba uel facta íocoſa ſi ſint hõeſta & moderata: & hoc magis & min⁹ ꝓut reqrit diuerſítas pſonarũ.

¶ Quod maxime decet reges & principes omnes uirtutes habere: & quod ſi una careant nullam habent. Capitulum.xxxi.

TAM ſácti q̃ phi i hãc ſciam cõuenerũt ꝙ oportet uirtutes cõnexas eẽ. dixerũt. n. ꝙ q unã uirtutẽ hẽt oẽs hẽt: & q una caret oíb⁹ caret. Cũ ergo oíno mãifeſtũ ſít ꝙ decet reges & principes aliq̃s uirtutes hre: quía ut plane patet. Oportet oẽs eẽ prudentes & íuſtos oíno manifeſtũ eẽ debet: ꝙ oẽs uirtutes hre debent: quia prudentia & iuſtitía ſine uirtutíbus aliis hrí nõ pñt. ymo nunquã eſt aliqua una uirtus quæ ſine aliis uirtutíbus oíbus perfecte poſſit haberi. Sic ẽt tractatores ueritatis ſenſerunt dicentes: uirtutes connexas eẽ. Ad ſenſũ tñ uidet apparere contrariũ: Vidẽus. n. aliquos liberales nõ exiſtentes temperatos: ſed dantes operã uenereís geſtibus. Aliquos uero qui econtrario ſunt caſti: & tam̃ auaritiæ ſtudẽt. Nõ ergo q unã uirtutẽ hẽt oẽs hẽt nec oportet. Si alíquæ uirtutes ſint neceſſariæ regibus ꝙ oẽs uirtutes ſint eis neceſſariæ. Rurſus uidẽus aliquos eẽ liberales qui tñ nõ pñt eẽ magnifici quía nequæunt magna facere: eo ꝙ nõ habeant magnos ſumptus. Scíendũ igit phũm circa finẽ. 6. eth. mãifeſte ꝓbare uirtutes connexas eẽ. Sed ut ſoluat hmõi obiectiones ait. ꝙ uirtutes dupliciter conſiderari pñt. Vel ut ſunt naturales & imperfectæ: uel ut ſunt principales & completæ. Virtutes ãt naturales & imꝑfectæ nõ oportet eẽ connexas. Videmus. n. aliquos naturaliter hre quandã induſtriã & quandã ſubtilitatẽ mentís pp qd hñt quandã prudentiã imperfectã. hii tñ nec ſunt caſti nec liberales: nec habent uirtutes morales alías. Sic ẽt ex ipſa pueritia uidemus aliquos mox ínclinari ad opera largitatís: qui nõ ſunt caſtí nec liberales exiſtunt. Aliqui uero econtrario hñt quandã naturalẽ pudicitiã: nõ tñ liberales exiſtunt. Si ergo uirtutes nõ connectunt. Sed uirtutes quæ dicunt eẽ principales & perfectæ uel in ſe uel ín quadã ualde propinqua díſpoſitione: de neceſſitate hñt eẽ connexũ. Dicimus ãt in propinqua diſpoſitione: quia pauperes pp carentiã exteriorũ bonorũ ſm phũm nõ debent dici magnifici. At tñ ſi pauperes ſm ſuã facultatẽ ſunt ueræ & perfectæ liberales. propinquiſſimũ eſt ut ſint magnifici: quía ſi bonis exterioribus abundarent: ſtatí magnifica facerent. ¶ Declarandũ eſt ergo ad plenã intelligentiã dictorũ qũo nulla uirtus põt hrí perfecte: niſi oẽs uirtutes aliæ habeant. ¶ Notandũ ergo ad hoc nos indigere uirtutibus: ut proponentes nobís bonos fines recte & debite tendamus in fines illos. Dupliciter ergo in talibus peccare contingit. Primo ſi proponamus nobis malũ finẽ ut uitioſi faciunt. Auari. n. proponunt ſibi ut finẽ ſtudere auaritiæ Intemperati uero uenerea: & ſic de aliis. Secundo ín talibus peccare contingit: ſi nõ debite tendamus in bonũ finẽ. Volunt. n. aliqui eẽ diſtributores bonorũ & proponunt ſibi ut finẽ opera largítatis: at tñ nõ curant undecũq; accipiant. dũ poſſint aliis dona alíqua elargiri: aliqñ per furtũ: aliqñ per manifeſtã oppræſſionẽ alios deprædant ut exerceant opera largítatis. Hii ergo licet proponunt ſibi bonũ finẽ: nõ tñ recte tendunt in finẽ illũ. nõ ergo peccant in termino: nec in intentione: ſed peccãt in uia & in mõ adipíſcendi finẽ intentũ. pp quod tales & ſi aliquo mõ ſunt liberales: nõ tñ perfecte liberales dici debent: quia ad perfectã uirtutẽ ſpectat nõ ſolũ proponere bonũ finẽ: ſed ẽ debite tendere in illũ finẽ. Indigẽus ergo uirtutíbus moralibus: quia per eas nobis ꝓponímus bonũ finẽ. Indigẽus ẽt prudentia: quia

per ipſam recte rōcinamur de his quæ ſunt ad finē. Virtutes ergo morales per ſe & primo rectificant finē: quia ſicut qualis eſt lingua talis eſt ſapor nr̄, ut ſi lingua eſt multū infecta colera: uidet̄ amara. Si uero ſit multū infecta flegmate dulciori: uidet̄ participare quandā dulcedinē. Sic quales ſumus ſm uoluntatem & appetitū talē finē nobis imponimus: ut intemperatus proponit ſibi ut finē uenerea: tēperatus caſta, liberalis expendere, auarus conſeruare. quare uirtutes morales perficientes apetitū rectificant finē: quia habentes appetitū bonū per uirtutes illas: proponimus nobis bonū finē. Prudentia uero per ſe & primo: rectificat ea quæ ſunt ad finē. Nā proponentes nobis bonū finē per uirtutes morales, Prudentiā bn̄ rōcinari ut de his quæ ſunt ad finē & eligimus nobis rectā uiā ut debite tendamus in finē illū. Iō dr̄ 6. ethi. q̄ uirtutes morales rectificant finē. Prudentia uero facit operarí recte ea quæ ſunt ad finē. Loquendo ergo principaliter & primo uirtus moralis rectificat terminū, prudentia uero rectificat uiā. Sed cū nō ſit perfecta materia niſi ordinet̄ in bonū finē & terminū: nunquā hr̄i prudentía pōt. niſi ſit coniuncta uirtutibus moralibus. per quas proponamus nobis bonū terminū & bonū finē. Sic ét quia nunquā debite & perfecte habet̄ bonus finis: niſi intendamus in ip̄m per bonā uiā: nunquā perfecte habebimus aliquā uirtutē moralē niſi ſit coniuncta prudentiæ. ℭ Talē ergo rōnē intendit facere phūs circa finē. 6. ethi. Habens perfecte aliquā uirtutē moralē: hēt perfectā prudentiā. S3 habens perfectā prudentiā hēt oēm uirtutē. ergo habens aliquā uirtutē hēt oēm uirtutē. Sic ergo uirtutes & prudentia ſunt connexæ: quia nullus eſt bonus per uirtutes morales niſi ſit prudens. Nā cū uirtus moralis ſit habitus bonus & electiuus & perficiat habentē & opus ſuū bonū reddat. cū ad bn̄ eligere & ad bonū opus ſufficiat proponer̄ bonū finē niſi per bonā uiā eat in finē illū, uirtus moralis per quā nobis proponimus bonū finē; nō pōt eē ſine prudentia; per quā recte tendimus in finē illū. Sic & prudentia eē nō pōt ſine uirtute morali. ℭ Differt .n. prudentia & iuſtitia q̄ phūs appellat demoſticā. Ille .n. dr̄ demos & induſtris qui propoſito quocūq; fine inueniat uias ut citius conſequat̄ finē illū; pp quē temperatí & uicioſi pñt induſtres & demoſtes dici. ſi ſciant excogitare uias per quas conſequant̄ uenerea & turpia. quæ ſibi proponunt ut fines: Prudens tn̄ nullus dr̄ niſi ad bonū finē inueniat bonas uias. nō eſt ergo prudentia quæ inuenit bonas uias ad bonū finē ſine uirtutibus moralibus: per quas nobis proponimus bonū finē. ℭ Sed dicet aliquis uirtutē moralē nō poſſe eē ſine prudentia. nec econuerſo. ita q̄ oīs bonus eſt prudens: & econuerſo. nō tn̄ oportet q̄ habens perfecte unā uirtutē moralē: habeat oēs uirtutes morales. Pōt .n. quis hr̄e perfecte temperantiā & hr̄e prudentiā ut deſeruit temperantiæ: nō tamē habebit uirtutes alias: nec habebit prudentiā ut deſeruit uirtutibus illis. Erit ergo ille perfecte temperatus: nō tn̄ erit fortis ſed timidus. nec erit largus: ſed auarus. Sed hoc ſtare nō pōt. nullus .n. pōt eē perfecte temperatus; niſi ſit fortis & largus: & niſi habeat uirtutes alias; nō pōt aliquis hr̄e aliquā uirtutē: niſi habeat oēs uirtutes. Nā ille eſt temperatus perfecte qui nullo mō præter rōnē operaret̄ uenerea. quare ſi ille ſit timidus licet forte nō placerent ſibi uenerea ſm ſe: tn̄ ut fugeret uerberationē uel mutilationē. uel mortē eligeret uenerea operarí. Sic ēt ſi eēt auarus: quia finē ſuū poneret in habendo pecuniā. licet forte ſm ſe ei diſplicerent uenerea: tn̄ ſi poſſet lucrari pecuniā quā intenderet ut finē: nō curaret mechari. Incomplete ergo & ip̄fecte pōt hr̄i una uirtus ſine aliis. S3 cōplete & pfecte nullatenus fieri pōt. Quare ſic decet reges & pricipes eē q̄ſi ſēi deos: & hr̄e uirtutes pfectas: decet eos hr̄e oēs uirtutes, qa pfecte una uirt9 ſine aliis haberi non

beri nō pōt. ymo expedit Regibus & principibus: cū nō possint se excusare p defectū exteriorū bonorū: hēre oēs uirtutes, nō solū in ꝓpinqua dispositiōe: sed ēt simpliciter & secundū se. Potest enī pauper aliquis esse perfectus: si non operet' magnifica: & magnos sumptus: quia nō habet unde faciat magnos sumptus. Rex autem nunquā perfectus esse potest: si non operetur magnifica: & nisi in omnibus uirtutibus polleat.

¶ Quod diuersi sunt gradus bonorum & malorum: & in quo gradu Reges & principes esse decet. Capitulum. xxxii.

I VERBA philosophi in. 7. ethi. si diligētius cōsiderent': distinguere possumus. 4. gradus malorū: & q̄t tuor bonorū. Mali. n. hoies sunt in quadruplici gradu. Quidā sūt molles: & qdā incōtinentes qdā intēperati: qdā bestiales. Sic ēt & boni sunt in quadruplici gradu: quia qdā sunt pseuerātes: qdā cōtinētes: quidā tēperati: qdā uero diuini. ¶ Molles āt dicūt' illi q̄ modica passione: uel parua tēptatione ruūt: q̄ ipm nomē designat. Nā secūdū phūm in de generatiōe: molle est illud qd' de facili cedit. Dicūtur ergo molles fm Philosophū q̄ nolūt laborare: & sunt nimis delicati. Nā ut in. 7. ethi. scribit'. Delicia q̄dā mollicies ē: tales ergo nihil difficile sustinere uolētes: statī cū passionant' uel cū tēptantur cadūt. ¶ In alio gradu dicunt' esse incontinētes. Hii aūt differūt a primis. Nā molles nullā pugnam: nec aliqd difficile sustinere possunt. Incōtinētes uero pugnā sustinēt: sed in sustinēdo deficiūt. Cōtinere enī: ut ipsum nomē designat hoc est: cōtra aliud se tenere. Incōtinere ergo est aggredi pugnā: & in pugna non posse se tenere: sed deficere. ¶ In tertio gradu sunt intēperati. Intēperatus. n. tūc dicitur aliqs: quādo non solū passionatus cadit & p tēptationes deiicit': sed delectabile est ei male facere. Incōtinētes ergo & molles non delectant' in malefacere, ymo aliud eligunt & aliud agūt. Existētes. n. extra passiones tam

incontinētes: q̄ molles eligūt benefacere: & proponūt optimas leges: passionati uero cadunt: & nullā de illis legibus obseruant. Tales aūt phūs assimilat paraliticis: qui eligētes ire in dextrā: ꝓpter dissolutionē corporis: & nō ualētes corpus regere: uadūt i sinistrā. Sic molles & incontinētes ꝓponūt benefacere & eligūt ire in dextrā. Tamē qa habēt potētias aiæ dissolutas: nec habent eas bene regulatas & ordinatas: fm ordinē rōnis: nō uadūt in dextrā: sed cadūt & tendūt in sinistrā. Aliter tñ cadūt molles Aliter incōtinētes. Quia molles modica pugna ruūt. Incōtinētes uero maiori pugna succūbunt. Intēperati ergo peiores sunt q̄ icōtinētes & molles: qa sunt adeo habituati i malo: q̄ delectabile est eis mala facere. ¶ In q̄rto gradu aūt sunt bestiales. Hii aūt peiores sunt q̄ intēperati. Illi enī bestiales eē dicunt': qui ultra modū hoium malefaciūt. Sunt āt bestiales operātes: ea q̄ ipa natura horret. Sicut sunt qdā barbari cōmedētes carnes humanas: bibentes humanū sanguinē. Talia enī nō nisi a bestialitate ꝓuenire possunt. ¶ Narrat āt philosophus. 7. ethi. multas hmōi bestialitates. Dicit. n. q̄ cū q̄dā p̄gnās eēt: & nō potuisset parere: ex hoc tātū dolorē concepit: & sic in bestialitatē conuersa ē: ut oēs prægnātes resi derēt: qa ergo ipsa parere non poterat: uolebat ut nulla de cætero parturiret. Sic ēt ut ait circa quādā insulā maris ut circa pōtū existebāt tūc tēporis q̄dā gētes oino bestiales cōmedētes carnes crudas: deuorātes carnes humanas: & q̄ peius ē: præstabāt' sibi filios in conuiuiū. Cum enī quis alios cōuiuare uolebat: si filius suus domi non erat a uicino suo mutuabat filiū & ipm parabat in cōuiuiū: spondēs enī q̄ quādo uellet cōuiuiū facere: ei suū filiū retribueret. Sic ēt circa phalarim ut ait: quædā gētes bestiales morabant' sacrificantes matres ꝓprias: cōmedētes epata hominū. Illi ergo sunt bestiales: qui ultra modū hoium male agūt. ¶ Dicto de quattuor generibus maloruꝫ. Restat dícere de quattuor

generibus bonoꝝ. Nam ſicut qdā mali ſunt molles: qui modica paſſione ruunt. Sic qdā boni dicunt eē pſeuerātes. Huiuſmodi aūt ſunt: quí ſtant & non modica tēptatione cadūt. Loquēdo ergo de perſeuerātia ut phūs loquit: nihil ē aliud: q̄ quædā bona diſpoſitio oppoſita molliciei: ergo in primo gradu dicunt eē pſeuerātes. ¶ In ſecūdo uero ſūt cōtinētes. Cōtinere. n. eſt plus q̄ pſeuerare. Nā ſi qs etiā nō tēptatus: uel modicū tēptatus nō ruat dicit pſeuerare: ſed nō dicit continere: niſi fortiter paſſionatus paſſiōes illas uincat. Nā nullus cōtinet: niſi cōtra paſſiōes ſe teneat. Ideo. 7. ethi. dicit: q̄ cōtinētia elegibilior eſt q̄ perſeuerantia. ¶ In tertio autē gradu bonorū ſunt tēperati. Illi enī tēperati eē dicunt: qui nō ſolū modicū paſſionati pſeuerāt: q̄ faciūt pſeuerātes: uel cōtra fortes paſſiones ſe tenēt: q̄ faciūt continētes. Sed ſunt ita caſti in appetitu & habēt tā moderatas paſſiones: & quaſi pugnā non ſentiūt: & delectabile eſt eis benefacere. Sicut ergo pſeuerātes opponunt mollibus: & continentes incontinentibus. Sic tēperati opponuntur intēperatis. Nā ſicut delectabile ē intemperatis mala facere: ſic delectabile eſt tēperatis bona opari. ¶ In quarto & in ſupremo gradu bonoꝝ: ſunt hoies díuini. Nam ſicut aliqui hoies ſunt beſtiales: & ſunt mali ultra modū hoium. Si aliqui ſūt quaſi díuini: & ſunt boni ultra modū humanū. Vñ & philoſophus circa principiū. 7. eth. dicit q̄ Homerus refert de Hectore: q̄ Rex Priamus pater ſuus dicebat de ipſo: q̄ erat ualde bonus: ꝓpter qđ nō uidebatur exiſtere puer uiri moralis: ſed dei. Virtus aūt illa ꝑ quā quis debet eſſe bonus ultra modū humanum: appellatur a philoſopho herroyca. i. principās & dominatiua. ¶ Ex hoc ergo māifeſte patet: q̄ reges & princípes ſi debēt recte dominari: nō ſufficit eos fugere oēs gradus malorū: & q̄ non ſint: nec molles: nec incōtinentes: nec intēperati: nec beſtiales: ſed oportet eos eē in ſummo gradu bonoꝝ: qa enī aliis dominari principari deſiderant: oportet q̄ hēant uirtutē illā: q̄ eſt dominās & pricipās reſpectu aliarū q̄ habētes ſūt boni ultra modū aliorū: & ſunt quaſi hoíes diuini. In hoc gradu debent eſſe reges & principes: & ſi in talí gradu eē decet bonos et pfectos pricipes ſeculares: quales eē debeāt: eccleſiaſtice principantes prudentis iudicio relinquatur.

¶ Quot ſunt gradus uirtutis: & cuiuſmodi uirtutes hīe debeāt reges & prici. Ca. xxxiii.

d ISTINGVVNT tā Macrobius q̄ Plotinus q̄ttuor gradus uirtutū. Nā q̄dā ſunt polliticæ: q̄dā purgatoríæ: q̄dā purgati aí: q̄dā exēplares. Dicūt āt qdā uirtutes exēplares cē in ipſo deo. Virtutes āt pollíticas eē uirtutes acq̄ſitas: ꝑ quas hoíes bene ſe hñt in rebus hūanís. Sed uirtutes purgatorías & purgati aí dicūt eſſe uirtutes ifuſas: ꝑ quas qui bene ſe hēt ad díuina. Circa diuina aūt aiunt: ē duplex gradus. Nā aliqui ſunt tēdētes & exiſtētes ī diuina ſimilitudine. Et tales dicunt hēre uirtutes purgatorias. Aliqui uero ſunt quodāmō iā aſſecuti ſimilítudinē illā: & tales hēre dicunt uirtutes purgati aí. Sed hii licet ſm ſe uera dicāt: nō tñ uidēt accedere ad intentionē eoꝝ q̄ hoc mō de uirtutibus ſunt locutí. Nā philoſophi nō loquebant niſi de uirtutibus acq̄ſitís. Virtutes āt infuſas nō poſuerūt: oēm ergo uirtutē quā ponebāt dicebāt eē acq̄ſitā. Sectādo ergo philoſophoꝝ uiā dicere poſſumus: q̄ ſicut ē dare diuerſos gradus bonorū: ſic ē dare diuerſa uirtutū gña: ita q̄ ſm q̄ alíqs excellētius bonus & excellētiorē gradū uirtutū hēt: ſicut ergo phūs īnuit q̄ttuor gña bonorū: ut patet ex capitulo p̄cedēti: qa ait aliquos eē pſeuerātes: aliquos cōtinētes: aliquos tēperatos: aliquos uero diuios. Sic poſſumus diſtiguere q̄ttuor ordines uirtutū: ita q̄ cuilibet generi bonorū dem⁹ ſuū ordínē uirtutū. Dicemus ergo q̄ pſeuerātes habēt uirtutes pollíticas: cōtinētes purgatorias: tēporati uero hñt uirtutes purgati aí. Sed diuini hñt uirtutes exēplares: ꝓpter quod ſicut

diuini

diuini meliores ſunt tẽperatis: tẽperati cõtinẽtibus: continẽtes pſeuerãtibus: ſic uirtutes exẽplares excellũt uirtutes purgati aĩ. Virtutes uero purgati aĩ excellunt purgatorias & purgatoriæ pollíticas. Quod aũt hæc genera uirtutũ adaptari debeãt pdictis generibus bonoꝝ: patet p Plotinũ dicẽtẽ: qꝫ primæ uirtutes. ſ. pollíticæ molliũt. i. ad medium reducũt. Secũdæ. ſ. purgatoriæ auferũt. Tertiæ q̃ ſunt purgati aĩ obliuiſcunt᷑: ſed q̃rtis. ſ. exemplaribus nefas ẽ turpe aliquod noíari: quare bene dictũ eſt qꝫ pſeuerãtibus cõpetũt uirtutes pollíticæ: qa pſeuerãtes ut dicebat᷑ opponunt᷑ mollibus: & ſufficit ad hoc qꝫ aliqs pſeueret qꝫ teneat ſe i medio. Virtutes ergo pollíticæ q̃ molliũt. i. diſponũt aíum ad benefaciẽdũ: & reducũt ipm ad mediũ cõpetũt pſeuerãtibus. Sunt ãt hmói uirtutes minimæ inter uirtutes alias & pſeuerãtes loquẽdo de pſeuerãtía ut de ea phũs loquit᷑: tenẽt infimũ gradũ i genere bonorũ. Cõgrue ergo hmõi uirtutes cõpetunt pſeuerãtibus: ſed purgatoriæ cõpetũt cõtinẽtibus. Nã ex hoc aliqs eſt cõtinẽs qa tenet ſe & abſtinet ſe a delectatiõnibus ſenſibilibus. Continẽtes. n. ſunt eũtes in paſſionibus & pugnãt cõtra ipſas. Modꝰ aũt uincẽdi eas ẽ auferre & remouere ſe de eis. Ideo cõtinẽtibus dicunt᷑ cõpetere uirtutes purgatoriæ quorũ officiũ eſt auferre & abſtinere nos a paſſionibꝰ ímoderatis. Virtutes uero purgati aĩ cõpetũt tẽpatis: nã iſtæ nõ auferũt ſed obliuiſcũt᷑. Tẽperatus. n. hẽt ſic appetitũ caſtigatũ: qa quaſi pugnã nõ ſentít ſed obliuiſcit᷑ paſſionũ ímoderatarũ: & quodãmõ delectabile ẽ ei benefacere. Merito ergo talis dicit᷑ hẽre uirtutes purgati aĩ faciẽtes ipm oblíuiſci paſſiones illas crebras: qa iã hẽt aíum purgatũ & caſtigatũ: ut nõ ſit ei curæ de talibus paſſionibꝰ. Quartæ uero uirtutes uidelicet exẽplares adaptari poſſunt hoíbus diuinis: tales qui enĩ pfecti adeo debẽt eẽ: ut ſint aliorũ data regula & exẽplar.

¶ Declaratũ eſt ergo primũ qꝫ in principio capituli ꝓponebat᷑: uidelicet díuerſos eẽ gradus uirtutũ. Declarare uero ſm & oſtendere cuiuſmodi uirtutes regibus & pricipibus cõpetere debeãt. Si intelligant᷑ p̃habita nullã difficultatẽ habẽt. Dicebat᷑ ſupra qꝫ reges & principes: nõ ſufficit eẽ pſeuerãtes: cõtinẽtes & tẽperatos: ſed decet eos quodãmõ eſſe diuinos. Virtutes uero cõpetentes eis poſſunt exẽplares dici: qa ipſí aliorũ debẽt eẽ regula exẽplaris. Tantæ enĩ bonitatis debet eſſe príceps: ut qlibet ſuus ſubditus accipiat índe formã uiuẽdí: & cognoſcat defectũ ſuũ uidens uitã & pfectionẽ principãtis. Quare apud reges & principes nõ ſolũ deteſtabile eſſe debet eos turpia opari: ſed ẽt noíare & audire turpia nefas eẽ debet. Bene ergo eis cõpetũt exẽplares uirtutes: qbus ſm Plotinũ nefas ẽ turpia noíari: ſed cũ tãtæ bonítatis nullus eẽ poſſit abſq; dei gratia & eius auxilio: quãto reges & principes alios excellere debẽt: tãto ardentius decet eos diuinã gratiã poſtulare. In hoc ergo elidit᷑ philoſophorũ elatio. uolẽtiũ qꝫ ex putís naturalibus poſſem⁹ oía mala uítare: & perfectã bonitatẽ acquirere.

¶ Quod bonarum diſpoſitionum: quædam ſunt uirtutes: q̃dam ſupra uirtutes: quædam annexæ uírtutibus: quædam diſpoſitæ ad uirtutem. Capitulum. xxxiiii.

DICEBATVR enim ſupra qꝫ licet largo mõ accipiendo uirtutes: oís bona diſpoſitio mẽtis poſſit duci q̃dã uirtus: attñ bonaꝝ diſpoſitionũ magis ſunt annexæ & amminiculãtes uirtutibꝰ: & diſponẽtes ad uírtutẽ: q̃ ſint uirtutes. Sic ẽt q̃dã diſpoſitiones bonæ magis debẽt dici ſupra uirtutes q̃ uirtus. Sed qũo hoc eẽt nõ ꝓbabat᷑: qa nõdũ declarata erãt ea per q̃ hæc oía inoteſcũt. Sed uiſis p̃habitís oñdere quõ hæc ſic ſe hñt: nõ ẽ difficile. Nã embulia & ſilẽſis ſine conſiliatiua & iudícatíua uirtutes ſunt: accipiẽdo uirtutẽ large. Vñ & phũs. 6. ethi. eas uirtutes appellat. Accipiẽdo uirtutẽ tñ ut hic de uirtute loqmur: aliquo mõ deficiũt a rõne uírtutis. Nã ut dicit᷑. 2. ethi. qꝫ ad uirtutẽ pertinet primo ſciẽs: deinde eligens:

& tertio firme & imobiliter operari: q̄re cū embulia consiliet: sinensis iudicet. Prudētia p̄cipiat firmiter & imobiliter opera fidei se cūdū consiliata & iudicata. Prudētia q̄ imediatius se tenet ex parte operis est potior: & magis hēt rationē uirtutis q̄ consiliatiua & iudicatiua: ille ergo magis sunt adminiculātes & deseruientes uirtuti q̄ sint uirtutes. Bene ergo dictū est q̄ bonarū dispositionū: q̄dā sunt adminiculātes & annexæ uirtutibus sed q̄dā sunt disponētes ad uirtutē: ut perseuerātia & continētia. Continentia. n. nō p̄prie est uirtus qa uirtuoso delectabile est benefacere. Continens eni licet non sequatur passionē sed rōnē: tñ qa non est continens: nisi qa cōtra passiones se tenet: rōne pugnæ q̄ sentit: non est ei delectabile benefacere: q̄ diu ergo aliqs est continēs: & q̄ diu hēt passiones fortes: non hēt p̄fectū usum rōnis & uirtutis. Att̄ uincēdo passiones illas dispo nit̄ ut sit uirtuosus: quare cōtinētia licet possit dici uirtus large accepta uirtute. Magis tñ uidet̄ esse dispositio ad uirtutē q̄ uirt⁹. Sed cū cōtinētia potior sit q̄ p̄seuerātia: accipiēdo p̄seuerātiā ut de ea loquit̄ phūs: deficit a rōne uirtutis: pp qd̄ nō est uirtus. Sed uel ē dispositio ad uirtutē: uel est q̄dā conditio sequēs uirtutem. Declarare ergo qūo p̄seuerantia est dispositio ad uirtutē: & qūo est conditio sequēs uirtutē: non ē p̄ntis speculatiōis: Sufficit aūt ad p̄ns scire q̄ loquendo de p̄seuerātia ut supius dicebat̄: & ut de ea loquit̄ phūs: ē q̄dā dispositio ad uirtutē. Virtus āt heroyca: quā diuinā uocare possum⁹: magis est supra uirtutē q̄ sit uirtus. ¶ Vñ phūs. 7. ethi. loquens de hac uirtute ait: q̄ nō est uirtus sed qd honorabili⁹ uirtute. Cū ergo prudētia: iustitia & alia: de qbus supius tractauimus: sint uirtutes. Consiliatiua & iudicatiua sint annexæ uirtutibus: qa sunt adminiculātes annexæ prudentiæ. Continentia uero et p̄seuerātia sint dispositiones ad uirtutē. Heroyca sit supra uirtutē: bene dictū ē: q̄ bonarū dispositionū q̄dā sunt uirtutes: q̄dā annexe uirtutibus: quædam disponentes ad uirtutes: quædam uero sunt supra uirtutes. Vt ergo reges & principes possint bonas dispositiones mentis habere decet eos hæc genera dispositionum cognoscere.

¶ Incipit tertia pars primi libri de regimine principum.

¶ Quot sunt passiones animæ: & quomodo accipiendus est earum numerus.

EXPEDITIS duabus partibus huius operis: qa ostensum est in quo reges & principes suū finē ponere debeāt: & qūo oportet eos uirtuosos esse. Restat exequi de tertia parte huius primi libri oñdēdo quas passiones & quos motus ai reges & principes debeāt imitari. Sed cum hoc sciri non possit nisi prius sciuerimus: quot sunt hmōi passiones & quæ illarū sunt magis principales: & quæ sunt laudabiles: & quæ uituperabiles. Ideo de hiis primo tractabim⁹ accipiēdo aūt numerū passionū. Sicut dicebamus esse duodecim uirtutes: sic dicere possumus q̄ sunt duodecim passiones: uidelicet: amor odiū: desideriū: abhoīatio: delectatio: tristitia: spes: despatio: timor: audacia: ira: & mā suetudo. Computabat̄. n. supra māsuetudo inter uirtutes sed hoc est p̄pter uocabulorū penuriā: ut ait phūs. 4. ethi. Māsuetudo eni p̄prie noīare uidet̄ passionē oppositā iræ. Sed cū sit quædā uirtus inter irā & māsuetudinē: qa uirtutē illā proprio noīe noīare nescimus: noīamus eā noīe māsuetudinis: eo q̄ illa uirtus plus cōicat cū māsuetudine qua cū ira. Erit māsuetudo æquiuocū ad uirtutē: & ad passionē oppositā iræ. Si q̄s aūt laborare uellet cuilibet posset inuenire nomē p̄priū. Sed cū cōstat de re: de uerbis minime est curādū. ¶ Enumeratis ergo passionibus sic pōt accipi earū numerus: qa passiones p̄prie esse non hñt nisi in appetitu sensitiuo. Appetitus. n. intellectiuus qa non est uirtus in corpe: siue non ē uirtus affixa organo: ab huiusmodi

Enumerate' passiones

huiusmodi passionibus ē semotus: erit ergo ois passio ut de passione loquimur in appetitu sensitiuo. Sensitiuus aūt appetitus ut supra diffusius diximus: diuiditur in irascibilē & cōcupiscibilē. Predicte ergo passiones sic distinguūt: quia primæ sex uidelicet: amor odiū: desideriū: abhoiatio: delectatio: & tristitia: ptinēt ad concupiscibilē reliquæ uero sex ad irascibile st spectant. Numerus ät passionū concupiscibilis sic accipi pōt: quia ois passio & ois motus aiæ ptinens ad concupiscibilē: uel sumit' respectu boni uel respectu mali. Si respectu boni: hoc est tripliciter. Nā erga bonū p concupiscibilē tripliciter passionamur. Nā bonū appræhensum primo nobis placet: secūdo tēdim⁹ in ip̄m: tertio adepto quietamur i eo. Prout ergo nobis bonū aliquod placet: est in nobis amor: sed prout tēdimus in ip̄m hēt esse in nobis desideriū: prout uero quietamur in eo existit in nobis gaudiū & delectatio. Amor ergo desideriū & delectatio sumunrur respectu boni. Odiū uero abhoiatio & tristitia: sumunt' respectu mali. Nā prout malū nobis displicet ē odiū prout uero ip̄m fugimus: est abhoiatio: sed prout eo adepto dolemus hēt esse tristitia: ¶ Viso qūo accipiunt' passiones concupiscibiles. Restat uideræ qūo sumēde sunt passiones irascibiles. Differūt ät hæ passiones ab illis: qa passiones concupiscibiles respiciunt bonū & malū absolute sumptū. Sed passiones irascibiles respieiūt bonū & malū in eo q̄ arduū. Huiusmodi ergo passiones uel sumūtur respectu bōi uel respectu mali. Si respectu boni: hoc est dupliciter: qa uel ut in ip̄m tēdimus: & sic est spes: nihil ē enī aliud spes q̄ tēdere in aliquod bonū arduū. Circa enī bona absolute sumpta pōt eē amor: uel desideriū: uel delectattio: nō tñ est spes circa aliqua bona: nisi hēant rōnē ardui: quare si tēdimus in bonū arduū dicit' esse spes: sed si a tali bono defícimus: habet eē desperatio. Spes ergo & desperatio sumūt' respectu boni. Alíæ uero passiones irascibiles sumūtur: respectu mali. Nā malū dupliciter pōt' considerari: uel ut futurū: uel ut p̄sens. Si considerétur ut futurū hoc est dupliciter: uel ut ip̄m aggredimur: & sic ē audacia: uel ut ab eo refugimus: & sic est timor. Si uero malū sit præsens hoc etiā est dupliciter: qa uel ex hoc cō surgimus ad faciēdā uindictā: & sic ē ira: uel a tali uindicta deficim⁹: & sic est māsuetudo Cum ergo nō possint pluribus modis uariari. Nostri. n. motus & nostræ affectiones i uniuerso duodecim erūt passiones: sex ptinētes ad concupiscibilē: & sex ad irascibilē. De qbus oibus in Rethoricis díffusius díxim⁹. Hæc aūt sufficiāt superficialiter pertrāsire:

¶ Quæ prædictarum passionū sunt priores: & quæ posteriores: & quem ordinem habent adinuicem. Capitulum. ii.

QVIA nullus bene seipsum regere pōt: nisi sciat q̄ passiones sugiēdæ: & q̄ prosequēdæ Sed i hoc primo libro determinare intendimus de regimine sui. Videndū est quot sunt passiones & quē ordinē habēt adinuicē: & q̄ sunt magis principales: & q̄ minus: & qūo una passio reducitur ad aliā: qa ex oibus aliis magis innotescit nobis natura ip̄arū passionum: qua inspecta cognoscere possum⁹ q̄ sunt laudabiles: & q̄ sunt uituperabiles: & q̄ sunt sequēdæ. & quæ sunt fugiēdæ. ¶ Viso ergo quot sunt passiones & qūo accipit' earū numerus uidendū ē quē ordinē habeāt ad se inuicē. Ordo autē earum dupliciter pōt accipi: uel singulariter: uel p cōbinationē. Accipiēdo ergo hmōi ordinē fm cōbinationē: dicere possumus primas passiones esse amor & odiū. In secūdo uero gradu sunt desideriū & abhoiatio. In tertio uero spes & desperatio. In quarto aūt timor & audacia. In quinto aūt ira & mansuetudo. Vltimæ aūt passiones sunt delectatio & tristitia. Delectatio enī & tristitia cōsequuntur ad oēs alias passiones. Nā quacūq; passione quis passionetur uel delectatur: uel tristatur. Ideo hæ duæ passiones post omnes alias collocāde sunt. Amor aūt & odiū

sunt simpliciter passiones primæ: Nã sicut delectatio tristitia ad oẽs alias passiones cõsequuntur: quia oẽs aliæ passiones: uel terminantur ad delectationẽ uel ad tristitiã. Sicut amor & odiũ alias passiones p̃cedũt: quare oẽs aliæ passiones sumunt originem: uel ex amore: uel ex odio, quicũq; enĩ passionatur aliq̃ passiõe: uel sic passionatur: quia amat. uel quia odit. Post amorẽ aũt & odium esse habẽt desideriũ & abhominato. Nã desideriũ imediate innitit' amori: cũ enĩ amamus aliqd uel desideramus ip̃m hẽre: uel si ip̃m hẽamus desideramus conseruari ĩ habendo ip̃m: abhoiatio uero imediate initit' odio qa statim cũ odimus aliquid abhoiamur illud: quare sicut amor & odiũ sunt passiones primæ: sic desideriũ & abhominatio sũt passiones secũdæ. In tertio autem loco ponendæ sũt spes & desperatio. Nã spes & desperatio cũ sumant' respectu boni: p̃cedũt timorẽ & audaciã: irã & mansuetudinẽ. Nã cũ aliquid prius sit futurũ q̃ præsens: timor & audacia q̃ sumuntur respectu mali futuri p̃cedunt irã & mansuetudinẽ: quæ sumunt' respectu præsentis. ¶ Plane ergo patet: quẽ ordinem habẽt dictæ passiones si sumant' binæ & binæ. Acceptæ uero singulariter sic ordinari debent: qa amor est prior odio: desiderium abhominatione: spes desperatione: timor audacia: ira mansuetudine: delectatio tristitia. ¶ Amor enĩ est prior odio: quia semp passio sumpta respectu boni ẽm q̃ hmõi prior est passiõe sumpta respectu mali. Nam appetitus per se & primo tendit bonũ. Si aũt refugit malũ: hoc est ex consequenti: inquantũ fugere malũ habet rationẽ boni. Amor ergo est omnino primus motus & prima passio. Nam ipsum odiũ ex amore sumit originẽ: nisi amaremus aliquid nihil abhominaremur uel haberemus odio. Nã quia diligimus bonũ & iustitiam odimus & abhominamur fures & iniustos. Desideriũ aũt quod innititur amore p̃cedit abhominationẽ quæ initit' odio spes uero p̃cedit desperationẽ. Nã si primũ uolitũ est bonũ: & quid est uolitũ est uolitũ sub rõne boni: passio quæ magis coniungit nos bono ẽm quod hmõi p̃cedit alias passiones: & quia tẽdere in bonũ est magis cõiungi bono q̃ deficere ab ipso: spes per quã tẽdimus in bonũ p̃cedit desperationẽ p quã deficimus ab ipso: timor autẽ p̃cedit audaciã. Nã sicut quia appetitus per se & primo intẽdit cõiungi bono. Ideo passio quæ tẽdit in bonũ est prior passione quæ deficit ab ipso. Sic qa refugere malũ hẽt rõnẽ boni: ideo timor p quẽ refugimus malũ: prior ẽ audacia p quã aggredimur ip̃m. Ira ãt in genere passionũ est prior mãsuetudine. Nã mansuetudo ꝓprie nõ est passio: sed magis est defecere a passiõe: ideo in genere passionũ ira mãsuetudinẽ p̃cedit. ¶ Vtrũ aũt ẽm aliquẽ alium modũ mãsuetudo p̃cedit irã inuestigare non est p̃sentis negocii. Delectatio aũt quæ est respectu boni prior est tristitia q̃ est respectu mali: qa ergo uisum est quot sunt passiones: & quõ ordinant' ad inuicẽ: ex hiis q̃ dicta sunt aliquo mõ figuraliter & typo inotescit in nobis natura ipsarum: qua cognita cognoscere possumus quõ sint prosequendæ: & quõ uitãdæ passiones p̃dictæ. Quod scire tãto magis decet reges & principes quanto per passiones ipsorum maius ualet induci malum & põt bonũ excellentius ĩpediri. De hoc tamen infra diffusius tractabitur.

¶ Quomodo decet reges & prícipes se habere ad odium & ad amorẽ. Capitulũ .iiii.

PASSIONES tñ qa diuersificant regnũ & uitã nostrã: ideo necessariũ ẽ ostẽdere quõ nos hẽre debeamus ad illas oportebat ergo enumerare oẽs passiones ut sciremus numeꝝ passionũ de q̃bus determinare debemus: oportebat etiam oñdere ordinẽ earũ ut sciremus quo ordine determĩarem⁹ de illis: q̃re cũ amor & odiũ sint passiões primæ: prius uidẽdũ est quõ deceat reges & principes eẽ amatiuos & oditiuos: & ut

nos: & ut oñdam⁹ nomẽ amoris: ñ solũ ut ẽ passio ꝑprie sumpta: sed etiã ut reperitur in appetitu sensitiuo & ītellectiuo. Dicere pos sum⁹ qꝫ semp obiectũ amoris est bonũ. ubi ergo repit magis rõ bõitatis ibi eẽ debet magis pricipalis & magis itensus amor. In bonis ãt diuinis & in bonis cõibus: magis repit rõ bonitatis q̃ in bono priuato. modus ergo quo quilibet debet eẽ amatiuus: ẽ ut prio & pricipaliter diligat bonũ diuinum & cõe. Nam in bono diuino magis habet esse bonitas uniuscuiusq; q̃ ẽt in seipso. Bonum. n. diuinum est conseruatiuũ boni nr̃i. ymo & si annihilatũ eẽt bonũ nr̃m: de⁹ unde uellet posset illud reficere. q̃re cũ nullus hõ sine diuino auxilio possit seip̃m bonũ facere uel se i bonitate cõseruare dictat naturalis ratio ut magis diligat deũ q̃ seip̃m: qa bonũ uniuscuiusq; pricipaliter ẽ a deo & excellentius seruatur in deo q̃ in seipso & quia cõmune bonũ est diuini⁹ q̃ singulare. ut dr̃ .1. ethi. & quia in cõi bono icludit bonũ priuatũ semp bono priuato ꝑponendũ est cõe bonũ. naturaliter. n. uidemus partẽ se exponere pro toto. ut brachiũ se exponit piculo pro corpore. ex naturali .n. instinctu cũ qs uult pcuti ne uulnerent mẽbra a quib⁹ principaliter depẽdet sal⁹ corpis: & ne totũ corpus peat brachiũ piculo se exponit. Sic etiam antiqtus si perspeximus ciuitatẽ aliquã dñari & tenerr̃ mõarchiã. hoc erat: qa ciues pro republica nõ dubitabãt se morti exponere. Dilectio. n. quã habebãt romãi ad rẽ publicã fecit romã eẽ pricipãtẽ & mõarchã hoc ergo mõ quoslibet hoies decet eẽ amatiuos: ut prio & pricipaliter diligant bonũ diuinũ & cõe. ex cõsequẽti uero bonũ ꝑprium & priuatũ. maxie tñ hoc decet reges & pricipes qd̃ triplici uia declarare possumus. Regia. n. dignitas q̃tũ ad præsens ad tria cõparari põt. s. ad tyrãnidẽ: cui contrariat. ad uirtutes: qb⁹ debet ornari. & ad uitia q̃ debet fugere. ¶ Pria uia sic patet. nã ut supi⁹ dicebat & ut phũs in poll'. probat differẽtiã esse iter regẽ & tyrannũ. qa rex pricipaliter itendit bonũ cõe: & intẽdẽdo bonũ cõmune itendit bonũ ꝑpriũ. qa saluato regno saluatur & rex. Tyrãnus ãt ecõtrario principaliter intendit bonũ priuatũ. ex cõsequẽti ãt & quasi p accidẽs itendit bonũ cõe. Inquã tũ ex bono cõi cõsurgit sibi aliqd̃ bonũ priuatũ. Si ergo modo opposito se habent reges & tyrãnides. cũ mod⁹ amoris tyrãnici sit ut bonũ priuatũ præpõat bono cõi. modus amoris regis eẽ debet ut bonũ cõmune ꝑponat priuato bono. ymo q̃a speciali mõ rex & quilibet pricipãs est minister dei & p sõa publica & cõis. Speciali mõ spectat ad reges & pricipes bonũ diuinũ & cõe præponer̃ cuilibet priuato bono. Secũdo hoc idẽ patet si cõsiderẽt uirtutes qb⁹ decet reges eẽ ornatos. sicut. n. detestabilius est in magistro carere scia q̃ in discipulo qa magister est in statu in quo ip̃e decet sciam aliis tradere. sic detestabili⁹ est in rege carere uirtutibus q̃ in subditis. q̃a stat⁹ regib⁹ requirit ut inducat alios da uirtutẽ. Inter cætera ãt quæ inducere possent alios ad uirtutes est: ut bonũ diuinũ & cõmune principaliter diligãt. Nam si rex pricipaliter bonũ cõmune intẽdat studebit ut habeat memoriã ꝓteritorũ & prouidẽtiã futuroꝝ ut sit expert⁹ cautus & ut habeat omnia quæ ad prudẽtiã requirunt. per quã possit melius suum populũ regere. ymo si bonũ cõmune ꝑponat bono priuato. tanto magis studebit ut prudentia polleat tãto maior prudẽtia requirit ad custodiendũ bonũ cõe q̃ proprium. Erit ergo prudens sic ẽt erit iustus. qa bonum cõmune potissime per iustitiã cõseruat. Erit magnanimus qa bona cõmunia maxie sunt ardua & magno honore digna in q̃ magnãimus tẽdit. Erit magnificus. quia fm phũm .4. ethi. Magnificentia potissime habet eẽ circa diuina & cõmunia. Erit fortis quia cũ bonum cõmune ꝑponat bono priuato nõ dubitabit ẽt personã exponere si uiderit qꝫ expediat regno. Erit tẽperat⁹. quia si inten

tio sua principaliter uersetꝫ circa bonū regni spernet delectationes sensibiles imoderatas ne per eas impediatꝫ debita cura regni. ut ergo sit ad unū dicere amor diuini boni & cōis inductiuus est ad uirtutes singulas. Considerando ergo uirtutes quibus decet reges & principes eē ornatos principaliter debent diligere bonū diuinū & cōe. Tertio hoc idē patet si considerentꝫ uitia quæ debent fugere. Nā sicuti amor diuinus & boni cōis inducit ad oēm uirtutē. sic iordinatus amor, prius inducit ad oē uitiū. talis, n. sunt tyranni uolentes explere uoluptatē propriā & querentes excellentiā singularē propter qd̄ fiunt iniuriatores aliorū: deprædant sacra: expoliant populū oēm iniustitiā exercent. Vñ & ualerius maximus de Dionisio cicilia no recitat. qui cū eēt tyrannus erat amator proprii cūmodi depopulabat uerbes exspoliabat ciuitates: & deprædabat sacra. ¶ Viso qūo reges & principes se hr̄e debeant ad amorē: quia principaliter debent amare bonū diuinū & cōe de facili patere pōt qūo se hr̄e debeant ad odiū. Nā amor est prim⁹ motus & prima passio ex qua ois alia sumit originē. ut si hō diligit iustitiā & ueritatē odit fures qui contrariantꝫ iustitiæ. & detractores qui contrariantꝫ ueritati. & qui diligit corporalē uitā timet gladiū qui eā tollit timor ergo & odiū & breuiter ois passio siue ois motus animi ex amore sumit originē. potissimū ergo in intentione cuiuslibet eē debet quid amandū. Oñso ergo qūo reges & principes quodā speciali mō præ aliis diligere bonū diuinū debent: & cōe quodā speciali mō præ aliis odire debent quæ cōtrariātꝫ bono diuino & cōi. Hmōi āt sūt opa iniusta & cōtūeliosa & uniuersaliter oia uitia q̄re cū de rōne odii sit extermiare nunquā satiari nisi exterminet. ut dr̄ .12. retho. Decet reges & principes amare iustitiā & odire uicia ut nō satientꝫ nisi ea extirpent & exterminent per se .n. hoies nō sunt exterminandi & odiendi: sed quia uitia sunt extirpandaꝫ & odienda. si nō possint aliter uicia exstirpari. nec pōt aliter durare cōe bonū. nisi exterminando maleficos hoies. exstirpandi sunt tales ne pereant cōe bonū. amare ergo cōe bonū: & odire malefica quæ ei contrariantꝫ: tanto magis decet reges & principes quanto magis sunt persona publica & cōmunis.

¶ Qūo & quæ debeāt reges & principes desiderare & abhoiari. Ca. iiii.

¶ Igto de amore & odio q̄ sunt passiones priæ. Dicere restat qūo reges & pricipes se hr̄e debeāt ad desideriū & abhoiationē q̄ sūt passiones secūdæ. ¶ Differt āt desideriū ab amore. Et abhoiatio differt ab odio. Nā gesta moralia quodāmō rebꝰ naturalibꝰ sūt similia. Nā sicut corpora naturalia p suas formas ut p grauitatē uel p leuitatē q̄dā tēdūt i loca ꝓpria. sic p amorē tēdit qs i bonū sibi ꝓportionatū & cōueniēs i grauibꝰ: ergo & leuibꝰ est tria cōsiderare. Prio formā grauis uel leuis p quā cōformatꝫ loco sursū uel deorsū. Secūdo est ibi cōsiderare motū p quē tēdūt i talē locū. Tertio stationē & qtē p quā quiescūt i dicto loco. Sic & i gestis moralibꝰ ut cōiter pōitꝫ ē tria cōsiderare. Nā cū bonū alicui qd̄ apꝓhēdimꝰ prio p amorē & p q̄dā cōplacētiā ei cōformāur ꝙo p desideriū i ipm tēdimꝰ tertio p delectationē qtāur i ipm. ergo amor nos cōformat desideriū nos mouet: & delectatio nos qtat. Et qd̄ dictū est de bono respectu amoris: desiderii: & delectationis. ut supra tāgebatꝫ. Intelligēdū ē de malo respectu odii: abhoiatiōis: & tristitiæ. Nā sicut bonū ut ē amatū ei cōformāur. ut ē desideratū i ipm tēdimꝰ. ut ē adeptū delectamur i ipo. Sic malū ut ē oditū ē aliqd dissplicēs & difforme uolūtati nr̄æ ut ē abhoiatū ab eo refugimꝰ & si cōtigat ipm adipisci dolemꝰ & tristamur. desideriū ergo licet nō sit idē q̄ amor. mensurā tñ & modū debet suscipe ex amore. Sic & abhoiatio licet nō sit idē q̄ odium: tñ ex odio debet mensurā

suscipere

ſuſcipe. Sic.n.in naturalib⁹ uidem⁹ ꝙ licet mot⁹ deorſū nō ſit idē ꝙ forma grauis naturaliter tñ mot⁹ deorſū ſūit mēſurā & modū ex grauitate. ut q̄to aliq̄ ſunt grauiora: tāto ueloti⁹ mouēt ad mediū. q̄re ſi uidere uolum⁹ qūo reges & pricipes debeāt aliqua deſiderare & abhomiari, uidēdū ē qūo debeāt amare & odire. Videm⁹ āt i ſingulis artib⁹ ut ꝓbat prīo poli. ꝙ finis appetit in infinitū. Ea āt q̄ ſunt ad finē appetūt ſm modū & mēſurā ipſi⁹ finis. ut medic⁹ itēdit inducere ſanitatē, iquātū pōt maiorē & meliorē q̄ ſanitas i arte medicinæ itēdit ut finis potionē āt & flebotomiā nō itēdit q̄to maiorē pōt. qa tūc extermiaret infirmū: ſed itēdit ſm modū & mēſurā ſanitatis. cū ergo in arte regnādi & pricipādi pricipaliter & finaliter itēdat ſal⁹ regni & pricipat⁹ ſicut in arte medicādi pricipaliter itēdit ſanitas corporis. naturaliter decet reges & pricipes in tēdere & amare bonū regni & cōe. q̄re ſi deſiderū debet mēſurā ſūere ex amare, pricipaliter reges & pricipes debēt deſiderare bonū ſtatū regni, ut ꝙ q̄ regno ſunt bñ ſe habeāt ad diuina q̄agāt opa uirtuoſa. ꝙ ſint i eis pax & trāq̄llitas: ꝙ iter eos debita ſeruet iuſtitia & cætera talia a qb⁹ p ſe & eſſētialiter depēdet bon⁹ ſtat⁹ regni. alia āt deſiderare debēt ut hñt ordinē ad iſta. diuitias ergo & ciuilē potētiā & cætera talia bōa i tm̄ deſiderar debēt iquātū p ea pñt coherere malos pūire iniuſta. & facere talia a q bus regni ſal⁹ facere uidet. ¶ Viſo q̄re & qūo reges & pricipes cōſiderare debēt. qa ſicut debēt amare prio & pricipaliter bonū diuinū & cōe: & alia āt ſunt deſiderāda ut ordināt ad iſta: De leui ergo patere pōt q̄ & q̄lia abhoiari debēt. qa pricipaliter ſūt abhoianda q̄ exp̄ſſi⁹ cōtradicūt bono diuino & cōi, alia āt abhoianda ſunt ex cōſeq̄nti. Hmōi āt abhoiationē & deſideriū tāto magis decet reges & pricipes: q̄to magis eos decet hr̄e curā de bono regni & cōi. q̄ ſunt āt illa q̄ regnū cōſeruāt i bono ſtatu: & qūo rex ſe debeat hr̄e ad ip̄m regnū, in tertio libro diffuſius oſtendetur.

¶ Qūo reges & pricipes ſe hr̄e debeāt circa ſpē & deſperationē. Ca.v.

c VM determinam⁹ de ordie paſſionū aīæ: dixim⁹ ꝙ amor & odium erāt paſſiōes prīæ. deſideriū uero & abhoiatio erāt paſſiōes ſecūdæ: poſt has āt tertio loco collocādæ erāt ſpes & deſpatio. Reſtat uero reges & pricipes ſe hēre debeāt circa ſpē & deſpationē. Sed ſi cōſiderēt dicta p̄hita nō ē difficile ſcire qūo reges & pricipes ad hoc ſe hr̄e debeāt. Dicebat. n. ſupra ꝙ eos eē decet humiles & magnāimos. cū ergo humilitas moderet ſpē. qa humiles cognoſcētes defectū ꝓpriū nō ſperāt ultra q̄ debeāt. ¶ Maganitas uero reprimit deſpationē: qa magnanimū ꝓpter difficultatē opis nō deſpant. ſi reges & pricipes fuerit humiles & magnanimi ſpabūt ſpanda: ꝓpter magnanimitatē: & nō ſpabūt nō ſpanda ꝓpter humilitatē. Poſſum⁹ āt q̄drupliciter oñdere ꝙ decet reges & pricipes decēter ſe hr̄e circa ſpē: & ſpare ſpanda & aggredi aggrediēda. Nā ſi reges nihil ſparēt: & nihil aggrederēt eēnt puſillāimes & nō debite ꝓtractarēt negocia regni. Sūt āt i ſpe ut cōiter pōit. 4. cōſiderāda: ꝓpter q̄ arguere poſſum⁹: ꝙ decet reges & pricipes eē bñ ſpantes. ſpes. n. prio eſt de bono. nā de malo nō eſt ſpes: ſed tīor. Secūdo de arduo. Nā licet quod cūq; bonū poſſit eē amor uel deſideriū. ſpes tñ eſſe nō hēt. niſi circa bonū arduū. null⁹. n. ſpare dr̄ niſi ſibi uideat eē bonū arduū & difficile. Tertio ſpes hēt eē circa bonū futurū. de p̄ſentib⁹. n. bōis nō eſt ſpes. licet poſſit eē gaudiū & delectatio. Quarto ſpes hēt eē circa bonū poſſibile. qa circa īpoſſibile: null⁹ ſpat: ſed deſpat. Hæc āt. 4. uidelicet bonū: arduū: futurum: & poſſibile. potiſſime competere debent regibus & principibus. Nam cum reges & principes ſint latores legum. quia ſm phūm ꝓprie ſpectat ad reges & pricipes

leges põer. ſpectat ad eos ſperaſ bonũ. Rurſus qa pricipale itẽtũ a legis latore & a lege ut ſupra oñdim9: debet eẽ bonũ diuinũ & cõe: cũ talia ſint bõa excellẽtia & ardua: nõ ſolũ ſpectat ad reges & pricipes tẽdere in bonũ ſed ẽt decet eos tẽdere i bonũ arduũ. ¶ Amplꝰ q̃to maior ẽ cõitas: tãto plura pñt ei cõtigere. iõ maiori idiget ꝓuidẽtia & ſaniori cõſilio. cũ ergo ꝓuidẽtia & cõſiliũ nõ ſit niſi de reb9 futuris. qa null9 cõſiliat de ipoſſibilib9. ut uult phũs. 3. ethi. ꝑterita q̃ imutabilia ſunt. ut hr̃i pót ex. 6. eth. nõ cadũt ſub cõſilio: nec ẽt cadũt ſub ꝓuidẽtia. Decet ergo reges & pricipes cõſiderare bõa nõ ſolũ ut ſunt ardua: ſed ut ſunt futura. Cõgruit ẽt eos cõſiderare talia ut poſſibilia. nã paupes & potẽtes & ignobiles ſi nõ ſũt magnanimi & ſubtrahũt ſe ab aliqb9 bõis arduis: uidẽt mereri idulgẽtiã. qa ciuilis potẽtia diuitiæ & nobilitas nõ adminiculãt eis: ut poſſint ꝓſeq talia bõa. Reges ãt & pricipes qb9 cõſeqt nobilitas generis: potẽtia ciuilis: abũdãtia diuitiarũ. iexcuſabiles eẽ uidẽt ſi ſint puſillanimes & nõ credãt eis: eis eſſe poſſibile ꝓſeq bõa ardua & magno honore digna. q̃re cũ reges & pricipes tẽdere debeãt i bõa ardua & debeãt ꝓuidere bõa futura poſſibilia ipi regno: decet eos eẽ bene ſperãtes p magnanimitatẽ. qa hñt oia q̃ ad ſpẽ debitã req̃rũt. ¶ Viſo qũo decet reges & pricipes bñ ſe hr̃e i ſpando ſpanda. Reſtat uidere qũo ſe hr̃e debeãt i nõ ſpando nõ ſpanda. decet. n. eos cũ magna diligẽtia iueſtigare: qd ſpent & qd aggrediãt. Nã ſicut p magnanimitatẽ debẽt eẽ prõpti ut aggrediãt ardua & ſpent ſupanda. Sic p humilitatẽ debẽt eẽ moderati ut nõ aggrediant aliqd ultra uires ꝓprias. & ut nõ ſpent nõ ſpenda. Poſſumus ãt dupliciuia iueſtigare q̃ nõ decet reges & pricipes aliqd aggredi ultra uires & ſpare ultra q̃ ſit ſpandũ. Pria uia ſumit ex pte officii regis. Secũda ex pte gẽtis ſibi cõmiſſæ. Spare. n. ultra q̃ ſit ſpandũ & aggredi op9 ultra uires ſuas uidet ex ĩ ꝓuidẽtia ꝓcedere uel ex aliq̃ paſſiõe im moderata uñ. 2. ethi. ſcribit q̃ iuuenes ſẽp ſunt bonæ ſpei. de quolibet. n. negotio ẽt ſi ſit ultra uires iuuenes bñ ſperant qd cõtigit ex ignorãtia. inexpti. n. nõ pñt cognoſcere arduitatẽ operis. cõtigit ẽt hoc ex imoderatiõe paſſiõis. nã qa nimis abũdat in eis calor ꝓrũpũt ut attẽptẽt aliq̃ q̃ cõſumare nõ pñt. Sic ẽt dicere poſſem9 q̃ ebrioſi pl9 ſperãt q̃ debẽt. qa calefacti ex uino & ebrieta te amittẽtes rõnis uſũ attẽptãt aliq̃ q̃ nõ ualẽt ꝑficere. Cũ ergo regiũ officiũ reqrat hominẽ prudẽtẽ & nõ paſſionatũ imoderata paſſiõe decet reges & pricipes nõ aggredi aliqd ultra uires & nõ ſperare aliq̃ nõ ſperãda. Secũdo hoc decet ex parte ꝓprii ſibi cõmiſſi. ut plurimũ. n. expõit ſe periculo q̃ aggrediãt aliqd ultra uires. Si ergo incõueniens eſt totã gẽtẽ & totũ regnũ ꝑiculis exponere. diuturno cõſilio magna diligẽtia. excogitare debẽt reges & pricipes qd aggrediãt ne aſſumãt arduũ aliqd ultra uires: & ne ſperent aliquid non ſperandum.

¶ Q ũo decet reges & principes ſe hr̃e circa audaciam & timorem. Ca. vi.

SECVNDVM phũm in. 4. ethi. circa mores ſingulares cõſiderationes magis ꝓficiũt. uerũ qa ſunt nobis nota cõfuſa magis ut dr̃. 1. phyſi. Iõ i hoc prio de morib9 regũ oportet pertrãſire uniuerſaliter & prio typo. qa i ſo: & maxie i tertio plus deſcẽdemus ad particulares circũſtãtias. Expedit tñ hæc uniuerſalia ptrãſire qa harũ cognitio facit ad cognitionẽ ſẽqntiũ. In tertio ergo libro magis particulariter tractabim9 facta regni. nõ tñ ẽt i illo libro expediet penit9 uſq; ad particularia deſcẽdere: qa expti i curiis: & maxie reges & pricipes pp eor negociorũ freq̃ntiã ſatis particularia geſta nouerũt q̃re ſi aliq̃ uniuerſalia i morali negocio eis tradãt ſuffragãte expiẽtia quã hñt de moralib9 geſtis ſufficiẽter iſtrui poterunt in cognitione moraliũ. ¶ His ergo ꝑlibatis dicam9 q̃ ſicut uniuerſaliter &

saliter & typo instruximus reges & princi/
pes quo se hre debeant circa spē & despatio
nē q̄ respiciunt futurū bonū. Sic ꝫm eandē
methadē eos instruere possumus: quo se
hre debeant contra timorē & audatiā q̄ re/
spiciunt futurū malū. Videt ãt fore aliqbus
reges & principes in nullo debere eē timi/
dos. qa talia regiæ maiestati derogare di/
cunt. multos ãt sic incitantes reges hre cō/
sueuerunt psuadētes eis ut oīa audeant: ni/
hil caueant: sed tales sunt adulatores nó ueri
dici. docent. n. reges nō eē fortes: nã q oīa
audent & nihil timent. ut dr̄ primo magno
rū moraliū. nō est fortis sed fatuus. Opor/
tet ergo uidere quo eos eē deceat timidos:
& audaces. Timor ãt si moderatus sit expe
diens est regibus & principibus. Moderato
n. timore oēs principantes timere debent:
ne aliqd insurgat in regno q̄d eius bonū
statū deprauare possit. ¶ Possumus ãt q̄tū
ad p̄sens duplici uia inuestigare q̄ modera
tus timor necessarius sit regib⁹. Pria uia su
mit ex parte consilii habendi. Secunda ex
parte opis fiendi. ¶ Prima uia sic patet, nã
ut dr. 2. retho. ca. de timore. timor consi/
liatiuos facit. ex eo q̄ aliqs ei timet consi/
liat. quo possit effugere malū q̄d dubitat.
Cū ergo unū totū regnū absq̄ magno con
silio debite gubernari nō possit. expedit
principibus & regibus ut consiliatiui red/
dant. hre aliquē moderatū timorē. ¶ Se/
cundo hoc idē inuestigare possumus ex par
te opis fiendi. Nã nō sufficit sollicitari cir/
ca consilia & iudicare de consiliatis. nisi
consiliata & iudicata p opa debite & dili/
genter exeq̄mur. Moderatus ãt timor nō so
lū consiliatiuos facit: sed ēt agit ut opa dili
gentius opemur. Nã si moderatus assit ti/
mor diligentius agimus opa p q̄ fugere cre
dimus timorē illū. Oñs̄ū est ergo q̄ decet re
ges & principes moderatū hre timorē attñ
immoderate timere nullo mō decet eos.
Immoderatus. n. timor. 4. hre uidet q̄ oīno
derogant regno. Nã timor immoderatus
primo reddit hoiem immobilē & contra/
ctū. Secundo facit ipm inconsiliatiuū. Ter
tio facit eū tremulentū. Q uarto facit eū in
operatiuū. Cū. n. qs timet: calor ad interio
ra p̄gredit. modū. n. quē uidemus in homi
nibus aspicere possumus in calore corpo/
ris naturalis. cū. n. hoies existentes in cam/
pis timent statim confugiunt ad castrū uel
ad arcē. Sic cū qs timet: calor existens in ex
terioribus membris statim confugit ad in/
teriora. pp qd nō in seipso contrahit & red
dit immobilis. quare si indecens est caput
regni siue regē eē immobilē & contractū.
Indecens est ipm timere timore immodera
to. Secundo hoc est indecens: quia immo
deratus timor facit hoiem inconciliatiuū.
cū. n. quis immoderate timet totus obstupe
scit: & est in agonia dictus & ignorat q̄d fa
ciat. pp q̄d nō recordat consiliari: & si con
siliū ei det pp obstupefactionē nō aphen/
dit illud q̄re si indecens est ut facta regni si
ue consilio gerant. & ut rex sit inconsiliati/
uus. indecens est ipm timere immoderato
timore. ¶ Tertio immoderatus timor red
dit hoiem tremulentū. Nã pp timorē calo
re p̄gredientē ad interiora: exteriora mem
bra frigida manent. nerui ergo fiunt frige/
facti nō ualentes sustinere membra. q̄re ac/
cidit eis tremor. ergo si inconueniens est re
gē eē tremulentū: q̄ debet eē uirilis & con/
stans. inconueniens est ipm timere immo/
derato timore. ¶ Q uarto immoderatus ti
mor reddit hoiem inopatiuū. Nã hō pp ti
morē immoderatū tremens & obstupefa/
ctus immobilitat: & nescit q̄d faciat. cū er
go totū regnū sit in rege tanq̄ in mouente
& q̄ portet impiū eius si rex sit inopatiuus
& imparenō ualeat: pp immoderatū timo
rē toti regno p̄iudiciū gignit. q̄re si hoc est
indecens: nō decet regē immoderato timo
re timere. ¶ Viso quo reges se hre debeāt
ad timorē: qa difficilius est reprimere timo
rē q̄ moderare audatiā ut dictum fuit supra
ca. de fortitudi. c. de facili uideri pōt quo se

habere debeāt ad audatiā ímoderatam: ſed moderatā. Nā ſi audatia ſit ímoderata homo plus præſumit q̄ debeat: q̄ regib⁹ nō ex peditiqa tūc periculo expōerēt totū regnū. Si uero quis nullā audatíā habeat omnino eſt indecens. qa tunc nihil aggrediť. Moderate ergo ſe habere ad timorē & ad audatiā regibus & principibus omnino congruit.

¶ Quomodo differt ira ab odio: & quomodo reges & principes ſe habere debeant ad iram & eius oppoſitum. Ca. vii.

VIA ira maximā affinitatē uidetur hīre cum odio. Prius q̄ oñdamus qūo reges & prícipes ſe hēre debeāt circa irā & manſuetudinē. Vídendū eſt quo ira differat ab odio: & qd' eſt deteſtabílius an odiū an ira ĩordíata. Eſt āt una prícipalis dría inter irā & odiū. qa odíū eſt appetitus mali ſimpliciter & abſolute. Nam odiū opponiť amori. Amare āt ut dr. 2. retho. eſt idē q̄ uelle alicui bonū ſm ſe, ſic odire aliquē uelle malū ei ſimpliciter & abſolute. ira āt nō ſic. nā ira nō eſt appetitus mali ſm ſe: ſed in ordine ad uindictā. Pōt. n. diffiníri ira. q̄ eſt appetitus pœnæ in uídictā. Ex hac āt differētia prícipali inter irā & odiū ſumūť octo differētiæ q̄s aſſignat phūs. 2. retho. ¶ Pría differētia ē: qa ē ira ex his q̄ ſút ad ſeip̄m uel ex pertinētib⁹ ad ip̄m odium. Odiū āt eē pōt de pertinētib⁹ ad ip̄m & ad aliā. Nā null⁹ íraſciť alicui niſi credat ip̄m fore feciſſe uel in ſe uel in filios: uel in amicos: uel in alios ad ſe ptinētes. Dictū ē n. irā eē appetitū pœnæ: nō ſimpliciter: ſ; in ordine ad uindictā. Nullus āt ulcíſci deſíderat niſi de fore faciētib⁹: uel in ip̄m uel in ptinētibus ad ip̄m. Sed odire qd' eſt uelle malū ſm ſe eē pōt. uel de ptinētib⁹ ad ſe uel ad alíum. ſtatim. n. cum ſcimus aliquem eē malum. ut cum ſcimus aliquē eſſe furē: poſſumus ip̄m odire: ſiue fore fecerit in nos: ſiue in alios. ¶ Secunda differētia eſt: qa ira ſemper eſt in ſingulari. Odire poteſt eſſe in cōmuni. Odíre āt poteſt aliquis cōmuniter omnē furē & detractorē. Sed iraſci nō poteſt: niſi alícui ſpāli. nā cū homo in cōi nō iniuriet nobis: ſed ſēp cōmittať iniuria per aliquē hoíem ſpālem: ſed odire poſſum⁹ ſu res uniuerſaliter. nō tñ irraſcimur niſi alicui ſingulari. ¶ Tertia dría ē. qa odiū eſt qd íſa tíabile. ſed ira ſaciať nā ſi odiū eſt appetitus mali ſimpliciter ille quē odím⁹ nō poſſet tm̄ hēre de malo quin uelem⁹ q̄ hret plus. Sed ira q̄ eſt appetit⁹ pœnæ nō ſimpliciter ſed ut ordinať ad uindictā eſt quid ſaciabíle. quia cū aliquis tantū paſſus eſt q̄ uideatur írato ultionem decētē factam eſſe: ſatiatur ira. & quieſcit iratus. ¶ Quarta differētia eſt: quia iratus appetit contriſtare. Sed odiens appetit nocere: uult enim iratus inferre dolorem & triſtitiam. Sed odiēs uult inferre damnum & nocumentū. ¶ Quinta differentia eſt. quia ſentiri quidē uult iratus. odienti āt nihil differt: nō enim ſufficit irato q̄ alter patiatur: níſi ſentiatur & ut manifeſte appareat: q̄ ipſe ei inferat illud malum. quia aliter non eſſet uindicta: ſed odiēti qdē nihil differt. nā cū odiū ſit mali ſm ſe & abſolute: ſufficit odienti q̄ alter patiať malum qualitercūq; ei accidat malū illud. ¶ Sexta differentia eſt qa ira ſemper eſt cū triſtitia. tanta enim eſt axietas irati ut uindicta fiat: q̄ donec ſit facta ultio quaſi cōtinue eſt in triſtitia. Sed odiū ſine triſtrtia eē poteſt. nam odiū eſſe ualet ad aliud ín communi. odire. n. poſſumus uniuerſaliter omnes fures. nō. n. oportet q̄ triſtitia comitetť hmōi odiū. ¶ Septima differētia eſt: quia íræ uidetť eē annexa miſericordía: non autē odío. Nā cū ira ſatietur: ſí multa mala inferanť alteri íratus miſereť ei: ſed odiū ꝓ nullo miſerebiť: cū ſit qd inſatiabile. ¶ Octaua differentia eſt. quia ira uult contra patiſufficit. n: írato q̄ alter contra patiať: donec fiat condigna ultio: ſed odiū exterminat & uult nō eſſe. nō. n. ſufficit odiēti q̄ alter contra patiať: ſed uult eum interemi & nō eſſe. cū ergo cōditiones odii ſint multo

peiores

peiores q̄ conditiones iræ. magis cauendū ē odiū q̄ ira. ymo iram transire ī odiū ſm Auguſtinū. hoc eſt trabē facere de feſtuca. Eſt ergo hmōi odium cauendū a quolibet. Magis tñ cauendum eſt regibus & principibus. quia inferre poſſunt pluribuſ nocumentum. Sic igit̄ ſentiendū de odio & ira eſt. qa odium deteſtabilius eſt q̄ ira. nihilomin⁹ tñ ira ſi inordinata ſit deteſtabilis eſt. ut ergo appareat quomodo reges & principes ſe habere debeant circa iram & manſuetudinem Sciēdū q̄ ira aliqñ rationē præcedit: & tūc ē ī ordinata & cauēda. aliqñ ſequitur ordinē rōiſ & tūc pōt eſſe ordinata & imitāda. Si enī ira ratiōem p̄cedat dupliciter eſt cauēda. Primo qa nō perfecte rōem audit. Secūdo qa eam obnubilat. Ira enī rationē p̄cedēs ſm phūm vii. ethi. aſſimilat̄ cāib⁹; uel aſſimilat̄ ſeruis uelocib⁹: Serui enī uelociſ ſtati cū audiūt uerbū dñi: ātē q̄ plene p̄cipiāt p̄ceptū ei⁹ currūt ut exequāt̄ mādatū ip̄ius. q̄re cōtīgit eos deficere: qa nō pfecte p̄ceperūt qūo exequēdū ſit mādatū illud. ſic etiā & cāes ſtati cū audiunt ſonitū ueniētis latrāt nō diſtiguētes: an uēiens ſit amic⁹ uel inimicus. Sic & ira facit ſtatī enī cū ratio dicit uīdictā eſſe fiēdā: ſtatī uult currere: ut uīdictā exequat̄. nō expectās ſup hoc iudicium rōis: q̄liter uīdicta illa fieri dēat. Eſt igit̄ cauēda ira īordiata: qa nō pfecte rōem audit. Secundo cauēda ē. qa rōem obnubilat nā corpe ñ exñte īdebito tēpamēto īpedimur ab uſu rōis q̄re cū p irā accēdat ſāguis circa cor: corp⁹ reddit̄ ītēpatū ut nō poſſum⁹ debite rōe uti. Ratio enī uel ītellect⁹ licet nō ſit uirt⁹ corpalis. utit̄ tñ ī ſuo actu corpalib⁹ orgāis: pp qđ corpe exñte īdiſpoſito nō pōt liber̄ uti actu ſuo q̄re ſi ī quolibet hoīe cauēdū ē habeř rationē obnubilatā: & nō plene ratiōi obedir̄. cauēda a quolibet ē ira īordinata: magis tñ cauēda ē a regib⁹ & p̄cipib⁹ qa eos maxime decet ſeq imperiū ratiōis. Cauēda ē ergo ira īordiata & rationē p̄cedēs. Sed ſi etiā ſequat̄ iperiū ratiōis pōt eſſe ordinata & imitanda. Nam cū ira eſt rationis organū & agit ſcđm imperiū rationis uirili⁹ exeqmur opa uirtuoſa. Vnde. iii. ethi. approbat̄ dictū hominis dicētis uirtutē immittēř furori. tūc enī uirt⁹ furori uel iræ īmittit̄ mō debito & ut decet: quādo ira ē organum uirtutis & ratiōis: Patet ergo qūo nos habere debemus circa irā & manſuetudinē. qa p māſuetudinē reprimēda eſt ira. ne p̄cedat iudiciū rationis. & per irā reprimēda eſt māſuetudo: ne īpediat uirtutū opa & rationis actū. ante ergo q̄ per ratiōem iudicemus plene qđ agēdū debem⁹ eē māſueti. S; poſt q̄ plene uiſū ē qđ facturi ſumus: poſſum⁹ aſſumere irā tanq̄ ſeruā & ancillā rationis: ut p eam exequamur uirili⁹: quæ ratio iudicabit. Sic ergo ſe habere circa irā & manſuetudinē. tāto magis decet reges & principes: quāto magis decet eos non impediri in uſu rationiſ & uiriliter exequi quæ ratio iudicabit.

¶ Quomodo Reges & prīcipes ſe habeř debeāt circa delectatiōeſ & triſtitiaſ. Ca. viii.

IDEBATVR enī ſupra delectationes & triſtitias: tenere ultimū gradum in ordīe paſſionum: quia ad eas tanquam ad paſſioneſ ultimas omēſ aliæ terminātur. nulla enim paſſio ē quæ nō terminet̄ uel ad triſtitiam uel ad delectationē.

¶ Dicto ergo de omnib⁹ aliis paſſionibus. Reſtat dicere quomodo reges & prīcipes ſe habere debeāt circa delectationes & triſtitias. De delectationib⁹ autem fuit duplex opinio antiquorum: ut patet per Philoſophum decimo ethicorū. Endoſus autē poſuit omnem delectationē eſſe bonam. quia quod ab omnib⁹ appetitur maxime uidetur eſſe bonum & eligibile. omnia autē appetunt delectarī: q̄ nō eſſet niſi delectatio ſimpliciter eſſet de genere bonorū. Adducebat autē Endoſus ad hoc rationē aliam ex ipſa triſtitia quæ eſt delectatīoni contraria. Nam ſi triſtitia quælibet ē fugienda: & habet ratīonem mali quælibet delectatio ē proſequēda & habet rationē boni. Alii autem e contrario dicebant omnē delectationem eſſe fugiendā

Sed hii omnē delectationē cōdmenātes sta
ti suā positionē ostendebāt repræhēsibilem
qa scdm Phūm absq; delectatiōe aliqua nul
lus uiuere potest. Si ergo negās loquelā cō
cedit loquelā, ut patet per philosophū. iiii.
metha. Sic ponens omnē delectationē esse
fugiendā: ponit aliquā delectatiouē esse p̄
sequendā. Nam cū loquela non possit nega
ri nisi per loquelam: negans loq̄lam loqui
tur, loquendo aūt cōcedit loq̄lam. quare ne
gando loq̄lam cōcedit loq̄lam. Sic qa nul
lus omnē delectationē fugit: nisi delectabi
le sit ei omnē delectationē fugere. Sequitur
q; fugiens omnē delectationē sequat aliquā
delectationē. Inter has aūt duas uias omino
contrarias: ē uia Philosophi media: q; non
omnis delectatio ē simpliciter bona: nec om
nis simpliciter mala. Sed aliq̄ delectatio est
bona existēter, aliq̄ apparēter, aliq̄ simplici
ter. aliqua scdm qd. aliqua ē bōa uni aliqua
ē bona alteri. Sicut enī uidem⁹ in gustu: sic
& in appetitu iudicare possumus. Aliqui enī
habent gustū infectū ut infirmi. Aliq habēt
ipsū bene dispositū: ut sani. Sic aliq habent
appetitum infectū ut uicioси. Aliqui habent
ipsū bene dispositū: ut homines boni & uir
tuosi. Sicut ergo non sūt dicēda uere dulcia:
quæ uidētur dulcia infirmis: & habentibus
gustū infectū. Sed q̄ uidentᵉ dulcia sanis: &
habētib⁹ linguā bene dispositā. Sic non sūt
dicenda uere delectabilia quæ sūt delectabi
lia uicioсis & habentib⁹ appetitū infectū. Sed
quæ sūt delectabilia bonis: & habentib⁹ uo
lūtatē rectā. Erūt ergo aliq̄ delectabilia uere
& simpliciter aliqua apparēter & scdm qd.
Sic erūt delectationes bonæ existēter & sim
pliciter, aliquæ uero apparenter & ſm quid.
Rursus qa delectatio contigit ex coniūctio
ne cōueniētis cū conuenienti. Cū ergo alia
cōueniāt bestiis. alia hoibus. Aliquæ delecta
tiones sūt cōueniētes bestiis. aliquæ uero ho
minib⁹. Delectatiōes aūt itelligibiles & uirtuo
sæ sūt cōueniētes hōib⁹. S; delectationes ue
nereæ & sēsibiles sūt cōueniētes bestiis. Si au
tē hoies talib⁹ delectatōib⁹ uti debēt: hoc nō
ē ſm se & simpliciter. sed p̄ut hēnt ordinē &
p̄ut deseruiūt actōibus uirtuosis. Patet ergo
qūo nos hīe debem⁹ ad ipas delectationes.
Nā cū detestabile sit cuilibet q̄ sit uicioсus
& q̄ mores habeat bestiales spectat ad quēli
bet seq nō q̄ sūt delectabilia bestiis. S; q̄ sūt
rōabilib⁹ & hōib⁹ uirtuosis delectabilia. Ois
igr̄ delectatio bōa ē: ut arguebāt rōnes p̄mis
sæ: s; n̄ ois delectatio ē bōa cuilibet: s; aliq̄ ē
bōa bestiis: aliq̄ uero hōib⁹. quāto ergo de
testabili⁹ ē reges & principes eligēr uitā pecū
dū. tāto detestabili⁹ ē eos seq bestiales dele
ctatōes. Patet igr̄ qūo reges & principes se ad
delectatōes hīe debēt qa principaliter & p̄ se
delectari debēt i opib⁹ uirtuosis. Nā delecta
tio sēp p̄ficit & expeditiorē reddit opatio
nē cōuenientē. Si igr̄ reges & principes delecta
būt̄ i actib⁹ prudētiæ & i opib⁹ uirtuosis ex
peditiori mō & magis p̄fecte efficere pote
rūt hmōi opa. Nā q̄to qs uehæmēttori mo
do delectat̄ i actibus uirtuosis tāto excellen
tius efficit illos actus. In delectationib⁹ autē
sensibilib⁹ delectari nō debēt principaliter &
p se. sed uti debēt eis moderate: &, put habēt
oridinē ad opa uirtuosa. Nā si tales delecta
tiōes uehæmētes sint rōnē obnubilāt & ope
rationes impediunt uirtuosas. ¶ Viso qūo re
ges & principes se habere debeāt ad delecta
tiones. Videre restat qūo se habere debent
ad tristitias. Tristitia aūt nūq; ē assumenda:
nec ē laudabilis nisi suppositō aliquo turpi.
Si qs enī uidet se i aliquo turpia egisse debet
dolere & tristari. De turpib⁹ igit̄ ē tristādū.
sed ois alia tristitia ē moderāda & uitāda: ut
ergo huiusmodi tristitia moderet̄: dāda sūt
remedia p̄ qnæ hmōi tristitia uitari possit.
Videt̄ aūt Phūs tria remedia tangere p̄ quæ
tristitia uitatur, uidelicet uirtutes: amicos: &
cōsiderationem ueritatis. Per uirtutes enim
uitatur tristitia. quia ut uult Phūs: ix. ethic.
Mali & uicioси seipsis non gaudent, non enī
inueniunt unde delectari possint in seipsis.
Nā mali sibi ipsis inimicant̄: & in seipis dis
sentiunt

ratione iudicant: & aliud passione agũt. q̃re cum in seipsis pacem non habeãt de seipsis non gaudent. Magnũ ergo remediũ & ut in nobis ipsis delectationẽ inueniamus: est fugere uicia & habere uirtutes. ¶ Secundũ remedium est cõsolatio amicorũ: ut i eodẽ. 9. ethi. traditur. Videtur enĩ tristitia esse quod dã põdus aggrauans aiam. Sicut ergo in põdere corporali: cũ multi iuuant nos ad portãdũ illud minus grauamur sic: cum uidemus multitudinẽ amicorũ condolere nobis alleuiamur a dolore illo & minꝰ tristamur. Hæc enĩ rõ licet tangatur. 9. ethic. dicitur tñ fuisse Platonis nec uidetur usq; quaq; uera: Nam cũ de dolore amicorũ sit dolẽdũ: cũ nos dolemus & uidemus amicos dolere ut uidetur nõ debet dolor minui sed augeri. Possumus ergo dicere q; cũ uidemus eos dolere de dolore nostro nõ quia ipsi dolẽt de dolore nostro minuit dolor noster. Sed qa uidemus eos dolere adgeneratur nobis q̃dam firma fantasia q; sint amici: & qa delectabile ẽ hẽ re amicos: delectamur: & delectãdo minuit dolor noster: quia ois delectatio uel totaliter tristitiã aufert: uel saltẽ eã minuit. ¶ Tertiũ remedi[illegible]st consideratio ueritatis. Nã licet de turp[illegible]ous sit dolẽdũ de bonis tñ fortunæ: uel de aliis q̃ in nobis cõtingere possunt absq; eo q; operemur turpia: dolere non debemus. Ad hoc aũt maximũ remediũ est cõsideratio ueritatis. Nã p hmõi consideratione cognoscimus talia eẽ modica bona: ideo eis amissis nõ dolebimus nisi forte per accidens inquãtũ p admissionem eorũ impedimur ab opibus uirtuosis. Patet ergo nõ esse dolẽdũ nisi de turpibus & nõ de opibus uirtuosis. Si aũt ꝓpter alia dolor uel tristitia cõtingat fuganda est uel p uirtutes: uel p amicos: uel per cognitionẽ ueritatis. Consueuit etiã ad hoc dari quartũ subsidiũ: uidelicet remedia corporalia: ut somnus: balneũ: & talia quæ tristitiam fugare solẽt. Cum ergo tales tristitiæ impediant operationes uirtuosas: tanto magis decet reges & principes tales tristitias moderare: quanto decentius est eos excellere in operibus uirtuosis.

¶ Quod harũ passionũ: q̃dam sunt magis pricipales: & quædã minus. Capitulũ. ix:

ICVT enumerabãtur supius duo decim uirtutes: quaꝝ q̃ttuor erant principales: & octauũ quasi annexæ: sic inter has duodecim passiones enumeratas: sequendo prædecessoꝝ doctrinã: dicere possumus q; sunt quattuor principales: ut spes: timor: gaudiũ: & tristitia. Has aũt esse magis principales: triplici uia uenari possumus. Primo ut cõparant ad passiones alias. Secundo ut cõparant ad sua obiecta: uel ad materiã circa quã uersantur. Tertio ut cõparãtur ad potentias animæ & ut ad irascibilẽ & cõcupiscibilẽ in quibus existũt. ¶ Prima uia sic patet. Nã oẽs aliæ passiones uidentur ordinari ad istas: ut passiones sumptæ respectu boni ordinari uidẽt ad spem & gaudiũ: sumptæ aũt respectu mali ordinari uidentur ad timorẽ & tristitiã. Nã passio sumpta respectu boni primo incipit ab amore: postea uadit in desideriũ & terminat in spem: dũ bonũ illud est futurũ. Vltimo autẽ terminatur in gaudiũ & delectationẽ quando bonũ illud est p̃sens & adeptũ. Respectu uero mali incipit ab odio & ꝓcedit in fugã: uel abhominationẽ & terminat in timorẽ: si malũ illud sit futurũ. Vltimo aũt terminatur in tristitiã: si malũ illud sit p̃sens & iã adeptũ. Timor autẽ & tristitia sunt passiones principales: qa ad eas ordinantur passiones sumptæ respectu mali: sicut ad spẽ & gaudiũ ordinãtur passiones sumptæ respectu boni. ¶ Secũda uia ad inuestigandũ has passiones esse principales sumi põt ex parte materiæ circa quã tales passiones uersantur. Nã ois passio uel sumitur respectu boni: uel respectu mali: Rursus bonũ uel malũ considerari põt: uel ut est futurũ: uel ut est iã præsens. Secundum hoc ergo sumi habent hæ quattuor passiones quia de bono futuro est spes: de præsenti est gaudium: de malo futuro est timor: de

ſſenti uero ẽ triſtitia. ¶ Tertio modo heæ paſſiones ſumi poſſunt reſpectu potentiarũ animæ: ut reſpectu iraſcibilis & cõcupiſcibilis in qbus exiſtũt. Dictũ eſt aũt cõcupiſcibile tẽdere in bonũ & malũ ſm ſe; iraſcibile ẽ uero ut hẽt rõnẽ ardui. Cũ ergo aliquid maxie ſit bonũ cũ iã iam ſit adeptũ: circa qđ eſt dolor & triſtitia: oportet delectationẽ & triſtitiã eſſe principales paſſiones reſpectu concupiſcibilis. Spes aũt & timor ſunt principales paſſiones reſpectu iraſcibilis. Nã cũ iraſcibilis tendit in bonũ & malũ: in eo ꝙ eſt arduũ qa tunc reputatur maxime bonũ arduũ: cũ eſt futurũ & timetur. Spes & timor ſunt principales paſſiones reſpectu iraſcibilis. Sed cũ ex paſſionibus diuerſificari habeãt opa noſtra: decet nos diligẽter intẽdere: in qbus delectemur & triſtemur: & q̃ ſperemus & q̃ timeamus. Sed hoc tãto magis decet reges & principes: quãto eorũ opera ſunt digniora: eo ꝙ reſpiciãt bonũ gentis. Quomodo aũt Reges & principes debite ſe hẽant circa delectationẽ & triſtitiã: & circa ſpẽ & timorẽ: patefactũ eſt per capitula ſupra dicta.

¶ Quomodo paſſiones aliæ: ad paſſiones præhabitas reducuntur. Capitulum. x.

a NVMERABANTVR ſupra: duodeci paſſiones uidelicet amor odiũ: deſideriũ: abhoꝛiatio: delectatio: triſtitia: ſpes: deſperatio: timor: audacia: ira: & mãſuetudo. Sed ꝑter oẽs has paſſiões phũs. 2. retho. 6. alias paſſiões enumerare uidetur: uidelicet zelũ: gratiã: nemeſin: qđ idẽ eſt ꝙ indignatio: de proſperitatibus malorũ: miſericordiã: inuidiã: & erubeſcẽtiã ſiue uerecundiã. Sed oẽs heæ paſſiones reducuntur ad aliquas paſſiones ꝑdictarũ: quia zelus & gratia: reducũtur ad amorẽ: uerecũdia ad timorẽ: inuidia: ad irã: nemenſis ſiue indignatio de proſperitatibus malorũ: reducũtur ad triſtitiã: zelus reducitur ad amorẽ: quia zelus nihil eſt aliud q̃ quidam amor intenſus. Ea aũt quæ intenſe diligimus: uel ſunt corporalia: uel ſpiritualia: ſi ſũt corporalia quia talia cũ habẽtur ab uno nõ habẽtur ab alio. Ideo zelus reſpectu horũ diffiniri cõſueuit: ꝙ eſt amor intenſus nõ patiẽs cõſortiũ in amato: Inde ergo inoleuit: ꝙ aliqui dicũtur zelotipi de perſona aliqua ſi noluerit in ea habere aliquod conſortiũ. Intenſus ergo amor corporaliũ uidetur eſſe amor priuatus & reprehenſibilis: & nõ patiens cõſortiũ in amato: ſed reſpectu bonoꝝ intellectualiũ & reſpectu uirtutũ: ſi ſit intẽſus amor eſt laudabilis & quaſi cõis. Nã nunq̃ quis uirtuoſus eẽt ſi ꝓprie uirtutes diligeret: ſi nollet in eis habere cõſortiũ. Huiuſmodi ergo zelus reſpectu bonorũ honorabilium diffinitur a philoſopho. 2. retho. ꝙ eſt triſtitia de hmõi bonis: nõ qa inſint alteri: ſed qa nõ inſunt ſibi: zelus ergo reducit' ad amorẽ: ſic etiã gratia reducitur ad amorẽ: qa ex amore efficit' aliqs alteri gratioſus. Gratia enim ut de ea tractat phũs: & ut eſt paſſio: nõ eſt aliud q̃ quidam motus animi ꝑ quẽ inclinatur aliquis ad beneficia cõferendũ: zelus ergo & gratia reducunt' ad amorẽ: ſed uerecũdia reducit' ad timorẽ. Dupliciter aũt quis timere põt: corruptiones. ſ. & honorationes: qui eni expaueſcit mala corruptiua: dicitur timidus: ſed qui expaueſcit turpia & inhonoratiua: dicit' uerecũdus. Nihil eſt aliud uerecundia q̃ timor inhonorationis uel inglorificationis: unde uerecũdia erubeſcẽtia noiari cõſueuit: qa uerecundãtes cõiter erubeſcunt: ſicut timentes palleſcunt. Nam ex eo ꝙ aliquis credit ſe admittere uitã qđ eſt bonũ interius timet: ſed ex eo ꝙ credit ſe admittere gloriã & honorẽ q̃ ſunt bona exteriora uerecũdatur. In timẽdo ergo ſanguis recurrit ad interiora: & mẽbra remanẽt pallida: qa timor cõſurgit ex eo ꝙ qs ſe credit admittere interiora bona. Sed cũ qs uerecũdatur ſanguis fluit ad exteriora & facies apparet rubea: currit ergo ſanguis tũc ad exteriora: qa uerecũdia cõſurgit ex eo ꝙ qs ſe credit admittere exteriora bõa. Duplex ergo eſt timor: unus admittendi uitã & bona iteriora per quæ quis palleſcit: & alius admittendi

admittẽdi gloriã & honorẽ q̃ ſunt bona exteriora: p quæ qs erubeſcit. Timor ergo corruptiui & admittẽdi bona interiora: qa non hẽt ſpeciale nomẽ retinet ſibi nomẽ cõe & dicitur timor: ſed timor admittẽdi gloriã & honorẽ hẽt ſpeciale nomẽ: & dicit uerecundia: uel erubeſcẽtia: uerecũdia aũt eſt qdã timor & reducit ad timorẽ. ¶ Viſo qũo zelus & gratia reducũtur ad amorẽ: & qũo uerecundia reducitur ad timorẽ. Reſtat uidere qũo inuidia: miſericordia: nemeſis ſiue indignatio reducunt ad triſtitiã. Sciẽdũ ergo hæc tria eſſe ſpẽs triſtitiæ. Nã aliquis triſtari põt: uel de malo alteri⁹: uel de bono ſi triſtatur de malo: & maxime ſi credit ip̃m indigne pati illud malũ: ſic ẽ miſericordia: nã ut dicitur .2. retho. miſericordia nihil aliud ẽ q̃ triſtitia q̃dã ſup apparẽti malo corruptiuo uel cõtriſtatiuo eius q indigne patit malũ illud. Si uero ſit triſtitia nõ de malo alteri⁹ ſed de bono: hoc põt eẽ tripliciter: uel de bono ſm ſe: & ſic ẽ inuidia: nã inuidia: ut dicit .2. retho. nihil ẽ aliud q̃ triſtitia quædã ſup appetenti actione aliquorũ bonorũ circa ſimiles: nõ ut aliqd ſibi: ſed pp illos. Inuidia. n. eſt dolor de apparẽti bono alicuius: nã qa ip̃e nõ hẽt illud bonũ. Sed qa alter cui inuidet pollet bono illo: & potiſſime ẽ inuidia circa ſimiles: ut figuli inuidẽt figulis: & fabri fabris: & ſic de aliis. Si uero ſit triſtitia de bono alterius nõ quocũq; mõ: ſed ut indigne hẽtur ab eo: ſic ẽ nemẽſis uel indignatio. Nã ſm phũm .2. reth. nemeſis uel indignatio ẽ triſtari de eo q indigne uidet bene proſperari. Si ergo oẽs hæ paſſiones diuerſificare hẽnt oẽs operatiões noſtras decet nos oẽs eas cognoſcere: & tanto magis hoc decet reges & principes: quãto hr̃e debẽt opatiões maxie excellẽtes. ¶ Quæ p̃dictarũ paſſionũ ſunt laudabiles & q̃ uituperabiles: & qũo reges & principes ad illas debeãt ſe habere. Capitulũ. xi.

PREDICTARVM paſſionũ q̃dã uident eẽ laudabiles: ut miſericordia: uerecũdia: nã uerecundia ſm phũm licet nõ ſit uirtus eſt tñ laudabilis paſſio. Sic etiã gratia & nemeſis laudabiles paſſiones eẽ uident: q̃dã aũt ſunt uituperabiles ut inuidia & odiũ: uitupabile ẽ niſi ſit uicioze. Aliæ aũt paſſiones uident ſe hẽre ad utrũq; qa poſſunt eẽ laudabiles & uitupabiles. Eſt eni diligẽter aduertẽdũ q̃ ſemp in moribus laudãtur media & uituperant extrema. Paſſiones ergo illæ q̃ uidẽtur de ſe eſſe laudabiles iportãt rõnẽ medii: & uerecũdus medius ẽ inter ſtupidũ & inuerecũdũ. Nã q de oibus uerecũdat dicit ſtupidus. Qui ãt de nullo uerecũdat dicit inuerecũdus. Nullus aũt horũ ẽ laudabilis. Qui uero medio mõ ſe hẽt ut q uerecundat ut debet & nõ uerecũdatur ut nõ debet dicit uerecũdus: & ẽ laudabilis. Sic ẽt miſẽricordia media eſt inter crudelitatẽ & mollicie. Nã q nulli cõpatit ẽ crudelis q oibus cõpatit ẽ mollis & muliebris: q uero cõpatit indigne patiẽtibus tenet mediũ & laudat & dicit miſericors. Sic & nemeſis media ẽ inter inuidiã & placiditatẽ. Nã inuidus de oibus proſperitatibus dolet. Placidus aũt ut opponit inuido de oibus ꝓſperitatib⁹ gaudet: nemeſitus tenet mediũ: quia gaudet de proſperitatibus bonorũ: & dolet de proſperitatibus malorũ. Sic etiã gratia ut eſt qd laudabile media ẽ inter ſupfluũ & diminutũ. Nã q oibus eſt gratioſus tã dignis q̃ indignis uitupabilis ẽ. Quia aũt nullis ẽ gratioſus etiã uitupari debet. Sed q ẽ gratioſus dignis & nõ indignis hic tenet mediũ & laudat. Paſſiones ergo laudabiles tenẽt mediũ: uitupabiles uero tenẽt extremũ. Nã inuidia extremũ tenet q̃ de oi proſperitate dolet. Sic etiã odiũ ut ẽ uitupabile extremũ tenet. Paſſiones uero q̃ ſe hñt ad utrũq; & poſſunt eẽ laudabiles & uitupabiles: ut ſunt uituperabiles tenent extremũ: ut ſunt laudabiles tenẽt mediũ. Hiis uiſis uidendũ ẽ qũo reges & pricipes ad has paſſiões ſe hr̃e debeãt. Nã gratiã & miſericordiã ut ſunt paſſiões laudabiles imitari debẽt. Decet eni eos eẽ gratioſos & miſericordes. Ipſi. n. maxie eſſe debẽt

debiti distributores malorũ & bonorũ siue benefactorũ & pœnarꝝ. Beneficia aũt tũc recte distribuunt' qñ reges & principes: & hii quorꝝ talia ẽ distribuere bonis & dignis sunt debite gratiosi. Mala ãt pœnæ tũc debitæ infligunt' qñ semp indigne patiẽtibus ad misericordiã cõmouẽtur uerecũdia aũt & nemesis: licet uideãtur eẽ laudabiles passiões: nõ tñ simpliciter & p oẽm modum attribuẽdæ sũt regibus & pricipibus: nõ decet enĩ reges uerecũdos eẽ qa nõ decet eos talia opari uñ uerecundari possint: pp qd' dicit'. 4. ethi. q laudamus iuuenes uerecũdos. Senẽ aũt nullus utiq; laudabit si uerecũdabilis sit: qa non existimamus ipm oportere opari in qbus ẽ uerecũdia. Sic ẽt ibidẽ dicit' q studiosi nõ est uerecũdari: qa uerecũdia ẽ in prauis. Eius aũt nõ ẽ parua opari; quare si decet reges eẽ studiosos & eẽ senes moribus: nõ decet ipos uerecũdari: nisi ex suppositiõe: nam si cõtingeret eos opari turpia uerecũdari deberent.

¶ Nemesis etiã nõ multũ uidet' eẽ laudabilis: nec multũ laudat' qui nimis indignat' de ꝓsperitatibus malorũ. Nã mali nõ possunt possidere maxima bona cuiusmodi sunt uirtutes: sed forte possidere possunt bona media uel bõa minima: cuiusmodi sunt bõa exteriora. Talia aũt q̃ mínima sunt in genere bonorꝝ nõ multũ curãdũ est si possidentur a malis: dũ tñ hoc accidat sine culpa ꝓpria: nã si alicuius esset hæc bona dispẽsare: nõ deberet ea retribuere indignis sed dignis. Reges ergo & pricipes in tãtũ debẽt eẽ nemesiti & indignari debẽt de ꝓsperitatibus malorꝝ ne indignis distribuãt sua bona. Sic ergo se hr̃e debẽt ad p̃dictas passiões q̃ uidẽtur eẽ laudabiles. Inuidiã aũt q̃ est uitupabilis passio: pœnitus fugere debẽt: & ẽt odiũ: nisi esset uicio rũ: nã uitia sunt odiẽda & sunt pro uirib⁹ exstirpãda. In aliis aũt passiõibus q̃ possunt eẽ laudabiles & uitupabiles: debite se hẽbũt: si fuerint ornati uirtutibus de qbus supra fecimus mẽtionẽ: nã p uirtutẽ mãsuetudinis debitæ se hẽbũt circa irã & eius oppositũ. Nã ille dicit' mãsuetus q̃ irascit' ut debet: & quãdo debet: & qũo debet per fortitudinẽ uero debite se hẽbũt circa audaciã & timorẽ. Nã ille ẽ fortis: q audet audẽda: & timet timenda. Per magnanimitatẽ & humilitatẽ bene se hẽbũt circa spem & desperationẽ. Nã magnanimitas reprimit desperationẽ ne retrahant' a bonis arduis pp difficultatẽ. Humilitas uero moderabit spẽ: ne nimis se ĩgerãt ad illa: ꝓpter bonitatẽ & delectationẽ q̃ est in eis. Per alias uero uirtutes existẽtes in cõcupiscibili: bene se hẽbunt circa cõcupiscibiles passiones: ut amẽt & desiderẽt amãda & desiderãda & abhoĩent' abhoĩanda: delectẽtur & tristẽtur: ut est delectãdũ & tristãdũ & ad hæc oia se hẽant ut req̃rit ordo & regula rõnis. Hæc ergo ad p̃sens de passiõibus sufficiant: qa si qd est hic dimissum: infra diffusius tractabit'. Aget' enĩ in rertio de timore: amore: misericordia: & de aliis: ut rei cognoscẽtia postulabit. Ibi ostẽdem⁹ qũo reges & pricipes se hr̃e debeãt: ut a populis timeãtur & ament': & qũo debent esse misericordes: & qũo zelatiui. Nã multa q̃ hic uniuersaliter sũt tradita: hic particulariter ostẽdẽt' &c.

¶ Incipit quarta pars Primi libri: de regimine principum.

¶ Quot sunt mores iuuenũ laudabiles: & qũo reges & principes ad mores illos debeant se habere. Capitulum primũ.

EXPEDITIS tribus partibus: huius primi libri: qa ostẽsum est i quo reges & pricipes suũ finẽ põere debeant: & quibus uirtutibus debeãt esse ornati: & quas passiones debẽt sequi. Restat exequi de parte quarta: uidelicet quos mores debeãt imitari. Mores autẽ dupliciter diuersificari possunt ab ætate: & fortũa. Ab ætate qui dẽ: qa alios mores habẽt iuuenes: alios senes. Alios illi qui sunt in statu fortunæ. Etiã mores fortunæ diuersificari dicunt'. Nã bona fortunæ cuiusmodi sunt bõa exteriora: ut nobilitas:

litas:potentia:& diuitiæ:nō modicū more diuersificāt. nā ut plurimū alios mores hñt nobiles:q̄ ignobiles:& alios potentes q̄ impotentes:& alios diuites q̄ pauperes. ¶ De oibus āt his moribus dicemus. Sed primo de moribus iuuenū quorū mores. Q uidā sunt laudabiles. quidā uituperabiles. Inter alia quidē quæ tangit phūs de iuuenibus. 2. retho. tangit sex mores laudabiles: & sex uituperabiles. Primo. n. sunt iuuenes moris laudabilis:quia sunt liberales. Secūdo quia animosi & bonæ spei. Tertio quia sant magnanimi. Q uarto quia sunt maligni moris. Q uinto quia sunt de facili miseratiui. Sexto & ultimo quia sunt uerecundi erubescitiui. Sūt. n. iuuenes liberales. quia nō sūt experti indigentiæ: & bona quæ hñt nō acquisiuerunt proprio labore. Nā quilibet cū maiori diligentia retinet facultates suas: q̄ propter indigentiā passus est aliqua mala. uel q̄ facultates illas acquisiuit propria industria & proprio labore. Nā q̄d cū labore acquirit̄: diligentius retinet̄. Imo adeo quilibet delectat̄ in proprio operare: q̄ quicqd sua industria acquirit: carius possidet. Secūdo iuuenes sunt bonæ spei. q̄d triplici rōne contingit. ut probat phūs. 2. retho. Sunt. n. iuuenes animosi & bōæ spei. ¶ Prīo: quia paucorū experti. nō in multis sunt passi repulsā. Iō credunt oīa obtinere. Sunt ēt bonæ spei. quia in eis multū abūdat calor. Corde āt & aliis membris inflammatis ex calore existēte in ipsis iuuenibus: fiunt iuuenes bonæ spei & animosi: ut oīa audeant. Rursus iuuenes parū uixerunt in præterito: & ꝑm cursū naturalē debēt multū uiuere in futuro. Cū ergo memoria sit respectu præteritorū: & spes respectu futurorū. iuuenes parū uiuunt memoria: & multū uiuunt spe. Nō. n. multū delectant̄ iuuenes. in his quæ fecerunt. quia memorant̄ se modica fecisse. Sed multū delectant̄ in cogitando: quæ facturi sunt. Sperant. n. se magna facere: quare contingit eos animosos eē & bonæ spei.

¶ Tertio cōtingit eos eē magnanimos: cuius cā ex præcedentibus assignat̄. Na ex hoc est quis magnānimus: quia dignificat se magnis: & ingerit se ad faciendū magna. Iuuenes ergo: cū sint liberales: & cū sint animosi & bonæ spei: nō hñt uñ retrahant̄: quin sint magnanimi. Posset ēt ad hoc specialis rō assignari. Nā cū iuuenes sint percalidi: & calidi sit superferri. iuuenes semper uolunt superferri. & excellere. Sic. n. uidemus in ordine uniuersi: q̄ semper calida elementa ut ignis & aer: superferunt̄ frigidis. uidelicet terræ & aquæ. Cū ergo inter cætera per quæ quis uidet̄ superferri & excellere sit honor & gloria. iuuenes quia sunt percalidi & cupiunt excellere maxime desiderant gloriā & honorē & perconsequens aliquo mō sunt magnanimi. cuius propria materia uidet̄ eē honor. ¶ Q uarto iuuenes sunt laudabiles: quia nō sūt maligni moris: quia nō credunt alios eē malos. Sed ut plurimū credunt oēs hoies eē bonos. Cuius rō est. quia inexperti de factis aliorū: nō iudicant de factis hoium ꝑm ea quæ uiderunt. sed ꝑm q̄ uident in seipsis sic credunt eē in aliis. Iō dī. 2. retho. q̄ pueri sua innocentia alios mensurant. Sicut enim ipsi sunt innocentes. sic credunt alios innocentes esse. ¶ Q uinto iuuenes sunt de facili miseratiui. quia ut supradicebatur: ex hac misericordia maxime consurgit. si credamus alios indigne pati. Q uare si iuuenes sua innocentia alios mē surant & credunt alios indigne pati de facili mouentur ad misericordiā. ¶ Sexto iuuenes sunt erubescitiui & uerecundi. nam quilibet timet perdeꝛ quod nimis affectat. Erubescentia autem & uerecundia ut dicebatur: est timor inglorificationis. Cum ergo iuuenes qui percalidi nimis affectent excellere: timent inglorificari. quare de facili erubescunt. Phūs tamen secundo retho aliā causam uidetur tangere quare iuuenes sūt naturaliter uerecundi. nam ut ipse ait: nihil nouerunt nisi quia sunt docti a lege. Ap

pellat .n. ibi doſtrinã legũ monitiones paternas uel maternas: per quas inſtruunt pueri. Cũ ergo matres ſemper moneant ſuos filios ad honeſta, quia honeſtũ idẽ eſt ꝙ honoris ſtatus. Iuuenes multũ affectãt ea quæ importare uident honoris ſtatũ. & per locũ ab oppoſitis multũ timent: quæ important ignominiã & inhonorationẽ: & quia erubeſcentia eſt timor inglorificationis: iuuenes de facili erubeſcunt. Viſo qui mores ſunt laudabiles de iuuenibus. de leui patere põt quõ reges & principes ſe debeant hére ad illos. Nã nõ quicquid eſt laudalile i hoc eſt laudabile ſimpliciter. Videmus. n. ꝙ eẽ furibundũ eſt laudabile in cane. Nõ tñ eſt laudabile in hoie. Sic licet uerecundari ſit laudabile in iuuenib⁹. Quia rõne ætatis ſe continere nõ pñt: quin committant aliqua turpia: de quibus decet eos uerecũdari. Reges ãt & principes quos decet eẽ quaſi ſemideos nõ ſolũ ꝙ turpia committant. ſed abhoíabile eis eẽ debet ꝙ audiant turpia nominari. quia corrumpunt bonos mores colloquia praua. Nõ ergo ſunt in ſtatu ꝙ debeant uerecundari. Nõ ergo decet eos uerecũdari: niſi ex ſuppoſitione. quia ſi contingeret eos operari turpia: uerecundari deberẽt ẽt plus q̃ alii. eo ꝙ magis indecenter ſe gererent. Prima ergo quinq; quæ diximus laudabilia in iuuenibus: adaptare poſſumus regibus & príncipibus. quia decet eos eẽ liberales: bonæ ſpei: nõ maligni moris: magnanimos: & miſeratiuos. ¶ Sextũ ãt uidelicet eẽ uerecundos: nõ decet ſimpliciter competere regibus & principibus. Decet. n. reges & principes eẽ liberales. quia contra naturã agerẽt: ſi multitudinẽ diuitiarũ quã pollent niſi multiplicarent in debitos & pios uſus, ut ſupra in tractatu de liberalitate ſufficienter tetigimus. Decet ẽt eos tanto magis eẽ bonæ ſpei q̃ alios: quanto facta cõia circa quæ inſudare debẽt: ſunt digniora q̃ alia Rurſus decet eos eẽ magnanimos: quia ut dicebat in quodã capitulo de magnanimita

te. Maxime magnanimitas competit regibus & principibus. quia eos maxie magna decet operari & in ardua tendere. Sic ẽt cõgruũ eſt eos nõ eẽ malígni moris: ut nõ de quibuſlibet habeant opinionẽ malã. Nã ſi acta ſubditorũ ſemper iterprætarent in malã partẽ: contingeret eos eẽ tyrannos & eẽ uaſtatores gentiũ. Sic ẽt decet eos eẽ miſeratiuos. Nã ut ait phũs. 2. retho. hoíes ut plurimũ mala faciunt. Ipſa ergo humana fragilitas ueniã poſtulat pro delictis. quare reges & principes: ſm quorũ iudítiũ fit legis latio: quia infligunt pœnæ: decet miſeratiuos eẽ. Eſſe ãt uerecundos nõ decet eos ſimpliciter ut ſuperius dicebat.

¶ Quot mores iuuenũ ſũt uitupabiles: & qũo reges & prícipes ad hmõi mores debeant ſe habere. Capitulũ. ii.

ICVT ſupra enumerauimus ipſorũ iuuenũ ſex mores laudabiles.

Sic enumerare poſſumus ſex uituperabiles. Quas ẽt tangit phũs. 2. retho. Primo. n. iuuenes ſunt paſſionũ inſecutiui. Secũdo ſunt de facili uertibiles. Tertio ſũt nimis creditiui. Quarto ſunt cõtumelioſi. Quinto ſunt mendaces oía quodãmõ pertinaciter afferentes. Sexto in actionibus nõ hñt nodũ. ſed oía faciunt ualde. ¶ Sunt. n. primo iuuenes inſecutores paſſionũ. & maxíme inſequunt concupiſcentias circa corpus. Sunt. n. incõtinentes & inſecutores uenereorũ. qđ duplici de cã contingit. Nã cũ iuuenes ſint percalidi & corpore calefacto fiat uenereorũ appetitus. naturalis diſpoſitio corporis incitat iuuenes ad concupiſcentias uenereoꝝ. Rurſus hoc idẽ cõuenit. quia quaſi i oibus actionibus nr̃is. Vel ſequimur paſſionẽ uel rõnẽ. Et quanto minus uíget rõ in nobis. tanto magis paſſio uígorat. Iuuenes ergo qa ſunt inexpti & nõ uigent intellectu & prudẽtía: magis regũt paſſiõe q̃ rõne. q̃te ut plurimũ ſũt paſſionũ iſecutores. ¶ Scdo ſũt de facili uertibiles. nã aía ſeqt cõplexiões corporis. Sicut ergo i corporib⁹

iuuenum

iuuenū: humores ſunt in magno mōtu. Sic iſti hñt uoluntates & concupiſcentias ualde uertibiles. Iō dr. 2. retho. Q d' iuuenes acute concupiſcunt. Sed cito ſaturant'. uehæmenter uolunt: ſed de facili permutant'.

¶ Tertio ſunt nimis creditiui qd'ut ad præſens ſpectat duplici de cā contingit. Primo quia nō ſunt maligni moris, nō putant alios eē malos: ſed ſua innocentia alios menſurant. Cū ergo naturale ſit q̄ quis de facili credat ei quē credit eē bonū: & quē nō cogitat ex malitia loqui iuuenes credendo oēs eē innocentes: oibus de facili credunt. Rurſus hoc idē contingit ex in experientia. Nā ex multis ſermonibus indocti exiſtentiū: exiſtentes ad pauca reſpicientes iudicant facile. Vñ & prouerbialiter dicit': qui modica nouit cito iudicat. Iuuenes ergo quia non ſunt multorum experti: ſtatim cum eis aliquod proponitur negocium nō ualentes ad multa reſpicere. eo quod ſint multorū ignari ſtatim de illo negocio iudicant & credunt ſic eſſe ut eis proponit'. Si .n. multa cognoſcerent conditiones hoiu; conſiderare ſcirent: nō ſtatim aſſentirent corde oibus his quæ eis dicunt', ſed diligenter inſpicerent utrū illa eſſent credenda.

¶ Q uarto ſunt contumelioſi. Nā ut ſupra dicebat': iuuenes maxime appetunt excellere. Q uia ergo uidet' eis: q̄ excellant contumelias inferunt de facili ſunt contumelioſi. ¶ Q uinto ſunt mendaces & quo dām̄ oia pertinaciter afferunt. Nā quia ſunt inexperti: ignorant ſeipſos. & oia ſcire putant. Iō de oibus rñdent & uolunt uideri oia ſcire: & oia affirmant ut oia ſcire uideant'. Et quia affirmant quæ ignorant de facili mentiunt'. Poſtquā āt mentiri fuerunt appetentes gloriā ſunt pertinaces in mendatio. Contigant .n. ſe eē ingloriosos ſi appareat nō ſic eē ut dicunt. ¶ Sexto in ſuis actionibus nō hñt modū. ſed oia faciunt ualde. Vñ dr. 2. retho. q̄ amant ualde. odiunt ualde: & oia faciunt ualde. Hoc āt iō contingit. quia ſunt acute iræ. hñt uehæmētes concupiſcentias. Nā iræ & concupiſcentiæ: ſemper uehæmentes. niſi per rōnē moderent'. Iuuenes mendaces ſunt: niſi per rōnē moderent'. Iuuenes igit': quia magis uiuunt paſſione q̄ rōne: nō hñt concupiſcentias moderatas ſed oia faciunt ualde. ¶ Viſo qui ſunt mores iuuenū uituperabiles. de facili uideri pōt quō reges & principes ad hmōi mores debeant ſe hr̄e. Nā ſi talia ſunt uituperabilia in iuuenibus: multo magis ſūt uituperabilia in adultis. & adhuc multo maxime uituperabilia ſunt in regibus & principibus: qui debent eē caput & regula aliorū. Indecens .n. eſt reges & principes eē paſſionū inſecutores: & uenereorū hr̄e concupiſcentias uehæmentes. quia in eis maxime dominari hēt rō & intellectus. Q ui āt ſic ſe hñt nō uiuunt rōne ſed paſſione. Rurſus deteſtabile eſt eos eē permutabiles & uertibiles. Nā cū inconueniens ſit regulā cē obli quā reges & principes qui debent eē forma uiuendi & regula aliorū: inconueniens eſt q̄ de facili peruertant': ymmo decet eos eē firmos & ſtabiles. ¶ Tertio indecēs eſt eos eē nimis creditiuos. Nā cū multos habeant adulatores & plurimi ſint in eorū auribus ſuſurrantes: cū maxima diligentia. cogitare debent qui ſunt qui loquunt': utrū ſint ſapientes uel ignorantes. utrū uirtuoſi uel uicioſi. quia credēdū eſt magis ſapientibus & bonis q̄ inſcipientib⁹ & malis. ¶ Q uarto indecēs eſt eos eē iniuriatores & contumelioſos. Nā pœnas inferre debent nō iniuriā uel contumeliā uel nequitiā: ſed pp iuſtitiā & pp cōe bonū. ¶ Q uinto maxīe a regibus & principibus: & uniuerſaliter ab oibus dominantibus: eſt mendaciū fugiendū. ne ſe ipſos contēptibiles reddant. ſi .n. mendatiū reddit hoies contēptibiles quanto magis indecens eſt regiā maieſtatē contēptibilē eē. tanto maiori cautela ſtudere debēt ut inhereāt ueritati. ¶ Sexto īdecēs eſt eos nō hr̄e modū īactiōibus ſuis. qa cū alia ſint mode

randa per mensurã. maxime decet mensurã & regulã moderatã eẽ reges & principes ergo quia aliorũ debent eẽ regula & mensura potissime eos decet moderatos esse.

¶ Quot mores senũ sunt uituperabiles. & quomodo reges & principes uitare debeant hos mores. Capitulum. iii.

a NVMERATIS moribus iuuenũ: & oñso qũo ad mores illos reges & principes se debeant hẽre. Restat uidere qui sunt mores senũ & qũo reges & principes se debeant hẽre ad mores illos. Senũ ãt: quidã mores sunt laudabiles quidã uituperabiles. Phũs ãt. 2. retho. Inter alios mores quos tangit de senibus: enumerat sex uituperabiles mores. Primo ,n. senes sunt nimis increduli. Secundo sunt ualde suspitiosi. Tertio sunt timidi & pusillanimes. Quarto sũt illiberales. Quinto sunt difficilis spei: uel sunt malæ spei. Sexto nõ uerecundant' sed sunt inerubescitiui ¶ Sunt. n. primo senes increduli qd' experientia contingit. Nã quia in multis experti sunt cognoscunt hoies in multis mentiri nõ de facili fit eis fides: sed credunt oés alios eẽ deceptores. Iõ dr. 2. retho. Q d' senes multis annis uixerunt: & in pluribus decepti sunt. ergo propter hanc experientiã contingit ipsos incredulos. eẽ. ¶ Secundo senes sunt suspitiosi: Quæcũq; .n. uident ut plurimũ suspicant' malũ & referunt ea in deteriorẽ partẽ. Vident' .n. senes econtrario disponi in iuuenibus. Pueri .n. quia nõ multa mala fecerunt & innocentes sunt sua innocentia alios mensurant: & oia referunt in melioré partẽ. Credunt .n. oẽs bonos eẽ. Senes uero econtrario: quia multis annis uixerunt: & in multis peccauerunt: mensurant facta aliorũ: ſm ea quæ gesserunt in seipsis: propter qd' ut plurimũ credunt alios eẽ. & in peioré partẽ referunt eorũ opera. Vñ dr. 2. retho. Q d' quia senes uixerunt multis annis eẽ nõ põt: quin in multis peccauerunt. Iõ sunt male suspitiosi: & oia in deterius existimant. ¶ Tertio senes sunt pusillanimes & timidi. Pusillanimes ,n. sunt quia sunt humiliati a uita. Propter ,n. multũ uiuere sunt humiliati & defecerunt. Sicut ergo deficiunt in eis humores & uita. sic deficit in eis cor: & sunt pusillanimes. Sunt ẽt timidi. quia ut dr. 2. retho. Infrigidatio præparat uiã formidini. Nã ſm phũm. Q uicũq; naturaliter sic disponit' prout disponit' existens in aliqua passione naturaliter passionat' passione illa. Cũ ergo timidi efficiant' frigidi. Q uicũq; est naturaliter frigidus sequit' q; sit naturaliter aliter formidolosus. Sequit' ergo senes eẽ naturaliter timidos: quia deficit in eis naturalis calor & hñt membra naturaliter frigida. ¶ Quarto sunt illiberales: qd' tripliciter contingit. Primo ex defectu uitæ. Secundo ex experientia temporis. Tertio eo q; nõ uiuunt spe: sed memoria. Aia. n. ut plurimũ sequit' complexiones coporis. Sicut ergo senes in propriis corporibus deficiunt: in humoribus & in uita. Sic uidet' ipsis q; oia eis deficiant. Timentes ergo defectũ pati sunt illiberales: & nõ audent expendere immo uidentes sic se deficer: nõ confidunt de propriis uiribus. sed solũ confidunt de his quæ hñt. Ponentes ergo in eis suã spẽ & cõfidentiã: nõ audẽt expensas facere. ¶ Rursus illiberales sũt ex experientia temporis. Quia .n. multis annis uixerunt: credibile est eos fuisse passos indigentias multas. Timentes ergo indigentiã pati: illiberales fiunt. Cõtingit ẽt eos illiberales eẽ: quia magis uiuunt memoria q̃ spe. Cogitant .n. se multũ uixisse in præterito & parũ uicturos in futuro. Iõ quia memoria est præteritorũ: & spes est futurorũ: nõ uiuunt spe: nec confidunt de his quæ debent acquirere in futuro. sed uiuũt mẽoria: & cõfidũt de his quæ acqsiuerũt in p̃terito quare nõ cõfidẽtes de acqrẽdis fiũt illiberales: & aqsita ñ de facili tribuũt. ¶ Quito sũt malæ spei. Nihil. nõ bñ sperẽt: ſ3 circa oia deficere credũt. Causa autem

ãt hmõi assignata est in præcedentibus. Nã si spes est futurorũ: & memoria præteritorũ; & senes multũ uix erunt in præteri/to & parũ credunt se uiuere in futuro; senes in sperando deficiunt: & modica se cogi/tantes facturos. Nõ.n. uiuunt nec delectãt in sperando: sed in memorando. Hmõi ãt signũ est; quia quilibet libenter tractat ea in quibus delectat. Videmus ãt q̃ cũ senes adinuicẽ congregant semper recitant res gestas; quas fecerunt. Nõ ãt delectant in recitando res fiendas; quas sunt facturi. eo q̃ uideant se multa fecisse; & cogitẽt se pauca facturos. Sunt ergo difficilis spei. quia in sperando deficiunt: & pauca se facere sperant. ¶ Sexto senes sunt inuerecundi & inerubescitiui. Nã senes quia illiberales sunt magis curant de utili q̃ de honesto. Magis .n. student ad utilitatẽ q̃ ad ea quæ requirit honoris status, ut uult phũs. 2. retho. Verecundia ergo cũ sit timor inhonorationis; nõ competit senibus, quia magis curant de utili q̃ de honore. Tota.n. cã quare quis est uerecundus. ut uult phũs est, quia uult hri in honore & uult reputari. Senes ãt sicut deficiunt in uita & in humoribus & in calore naturali, sic deficiunt in aío & nõ curant reputari. quar̃ contingit eos eẽ inuerecundos Posset ãt una cã assignari quæ quasi cõis est ad oía tacta. Dictũ est.n. senes eẽ frigidos. Frigidus.n. oía constipat & constringit: & constringendo ea reddit ipsa grauiora & facit ea appetere inferioré locũ. Videmus.n. q̃ elementa frigida & grauia; in inferiori loco collocant. Calida uero & leuia in superiori. Senes ergo quia frigidi sunt ex frigiditate cõstipant & retrahunt in seipsis: & reddunt imobiles ut nihil audeãt uel credãt: nihil sperent: & ut nõ curẽt excellere: ne curẽt reputari. qa frigidi nõ appetere locũ supioré sed inferioré. ¶ Viso q̃ sũt mores senũ uitupabiles. de leui pateſ põt: qũo reges & principes. ad hmõi se debeant hre. Nã constat q̃ licet reges & principes nõ debeant eẽ in oíbus de facili crediti ut pueri. Nõ tñ decet eos eẽ incredulos: sed consideratis conditionibus personarũ debent adhibere fidẽ his quæ eis dicunt̃ ſm dictamen & ordinẽ rõnis. ¶ Secũdo nõ decet eos eẽ suspicioſos ut oía referant in deterioré partẽ. quia ex hoc contingeret eos eẽ seueros & immiseratiuos & incurrerent maliuolentiã subditorũ. ¶ Tertio nõ decet eos eẽ timidos & pusillanimes, immo fortes & magnanimos, quia cũ negocia respicientia totũ regnũ circa quæ reges & principes insudare debent sint magna & ardua oportet eos eẽ fortes & magnanimos. ¶ Quarto detestabile est ipsos eẽ illiberales, nã supra cũ de uirtutibus tractabat: sufficienter oñsũ fuit q̃ nõ solũ decet reges & principes eẽ liberales faciendo mediocres sumptus. Sed ẽt congruit eos eẽ magnificos magnifica faciendo. ¶ Quinto oportet eos eẽ bonæ spei quia si in oíbus se crederent deficere nihil attẽptarent & periclitaret regnũ. ¶ Sexto nõ decet eos eẽ inuerecũdos eo mõ quo senes existunt: ut q̃ nõ curẽt de honoris statu. & q̃ magis studeant circa utilia q̃ opera honore digna. nõ decet tñ eos uerecundari. quia indecens est ipsos operari turpia: ex quibus uerecundia consurgit.

¶ Quod mores senum sint laudabiles: & qui sunt mores eorũ qui sunt in statu: & qualiter reges & príncipes ad hmõi mores debeant se habere. Ca. iiii.

POSITIS moribus senũ uitupera/bilibus. Restat enumerar̃ mores idsorũ laudabiles. Videt̃ ãt phũs 2. retho. Circa senes tangere quattuor mores: qui pñt eẽ laudabiles. Primo .n. senes hñt cõcupiscẽtias remissas tẽpatas. Secũdo sũt miseratiui. Tertio dubia ñ ptíaciter asserunt. Quarto níhil agũt ualde. Cõcupiscẽtiæ.n. senũ: & maxie circa uenerea sũt moderatæ & tẽpatæ: qa ut supr̃ dicebat̃. Corpor̃ existẽte calefacto fit icitatio uenereorũ & cõcupiscẽtiæ: ergo p locum ab oppositis

corpore exíſtente infrigidato fit remiſſio uenereorũ & concupiſcentiarũ. Conſtat. n. q̃ concupiſcens uenerea per appetitũ: in alia ſe extendunt. Hoc ãt eſt contra rõnem frigidi. Nã frigidi ſm q̃ hmõi nõ proprie ſe extendit in alia: ſed magis conſtringit in ſeipſo. Senes ergo rõne frigiditatis conſtrĩ gunt in ſeipſis ut habeant concupiſcentias remiſſas & moderatas. ¶ Ex hoc ãt appare re põt qũo ſenes ſunt illiberales. Nã cũ per illiberalitatẽ contingit peccare dupliciter. Primo ſi ultra q̃ rõ dictet teneat qd hẽt. Secundo ſi præter rõnẽ concupiſcat hre qd nõ hẽt. Senes magis peccant per illiberalitatẽ in retinendo quæ hñt q̃ in concupiſcendo indebite quæ nõ hñt. Quia per frigiditatẽ magis conſtringunt in ſeipſis q̃ ſe extendant ad aliã. Cũ. n. nulla ſit actio aiæ in qua nõ utat aliquo mõ organo corporeo. Sicut ín opere artificiali uariato organo fit uariatio operís. Sic & in actionibus aiæ corporæ tranſmutatio aĩa ſequit complexiones corporis & fit uariatio actionũ eius. Corpore igit ínfrigidato aĩa per appetitũ inclínat ut ſequat modũ frigidi. Et quia frigidũ reſtrigit & condenſat: & remittit ín ſeipſo. Iõ ſenes rõne frigiditatis concupiſentias hñt remiſſas. Vt uult phũs. 2. ethi. ¶ Secundo ſenes ſunt miſeratiui. Sed ut phũs ait. Non propter eandẽ cãm miſeratiui ſunt ſenes & iuuenes. Iuuenes. n. miſeratiui ſunt propter amicitiã. Senes ãt propter imbecillitatẽ. Quilibet. n. miſeret ſuper amico & ſuper eo quẽ credit indigne pati. Iuuenes ergo quia ſunt amatores amicitiarũ: & quia ſua innocentía alios menſurant exiſtimant oẽs bonos eẽ. Quare ſi patiant: putant eos indigne pati. Propter qd de facili miſerent. Senes uero ſunt miſeratiui. Quía credant alios bonos eẽ. Vel quia ſint amatiuí amicitiarũ. Sed quía quilibet cũ ẽ ĩ imbecillitate uel in defectu deſiderat ut alii compatiant ei: & miſerent eius: proprer qd & ipſi de facili inclinant: ut miſerant & compatiant aliis. Senes ergo ꝓpter imbecillitatẽ: quia uellent ſibí alios compati & miſereri: de facili compatiunt & miſerent aliis. ¶ Tertio nihil dubiũ pertinaciter affirmant. Nã ut ait phũs. 2. eth. Quia ſenes uixerunt multis annis: & uiderunt q̃ ſæpe ſunt decepti: nõ audent pertinaciter aliquid aſſerere. Timentes ne ita reſe habeat & decipiant. Iõ phũs ait: q̃ ſenes oía dubie ſententiant & ſemper apponunt ibi: quaſi uel forte. Et nihíl fixe pronunciant. Cũ. n. ab eis quærit de aliquo negocio dicunt forte ſic eſt. Vel qudammõ ita erat. Timentes. n. decipi nihil firme ſentẽtiãt. ¶ Quarto nihil agunt ualde: ſed in oíbus opib9 ſuis uident eẽ temperati. Nã ſicut iuuenes quia in eis abundant concupíſcentiæ & paſſiones in oíbus tenent extremũ: & oía agunt ualde. Sic ſenes quia hñt paſſiones & concupiſcentias remiſſas ut plurimũ agunt oía moderate. ¶ Viſo qui ſunt mores iuuenũ & ſenũ, deleui apparere põt: qui ſunt mores eorũ: qui ſunt in ſtatu. Nã illi qui ſunt in ſtatu & ſunt medii ĩter ſenes & iuuenes: ut uult phũs. 2. retho. Hñt quicquíd laudabilitatis eſt in ſenibus uel in iuuenibus. Nã ípſi qui nec ſunt nímis percalidi: ut iuuenes. nec ínfrigidati: ut ſenes. nec ſunt ſic animoſi & præuolantes. Nõ ſunt ſic timidi & puſillanimes: ut ſenes. Sed timentes mediũ inter utroſq; ſunt timidi. Vbi eſt timendũ. & audaces: ubi eſt audendũ. Sic ẽt quia nec ſunt oío inexperti ut iuuenes. Nec ſunt in tot decepti: ut ſenes. Nec oibus credunt qd faciunt iuuenes propter inexperientiã. Nec oío diſcredunt qd faciunt ſenes: eo q̃ ſint in multis decepti: ſed hñt ſe medio mõ. Iõ dr. 2. retho. q̃ qui ſunt in ſtatu: nec ſunt oíbus credentes: nec oíbus díſcredentes. Sed iudicantes magis ſm uirtutẽ. Amplius quia ſunt medii inter ſenes & iuuenes. Nec ſunt in temperati: ut iuuenes: nec ſunt formidoloſi & inuiriles: ut ſenes: ſed ut dr. 2. retho. Sunt uiriles cũ tpantia & tpati cũ uirilitate. Vt ergo ſit ad

unum

mũ dicere quicquid laudabilitatis: & in ſẽibus uel i iuuenibus: totũ reperitur in hiis qui ſũt in ſtatu. Et quicquid uituperabilitatiſẽ in eis totũ remouet ab illis. Nã ut ſupra pluries dicebatur: ſemp extrema ſũt uituperabilia & mediũ eſt laudabile. Si ergo in ſẽibus uel in iuuenibus eſt aliquid laudabile: hoc ẽ: qa non omnino recedũt a medio. Si aũt eſt in eis aliquid uituperabile. hoc ẽ: prout eſſe habent in extremo. Q uare ſi quicquid mediĩ ẽ in ſenibus uel i iuuenib9 totũ perampli9 & perfectius reperitur in hiis q ſũt i ſtatu: quicquid laudabilitatis eſt in eis: totũ repiri debet in hiis q ſũt in ſtatu. Rurſus qa quicquid extremitatis eſt in eis: remouetur ab eis q ſũt i ſtatu. Et quicquid uituperabilitatis ẽ i illis: remouet ab hiis qui ſũt i ſtatu. Sic ergo loquẽdũ eſt de moribus hominũ. nõ tamẽ intelligẽda ſũt talia omnino neceſſitatẽ habentia: ut q9 ſenes nõ poſſũt eſſe liberales & magnanimi. & q9 iuuenes non poſſint eſſe tẽperati & ſtabiles. Sed intelligenda ſũt ſecũdũ quãdam pronitatẽ & inclinationẽ qa ſecũdum curſũ naturalẽ & ſecũdum ordinẽ quẽ uidemus iuuenes & ſenes: & illi qui ſunt in ſtatu quãdã pronitatẽ & inclinationem habẽt ad mores eis cõuenientes: ut eſt p habita manifeſtũ. ¶ Hiis uiſis: de leui pateſ poteſt: quo mõ reges & principes ad huiuſmodi mores debeãt ſe habeſ. Nã mores laudabiles ſenũ: ſecundum q9 huiuſmodi ſunt eos habere decet. Nam cum reges & pricipes magis debeant uiuere ratõe q̃ paſſioe. decet eos habere concupiſcentias temperatas. quia ut ſupra dicebatur: concupiſcentiæ ſi uehæmẽtes ſint rationem percutiũt. Decet etiam eos eſſe miſeratiuos non propter defectũ. uel propter imbecillitatẽ. ſed propter bõum regni: & ut magis amentur ab hiis qui in regno ſunt. Nam totum regnũ ad dilectionem regis prouocatur ſi uiderit ipſum eſſe clemẽtem & miſericordem. ¶ Tertio nõ decet reges & prin. dubia pertinaciter in alteram partem aſſere re: ne per hoc iudicentur leues & indiſcreti:

¶ Q uarto i ſuis actiõibus debet habeſ moderationẽ & tẽperamentũ. quia ut dcm ẽ. ip ſi eſſe debẽt forma uiuendi & regula aliorũ. Senũ ergo & iuuenũ aliq mores ſũt imitandi. aliqui fugiẽdi. Sed eorũ q ſũt i ſtatu quo dãmodo oẽs mores ſũt imitãdi. Dicim9 autẽ quodãmodo. qa ſicut ſenes & iuuenes habent quãdã pronitatẽ naturalẽ & iclinatiõnẽ ad mores uituperabiles. poſſunt tamẽ cõtra illã ꝓnitatẽ facere cõſeq laudabiles mores. Sic & illi q ſũt i ſtatu. & ſi de ſe ꝓnitatẽ habẽt ad mores laudabiles: poſſũt tñ contra iſtã ꝓnitatẽ facere. ut per corruptionẽ appetitus ſequãtur uituperabiles mores. quare ſi dignũ eſt dominari rationi & itellectui. decet reges & pricipes q aliis dominanſ. ſeq mores laudabiles: ſm dictamẽ & ordinẽ ratiõis.

¶ Q ui ſunt mores nobiliũ: & quomodo reges & principes ſe habere debeant ad illos mores. Capitulum. v.

p ROVT ad præſẽs ſpectat dicere poſſum9 ipſorũ nobiliũ eſſe quatuor mores laudabiles. Primo enĩ ſũt magnanimi. Secũdo magnifici. Tertio dociles & iduſtres. Q uarto ſũt pollitici & affabiles. Sũt enĩ nobiles magnanimi. Nã nobilitas ut diciſ ſecundo rethori. idem eſt q9 uirtus generis. Ex hoc enim aliqui dicuntur eſſe nobiles. quia proceſſerunt ex genere nobili. Genus autem honorabile dicitur: ut uult philoſophus ſecundo rethori. Si ab antiqua ex illo geneſ proceſſerunt multi præſides: & multi inſignes. Virtus autem generis quam dicit philoſophus nobilitatem eſſe. nihil eſt aliud q̃ eſſe ex aliquo genere: uel ex aliqua proſapia: in qua etiam ab antiquo fuere multi principantes & multi inſignes. Sic ergo ſentiendum eſt de nobilitate. uerũ quia ſm cõmunẽ opinionẽ hominũ omnia mẽſurantſ nũmiſmate. & diuiciæ uidentur eſſe preciũ rei cuiuſlibet. ex hoc q9 aliqui ſũt diuites reputantur digni pricipari: & eo ipſo credũtur eſſe inſignes & honore digni. quia ergo ſic ẽ nobilitas ſm cõem acceptionẽ homi

nũ nihil eſt aliud q̃ antiquatæ diuitiæ: quia ergo nobiles ex antiquo fuerũt p̃ſides: & in ſuo gñe fuerũt multi inſignes & diuites: ele uat' cor nobiliũ ex exẽplo parẽtũ ut tẽdãt in magna: & ſint magnanimi. Naturale eſt enĩ q̃ ſemp effectus uult aſſimilari cauſæ: cũ fi/lii ſint qdã effectus parẽtũ. Naturale ẽ filios imitari parẽtes. Nobiles ergo aduertẽtes q̃ in eorũ genere fuerũt multi inſignes & tendẽtes in ardua: ut imitent' parẽtes affectant magna & contingit eos eſſe magnanimos. ¶ Scdo nobiles nõ ſolũ ſũt magnanimi & magnĩ cordis: ſed etiam ſi adſit facultas ſunt magnifici & faciẽtes magna. Nã cæteris paribus ſemp filii ſunt nobiliores parentibus. Nã ut dictũ eſt nobilitas idẽ eſt ſecundũ cõmunẽ acceptionẽ q̃ antiquatæ diuitiæ uel q̃ uirtus & honorabilitas generis. Genus autẽ alicuius maxime reputatur honorabile: ſi ab antiquo affluebat diuitiis: cũ ergo ſemp ſit dare initiũ: in quo genitores alicuius ditari incœperũt: quãtomagis ꝓceditur ꝑ creatiõnẽ filioꝝ: tãto minus ẽ memoria genitores ſuos fuiſſe pauperes: ideo ſemp augmẽtatur nobilitas: & ſemp ſũt magis antiquatæ diuitiæ in filiis q̃ in parẽtibus: quare cum nobilitas ſemp inclinet aĩum nobiliũ ut faciãt magna ſequit' nobiles eſſe magnificos: etiã magis q̃ parẽtes: qa quodãmõ ſunt nobiliores illis. Ideo nobiles non ſolũ ſunt magnifici: ſed etiã nitunt' maiora facere q̃ parẽtes. Vnde Philoſophus quarto Rethoricorum ait. Quod magnanimos & magnificos decet eẽ nobiles & glorioſos. Vult enĩ ibidẽ q̃ nobiles ex ſua nobilitate incitantur ut ſint magnanimi & magnifici. ¶ Tertio nobiles ſunt dociles & induſtres: quia duplici de cãcõtingit. Vna ſumit' ex nutrimẽto & ex cuſtodia corporis. Alia uero ex cõuerſatiõe & ſocietate quadã aliorꝝ. Cum enĩ nobiles cũ magna diligẽtia nutriãtur: & cũ magna cura ꝓpriũ corpus cuſtodiãt. Rationabile ẽ eos hr̃e corpus bene diſpoſitũ & bene cõplexionatũ. Cũ ergo molles carne: aptos mẽte discamus: ut uult Philoſophus ſecundo de aia: cõtingit nobiles hẽre mẽtẽ aptã: & eſſe dociles & induſtres: qa in eis uiget carnis mollicies: & bonitas cõplexiõis. Rurſus hoc idẽ cõtingit ex cõuerſatione & ſocietate aliorꝝ. Nobiles enĩ: qa multos hñt reſpicientes ad eos: & ſic cõſiderãtes eorũ facta incitãtur ut ſint uiri meditatiui ſubtiliter inueſtigantes: qd decet eos facere: ne opa eorꝝ q̃ multi deſiderãt repræhẽſibilia uideãtur: quare cõtingit eos ex diligẽti cõſideratione ſuorũ agibiliũ eſſe dociles & induſtres. Ex hoc ãt apparere põt: quãto odiẽdi ſunt adulatores: oia aliorꝝ facta cõmẽdãtes. Cũ enĩ nobiles non repr̃hendũtur: ſed ab adulatoribus etiã eorũ mala facta cõmẽdãtur: diſponũt': ut ſeipſos ignorẽt: & ſequãtur uoluptatẽ: nõ rõnẽ. Maxime ergo nobiles fiũt dociles & induſtres ſi timẽtes repr̃henſibilia facere: diligẽter conſiderẽt quid agẽdũ. ¶ Quarto nobiles cõtingit eẽ pollitices: & affabiles. Nã quia ut plurimũ in curiis nobiliũ cõſueuit eẽ magna ſocietas: qa ut plurimũ in ſocietate uixerũt. Sicut enĩ ruſtici qa quaſi ſolitarii uiuũt: fiunt rudes & ſilueſtres. Sic nobiles ecõtrario: uita ſociali uiuẽtes fiunt ſociales & affabiles. Hos aũt mores qui poſſunt eſſe boni & laudabiles: qũo hẽre oporteat reges & pricipes in ante habitis ſufficiẽter eſt dictũ. ¶ Dixi mus enĩ ſupra cũ de uirtute tractauim⁹: qũo decet reges & principes eſſe magnanimos: qũo magnificos: qũo prudentes & dociles: & qũo affabiles & ſociales. ¶ Viſo qui mores nobiliũ ſunt laudabiles. Videre reſtat q̃ mores ſunt uituperabiles. Narrat autẽ phũs ſecũdo rethoricorꝝ. Duos mores uituperabiles: quos dicit cõpetere ipſis nobilibus. Nobiles enim ſunt nimis honoris appetitiui. ¶ Secundo ſunt progenitorꝝ deſpectores. Naturale eſt enĩ q̃ quilibet uult accumulare ad id quod hẽt. Ideo qui incipiũt ditari uolunt fieri ditiores. Et qui ſunt honorabiles: uolunt eſſe honorabiliores. Nobiles ergo: qa ex ſuo genere uidẽtur eſſe honorabiles:

ideo

ideo uolũt accumulare ad id quod habẽt & uolunt fieri honorabiliores: ideo sunt nimis honoris appetitiui. ¶ Secundo sunt elati & despectores progenitorũ: ut plurimũ enĩ nobiles maiores se reputãt q̃ patres suos: quod ideo contingit: qa semp nobilitas longe facta est maior q̃ propinqua: qa semp est magis antiqua. Esse aũt elatos & despicere suos progenitores: & nimis esse honoris cupidi: uidet esse mali moris, non enim debemus appetere ipsos honores in se: qa hoc faciũt elati & superbi: sed debem⁹ appetere opera honore digna: quod faciunt uirtuosi & magnanimi. Reges ergo & principes cum non possint naturaliter dominari: nisi sint boni & uirtuosi: decet eos sequi bonos mores nobiliũ: ut sint magnanimi & magnifici. Prudẽtes & affabiles: & fugere malos mores ut non sint elati alios despicientes.

¶ Quot sunt mores diuitum: & quomodo Reges & principes debeãt se habere ad mores illos: Capitulum. vi.

ARRAT aũt Philosophus secundo rethoricorũ: quinq; malos mores ipsorũ diuitũ. Diuites enĩ prio sunt elati. Secũdo cõtumelioſi. Tertio sunt molles & intemperati. Quarto sunt iactatores alios despicientes. Quinto aũt reputãt se dignos principari. ¶ Sunt enĩ diuites elati. Nã ut phũs ait. Ideo sic disponũtur: quia habẽdo diuitias aliquas credũt se acquisiuisse oĩa bona. Vnde & secundo Rethoricorũ dicit q̃ diuitiæ sunt quasi quoddã preciũ & quædã dignitas aliorũ. Videtur enim eẽ in communi oppinione uulgariũ oĩa mensurari nũmismate. & oĩa esse appẽciabilia pẽcio denariorum. Habentes ergo nũmismata: estimant se habere oĩa bona: eo q̃ reputẽt pecuniã esse dignitatẽ & preciũ oĩum aliorũ: quare in cordibus suis efficiũtur superbi & elati: credentes oĩbus excellentiores esse. Secũdo diuites sunt contumelioſi. Nã si sunt elati & uolunt uideri esse excellentes cũ ex hoc quis excellere uideat: si potest aliis contumelias inferre. Diuites ut uideant aliis præferri: & ut appareat eos esse excellentiores illis: mouentur ut aliis contumelias inferant. ¶ Tertio diuites sunt molles & itemperati: quod eis contingit ex deliciis uiuẽdi. Assueti enim sunt uiuere adeo delicate: q̃ nõ possunt aliquas molestias sufferre. Ideo statim compassionantur: ruunt & fiunt insecutores passionũ: non ualentes passionibus resistere: quia assueti sunt uiuere delicate: & sine molestia: quare non sunt uiriles & tẽperati: sed magis sunt muliebres: siue molles: & isecutores passionũ. ¶ Quarto diuites sunt iactatores & despectatores aliorũ. Nã ut innuit Philosophus secundo rethori. Maximũ incitamentũ habent: ut sint tales. Nã quia etiã sapientes contingit indigere bonis diuitũ. Contingit ut diuites in suis cordibus eleuentur: despicientes alios: & credentes se esse sup eos: eo q̃ uideant illos indigere bonis eorũ. Recitat enĩ philosophus secũdo rethori. q̃ cũ quesitũ fuisset a muliere quadã. utrũ eẽt melius fieri diuitẽ q̃ sapientem. Respondit: q̃ magis uidebat sapientes frequentare ianuas diuitũ: q̃ diuites ianuas sapientũ. Diuitiæ ergo eo q̃ sint magis sensibile bonũ: a uulgaribus qui non cognoscũt: nisi bona sensibilia: reputatur bonũ excellẽs & maximum ita ut diuitias bonis aliis præferãt. ¶ Quinto diuites reputant se dignos principari. Nam ut philosophus ait. Habere enĩ putant id q̃ qs efficitur dignus principari. Credũt enim q̃ dignitas principatus sint diuitiæ. Videt enĩ eis diuitias esse tantũ bonũ: q̃ quicunq; hoc bono affluit dignus sit pricipari. Omnes ergo hii mali mores diuitibus competunt: eo q̃ decipiãtur circa diuitias: credentes eas eẽ maius bonũ quã sint. ¶ Decet ergo reges & principes hos malos mores fugere. Nam si diuitiis affluunt: non debent propter hoc extolli. Nec propter hoc credere debent se esse dignos principari. Nam dignitas principatus principaliter inititur uirtutibus & prudentiæ: quæ sunt bona interiora. Non autẽ

principaliter innititur diuitiis: quæ sunt bona exteriora. Diuitiæ ergo si ordinentur ad opera uirtuosa: deseruiunt fœlicitati nostræ & sunt organa ad ipsam: & faciunt ad quandã eius claritatẽ. Sed si ordinẽtur ad iactantiã: uel ad contumeliã uel ad intemperantiã: uel ad alia opera uiciosa tunc magis reddunt hoiem infœlicem q̃ fœlicẽ. Reputatur ergo qs dignus principari: si sit bonus & prudens non si diuitiis affluat: quare Reges & principes non sunt digni principari: nisi fugiant malos mores ipsorũ diuitũ: & nisi suas diuitias ordinent ad bonũ: & ad opera uirtuosa.

¶ Viso qui sunt mali mores diuitũ: & q̃ decet reges & principes fugere tales mores: uidere restat: qui sunt boni mores eorũ. Philosophus aũt secundo rethoricorũ: solũ unum bonũ morẽ uidetur diuitibus attribuere: uidelicet q̃ bene se habent circa diuina. Diuitiæ eni quia uidentur esse bona fortunæ: nõ uidet' sufficere industria humana: ad hoc q̃ aliquis fiat' diues. Videmus autem aliquãdo hoies magis industres minus ditari: quia ergo sic est acquisitio diuitiarũ: ut dicitur secũdo rethoricorũ. Attribuenda est fato & ordinationi diuinæ: magis q̃ sagacitati humanæ. Digne ergo diuites circa diuina bene se habere debent. Hoc est ergo quod dicit' secundo rethoricorũ. Quod unus optimus mos assequitur diuites: quando bene se habẽt circa diuina: credẽtes aliqualiter per fata: idest per ordinationẽ diuinã habere huiusmodi bona. Hoc aũt dictũ philosophicũ diligẽter est considerãdũ. Nã diuitias & quæcũq; bona habemus magis habemus referre in diuinũ ordinẽ & in diuinã prouidẽtiã q̃ in propriã industriã q̃ si hoc bene attenderent diuites faciẽdo magnifica circa diuina: nõ crederent se deo dona largiri: sed magis cogitarent q̃ ei reddũt quod ab ipso accipiũt: hũc autem bonum morem: uidelicet bene se habere circa diuina: tãto magis decet reges & principes quanto summo deo iudici de pluribus debent reddere rationem.

¶ Qui sunt mores potentum: & quomodo ad mores illos reges & principes debeãt se habere. Capitulum. vii.

NOBILITAS diuitiæ: & ciuilis potentia inter bona exteriora cõputantur: nõ dicũt unũ & idẽ bonũ: cõtingit eni aliquos eẽ nobiles: qa processerũt ex aliquo nobili genere: qui tñ non sunt diuites. Sic etiã contingit aliquos esse diuites qui non sunt nobiles: quia nõ processerũt ex honorabili genere: sed sunt nuper ditati. Differũt ergo esse nobilẽ & esse diuitẽ. Differt etiã esse nobilẽ & esse diuitem ab eẽ potentẽ. Nã dicitur aliquis esse potens quia est in aliquo pricipatu: & habet multos sub suo dominio: quare cum multos nobiles uideamus esse impotentes & non posse principari: non est idẽ esse nobilẽ & esse potẽtẽ. Rursus uidemus aliquos habũdare argento & auro: & in agris & uineis qui tñ deficiunt in ciuili potẽtia: quia nulli reguntur sub eius imperio: quare non est idẽ esse diuitẽ: & eẽ potentẽ. Viso ergo qui sunt mores nobiliũ & qui diuitũ. Restat uidere qui sunt mores potentũ. Potentes aũt ut uult philosophus 2. retho. oĩno habent meliores mores q̃ diuites. Narrat aũt philosophus tria in quibus mores potentũ excedunt mores diuitũ. Primo eni potentes sunt magis studiosi & magis boni potẽtes q̃ diuites: quia fm philosophũ coacti sunt intendere in ea quæ sunt circa potẽtatũ. Nã qui est in aliquo potentatu: uel in aliquo principatu quia est persona comunis & publica: ad quã multi respiciũt. Verecundantur oĩno declinare a medio: & nõ agere opera uirtuosa. Ipse ergo principatus quodãmodo inducit hoiem ad bonitatẽ & ad iustitiã. Studiosiores igitur sunt potẽtes q̃ diuites quia coacti sunt intẽdere circa opera potẽtatus: quæ debẽt esse bona & studiosa. Secũdo potẽtes sunt magis tẽperati q̃ diuites. Nã cũ quis dat se exercitio retrahit' ab ocio: & cũ dat se uni operi retrahit' ab alio. Diuites ergo si non habundent in ciuili potentia

tentia & non cogãtur intẽdere operibus iu
ſtitiæ uacant ocio: & de leui inclinãtur ut dẽt
operã rebus uenereis: & fiant intemperati.
¶ Potentes uero & principãtes: quia opor/
tet eos intendere exterioribus curis retrahũ/
tur: ut nõ oĩno poſſint uacare uenereis: qua
re contingit potẽtes magis eſſe temperatos
q̃ diuites. Tertio potẽtes minus contumelio
ſi ſunt q̃ diuites. Ideo ſcribitur ſecũdo retho.
Quod ſi potentes iniuriãtur: non iniurian
tur in paruis: ſed in magnis potẽtes & exiſtẽ
tes in principatu: qa ſunt in loco magno ho
nore digno: non tendũt: niſi in magna & in
ardua. Ideo ſi contingat eos aliis iniuriari:
non iniuriabuntur in paruis: ſed in magnis.
Non enĩ curabũt facere paruã offenſam: ſed
uel in nullo alio damnificabũt alios uel infe
runt magnũ damnũ. Minus igitur ſunt con
tumelioſi potẽtes q̃ diuites: quia quãlibet cõ
tumeliã inferre non curãt: ſed ſolũmodo cõ
tumelioſi in magnis. Mores diuitũ oĩno pe
iores q̃ mores potẽtũ uel nobiliũ. Ideo diui/
tiæ ſi eas non concomitent̃ potẽtatus & no
bilitas ut plurimum: magis reddũt hoĩem in
fœlicẽ q̃ fœlicẽ. Qui enĩ ſic diues eſt: ꝙ nec
eſt nobilis: nec eſt in aliquo potẽtatu: ut plu
rimũ: eſt intemperatus: & inſenſatus fœlix:
uel eſt inſenſatus fortunatus. Diues enĩ ſi nõ
ſit nobilis: & nõ proceſſerit ex quodã gene
re antiquo & honorabili. Sed ſi nuper dita
tus dicit̃ eẽ inſenſatus fœlix: qa neſcit uti di
uitiis q̃ ſunt organa ad fœlicitatẽ: uel dicitur
inſenſatus fortunatus qa neſcit fortunas fer/
re: uel neſcit debite ſe hẽre in diuitiis q̃ ſunt
bona fortunæ. Ideo dicit̃ .2. retho. ꝙ nuper
ditatũ eſſe eſt ineruditio diuitiarũ: q.n. nup
ditati ſunt non ſunt eruditi qũo poſſunt uti
diuitiis: ꝓpter qd̃ in eodẽ .2. retho. ſcribitur
ꝙ mores diuitiarũ ut in ſũma ſit dicere ſunt
mores inſenſati fœlicis. ¶ Nobilitas ergo
bene aſſociat̃ diuitiis: qa qui ſic eſt diues ꝙ
tñ eſt nobilis: & ab antiquo ſui ꝓgenitores
diuites extiterunt: melius nouit diuitias ſup/
portare & ꝓpter eas nõ tñ extollũtur. Vidẽ

tur enĩ bona ſenſibilia oĩno eſſe cõtraria ſciẽ
tiis & uirtutibus. Nã diuitiæ & ſenſibilia bo
na prius q̃ habeãtur reputãtur maiora q̃ ſint
habita uero uileſcũt. Sciẽtiæ uero & uirtutes
mõ contrario ſe hẽre uidẽtur. Nã prius q̃ ha
beãtur non reputãtur tã magna ſicut poſtq̃
habita ſunt: qui enĩ guſtare incipit de ſuaui/
tate uirtutũ & dulcedine ſciarũ ſtatim ꝓcipit
ea eſſe maiora bona q̃ crederent: bona ergo
ſenſibilia quãto magis habẽtur minus repu
tãtur: q̃re cũ ditati ab antiquo magis aſſueti
ſint in diuitiis & magis aſſueti eas q̃ nup di
tati: non tãtũ reputãt diuitias: nec ſic extollũ
tur ꝓpter illas: ſicut qui de nouo diuitias ſu/
ſceperũt: ne igit̃ qs ſit inſenſatus fœlix & ne
ſciat fortunas ferre: expedit ut diuitias cõco
mitet̃ nobilitas. Diues. n. nobilis eſt ab anti
quo in oĩbus ſcit melius ſe hẽre q̃ ruſticus ex
nouo ditatus. Bene ergo dictũ ẽ ꝙ ne diues
ſit inſenſat9 fœlix: requirit̃ ut ſit nobilis: ſed
ne ſit intẽperatus requirit̃ ut ſit potẽs qa ut
dicebat̃ reges potẽtes: qa diuerſis curis intẽ
dũt ꝓpter principatũ: nõ ita poſſunt uacare
uenereis: reges ergo & principes qa ut pluri/
mũ hiis tribus exterioribus affluũt: uidelicet
diuitiis: nobilitate: potẽtia: decet eos eẽ eru
ditos & tẽperatos. Nã ꝓ nobilitatẽ eo ꝙ ab
antiquo abũdauerũt diuitiis ſicut magis for
tunas ferre et circa diuitias ſciũt magis erudi
te ſe hẽre. Rurſus qa pollẽt pricipatu & po
tẽtia: & oportet eos diuerſis curis itẽdere re
trahũtur a uenereis & inducũtur ut ſint tẽpe
rati. Sic ergo ſentiẽdũ eſt de moribus: qa ſe
nes iuuenes & illi qui ſunt in ſtatu potẽtes:
nobiles & diuites: tales mores habẽt quales
diximus nõ ꝙ oẽs uniuerſaliter tales ſint: &
ꝙ neceſſe ſit eos tales eẽ ſed ut plurimũ diui
tũ nobiliũ & aliorũ ſunt tales mores quales
ſupius dicebamus. Rurſus licet nõ ſit neceſſa
riũ eos tales mores hẽre: cũ multũ inclinãt̃
& magnã pronitatẽ hñt ut ſequãtur ꝓdictos
mores. Iuuenes ergo uel ſenes nõ indignẽt̃
ſi aliquos malos mores de ipſis narrauimus
qa nullã eis ꝓ hmõi mores neceſſitatẽ ĩponi

mus: quin possint oēs malos mōres uitare: & sequi ordinē rōis. Sic etiā nec nobiles uel diuites indignari debēt: si ipsorū narrauim⁹ aliquos malos mores: qa nō oportet oēs eē tales: sed sufficit reperiri illud in pluribus ꝑ nitatē quādā & nō necessitatē ꝑ hmōi mores quos i eis ponere intēdebamus. ¶ Naratis ergo moribus laudabilibus & uitupera bilibus secundū diuersas ætates: & ſm diuersos stat⁹: decet oēs hoies sequi mores laudabiles: & fugere uitupabiles. Sed tāto magis hoc decet Reges & principes: quāto in altiori gradu existūt. Ipsi eni ut supius dicebat debēt eē exēplar & regula alioꝝ & forma uiuēdi quicquid ergo laudabilitatis est in moribus singulorum: totum debet in ipsis ꝑ amplius & perfectius reperiri.

¶ Explicit prim⁹ liber de regimīe pricipū.

¶ Incipit prima pars secundi libri: de regimine principum.

¶ Quod naturale est homini uiuere in societate: et ꝙ hoc decet reges & principes diligenter aduertere.

RIMI libri est digesta'materia: quia ostensum est: in quo reges & principes debeāt suā fœlicitatē ponere quas uirtutes habere: quas passiones seq; & quos mores debeāt imitari. Per hæc eni quattuor sufficienter habet qualiter quilibet debeat seipsum regere & qualis debeat in seipso fore. Restat ergo dicere de regimīe familiæ: siue de regimine ipsius domus. Nō eni sufficit: ꝙ Reges & principes sint boni in seipsis: ni si sint boni quo ad alios: & nisi sciant alios gubernare: nec sufficit ꝙ reges debite seipos regant: nisi regere sciāt domū: ciuitatē: & regnū. ¶ In hoc ergo secundo libro determinabitur de regimine domus: sed cū familia domus sit cōitas quædā: & sit cōitas naturalis si de domo determinare uolumus: uidendū est quō se hēat hō ad esse cōicatiuū & sociale. ¶ Sciēdum igit ꝙ hō ultra alia aīalia

quattuor indigere uidet: ex qbus quadrupli ci uia uenari possum⁹ ipm eē cōicatiuū & sociale. Prima uia sumit ex uictu quo hō indiget. Secunda ex uestitu quo tegit. Tertia ex remotione prohibētiū ꝑ quā ab hostibus liberet. Quarta ex disciplina & significatione ꝑ quā istruimur. Sic enī ymaginari debemus ꝙ natura nihil facit frustra: ei ergo qd naturaliter fit: naturalia sunt: & ea sine qbus non potest bñ conseruari in eē. Frustra eni natura ageret: si res naturales nullo mō conseruarētur i eē: sed statī postq̄ eēnt factæ: eē desinerēt: q̄re cū uiuere sit hoi naturale: oia illa q̄ faciunt ad bñ uiuere: & sine qbus non potest sibi in uita sufficere: sunt hoi naturalia inter alia aūt q̄ faciūt ad sufficientiā uitæ humanæ: ē societas: naturaliter ergo homo est aīal sociabile. Quod aūt societas maxie faciat ad sufficiētiā uitæ hūanæ: patere potest ex hiis q̄ttuor supra enūeratis: qb⁹ hō aliter q̄ cætera aīalia indigere uidēt. Prima uia sumit ex ipso uictu quo idiget. Nā homo iter cætera aīalia hēt meliorē tactū et melioré cōplexionē. Ideo iter oīa aīalia indiget cibo diligēter & artificialiter ꝑparato: natura.n.aīalibus aliis quasi sufficiēter ministrat cibū: ut aīalibus non uiuētibus ex rapina, cuiusmodi sūt oues boues & cætera talia ministrat herbas & fruct⁹: qbus absq; alia ꝑparatione sufficiūt ad nutrimētū. Aīalibus uero uiuētib⁹ ex rapina: ut lupis leonibus & cæteris talib⁹ administrat nutrimētū ex cæteris aīalib⁹ q̄ naturaliter producuntur. quodāmodo ergo oībus aīalibus aliis natura sufficiēter ꝑparat nutrimētū. Nā qa non hñt complexionem ita purā & ita redactā ad medium: ut homo non indigēt cibo ita depurato: ut ipse quare cibaria aliorū aīaliū sufficiūt eis ad uitā: pro ut sunt ꝑparata a natura absq; alia artificiali decoctione uel ꝑparatione: homo uero qa magis hēt complexionē purā & redactā ad mediū: indiget alimēto præparato & depurato. Frumētū ergo quod a natura producitur & si esset sufficiēs cibus animalibus aliis.

Homini

Hoi ãt nõ eſt ſufficiens cibus niſi præparet & depuret. lõ mollit depuratũ fit inde panis & coquit: ut ſit hoíum congruus cibus: & quia ad hæc oía una ſola perſona nõ bñ ſufficit, lõ ut hõ rõne uict9 ſufficiat ſibi in uita: indiget ſocietate: ut unuſquiſq; ſuppleat alterius defectũ & qd dictũ eſt de frumento. intelligendũ eſt de cibariis aliis nunquã .n. hõ exiſtens ſolus ſufficit ſibi ad habendũ congrua cibaria: quæ requirunt ad uitã. Bñ ergo dictũ eſt: q̃ ex parte uictus quo indigemus hõ eſt naturaliter aial ſociale. ¶ Secunda uia ad iueſtigandũ hoc idẽ ſumit ex parte indumentorũ: quibus tegimur. Nã ſicut nõ ſufficienter aliis aialibus ,puidere uidet in uictu. Sic uidet q̃ qs eis ſufficiẽter ,puideat in ueſtitu. Beſtiæ .n. & aues q̃ſi naturale indumẽtũ hñe uidẽt lanã uel pẽnas. Hoi ãt nõ ſufficiẽter ,puidet natura in ueſtitu. Cũ .n. hõ ſit nobilioris cõplexiõis q̃ aialia alia a frigiditate & ab intẽpie tẽporis magis hẽt offẽdi q̃ illa. q̃re cũ hére uictũ & ueſtitũ cõgruat ad uitã hũamã null9 ſibi ſufficiat ſine ſocietate alteri9. ſeq̃t q̃ hõ naturalẽ ipetũ habeat ut ſit aial ſociale. neceſſaria fuit cõitas dom9: & cõitates aliæ. cuiuſmõi ſũt cõitas ciuitatis & regni. ad hoc q̃ hoies perfecte ſibi in uita ſufficiãt. Sed ſi hæc ſũt neceſſaria ad cõſeruãdã hois naturalẽ uitã: uiuere in cõitate & in ſocietate: eſt quodãmõ hoi naturale. ¶ Tertia uia ad inueſtigãdũ hoc idẽ: ſumit ex rẽotiõe ,phibẽtiũ. ,put ab inimicis & ab hoſtib9 defẽdimur. Natura .n. aliq̃b9 aialib9 ad ſui tuitionẽ dedit cornua ut bubalis & bob9. Aliq̃b9 uero dedit dẽtes: ut lupis & cãib9. Aliq̃bus dedit ungues: ut urſis & leõibus. Aliq̃b9 ãt corporis agilitatẽ. ut leporib9 & capreis. Sicut .n. capreæ & lepores q̃ nõ p alĩã uiã pñt euadere mortis picula niſi p corporis agilitatẽ & p fugã. lõ ſtati cũ audiũt ſtrepitũ fugã arripiunt. Sed natura hoi tãq̃ excellẽtiori aialiũ: nõ dedit ad ſui tuitionẽ cornua uel ungues. ſed dedit ei manũ: q̃ ẽm phũm .3. de aia eſt organũ órganorũ. nã p manũ oía organa: q̃q̃d ad defẽſionẽ facit fabricare ualem9. q̃re ſi naturale eſt hoi deſiderare cõſeruationẽ uitæ: cũ hõ ſolitari9 nõ ſufficiat ſibi ad habẽdũ cõgruũ uictũ & ueſtitũ: & ad fabricãdũ ſibi arma & organa: p q̃ a cõtrariis defẽdat. Naturale eſt hoi deſiderare cõſeruationẽ uitæ: cũ hõ ſolitari9 nõ ſufficiat ſibi ad habẽdũ congruũ uictũ & ueſtitũ. & ad fabricãdũ ſibi arma & organa: p q̃ a cõtrariis defẽdat. naturale eſt ei ut deſideret uiuere in cõitate & ut ſit aial ſociale. ¶ Quarta uia ſumit ex parte ſermonis & diſciplinæ: p quã iſtruimur. nã alia aialia ſufficiẽter iclinãt ad opa ſibi debita ex iſtictu naturæ abſq̃ iſtructione aliq̃ pcedẽte: ut aráea ex iſtictu naturæ debitã telã faceret: ſi nũq̃ uidiſſet arãeas alias texuiſſe. ſic ẽt & irũdies debite facerẽt nidũ ſi nũq̃ uidiſſent alias nidificaſſe. & canis ex iſtictu naturæ inſtruit: q̃liter ſe debeat hñe in partu. ſi nunq̃ uidiſſet cães alias pepiſſe. Mulier ãt cũ parit. neſcit q̃liter ſe debeat hñe in partu niſi p obſtetrices ſit ſufficiẽter edocta. Quia ergo hõ non ſufficienter ex iſtictu naturæ iclĩat ad opa ſibi debita. natura dedit ei loq̃lã ſiue ſermonẽ: ut p ſermonẽ hoies ſe iuicẽ doceãt & un9 ab alio ſuſcipiat diſciplinã. & q̃a hoc fieri non pót niſi ſimul cũ aliis conuiuam9. nã natura hoi ſimul conuiuere cũ aliis & eẽ aial ſociale. uñ & phũs. i. poli. Inter alias rationes quas tangit probantes hominem naturaliter eſſe ſociale animal. potiſſime initiat huic rationi: uidelicet: q̃ q̃a ſermo eſt ad alterũ ut ad ſocios exquo natura dedit hoi ſermonẽ quem non dedit aialib9 aliis ſeq̃t hoiem magis ,naturaliter eſſe animal ſociale q̃ aialia cætera. Quare ſi ſic naturale eſt hoium eſſe aial ſociale recuſãtes ſocietatẽ: & nolentes ciuiliter uiuere. ut ſupra in prío libro tetigimus: & ut infra tangent. quare non uiuũt ut homines uel hoc contigit eis: q̃a deficiũt a modo humão: & tũc ſunt quaſi beſtiæ. uel q̃a modũ hũanũ excedũt: cuiuſmõi ſunt uiri cõtẽpla-

tiui, Et tūc ſūt q̄ſi dii. lō dr̄. 1. poli. q̄ eligēs ſolitariā uitā nō eſt pars ciuitatis. ſed aut eſt beſtia aut de⁹. Ad litterā. n. eligētes nō cōui uer aliis: uel hoc eſt: qa nimis ſcelerati & nō pñt ſocietatē aliorū ſupportare. Et tūc ſūt q̄ſi beſtiæ. uel qa ſūt nimis bōi & uolūt uacare cōtēplationi & ocio & tūc ſūt q̄ſi diuini. Decet ergo oēs hoies & maxīe reges & pri cipes diligēter aduertere: q̄tū deſeruiat ſocietas hūanæ uitæ: ut ad bñ uiuere ſciāt ſe & alios ordinare.

¶ Quo ſe hēt cōitas domus ad cōitates alias: & quo hmōi cōitas ſit neceſſaria in humana uita. Capitulum. ii.

DVBITARET forte aliqs dicens nos ſciētiarū limites ignorare. qa ſocietas: ſiue cōitas illa per quā nobis ſufficim⁹ in uictu & ueſtitu: & in aliis neceſſariis ad uitā: nō uidet eē cōitas dōeſtica ſed ciuilis. qa ſm phū. 1. poli. cōitas dom⁹ nō eſt ſufficiēs in uita tota. lō. n. iuēta fuit ciuitas ut expediētia ad uitā: q̄ in una domo uel in uno uico repiri nō pñt repiēt in uico alio: uel in alia parte ciuitatis. Ciuitas ergo ſi ſit recte ordinata cōtiere debet expediētia in tota uita. ut in tertio libro pleni⁹ oñdet. Quare ſi determīare de cōitate ciuiū nō ſpectat ad hūc librū. ubi agit de regimine dom⁹. ſed ad tertiū ubi agit de regimie ciuitatis. Vidēur trāſgreſſi fuiſſe limites hui⁹ artis. determinādo in p̄cedēti capitulo aliq̄ p tinētia ad cōitatē ciuitatis. Sed ſi diligēter aſpicim⁹: qūo cōitas dōeſtica ſe hēt ad cōitates alias. cū q̄libet cōitas icludat cōitatē dōeſticā. nec poſſit eē ciuitas neq; uic⁹ niſi hēant eē dom⁹: ſi cōitas aliq̄ eſt neceſſaria in hūana uita: ſeq̄t cōitatē dom⁹ ad hmōi uitā neceſſariā eē. ¶ In p̄cedēti ergo capitulo determīauim⁹ de ſocietate hūana oñdētes eā eē neceſſariā ad uitā nr̄am. qa p hoc māifeſte oñdit neceſſariā eē cōitatē dōeſtica. cū oīs alia cōitas cōitatē illā p̄ſupponit. Aduertēdū ergo q̄ ſi dicta pollitica diligēter cōſiderem⁹: apparebit q̄druplicē eē cōitatē. uidelicet dom⁹: uici: ciuitatis: & regni. Nā ſicut ex pluríb⁹ pſonis fit dom⁹: ſic ex multis dōib⁹ fit uic⁹: & ex multis uicis ciuitatib⁹ regnū. quare ſicut ſingulares pſonæ ſūt partes dom⁹: ſic & dom⁹ ſūt partes uici ciuitatis & regni. Nō tñ eodē mō. Sed uici ſunt pars īmediata. qa īmediate ex dōib⁹ cōſtituit uic⁹. Ciuitatis uero dom⁹ partes eē dicūt: qa cōſtituēdo uicū ex cōſequēti cōſtituere pñt ciuitatē & regnū. Hoc ergo mō cōitas dom⁹ ſe hēt ad cōitates alias. qa oēs aliæ ip̄; p̄ſupponūt: & ipa ē quodāmō pars oīum aliarū. Naturalis. n. origo ciuitatis ut patet p phūm. 1. poli. hoc mō exiſtit. qa primo facta fuit una aliq̄ dom⁹: ſed creſcētib⁹ filiis & filiab⁹ & nō ualētib⁹ p̄ multitudine habitare in domo illa. cōſtruxerūt ſibi domos annexas. & ſic ex multis dōib⁹ factus fuit uic⁹. Vñ &. 1. poli. dr̄: q̄ uic⁹ eſt uicin⁹ domorū quos uocāt q̄dā collactāeos pueros quia & puerorum pueros. Naturalis ergo origo uici eſt ex conuicinia domorum: quas conſtruxit multitudo collactāeorum ſiue filiorum. nam ut tangebatur: creſcētibus collactāeis. i. nepotib⁹: & filiis: & filiorū filiis: & non uolētib⁹ habitare in una domo compulſi ſūt facere domos plures & cōſtituere uicū. Sic p̄cedēte generatione iplorū & ulterius augmētata multitudie: facta eſt pluralitas uicor̄: & p conſequēs factū eſt caſtrū uel ciuitas. Vlteri⁹ uero multiplicatis caſtris & ciuitatib⁹ fact⁹ eſt pricipat⁹ & regnū. ¶ Vtrū āt alio mō ſit poſſibilis generatio uici ciuitatis uel regni. q̄ ex creſcentia collactāeor̄ uel filiorū. pleni⁹ ifra oñdet: ad p̄ſens uero in tm̄ dictū ſit q̄ hmōi generatio eſt maxīe generalis: qa p̄cedit ex generē q̄ eſt op⁹ naturæ. q̄cq̄d tñ ſit de hoc & q̄ litercūq; conſtituat uic⁹: ciuitas: ſiue regnū ſemp ſic ſe dom⁹ habet ad cōitates alias qđ eſt pars oīum aliarū & aliquo modo eā oēs aliæ p̄ſupponūt. ¶ Viſo qūo cōitas dom⁹ ſe habeat ad cōitates alias. de leui patet qūo hmōi cōitas ſit neceſſaria in humana uita.

Nam

nã ſi oẽs cõitates aliæ domũ præſupponunt ſi aliqua cõitas eſt neceſſaria ad per ſe ſufficientiá uitæ: oportet cõitatẽ domus neceſſariã eẽ. Reges ergo & principes: quorũ officiũ eſt dirigere alios ad bene uiuere: ignorare non debent: qũo domus & ciuitates deſeruiunt ad ſufficientiam humanæ uitæ.

¶ Q d' cõitas domus eſt aliquo mõ cõitas pria: & ꝙ eſt naturalis: & ꝙ reges & pricipes & uniuerſaliter oẽs ciues hoc ignorare non debent.

Capitulum. iii.

En laboremus in æquiuoco: cũ de domo loquimur. Sciendũ ꝙ domus nominari põt ædificiũ conſtitutũ ex pariete tecto & fundamento. uel nominare põt familiã in ea contentã. Sicut & ciuitas aliqñ muros & ambitũ ciuitatis. Aliqñ uero gentẽ habitantẽ in ipſa. Dicimus. n. aliqñ ciuitatẽ aliquã hoc feciſſe nõ ꝙ muri uel ædificia hoc egerint. ſed quiã icolæ ciuitatis fecerunt illud. Sic aliqui dicere conſueuerunt domos ſuas hoc operatas eẽ. nõ quia lapides illud egerint: ſed quia ſui progenitores fecerunt illud. quare ſicut cõicatio ciuiũ ciuitas nominat', ſic ſocietas & cõicatio perſonatũ habitantiũ in una domo domus nuncupari põt. Domus ergo de qua principaliter intendit' in morali negocio nõ eſt ipm ædificiciũ: ſed eſt cõicatio domeſticarũ perſonarũ. Spectat. n. ad moralẽ phũm. ut ad yconomicũ determinare de ædificiis domorũ, quia ſpectat ad ipſum uniuerſaliter & typo oñdere ꝙ decet hoies hãre habitationes decentes ſm ſuã poſſibilẽ facultatẽ. Nõ tñ ſpectat ad ipm principaliter determinar' de domo: ut nominat ædificiũ conſtructũ: ſed determinare debet de domo quæ eſt ædificiũ: prout hẽt ordinẽ ad domũ quæ eſt cõitas perſonarũ, ſicut ſpectat ad polliticũ determinare de ordine domorũ & de conſtructione uici: & de fabrica ciuitatis ut ordinant' ad cõitatẽ & ad pollitiã ciuiũ. Intendimus ergo oñdere de bono quæ eſt cõitas perſonarũ domeſticarũ: qũo

ſit cõitas prima. ¶ Notandũ ergo ꝙ primũ multipliciter diſtingui pót. Eſt. n. primũ in opere. & primũ in intentione & eſt primũ in uia generationis & temporis & primũ in uia perfectionis & complementi. Videmus ꝙ ea quæ ſunt ad finẽ præcedunt finẽ in opere & in executione. ſed finis præcedit eaſm intentionẽ agentis. Agens. n. primo & principaliter intendit finẽ. uerũ quia nõ põt hẽre finẽ: niſi per ea quæ ſunt ad finẽ modus executionis & operis eſt contrarius intentioni & uoluntati. Nã intendimus & uolumus ea quæ ſunt ad finẽ intendendo & uolendo finẽ. ita ꝙ finis eſt primo uolitus & intentus. ſed in operando & exequendo eſt econtrario. Nã per opus conſequimur finẽ operando ea quæ ſunt ad finẽ ita ꝙ ea quæ ſunt ad finẽ: licet ſint poſteriora & in uoluntate & in intentione. Sunt tñ priora in executione & opere. nã ſi finis eſt aliquid primo operatũ: cũ adepto fine: ceſſet operatio nunquã operamur ea quæ ſunt ad finẽ. Vnus ergo modus diſtinguendi prioritatẽ eſt: quia aliquid eſt primũ in uoluntate & in intentione. Aliquid uero i executione & opere. Alius uero modus diſtinguendi prioritatẽ eẽ põt. quia alia eſt prioritas i uia generationis & temporis. Aliqua uero in uia perfectionis & complementi. ut puer eſt prior uiro generatione & tempore quia prius tempore aliquis generat' & efficit' puer q̃ efficit' uir. Verũtñ uir eſt prius puero pefectione & cõplemento: quia uſus rõis & alia quæ requirunt' ad perfectionẽ humanã per amplius & perfectius reſeruantur in uiro. Sic ergo diſtinctis prioritatibus de leui patet qũo cõitas domus ſe hẽt ad cõitatẽ ciuitatis: & ad cõitates alias. nã i executione & opere domus præcedit uicũ ciuitatẽ & regnũ. ſed in uoluntate & in intentione cõitates illæ præcedunt cõitatẽ domeſticã. Rurſus uia generationis & temporis domeſtica cõitas præcedit cõmunitates alias. Sed in uia pefectionis & cõplementi cõ

munitates aliæ præcedunt ipm. Videt cõi tas domus ad cõitates alias dupliciter se hre Primo quia hmõi cõitas respectu aliarũ est imperfecta. Oẽs uero aliæ sũt perfectiores ipsa. Cũ.n. ois alia cõitas:includat cõitatẽ domus: & addat aliquid supra ipsã.oẽs aliæ cõitates sunt perfectiores ea. Habet ergo se cõitas domos ad cõitates alias: sicut imperfectũ ad perfectũ.ut sicut pars ad totũ. Rursus hmõi cõitas se hẽt ad alias: sicut qđ est ad finẽ se hẽt ad ipm finẽ. nã domus tanquã ad finẽ ordinat ad uicũ ciuitatẽ & regnũ. Est.n. domus propter uicũ.uicus propter ciuitatẽ ciuitas propter regnũ. Cõitas ergo uici est finis cõitatis domus cõitas ciuitatis cõitatis uici. sed cõitas regni: est finis oium prædictorũ. quare cũ imperfectũ in uia generationis & imperfectionis præcedat perfectũ. Perfectũ uero præcedat ipm in uia perfectionis & complementi. Bñ dictũ est cõitatẽ domus cẽ priorẽ aliis tempore & generatione. Esse tñ posteriorẽ illis perfectione & complemento. Vñ & phũs.i.poli.comparans ciuitatẽ ad uicũ & domũ ait. q̃ prima cõitas est cõitas ciuitatis. qđ non est intelligendũ de prioritate generationis uel temporis: cũ ipsemet dicat ciuitatẽ procedere ex multiplcatione uici. sicut & uicus procedit ex multiplicatione domorũ. Intelligendũ est ergo hoc de prioritate perfectionis & complementi. Amplius cũ cõitas dom9 ad cõitates alias non solũ se habeat sicut imperfectũ ad perfectũ. Sed ẽt sicut q̃ est ad finẽ: ad ipm finẽ. domus respectu aliarũ cõitatũ non solũ est prior tẽpore: & posterior perfectione. sicut imperfectũ se hẽt ad perfectũ. Sed ẽt est prior in opere: & posterior in intentione. quia q̃ est ad finẽ: hoc mõ se hẽt ad ipm finẽ. Spectat.n. non solũ ad pricipẽ siue ad legis latorẽ. Sed ẽt ad quemlibet ciuẽ prius intendere bonũ ciuitatis & regni. q̃ ẽt bonũ proprie domus. ut in tertio libro plenius oñdet. ¶ Viso qũo cõitas domus aliquo modo est prior q̃ communitates aliæ. de leui uideri põt: qũo sit hmõi cõitas naturalis. Nã cũ natura non præsupponat artẽ: sed ars naturã: quicquid arte naturali supponit non proprie quid artificiale erit: sed oportet illud ẽm q̃ hmõi est natura le esse. quare si homo est naturaliter aial cõitatiuũ & sociale: cũ ois cõitas præsupponat cõitatẽ domus. oportet cõitatẽ domesticã siue domũ quid naturale eẽ. Reges ergo & principes decet scire gubernare domestica: & regere familiã siue domũ. non solũ inquantũ esse debent uiri sociales & politici. quia sic scire gubernationẽ domus pertinet ad oẽs ciues. sed spectat specialiter ad reges & principes. quia sicut regnũ uel ciuitas: præsupponunt esse domũ: sic regimẽ regni & ciuitatis præsupponit notitiã regiminis domus: & personæ propriæ. Nunquã .n. quis debitus rector regni uel ciuitatis efficit. nisi se & suã familiã sciat debite gubernare. quare si specialiter spectat ad eos: ut sciant domũ propriã gubernare: & ut cognoscãt quæ & qualis est cõitas domus: quia est quodã modo naturalis. & qũo hmõi cõitas se habet ad regnũ & ciuitatẽ. ut est in præsenti capitulo declaratũ. Nã per hoc magna uiã habebunt ad inuestigandũ regimẽ ciuitatis & regni. Est tñ diligenter notandũ q̃ licet quodã speciali & excellenti modo ad reges & príncipes spectat intendere bonũ regni & pricipes. Attñ hmõi bonũ intendere spectat ad unũquẽq̃ ciuẽ & ad quẽlibet incolã ciuitatis. quia bonũ regni est bonũ oium ciuiũ & oium existentiũ in regno. ergo cũ quilibet studere debet: ut sit dignus regere & principari. Tñ ẽt quia spectat ad oẽs ciues intendere bonũ regni: spectat ad unũquẽq̃ ciuẽ scire regere domũ suã non solũ inquantũ hmõi regimẽ est bonũ propriũ. Sed etiã ut tale regimen ordinat ad bonũ cõe ut ad bonum regni & ciuitatis.

¶ Quales sit communitas domus: & q̃ oportet domum ex pluribus constare personis. Capitulum.iiii.

Est autem

ST ãt ex ꝓcedẽti capitulo aliꝙliter declaratũ: ꝙlis ſit cõitas domus: cũ oñſũ ſit ꝙ hõ eſt naturaliter aĩal dõeſticũ: & ꝙ cõitas dom⁹ eſt quodãmõ naturalis. Attñ qa ꝓ hoc nõ ſufficiẽter habet ꝙlis ſit hmõi cõitas, lõ itẽdim⁹ aliqua dicere de cõitate dõeſtica. ¶ Sciẽdũ ergo phũm. i. poli. ſic deſcridere cõitatẽ domus. uidelicet ꝙ dom⁹ eſt cõitas ſm naturã cõſtituta q dẽ in oẽm diẽ. In hac ãt deſcriptiõe aliqd declaratũ eſt ꝓ ꝓcedẽs capitulũ. & aliqd reſtat ulteri⁹ declarãdũ. Nã ꝙ domus ſit cõitas ſm naturã ſupi⁹ groſſe & figuraliter ꝓbabat: & ifra clari⁹ oñdet. ubi diſtiguẽt oẽs partes dom⁹: & ꝓbabit ꝙ ꝙlibet talis pars eſt aliqd naturale. Reſtat ergo declarare in deſcriptiõe ꝓdicta: qũo dom⁹ ſit cõitas cõſtituta in oẽm diẽ. Ad cui⁹ eui dẽtiã aduertẽdũ ꝙ hũanorũ opum: & eorũ ꝙ reqrũt ad ſufficiẽtiã uitæ: ad q̃ ordiat hũana cõitas. Et uidet diſtiguere phũs. i. poli. q̃dã ſũt diurnalia: ut illa qb⁹ idigem⁹ oĩ die: cuiuſmõi eſt cõmedere bibere: & cuiuſmõi ſũt alia ſuſtẽtamẽta & ſeruitia corporalia: qb⁹ quottidie idigem⁹. Aliq̃ uero ſũt ñ diurnalia qb⁹ nõ quottidie idigem⁹ ut emptio & uẽditio. Nã & ſi aliq exiſtẽtes in aliqua domo ad ſuſtẽtationẽ uitæ quottidie idigẽt emptiõe & uẽditiõe. uidet hoc eẽ ex defectu & ex corruptiõe dom⁹. Nõ. n. uidẽtur ſe hĩe ut incolæ nec ut ciues: ſed magis ut pegrini & ut uiatores: ſi ad ſuſtẽtationẽ uitæ emptiõe uel uẽditiõe cõtiue egeãt. cõitas ergo dom⁹ facta fuit ꝓpter ea: qb⁹ quottidie idigemus uerũ qa in una domo nõ repiũt oĩa neceſſaria ad uitã: nõ ſufficiebat cõtas dõeſtica: ſed oportuit dare cõitatẽ uici: ita ꝙ cũ uic⁹ cõſtet ex pluríb⁹ dõib⁹: ꝙ nõ repit ĩ una domo repiat ĩ alia. Propter qd̃ phũs. i. poli. ait ꝙ ſicut cõitas dom⁹ cõſtituta eſt in oẽm diẽ. i. in opa diurnalia. ſic in opa nõ diurnalía cõſtituta eſt cõitas uici. Verũ ꝙ ẽt in uno uico nõ repiũt oĩa neceſſaria ad uitã. ꝓter cõitatẽ uici oportuit dare cõitatẽ ciuitatis. Cõitas ergo ciuitatis ẽẽ uidet ad ſupplẽdã idigẽtiã in tota uita. Illa eẽ uidet pfecta ciuitas ut ſupi⁹ dicebat in qua repiri pñt q̃ ſũt neceſſaria uniuerſaliter ad totã uitã. Rurſus ãt qa cõtigit ciuitates hĩe guerras: utile eſt uni ciuitati ad expugnãdã ciuitatẽ aliã cõfederare ſe alteri ciuitati. q̃re cũ federatio ciuitatũ utilis ſit ad bellãdũ hoſtes. & ad remouẽdũ ꝓhibẽtia corruptiua ꝓter cõitatẽ dom⁹ uici & ciuitatis. iuẽta fuit cõitas regni & pricipat⁹ q̃ eſt cõfederatio plurimũ caſtrorũ & ciuitatũ exiſtẽtiũ ſub uno pricipe ſiue ſub uno rege. Erit ergo hic ordo ꝙ dom⁹ eſt cõitas ſm naturã cõſtitutã in oẽm diẽ. Virt⁹ ãt eſt cõitas cõſtituta in opa nõ diurnalia. Ciuitas uero eſt cõitas cõſtituta ad ſufficiẽtiã in uita tota. Sed regnũ eſt cõitas cõſtituta nõ ſolũ ad ſupplẽdũ idigẽtias uitæ. Sed ẽt ad remouẽdũ ꝓhibẽtia corruptiua. ad q̃ remouẽdũ una ciuitas nõ põt plene ſufficere. niſi ei ſint adiũctæ aliæ pluriæ ciuitates & caſtra. Patet ergo q̃lis ſit cõitas dom⁹: qa eſt cõitas naturalis cõſtituta ꝓpter opa diurnalía & quottidiana. Q d ãt oporteat domũ ex plurib⁹ cõſtare ꝓſonis uidere nõ eſt difficile. nã cũ dom⁹ ut patet ex habitis ſit cõitas q̃dã & ſocietas ꝓſonarũ cũ nõ ſit ꝓprie cõitas nec ſocietas ad ſeiꝑm niſi in domo cõitatẽ ſaluare uolum⁹ oportet eã ex plurib⁹ cõſtare ꝓſonis. ymo ut ifra patebit: ut uult phũs. i. poli. nõ ſolũ dom⁹ eſt cõitas q̃dã: ſed in domo oportet dare plures cõitates: ꝙ ſine pluralitate ꝓſonarũ eẽ nõ põt. Patet ergo ꝙ dom⁹ ex plurib⁹ cõſtat ꝓſonis. Patet ẽt q̃lis ſit & qũo ſit neceſſaria: nã ut eſt ex habitis mãifeſtũ: in uita hũana nõ ſolũ eſt expediẽs cõitas dom⁹. ſed & uici ciuitatis & regni. Vtꝝ ãt ꝓpter alias cãs: q̃ ꝓpter iã dictas ſit expediẽs cõitas ciuitatis & regni. in tertio libro pleni⁹ oñdet. Ad ꝓ ſens autẽ ſufficiat in tantum tangere de regno & ciuitate. inquantũ eorum notitia aliquomodo deſeruit ad cognoſcendũ domũ & ad ſciendum qualiter ſit regẽda. nã ut ſu

periustangebaꝫ in hoc ꝥo intendiꝫ principaliter regimẽ domus. Nõ ãt regimẽ ciuitatis. His sic ptractatis cũ cõitas domus sit tã necessaria in uita ciuili: spectat ad quemlibet ciuẽ scire debite regere suã domũ. Tãto tñ magis hoc spectat ad reges & principes. qto ex incuria ꝓprie domꝰ magis potest insurgere ꝑiuditiũ ciuitati in regno: q̃ ex incuria aliorũ.

¶ Quod oportet in domo: saltẽ duas cõitates eẽ: & q̃ oportet eã constare ex tribus generibus personarũ. Ca. v.

PHYLOSOPHVS. n. poli. uult ꝙ ex duabus cõitatibus uidelicet ex cõitate uiri & uxoris: dñi & serui constat domus prima. Dicit ãt domũ primã ex his duabus cõitatibus constare: qa saltẽ ad constitutionẽ domus heæ duæ cõitates requirunꝫ. Ex illis. n. dr̃ domus constare sine q̃bus congrue eẽ nõ põt. Q d' uero sine uiro & uxore & dño & seruo domus de q̃ hic loq̃mur: congrue nõ possit existere: sic põt oñdi. Nã domus ut supius dicebaꝫ & ut in ꝓsequendo melius declarabiꝫ est q̃d naturale. Maxime ãt q̃d naturale eẽ uideꝫ rerũ generatio & earũ cõseruatio. Cũ. n. generatio: ut dr̃. 2. phisi. sit uia in naturã & cũ res naturales ꝑ generationẽ ꝓpriã naturã accipiant. Bñ dictũ est q̃ dama. ait generationẽ eẽ q̃d naturale & eẽ opꝰ naturæ Rursus rerũ conseruatio: q̃d naturale est. nã frustra eẽt aliq̃d naturaliter generatũ si nõ posset in eẽ conseruari. Hæc ergo duo naturæ opa: uidelicet regũ generatio & earũ cõseruatio nõ debent abinuicẽ separi. Nã nõ est sepanda conseruatio a generatione. q̃a hæc illã ꝑsuppõit. Nã cũ genera nõ possint conseruari in eẽ nisi prius ꝑ generationẽ accepunt eẽ conuersatio rerũ generatarũ esse nõ põt nisi ipsã earũ generatio antecedat. Sic ẽt generatio conseruatione separi debet: q̃a ut dicebaꝫ frustra eẽt aliq̃d generatũ si nullo mõ posset in eẽ conseruari. Hoc ergo mõ heæ duæ cõitates faciunt domũ esse q̃d naturale. q̃a cõitas uiri & uxoris ordinaꝫ ad generationẽ. Cõitas uero dñi & serui ad conseruationẽ. q̃re si generatio & conseruatio: est q̃d naturale oportet domũ q̃d naturale eẽ. Amplius q̃a generatio & conseruatio ab inuicẽ separi debeant: heæ duæ cõitates uidenꝫ constituere domũ primã. q̃a sine eis domus congrue eẽ nõ ualet. Q d' ãt cõicatio uiri & uxoris sit ꝓpter generationẽ uidere nõ hẽt dubiũ. Nã ꝓpter bonũ ꝑlis principaliter instituta est societas maris & fœminæ. Sed q̃ cõitatis dñi & serui sit ꝓpter salutẽ & conseruationẽ nõ videꝫ adeo manifestũ. ¶ Sciendũ ergo q̃ si aliq̃s debite domiaꝫ: & alius debite seruit dñs: saluaꝫ ꝓpter seruũ & seruus ꝓpter dñm: ita q̃ idẽ expedit dño & seruo. Expedit. n. seruo ut seruiat dño: & expedit dño ut seruiaꝫ a seruo. nã ille ꝓprie est dñs q̃ uiget intellectu. ille uero est ꝓprie seruus utꝫ patet ꝑ phũm. 1. polli. q̃ deficiens intellectu pollet fortitudine corporali. seruus ergo q̃a seipm nescit dirigeꝛ: expedit ei ut obtempet & ut seruiat ei: q̃ uiget prudentia & intellectu ut conseruaꝫ salutẽ ꝑ eũ. & ut dirigaꝫ ꝑ ipm. Nã deficiens intellectu est q̃si cecus: & nescit q̃liter sit eũdũ. q̃ ergo est hmõi q̃to magis pollet uiribus corporalibus. tato ꝓpter salutẽ ꝓpriã magis indiget dirigente. Sicut. n. cecꝰ corporaliter nisi cũ ꝓgit dirigaꝫ ab aliquo de leui obuiat alicui offensiuo: & q̃to fortiꝰ ꝓgit. tanto magis indiget tali dirigente: q̃a magis offendi põt. Sic q̃a naturaliter seruus pollet uiribus & deficit scia & cognitione. si saluari debet expedit ei ut obtempet & seruiat uigẽti prudẽtia & intellectu. Expedit ergo seruo ut seruiat dño. sic expedit dño ut ei seruiaꝫ a seruo. Nã naturaliter dñi uigent prudentia & intellectu. Cũ ergo uigẽtes intellectu & existentes apti mente ut plurimũ hñt molles carnes: & deficiant corporalibus uiribus iuxta illud phi in .2. de aia. Molles carnes: aptos mente esse dicimus. Expedit hominibus dispositis ut eis seruiatur ab

tur ab aliis: quia ꝓp defectū fortitudinis corporalis i exequēdo necessaria ad uitā sibi ipsis non pñt sufficere: quare si dñs saluaꝫ ꝓp seruū: & seruus ꝓp dñm. Bene dictū ē quod supius dicebaꝫ: qa sicut ad constitutionē domus requiriꝫ cōitas uiri & uxoris: ꝓp generationē: sic requiriꝫ ibi cōitas dñi & serui ꝓpter salutē & ꝓpter conseruationē. Hæ ergo duæ cōitates quarū una deseruit generationi & alia conseruationi dicunꝫ facere primā domū: qa sine eis domus congrue non pōt existere. Vtrū aūt cōitas dñi & seruí naturaliter instituta sit ad salutē: & in conseruationē q̄ ex eo ꝙ dñs saluaꝫ ꝓp seruū: & seruꝰ ꝓpter dñm: infra clarius ostēdetur. ¶ Viso qūo saltē hæ duæ cōitates requirūꝫ ad domū: qa fm phūm ex eis constare dicitur domus prima de leui uideri pōt: qūo ad constitutionē huius domꝰ saltē requirunꝫ ibi tria genera psonaꝝ. uideretur enī forte alicui: ꝙ cū domus pria constet ex duabus cōitatibus & q̄libet cōitas requirat duas psonas uel duo genera ꝓsonarū: ꝙ domꝰ prima rōne duaꝝ cōitatū reqrit quattuor genera ꝓsonarū: ita ꝙ pria ꝓsona erit uir secūda uxor: tertia dñs quarta seruus. Sed uir & dñs non dicūt aliā & aliā ꝓsonā. Ille enī idē qui est uir uxoris: ē dñs serui uel suorū: si ī domo illa plures existant serui. Tria ergo genera personarū uel aliqd loco eoꝝ constituūt domū primā. Dicimus āt aliqd loco eorū: qa non semper seruus concurrit ad constitutione; domus': sed semper concurrit ibi aliqd loco serui: ut uult phūs. ī. politico. Nā ut ait pauperes hoies q̄ non possunt hēre seruū & ministrū rationalē: ē eis bos uel aliquod aliud aīal pro seruo: & habent ministrū irrationalē. ymo aliqui sunt ita pauperes: qui non solū non possunt hēre ministrū rōnalē: sed etiā hēre non possunt ministrū aīatū: sed loco eius hñt aliqd inaīatū: ut qui sunt adeo pauperes qui neq; boues neq; equos habere possunt tā q̄ ministros arātes & scindētes terrā loco bouis uel æqui hñt ligonē quādā uel aliquod aliud instrumētū: ita ꝙ nimis pauperibus ad scindē dā terrā ē pro instrumēto uel ministro ligo ꝙ aliis nō sic pauperibus ad hmōi officiū faciēdū obsequiꝫ bos uel equus. Domus ergo prima diciꝫ constare ex trib⁹: uidelicet ex uiro uxore seruo: uel aliquo loco serui. Vnde phūs. ī. politi. commēdat Esyodū dicētē domū constare ex trib⁹: uidelicet ex uiro & muliere & boue aratore. Posuit enī ibi bouē loco serui: qa pauperes hoies ut idē phūs ínuit loco serui hñt bouē uel hñt aliqd aliud loco bouís. Decet āt oēs ciues cognoscere partes ex qbus componiꝫ domus: qa eis ignoratis ignorabíꝫ regimē ipsius domus: multo magis hoc decet reges & pricipes: quia ergo cognitio partiū domus: & scire quot gña personaꝝ: & quot cōitates requiruntꝫ ad domū fm phūm. ī. poli. nō solū deseruit regimini domestico: sed ēt regimini regni et ciuitatis qa partes domꝰ sūt partes ciuitatis & regni. ¶ Quod in domo perfecta oportet eē tres cōitates: q̄ttuor genera personarū tria regimina: & ꝙ oportet hunc secundū librū diuidere in tres partes. Capitulum. vi.

ICEBATVR enī in p̄cedēti capitulo duas cōitates uidelicet: uiri et uxoris domini & serui facere domū primā. Sed tñ si domus debet esse perfecta: oportet ibi dare cōitatē tertiā. ſ. pris & filii. Videmus enī in naturalibus rebus ꝙ statim cū generatæ sint: natura ē sollicita de eorū salūte: ita ꝙ generatio & saluatio sunt prima opera naturæ: merito ergo cōitas uiri & uxoris: q̄ ē ꝓpter generationē: & domini & serui q̄ est ꝓpter saluationē faciūt domū primā. Sic ergo saluatio comparaꝫ ad rē generatā: qa statim cū res ē genita: solicitaꝫ natura circa salutē eiꝰ. ꝓducere tñ sibi simile nō sic cōparatur ad res naturales. qa nō statī cū ē res naturalis pōt sibi simile ꝓducere. ſz oportet priꝰ ipam esse pfectā. statim enī cuz natꝰ est homo: solicitaꝫ natura circa conseruationē ipius: non tñ statī pōt generare: nec statī pōt sibi simile ꝓducere: sed oportet prius ip

ſum eſſe ꝑfectū: ꝓducere ergo ſibi ſimilé nō ē de rōne rei naturalis quocūq; mō ſumptæ: ſed eſt de rōne eius ut hēt eē ꝑfectū. Si ergo domus eſt qd naturale: & ea q̄ uidemus i domo reducere uolumus in naturales cās dicem⁹ duas cōitates uidelicet: uiri & uxoris: & dñi & ſerui eſſe de rōne domus primæ: qa ſine eis domus congrue eē non pōt ſed tertiā etiā cōitatē: q̄ eſt pr̄is & filii: non dicem⁹ eē de rōne dom⁹ quocūq; mō ſumptæ: ſed erit de rōne eius ut hēt eē ꝑfectū. Sicut enī uidemus in una ꝑſona ſingulari: ſic & in domo tota debem⁹ aduertere. Nā ſemꝑ multitudo ab unitate ꝓcedit ꝓp qd̄ ordine naturali q̄ uidemus in multitudine domeſtica: quodā mō in una ꝑſona ſingulari reſeruāt̄. Sic. n. uidem⁹ in uno ſingulari hoīe ꝙ generari & ſaluari ſunt de rōne hois primi. Sed ꝓducere ſibi ſimile eſt de rōne hois iā ꝑfecti: cū. n. primo hō ē oportet ꝙ ſit genitus: & natura ſtatim ē ſollicita de ſalute eius: non pōt tn̄ ſibi ſimile producere: niſi ſit iā ꝑfectus: quare cū cōitas patris ad filiū originē ex eo ꝙ parētes ſibi ſimile ꝓduxerūt: hmōi cōitas non dicit̄ eē de rōne domus primæ: ſed ē de rōne domus ꝑfectæ: uñ & phūs. i. poli. cū prius dixiſſet cōitatē uiri & uxoris dñi & ſerui: facere cōitatē primā: poſtea i ſequēti capitulo p̄dicti libri ait: ꝙ ad domū ꝑfectā requirit̄ cōitas tertia: uidelicet pr̄is & filii. ¶ Quod āt ad ꝑfectionē domus requirat̄ hæc tertia cōitas triplici uia uenari poſſum⁹. Videm⁹. n. ꝙ prio fructificare & agere ſunt ꝑfectiora non potētibus. Rurſus ſunt ꝑfectiora ꝑpetua nō ꝑpetuis: ſic etiā fœliciora ſunt ꝑfectiora infœlicibus: ergo ꝙ ad ꝑfectionē domus requiratur tertia cōitas: q̄ eſt pr̄is & filii. Prio poſſum⁹ ꝓbare ex parte gn̄ationis & fructificationis naturalis. Secūdo ex parte ꝑpetuitatis: & tertio ex ipſa fœlicitate. ¶ Pria uia ſic patet: Nā ſm phūm. Tūc unūquodq; perfectū eſt cū poteſt ſibi ſimile ꝓducere. Ad hoc enī ꝙ aliqd ſit ꝑfectū: non oportet ꝙ ſibi ſimile ꝓducat: ſed ꝙ poſſit ſibi ſimile ꝓducere: perfectio enī conſiderāda eſt ex natura & ex forma rei: per quā aliqd eſt i actu & poteſt agere: quare ſi ē ipotēs ad agēdū: ſequit̄ ꝙ ei deficiat aliqua forma uel aliqua perfectio q̄ ſit pricipiū actionis. Impotēs āt ad agēdū dicitur aliqd cū ꝑſente ꝓprio paſſiuo: non ꝓducat ſibi ſimile: quare cū ꝓpriū actiuū gn̄ationis ſit maſculus: & propriū ſuſceptiuū ſit fœmina: ſi in domo aliqua eſt coniūctio maris & fœminæ: & tn̄ non ē ꝓcreatio prolis: uel mas eſt iperfectū actiuū: uel fœmina eſt iperfectū ſuſceptiuū. Sterilitas ergo filiorū i uita politica: uel eſt ex iperfectione maris: uel fœminæ. uel utriuſq;. Sed cū mas & fœmia uir & uxor ſit pria pars domus & pria cōitas: q̄ reqrit̄ in uita domeſtica: qa ex iperfectione partiū: et maxie pricipaliū reſultat iperfectio totius: tota illa dom⁹ dicit̄ iperfecta: ubi nō ē pullulatio filiorū. ¶ Secūda uia ad iueſtiga de hoc idē ſumit̄ ex parte naturalis perpetuitatis. Nā cū hoies nō poſſint per ſeipſos perpetuari in uita ſed quodāmodo perpetuatur hūana uita per ſucceſſionē filiorū domus ubi eſt carētia prolis cito efficit̄ deſerta ſecundū ordinē naturalē: continua enī hitatio dom⁹ uno mō ē naturalis: ut ſi per creationē filiorū domus iſta continue hitet̄. Alio mō ē quaſi cāſis ut ſi priorib⁹ hitatorib⁹ defunctis uel recedētib⁹ noua familia inhabitet domū illā. Naturalis ergo hitatio domeſtica naturaliter perpetuari non pōt: niſi per gn̄ationē q̄ eſt opus naturæ: ſit ibi exceſcētia filiorū. Sed ſi perpetuū ē perfecti⁹ non perpetuo: iperfecta ē dom⁹ ubi deſunt filii. per quos hitationē domeſticā naturaliter quodāmō contingit perpetuari. ¶ Tertio āt declarari pōt ex parte ipſius fœlicitatis. Nā filii & ciuilis potētia & cætera talia. licet nō ſint eſſentialia fœlicitati: faciunt tn̄ ad quādā claritatē fœlicitatis politicē: uñ phūs. i. poli. ait ꝙ aliq denudati qbuſdā coinqnāt beatitudinē. Nā ſpē turpis ignobilis & ſolitari⁹ & ſine filiis oīno fœlix eē nō pōt: dicit̄ enī talis non eē oīno fœlix. qa nō hēt fœlicitatē politicā cū oī ſua claritate: patet

tate patet ergo q̄ ad hoc q̄ domus hēat esse pfectū oportet ibi esse tres cōitates: unā uiri & uxoris aliā dñi & serui: tertiā pris & filii. ¶ Ex his āt patere pōt: q̄ oportet ī domo p fecta eē tria regimīa. Nā nūq̄ ē dare cōitatē aliquā bñ ordinatā: nisi aliqd sit ibi dirigēs & aliqd directū: uel nisi aliqd sit ibi princi pās: & aliqd obsequēs: quare cū ī cōitate ma ris & fœminæ mas debet eē pricipās: & fœ mina obsequēs. In cōitate uero pris & filii: pr̄ debet eē īperās: & filius obtēperās. In cōi tate q̄dē dñi & serui dñs debet eē p̄cipiēs: & seruus ministrās & seruiēs ī domo pfecta: ut uult phūs. ī. poli. sunt tria regimia: unū cōiu gale: sm quod uir p̄est uxori: aliud paternale sm q̄ pr̄ p̄est filio: tertiū dñatiuū & despoti cū. secūdū q̄ dñs p̄est seruis. ¶ Viso ī domo pfecta eē cōitates tres: & tria regimina: de le ui patere pōt q̄ ibi oportet eē q̄ttuor gña p sonarū. Videret tn̄ forte alicui ibi debere eē sex gña psonarū: ita q̄ pria psona sit ibi uir: secūda uxor: tertia pr̄: q̄rta filiꝰ q̄nta dñs: sex ta seruꝰ. Sed uir pater & dñs unā tātū psonā noiant. Nā ille idē q̄ ē uir uxoris ē pr̄ filioꝝ & dñs seruorū: patet ergo quot cōitates sūt ī domo pfecta: & quot regimīa: & quòt gña personarū. De leui ergo patere pōt quot par tes hr̄e debeat hic secūdus liber: ī quo tracta tur de regimīe domꝰ. Nā cū ī domo pfecta sunt tria regimina oportet hunc librum tres hēre partes in pria quarū tractet pr̄io de regi mīe cōiugali: ī secūda de paternali: ī tertia de dominatiua. Hæc āt tria regimīa bñ cogno scere maxīe decet reges & pricipes: qa eis di ligēter inspectis magnū adminiculū hēbunt ut bene sciāt regere regnū & ciuitatē.

¶ Quod hō ē naturaliter aīal cōiugale: & q̄ nolētes nubere nō uiuūt ut hoīes: ſ uel ui uūt ut bestiæ: uel uiuūt ut dii. Capi. vii.

d ICEBATVR in p̄cedēti capitu lo tria esse determinānda in hoc se cūdo libro in quo agit̄ de regimīe domus secūdū q̄ ī ipsa domo tria cōtīgit es se regimina. uidelicet cōiugale: paternale: & dominatiuū. Inter hæc aūt regimina primo agendū ē de regimīe coniugali. quia secūdū phūm. ī. poli. in cōmunitate domestica pri mū oportet cōgregare marē & fœminā. Est aūt hic ordo ratiōabilis. Nā primo aliqd ge nerat̄: secūdo conseruat̄ ī esse. tertio perfici tur. & potest sibi simile ꝓducere. Cōitas er go maris & fœminæ. quæ est propter gene rationē ē prima pars domꝰ & præcedit cōi tatem dñi & serui quæ est ꝓpter salutem & conseruationē. & etiā præcedit cōitatem pa tris & filii. quæ non respicit domū primā uel domū quocunq̄ mō sumptā. sed domū ha bentē esse perfectū. Primo ergo dicendū est de regimīne cōiugali: qđ respicit cōitatē ui ri & uxoris q̄ de regimīe dominatiuo. qđ res picit cōitatē dñi & serui: uel q̄ de regimine paternali. qđ respicit cōitatē patris & filii. In determinando aūt de regimīe coniugali hunc tenebimus ordinē: quia prīo dicemus quale sit iſm coniugiū & quales uxores: & q̄les ciues. etiā maxīe Reges & prin. deceat sumere. Deīde ostendemꝰ q̄liter uiri suas uxo res regere dēant. & ad quas uirtutes & ad q̄ opa eas debeant ordinare. In ostendendo q̄dē quale sit iſm coniugiū primo declaran dū occurrit coniugiū esse aliqd secundū na turā & q̄ hō nataraliter ē animal coniugale.

¶ Sciendum ergo q̄ phūs. viii. ethi. uolens oñdere q̄lis amicicia sit uiri ad uxorē: ꝓbat amicicīā illā esse secundū naturā. adducēs tri plicē rationē q̄ hō sit naturaliter animal cō iugale. Prima ratio sumit̄ ex parte societatis hūanæ. Secunda ex parte procreationis ꝓlis Tertia ex parte operū. Probat̄ enim ī primo capitulo secundi libri hominē esse naturali ter animal sociale & cōicatiū. Cōitas autem in uita humana: ut supra tangebatur ad qua druplex genus reducit̄. qa quædā est cōmu nitas domꝰ quædā uici: quædam ciuitatis: q̄ dā regni. Omnes aūt hæ conitates præsup ponunt cōitatē domesticam. cum ergo do mus sit prior uico: ciuitate: & regno. homo naturaliter magis ē animal domesticū q̄ ci

uile. Et cõitas domus magis uidet naturalis ipsi homini q̃ cõitas uici: ciuitatis: & regni. Nã si cõsiderent ea ad q̃ ordinat cõitas domestica, nõ uidet habere dubiũ quin cõitas dom⁹ magis sit naturalis homini q̃ uici; ciuitatis: & regni. ordinat. n. dom⁹ ad nutritionẽ: q̃ maxime ẽ necessaria idiuiduo: & q̃ maxie expedit bono ꝓprio: ordinat etiã ad generationẽ q̃ maxie expedit cõseruatiõi speciei & bono cõmuni. Vicus aũt ciuitas & regnũ nõ sic imediate ordinant ad nutritionẽ ꝓpter bonũ psonæ ꝓpriæ: & ad gñatiõem ꝓpter ꝯseruationẽ spẽi sicut cõitas dom⁹. nã si p̃dictæ cõitates ordiant ad nutritiõem & ad gñonem: hoc ẽ ꝓput ex bõitate earũ cõ surgit bõitas ipi⁹ dom⁹. ipa enĩ domus ẽ in de melior: si est in bono uico uel i bona ciuitate: aut in bono Regno. Si ergo magis homo ẽ naturaliter animal domesticũ q̃ politicũ. cũ pria cõitas ipsius dom⁹ sit cõiunctio uiri & uxoris. seqtur ex pte ipsius cõitatis hũanæ: q̃ hõ magis sit animal cõiugale q̃ politicũ: & q̃ magis sit cõicatiuũ cõitate cõiugali: q̃ cõitate uici ciuitatis & regni. qa dom⁹ cuius regimen primũ ẽ coniugale: est prior uico regno & ciuitate. Hanc aũt rõnem tãgit phũs. 8. ethi. dicens. homo enim natura magis est cõiugale animal q̃ policitũ, quãto domus ẽ prior & magis necesse ciuitati. ¶ Secundo hõ est naturalĩter aĩal cõiugale ex pte ꝓcreatõis prolis. Nã illud maxie uidet naturale. ad qđ hõ habet naturalẽ ímpetũ q̃re cũ hõ & oĩa aĩalia naturaliter iclinent ut uelint ꝓducere sibi simile. qa in hõibus hoc debite fit per coniugiũ hõ naturalĩter ẽ animal cõiugale. Hãc aũt rationẽ tangit phũs. i. poli. & 8. ethi. ubi probat coniugium competere hõi fm naturã. qa naturale ẽ hoĩ: & oib⁹ aĩalibus. hr̃e naturalẽ impetũ ad producẽdũ sibi simille. ¶ Terria rõ sumit ex parte operũ qa ut dicit. 8. ethic. confestim enĩ diuisa sunt opa uiri & uxoris. opa enĩ uiri uident esse ĩ agẽdo q̃ sũt fiẽda extra domũ: opa uero uxoris i cõseruãdo supellectilia uel ĩ opãdo aliq̃

ĩtra domũ. ponẽtes ergo ꝓpria ad cõe ut cũ uxor ꝓpria sua opa ĩ bonũ uiri: uel ĩ bonũ toti⁹ dom⁹. & uir ꝓpria sua ordinat ĩ bonũ dom⁹ & ĩ bouũ uxoris. sufficiũt sibi ĩ uita. ut dr̃ 8. ethi. Nã sic ꝓpria ordĩnare ad bonũ cõe facit ad quãdã sufficientiã uitæ: quare si naturale ẽ homĩni hr̃e impetũ ad sufficiẽtiã uitæ naturale ẽ ei q̃ uelit esse aĩal coniugale. sed si coniugiũ ẽ qd naturale: sequit q̃ fornicatio q̃ contrariatur coniugio sit uniuersaliter a ciuibus uitãda tanq̃ aliqd contrariũ rei naturali. quã uidelicet fornicationẽ & uniuersaliter oẽm uenereorũ usũ illicitũ. tanto magis decet eos meliores & uirtuosiores ee. ¶ Hiis uisis q̃dã dubitatio uidet ex dictis oriri. Nã si coniugiũ ẽ hõi naturale: reprehensibilis est igit quicũq; non dat opam ut coniugio copulet. Sed hec dubitatio: si considerent iã dicta: de leui refellit. Nã si naturale ẽ hõi ee animal coniugale: qcũq; renuit coniugẽ ducere nou uiuit ut homo. sed non uiuet ut homo potest ee dupliciter: Vel qa eligit uitã supra hoĩem & uult continere: ut uacet contẽplationi ueritatis. & opibus diuinis. uel non uiuit ut homo: quia eligit uitã ifra hoĩem & uiuit ut bestia quare sicut dicebam⁹ de societate politica. uidelicet q̃ eligens solitudinẽ & nolens ciuiliter uiuere: uel est bestia: uel ẽ deus. Sic & de coniugio dicere possum⁹. Nã nolẽs coniugaliter uiuere, uel hoc ẽ: qa uult liberi⁹ fornicari. q̃re eligit sibi uitã ifra hominẽ. & ẽ quasi bestia: uel hoc ẽ: qa uult se dare speculationi ueritatis. & diuinis opib⁹ quare eligit sibi uitã supra hominẽ & ẽ quasi de⁹. non nubẽtes ergo si dent se potioribus bonis q̃ sint bona coniugii; licet non uiuant ut hoĩes: non tñ ꝓpter hoc male agunt: qa sunt quasi dii: & sunt hominibus meliores. ¶ Q d' oẽs ciues & maxie reges & prĩcipes debẽt suis cõiugib⁹ idiuisibiliter adherer̃. ca. viii

PROBAT aũt phũs: q̃ decet coniugia idiuisibilia esse. Ad qđ ostendẽdũ adducere possum⁹ duas uias quas philosophi tetigerũt. Prĩa uia sumit ex parte

parte fidei: uel ex parte amicitiæ naturalis q̄ debet eē inter uirū & uxorē. Secūda uero ex parte ꝑlis. ¶ Pria uia sic patet: nā cū nūq̄ aliqs fideliter amicet alicui: si ab amicitia eius discedat si iter uirū & uxorē debitā fidē: uel fidelē amicitiā saluare uolum⁹: ne sit ibi uiolatio fidei: oportet uiꝝ indiuisibiliter suæ adherere uxori & ecōuerso: cū enī iter uirū & uxorē sit amicitia naturalis: ut ꝓbat. 8. ethi. cū nō sit naturalis amicitia inter aliquos: nisi obseruēt sibi debitā fidē: ad hoc q̄ coniugiū sit fm naturā: & ad hoc q̄ iter uxorē & uirū sit amicitia naturalis: oportet q̄ sibi iuicē seruēt fidē: ita q̄ ab inuicē nō discedāt. ¶ Hāc āt uidet tāgere Valeri⁹ maxim⁹ i libro de factis mēorabilib⁹ capitulo de istitutis antiqs ubi ait. Q. d' repudiū iter uxorē ipam & uiꝝ a tpe quo urbs Rōana fuit cōdita: usq̄ ad cētesimū: & qnquagesimū quoq̄ annū nullū itercessit. Primus āt q̄ dimisit uxorē sterilitatis cā: fuit Spuri⁹ Carbili⁹: q̄ quāq̄ tolerabili rōne mot⁹ uideret: reꝑhēsione tn̄ nō caruit qa cūcti arbitrabāt cupiditatē liberoꝝ cōiugali fidei non debere ꝓponi. Fides ergo fm Valeriū maximū quā obseruari debet uir uxori & ecōuerso: ur eē una cā ꝓp quā coniugiū māere debet idiuisibile: & inrepudiatū. Decet ergo oēs ciues cōiūgi suis uxorib⁹ idiuisibiliter absq̄ repudiatiōe: tāto magis hoc decet reges & prīcipes quāto magis i eis relucere debet fidelitas: & cæteræ bonitates. ¶ Secūa uia ad iuestigādū hoc idē sumit' ex parte ꝑlis. Nā licet cōiugiū ēt si sit sterile idissolubile manere debeat: qa cupiditas filioꝝ ꝓponi nō debet fidei cōiugali. attn̄ si assit ibi bonū ꝑlis: qa proles ē quoddā cōe bonū: i quo cōiūgit' uir & uxor rōe ipsius ꝑlis decet uxorē uiꝝ & econuerso: idiuisibiliter adherere. Videm⁹ enī q̄ semp cōe bonū eo q̄ cōe est: cōiūgit participātes bono illo. Sicut ergo ciuitas cōiūgit & cōtinet ciues ipos ne a cuilitate recedāt: eo q̄ sit quoddā cōe bonū ipsorū: sic filii coniūgūt & cōtinēt ipos parētes: ne ab inuicē recedant: eo q̄ sint quoddā cōe bonū ipsorū: semp enī de rōne cōis ē q̄ contineat: uniat: & coniūgat sicut de rōne ꝑprii ē q̄ diuidat & distinguat. Hāc āt rōnē tāgit phūs. 8. ethi. dicēs q̄ qa cōe continet & coniūgit: filii eo q̄ sint cōe bonū utrorūq̄ cōiugiū uidet' esse cā quare sit ipsorū coniūctio. Vñ subdit q̄ steriles citius dissoluuntur dicit aūt steriles citi⁹ dissolui: 'non qa licita sit dissolutio coniugii etiā si non adsit illi fœcūditas filioꝝ ut supior rō pleni⁹ ostēdebat. attn̄ si in coniugio assit ibi bonū prolis non solū ex fide q̄ in coniugio est seruāda: inclinātur coniuges: ut sibi iuicē insepabiliter adhereāt inclinātur ex ipsa prole: q̄ ē ipsorū cōe bonū ymo eo ipso q̄ aliqui sunt amici uni⁹ habēt quādā inclinationē ut sint amici inter se: parētes q̄ naturaliter diligūt suā prolē ex dilectione naturali quā hñt ad ipam: augmētat' eorū amicitia naturalis. S; cū oīs amor uim quādā unitiuā dicat augmentato amore ꝓp prolē genitā: augmētat' eoꝝ ꝓpositū ut uelint insepabiliter ꝑmanere. Patet ergo q̄ decet oēs ciues non solū ꝓp bonū fidei coniugalis sed etiā ꝓp ipsam ꝑlē: ad quā ordinat' coniugiū insepabiliter conuiuere suis uxoribus. Tāto hoc magis decet reges & prīcipes quāto de ꝑle suscepta ꝑ oibus aliis debēt diligentiorē hēre curā. In cura. n. regiæ prolis plus potest inferre nocumēti ipi regno: q̄ in cura cuiuscūq̄ alterius: quare si amor & diligētia circa ꝑlem facit maiorē unionē coniugū: quāto maior cura & diligētia adhibēda est circa prolem regiā q̄ circa alias: tanto magis 'decet reges & prīcipes q̄ diu suæ uxores uixerunt: eis inseparabiliter adherere.

¶ Quod oēs ciues & maxie reges & prīcipes una sola uxore debēt eē contēti. Ca. ix.

PVD aliquas sectas non reputat' a contradictamē rōis q̄ unius & eiusdē simul plures existāt uxores: sed q̄ recta ratio dictet quoslibet ciues, & maxie Reges & principes unica coniuge debere eē contēros: triplici uia uenari possum⁹. Pria sumit' ex parte ipsi⁹ uiri. Secūda ex parte ipsi⁹

uxoris. Tertia ē ex parte ꝓlis. ¶ Pria uia sic patet. Nā sicut pluralitas ciboꝝ prouocat ad nimiā repletionē. Sic pluralitas mulieꝝ prouocat ad nimiā cōcupiscētiā uenereorū: q̄re cū hmōi cōcupiscētiæ: si fortes sint obnubilāt mētē & rōnē ꝓcutiūt. Si idecēs ē oibus ciuib⁹ nimis uacare uenereis & retrahere se ab actib⁹ prudētiæ & ab opibus ciuilib⁹. Indecēs ē eos plures hr̄e cōiuges: tñ tāto hoc idecēs ē magis regib⁹ & pricipib⁹ quāto plus in eis uigere debet prudētia & itellectus: & quāto plus uacare debēt & magis eē solliciti circa opa ciuilia & circa salutē regni: quā aliqui alioꝝ: ne ergo p nimiā opā uenereoꝝ nimis retrahant ab hmōi cura: idecēs ē eos plures hr̄e uxores. ¶ Scda uia sūit ex ꝑte ipi⁹ uxoris. Nā sicut ex ꝑte uirī idecēs ē uxoꝝ pluralitas: ne ꝓp nimiā opā uenereoꝝ uir a cura debita retrahat. Sic hoc idecēs ē ex ꝑte uxoris: ne uxor a suo cōiuge nō debite diligat. Nāiter uxorē & uirū debet eē amor magn⁹ qa iter eos: ut ꝓbat .8. ethi. ē amicitia excellēs & naturalis: s; cū excellēs amor nō possit eē ad plures: ut uult phūs .9. eth. idecēs ē eos quos cūq; uiros uel ciues plures hr̄e uxores: quia ut eas non tāta amicitia diligerēt: q̄ta iter tātas cōiuges eē debet maxie tñ hoc idecēs ē regibus & pricipib⁹: qa ne idebite utāt uenereis eos & suas cōiuges maxime reseruari debet amor debit⁹ cōiugalis. ¶ Quarta uia ad inuestigādū hoc idē sūit ex nutritiōe filiorū. Nā cū cōiugiū sit quid naturale: qūo debito mō fieri debeat maxie inuestigari pōt p ea q̄ in aliis aialib⁹ cōspicim⁹. Videm⁹ āt ut cōiter alii doctores tradūt: q; in aliqb⁹ aialib⁹ sola femella sufficit ad nutritionē filiorū: ut patet in canib⁹: in gallinis & in plurib⁹ aliis aialib⁹: q̄re cū cōiūctio maris & fœiæ in oib⁹ aialib⁹ ordinet ad bonū ꝓlis: in illis aialibus: in qb⁹ sola fœia sufficit ad nutritionē filioꝝ: non refert utrū un⁹ masculus plurib⁹ cōiūgat fœmellis nec ēt refert: utrū durāte partu mascul⁹ cōuiuat fœiæ: sed sola fœia nō sufficit ad ꝑstādū filiis debitū nutrimētū: un⁹ mascul⁹ nō adheret nisi ūni fœiæ: & q̄ diu durat tps part⁹ ꝓp nutritionē filiorū: ut p; in colūbis & in aliis plurib⁹ gñib⁹ auiūq̄ alternati oua fouēt: & onerū filioꝝ ptē portat fœmella: & ptē mascul⁹. Cū igit ad supportādū onera coniugii in hoib⁹ nō sufficiat sola fœia naturale ē hoib⁹ ut un⁹ uir uni mulieri nubat. Ea. n. naturalia iudicare debem⁹ q̄ sūt ut in plurib⁹: ut naturale ē hoi q; sit dexter, licet cōtigat aliquos eē sinistros. Sic qa ut in plurib⁹ sola fœia nō pōt portare onera matrimonii: nec sufficit ad ꝑstādū filiis oia necessaria & debitū nutrimētū: qa tñ naturale non ē iudicādū illud qd est ut in paucioribus. Sed qd ē ut in pluribus: reliquū est: ut in hoibus iudicet qd naturale: ut tā mas q̄ fœia supportēt onera filioꝝ. Sed cū in aliis aialibus: in qbus tā mas q̄ fœia supportāt onera filioꝝ: q̄diu filii indigent parentibus. Naturale sit ut unus masculus uni adhereat fœiæ: sequt in hoibus esse qd naturale ut q̄ diu filii indigent parentibus: tā diu un⁹ masculus uni fœiæ ꝓ coniugiū copulet. Sed filii q̄ diu uiuunt indigent ope parentū: decens est ut semp ꝓ coniugiū hūanū un⁹ masculus uni soli fœiæ copulet. Non. n. sic est de hoibus sicut de aialib⁹ aliis qa eis natura sufficiēter parat uictū: ut supra in primo capitulo huius secūdi libri plan⁹ dicebat. Postq̄ ergo pulli auiū apposuerunt debitas pennas: & puenerūt ad debitū incrementū: ꝓ seipsos pñt sibi debitū cibū q̄rere: & non ulteri⁹ egent ope parētū: qa in talib⁹ sufficit: q; durante tpe partus masculus cōuiuat fœiæ: & unus uni adhereat. Sed cū hoies toto tempoae uitæ suæ egeāt opibus & facultatibus parentum: qa eis cibus congru⁹: non sufficienter a natura parat. Sic se debent habere mas & fœmina per coniugiū in hominibus: sicut in auibus alternatim supportāti bus onera filiorum se habent masculus & fœmina tempore partus. Sed cum dictum sit q; toto tempore partus in huiusmodi auibus masculus

bus masculus simul conuiuat fœiæ: & unus uni adheret. Sequit̃ q̄ in hoibus: per totã uitã coniuges simul conuiuant: & unus quidẽ uni adhereat, quare si nolẽtes adherere coniugio: decens est eos adherere ſm modũ & ordinẽ naturalẽ decet oẽs ciues una sola uxore eẽ contentos. Et tanto magis hoc decet reges & principes: quanto decet eos meliores eẽ aliis: & magis sequi ordinẽ naturalẽ. Patet ergo q̄ non solũ ex parte uiri & uxoris: sed ẽt ex parte prolis: uir non nisi uni fœminæ debet per coniugiũ copulari.

¶ Q d̃ cõiuges oium ciuiũ: & maxie regnũ & pricipũ uno uiro debẽt eẽ cõtẽtæ. Ca. x.

QVAMVIS apud aliquas sectas: ut apud sarracẽos: & apud forte aliquas alias barbaras nationes non reputet̃ icongruũ unũ uirũ: ẽt simul hr̃e plures uxores, apud nullas tñ gẽtes ſm quascũq; leges uiuentes nunq̃ hoc fuisse indultum ut simul una mulier pluribꝰ uiris per coniugiũ copulet̃. Magis, n, repugnat apparentibus & his ad quæ coniugiũ ordinat̃ unã fœminã simul pluribus nubere uiris: q̃ unũ uirũ pluribus fœis, ymo & in lege diuina ut in ueteri testamẽto ex aliq̃ diuina dispẽsatione uel propter aliquã figurã & signationẽ legimus unius uiri plures fuisse uxores, tñ q̄ reperit̃ in paucis: uel q̄ repitur in aliquo casu uel ex aliqua rationabili cã permissum: communẽ legẽ turbare non debet: ſm. n. commune dictamẽ rationis detestabile est unũ uirũ simul plures hr̃e uxores. detestabilius tñ eẽt si una fœia per coniugiũ simul pluribus copularet̃ uiris. Coniugiũ. n. ad quatuor comparari potest. ex quibꝰ sumi pñt quatuor rationes per quas inuestigare possumꝰ oino detestabile esse unã fœiam nuptam eẽ pluribus uiris. In coniugio. n. primo reseruat̃ ordo naturalis. Nam naturale est fœminã esse subiectã uiro, eo q̄ uir prudentia & intellectu sit præstãtior ipsa. Secũdo ex coniugio consurgit pax & amicitia. Multas. n. guerras & multas discordias sedari uidemꝰ eo q̄ inter partes contrahuntur coniugia. Tertio ex coniugio orit̃ ipsa proles: ordinatur. n. coniugiũ non solũ ad conseruationẽ ordinis naturalis & ad debitã pacẽ. Sed ẽt ordiat̃ ad p̄creationẽ filiorũ. Quarto sicut ordiat̃ coniugiũ ad filiorũ p̄creationẽ: sic ordiat̃ ad eorũ debitã nutritionẽ. Inconueniens est ergo unã coniugẽ eẽ plurimũ uiroꝝ q̄a p hoc oia p̃dicta. 4. ipediunt̃. Tollet̃. n. ex hoc naturalis ordo nõ resultabit ide pax & concordia: sed magis dessẽsio & inimicitia, nõ erit debita ibi p̄creatio filiorũ, nõ tribuet̃ filiis debitũ nutrimẽtũ. ¶ Q d̃ ãt ex hoc tollat̃ naturalis ordo: uidere non ẽ difficile, nã ſm ordinẽ naturalẽ ut pꝫ p phũ ipoli. sẽp uir dꝫ eẽ p̃ eminẽs, mulier uero dꝫ eẽ subiecta. Rurſ9 ſm ordinẽ naturalẽ i eis de opib9 null9 æq̃ p̄ se duob9 uel plurib9 pót eẽ subiect9. si. n. aliq̃ psona duob9 subiiciat̃ hoc non ẽ æq̃ p se: sed hoc ẽ q̄a un9 ad aliũ ordinat̃: ut si ciuis subiiciat̃ p̄posito & regi oꝫ p positũ illũ ad regẽ ordiari eẽ sub ipo: repugnat ergo ordini naturali eundẽ duob9 esse subiectũ. q̃re similiter debet esse subiecta uiro, exquo totã sui corpis ptãtẽ uni uiro tribuit, contra ordinẽ naturalẽ est ut uiro alteri sit subiecta. Nã & si idẽ pót dñari plurib9 ut plures sũt, eũdem tñ obedire plurib9 pricipãtib9: ut plures sũt ſm naturalem ordinem esse nõ pót. q̃re & si detestabile est plures fœias coniuges esse uni9, unã tñ nubere simul uiris plurib9 detestabili9 esse debet. Decet ergo coniuges oium ciuiũ uno uiro esse contentas. multo magis tñ hoc decet consuges regũ & pricipũ: q̄a i eoꝝ coniugio magis q̃ i alio decet naturalẽ ordiẽꝫ consuare.

¶ Scdo hoc idem inuestigari potest ex ipsa pace & concordia ad quã coniugiũ ordiat̃. Nã cũ qlibet molestе ferat si i usu suæ rei delectabilis ipedit̃ absq; dissensione & discordia eẽ non pót: si una fœia p coniugiũ pluribus copulet̃ uiris. cũ. n. un9 illorũ in usu rei delectabilis alterũ ipediret: inter eos guerra & inimicitia oriret̃, ymo qlibet illorũ uiro/

rū contra parētes & cōsāguíeos uxoris ad innimicitiā moueret ; eo ꝙ ſuā cōiugē alteri uiro ꝑ cōiugiū ſubiecerūt. Ex cōiugío igr ꝙ ordiat ad pacē & ad amicitiā lis & diſcordia oriret. q̄re decet cōiuges oīuz ciuiū uno uiro eē cōtētas. Tāto tñ hoc magis decet cōiuges regū & pricipū q̄to lis & diſcordía pricipātíū eſt piculoſior & magis cauēda q̄ oīum aliorū. ¶ Tertio hoc idē patet ex generatiōe plis ad quā cōiugiū ordiat. Impedit .n. ipa fæcūditas filiorū: ſi una fœmia pluribꝰ cōiūgat uiris. Vñ & meretrices cōſpicim⁹ eē magis ſteriles q̄ alias mulieres. igr ex parte ꝓcreatiōis filiorū oīno idecēs eſt unā fœminā plures hre uiros. nā ſi unꝰ maſculꝰ pōt plures fæcūdare fœias. Vna tñ fœia nō ſic fæcūdari pōt a pluribꝰ uiris. ymo ipedit fæcūditas eiꝰ ex plutalitate uirorū. q̄re ſi cōiugiū pricipaliter ordiat ad bonū ꝓlis. Decet cōíuges oīum ciuiū: ne ipediat eaz fæcūditas uno uiro eē cōtētas. tāto tñ hoc magis decet regū & pricipū cōiuges. q̄to in tali cōiugio ꝑculſior eſt ſterilitas filiorū. Diligēter ergo aduertere debent ſingulæ mulieres : q̄ ſuis uiris ꝑ cōíugiū copulēt. q̄ta diligētia debeāt ad ſuā pudícitiā obſeruare. & q̄to cōatu fidē ſuis uiris obſeruēt. qa ſi eē nō pōt & deteſtabile eſt. ēt ꝑ cōiugiū fœiam uiuēte uiro ſuo: uiro alio copulari. magis deteſtabile ē alicuí uiro fornicarie cōmiſere. ¶ Quarto hoc iueſtigare poſſum⁹ ex filiorū debito nutrimēto. nā ex hoc parētes ſollicitāt circa pueros. qa firmiter credūt eos eē eorū filíos qcqd ergo ípedit certirudinē filiorū ípedit ne patres diligēter eís ꝓuídeāt ín hereditate & in debito nutrimēto. Sed ſi una fœía pluribꝰ nubat uiris : patres de ſuis filiis certi eē nō poterūt q̄re nō adhíbebūt illā diligētiā quā debēt ut ſuis filiis debite in nutrimēto & in hereditate ꝓuideāt. deteſtabile eſt ergo unū uiz ꝑures hre uxores. ſed deteſtabilꝰ eſt unā uxorē plures hre uiros. qa ꝑ hoc magis ípedit certitudo filiorū. q̄re ſi decet oēs ciues certos eē de ſuis filiis. ut eis diligēter ꝓui

deāt i hereditate & i nutrimēto. decet cōiuges oíum ciuiū uno uiro eē contētas. tāto tñ hoc magis decet coniuges regū & pricípum q̄tū in cura circa eorū filios periculoſior eſt q̄ in cura alíorū.

¶ Q d' decet oēs ciues & maxīe oēs reges & pricipes non ducere coniuges ſibi nimia conſanguineitate coniunctas. Ca. xi.

REDERET forte aliqs : Dū tñ una fœía ꝑ cōiugiū uni copulet uiro. licitū eēt illud cōiugíū cuiuſcū qz gñris: uel cuiuſcūqz cōſāguineitatis eē habeāt uir & uxor. Sz q̄ ſit cōtra rōnis dictamē q̄ cū parētibꝰ & cōſāguíeís nimia cōſāguieitate cōiūctis nō ſit ieūdū cōiugiū: triplici uia uēari poſſumꝰ. Pria ſūit ex debita reuerētia q̄ ē parētibꝰ & cōſāguíeis exibēda. Scda ex bono qd ex cōíugio cōſurgit. Tertio ex malo qd íde uitat. ¶ Pria uia ſic pz. nā cū ex naturali ordíe debeamꝰ ꝑētibꝰ debitā ſubiectionē. & cōſāguíeis debitā reuerētiā. Cū hmōi reuerētia debita nō refuet iter uiz & uxorē ꝓp ea q̄ iter eos mutuo ſūt agēda: dictat naturalis rō q̄ nimis ꝓpiq̄ ex ſuo gñre nō ē ꝑ cōiugiū ſociāda. ymo adeo uidet hoc naturalí rōni conſētāeū q̄uix ſint aliq̄ gētes nō exceptātes pſonas aliq̄s a coniugio cōtrahēdo. Vñ & phūs. 2. poli. ſola rōne naturali ductꝰ exceptat: pſonas aliq̄s a contractione connubii. nūq̄. n. fuit licitū alicui: & apd nullas gētes pmiſſū iuēimꝰ: ut qs cū matre contraheret. nā uxor debet eē ſubiecta uiro. icōueíēs āt eēt ſic matrē filio eē ſubiectā. Nō licet ergo filiis cōtrahere cū pētibꝰ. ꝓp mutuā reuerētíā quā ſibí iuicē debēt. Sic ēt ñ licet eis cōtrahere cū conſāguíeitate coniūcti. niſi i diſpēſatione & i caſu: nā ꝓpter aliqd magnū bonū íde poſſet conſurgere: concedit aliqñ alicui í aliqo caſu. ꝙ cōiter aliis denegat. ratiōe ergo reuerētiæ debitæ cōſāguíeis q̄ í agédis ĩter cōíuges cōgrue refuari ñ pñt. niſi ex diſpēſatiōe & í caſu ĩter pſonas nimia conſāguieitate cōiūctas ñ ſūt cōnubia cotrahēda. Decet ergo oēs ciues non contrahere con-

iugía

iugia cum quibuſcunq; perſonis. Tanto tñ hoc magis decet reges & principes: quanto magis eos obſeruare decet ordinē naturalē. ¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idē ſumit' ex quodam bono quod in matrimonio conſurgit. Dicebat' enim in præcedenti capitulo q; ex contractione coniugii iter ipſos contrahētes orit' pax & concordia. Sed cū iter conſāguineos ex ipa ꝓximitate carnis ſufficiens quidem amicitia eſſe uideatur dictat naturalis ratio coniugia contrahēda eē iter illos: q non ſūt nimia conſanguineitate coniūcti: ut quos carnis coniūctio p dilectionē & amicitiā non coniūgit coniūgat contractio copulæ coniugalis. Decet ergo oēs ciues non contrahere cū pſonis nimia conſāguineitate coniūctis. Magis tñ hoc decet reges & prīcipes, ꝙa q̄to ſunt in maiori ſtatu & in altiori gradu, tāgo magis egēt affinitate & amicitia aliorū. Nā ſm phūm in eth. q̄to arbor eſt altior, tāto magis indiget ſuſtētamētis: ne quatiat' a uēto. Reges ergo & principes q̄to in altiori gradu exiſtunt: tanto indigēt hre maiores & plures: tā affines q̄ conſāguineos & amicos. ¶ Tertia uia ad inueſtigādū hoc idē ſumit' ex malo qd' p cōiugiū uitat'. Per coniugiū. n. non ſolū ꝓducit' bonū prolis: ſed etiā uitat' itēperātiæ malū. Q ui. n. caſtitatē ſeruare non poſſunt: ne ſint nimis intēpati qbuſlibet fœminis ſe miſcēdo expedit eis inire cōnubia. ut una uxore contēti ab itēpātia retrahāt'. Cū. n. concupiſcētiæ carnis ſi nimiæ ſint: rō nē pcutiāt ut ſupra pluries dixim⁹. Expedit qbuſlibet uolētib⁹ uigere ratione & intellectu non nimiā opā dare uenereis. Cū ergo ad pſonas nimia affinitate coniūctas habeat' naturalis amor: ſi ſupra amorē illum ſupaddat' amicitia coniugalis, iter coniugales ſic ſe hñtes tā ta multiplicaret' dilectio q; oporteret eos nimiū uacare uenereis. Decet ergo oēs ciues nō inire connubia cū pſonis nimia conſāguineitate coniūctis: ne dādo nimis opā uenereis pcutiat' eorū ratio: & retrahāt' a curis debitis & a ciuilibus opib⁹. Tāto hoc ergo magis decet reges & prīcipes, q̄to ipſi plus uigere debent prudentia & intellectu. & q̄to maiꝰ periculū poteſt regno conſurgere: ſi reges & prīcipes circa ſalutē regni & circa ciuilia opa non diligētes itendant. In nimis ergo ꝓpinquo gradu conſāguineitatis non eſt matrimoniū contrahendū. Tertiꝰ tñ & quartus gradus quia a ꝓpinquitate deuiare incipiunt: ſi diſpenſatio aſſit propter bonū alquod proſequendū. uel magnum malū uitandū contrahi poterit copula coniugalis. ¶ Q uomodo reges & prīncipes: & uniuerſaliter omnes ciues: decet uxores acipere ornatas exterioribus. Capitulum. xii.

b ONORVM aūt q̄dā ſunt bona aīæ, ut uirtutes & boni mores: q̄dā uero ſūt bona corporis. ut pulchritudo: mā ſuetudo: & agilitas & cætera talia. Q uædā āt dicūt' exteriora bona, quæ q̄tū ad pſens ſpectat in triplici genere hñt eē. nā honorabilitas generis, pluralitas amicorū: multitudo diuitiarū. iter bona exteriora cō putāt'. ut patet p phūm. i. retho. Cū ergo reges & prīcipes uolunt alicui per coniugiū copulari: attēdere debēt ut pſona illa quā ſibi in coniugem optat ſit oīb⁹ his bonis ornata. Non tñ æque prīcipaliter itēdere debēt ad tria prædicta bona. Sed ad nobilitatē generis: & ad multitudinē amicorū inter exteriora bona debēt intēdere quaſi prio & per ſe. Sed pluralitas diuitiarū eſt intendenda quaſi ex cōſequēti. Decet. n. eos talē uxorem acceptare: quæ ſit nobilis genere: & per quā acquirāt multos amicos nobiles & potentes. ſed q; per uxorem illā acquirat' diuitiarum copia: intendendum eſt quaſi ex cō ſequēti. Magis autem attendendendū eſt in coniuge: ut in proſequēdo patebit: honorabilitas generis: & pluralitas amicoꝝ: & q̄ multitudo diuitiarum. Omnia tamē hæc tria aliquo modo ſunt attendēda. Ordinat'. n. cōiugium ut patet ex dictis: ad debitam ſocietatem ad pacificum eſſe: & ad ſufficientiam

uitæ. Prout ergo coniugiū ordinat' ad debi
tā ſocietatem apud reges & principes: in ſu
is cōiugib⁹ q̄rēda eſt nobilitas generis. Sed
put ordinat' ad eē pacificū: q̄rēda eſt multi
tudo amicoꝝ. Prout uero ordiat' ad ſufficiē
tiā uitæ: q̄rēda eſt pluralitas diuitiarū. Proba
tur .n. ſupra cōiugiū eē ſm naturā: eo q̄ hō
naturaliter ē aīal ſociale. Pria āt naturalis ſo
cietas ut patet p phūz.i. poli. eſt maris & fœ
miæ: uiri & uxoris. Hoc uatē nō eēt niſi cō
iugiū ordiaret' in q̄dā ſocietatē debitā & na
turalē. Cū ergo debite & cōgrue nobilis no
bili ſociet' reges & prīcipes quos cōſtat eſſe
nobiles genere: put cōiugiū ordiet' in ſocie
tatē dignā & cōgruā debēt ſibi uxores q̄re
re q̄ ſint ex nobili genere. ¶ Secūdo ꝓpter
eē pacificū q̄rēda eſt amicorū multitudo.
Nā pax īter hoies ſe hēt q̄ſi ſāitas reſpectu
hūorū. Sicut .n. uidem⁹ in uno & eodē cor
pore q̄ ꝓpter iæq̄litatē hūorū cōſurgit īfir
mitas & pugna. Sic & īter hoies ꝓpter iiu
rias & iæq̄litates: q̄s īter ſe exercēt cōſurgūt
diſſēſiōes & bella. q̄re ſicut ad eē ſanū req
rit' q̄ q̄s habeat naturā fortē ut poſſit noci
ua expellere. Sic ad eē pacificū req̄rit' abū
dātia ciuilis potētiæ: & pluralitas amicorū.
Nā ſm phūm in retho. Hoies libēter iniu
ſtificāt cū pñt. Q ui ergo caret ciuili potē
tia & nō eſt mūit⁹ amicis de leui iniuriā pa
tit'. & nō ſinit' uiuere in eē pacifico. Cōiu
giū igit' ꝓut ordiat' ad eē pacificū q̄rēda eſt
ex eo amicorū pluralitas. Hoc āt ut patet ex
habitis tāto magis egēt reges & prīcipes: q̄
to eorū ſtat⁹: qa altior magis īdiget ſuſtēta
mētis & plurib⁹ pōt cōcuti īfortūiis. Patet
ergo q̄uo in cōiuge regū & nobiliū q̄rēda
eſt nobilitas generis. & q̄uo ex tali cōiugio
q̄rēda eſt pluralitas amicorū. ¶ Reſtat on-
dere q̄uo ex eo q̄ri debeat diuitiarū multitu
do q̄rūt' .n. ex cōiuge dotes & diuitiæ ad
ſupportādū onera matrimōii ſiue cōiugii.
& ꝓpter ſufficiētiā uitæ. Vez qa reges & prī
cipes ſēp ītēdūt diuitiis & poſſeſſiōib⁹ abū
dare. q̄ deſeruiūt ad ſufficiētiā uitæ. Decet
eos īn ſuis cōiugib⁹ prīcipali⁹ q̄rere: q̄ ſint
nobiles genere: & q̄ p eas abūdēt īn ciuili
potētia & q̄ acq̄rāt multitudinē amicorū:
q̄ ex tali cōiugio acq̄rat' multitudo nūmi
ſmatis. ¶ Viſo q̄uo reges & prīcipes īn ſuis
cōiugib⁹ debēt q̄rere exteriora bōa. de leui
patet q̄les cōiuges ſinguli ciues accipe debe
ant. Nā ſi reges & prīcipes decet accipe no
biles cōiuges: ut īter eos ſit pax & digna ſo
cietas. In oī cōiugio nimia īparitas uidet' eē
uitāda. Nā īpitas ī exceſſu: ſiue ſit ſm nobili
tatē ſiue ſm ætatē: ut plurimū ē cā litigii. uel
ē cā ut ſibi cōiuges fidē ñ ſuēt. ut ſi nobilis
nubat ignobili: ñ erit īter eos digna ſocietas:
S⁊ un⁹ alteri ultra q̄ leges cōiugii req̄rāt dōi
nari cōabit'. ſic ēt ſi nimis ſenes iuuēculæ nu
bāt. qa iuuenes ſocietate ſenū nō gaudēt. tā
ta īparitas ætatis erit quoddā īcitamētū: ut ſi
bi cōiuges fidē nō ſeruēt. Q uærēda ſūt er
go īn cōiuge tria ꝓpicta bōa exteriora. uide
licet honorabilitas generis: multitudo ami
coꝝ. & pluralitas diuitiaꝝ. Sed hoc ſm mo
dū & ꝓportiōalitatē nubētis. ita q̄ īter cōiu
ges aliq̄ ꝓportio reſeruet' tā aīæ q̄ corporis.
¶ Q d' decet oēs ciues & maxīe reges &
prīcipes q̄rere ī ſuis cōiugib⁹: nō ſolū q̄ ſint
ornatæ exterioribus bōis: ſed ēt ininteriori
bus.

Capitulum .xiii.

STENDEBATVR ſupra quale
o debet eē coniugiū: qa eſt qd natu
rale: & eſt qd īdiuiſibile: & ē uni⁹
ad unā. Oñdem⁹ āt īter q̄s ꝑſonas debet eē
coniugiū: qa īter nimia ꝓpiq̄tate coniūctos
Vlteri⁹ āt declaram⁹: q̄lia bona exteriora
ſūt q̄rēda in coniuge. Reliquū eſt ut dicam⁹
q̄uo coniuges ipſorū uirorū bonis tā corpo
ris q̄ aīæ debēt eē ornatæ. ¶ Sciēdū igit' q̄
phūs. ī. retho. enūerādo bona fœmīarū ait.
q̄ bona corporis fœmīarū ſūt pulchritudo
& magnitudo. Bona uero aīæ. tēperātia: &
amor operoſitatis ſiue ſeruilitatis. Q uātū
ergo ad bona corporis q̄rēda ē ī uxore pul
chritudo & magnitudo. Sed q̄tū ad bona
aīæ maxīe uidet' eē q̄rēdū in fœmina q̄ ſit
temperata

temperata: & q̄ nō amet eē ociosa sed dili gat facere opera nō seruilia: Q uæ aūt sunt opera nō seruilia quæ quærenda sunt in cō iugibus multa in prosequendo patebit.

¶ Q d'āt hæc bona corporis magnitudo uidelicet & pulchritudo quærenda sint in uxore: sic pōt oñdi. Nā licet coniugū ut in præcedenti capitulo dicebat': ordinet' ad so cietatē debitā: & ad eē pacificū: & ad suffi cientiā uitæ. Ordinat' ēt nihilominus ad debitā prolis productionē: & ad fornica tionē uitandā. ymo principalius uidet' or dinari coniugiū ad hæc duo bona q̄ ad tria prædicta. Nā bonū fidei: ut q̄ coniuges si bi fidē seruent: q̄ seruando fornicationē: ui tant & bonū prolis magis directe pertine re uidet' ad coniugiū: q̄ ea quæ in præceden ti capitulo diximus. Oīa ergo illa quæ ui dent' facere ad fornicationē uitandā: ad fi dē coniugū conseruandā: & ad prolē debi te producendā: in coniuge quæri debent. Videmus āt q̄ magnitudo corporis facit ad bonū prolis. Nā filii in quantitate cor poris ut plurimū matrizant: quia totā cor pulentā substantiā quodāmō hñt a matre. Sicut ergo in aliis aialibus ut plurimū ex ma gno genere magna procedunt. sic & in hoī bus: si parentes magni existant filii ul pluri mū magni nascunt'. Decet oēs ciues pp bo nū prolis ut filii polleant magnitudine cor porali: quærere in suis uxoribus magnitudi nē corporis. Tanto tñ magis hoc decet re ges & principes: quanto ipsi circa proprios filios eo q̄ ex eis dependeat bonum cōe & sal' regni. plus solicitari debēt: q̄ alii. ¶ Se cundo inter bona corporis quærenda est in uxōre formositas & pulchritudo. nā & hoc facit ad bonū prolis. Nā sicut ut plurimū ex magnis nascunt' magni. Sic & ex pulchris nascunt' pulchri. quare si decet oēs ciues & maxime reges & principes solicitari: ut pol leant filiis pulchris & magnis. Decet eos in suis uxoribus quærere magnitudinē & pul chritudinē corporalē. Videt' ēt pulchitudo coniugis nō solū facere ad bōnitatē prolis. Sed ēt ad formicationē uitandā: ad quā ui tandā est ip̄m coniugiū ordinatū. ¶ Viso qūo quantū ad bona corporis quærenda sit in coniuge magnitudo & pulchritudo. Re stat uidere qūo quantū ad bona aīæ quæren da sunt in ea temperantia & amor oposita tis. Illud. n. bonū maxime uidet' eē quæren do in fœmina ad cuius opositū maxime in citat'. Dicebat' āt supra q̄ agre ſm rōnē & in sequi passiōes mō opposito se hñt. ita q̄ quā to magis insequit' passiones minus agit ſm rōnē: & econuerso. Illi ergo in quibus min9 uiget rō ſm q̄ hmōi sunt. magis iclināt': ut sint passionū insecutores pueri & mulieres quantū est de se: magis uident' eē insecuto res passionū q̄ uiri. quia uir est præstantior rōne sed cū temperantia ut supra in primo libro diffusius diximus. ipsas passiones mo deret. ad quas mulieres maxime incitant'. li cet singulis uirtutibus ſm modū eis cōgruū fœminas pollere deceat. tñ cū tradenda est aliqua nuptui: potissime inquirēdū est: utrū polleat temperantia: eo q̄ ad intemperan tiā fœminæ maxie incitent'. Decet ergo oēs ciues hoc in suis coniugibus quærere. Tan to tñ hoc decet reges & principes. quanto intemperantia coniugū ipsorū plus nocu menti inferre pōt. q̄ intemperantia coniu gū aliorū. Decet ergo coniuges temperatas eē. Decet eas ēt amare operositatē. quia cū aliqua persona ocia exist̄at: leuius inclinat' ad ea quæ rō uetat. Nā mens humana ut in nuit phūs. 7. poli. nescit ociosa eē statim er go cū aliquis nō dat se bonis & licitis exerci tiis: eius mens uagat' circa alia: & occupat' cogitationibus turpibus. Patet ergo ex iā dictis quale debet eē coniugiū: & qualiter oēs ciues: & maxime reges & principes se hēre debent in ducendis uxoribus. Nā post q̄ eas inducunt: diligenter debent primo inquire re: qualiter sint ornate exterioribus bonis: ut quomodo sunt nobiles genere & quo modo per tale cōiugium consequi possint ci

uilē potentiā & multitudinem amicorum. ¶ Secundo inueſtigare debent qūo polle ant corporalibus bonis: ut qūo ſint magnæ ſtaturæ: & qꝫ hēant formoſitatē & pulchri tudiuē corporalē. ¶ Tertio quia nō ſuffi cit affluere bōis exterioribus: & pollere cor poralibus: niſi aſſint ibi bōa mentis & aiæ debent inquirere qūo uxores ducendæ ſint temperatæ: & qūo ſint operoſæ circa exerci tia licita & honeſta.

¶ Quod oēs ciues: & maxime reges & princípes nō decet ſuas uxores regere eodē regimine quo regendi ſunt filii. Ca. xiiii.

VIA nō ſufficit ſcire quale coniu q giū: & qualiter quis ſe hre debeat in uxore ducenda, niſi circa eā iā ductā ſciat debite ſe hre. Iō præmiſſis capi tulis: rōnabiliter hoc annectit. ut ſciamus qūo regimē nuptiale: quo regendæ ſunt cō iuges ab aliis regiminibus eſt diſtinctū. Poſ ſumus āt duplici uia inueſtigare: qꝫ alio regi mine ſunt coniuges: & alio filii. Prima uia ſumit ex parte modi regendi. Secunda ue ro ex parte operū fiendorū. ¶ Pria uia ſic patet. Nā ſm phōs. modus regiminis uni uerſi reſeruat in uno hoie, uñ & ab eis hō appellat minor mundus. Nā ſicut totū uni uerſū dirigit uno princípe, ut uno deo. qui eſt intellectus ſeperatus & purus, ſic oīa quæ ſunt in hoie ſi debite regi debent: regenda ſunt itellectu & rōne. ymo adeo modus uni uerſi reſeruat in quolibet hoie: qꝫ populo to tū ordinē cælorū ſaluauit in qualibet aīa rō nali. Si ergo regimē totius uniuerſi aſſimi lat regimini qđ debet eē in uno hoie. cū ci uitas ſit pars uniuerſi: regimē totius ciuitatis multo magis reſeruabit in una domo. Nā ſi domꝰ eſt plus q̄ unus hō ſingularis: & ci uitas eſt minus q̄ uniuerſū: ſi totū uniuerſuꝫ per quandā ſimilitudinē reſeruat in uno hoie, multo magis regimina q̄ ſunt in ciui tate per quandā ſimilitudinē reſeruant in domo. Vñ & phūs. 1. poli. regimina unius domꝰ aſſimilat regiminibꝰ ciuitatis. Ciuitas āt q̄tū ad pñs ſpectat duplici regimine re gi pōt. politico. ſ. & Regali. Dr āt quis præ eſſe regali dñio: cū præeſt ſm arbitriū & ſm leges: quas ipſe inſtituit. Sed tunc præ eſt regimine poli. qñ nō pōt ſꝫ arbitriū: nec ſm leges quas ipſe iſtituit ſed ſm eas quas ci ues inſtituerunt. Cū. n. principans in ciuita te ipſe ſm ſeip̄m principat & ipſe leges in ſtituit regimē illud ab eo regnante nomē ſu mit & dr regale, ſed cū leges nō inſtituunt a pricipante: ſed a ciuibus, illud regimē nō eſt denōinādū ab ipſo regnāte & pricipāte ſed magis ab ipſa policia & ab ipſis ciuibus. Dicit ergo tale regimē politicū uel ciuile.

¶ His aūt duobus regiminibus in ciuitate ſm phūm in poli. aſſimilant duo regimi na domus: paternale & coniugale. Nā regi mē paternale aſſimilat regali. Coniugale ue ro politico. Debet. n. uir præeſſe uxori regi mine politico quia debet ei præeſſe ſm ccr tas leges: & ſm leges matrimonii: & ſm cō uentiones & pacta. Sed pater debet præeſſe filiis ſm arbitriū: & ſecundū regimen rega le. Inter patrē. n. & filiū nō interueniūt cōi tates & pacta: qūo eū regere debeat. Sed pa ter ſecundū ſuū arbitriū prout melius uide rit filio expedire: ip̄m gubernat & regit: ſi cut & rex gentē ſibi ſubiectā regere debet ſe cundū ſuū arbitriū: prout melius uiderit illi genti expedire. Quare tale regimē recte dr regale. Sed inter uirū & uxorē ſemper in teruēiūt quædā cōuētiōes & pacta & ſermo nes quidā qūo uir hre ſe debeat circa ipſam. Dr ergo tale regimē politicū: quia aſſimila tur illi regimini quo ciues uocantes dñm oñ dunt ei pacta & conuentiones quaſdā in ſuo regimine obſeruare. ¶ Ex ipſo ergo mō re gendi, quia unū eſt politicū: aliud regale. Differt regimē coniugale a regimine pater nali. Videmus, n. qꝫ regimē regale eſt magis totale & naturale. Regimē uero politicū eſt magis paternale & ex electione: Nā præeſſe ragaliter eſt præeſſe totaliter & ſecundū ar bitrium. Præeſſe uero politice eſt præeſſe

non totaliter

nō totaliter nec ſimpliciter: ſed ſm quaſdā cóuētiones &pacta. Rurſus licet oē regimē ſi ſit rectū ſit naturale. attñ regimē politicū quātūcunq; ſit rectū: non ē adeo naturale: ſicut regale. ymo illud regimē ē quodāmō ex electiōe. cū i tali regie ciues ſibi dñm eligāt. Ex hoc aūt maxie patet differētia inter regimē nuptiale & paternale. qa pater magis p̄ eſt filiis ſimpliciter & totaliter q̄ uxori: Rurſus dominiū paternale magis ē ſm naturā q̄ cōiugale. aliquo enī mō uxor iudicaſ ad paria. cū uiro: & eligit ſibi uirū. Filii aūt nō ſic iudicanſ ad paria cum patre. nec eligant ſibi patrē: ſed naturaliter producūtur ab ipſo. Diciſ dñiū paternale eſſe plus ſm naturam q̄ coniugale. quia licet ſit naturaliter animal coniugale. tñ q; habeat hāc coniugē ue illā ē ſcdm placitū & ex electione. ſicut homo naturaliter eſt aptus ad loquendū: tñ q; loq̄tur hoc ydeomate uel illo. hoc ē ſcdm placitū & ex electiōe. cōiugale ergo regim̄ nō ē ſic naturale ut paternū. qa filii nullo modo eligūt ſibi patrē. ¶ Viſo qūo differt regimē cōiugale a paternali ex modo regēdi. qa unū eſt magis ſimpliciter & naturale. aliud uero ē q̄ ſi particulariter & ex electiōe. de leui uideri poteſt. qūo differt hoc regimen ab illo. ex parte operū fiēdoꝝ. Nā pater ſic debet p̄eſſe filiis: ut ordinet eos ad alia opera q̄ uxorem. Nam filii inſtruēdi ſunt ad opera militaria. uel ciuilia. quibus uacare debeāt cum ſint ad utilitad quæ nō ſūt inſtrendæ uxores: qa tali bꝰ uacare nō debēt. Patet ergo qūo decet omnes ciues alio regimine præeſſe uxoribus: & alio filiis. tanto tñ hoc magis decet reges & principes/quāto ipſi plus obſeruare debent: quæ dictat ordo & ratio naturalis.

¶ Quod oēs ciues & maxie reges & principes: nō decet ſuas cōiuges regere eodē regimine: quo regendi ſūt ſerui. Capitulū. xv.

d IGEBATVR ſupius in domo eſt ſetria diſtincta regimia. nuptiale quo uir p̄eſt uxori. paternale quo pater p̄eſt filiis & dñatiuū quo præeſt ſeruis

poſtq̄ ergo diſtinximus regimē coniugale a paternali qa paternale eſt magis totaliter & ſimpliciter. illud uero magis particulariter: & qa paternale ē magis ſm naturā. illud uero ē quodāmodo ex electiōe. Rurſus qa ad alia opera ē hoc q̄ illud. Reſtat oſtēdēr qūo cōiugale regimē differt a ſeruili. Q d aūt uir nō debeat uti ſua cōiuge tāquā ſerua: triplici uia uenari poſſum⁹. Prima ſumiſ ex ip'o ordie naturali. Secūda ex p̄fectiōe dom⁹. Tertia ex parilitate cōiugū. ¶ Pria uia ſic pateſ: Nam tota natura moueſ & regiſ a deo & a ſubſtātiis ſepatis. unde & phūs i libro de bona fortūa ait. impetus naturales quos habemus i anima eſſe in nobis a deo tanq̄ a mouente naturā totam: Sic ergo in artificio facto a ſapiēti artifice nō iuenireſ aliquid ſuperfluum nec deficit in neceſſariis. quicquid ergo natura agit: & quicquid ergo natura præparatur oportet ordinatiſſimū eſſe. quia ille naturam dirigit: a quo eſt oīs ordo. Cū ergo matrimoniū ſit bene ordinatū: maxime q̄ñ unū ordinaſ ad unū officiū: cum uxor naturaliter ſit ordinata ad generādū: non erit ordinata ad ſeruiēdū. Ideo dicitur. i. politi. q; naturaliter diſtinguntur fœmia & ſeruus. Nam ut ipſe ait ibidē. nihil tale natura facit ſicut faciebant fabri formātes delphycū gladiū. Apud delphos enim ſic fiebāt gladii ꝓpter pauperes: ita q; unus gladi⁹ deſeruiebat pluribus officiis. utputa pauperes non ualentes plura habere inſtrumēta faciebant aliqd inſtrumentum fabricari: quo poſſunt ad plura uti officia. natura aūt nō ſic agit: ſed ut melius fiant res naturales: ſemp ad unū officium principaliter ordiat unū aliquid. unde & idē phūs ait. q; unūquodq; orgāoꝝ optime pficiet ſuum opus ſine multis operibus ſit ſeruiens ſm naturā. quare cum natura ordinauerit coniugē ad generationem. ideceſt q; ordinetur ad ſeruiendū. nō ē ergo naturalis ordo uirū præeſſe uxori eo regimie quo p̄eſt dñs ſeruis. licet ergo ſic ſit ſm ordinē naturalē: cum apud aliquas gentes ſicut

apud barbaros: idē sunt fœmina & seruꝰ: ut recitat phūs. 1. poli. dicens qꝫ inter barbaros: fœmina & seruus eundē habent ordinē: iute bātur enim illi coniugibus tanq̄ seruis, Sed hoc ideo contingebat: ut recitatur ibidē: qa inter barbaros nullus est naturaliter princi/ pās sed idē est esse naturaliter barbarū & ser uū. Esse enī barbarū ab aliquo hoc est esse ex traneū ab eo: & non intelligi ab illo. Potest ergo quis esse barbarus huic uel illi: qa nō in telligit ab hoc uel ab illo. Sicut theutonici sūt barbari Italicis: & italici Anglicis. Ille tñ est barbarus simpliciter: qui seipso est extra neus & seipsum non intelligit: qꝫ esse nō po test: nisi careat usu ratiōis & intellectus. Sed cum carēs rationis usu sit naturaliter seruus: quia nescit seipsum dirigere: & expedit eī qꝫ ab aliquo alio dirigatur. Idem ē esse natura barbarum & seruum. Q uare si apud barba ros eundem habēt ordinem uxor & seruus hoc est ꝓpter rationis defectū: quia nesciunt distinguere inter regimen coniugale: & ser uile: quare si decet ciues esse industres: & co/ gnoscere modū & ordinem naturalē. Inde cens est ergo eos uti uxoribus tanquā seruis. Tanto tamen hoc magis indecens est apud reges & principes: quanto detestabilius est eos ee barbaros: & carere ratione & intelle/ ctu. Ex parte igitur ordinis naturalis: patet aliud esse regimen coniugale q̄ seruile: & nō esse utendum uxoribus tanquā seruis. ¶ Se cunda uia ad inuestigādum hoc idem: sumi tur ex parte perfectionis domus. Videtur. n. domus esse imperfecta & habere penuriam rerum & non sufficere sibi in uita: si uxo & seruus habeant eundem ordinem. Vnde di citur sexto politicorum: qꝫ pauperes quia nō habent copiam seruitorū non habūdant in his quæ requiruntur ad perfectionē domus utuntur uxoribus & filiis tanquam seruis.

¶ Tertia uia sumitur ex parilitate q̄ esse de/ bet inter uirum & uxorem. Nā licet uir debe/ at præesse uxori: eo qꝫ rōne præstantior: nō tamē debet esse tanta imparitas inter uirum

& uxorē qꝫ ea uti debeat tāquam serua: sed magis tanquam socia. Non enī est tanta im paritas inter uxorem & uirum: quanta inter dominum & seruum. ymo uir & uxor quan tum ad aliquid ad paria iudicantur.

¶ Q d detestabile ē in oībus ciuibꝰ: & ma xīe in regibus & pricipibꝰ in ætate nimis iu uenili uti copula coniūgali. Capitulū. xvi/

SERMONES uniuersales ut in primo libro diximus: circa morale negocium minus proficiūt: deter minare ergo de coniugio: qa regimen cōiu gale est aliud a paternali & seruili: & ostēde re qꝫ aliter debet se habere uir tā erga uxorē q̄ erga filios & seruos est ualde in uniuersali notitiā tradere: quale sit ipsum cōiugium & qūo utendum sit eo. Oportet ergo magis in particulari descendere: qualiter oēs ciues & maxime reges & principes debēt uti copula cōiugali. Sermones. n. uniuersales circa mo res despiciendi nō sunt: qa ignorātia uniuer saliū sæpe facit particularia ignorare: ipīs tñ uniuersalibus sermonibus sunt particularia ad declarādū: quia cū negociū morale circa particularia cōsistat ſm doctrinam philoso phi. 2. ethi. In talibus particulares sermones plus proficiūt: determinādū ē ergo particu lariter in qua ætate sit utēdū cōiugio. ¶ Tā git enī phūs. 7. poli. quattuor rōnes proban tes qꝫ in ætate nimis iuuenili non est utēdū coniugio. Prima ratio sic sumit ex electione filiorꝫ. Secūda ex intēperantia mulierꝫ. Ter tia ex periculo earꝫ. Q uarto ex malo uirorꝫ.

¶ Prima uia sic patet. Nā si in ætate nimis iuuenili cōiungātur uir & uxor: ut ꝓbat phi losophus in pol. lædūtur inde filii quātū ad corpꝰ: qa ut plurimū sunt nimis debiles cor pore & imperfecti: & etiā lædūtur quātū ad aīam: quia sic nascentes ut plurimū deficiūt rōne & intellectu. Sic enī uidemus in aliis re bus naturalibus: qꝫ quātū ad productionem alicuius effectus requiritur aliquid si illud sit imperfectū oportet effectū imperfectū esse ut si ad calefactionē requirit calidū: si illud sit imperfecte

sit impfecte calidū: seqt̄ q̄ impfecte calefaciat. sed etiam ad hoc q̄ aliquid calefaciat requirit̄ q̄ sit dispositum ad susceptionem caloris. Si aliquid sit impfecte dispositum ad hmōi susceptionē. sequtur q̄ impfecte calorē suscapiat. q̄re si cōiūctio uxoris uiri requirit̄ ad ꝓductionem prolis. Si uir uel uxor sit in ætate nimis iuuenili qa corpora eoꝝ impfecta sunt: & nō peruenerunt ad debitū cōplemētū: si ex tali coniunctione nascātur pueri sequitur q̄ producātur imperfecti & debiles corpore: quare quātū ad corpora ex coniunctione nimis iuuenili: cōsurgit læsio filiorū. Sic ex tali coniunctione lædūtur filii nō solū quātū ad corpus: sed etiā quātū ad animā qa cū anima sequat̄ cōplexiones corporis: cū aliquis nō est bene ꝓportionatus in corpore nō est bonæ cōplexionis: impedit̄ aia ne possit bene speculari & ne possit libere exequi actiones suas: nascentes ergo ex tali cōiugio nō solum sunt imperfecti corpore: sed etiā mēte. Decet ergo oēs ciues nō uti cōiugio in ætate nimis iuuenili: hoc tñ tāto magis decet reges & principes: quāto ipsi plus debent esse soliciti: ut eorū filii sint formosi & elegātes corpore & industres mēte. Dato ergo q̄ contingat eos uxorē ducere in ætate nimis iuuenili: nō tamē debēt uti coniugio nisi in ætate debita. ¶ Secunda uia ad inuestigandū hoc idē sumit̄ ex intēperantia mulierū. Nā si in ætate ualde iuuenili uxores suis uiris copulētur: nō solū filii inde lædunt̄ sed etiā ipsæ uxores efficiūtur intēperatæ & lasciuæ: quia q̄libet ꝑsona: nimis desiderat aliquid & nimio ardore cōcupiscit ipsum: si ex nimia iuuētute sit assueta: ad illud. Vnde &. 7. polit. dicit̄ q̄ intēperatiores uident̄ ee mulieres illæ: q̄ nimis iuuenculæ fuerunt usæ cōiugio. ¶ Tertia uia sumit̄ ex periculo mulieꝝ. Nā ut dicit̄ in poli. in partu iuuenculæ magis dolent & periclitātur plures. Vnde & antiquitus ut phūs recitat: fuit consuetudo apud gētiles speciale oraculū facere pro partu iuuencularū: in signū q̄ iuuenculæ plus pericliantur in partu q̄ aliæ. ¶ Quarta uia sumitur ex malo ipsorum uirorū: quia ipsi uiri lædūtur si in nimia iuuentute utātur cōiugio. Vnde in poli. dicitur q̄ masculorū corpora lædūtur si tēpore augmenti: & crescente corpore utāt̄ uenereis. Quare si hæc mala quæ ex nimia iuuentute coniugū accidere possunt: tā cōiugibus q̄ eorū filiis magis uitāda sunt in principibus & regibus q̄ in aliis potissime nō decet eos uti cōiugio: in nimia iuuētute. Sed si quæratur quantū tempus requirat̄ in ipsis cōiugibus. Videtur uelle philosophus hmōi tempus in coniuge debere esse esse. xviii. an. In uiro uiro plus tēporis requirit̄. Nā si p totū tēpus augmēti nociuū est masculis uti cōiugio: cū ad tēpus augmēti cōiter in hoib⁹ requirātur tria septēnia. post tertiū in uiris uidetur esse debitū tempus dare operā copulæ coniugali: uerū quia eis generatiua ē nimis corrupta: huiusmodi tēpus anticipari poterit: si uidebitur expedire.

¶ Q d' tēpore frigido quo flāt uēti Boreales magis est dāda opa ꝓcreationi filiorū: q̄ tēpore calido: quo flant australes. Ca. xvii.

p

HYLOSOPHVS. 7. politico. postq̄ ꝓbauit p rōes plurimas: nō esse dādā operā cōiugio i ætate nimis iuuenili inqrit quo tēpore magis insistē dū est ꝓcreationi filioꝝ & ait: q̄ tā a naturalibus q̄ a medicis cōcedit̄: q̄ tēpore frigido: quo flant uēti boreales melius est dare operā cōiugio: q̄ calido tēpore quo flant australes. Possumus aūt triplici uia uenari. Prima sumit̄ ex parte mulieꝝ. Secunda ex læsione uirorū. Tertia ex dispositione aeris. ¶ Prima uia sic assignatur a quibusdā. Nā tempore calido aperiūtur pori corporis exalat inde humidū: quare remanēt corpora sicca. Rursus apertis porís exalat naturalis calor: quo exalante corpora intrinsecus remanēt frigida. Vnde quílibet in seipso experitur q̄ tempore frigido flante borea melius dígerit: quia calor eius interius ꝓpter frigus circunstans nō exalat: sed magis roborat̄ & uigo-

ratur: quare uentres mulierū: tēpore hyema
li ſunt calidiores: quia nō exalat inde calor
& humidiores: quia nō euaporat inde humi
dū: magis ſunt apti ad generationē: & forte
tali tēpore magis procreātur maſculi. Vnde
& philoſophus uidetur uelle q̄ oues flanti
bus borealibus uētis: magis concipiunt ma
ſculos. Flantibus uero auſtralibus magis fœ
minas. Omnino enim flantibus borealib⁹
uētis propter roborationē caloris materni
uteri magis poſſunt cōſeruare ſuos fœtus &
eos p̄fectiores faciūt. ¶ Secūda uia ad inue
ſtigandū hoc idē ſumitur ex læſione filiorū.
Nā uiri magis lædūtur ſi utant᷑ cōiugali co
pula tempore calido flante auſtro q̄ frigido
flante borea: tēpore enim boreali & frigido
q̄ calor naturalis magis reſeruatur interius:
plus poſſumus cōuertere de aliměto: quare
uſus cōiugalis copulæ in tali tēpore non ſic
lædit corpora uirorū: nec ſic attenuat ea: eo
q̄ maior ſit ibi conuerſio aliměti. ¶ Tertia
uia ad inueſtigandū hoc idē ſumitur ex aeris
diſpoſitione. Nā boreas reddit aeré purum.
Auſter uero reddit ipſum turbulētū. Nā fm
phūm in methauris. Auſter pluuiarū multi
tudinis adductiuus. Aere aūt exiſtente puro
melioratur cōplexio exiſtentiū in eo: & fiūt
meliores generatiōes. Quare tali tempore
magis eſt danda opera cōiugali copulæ. De
cet ergo oēs ciues uti magis coniugio: tēpo
re quo fit melior procreatio filioꝝ: tanto ta
mē hoc magis decet reges & principes quā
to decet eos elegantiores habere filios.

¶ Quod in mulieribus q̄dā ſunt laudabi
lia: quædā uero uituperabilia. Capitulū. xviii.

MVLIERVM aūt mores ut pluri
mū quaſi mores iuuenū ſūt & pue
rorū: quodāmodo enī ſic ſe uidē
tur habere fœminæ ad mares: ſicut ſe habēt
pueri exiſtentes in ætate imperfecta ad ho
mines exiſtentes in ætate perfecta. Nam ſm
eundē phūm in politi. Mares plus uigent rō
ne q̄ fœminæ. Eſt enī fœmina quaſi maſcu
lus occaſionatus: & quaſi uir incōpletus. Sic
etiā & pueri nō ſic ratione uigent ut adulti.
Nā puer eſt quaſi homo incompletus: quia
ergo reſpectu perfectionis & quātum ad ra
tiōis uſum: fœmina & puer quodāmodo ra
tionē eandem habēt: ſequitur mores fœmi
neos eē quodāmodo pueriles. In primo er
go libro ubi uniuerſaliter tractabam⁹ de mo
ribus: non curauimus ſpeciale capitulū face
re de moribus mulierum. Sed ſuppoſuimus
coniecturādū eſt de huiuſmodi moribus ex
moribus puerorū. Verūtamen quia in hoc
ſecundo libro de regimine coniugū ſpecia
lem requirit tractatū: ut ſciamus quo regimi
ne regendæ ſunt coniuges. Narrandum eſt
ſub compendio & ſuccincte: quæ ſunt lauda
bilia & quæ uituperabilia in ipſis. ¶ Eſt enī
primo laudabile in eis: quia ut plurimū con
tingit fœminas uerecūdas eſſe: q̄ duplici de
cauſa cōtingit. Primo ex appetitu laudis. Se
cundo ex timiditate cordis. Mulieres enim
ualde ſunt appetitiuæ laudis. Nam in omni
bus qui ſunt imperfecte tales plus appetunt
laudari q̄ perfecte poſſidentes illud. Clerici
enim imperfecti & habentes imperfectam
ſcientiam plus deſiderant ut uocentur ſcien
tes: & ut habeant nomen q̄ ſint excellentes
clerici q̄ uere ſciētes. Nam qui uere ſciunt in
ſeipſis inueniunt unde gaudeant. Ideo non
tantum curant de apparētia. Sed qui imper
fecte cognoſcunt: quia non uidēt in ſeipſis
ſcientiam unde gaudere poſſint: q̄ non ha
bent in rei ueritate: uolunt habere in homi
num opinione. Quod ergo dictū eſt de ſci
entia perfecta & imperfecta: intelligēdū eſt
de bonitate completa & incompleta: q̄ qui
ſunt perfecte boni non ſic appetunt laudari
& reputari boni ſicut alii. Habentes enī per
fectionem bonitatis in ſeipſis inueniunt un
de gaudere poſſint: propter quod non mul
tum curant gaudere de hominum opinione
quare cum mulieres communiter non tanta
bonitate polleāt ſicut uiri. Si aliqualem bo
nitatem habeant: utputa ſi polleant aliquo
bono corporali. Nam ſi ſint pulchræ & ele

gantes

gantes: uel si aliqua bona alia bonitate participent: ualde cupiunt laudari & cõmẽdari in ea: q̃ totum contingit eis ex imperfectione bonitatis. Nam bona corporis ut elegantia; pulchritudo: & cætera talia imperfecta bona sunt. Mulieres ergo ut plurimum uel participant bona imperfecta: ut aliqua bona corporis; uel si participant bona perfecta ut bona mentis: participant ea imperfecto modo: propter quod cõiter omnes deficiũt a perfectione uiroꝝ: quare cum ad augmentum perfectionis bonitatis innuatur cupiditas laudis: & desiderium reputationis; tanto plus appetunt laudari cõiter loquẽdo mulieres q̃ uiri; quanto in bonitate cõiter sunt imperfectiores illis: ꝓpter quod cũ uerecundia sit timor de inglorificatiõe & de amissione laudis; mulieres cõiter sunt uerecũdæ; quia timent inglorificari & amittere laudẽ quã nimia affectione desiderãt; ex ipsa igitur cupiditate laudis ꝓbatur mulieres uerecũdas eẽ. Rursus hoc idẽ ꝓbari põt ex timiditate cordis. Nam cũ mulieres sint naturaliter adeo timide q̃ quasi oia expauescunt: sequit eas uerecundas esse: qa uerecũdia est quidã timor: ut superius dicebat. Ex diuersis ergo causis probare possumus mulieres uerecũdas esse: quicquid tamẽ sit de eius causis: laudabile autem est in ipis esse uerecundas: quia propter uerecundiam multa turpia dimittunt q̃ non dimitterent nisi eas uerecundiæ cathena cõstingeret. Secundo est laudabile in mulieribus: quia communiter sunt piæ & misericordes. Pueri enim & senes & fœminæ: ut plurimum sunt misericordes; non tamen ex eadem causa hoc uidetur contingere; quia pueri ut superius dicebatur sunt miseratiui quia sua innocentia alios mensurant credunt omnes innocentes esse & putãt eos indigne pati; quare super eis de facile miserẽtur. Senes uero miseratiui existunt cum quia ipi in corpore & in uita deficiant uolunt aliis misereri & compati ipsis: quare cum de facili quis inclinetur ad faciendũ aliis quod ab eis ulti fieri sibi; senes de facili super aliis miserent. Mulieres q̃ miseratiuæ sunt ex mollicie cordis. Nam habentes cor molle non possunt aliquid sustinere; ideo statim miserentur cũ uident aliquos dura pati. Tertio considerãdum est in mulieribus quia communiter nimis excedunt; unde cum sunt piæ; sunt ualde piæ; & cum sunt crudeles sunt ualde crudeles & cũ sunt inuerecundæ sunt nimis inuerecũdæ: postq̃ enĩ mulieres audaciam capiunt tãta turpia perpetrant q̃ uix inuenirentur uiri adeo inuerecũdi ut possint tanta turpia operari. Hoc autem tertium & si in bõis potest esse laudabile: in malis uero est uituperabile.

¶ Viso quæ sunt laudabilia in fœminis. Restat quæ sunt uituperabilia in eis. Possumus autem narrare tria in mulieribus uituperabilia. Primo quia ut plurimũ sunt intemperatæ & passionum insecutrices. Secundo quia sunt garrulæ & litigiosæ. Tertio qa sunt mobiles & instabiles. ¶ Primo autẽ fœminæ cum possunt ut plurimum sunt ĩtemperatæ & passionũ insecutrices. Nam quia in eis ratio deficit non sic habẽt ut retrahantur a cõcupiscentiis: sicut uir qui est ratione præstantior. ¶ Secũdo sunt garrulæ & litigiosæ qđ ex eadem causa contingit. Nam frenum mulierum ut plurimum non est ratio; quia communiter a ratione deficiũt. Sed magis ẽ passio ut uerecundia: si enĩ se continent ut non garriant & non litigent: magis hoc faciunt ex uerecũdia q̃ ex ratione: quare cum motæ sunt nesciũt se moderare: sed sine freno garriunt & litigant: Videmus autem fœminas plus perseuerare in litigando & garriendo quam uiri: eo q̃ magis deficiant a rõne ipis. ¶ Tertio cõtigit mulieres mobiles & instabiles: qđ & forte accidit ex debilitate cõplexionis. Nã cũ aĩa ut superius dicebat; ut plurimũ sequat cõplexiões corporis. Sicut mulieres hñt corpus molle & instabile; sic uolũtate & desiderio sunt instabiles & mobiles.

¶ Quo regimine oẽs ciues: & maxĩe reges & prici. debeãt suas cõiuges regere. Ca. xix.

ICEBATVR in ꝓcedẽtibus non eodẽ regimine regendas esse cõiuges quo regendi sunt serui. Aliud enĩ est regimẽ cõiugale: a paternali: & etiã a seruili. Sed qa nõ sufficit sic tractare de regimine cõiugali dicẽdo ipsum esse differens a paternali & seruili nisi i speciali tractet quo regimine regẽdæ sunt coniuges. Ideo oportet in speciali dicere aliqua de regimine cõiugũ. ¶ Sciẽdũ ergo unã esse cõem regulã ad oẽ regimẽ. Nã quicũq; uult aliq̃d bene regere: oportet ipm speciales hẽre cautelas ad ea: circa q̃ uidet ipsum magis deficere. Nã sicut est in locutionibus sic suo mõ est in ipsis operibus. Videm⁹ enim aliquos habere linguas disertas aliquos uero balbutiẽtes eẽ: & qui balbutiũt nõ eodẽ mõ balbutiũt: sed alii qui difficilius proferũt unũ uerbũ: aliqui uero difficilius aliud. Q ui ergo balbutientes uellet in loq̃la dirigere oporteret eos istruere ut speciałẽ pugnã & specialẽ conatũ acciperent circa ea uerba quæ deterius proferre possent. Vnde & aliquos philosophos legimus sic feciſſe: qui cũ eẽnt impeditæ linguæ: accipiẽtes specialẽ conatũ circa illas litteras quas deterius proferebãt: facti sunt eloquẽtes. Hoc ergo mõ & circa opera se hẽt: cum enĩ quis se uel aliũ uidet circa aliqua deficere si se uel aliũ uult recte regere specialẽ conatũ assumere debet circa ea in q̃bus esse contingit facilior casus. Q uare cũ mulieres ut in p̃ cedẽti capitulo dicebatur: cõiter sint intẽperatæ garrulæ & istabiles: regẽdæ sunt talĩ regimine ut inducãtur ad tẽperãtiã & ad taciturnitatẽ & ad stabilitatẽ. Partes aũt tẽperãtiæ ut dicebat in primo libro sunt quattuor uidelicet: castitas: pudicitia: siue hõestas: abstinẽtia & sobrietas. Tũc ergo mulieres sũt tẽperatæ qñ sunt castæ: hõestæ abstinẽtes & sobriæ. Decet enĩ cõiuges eẽ castas nõ solũ pp fidẽ seruãdã suis uiris: sed etiã ꝓpter procreãdã prolẽ. Nã si cõiũx castitatẽ nõ seruet de facilĩ filius nõ ꝓprius ipsi uiro succedit in hereditatẽ patris. Decet ergo cõiuges oĩum

ciuiũ esse castas. Et tanto magis hoc decet cõiuges regũ & principũ quãto ex ea⁊ illægitima prole põt maior lis & discordia uel dissensio oriri. ¶ Secũdo decet eas eẽ pudicas & honestas. Nã nõ sufficit cõiuges eẽ castas & cauere sibi ab opibus illicitis: sed oportet eas eẽ pudicas & honestas ut sibi caueant a signis & a uerbis q̃ uidẽt in honestatẽ protendere: non enĩ sufficit ut alius filius nõ succedat in hereditatẽ: sed requirit ut pater sit certus de sua prole. Cũ ergo signa inhonesta & impudica quãdã suspitionẽ adgenerẽt de incõtinẽtia cõiugis ut pater sit certus de sua ꝓle: expedit coniuges pudicas esse. ¶ Tertio oportet eas eẽ abstinẽtes: ut caueãt sibi a superfluitate cibi. Nã cibi superfluitas ad incõtinẽtiã inclinat. ¶ Q uarto decet eas sobrias: ut caueãt sibi a superfluitate potus. Nã tã imoderãtia cibi q̃ potus uenerea prouocat. Vñ & antiquitus apud Romanas mulieres ut recitat Valerius maxim⁹. 2. libro capitulo de institutis. Antiquis quodãmõ nefas erat bibere uinũ: uñ ait ꝙ uini usus olim Romanis fœminis ignotus erat: ne in aliquod dedecus ꝓlabẽtur: qa usus uini cõsueuit eẽ ꝓximus ad ueneręẽ incõcessam. Sic igit regẽdæ sunt fœiæ ut sint castæ hõestæ abstinẽtes & sobriæ. Modus ãt quo iducẽdæ sunt ad hæc oia diuersificat ꝑm diuersitatẽ nobilitatis di uitiarũ ipsorũ uirorũ. Nã ciues in nobilitate & diuitiis deficiẽtes debẽt ꝓ seipsos suas instruere cõiuges & debitas cautelas adhibere: ut polleant bonitatibus supradictis. Habundãtes uero nobilitate & diuitiis & ciuili potẽtia decet inqrere matronas bõi testimonii aliquas ꝓ diuturna tẽpora prudẽtia & bonis moribus approbatas instruẽtes cõiugem & inducentes eã ꝓ monitionẽ debitã ad bonitates ꝓhabitas. ¶ Viso coniugẽ sic regendã esse ut sit debite tpata. Restat ostẽdere: qũo regenda sit ut debite sit taciturna. Nã ut scribitur. 1. poli. ornamẽtũ mulieris ẽ taciturnitas. Si enĩ mulieres debite se habeãt & cõgrue silẽtiũ fuẽt: ex hoc magis ornatæ apparent & ad

rent & ad maiorẽ amorẽ uiros inducũt. Decet ergo eas eẽ taciturnas. Sic ẽt decet eẽ stabiles. quia quanto uxor est magis constans & firma, tanto maior credulitas adgenerat' uiro ut ei debitã fidẽ seruet. Tali ergo regimine regendæ sunt coniuges: ut polleant prædictis sex bõitatibus. uidelicet ut sint castæ: honestæ: abstinentes: sobriæ: taciturnæ & stabiles. Ad hæc ãt uiri eas inducere poterunt uel per seipsos: uel per matronas boni testimonii. uel per cautelas alias adhibẽdo. quare decet oẽs ciues sic suas coniuges regere. & tãto magis hoc decet reges & principes. quanto ex eox indebito regimie põt circa regnũ maius periculũ imminere.

¶ Qualiter omnes ciues: & maxime reges & principes ad suas coniuges debeant debite se habere: Ca.xx.

NON sufficit scire qũo reges & principes & uniuersaliter oẽs ciues debeãt suas cõiuges regere: & ad ꝗs bõitates debeãt eas inducere: nisi sciat' qũo circa eas debeãt se hr̃e. ¶ Sunt aũt tria quã tũ ad præsens spectat diligenter consideranda: in quibus uiros circa proprias coniuges: decet debite se habere. Nã primo debẽt eis moderate & discrete uti. Secũdo debẽt eas honorifice tractare. Tertio debẽt cũ eis debite cõuersari. ¶ Decet.n. eos suis cõiugib9 moderate & discrete uti. Nã imoderat9 usus uenereorũ. Prio cõiter destruit. Secũdo mẽtẽ deprimit. Tertio imoderat appetitũ & reddit cõiuges intẽperatas. Destruit' .n. & debilitat' corpus ipsius uiri si nimis det' operã copulæ cõiugali. qa uis generatiua est nimis corrupta. & ut uult phũs. 3. ethi: Insaciabilis est concupiscentiæ appetitus: quare ut plurimũ hõ plus appetit ꝗ natura requirat: Si ergo sine freno quis sequit' appetitum: & nõ moderet desideriũ copulæ cõiugalis: ageret ultra ꝗ natura req̃rat & ultra ꝗ sufficiat ad restaurãdũ ꝙ sine debilitatiõe ꝓprii corporis eẽ nõ poterit. Vñ cerebr̃ & uisus & alia mẽbra nobilia debilitant' ex supflua copula. Scdo supflu9 usus: nõ solum corp9 debilitat. Sed ẽt mentẽ reprimit. Nã corp9: est ꝗsi instrumẽtũ aiæ. sicut ergo qa martellus ẽ istrumẽtũ fabri. debilitato martello debilitãt' actões fabriles. sic debilitato cerebro & aliis mẽbris nobilib9 ipedit' a rõnis usu: ut nõ possit sufficiẽter cõsiderare. Vñ & supra p auctoritatẽ phi ꝓbabat' ꝙ talia si uehæmẽtia sint rõnẽ ꝓcutiũt. ¶ Tertio hmõi us9 nimis maculat appetitũ & reddit cõiuges intẽpatas. nã ꝗto plus dat' opa uenereis actib9 tãto plus icitat' appetitus ut sit intẽpatus & ut uenerea opetur. ut uult phũs. 7. ethi. propter qd' elidit' quorũdã brutalis cogitatio dicẽtiũ. Satisfaciã nũc cõcupiscẽtiæ & postea de cætero abstinebo. Nã quilibet usus carnalis copulæ incitat ad ulteriorẽ ulum: & ꝗto quis plus ea utit': tãto magis incitat' ad utẽdũ & sẽp itẽpatior reddit'. Decet ergo oẽs ciues uti moderate cõiugali copula. & tanto magis hoc decet reges & prícipes: ꝗto idecẽtius est eos ꝓpter hmõi actus hr̃e corpus debilitatũ: mentẽ deprælam & intemperatũ appetítum. nec sufficit eos tali copula uti tẽperate: nisi utant' ea discrete. Nam in omnibus opib9 discretio est adhibenda ut fiant tempore debito. loco cõueniẽti: & mõ congruo. Sunt .n. aliqua tẽpora incongrua prædictis opibus. Nam tẽporib9 quibus est orationibus uacandũ: decet a talibus abstinere Sic ẽt temporibus quibus posset insurgere nocumẽtũ proli. decet abstiere a tali copula est ergo obseruandum tẽpus debitũ. Sic ẽt obseruãdus est locus congruus: & mod9 cõueniẽs: ut sit ĩter coniuges non solum amicitia delectabilis sed hõesta. ¶ Viso qũo decet uiros suis uxorib9 moderate uti & discrete. Restat uidere qũo eas debeãt honorifice ꝓtractare. Quẽlibet .n. uirũ fm possibilẽ facultatẽ decet suã uxorẽ honorifice retiere in debito apparatu ei necessaria debita tribuẽdo. Nã cũ uxor sit ꝓsona ualde cõiũcta: honor ꝗ uxori exhibet' redũdat in ꝓsona ipsius uiri. ymo cũ oñsum sit supra uxorẽ nõ se

hr̃e a d uirũ q̃si ſeruã; ſed q̃si ſociã decet quẽ libet ſm ſuũ ſtatũ uxorẽ ꝓpriã honorifice p tractare. ¶ Oñſo qũo decet uiros ſuis uxoribꝰ moderate & diſcrete uti. & qũo debẽt eas honorifice retiere. Reſtat oñdere q̃liter cũ eis debeãt cõuerſari. Tũc ãt uiri ad uxorẽ eſt cõuerſatio cõgrua: ſi ei oñdit debita amicitiæ & ſi eas ꝓ debitas mõitiões iſtruat. ¶ Declarare ãt q̃ ſũt ſigna amicitiæ debita & quæ ſũt mõitiões cõgruæ fieri nõ põt niſi iſpecta diuerſitate ſtatuũ: & cõſideratis cõditiõibꝰ ꝓſonarũ. Debẽt. n. uiri diligẽter aduertere ut ꝙ uxores ſint ſupbæ uel hũiles. ut ꝙ ſint prudẽtes aut fatuæ: nã ſic cõuerſãdo ẽ cũ uxoribꝰ ꝙ plura ſigna amicitiæ oñdẽda ſunt eis. ſi ſint hũiles q̃ ſi ſint ſupbæ. Supbæ .n. adeo fiũt elatæ: ſi eis multa amicitia oñdat' ut uelint ẽt uiriſ ꝓpriis dñari. Rurſus ſic conuerſãdũ eſt cũ eis: ꝙ aliter inſtruẽdæ ſũt prudẽtes: aliter fatuæ. Nã prudẽtibꝰ ad correptionẽ leuia uerba & blãda ſufficiũt. Fatuis uero eſt aſperior increpatio adhibenda. Decet ergo quoſlibet uiros cõſiderato proprio ſtatu: & inſpectis cõditionibꝰ perſonarũ; ſuis uxoribꝰ oñdeꝛ debita amicitiæ ſigna & eas ut expedit ꝓ debitas mõitões iſtrueꝛ. ¶ Quomodo fœminæ coniugatæ circa ornamẽtu; corporis dẽant ſe hr̃e. Ca. xxi.

d DECET reges & principes & uniuerſaliter oẽs ciues ſcire qũo circa ornatum corporis deceat ſuas cõiuges debite ſe habere. nam cum uir ſuã uxorem regere debeat eam dirigendo ad actiones honeſtas & ad opera uirtuoſa: expedit quoſlibet uiros in his in qbꝰ ut plurimũ delinquũt fœiæ diligenter aduertere. quæ ſunt ibi licita & quæ illicita. Cũ ergo mulieres ut plurimũ appetunt uideri pulchræ: potiſſime delinquũt circa ornatũ corporis. quare decet uiros cognoſcere quis mulierũ ornatus: ſit licitꝰ & quis illicitus. Nam nunquã uxores uirtuoſæ exiſtũt: niſi appetãt illicita fugere. ¶ Quantũ autem malum incurrant ciuitates & regna ex fœis non uirtuoſis non appetentibꝰ licita ſed illicita: oſtendit phũs primo rethoricoꝝ. qui loquens lacedæmoniis ait eos eſſe infælices ſm dimidium: eo ꝙ uxoribus ſuis illicita pmittebãt. Ne ergo domus principis uel cuiuſcũq; ciuis ſm medium ſit infælix quantũ ad ornatum & etiã quantũ ad omnia alia circa quæ fœminæ cõ ſueuerũt deliquere. debẽt eas debite admonere. ¶ Sciẽdum ergo ornatum fœmineũ in duobus cõſiſtere. quorum unus poteſt dici fictitius. alius non fictitius. Fictitius autẽ ornatus dicitur fucatio. ut appoſito coloris albi uel rubei. quibꝰ per quædam figmenta oñdunt ſe fœminæ rubicũdiores uel albiores: uel alio modo pulchriores q̃ ſint. Talia autẽ quæ ſunt fictitia & ſophiſtica ſunt illicita & prohibenda. Alius autẽ eſt ornatus nõ fictitius qui conſiſtit in debitis indumẽtis. & in aliis ornamentis: quæ ſi conſiderato ꝓprio ſtatu & conditionibus perſonarum debite & ordinate fiant: ſunt licita & honeſta. Decet enim uiros ſm ſuum ſtatum ſuis uxoribus in debitis ornamẽtis & aliis ornamentis quæ ſi conſiderato ꝓprio ſtatu & cõditionibus debite prouidere. Vnde & ualerius maxius ciues romanos cõmendat: qui ſuis uxoribus in pulchris indumentis: & in aliis ornamentis debite ꝓuidebant. Sic ergo cenſendum eſt de ornatu. ¶ Sed ut uxores iꝑas magis ſpecialiter inſtruamus: qualiter circa indumẽta & circa alia corporis ornamenta debeant ſe habere. Aduertẽdum ꝙ circa ornamentum ueſtimentoꝝ contingit duplici ter peccare: Primo ex ſuperabundantia. Secundo ex defectu. ¶ Superabundãtia uero ut uideꝛ oportet ibi triplicem uirtutem cõuertere: quam tangit ardromicus peripateticus: in libello quem fecit de uirtute huius triplex uirtus eſt: humilitas: moderãtia: & ſimplicitas. Tunc enim mulieres circa ornatum corporis ſunt humiles quando non propter uanam gloriam ſe ornant: ſed agunt: ut ſuis uiris placentes: eos a fornicatione retrahant. Tunc uero ſunt moderatæ quãdo cõſiderato

siderato suo statu non superflua uestimēta quærunt. ¶ Decet. n. uxorem militis: magis esse ornatam uestibus: q̄ uxorem ciuis simplicis. Adhuc autē uxorem principis uel etiam regis decet magis ornatam eē. Dato igit̄ q̄ uxor alicuius uiri esset humilis: non ornās se propter uanam gloriam: posset delinquere in ornatum si non eēt moderata ultra q̄ suus status requireret appeteret ornamenta. ¶ Tertio decet fœias circa ornatū corporis eē simplices: ut non nimia solicitudine ornamenta requirant. Nam & si fœia nō propter uanā gloriā se ornaret: nec ultra suū statū ornamēta appeteret: posset delinq̄re si nimis esset solicita circa ipsa. ¶ His ergo. 3. modis cōtigit delinq̄re circa supfluita tē ornamētorū. Sed duob⁹ modis ut cōiter pōit̄ cōtigit delinq̄re circa defectū. Primo si hoc fiat ex pigritia. Nā aliq̄ adeo sūt pigræ q̄ ex sola negligētia obmittunt solicitari circa debita indumenta. ¶ Secundo in talibus delinquitur: si ex ipso defectu quæratur laus & gloria. Contingit enim aliquando aliquem efferri & superbiri ex ipsa miseria quam sustinet. Nam sicut in ipsis claudis & in ipsis infirmis existentibus apud ianuas ecclesiarum ut plurimū accidit: q̄ infirmior magis gloriat̄: iqa credit q̄ in eum plures aspiciāt & expectat se plures eléosinas accepturū. Sic aliq̄ uilior est in hitu magis superb⁹ efficit̄: si credat ex hoc ab hoib⁹ commēdari. Deliquūt igit̄ mulieres si ex uilitate habit⁹ & ex defectu uestiū gloriā q̄rāt. unde & phūs. 4. ethi. uituperet latonios qui infra suum statū uestimēta quærētes ex hoc in elationem & iactātiā mouebāt̄. Hoc ergo mō regēdæ sunt coniuges quātū ad ornatū corporis, ut circa illa sex quæ tetigim⁹ diligēter instruant̄ & moueantur. Primo ergo mouēdæ sunt ne sint sophisticæ: quærētes fucū & figmētū. Secundo ut sunt humiles: ne propter uanā gloriā nimiū se ornent. Tertio ut sint moderatæ ne ultra eorū statū uestimenta requirāt. Quarto ut sint simplices ne circa ornamēta nimia solicitudie uexēt̄. Quinto ne sint negligētes ne totaliter infra eorū statū pp pigritiā deficiāt erga ornamētū corporis. Sexto ne uilitate hitus sint sup sticiose ut ex ipo defectu uestiū laudē & gloriā cupiant. ¶ Quod non decet reges & principes & uniuersaliter omnes ciues erga suas coniuges nimis esse zelotipes. Ca. xxii.

VLTI uirorū in hoc uidēt̄ delinquere: qa circa uxores ꝓprias sūt nimis zelotipi. sed qd̄ nimis zel⁹ non sit laudabilis: triplici uia ostēdere possumus. Nā cum quis erga suam coniugem est nimis zelotip⁹ ex nimio zelo quē erga illā gerit omnia suspicant̄ in peius. Multotiens uxores bene uiuētes & debite se gerētes increpantur a uiris: si contingat eos nimis esse zelotipos. eo q̄ ipsi zelotipi bene apta suspicari in pei⁹. Ex suspitione autem ipsi⁹ zelotipi: si nimis sit ei⁹ zelus tria mala cōsurgūt ex quibus tres rationes sumi possunt ostendentes nimis zelotipos non eē laudandos: Primū est quia uiri in sciꝑis nimia turbatione uexant̄: Secundum quia ex hoc ipæ uxores incitant̄ ad malum. Tertium uero quia ut plurimū ex tali zelo consurgit in domo litigiū & perturbatio. ¶ Prima uia sic patet. Nam si uiri in nimo zelo mouent̄ circa uxores proprias quasi semper sunt in suspitiōe & per cōsequēs semper sūt in anxietate cordis. quare cum una cura ipediat aliam. oportet sic zelātes retrahi à debitis curis & a ciuilibus operibus. Decet ergo omnes ciues non eē nimis zelotipos de suis coniugibus. & tāto magis hoc decet reges & prīcipes quāto maius præiudiciū potest insurgere regno si reges sint in anxietate cordis & retrahant̄: a debita cura regni. ¶ Secūda uia ad inuestigandum hoc idem: sumit̄ ex eo q̄ uxores incitant̄ ad malum. si contingat suos uiros eē nimis zelotipos. Cōmune est enī q̄ semper prohibitio auget cōcupiscētiam. Nā ut dicitur. 2. retho. Concupiscētia est eius q̄ ab est. Ideo probatur ibi q̄ senes magis deside

rant uiuere ultima die q̄ præcedentibus' die bus: eo q̄ tunc magis deficit eis uita. Semp ergo magis cōcupiſcit' quod abeſt: & quod uidemus nobis deficere. Sed ſi res eſt nobis prohibita eo ip̄o q̄ prohibetur uidetur abeſ ſe & deficere. ex hoc ip̄o magis deſiderat'. & concupiſcitur. Sequit' ergo uxores zeloti pum magis incitari ad malū. Q uia agetur in eis concupiſcētia ex inordinato zelo uiro rum: & ex ipſorum inordinata prohibitōe. ¶ Tertia uia ad inueſtigandum hoc idē ſu/ mitur ex lite & iurgio: quod in domo cōſur git. Nam cum uidet' uxoribus q̄ ſine cauſa calumnientur: & q̄ earum uiri ſine culpa ſu ſpicentur de ip̄s mala: quæ faciunt uiri zelo tipi: non poſſunt patiēter ſufferre. Propter quod in domo illa ut plurimū oriunt' lites & iurgia. Nō ergo decet uiros de ſuis coniu gibus eē nimis zelotipos. Nec etiam decet eos circa ſuas coniuges nullam habeī cuſto diam & nullū hēre zelum. ſed conſideratis cōditionib⁹ p̄ſonarū: & inſpectis cōſuetudi nib⁹ patriæ q̄libet circa ꝓpriā cōiugē debet debitā curā & debitā diligentiā adhibere. Sic ēt decet uirū quēlibet erga ſuā cōiugē or natū hēre zelum. ut ſit inter eos amicitia na turalis: delectabilis: & honeſta.

¶ Q uale ſit cōſiliū mulierū: & q̄ earū cōſi lio nō ē utēdū ſimp̄r: ſed ī caſu. Ca. xxiii.

c CONSILIVM mulier. ut dī. i. po li. eſt in ualidū. nā ſicut puer habet cōſiliū imp̄fectū: q̄a deficit a p̄fe/ ctiōe uiri. Sic. n. fœia hēt inualidū conſiliū. q̄a hēt cōplexiorē ī ualidā: & deficit a ualitu dine uiri. Q d' ām fœiæ nō ſūt robuſtæ cor/ pore: nō eſt ex bōitate cōplexiōis: ſed ex ma litia. Mollicies. n. carnis ín ip̄is magis arguit abūdātiā flegmatis q̄ bōitatē cōplexiōis. q̄a ergo ſic eſt: oportet fœīas deficere a rōne & hr̄e cōſiliū ī ualidū. Nā q̄tū corp⁹ eſt melius cōplexiōatū: tāto eſt magis ꝓportiōatū aīæ: propter q̄d' magis obſeq̄t' ei: & aīa exiſtēs in tali corpore liberius utit' opibus ꝓpriis: & expeditius hēt rōnis uſum. Primū igitur q̄d' eſt attēdēdū in conſilio mulier. eſt. q̄ā ualidū. Scd̄m uero q̄d' eſt attēdēdū: eſt q̄a ē uelox & citū. Nā ut uult p̄hūs in de aialibus oīa minora & debiliora citi⁹ ueniunt ad ſuū cōplemētū. Conſiliū ergo mulieris q̄a ē de bilius & īualidius q̄ conſiliū uirile. citius ue nit ad ſuū cōplemētū. Cæteris ergo paribus ſi quis ſtatim opari deberet nec poſſet ad il lud negocium ſufficiētē deliberationem ha bere: elegibilius eēt cōſiliū muliebre q̄ uiri le. Natura enim cum moueatur ab intelligē tiis & a deo ī quo eſt ſup̄ma prudētia. opor tet q̄ agat ordinate & prudēter. Prudentis eſt enim cito ſe expedire: & modicū temp⁹ apponere in rebus uilioribus: de quibus eſt minus curandum. Vñ & ꝓuerbialiter dicit' q̄ mala herba cito creſcit. quia natura de ea modicū curās cito perducit ipſam ad ſuū au gmētum. Sic & mulier quantum ad corpus citius habet eſſe perfectum q̄ uir. quare cum anima ſequat' complexionem corporis. ſicut ip̄m corpus muliebre eo q̄ ſit uilius & natu ra minus de ip̄o curet: citius uenit ad ſuum complemētum q̄ uirile. Sic conſilium mu/ liebre citius eſt in perfectione & cōpleméto q̄ uirile. Simpliciter ergo meli⁹ eſt conſiliū uirorū q̄ mulierum. eo q̄ uir ſit ratione præ/ ſtātior & mulier habeat conſilium īualidū. In caſu tamen p̄ōt eſſe muliebre conſiliū me li⁹ q̄ uirile: ut quia illud eſt citius in ſuo cō/ plemento: ſi oporteret repentino opari for te elegibilius eſſet huiuſmodi conſilium.

¶ Q uomodo decet reges & principes & uniuerſaliter omnes ciues ſuis coniugibus propriis ſua aperīr̄ conſilia. Ca. xxiiii.

t RIPLICI uia īueſtigare poſſum⁹ q̄ mulieres cōiter & ut plurimū ſe creta retinere non p̄nt. Prīa uia ſu mit' ex defectu rōnis. Scda ex mollicie cor dis. Tertia ex appetitu laudis. ¶ Prīa uia ſic patet: ut in p̄cedētib⁹ dicebat': eo ip̄o q̄ ali/ qd ē ꝓhibitū auget' cōcupiſcētia nr̄a ut ope mur illud. q̄re cū pōere aliq̄d ī p̄cepto ſit ꝓ/ hibere ne dicat' illud. ex ip̄a ꝓhibitiōe īcitat' concupiſcentia

cõcupiſcẽtia magis ad dominãdũ ſecreta q̃ alia. Nõ ergo a rõne hmõi cõcupiſcẽtia refrenet: nõ cõgrue pñt retiere ſecreta. Mulieres igit eo q̃ ab uſu rõnis deficiũt: nõ pñt ſic refrenare cõcupiſcẽtias: ſũt magis ꝓpalatiuæ ſecretorꝝ: q̃ ſint uiri. Nã ſi phibitio auget cõcupiſcẽtiã: tãto ſũt ꝓniores mulieres ad faciẽdũ phibita q̃ maſculi. q̃to ab uſu rõnis deficiẽtes minꝰ pñt refrenare ícitameta cõcupiſcentiarum q̃ uiri. ¶ Secunda uia ad inueſtigãdũ hoc idẽ ſumit ex mollicie cordis. Nã quia mulieres ut plurimum ſunt molles & ductibiles: ſtatim cũ aliqua pſona eis applaudet: & ridet í facie earũ credũt ipam eẽ amicã & reuelãt ei oía ſecreta cordis. ¶ Tertia ad hoc ꝓbãdo ſumit ex appetitu laudís. Dicebat. n. in ꝑcedentibus: q̃ mulieres nimis appetũt laudẽ & gloriã. Iñ ẽ igit q̃ cõiter ut plurimũ mulieres aliís mulieribus: q̃s credũt amicas eẽ reuelãt ſecreta uirorũ. Credunt. n. ex hoc eſſe in quadã excellentia: & laudari apud eas: ſi ſciant referre uirorum ſecreta. Nã qa uident a ſuis uiris diligi: ſi ſciant ſecreta ipſorum congloriant. ſi poſſint ſe laudari q̃ a ſuis maritis diligantur: appetentes quandam inanem gloriam & quãdã laudem: de facilí reuelant ſecreta uirorum. ¶ Ex hoc autẽ de facili apparet qualiter uiri ſuis coniugibus debeant reuelare ſecreta: Nam cum dícimus hos eſſe mores iuuenũ. hos mulierũ; hos ſenum. Nõ eſt intelligendum talia neceſſitatẽ ímponere: ſed ſolummodo ut in pluribus: & ſecundum quandã pronitatem & inclinatiõem. Poſſunt tamẽ tã fœminæ q̃ uiri per ratiõis uſum ſi uelint eẽ conſtantes & uíncere huiuſmodi impetꝰ & inclinatiões. Nam licet ſit difficile ſuperare incitameta cõcupiſcentiarũ: & ſit hoc magis difficile in fœminis q̃ in uirís: eo q̃ magis deficiant a rõnis uſu. Non tamen eſt ímpoſſibile. Poſſunt. n. tam uiri q̃ mulieres: huiuſmodi impetus uincere. Quare licet cõiter mulieres ſint propalatiuæ ſecretorũ: nõ eſt tamen inconueniẽs aliquas mulieres eẽ debita ſecreta tenentes. Viri igit nõ debent ſuis coniugíbus ſecreta aperire: niſi per diu turna tempora ſint experti eas eẽ diſcretas prudentes & ſtabiles: & non eẽ ſecretorum propalatiuas. ¶ His uiſis cum oſtenſum ſit quomodo cõmunitas uiri & uxoris ſit naturalis. & quomodo ſe habeant ad alias cõmunitates domus. Cũ etiam declaratũ ſit quomodo reges & príncipes: & uniuerſaliter omnes ciues ſe habere debeãt ad ſuas coniuges & quomodo cum eis debeãt conuerſari. Imponatur finis primæ parti huius ſecundi libri: ín qua agitur de regimine coniugali. ¶ Videt tamẽ forte alicui non ſufficiẽter eſſe traditam notitiam regiminis nuptialis: eo q̃ non oſtenſum ſit ad quæ opera ſint cõiuges ordinandæ. Si enim indecẽs eſt eas eẽ ocioſas ut ſuperius dicebatur. deſcribenda ſunt opa: quæ decet ípſas coniuges exercẽ. ſed quia de eis infra dicetur uolumus ea hic ſilentio præterire.

¶ Incipit ſecunda pars ſecundi libri de regimine principũ. In qua tractat qũo parentes circa ꝓprios filios curã de eis hẽant.

¶ Q d decet oẽs parẽtes circa ꝓprios filios eẽ ſolicitos. Capitulũ primum.

XPEDITA pría parte huius libri ſecundí. In qua determinatũ eſt de regimíe nuptiali. Reſtat exequi de ſecũda in qua aget de regimine paternalí. Non. n. ſufficit patrẽfamílias ſcire coniugẽ regere: niſi nouerit filios debite gubernare. ¶ Secundum igítur q̃ cum cõitasuiri & uxoris: & domini & ſerui pertineãt ad domum primam. Cõitas uero patrís & fílii pertíeat ad domum iam ineſſe perfectam: quia domus prima præcedit domum iam ineſſe perfectam. Ideo forte uidet alicui ſtatím poſt determinationẽ de regimine nuptiali: determinandũ eſſe de regimine ſeruorum. Verũ quia dicit prío politicoꝝ. Iconomiæ amplior eſt ſolicitudo circa homíes: q̃ circa paſ

sionē inanimatorū & circa liberos. q̄ circa seruos. Iō decreuimus prius determinare de regimine filiali: q̄ de regimine seruili. tanquā de eo circa qđ eē debet amplior cura. In determinando quidē de regimine filiorū: primo oñdere uolumus q̄ decet oēs patres circa proprios filios eē solicitos. Nā cognita solicitudo quæ est circa filios hñda magis incitabunt parentes ut suos filios bñ regāt. Possum⁹ āt triplici uia uenari q̄ decet hmōi solicitudinē hēre parentes. Prima uia sumit ex eo q̄ pres sunt cā filiorū: & filii hñt ab eis eē. Scda ex eo: q̄ sunt superiores: & præstātiores illis. Tertia uero ex eo q̄ inter eos debet eē amicitia naturalis. ¶ Pria uia sic patet. Nā sicut in naturalibus rebus aspicimus q̄ nunq̄ natura dat esse alicui nisi sit solicita circa ea per quæ illud ualet conseruari in eē ut si natura dat eē igni: statī est solicita dare ei leuitatē quandā: per quā ferat sursū eo q̄ in loco superiori magis hēt in eē conseruari q̄ in inferiori. Sic ēt si natura dat aialibus eē quia aīal sine cibo conseruari nō pōt: natura est solicita dare aialibus ora & alia organa: per quæ pñt sumere cibū & nutrimētū. quare si patres sunt cā filiorū: & filii naturaliter a patribus eē hñt. decet patres hēre curā filiorū & solicitari erga eos ut inueniant eis illa per quæ pñt bñ uiuere: & per quæ ualeāt conseruari in eē. ¶ Scda uia ad inuestigandū hoc idē sumit ex eo q̄ patres sunt præstantiores filiis & debent præesse eis. natura licet. n. semper superiora inferiora instruunt & ea regulant & conseruant. Videm⁹ super cælestia corpora influere in hæc inferiora & ea regere & conseruare. quare si naturale est ut superiora & præeminentia in inferiora influant: & ea regulent & conseruent. Decet quēlibet dominantē & præeminentē solicitari qūo per debita consilia influat & subueniat suis subiectis: & qūo eos regulet & cōseruet. Vñ & ipse deus qui singulis reb⁹ præest: hēt solicitudinē & prouidentiā toti⁹ uniuersi. Patres ergo eo ipso q̄ naturaliter præsunt filiis: debent circa eorū regimē eē solici-

citi. ¶ Tertia uia sumit ex parte amicitiæ naturalis quæ est inter parentes & filios. De ratione. n. amoris est: ut sollicitet amantē circa rē amatā: quilibet sollicitat circa dilectū. quare cū inter patrē & filiū sit amor naturalis. ut probatur. 8. ethi. decet patres ex ipso amore naturali quem habent ad filios: solliciatari circa eos.

¶ Q d' maxime decet reges & principes sollicitari circa regimen filiorum. C. a. ii.

ICET oēs patres deceat solicitari circa proprios filios: ut patet per rōnes supius assignatas. Maxie tñ decet reges & prin. talē solicitudinē gerere. Q uod triplici uia uenari possumus. Prima uia sumit ex eorū intelligentia. Scda ex bonitate filio⁹. Tertia uero ex utilitate regni. ¶ Prima uia sic patet. Nā fm phūm in de aialibus q̄ est aialibus intelligentius magis hēt solicitudinē circa filios. naturale est. n. quēlibet diligere sua opera. ut uult phūs in ethi. Vñ & pres naturaliter diligunt filios: & poetæ sua poemata tanquā propriū op⁹ q̄ñ ergo aliquis est intellectior & magis cognoscit propriū opus: tanto maiori solicitudine & dilectione mouet circa illud. Patres ergo tanto magis debent solicitari circa filios: quanto prudentiores sunt: & quanto maiori intelligentia uigent. Sed cū habitū sit q̄ reges & principes: & uniuersaliter oēs dominantes: si debeant naturaliter dominari: oportet q̄ polleāt prudentia & intellectu tanto decet reges & principes magis solicitari circa ꝓprios filios q̄ cæteri. quanto in eis magis uigere debet mentis industria & prudentia regitiua. ¶ Scda uia ad inuestigandū hoc idē sumit ex bonitate filiorū. Decet. n. filios regū & principū maiori bonitate pollere q̄ alios: quia fm phūm in poli. secundū q̄ aliqui sunt in maiori statu & in altiori dignitate. sic debent meliores eē: & eé magis perfecti scientia & uirtutib⁹. Cōgruū enim est qui alios regere cupit: ut sit adeo

prudēs

prudēs & bonus: ut cæteri ex ipso possint sumere uiuēdi exemplū. ¶ Filii ergo regū licet nō sint reges: tamē quia singuli constituūtur in aliquo principatu & in aliquo dominio: in quo oportet eos alios gubernare: maxime decet eos esse prudētes & bonos & cū filli peruenīāt ad maiorē bonitatē & prudētiā: si patres circa eos sint soliciti: q̄ si circa ipsos se habeāt negligēter tāto decet reges & prīcipes magis solicitari circa ꝓprios filios: quāto filii eorū pollere debēt maiori prudētia & ampliori bōitate. ¶ Tertia uia ad hoc ostēdendū sumit ex utilitate regni. Bonitas enī regni depēdet ex bonitate eorū qui sunt in regno: & maxime dependet ex bonitate príncipantiū in ipso. Nā sicut sanitas corporis naturalis: dependet ex sanitate oīum mēbrorū: & maxime ex sanitate cordis & mēbrorū principaliū: eo q̄ cor & principalia membra habēt influere in alia & rectificare ipsa. Sic bonitas regni dependet ex bonitate oīum ciuiū: maxime tamē depēdet ex hiis qui principātur: & dominātur in regno: utile est ergo toti regno hēre bonos ciues: sed utilius est hēre bonos principātes: eo q̄ prīcipātis sit alios regere & gubernare: tanto ergo magis decet Reges & principes solicitari circa ꝓprios filios: ut polleant prudentia & bonitate: quanto maior utilitas consurgit ipsi regno ex bonitate filiorum regum: qui debent habere principatū & dominium in regno q̄ ex bonitate & prudentia aliorum.

¶ Q d' regimē paternale sumit originē ex amore: & q̄ non eodē regimine regēdi sunt filii quo regēdi sunt serui. Capitulū. iii.

q VIA post tractatum de regimine cōiugis: determinādū ē de regimine paternali. Videndū est unde sumit originē regimē paternū & quo regimine regēdi sunt fílii. ¶ Sciendū ergo triplex esse regimē. Nā oís regēs alios uel regit eos: fm certas leges: & fm certa pacta: & tale regimē ut supius dicebat' noīatur politicū uel ciuile. Vel regit eos fm arbitriū: & hoc pōt esse dupliciter: qa sic uel regēs intēdit bonū ꝓpriū: & sic dicit' regimē despoticū uel seruile: uel intēdit bonū subditorū: & tale regimē dicit' regale. ¶ Hiis aūt tribus regiminibus fm qd' uidemus aliquos regnare in ciuitatibus & castris: assimilant' tria regimīa reperta in una domo. Nā regimē cōiugale assimilat' regimini poli. qa uxori ut in p̄habitis tāgebat': nō qs debet p̄esse simpliciter ex arbitrio: sed ei p̄esse debet ut requirūt leges matrimonii: & ut potius p pacta debita & honesta q̄ interueniunt inter uirū & uxorē: Regimē uero paternale assimilat' regimini regali. Nā filiis p̄est pater ex arbitrio: non fm cōuētiōes & pacta. nā pacta & cōuētiones: nō interueniunt inter subditū & p̄eminentē nisi in potestate subiecti eligere sibi rectorem nō ē aūt i potestate filiorū eligere sibi patrē si ex naturali origine filii procederēt a parētibus. non enim sic filii eligunt sibi patres ut uxores uiros: quare cū regimen filiorū sit ex arbitrio: & sit propter bonum ipōrū filiorū huiusmodi regimē nō assimilatur regimini politi. sed regali. Vnde & philosophus primo politi. ait uirū p̄esse mulierī: & tanquam natis liberis: non tamen eodē modo principandi: sed mulieri quidem politice: natis autem regaliter. Tertiū aūt regimen quod est in domo ut regimē quo regitur familia cætera: assimilat' regimini dominatiuo. ¶ Hís aūt sic ostensis manifesta apparēt uere esse quæ in principio capituli proponebātur. nā si pater debet p̄esse filiis regaliter & ꝓpter bonum ipsorum: cum amare aliquod idem sit q̄ uelle ei bonum: pater debet p̄esse filiis ꝓpter profectus ipsorum: & quia uult eorū bonum: cum ergo q̄ regimen sumit originē ex amore. ¶ Ex hoc ergo maxime ostenditur q̄ non eodem regimine debēt regi filii quo regendi sunt serui. nam dominus p̄est seruis propter bonum propriū: nō propter bonum seruorū: hoc est secūdū philosophū p̄esse aliquibus seruiliter: non intendere bonum ipsorum: sed proprium: Pater tamē de

bet ꝑesse filiis propter bonū ipsorū filiorū. Ex ipsa enī distinctione regiminis: patet paternale regimē nō esse idem ꝙ seruile: sed sumit originē ex amore: tamē ut manifestius appareat quod dicitur: possumus duplici uia uenare paternale regimē trahere originē ex amore. Prima uia sumitur ex ordine naturali. Secūda ex ipsa perfectione patris. ¶ Prima uia sic patet. Nā ſm philosophū. Adeo natura dedit uim generatiuā rebus: ut q̄ nō possunt perpetuari in seipsis: perpetuant in suo simili: quare si regimē paternū ex hoc sumit originē: quia filius naturaliter est q̄dam similitudo procedens a patre: cum secundū naturā ad huiusmodi similia sit dilectio: ex ipo ordine naturali arguere possumus patet num regimē in amore fundari: & ex amore oriri. Sicut enī est in hoibus: naturalis enim impetus ad producēdū sibi simile: & ad filios quosdā procreandū. Sic est in eis naturalis impetus ad eos diligendum: & per consequens ad eos gubernandū & regendū: & ad habēdū solicitudinē circa ipsos. Est ergo hic naturalis ordo ꝙ regnū & solicitudo paterna sumit originē ex amore. ¶ Secunda uia ad inuestigandū hoc idē sumitur ex ipsa perfectione patris. Nā unūquodq; perfectū est secūdū phūm: qñ pōt sibi simile generare: quare cū quilibet suā perfectionē diligat naturaliter pater diligit filiū: cū proprie filius sit quidā testis perfectionis eius. Quia ergo pater naturalē amorē hēt ad filiū ex hmōi amore sollicitat ut ipsum regat & gubernet ꝙ nō eēt: nisi paternū regimē ex amore nasceretur. ¶ Viso ꝙ paternū regimē ex amore nascit: patet ꝙ filiis debet ꝑesse pater: ꝓpter bonū filiorū: non ergo regēdi sunt filii eodē regimine quo serui. quia seruis secūdū ꝙ hmōi quis ꝑest ꝓpter bonū ꝓpriū. Si ergo cōtingat aliquē uti filiis tanq̄ seruis: hoc est ex imperfectione domꝰ: ut quia forte sic pauper est ꝙ seruoꝝ copiā habere non pōt. Vnde & phūs. 6. poli. ait ꝙ egenis necesse ē uti mulieribus & filiis tanq̄ seruis.

¶ Q d' amor qui debet eē inter patrē & filiū sufficiēter inducat patres debere filios regere & filios debere patribꝰ obedire. ca. iiii.

ICEBATVR in ꝓcedenti capitulo paternale regimē sumere originē ex amore. Vidēdū est igit quātus sit amor patrū ad filios: & filioꝝ ad patres: ut nobis innotescat qūo patres debeant regere filios: & filii patribꝰ obedire. ¶ Sciēdū ergo ꝓ phūm. 8. ethi. triplici rōne ꝓbare parētes plus diligere filios q̄ ecōtra. Prima uia sumit ex diuturnitate tēporis. Secūda ex certitudine prolis. Tertia ex unione parētū ad filios. ¶ Prima uia sic patet. Nā quanto amor magis durat tāto uehæmētior efficit: amor aūt parētū ad filios diuturnior est: q̄ filioꝝ ad parētes. Nā statim cū filii nascuntur parētes diligūt eos: nō tñ filii statim incipiunt amare parentes. quia statim nō sunt tātæ cognitiōis ut possint discernere quod sit diligēdū. ymo ꝙa pueri inornati nesciunt discernere parētes ab aliis: nō statim ꝑ amorē efficiunt ad illos: sed ꝓ ꝓcessum tēporis: qñ possunt discernere parētes ab aliis: incipiūt eos diligere. Diuturnior est ergo amor parētū ad filios: q̄ econuerso: quare fortior & uehæmētior. ¶ Secūda uia ad inuestigādū hoc idē sumit ex certitudine prolis. Nā parētes magis sunt certi de sua ꝑle: q̄ ꝑles de suis parētibus. Proles enī certificari nō pōt qui fuerint parētes eius: nisi ex q̄busdā signis uel auditu: ut ꝙa puer uidet ꝑsonas aliqs magis affici ad eū q̄ alias: arguit illas parētes eiꝰ: uel ꝙa hoc audit ab aliis: ideo sic eē putat. In principio tñ natiuitatis eius nō est illius cognitiōis ut possit cognoscere a qua matre ꝓcedit: uel a quo patre: parētes tñ statim cognitionē hābēt de ipsa ꝑle. Ideo magis possunt certificari de ea: q̄ econuerso: ꝓpter qd' & uehæmētius diligūt ipam q̄ econuerso. Nā si iter parētes & filios est amor naturalis: tanto hmōi amor ē ualidior: quāto apud parētes est maior certitudo de ꝑle. Ex hac aūt rōne ostendi pōt: ꝙ & matres plus diligunt filios q̄ patres: quia

tres: quia de illis certiores existūt. ¶ Tertia uia probās hoc idē sumit' ex unione parētū ad filios. Nam filii sunt magis propinqui & magis uniti parētibus q̄ econuerso: quare cū amor quādā unionē importet: filii tanq̄ magis uniti & magis ꝓpinqui parētibus magis diligūtur ab ipsis q̄ ecóuerso: ¶ Sic enī ymaginat' phūs: q̄ filii sunt quasi quædā pars parētū. Nā filii est quædā pars a parētibus abscissa. Pars aūt magis unit' toti: qa apprehēdit' ab ipso: q̄ totū uniat' parti q̄ ab ea cōpræhēdi nō pōt: in toto enī est assignare aliqd: qđ multū distat a parte: sed nihil ē in parte: qđ multū distet a toto: quare si pars mouet' ad amorē totius: non adeo feruenter dilígeret ip̄m qa uideret in ipso toto aliqua: q̄ multū distarent ab ipsa: si totū moueret' ad amorē partis uehæmentius amaret eā: qa nihil aspiceret in parte qđ nō eēt in toto. Filius ergo qui est q̄dā gleba a parētibus descēdens: & qa est q̄dā pars ipsorū nihil est in filio: qđ nō sit aliquo mō ꝓpinquū parētibus: & qđ fm aliquē modū nō ptineat ad illos. Filii tñ nō sic uehæmēter mouētur ad dilectionē parentū: qa q̄ est parētū nō sic ptinet ad filios: & p cōsequēs nō est sic unitū eis: sed qđ est filioꝝ ptinet ad parētes. Ex hiis aūt uiis philosophi: ut uidet' sufficiēter arguere possumus: q̄ ad parentes spectat solícitari circa regimē filioꝝ quia quilibet solícitus eē debet circa ea q̄ uehæmēti amore diligit. Ad filios ptinet obedíre parētib⁹: qa quilibet illis obedire debet quos scit eū uehæmenter diligere & nō intēdere nísi ipsius bonū. Sic ergo ex uiis philosophi ꝓbare possumus ō in principio capituli dicebātur tñ ut magis specialiter appareat intētū. ¶ Sciendū q̄ licet parētes magis afficiāt' circa filios q̄ ecōuerso: nō tñ est tā incōueniēs quātū ad aliquod bonū fílios magis diligere quā ecōuerso. Nā ut dicitur. 7. ethi. Parētes diligūt filios ut exístentes aliqd ipsoꝝ. Filii aūt diligūt parētes qa sunt ab illis: amor ergo parētū circa filios ꝓcedit a cā ad effectū: & a supiori ad inferius: Sed amor filioꝝ ad eos ꝓcedit ab effectu ad causam: & ab inferiori ad supius. Naturale ē aūt q̄ supiora influūt in inferiora: & cōseruant ea. nō aūt ecōuerso. Ideo parētes naturaliter afficiunt' ad filios ut influāt in eos: & ut cōgregēt eis bona: ut possessiones & nūmísmata: p quæ sufficiāt sibi ad uitā & cōseruētur inesse. Parētes ergo cōgregāt pro filiis non aūt ecōuerso. ymo filii cū possunt fruunt' & rapiūt bona parētū. Inferiora uero reuerent' & sūt subiecta supioribus nō ecōuerso. Ideo filii naturaliter magís honorāt & reuerētur parētes q̄ ecōuerso. Sic ergo q̄rat' utrū parētes magis diligāt quā ecōuerso: cum diligere aliquē idē sit q̄ uelle ei bonū. Distinguēdū est de ipso bono. Nā si loqueris de bono utili ut de nūmísmate & de aliis q̄ ordinant' ad sufficiētiā uitæ. Sic parētes magis diligūt filios q̄ ecōuerso: qa cōgregāt pro eis nō ípsi pro illís. Sed si loquaris de bono qđ est honor & reuerētia: sic filii magis diligūt parentes q̄ ecóuerso. Nā potius parētes sustinēt uituperia & cōtumelias filioꝝ q̄ ecōuerso. Naturale est enī q̄ etiā usq; ad auditū contumelias parētū sustinere non possunt. Nā min⁹ indignantur parētes de contumelia filioꝝ q̄ econuerso. ¶ Viso qualis est amor ínter patrē & filiū qa parētes afficiunt' ad filios ut congregāt eis bona: & cōgregare aliis bona & solicitari circa eoꝝ uitā sit eos regere & gubernare: ex amore quē hñt patres ad filios: debent eos regere & gubernare. Sed cum filii afficiātur ad parentes tāq̄ ad eos quos uolunt esse in honore & reuerentia: cū honor & reuerentia: ad aliū sit quodāmodo subíici illi: sicut ex amore quē hñt prēs ad filios debēt eos regere & gubernare. Sic ex dilectione quā filii hñt ad patres: debent eis obedire & esse subiecti. Patet igit' q̄ quātū ad bonū qđ est utile: patres magis diligunt filios q̄ filii seipsos. Sed quantū ad bonū q̄ est honor & reuerentia filii plus diligūt patres q̄ econuerso. Simpliciter tñ parētes plus dicuntur diligere filios q̄ filii ip̄os: qa plus solicitātur

& magis assidue cogitãt de utilitate filiorũ: q̃ filii de honore & reuerentia ipsorum.

¶ Quod decet oẽs ciues: & maxie reges & pricipes sic solicitari circa regimẽ filioꝝ: ut ab ipsa infantia instruãtur in fide. Ca.v.

IDENTVR aũt tria ipsi fidei cõ uenire p q̃ triplici uia uenari possu mus q̃ oẽs ciues & maxie reges & principes circa regimẽ filioꝝ sic solicitari debent ut ab ipsa infantia instruantur in fide. Fides enĩ primo supra rõnẽ est: & ea q̃ sunt fidei: rõne cõpræhendi non possunt. Secũdo ea quæ sunt fidei simpliciter sunt credenda. Tertio eis est firmiter adherẽdũ. ¶ Prima aũt uia sic patet. Nã si fides supra rõnem est & ea quæ sunt fidei rarione compræhendi non possunt: utile est ut in illa ætate ꝓponãtur ea quæ sunt fidei: in qua ratio nõ quæritur dictoꝝ: sed simpliciter acquiescitur dictis. Huiusmodi aũt est ætas infantiæ. Infantes enĩ cũ eis a matre uel a patre ꝓponuntur aliqua credenda non quærunt rõnẽ dictoꝝ: quia usum rõnis non hñt: sed simpliciter acquiescũt dictis. ¶ Secũda uia ad inuestigãdũ hoc idẽ sic ostẽdi põt. Nã ea q̃ sunt fidei qa supra rõnẽ sunt ideo eis simpliciter ẽ credendũ. Acquiescendũ est autẽ hiis q̃ sunt fidei ex auctoritate diuina: & ex simplici credulitate: non ex perspicatia rõnis: non tñ hoc inconuenienter fit: qa nulli dubiũ esse debet diuinã prudẽtiã & eius auctoritatẽ oẽm perspicatiã hũanĩ generis superare quare utilius auctoritate diuina simpliciter creditur q̃ acquiescat rõnibus & demonstrationibus hominũ. Si ergo ea q̃ sunt fidei simpliciter sũt credẽda cõueniẽter talia in illa ætate ꝓponũtur quæ est simpliciter creditiua. Talis aũt ẽ ætas infantiæ. Ná ut ĩ primo libro diximus contractauimus de morib⁹ iuuenũ. Iuuenes sunt simpliciter creditiui: uñ & in .2. reth. dicitur q̃ iuuenes eruditi sunt solũ a lege. Appellat ãt ibi phũs eruditionẽ a lege monitiones maternas & documẽta illi⁹ q̃ parẽtes tenẽt. Si enĩ parẽtes in aliis legib⁹ parẽtes stãtim sunt soliciti erudire ꝓprios filios in hiis q̃ sunt fidei suæ: & in hiis q̃ ptinẽt ad eoꝝ legẽ: eo q̃ illa ætas sit simpliciter creditiua: tãto magis hoc debẽt efficere ꝓfitẽtes christiana fidẽ: quãto lex nr̃a superat cæteras leges. Sola enĩ christiana lex ẽ ĩmunis ab oĩ erroꝝ cõtagio. In cæteris aliis legibus falsitates aliq̃ sunt admixtæ. ¶ Tertia uia ad hoc idẽ ꝓbãdũ sumit' ex eo q̃ hiis q̃ sunt fidei est firmiter adherẽdũ. Videm⁹ aũt q̃ consuetudo ẽ q̃si altera natura ut dicit' ĩ libro de memoria & reminiscẽtia. Ratio aũt assignat' ĩ retho. ubi dicit' q̃ natura ẽ cõsuetudo sæpe. Sæpe ãt ꝓpinquũ ẽ ei q̃ ẽ semp: q̃re cõsuetudo est ꝓpinqua naturæ quãto ergo aliq̃d ẽ assuetũ tãto magis utit' in naturã: & tãto feruẽti⁹ adheremus illi: cũ ergo magis sum⁹ assuefacti ad ea circa q̃ in ipsa infantia insudam⁹ q̃ ad alia: & p cõsequẽs magis adheream⁹ illis ut firmiter & absq̃ hesitatióe adherere possumus hiis q̃ sunt fidei: talia ꝓponẽda sũt nobis etiã ab ipsa infantia: uñ & phũs. 2. meth. uolẽs ꝓbare cõsuetudinẽ esse magnæ efficatiæ ait: tu potes scire qd facit cõsuetudo ĩ legibus ĩ qb⁹ iuuenes fabulas & apologos magis applicabiles q̃ sint ueritates. si ergo leges gentiliũ continẽtes multas fabulas & apologos. i. multa fabulatoria & derisoria: sunt sic applicabiles aio: si pueri ab ifantia assuescãt illis ut firmiter adhereãt illis fidei xp̃ianæ q̃ sola est catholica & orthodoxa ab ip̃a ifãtia ea q̃ sunt fidei sunt iuuenibus ꝓponẽda. Verũq̃ distinctæ articulos fidei cognoscere & subtiliter ea q̃ sunt fidei ptractare spectat ad clericos doctores instruẽtes alios ĩ ipsa fide q̃ subtilẽ pscrutationẽ layci & maxime pueri scire nõ põt: sufficit q̃ talia ꝓponãt' grosse & in quadã sup̃ma: ut q̃ eis dicat' q̃ unus ẽ deus op̃s creator oĩum: q ẽ pater & filius & spũs sanctus: q Adã prio parẽte nr̃o peccãte & hũano gñe p peccatũ ei⁹ in facto dei fili⁹ ut nos redimeret assumpsit carnẽ ĩ btã uirgine: & ẽ natus ex ipsa q̃ ipse dei filius pp peccata nostra fuit passus mortu⁹ & sepultus: q̃ descendit

descendit ad inferos & eduxit inde captiuas aias ibi existẽtes q tertia die resurrexit a mortuis: q ascẽdit in cœlũ: sedẽs ad dextrã pris: q iterũ uẽturus est ad iudiciũ: & oẽs resurgemus astabimus ante tribunal eius: reddituri de factis ꝓpriis rõnẽ: ita q qui bona egerũt ibũt in uitã eternã: q uero mala in ignẽ eternũ. Debẽt ergo oẽs ciues solicitari circa proprios filios: ut ab infantia instruãtur i hac fide: tãto tñ hoc magis decet reges & principes: quãto ex feruore fidei ipsorũ pót maiꝰ bonũ cõsequi religio xp̃iana & ex eoꝝ tepiditate põt ei maius periculũ iminere.

¶ Q d' decet oẽs ciues & maxime reges & principes sic solicitari erga filios: ut ab ipsa infantia bonis moribus imbuãtur. Capi. vi.

QVANTO aia ẽ nobilior corpore tãto oẽs ciues & maxie Reges & principes magis solicitari debẽt ut ꝓprii filii sint ꝑfecti in aia q̃ in corpore. Si ergo solicitãtur circa hereditatẽ & circa nũmismata ut possint subuenire filiis quãtũ ad indigẽtiã corporalẽ: multo magis solicitari debẽt: ut hẽant ꝑfectã aiam: & ut uirtutibus & bonis moribꝰ imbuãtur: & qa hoc tñ exigit bonũ nõ debet p negligẽtiã ꝓteriri. Sed ab ipsa infantia instruẽdi sunt pueri ut relinquẽtes lasciuiã sequãt' bonos mores. ¶ Possumus autẽ quadruplici uia uenari q ab ipsa puerilitate instruẽdi sunt pueri ad bonos mores. Prĩa uia sumit' ex naturalitate delectationis. Secũda ex rõnis defectu. Tertia ex ꝓnitate quã habemus ad malũ. Quarta ex uitatiõe oppositi habitꝰ. ¶ Prima uia sic patet: Nã fm phũm in ethi. adeo quale ẽ nobis delectari q ab ipa infantia delectari incipimꝰ. Nã & pueri statim delectãtur cũ incipiunt suggere mãmas. Si ergo sic ab ipsa infantia nobiscũ crescit cõcupiscẽtia delectabiliũ: ab ipsa infantia ẽ tali cõcupiscẽtiæ resistẽdũ ex ipsa ergo cõnaturalitate delectatiõis statim cũ pueri sunt sermonũ capaces sunt instruẽdi ad bonos mores: & debent eis fieri monitiões debitæ. ¶ Secũda uia ad inuestigãdũ hoc idẽ sumit' ex rõnis defectu. Nam tũ quali qui sunt magis mouendi ad bonos mores: quando magis incitant' ad lasciuiã & magis sunt passionũ insecutores. Sed ut patet per phũm in. 2. retho. In iuuenili ætate maxime sunt hoies lasciui & passionũ insecutores: ergo tũc maxie est subueniendũ: ut p monitiones debitas & p correctiones cõueniẽtes retrahãtur a lasciuiis: quare cũ rõnis sit cõcupiscẽtias refrenare & lasciuias quãto aliqs magis a rõne deficit: tãto magis inclinat' ut sequat' passiones. In iuuenili ergo ætate sunt pueri instruẽdi ad bonos mores. qa tũc magis ab usu rõnis deficiũt & sũt magis passionũ insecutores. ¶ Tertia uia sumit' ex ꝓnitate quã habemꝰ ad malũ. Nã cũ aliquis est pronus ad aliqd: oportet ipsum multũ assuescere in cõtrariũ: ne inclinet' ad illud: ut plurimũ enĩ hoies fm mores sunt quasi quædã uirga inclinata ad malũ: unde & phũs circa finem. 2. ethi. hoc modo decet nos dirigere ad bonos mores quo dirigit' uirga tortuosa. Volẽs enĩ uirgã tortuosam rectificare inclinat eã ad partẽ contrariã ualde: qua sic inclinata redit ad mediũ & ad rectitudinẽ. Sic nos qa obliquitatẽ & pronitatẽ habemꝰ ad malũ: & ad delectationes illicitas debemus p multũ tẽpus ab illicitis delectationibꝰ abstinere: ut possumus hãc pronitatem uitare. ymo sicut uirga rectificãda: ad partẽ contrariã ultra mediũ inclinat' ut possit ad mediũ redire. Sic & nos in fugiẽdo delectabilia: debemus ultra mediũ nos facere ut debemus etiã licitas cauere: ut faciliter ab illicitis abstinere possimus. Si ergo tãtã pronitatẽ habemus ad malũ: & oportet nos p diturna tẽpora assuescere ad cõtrariũ ut ad bonũ: ut facilius hãc pronitatẽ uitare possimus: ẽ ab ipsa infantia inchoandũ: ut relinquẽtes lasciuias sequamur bonos mores nec est differendũ. ¶ Quarta uia sumit' ex uitatiõe habitus cõtrarii. Nã qa iuuenes molles sunt & ductiles si sine freno sequãtur lasciuias: statim imprimunt' in eis habitus uiciosi: sicut ĩ cera molli

& ductili ſtatim imprimit forma ſigilli: ne ergo iuuenes informentur habitibus uicioſis: ſtatim ab ipſa infantia ſunt monendi regendi ut per monitiones & correptiones debitas a laſciuiis retrahantur. Decet ergo omnes ciues ſolicitari erga filios: ut ab ipſa infantia inſtruentur ad bonos mores. Tanto tamen hoc magis decet reges & principes quanto bonitas filiorum eſt utilior ipſi regno: & quãto ex eorum malitia poteſt in regno maius periculum imminere.

¶ Quod filii nobilium: & maxime regũ & principum ab ipſa infantia ſunt tradendi litteralibus diſciplinis. Capitulum. vii:

LICET deceret oẽs hoies cognoſcere litteras ut p eas prudẽtiores effecti: magis poſſent illicita p̃cauere. Vidẽtur tñ aliqui licitã excuſationẽ habere ſi nõ inſudant ſtudio litterarũ. Huiuſmodi aũt ſunt pauperes nõ habẽtes neceſſaria uitæ qui ſi retrahuntur a liberalibus diſciplinis: ut quærãt ſibi neceſſaria uitæ uidentur excuſabiles eſſe. Nobiles aũt & maxime reges & principes in diuitiis & in poſſeſſionibus habũdãtes oĩno rep̃henſibiles exiſtũt: ſi nõ ſic ſolicitãtur erga regimen filiorũ: ut etiã ab ipſa infantia tradantur liberalib⁹ diſciplinis: Quod autẽ in ſtudio litterarũ ſit ab ipſa infantia inchoãdũ: poſſum⁹ triplici uia uenari. Prima ſumit᷑ ex parte eloquẽtiæ. Secũda ex parte attẽtionis. Terria ex parte pfectiõis q̃ eſt ex parte ſciẽtiæ acquirẽda. Decet. n. uolẽtes litteras diſcere litterales ſermones ſcire diſtincte proferre. Decet etiã eos eſſe attentos: & ſtudioſos circa ea q̃ in litteris traduntur: tertio decet ipſos ſm modũ ſibi poſſibilẽ ad pfectionẽ ſciæ puenire. ¶ Prima uia ſic patet Nã uidem⁹ in ydeomatibns uulgaribus: q̃ raro põt qs debite & diſtincte proferre aliquod ydeoma niſi ſit in eo in ipſa infantia aſſuefactus. Qui enĩ in ætate pfecta trãſferũt ſe ad partes lõginquas ubi ydeomata differũt a matrono: etiã ſi p multa tẽpora in illis exiſtãt: uix aut nũq̃ põt recte loqui linguã illã: & ab incolis illius terræ ſemp cognoſcitur ipſum fuiſſe aduenã: & non fuiſſe in illis partibus oriũdus. Si ergo ſic eſt in ydeomatib⁹ laycorũ: multo magis: hoc erit in ydeomate litterali: qd̃ ẽ philoſophicũ ydeoma. Videm⁹ enĩ philoſophicũ nullũ ydeoma eẽ cõpletũ & pfectũ per qd̃ pfecte exprimere poſſent naturas rerum: & mores hoium: & curſus aſtrorũ: & alia de q̃bus diſputare uolebãt: inuenerunt ſibi quaſi ꝓpriũ ydeoma: qd̃ dicit᷑ latinũ: uel ydeoma litterale: qd cõſtituerũt adeo latũ & copioſum: ut p ipſum poſſent oẽs ſuos conceptus ſufficiẽter exprimere: quare ſi hoc ydeoma eſt cõpletum: & alia ydeomata nõ poſſumus recte & diſtincte loqui: niſi ab ipſa infantia aſſueſcamus ad illa ex parte eloquẽtiæ: uidelicet ut recte & diſtincte loquamur ydeoma latinũ: ſi uolumus litteras diſcere debem⁹ ab ipſa infantia litteris inſudare. ¶ Secũda uia ad inueſtigãdũ hoc idẽ ſumit᷑ ex parte attentionis & feruoris qui eſt in ſtudio adhibendus nunq̃ aũt qs bene ſtudet niſi ſit feruẽs & attẽtus circa ſtudiũ. Cũ ergo cõſuetudo ſit altera natura: cũ ſm phũm in poli. nobis magis placeãt illa opa ad q̃ ſumus ab ipſa infantia aſſueti: qa quilibet eſt magis intẽtus & feruẽs circa ea q̃ ſibi magis ſunt placita: ut poſſumus eſſe attẽti & feruẽtes: circa ſtudiũ litterale: ab infantia inſudandũ eſt litteralibus diſciplinis. ¶ Tertia uia ſumitur ex parte perfectionis: quæ eſt ad ſcientiã acquirendam. Nam raro aut nunq̃ quis peruenit ad perfectionẽ ſciẽtiæ niſi quaſi ab ipſis cunabulis uacare incipiat ad ipſam. Nam licet intelligẽtiæ etiam ab ipſa creatione creatæ ſint bene diſpoſitæ ad intelligendũ & ad cognoſcendũ naturas rerũ. Homo tamẽ a ſui natiuitate eſt male diſpoſitus ad capiendam diſciplinam. Licet enĩ unus hõ ſit melioris ingenii q̃ alius uniuerſaliter tamẽ hoies male nati ſunt ad ſciẽdum: quia noſtra cognitio incipit a ſenſu & poſterioribus. Vñ & philoſophus in primo de anima uult: q̃ aia plus temporis apponit in ignorantia

in ignorantia q̄ in scientia. Permultum. n̄ tēporis quis inludat studio antequā peruenire possit ad perfectionē scientiæ. quare si uita nr̄a est breuis: & artes scientiæ sunt difficiles & longæ: & homines cōmuniter male nati sunt ad capascendam scientiā. Si uolumus ad aliquam perfectionē scientiæ peruenire: debēus ab ip̄a infantia & quasi ab ipsis cunabulis incoare. ¶ Decet ergo omnes nobiles & maxime reges & principes: si uolunt suos filios distincte & recte loqui litterales sermones eē feruentes & attētos circa ipsos & peruenire ad aliquam perfectionē scientiæ: ab ipsa infantia eos tradere litteralibus disciplinis. Nā ut superius dicebatur. Nullus est naturaliter dominus: nisi uigeat prudētia & intellectu. Quare si per cognitionē litterarum efficitur quis intelligētior & magis uiget prudentia & intellectu. Tanto magis decet filios regū & principum etiam ab ip̄a infantia insudare litteralibus disciplinis. quāto decet eos intelligētiores & prudentiores eē. ut possint naturaliter dominari. Posset autē ad hoc idem alia ratio adduci. Nā nisi princeps uigeat prudentia & intellectu de facili conuertitur in tyrannum quia non curabit de operibus uirtutum: sed appreciabitur nūmismata & exteriora bōa. ultra q̄ debeat. Erit ergo tyrannus & populi deprædator. Ne ergo filii regū & principū cū ponunt' in aliquo dominio tyrannizēt decetip̄os ēt ab ip̄a infantia insudare litteris: ut uigere possint prudētia & intellectu.

¶ Quas scientias debent addiscere filii nobilium: & maxime filii regum & principum

Capitulum. viii.

SEPTEM scientias esse famosas apud antiquos: antiqua auctoritas protestat'. Hmōi autē sunt. Grāmatica: Dyaletica: Rethorica: Musica: Arismetrica: Geometria: & Astronomia: Has autē oēs liberales uocant: eo q̄ filii liberorū & nobilium ponebāt' ad illas. Addiscebant enim primo filii nobilium grāmaticā. Nā grammatica secūdū Alpharabiū inuēta est ne erretur in lingua: & ne peccet' in sermone. Addiscim⁹ enim per grāmaticam ydeoma latinum: quod est ydeoma philosophorum. Sub tali enim sermone philosophi suam sciētiam tradiderunt. quare si per nosipsos non sufficimus ad inueniēda omnia scientifica. sed indigēus ad hoc auxilio philosophorū & doctorū: expedit nos scire ydeoma illud in quo doctores & philosophi fūt locuti. & quia hoc scitur per gramtnaticam. Ideo grāmatica inter liberales scientias est computanda. qui filii liberorum & nobiliū instruebantur in illa. ¶ Secunda liberalis sciētia dicitur esse dyaletica. quæ docet modum arguendi & opponendi. Nam modus sciendi noster est: ut per debita argumēta & per debitas rationes manifestemus propositionem. Oportuit ergo inuenire aliquam scientiam docentem modum: quo formanda sunt argumēta & rationes. Nam nisi modum arguendi sciremus: possemus in arguēdo peccare: & per consequens decipi. Crederemus aliquando bene concludere & cōcluderēus falsū: eo q̄ ignorarēus arguendi modum. Sicut igit' necessaria est grammatica quæ est directio linguæ: ne errēus in loquēdo: sic secundum Alpharabium necessaria est dyaletica quæ est directio intellectus ne erretur in arguendo. ¶ Tertia scientia liberalis dicitur esse rethorica. Est autem rethorica ut innuit philosophus in retho. suis quasi quædam grossa dyaletica. Nam sicut fiendæ sunt ratiōes subtiles i scientiis naturalibus & in aliis scientiis speculabilibus sic fiendæ sunt ratiōes grossæ in scientiis moralibus: quæ tractant de agibilibus. quare sicut necessaria fuit dyaletica q̄ docet modū arguendi subtilem & uiolentiorē. Sic necessaria fuit rethorica quæ ē quædā grossa dyaletica: docēs modum arguēdi grossum & figuralem. Hæc autē necessaria est filiis liberorū & nobilium: & maxime regum & principum: quia horum est cōuersari inter gētes

& dominari populo: qui nō potest percipere nisi rōnes grossas & figurales. ¶ Quarta scientia liberalis dicitur esse musica: hæc secundū phūm. 8. poli. conuenit ipsis iuuenibus: & maxime filiis liberorū & nobiliū propter rationes multas. Quarū una est: quia pueri nihil tristabile sustinere possunt quare si debēt eis aliqua delectabilia cōcedi dignum ist ꝙ ordinētur ad delectationes innocuas. quare secundum eundē phūm: musica est consentanea naturæ iuuenū: quia habet innocuas delectationes. Secunda ratio ad hoc idē esse potest. quia ut phūs innuit: in eodem. 8. poli. Mēs humana nescit ociosa esse. Ideo ut uidetur ocium bonum est aliquando interponere inter delectatiōes musicales: quæ sunt licitæ & innocuæ. Maxie āt hoc decens est filiis liberoꝝ & nobiliū: qui non uacantes mechanicis artibus remanēt ociosi. nisi studerent litteralibus disciplinis: & nisi suis exercitiis interponerēt delectationes musicales quæ sunt licitæ & hōestæ. Tangit. n. phūs multas rōnes impossibiles per quas oñdi posset ꝙ filios nobiliū decet addiscere musicā: sed de his forte infra tangetur. ¶ Quinta scientia liberalis dicit esse ariſmetrica. docēs proportiones numerorum ad quam forte filii liberorum. Iō tradebantur: quia sine ea musica sciri non potest. ¶ Sexta scia liberalis est geometrica: quæ docet cognoscere mensuras & q̄titates reꝝ ad hanc autē filii nobilium. Ideo forte tradebant: quia sine ea astronomia quæ est de quantitate astrorum & de substantia sideꝝ & de cursibus eorum perfecte sciri nō pōt. ¶ Septima scientia liberalis dicit esse astronomia. circa quā forte antiquitus filii nobilium. Iō insudabant: quia gentiles circa iuditia astrorum nimis erant curiosi. Nunquā .n. uolebant bella inchoare: nec aliqua opera incipere nisi consideratо gradu ascēdēte. & inspecta conditione cœli: & quia hoc per astronomiā cognoscit. Iō filii liberorum & nobiliū uolebant in astronimicis eē instructi. ¶ Sic ergo antiqui de liberalibus senserunt & has septē artes nimiū extollebant. Verū tñ plures sunt aliæ scientiæ longe nobiliores istis. Nā naturalis philosophia docens cognoscere naturas reꝝ longe melior est q̄ aliqua prædictaꝝ. Sed hoc declarare nō patit perseruatio præsens: quæ debet eē grossa & figuralis. Rursus & methaphisica quæ mō humano & per rōnes humanitus inuentas tractat de deo & de substantiis separatis longe nobilior est: q̄ naturalis philosophia. Et ēt q̄ aliqua p̄dictaꝝ: de qua phūs ait prio metha. quia nulla est dignior ipsa. qd' intelligendū est de scientiis humanitus inuentis. inter quas methaphisica primatū tenet. ¶ Amplius theologia quū est de deo & de angelis nō mō humano sed diuino: & nō per humanā inuentionē: sed magis per inspirationē diuinā: longe incomparabiliter nobilior & dignior est oib⁹ aliis. Ad huc quædam morales scientiæ ut ethica: quæ est de regimine sui: & yconomica. quæ est de regimine familiæ. & politica: q̄ est de regimine ciuitatis & regni: ualde sunt utiles & necessarie filiis liberoꝝ & nobiliū. ymo ut in prosequendo patebit: filii nobiliū & maxime filii regū & principū: si uelint politice uiuere. & uelint alios regere & gubernare: maxime circa has debent insistere. Sunt aūt & aliæ sciētiæ subalternatæ & supositæ istis. ut perspectiua: quæ est de uisu: est sub geometria. Medicina uero est sub naturali philosophia. Leges & iura quæ sunt de actibus hominū sub politica: quæ est de regimine ciuitatū. nā ut alibi nos dixisse meminim⁹. Oēs legistæ sunt quasi quidā ydeotæ politici. nā sicut layci & uulgares qa arguūt & formāt rationes suas quē modum arguendi: docet dyaletica. Ideo ip̄i quia arguunt artificialiter & dyaletici: appellāt a philosopho ydeotæ dyaletici. Sic legistæ: quia ea de quibus est politica dicunt narratiuæ & sine rōne: appellari possunt ydeotæ politici. Ex hoc aūt patere pōt quanto magis honorandi sunt scientes

entes politicam' & morales scientias q̃ scientes leges & iura. Nã quanto scientes & dantes causã: honorabiliores sunt loquentibus & nõ reddentibus causã dicti: tãto tales honorabiliores sunt illis. Ex hoc autem apparere põt qui scientes magis sunt honorãdi: nã primo honorãdi sunt diuini & scientes theologiã. Quia deus ipse est deus omniũ entiũ. Sic theologia principaliter est de deo & est dea omniũ & domina humanarũ scientiarũ. Post theologos uero magis honorandi methaphisici. qa ut superius dicebat. Inter scientias humanitus inuentas methaphisica priuatũ tenet. Post hos quidem honorari debent naturales philosophici. quia naturalis phia. licet sit infra methaphisicã: tenet tñ principatum inter omnes alias scientias inuentas hoie. Sic ergo scientes gradatim sunt honorandi. ¶ His ergo scientiis sic diuisis: de leui pateſ potest: circa quas scientias filii nobiliuz. & maxime regum & principum debeant insudare. Nã cum oporteat eos eẽ quasi semideos: & debite & absq; negligentia negociũ regni intendere. nõ uacat eis subtiliter pscrutari scientias. maxime igit decet ipsos bene se habere circa diuina. & eẽ instructos & firmos in fide. Et illas scientias p quas quis se & alios nouit regere & gubernare. Huiusmodi autẽ sunt scientiæ morales. Alias ergo scientias in tãtũ decet eos scire inquantũ deseruiunt morali negocio. Decet igit eos scire grammaticam ut intelligant ydeoma litterale. secundũ q̃ ydeoma tã morales scientiæ q̃ aliæ facilius tradunt. Imo si nunquã grãmatica deserviret negocio morali. Decet reges & prícipes scire ydeõa litterale: ut possint secreta sua alis scribere & legere absq; aliorũ scitu. ¶ Filii ergo nobiliũ quantũcũq; intendant esse milites & uacare negocio politico debent insudare. ut sciant ydeoma litterale. Debent ẽt aliquid addiscere de grãmatica & rethorica: ut ex hoc subtiliores fiant ad intelligẽdũ quæcũq; proposita. quo facto totũ suũ ingeniũ debent exponere: ut bñ intelligant moralia: ut sciant & alios regere. Nã & de musica sm phũm in politicis eos scire decet inquantũ deseruit ad bonos mores. Sic ergo morale negociũ scire expedit ab his qui cupiunt principari: ut si oẽs alias scientias ignorarent: adhuc studere debent ut eis moralia uulgariter & grosse proportionent' qa per ea princeps sufficienter instruit' qualiter debeat principari: & quo se & ciues inducere debeat ad uirtutes.

¶ Qualis debeat esse magister: qui filiis nobilium & maxime regum & principum est proponendus. Capitulum. ix.

PHYLOSOPHVS circa finẽ tertii ethi. Concupiscibilẽ siue sensualitatẽ assimilat puero: & rõnẽ assimilat pædagogo. Sicut ergo cõcupiscibilis indiget rõne dirigente & regulante. Sic puer indiget magistro & pædagogo. Quare sicut rõ semper deprecat' ad optima. ut in eodẽ tertío dicit' ethi. Sic & magister puero rũ semper debet eos ad optima instígare. Si igit' in doctrina puerorũ finis intẽperatus est instigatio ad optima: qa ex fine accipiẽda est rõ omnium aliorũ: talis quærendus est magíster q̃ possit iuuenes sibi cõmissos ad optima inducere. ¶ Optimum ãt & bonum ad quod inducẽdi sunt iuuenes est duplex: scientía scilicet & mores. Ad bonos ãt mores inducit' dupliciter quis. exemplo per bonitatẽ uitæ & uerbo per monitiões debitas: quantũ. s. ad præsens spectat. Magister puerũ nobilium: & maxime regum & principũ tria in se habere debet. Debet esse sciens in speculabilibus. Prudens in agibilibus & bonus in uita. ¶ Ad hoc autem q̃ sit sciens in speculabilib9 requirũt' tria. Quod sit inuentiuus per se. Q d' intelligat aliorũ dicta. Et tertio q̃ sit indicatiuus tam de inuentis: q̃ de his quæ ab aliis intellexit. Inuentiuus. n. esse debet: quia qui nullo modo scit aliqua inuenire: sed solum nouit aliorũ dicta referre. magis est recitator q̃ doctor. De

cet igitur ip̄m esse inuentiuu3. ¶ Secundo decet ip̄m esse intelligentem & perspicacē. Nam sicut null⁹ bñ & perfecte sibi sufficit in uita: sed ad hoc q̄ habeamus sufficientiā in uita: oportet nos in societate uiuere: ita ut per auxilia aliorum subueniat nobis ad indigentiā uitæ. Sic & forte multo magis. Vt patet per philosophū secundo metha. Nullus sibi sufficit in speculādo: sed semper posteriores philosophi ex dictis aliorū priorū habuerunt iuuamenta auxilia. Nō ergo sufficit ad perfectionē scientiæ q̄ aliquis sit inuentius ex se: sed q̄ sit perspicax & itelligens aliorum dicta. ¶ Tertio oportet ip̄m esse iudicatiuū. Nā perfectio scientiæ potissime in iuditio consistit. Nō enim satis est aliox dicta intelligere: & de se multa inuenire. nisi tā de intellectis q̄ de inuentis nouerit iudicare: quæ sūt tenenda: & quæ respuenda. Quantum ergo ad scientiā talis debet quæri doctor: q̄ sit inuentiuus ex se: intelligens alios: & beneiudicatiuus: tam de inuentis q̄ de intellectis. Nā & dato q̄ filii nobilium & maxime regum & prncipū nolint omnio: ad profunditatē scientiæ ingredi: sed sufficiat eis aliqua de his cognoscere. nihilomin⁹ tamen doctorē bene scientem debēt inquirere: eo q̄ doctrina prudentū facilis: & qui clare intelligit: clare loquitur. Illa ergo modica q̄ scire cupiūt: facilius clarius & recti⁹ itelligēt a sciēte q̄ insscio. ¶ Viso q̄lis debet eē doctor: & quomodo debet esse sciens: ut doceat in scientia. Restat uidere qualiter debet eē prudens in agibilibus: ut instruat in bonis moribus. Ad huiusmodi autē prudētiam describendā licet enumerare possem⁹ oīa illa octo q̄ in prīo libro de prudētia tetigim⁹. sufficiat tñ ad pñs de illis enumerare. Doctor ergo puerox nobiliū d3 eē sic prudēs i agibilib⁹ ut sit memor: caut⁹ ꝓuid⁹: & circūspectus. Debet. n. esse mēor recolēdo ꝓterita: nā sicut ualēs rectificare aīrgā nūq̄ eā rectificaī posset nisi cognosceret ex q̄ parte eēt obliq̄ta. Sic uolēs alios rectificare nū q̄ eos cōgrue rectificare posset nisi hret ꝓteritox notitiā: p q̄ cognosceret qūo obliq̄ta eēnt. decet igī alioz directorē mēorē eē ꝓteritox. Scdo decet ip̄m eē ꝓuidū futuro rū. nā sicut aliox director d3 cogitare ꝓteritā ut sciat qūo p tpa ꝓterita obliq̄ti fuerit q̄ ab eo sūt dirigēdi. Sic d3 ꝓuidere futura ut adhibeat medicamēta ad ea p q̄ posterox facili⁹ obliq̄rī possint. Tertio decet ip̄3 eē cautū. qa uti prio libro tetigim⁹: sicut i cognoscēdo & speculādo ē adhibēda cautela: ne falsa āmisceāt ueris. Sic i agēdis cōuēit hōi nē eē cautū: ne mala admisceāt bonis: quæ dā. n. ꝼm se mala supficie ten⁹ cōsiderata apparēt bōa. sicut q̄dā falsa appent uera. q̄re sicut doctorē in speculabilib⁹. sic decet eē dīligentē & cautū: ut ꝓponat suis auditorib⁹ uera sine admixtiōe falsox. sic qa uult iuuenes dirigere d3 cautus eē ꝓpōens eis bona sine admixtōe maloz. Quarto hmōi doctor d3 eē circūspectus uel exptus. Nā expti est particularia cognoscer. sic & hmōi doctor d3 cognoscere pticulares cōditiōes illox iuuenū quos decet regere. Nā ꝼm iuuenes hñt alias & alias cōditōes & sūt ꝓni ad alia & ad alia sic sūt aliter & aliter istruēdi. talis ergo d3 eē doctor iuuenū ut eos p debitos ꝼmones & p debitas mōitiōes īducat ad bonū. Verūq; ad bonū q̄s iducit nō solū monitionib⁹ uel correptionib⁹. S3 ēt opib⁹ & exemplis. requirit q̄ hmōi doctor sit i uita bon⁹ & honest⁹ nā qa ætas iuuēilis ualde est ꝓna ad itēpātiā & lasciuiā: q̄tūcūq; puerox doctor eis uerba bōa ꝓportiōaret. si tñ opera cōtraria faceret: iuuenes illi exēplo īducti de facili ad illicita decliarent. Patet igī q̄lē q̄rendū eē doctorē q̄ q̄tū ad sciam speculabiliū sit inuentiuus ex se. itellectiu⁹ aliox. & iudicatiu⁹ tā inuentox q̄ itellectox. Quātū uero ad prudentiā agibiliū decet ip̄m esse memorē ꝓuidū & cautū. & circūspectū. Quātū āt ad uitā decet ip̄m esse honestū & bonū. Si ergo reges & prin. & ulr oēs ciues ualde solicitāt qualibet ꝓponāt suis nummismatibus pos-

ſeſſionibus & rebus inaiatis. ꝙa ſm phũm, i poli. ſẽp de aĩatis amplior cura habẽda q̃ de inaĩatis: & de filiis q̃ de aliis. ualde deberẽt eẽ ſolíciti & cũ magna diligẽtia attẽdere: q̃ lẽ magiſtrũ ꝓponerẽt in regimine filioꝝ.

¶ Qualiter circa loquelam & circa uiſum & auditum inſtruendi ſunt iuuenes. Ca. x.

CIRCA finẽ. 7. poli. docet phũs iuuenes cohibẽdos eẽ circa locutiõnẽ uiſionẽ & auditũ: nõ. n. decet pueros q̃litercũq; loq. nec decet eos q̃liacũq; uidere, uel q̃liacũq; audire. ſed eſt ibi modus aliqs adhibẽd⁹. Circa locutionẽ qdẽ iuuenes tripliciter peccare uidẽt. Prio qa de facili loquũt laſciua. Scdo qa de leui loquũtur falſa. Tertio qa ut plurimũ loquũt fatua & ĩmpmeditata. Loquũt. n. de leui laſciua qa ut ſupius in prio libro dicebat, Iuuenes ſũt inſecutores paſſionũ & ad laſciuiã proni quar cũ ſemp ſit adhibẽda cautela: ubi pericu lũ iminet: cohibẽdi ſunt iuuenes a locutiõe laſciua. & a ſermonib⁹ turpibus: & ſũt increpandi. & ẽt corrigẽdi ſi eos talis loqui cõtingat. Rõ ãt quare ſunt a ſermõibus turpibus ꝓhibẽdi eſt ſm phũm. qa ex talib⁹ locutõibus de facili ad opa turpia iclinãt. ipſa. n. locutio turpẽ facit in nobis mẽoriã delectabiliũ illicitorũ. qua facta auget cõcupiſcẽtia circa illa. cõcupiſcẽtia uero augmẽtata facilius iclinãtur ad ipa. ꝓpter qd bñ dictũ eſt qd corrũpũt bonos mores colloqa praua. Cohibẽdi ergo & corrigẽdi ſũt iuuenes ne loq̃tur laſciua. ¶ Secundo ſũt cohibẽdi & corrigẽdi ne loquãt falſa. Nam ut ſupius dixímus iuuenes ſunt de facili mẽtitiui. cum ergo cõſuetudo ſit quaſi altera natura: ex quo iuuenilis ætas iclinat eos ad dicẽdũ falſũ & mendatiũ ꝙ ſcdm phũm. 4. metha. eſt p ſe prauũ & fugiẽdũ p debitas mõitiões & correptiones iducẽdi ſunt ut relinq̃ntes mendatiũ adhereãt ueritati. q̃ ſcdm phũm i eodẽ. 4. ethi. eſt p ſe bona & laudabilis. ¶ Tertio cohibẽdi ſunt ne abſq; ꝓmeditatõe loquãt: nã iuuenes ſũt iexpti & pauca cognouerũt. qa ergo pauca cognoſcũt ad pauca reſpiciẽtes enunciãt cito & debiliter: q̃re monẽdi ſũt ne ſtati ad iterrogata reſpondeãt. licet enim nullus repẽte ſit ſupm⁹ & iuuenes nõ ſtati poſſint eſſe pfecti & prudẽtes. tñ ſi aſſuefiãt ut ꝓmeditati reſpondeãt: & ut ꝓcogitẽt i ſermonibus ꝓferẽdis p ſucceſſionẽ tpis diſponent ut ꝓferãt ſermones irepræhẽſibiles. ¶ Viſo q̃liter pedagogi & doctores inuenũ debẽt eos inſtruere qũo ſe habeant ad loq̃lã. Reſtat uidere qũo ſũt inſtruẽdi ut ſe habeãt circa uiſũ. In uiſione aũt iuuenũ duplex cautela eſt adhibẽda. Primo quantũ ad uiſibília. Scdo quantũ ad modũ uidẽdi. ¶ Quãtũ ad uiſibilia quidẽ qa ſicut nõ decet eos turpia loqui. Rõ ãt eius aſſignat a phõ. 8. ethi. ubi ait ꝙ oĩa pria amamus magis. ꝓpter qd ab ipis iuuenib⁹ extranea face re q̃cũq; ſunt turpía & quæcũq; infectionẽ habẽt. qa quæ primo aſpiciunt cum maiori aſpiratõe uidẽt. quare magis ſumus attenti circa illa: & per cõſequẽs ea magis mẽoriter retinem⁹. Iuuenes igit qa eis quaſi oĩa ſunt noua: maiori ardore ferũt in illa quæ uidẽt quare ſi cõtigat eos uidere turpia magis recordãt de illis & per cõſequẽs inclinãt ad cõcupiſcẽdũ ea. Vñ & phũs ꝓhibet ut non ſolũ ꝓhibeãt iuuenes ad uidendũ turpia in re: ſed ẽtĩ picturis & in ymaginib⁹. ut ſi mulieres uñ eſſent depictæ uel ſculptæ: nõ eẽnt iuuenibus oſtẽdẽdæ. Nam ſatis illa ætas de ſe ꝓuocat ad laſciuiã & ad paſſiões inſequẽdas: nõ oportet ipam per uiſionẽ turpiũ ad ulterioré ꝓuocare. ¶ Secundo adhibẽda ẽ cautela in iuuẽib⁹ ut inſtruant ꝙ palpebras oculoꝝ cũ maturitate eleuẽt: & nõ habeant oculos uagabũdos. Inclinat. n. ætas illa: eo ꝙ oĩa reſpiciat tãq̃ noua: ut oĩa uidere uelit: & circa oĩa uiſu uagatur: & i regib⁹ & pricipib⁹ ualde eſt indecẽs ſi habeãt oculos uagabundos. Nã ex hoc iudicãtur leues corde & paruifici & puſillãimes: eo ꝙ uideãt de oib⁹ admirari. Eos igit q debẽt principari & dñari ẽt ab ipa infantia mouẽdi ſunt de mõ uidẽdi

ut mature se hēant circa eleuationē oculoꝝ & circa uidēdi modū. Nā facili⁹ qs uir fact⁹ obseruat qđ ab infantia assueuit. ¶ Oñso qūo instruēdi sunt iuuenes q̄tum ad loquelā & uisionem. Restat ostēdere qūo sunt instruēdi ut se habeant ad auditū. Circa quem q̄tum ad pñs spectat: etiā duplex cautela est adhibenda. Prīo quantū ad res auditas. Secundo q̄tum ad eos quos audit. In rebus autem auditis obseruat̄ cautela q̄tum ad iuuenes: si ꝓhibeant̄ ab auditione turpiū. Nam ſm phūm. 7. poli. ubi de hac materia loquit̄ ꝓhibēdi sunt iuuenes ne audiāt quodcūq; turpiū. qa audire ē ꝓpe ad ipm facere. Iō ergo ſm phūm cohibendi sunt iuuenes ab auditione turpiū. qa ex hoc de facili inclināt̄ ad opus. ¶ Scđo adhibenda est cautela in ipīs iuuenibus quantū ad eos quos audiunt. Sicut decēs est audire eos honesta & pulcra & idecēs audire turpia. sic decet eos audire uiros bonos & honestos: & cohibēdi sūt ne audiant maliloquos & inhonestos.

¶ Quot modis peccat̄ circa cibū: & q̄liter se debeāt hre iuuenes circa ipm Ca. xi.

DIximus supius iuuenes ab infātia instruēdos ee in bonis morib⁹ uerū qa ut supra dicebat̄ i morali negocio sermōes uniuersaliores min⁹ ꝓficiunt oportet spāliter tradere qūo iuuenes sūt in bonis morib⁹ istruēdi. Quare postq̄ dixim⁹ qūo se hre debēt circa loquelā & circa uisū & audītū. Restat oñdere qūo se hre debeāt circa cibū & circa potū & circa uenerea siue circa matrimoniū cōtrahēdū. Sꝫ prīo dicem⁹ quot modis peccat̄ circa sumptionē cibi: & q̄liter se debeāt hre iuuenes circa ipm. Circa cibū aūt cōtingit. 6. modis peccare uel delinq̄re. Prīo si sumat̄ ardēter. Scđo si nimis. Tertio si turpiter. Quarto si inordinate. Quinto si nimis laute uel delicate. Sexto si nimis studiose. ¶ Delinqtur .n. circa cibū si sumat̄ ualde ardēter. Nā hoc nō solū nocet aīæ qa nimis ardēter & auide sumētes cibū fiūt glorioſi & itēpati. Sed ēt nocet corpori. Nā cib⁹ nimia auiditate sumptus nō bn̄ masticat̄. & p cōsequēs minus semp digerit̄. Ordiauit. n. natura aialib⁹ dē testut per eos cib⁹ debite tritus facilius paterēt̄ a calore naturali: & p cōsequēs facilius cōuerteret̄ in nutrimētū. Sicut ligna minute trita facilius igniūt̄ & cōuertūt̄ in ignē: hunc āt ordinē naturalē ut plurimū nō obseruāt sumētes cibū nimis auide. Nā ut innuit phūs. 3. eth. modica delectatio est cum cib⁹ attigit linguā: sed maior est: cū attingit gutt̄. Gulosi ergo qui nimis auide & cū magna delectatione cibū sumunt nō multū delectāt̄ q; cibus diu in ore existat: sed cupiūt q; cito perueniat ad guttur. Iō tales ut plurimum cibum nō masticāt. sed eum imasticatum transglutiunt. quare sequitur cibum sic sumptum nō bene digeri. & per cōsequēs sequit̄ q; non solum lædatur anima sed etiam corpus. ¶ Secundo delinquitur circa cibū: si sumatur nimis in quātitate. Nā & hoc nocet aīæ: quia reddit ipam intēpatā: & etiam nocet corpori qa ipedit digestionē debitā. Si enim cibus digeri debeat oportet ipm ee ꝓportionatū calori naturali. quare si in tanta quātitate sumatur q; calor naturalis ei dominari nō possit nō bn̄ digeritur & per consequens non causat debitum nutrimentum. ¶ Tertio deliquitur si sumat̄ turpiter. sunt .n. plurimi seipos pascere nescientes q; uir: aut nunq̄ cōmedere possunt: quin sua uestimēta deturpēt. turpitudo āt corpis licet ſm se nō sit delictum: peccatur tn̄ circa eā: si cōtingat ex inordinatione aīæ. quat̄ cū turpis mod⁹ sumēdi cibum signum sit cuiusdā gulositatis uel inordinationis mentis in sumptione cibi non solū cauēdus ē ardor & nimietas: sed ēt cauēda ē turpitudo. ¶ Quarto circa cibum delinquitur ex inordinatiōe temporis: ut si nimis ante horam: uel nimis inordinate sumatur cibus. nam ex tali sumptione efficitur quis gulosus & intēperatus. & etiam lædit̄ ſm corpus. non omnes actiones naturales ſm phūm mēsurāt̄ quadā

peryodo. Inde est igitur ꝙ quia consuetudo est quasi altera natura. Ideo cū quis assuescit sumere cibū in aliqua hora: ut plurimū appetit sumptionē eius in eadē hora. Si ergo inordinate & ꝑter cōsuetā horā utatur quis cibū sumere: ut plurimū ante digestionē primi cibi sumitur secundus cibus lædit ergo inde corpus. Hora ergo debita & determinata non solū propter bonitatē animæ: sed etiā propter sanitatē corporis: obseruanda est in sumptione cibi. ¶ Quinto peccatur circa sumptionē cibi: si quærantur cibaria nimis lauta & delicata ultra q̄ eius status requirat. Delicatio enī ciborū accipiēda est ſm cōditionē personæ: & ſm statū nobilitatis eiꝰ. Qui ergo ultra q̄ conditio personæ exigat: & ultra q̄ eius status requiat delicata cibaria quærat delinquit: quia ex hoc aliqua intēperātia uel aliquo mō ꝓuenit. ¶ Sexto delinquitur si quærant' cibaria nimis studiose parata. Nā etiā in uilibus cibariis pōt quis ostēdere se nimis gulosum: si nimio studio uelit ea esse parata. Vidētur enī tales uiuere ut comedāt: nō comedere ut uiuāt: cū nimiū studiū & nimiā curā apponant circa ꝓparamēta ciborū. ¶ Hiis ergo uisis de leui apparet qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa cibos. Nam nullus repēte fit summus. Sufficit autem eos paulatim & pedetentim instruere: ut cum ad debitam ætatem peruenerint: sint sufficienter instructi: qualiter se habere debeant in sumptione ciborum.

¶ Qualiter instruendi sunt pueri ut se habeant circa potum: circa uenerea: & circa cōiugia contrahenda. Capitulum. xii.

POSTQ VAM in præcedenti capitulo diximus: qualiter delinquit' circa cibū. Restat dicere quō delinquitur circa potū: dicebat' enī superius ꝙ iuuenilis ætas maxime est prona ad intēperantiā: quare cū semper sit adhibenda cautela: ubi maius periculū iminet. In puerili ætate cauendū est ne iuuenes efficiantur intemperati. Temperantia aūt: circa tria est adhiben

da circa cibū potū & uenerea. Nā nō solum cibus indebite sumptus intēperantiā causat: sed etiā potus. Decet ergo iuuenes non solū esse abstinentes: ut nō efficiantur gulosi ex sumptione cibi. Sed etiā decet eos esse sobrios: ut nō efficiantur ebrii: ex sumptione potus. ¶ Vinū enī imoderate sumptū quantū ad ꝑsens spectat tria mala causat. ¶ Primo: quia uenerea prouocat. Cū enī corpore calefacto maior fiat incitatio ad actus uenereos: unū quod maxime calorē efficit imoderate sumptū: incitat ad incōtinentiā nimiā: ergo sumptio uinī in quātū uenerea prouocat: tāto magis in ætate iuuenili q̄ senili cauēda est quāto illa ætas pronior ē: ad lasciuiā q̄ alia. ¶ Secundū malū quod inducit nimia sumptio uini. est depræssio rōnis. Nā ascēdentibus fumositatibus uini ad capud turbatur cerebrū: quo turbato deprimitur ratio nostra quātū ad suos actus quia non possumus libere rōne uti. Immoderata ergo sumptio uini in tantū impedit rōnis usum in quantū turbat cerebrū. Inde ē ergo ꝙ aliqui plus offendūtur aio q̄ alii: quia habent debilius caput: & citius turbatur eorū cerebrū: prohibendi sunt ergo iuuenes a nimia sumptione uini: quia propter debilitatē cerebri citius offendūtur aio. ¶ Tertiū malū quod ex uino cōsurgit est: lis & dissensio. Turbato enī cerebro ex nimia sumptione uini: & amisso usu rōnis de facili prorūpitur in uerba inordinata: & cōsurgūt dissensiones & lites. ymo ꝙa cōsurgit ex inflāmatione sanguinis. Vínum quod propter sui caliditatē inflammat sanguinē: reddit hoiem aiosum & irascibilem: quo facto facilius ꝓuocatur ad dissensiones & lites. Iuuenes ergo quia sunt amatores cō tumeliaꝝ ut uult phūs. 2. ethi. ꝓhibēdi sunt a nimia sumptione uini: per quā quis ad lites & cōtumelias prouocatur in omni ergo ætate cauendū est: a nimietate cibi & ab imoderatione potus: uerūtamē quia facilis adheremus hiis ad quæ ab infantia assueti sumus. Decet oēs patres & maxime reges & princi

pes ſolicitari circa regimẽ filiorũ: ut ab ipſa infantia ſic regantur q̃ ſint abſtinẽtes & ſobrii. ¶ Viſo qualiter iuuenes debeant ſe habere circa cibũ & potũ. Reſtat uidere qũo ſe debeant habere circa uenerea & circa coniugia contrahẽda. Oritur enim luxuria & gula quaſi filia ex matre. Si ergo diximꝰ iuuenes ipſos inſtruẽdos eſſe: ne ſint guloſi: reſtat dicere qũo inſtruẽdi ſunt ne ſint laſciui. Cum ergo oĩs actus uenereꝰ excepto matrimonio ſit cõtra rõnis dictamen. quia decet patrẽ ſic ſolicitari erga filios: ut ſint uirtuoſi. Iuuenes cõtinere uolẽtes inducẽdi ſunt: ut ſint cõtẽti. In qua aũt ætate debeãt uti coniugio oſtẽdit phũs. 7. politi. dicẽs q̃ in muliere requiritur ætas. xviii. annorũ. In maſculo. xxvii. in tali aũt ætate ſm ipſum procreãtur filii magis p fecti: ſed quia uis generatiua ut ſuperius diximus ẽ nimis corrupta ſufficeret toto tẽpore augmẽti q̃ durat cõiter uſq̃ ad uigeſimũ primũ annũ abſtinere iuuenes a carnali copula. q̃ ſi infra tale tẽpus utãtur cõiugio prouocãtur ad laſciuiã: & impediẽ eoꝝ augmẽtum: ut uult phũs in eiſdẽ poli. Sic ergo utẽdũ ẽ coniugio ſi noſtra uis cõcupiſcibilis nõ eſſet nimis corrupta: quia tamẽ timẽdũ ẽ de corruptione cõcupiſcibili: ſi doctores puerorũ percipiãt iuuenes tãtum tẽpus expectare nõ poſſe: poterit illud tẽpus anticipari prout eis uidebiẽ expedire. Qualiter ãt ſe debeãt habere iuuenes cũ uxore iã ducta: & q̃ ſũt cõſideranda in uxore ducẽda: ſupra cũ egimus de regimine cõiugali diffuſius diximus.

¶ Qualiter iuuenes ſe habere debeant in ludis & in ueſtibus & ueſtitu. Capitulũ. xiii.

STENSO qũo iuuenes debent eẽ abſtinẽtes in cibo: ſobrii in potu: tẽperati in uenereis: cõtrahẽdo cõiugiũ in ætate debita: & modeſte ſe habere cũ uxore iã ducta. Reſtat oſtẽdere qũo circa ludos circa geſtus & circa ueſtitũ debeant ſe habere. Ludus aũt ut ꝓbat phũs. 8. politi. eſt neceſſarius in uita: quod quãtũ ad ꝓſens ſpectat: duplici uia declarari põt. Primo ex uitatiõe illicitæ ſolicitudinis. Secũdo ex adeptiõe finis intẽti. ¶ Prima uia ſic patet. Nã mẽs humana neſcit ocioſa eſſe: cũ ergo quis uacat ocio & nõ intẽdit aliquib⁹ delectationibus licitis ſtatim incipit uagari cogitando de illicitis: unde phũs. 8. politi. ait q̃ ludus eſt quædã deductio & uitatio ſolicitudinis quare ne ſolicitemur circa aliqua illicita: & uitemus delectatiões illicitas: expedit aliquãdo habere aliquos ludos & hẽre aliquas deductiones licitas & hõeſtas: quæ ſunt tã illi ludi & q̃ ſunt illæ deductiones circa quas debent uacari pueri: infra dicetur. ¶ Secũda uia ad oſtẽdẽdũ hoc idẽ ſumiẽ ex adeptiõe finis intẽti. Nã nõ ſemp ſtatim quis habere põt finẽ intẽtũ. ne ergo ꝓpter continuos labores deficiat a cõſecutione finis: expedit aliquos ludos & aliquas deductiones iterponere ſuis curis: ut ex hoc aliquam requiẽ recipiẽtes magis poſſint laborare in cõſecutione finis. Vnde & phũs. 8. polit. ait q̃ quia hõ nõ põt requieſcere in fine adepto: & aliquãdo quis conſtituit ſibi finẽ in quo diu laborat anteq̃ conſequaẽ illũ ideo oportet interponere aliquos ludos & aliquas delectationes ne deficiat a conſecutione finis. Sic ergo inſtruendi ſunt pueri erga ludos ut non oĩno prohibeãtur a ludis: ſed ut moderate habeãt ludos honeſtos & liberales. Nã ludi turpes & eloquia turpia & deductiões inhoneſtæ ꝓhibẽdæ ſunt a iuuenib⁹: ut uult phũs. 7. pol. ¶ Viſo qualiter iuuenes ſe habere debeant circa ludos. Reſtat uidere qualiter ſe habere debeãt circa geſtus. Geſtus aũt dicũtur quilibet motꝰ mẽbroꝝ ex qbus iudicari poſſunt motus animæ. Videmus eni prudẽtes & bonos habere geſtus ordinatos & honeſtos: cohibẽt eni ſua mẽbra ne aliquẽ motũ habeãt ex quo q̃s coniecturari poſſit elationẽ aĩ uel inſipiẽtiã mẽtis uel intẽperãtiã appetitꝰ. Eſt eni hoi neceſſaria diſciplina in geſtibus. Nã qa ipſe intẽtus eſt circa rõnẽ & ĩtellectũ nõ ſic percipit naturales impetus: nec ſic agit ex naturali inſtinctu ut aues & beſtiæ. Aues eni

& alia aialia ex naturali iſtinctu agẽtia nõ ſic indigẽt diſciplina: ut hõ qui utiꝫ rõne & intellectu & ad agẽdũ ſibi opa debita nõ ſuffi ciẽter inclinaꝫ ex natura. Diſciplina aũt q̃ ẽ danda in geſtibus: ẽ ut quodlibet mẽbrũ ordineꝫ ad opus ſibi debitũ. Homo.n.nõ audit p os ſed p aurẽ. Fruſtra ergo cũ quis uult audire aliũ: retinet os aptũ. Sic ẽt hõ nõ loquiꝫ pedibus nec manibus nec ſpatulis ſed ore: ſicut habẽt indiſciplinatos geſtus qui cũ uolũt audire alios tenẽt ora aperta. Sic ſunt indiſciplinati ſm geſtus qui cũ uolũt loqui extẽdũt pedes & crura: uel mouẽt nimis ſpiſſim brachia uel erigũt hũeros uel faciũt alia q̃ ad locutionẽ nihil deſeruiũt. Sic ergo diſciplinãdi ſunt iuuenes ut habeãt tales geſtus & ut ſic utãtur motib⁹ mẽbrorũ ut deſeruiũt ad opa q̃ intẽdunt. Nã agere aliquos motus mẽbrorũ non deſeruiẽtes operi intẽto: uel ꝓcedit ex inſipiẽtia mẽtis: uel ex elatiõe aĩ uel ex aliquo alio uicio. ¶ Hiis uiſis reſtat exequi de tertio qd̃ ꝓponebaꝫ in pricipio capituli: uidelicet qualiter ſe habere debeãt iuuenes circa ueſtimẽtũ. Veſtimenta qdẽ ad tria uidẽtur ordinari: uidelicet ad delectatione tutilitatẽ & honorẽ. Omne.n.bonũ: uel eſt delectabile: uel utile: uel honeſtũ ſiue honorabile. Bonũ eni honeſtũ bonũ honorabile dici põt. Nã honeſtũ idẽ eſt q̃ honoris ſtatus. Si ergo ueſtimẽta q̃runt ꝓpter bonũ delectabile: ſic q̃runt delicata & mollia. Si ꝓpter utile: ſic q̃runt calida ad repellẽdum frigus tẽpore yemali: uel non calida tẽpore æſtiuo. Si uero quærãtur ꝓpter bonũ honorabile: ſic q̃runt pulchra & decora. Indecẽs eſt aũt nimis ſolicitari circa mollicie ueſtiũ & circa delectationẽ in ipſis. Nã ex hoc efficiꝫ qs intẽperatus & timidus: de leui eni q̃s ad laſciuiã & ad mollicie carnis prorũpit: ſi nimis delectẽ in mollicie ueſtium: & circa delectationẽ in ipis. Videnꝫ eni tales eẽ mu liebres magis q̃ uiriles quare nõ ſunt cõſtantes ſed molles: & de facili in laſciuiã prorumpunt. ¶ Secũdo nimia mollicies ueſtiũ reddit hoiem timidũ. Nã cũ arma ferrea in ſe quãdã duricie hñt qui ſemp ſolicitãtur circa mollia ueſtimenta: dubitãt arma arripere & efficiunꝫ timidi. Iuuenes maxime cũ ad aliã ætatẽ uenerint ad hoc q̃ ſint abiles ad uacãdũ circa labores bellicos: ne abhorreãt arma iſtruendi ſunt ut nõ nimis delectenꝫ in mollicie ueſtiũ. ¶ Dicto qũo ſe habere debeãt iuuenes in ueſtibus ut deſeruiũt ad delectationẽ. Reſtat oſtendere qũo ſe hẽre debeãt circa ipſa ut deſeruiũt ad utilitatẽ. Quod uidere hñt diſtinguendo inter cõplexiones tẽpora & ætates. Nã hñtes cõplexiones magis depreſſas & minus poroſas nõ ſic lædũtur a calore & frigore: ſicut hñtes cõplexiones raras. Vnde & mulieres q̃ ſunt magis flegmaticæ & hñtes cõplexionẽ deꝑſſam & minus poroſam: quod patet ex carentia pilorũ: minus offendũtur a calore & frigore q̃ uiri. Sic etiã diſtinguendũ eſt ĩter tẽpora. Nã tempo rib⁹ frigidis & flante borea utendũ eſt aliis indumentis q̃ temporibus calidis flante auſtro. Diſtinguendũ eſt inter ætates: q̃ ſenilis ætas eo q̃ magis caret calore natuali intrĩſeco: tmagis indiget de calore exteriori: ueſtimenta igiꝫ conſiderata ꝓprietate tẽpoꝝ cõplexionũ & ætatũ diuerſificanda ſunt ut deſeruiũt ad bonũ utile. Sed ut deſeruiũt ad bonũ honorabile: attendenda eſt cõſuetudo patriæ & cõditio ꝑſonarꝝ. Sic igiꝫ inſtruẽdi ſunt iuuenes circa ueſtitũ ut nõ nimis ſolicĩti ſint circa mollicie ueſtiũ cõſiderata conditione tpis conditionis & ætatis prout req̃rit conſuetudo patriæ & conditio ꝑſonarꝝ: utãtur debitis indumentis ad utilitatẽ corporis. ¶ Quod in ætate iuuenili maxime cauenda ſit praua ſocietas. Capitulum.xiiii.

n NON ſufficit ſcire qualiter iuuenes ſe hẽre debeãt circa ludos geſtus & ueſtitũ niſi ſciuerint cũ q̃b⁹ ſociis debeãt conuerſari. Q uãtũ aũt ad ꝑſens ſpectat: quattuor uidenꝫ ineſſe ipſis iuuenibus ex q̃bus q̃ttuor rationes ſumi poſſunt q̃ maxime in iuueníli ætate fugiẽda ſit puerorũ ſo

cietas, Iuuenes enim primo sunt molles & ductiles. Secūdo sūt passionū insecutores & proni ad malū. Tertio sunt nimis amatores societatum. ¶ Quarto sunt nimis creditiui. ¶ Prima ergo uia ad ostendendū malū maxie cōpetere iuuenibus fugere societatē praua: sumit' ex eo: q; iuuenes sūt nimis molles & ductiles. Anima enī ut plurimū seqtur cōplexiones corporis nā qa nr̄a cognitio incipit a sensu: & sensibilia sunt nobis magis nota. ideo ut plurimū homines sequūt' appetitū sensitiuū. Appetitus aūt sensitiuus ē uirt⁹ organica siue corporalis. quare oportet talē appetitū sumer' modū & mēsurā ex ipso corpore. In illa ergo ætate i q̄ quis habet corp⁹ molle & magis ductile: est magis mollis & magis ductilis sm appetitum. quare cū mollia & ductilia facilius recipiant impressionē ex hiis ex qbus cōiungunt'. q̄ dura. Pueri & iuuenes qa sunt magis molles & ductiles: q̄ adulti. facilius imprimunt' eis mores socioꝝ in ætate iuuenili q̄ in alia. maxime ergo tūc prohibendi' sunt a societate praua. ¶ Secūda uia ad inuestigandū hoc idē: sumit' ex eo q; iuuenilis ætas maxime est prona ad malū & insecutiua passionum. Nam de facili quis iducitur ad illud: ad quod est pronus. Si ergo iuuenes sūt proni ad malum: ut patuit cū determinauimus de moribus iuuenum. maxie i iuuēili ætate cauēdū ē a societate praua: ¶ Tertia uia ad probandū hoc idem sumitur ex eo q; iuuenes sūt nimis amatores amicitiæ. Nam ut dicitur secundo rethorico. Iuuenes sunt amici & amatores sodaliū magis q̄ aliarū ætatum. quia gaudēt in cōuiuendo. Si enim illa ætas maxime delectabilia p̄seqtur: cū ualde delectabile sit cōuiuere amicis: Aetas illa gaudet cōuiuere i societate & amicari sodalib⁹. In iuuenili ergo ætate maxime cohibendi sunt iuuenes a societate praua: qa tunc maxime se cōformāt moribus socioꝝ: eo q; maxie diligāt in societate uiuere. Delectatio enim ex cōiunctione cōuenientis cū cōuenienti. Nullus ergo gaudet in societate uiuere nisi gaudeat de sociis conformare. ¶ Quarta uia sumitur ex eo q; iuuenes sūt nimis creditiui: delectationes enim sensibiles illicitæ: licet simpliciter sint prauæ & fugiendæ possunt tamē esse bonæ sm apparētiā. Iuuenes ergo qa de facili credūt & nō habēt perfectum rationis usum: de facili induc untur a sociis: & de facili persuadetur eis ut credant bona sensibilia esse sequenda. ¶ Qualis cura gerēda sit de pueris a principio natiuitatis usq; ad septē annos. Ca. xv.

VIA sermones particulares ualde q uidētur esse proficui morali negocio ideo particulariter descendendo ad diuersa tempora: ostendemus qualis cura circa filios sit gerenda. Primo enim declarabim⁹ qualis cura habenda sit de filiis usq; ad septem annos. Secundo qualis a septimo usq; ad decimūquartum annum. Postea a decimoquarto & deinceps. ¶ Tangit autē philosophus septimo polit. sex circa ipsos pueros quæ seruāda sunt in ætate primitiua. Ptimū est quia ad septimum debēt pasci mollibus: ita tamē q; a principio sunt alēdi lacte. Secundo quia sunt prohibendi a uino. Tertio sunt assuescēdi ad frigora. Quarto sunt assuescēdi ad conueniētes tempatos motus: q; in omni ætate uidetur esse profi cuum. Quinto sunt recreandi per debitos ludos: & sunt eis recitandæ aliquæ hystoriæ & aliquæ fabulæ. in quibus recreētur. & hoc maxime cum incipiunt percipere significationes uerborū. Sexto a ploratu sunt cohibendi. Iuuenes ergo usq; ad septennium alēdi sunt mollibus ita tamē quod & principio maxime alēdi sunt lacte. unde & phūs. 7. politi. ait: q; humidum lactis maxime uidetur esse familiare corporibus puerorum. In illa ergo ætate tenera usq; quo sunt circa. 7. annos alēdi sunt mollibus & humidis qa talia faciliter patiuntur & faciliter cōuertūtur in nutrimentū. Obseruandū' est tamen in iuuenibus: cum alunt' lacte cum si cōtingat eos suggere aliud lac q̄ maternū; quæ uerēda est

fœmina

fœmina ſimilis matri quātū ad cōplexionē eo q̄ lac maternū maxime uidet̄ eſſe ꝓportionatū ꝓprio filio. ¶ Secundo pueri ſunt prohibēdi a uino: & maxime illo tempore quo lac ſumūt: & hoc ſecundū phūm ꝓpter ægritudines. De facili enī ægrotantur pueri: & efficiūtur male diſpoſiti in corpore: ſi tēpore quo ut plurimum paſcunt̄ lacte: aſſueſcant bibere uinū, ymo dicūt aliqui q̄ ſi eo tempore ad uinū aſſueſcāt diſponūtur ad le prā. ¶ Tertio pueri ſunt aſſueſcēdi ad frigora: unde phūs. 7. polit. ait q̄ mox expedit cū ſueſcere pueris paruis ad frigora. Aſſueſcere enī pueros ad frigora utile ē ad duo. Primo ad ſanitatē: unde idē phūs ait q̄ exercitū ad frigora facit bonā habitudinē in pueris propter caliditatē exiſtentē in ipſis. Secūdo exercitū ad frigora paruis pueris utile ē ad bellicas actiones. Nā frigus mēbra cōſolidat & conſtringit: ita q̄ cū peruenererūt ad ætatē debitam aptiores ſunt ad opera bellica: ſi a pueritia ſint aliqualiter exercitati ad frigora unde idem philoſophus ait q̄ apud aliquas barbaras nationes cōſuetudo eſt in fluminibus frigidis: balneare filios: ut eos fortiores reddant. ¶ Attendendum eſt tamē: q̄ dicimus pueros paruos aſſueſcendos eſſe ad hoc uel ad illud: intelligēdū eſt moderate & gradatim & ut requirit conditio perſonarum. ¶ Quarto pueri ſunt aſſueſcēdi ad conueniētes motus & temperatos. Nā ſecundum phūm: motus temperat⁹ in pueris quattuor bona facit. Primo quia reddit corpora magis ſana. Moderatū enim exercitium in qua cunq; ætate uidetur ad ſanitatem proficere. ¶ Secundo quia reddit corpora agilia. Si enī a principio aſſueſcant pueri ad aliquales motus: ſunt agiliores ſecūdum corpus & uitāt inertiā. Nā niſi ad aliquales motus aſſueſcāt fiunt graues pigri & inertes. ¶ Tertio facit ad augmentū. Nā eo ipſo: q̄ temperatū exercitiū iuuat ad digeſtionē ipſam: & facit ad bonā diſpoſitionem corporis. Sequitur q̄ ſit quoddam proficuū ad augmētum: Nam cum augmentum fiat ex ipſo alimento faciente corpus bene diſpoſitum: & q̄ bene nutriatur & alatur ſunt proficua ad augmentū. ¶ Quarto moderatus motus mēbra conſolidat: quilibet enim in ſeipō experitur: q̄ ſi ſe moderate exercitet ad corporales labores: membra corporis eius ſolidātur & fiunt fortiora. Pueri ergo quia nimis habent tenera membra ad aliquos motus modicos & temperatos ſunt aſſueſcendi ut mēbra eorū ſolidātur: unde philoſophus. 6. & 7. poli. ait q̄ expedit in pueris facere motus quoſcūq; & tantillos: ad ſolidandum membra & ad non defluere propter teneritudinē moderatū enim motum in pueris adeo laudat philoſophus: ut ab ipſo primordio natiuitatis dicat fienda eſſe aliqua inſtrumenta: in quibus pueri uertantur & moueantur.

¶ Quinto recreādi ſunt pueri per aliquos ludos & per aliquas fabulas. Ludus enī moderatus competit pueris: quia in moderato ludo eſt moderatus motus: & per moderatum ludum uitatur inertia: & reddūtur corpora agiliora. Sunt etiam pueris recitandæ aliquæ fabulæ uel aliquæ hiſtoriæ. Poſtquā incipiunt percipere ſignificationes uerborum. Vel etiam aliqui cantus honeſti ſunt eis cantandi. Nam ipſi nihil triſtes ſuſtinere poſſunt ideo bonum ē eos aſſueſcere ad aliquos moderatos ludos: & ad honeſtas aliquas & innocuas delectationes. ¶ Sexto ſunt cohibendi a ploratu. Nam cum pueri a ploratu cohibētur: ex ipſa prohibitione fit: ut retineant ſpiritum & anhelitum: nam ſicut cum plorare permittuntur emittunt ſpiritum & anhelitum. Sic cum plorare cohibentur ſpiritum & anhelitum tenēt. Detinere autem ſpiritum & anhelitum ſecundum philoſophum ſeptimo politicorum facit ad robur corporis. Vt ergo pueri: robuſtiores fiant: ſunt a ploratu illo cohibendi.

¶ Qualis cura habenda eſt de filiis: a ſeptimo anno uſq; ad decimum quartum annum.

Capitulum. xvi.

VM distinguimus ætates filiorũ: per septennia: ut cum dicimus: usq; ad septem annos sic esse regendos: a septimo usq; ad decimumquartum sic esse instruendos. Huiusmodi septennia sunt abbreuianda & elonganda secundum diuersitatem personarum. Nam aliqui sunt robustiores corpore in duodecim annis q̃ alii in sedecim. Ideo quia de talibus pũctualem regulam dare non possumus: aliqua relinquenda sunt pædagogi: qui debet pueros instruere ut possint huiusmodi tempus anticipare & prolongare ut ei uidebitur expedire. ¶ In hoc autem tempore q̃ est a septimo usq; ad decimum quartum annum tria sunt considerãda circa regimen filiorum. Nam homo prima diuisione diuiditur in animam & corpus. Anima uero tanquam potentias principales habet intellectum & appetitum. Tria ergo attendenda sunt in filiis. Primo quale habeant corpus. Secundo qualem uoluntatem. Tertio qualem intellectum: ¶ Vt ergo iuuenes habeant corpus bene dispositum: exercitandi sunt per debita exercitia & per debitos motus. Vt habeant uoluntatem bene ordinatam: inducendi sunt ad debitas uirtutes & ad uirtutũ opera. ¶ Sed ut habeant intellectum perfectũ instruendi sunt in debitis scientiis. Scientia ergo uirtus & exercitium attendẽda sunt in regimine filiorum. ¶ A principio quidem natiuitatis: ut uitetur inertia puerorum: assuescendi sunt pueri ad aliquos motus. Sed cum impleuerunt septennium usq; ad annum decimumquartum debent gradatim assuescere ad ulteriores labores: & ad fortiora exercitia. Ludus enim pili secundum Tacuinum uel luctatio: secundum philosophum uidentur esse debita exercitia: in iuuenibus. ¶ In secundo tamen septennio sunt ulteriora exercitia assumenda quam in primo. Ad hoc tamen in tali ætate: eo q̃ nimis sit tenera: non sunt assumenda opera militaria: nec opera ardua. Vnde philosophus octauo politicorum ait. Quod usq; ad pubescentiam idest usq; ad decimumquartum annum leuiora quædam exercitia sunt assumenda: ne impediatur incrementum. ¶ Viso q̃ ut iuuenes sint bene dispositi quantum ad corpus a septimo usq; ad decimumquartum annum debent fortiores labores assumere q̃ in primo septennio. Restat uidere quomodo oporteat eos ordinari ad uirtutes ut habeãt dispositam uoluntatem. ¶ Sciendum ergo q̃ philosophus quinto politicorum ait: q̃ pessimum est non instruere pueros ad uirtutem & ad obseruantiam legum utilium. Inquirit enim philosophus octauo politicorũ utrum prius curandum sit de pueris ut habeant debitum appetitum: uel ut habeant perfectum intellectum. Probat autem prius eẽ curandum de ordinatione uoluntatis q̃ de perfectione intellectus. In secundo autem septennio quia pueri iam incipiant concupiscere: non tamẽ habent perfectum rationis usum: potissime uidetur esse curandum circa ipsos ut habeant ordinatam uoluntatem. Nam sicut corpus est generatione prius anima quia prius corpus organizatur & formatur & postea illi anima infunditur: sic secundum philosophum septimo politicorũ prius curandum est circa pueros quomodo habeant uoluntatem bene dispositam q̃ quomodo scientificum intellectum. Nullus autem habet bene ordinatam uoluntatem nisi habeat moderatã concupiscentiã. Nã ex inordinatione appetitus sensitiui redundat inordinatio in uoluntate. Si ergo concupiscentiæ se tenẽt ex parte corporis: intellectus uero ex parte aiæ: qa generatione corpus ẽ prius aĩa: prius intẽdendũ est qũo hẽamus moderatas cõcupiscẽtias & ordinatã uolũtatẽ: q̃ qũo habeamus illuminatũ intellectũ. Modus ãt quo moderãdæ sunt cõcupiscẽtiæ iuuenũ: ẽ ut specialis cautela adhibeat circa illa: circa q̃ maxie cõsueuerũt deficere. Si ergo iuuenes sunt insecutores passionũ & cõcupiscẽtiarũ & de facili' mẽtiunt & oĩa faciũt uel

de. ita q̄ cū amāt nimis amāt. cū icipiūt lu/dere nimis ludūt: & in cæteris aliis semp ex ceſū faciūt. adhibēda eſt cautela ne iſequāt cōcupiſcētias: ſed ſint abſtinētes & ſobrii. ne ſint mēdaces: ſed ueridici. nec oīa agant ualde: ſed in ſuis actib⁹ moderationē accipi ant. ¶ His uiſis reſtat uidere qūo ſūt bñ di ſponēdi q̄tū ad itellectū. Nā cū dicim⁹ q̄in ſecūdo ſeptēnio pricipali⁹ curādū eſt de or diatiōe appetit⁹. q̄ de pfectiōe itellect⁹. nō ſic itelligēdū eſt q̄ nullo mō curādū ſit: qūo habeāt itellectū pfectū: ſed qa. 7. anno qua ſi uſq; ad. 14. annū iuuenes abūdāt in cōcu/piſcētiis & deficiūt ab uſu rōnis. Iō pricipa/li⁹ eſt iſiſtēdū circa ordinationē appetit⁹ q̄ſi p totū ꝙ ſeptēniū pueri q̄ſi nō addiſcūt niſi uerba. nōdū. n. ſūt tāti itellect⁹ ut de ipis re/bus cōſiderar̄ poſſint. Iō in ꝙ ſeptēnio pñt iſtrui pueri in grāmatica: q̄ eſt ſcia ſermocio nalis: & in loyca: q̄ eſt magis mod⁹ ſciēdi q̄ ſit ſcia: & in practica muſicali q̄ cōſiſtit in q̄ dā modulātia uocū. qa. n. illo tpe pueri de/ficiūt a rōnis uſu: pfecte ſcire nō pñt. nec tñ icipiūt hr̄e rōnis uſū: oīno ſūt idiſpoſiti ad ſciam: aſſueſcēdi ſūt ad alias artes de q̄bus fecimus mentionem.

¶ Qualis cura gerenda ſit de filio ab an/no. 14. & deinceps Capitulum. xvii.

ICEBATVR ſupra circa filios d tria intendēda eē. uidelicet qūo habeāt bñ diſpoſitū corp⁹: bñ or diatū appetitū: & bñ illūinatū itellectū. hæc āt tria triplici ſeptēnio poſſum⁹ adaptare. nā in prīo poſt receptionē baptiſmatis & ſa cramētor̄ eccleſiæ. pricipaliter eſt inſiſtēdū qūo habeant bñ diſpoſitū corpus. Nā qa in primis. 7. annis pueri quaſi oīno carēt rōnis uſu. nec cōmode aſſueſci poterūt ad opa uir tutū: nec ad ſciētificas cōſideratiōes. Si enī aliquid illo tēpore addiſcere poſſunt: hoc ē ydeomata uulgaria: ſed a. 7. uſq; ad. 14. quia iā incipiunt habere cōcupiſcentias aliquas illicitas: & aliquo modo licet īperfecte inci piūt participare rationis uſum. ideo in illo tēpore nō ſolū curandū eſt qūo habeāt p er fectū corp⁹: ſed etiā qūo hēant ordiatū appe titū: uſq; n. ad. 14. anno ſm phūm i pol. ma gis iducēdi ſūt pueri ad bonū ex aſſuefactio ne q̄ ex rōne: ſed a. 14. anno. qa tunc pfecti us participare incipiunt rationis uſum. non ſolū curandū eſt qūo habeant bñ diſpoſitū corpus & bñ ordiatū appetitū: ſed ēt q̄ ſint prudētes & q̄ hēant bñ illūinatū itellectū. ex tunc. n. addiſcere pñt nō ſolū grāmaticā quæ uidet̄ eē ſcia uerborū. uel dyaleticā q̄ ē quidā modus ſciendi. uel practicā muſicæ q̄ cōſiſtit in cōſonātia uocū: ſed poſſunt iſtrui in illis ſciētiis ad q̄s ſciēdas oportet recurre re ad itellectū rerū & per quarū cognitionē poſſumus fieri ſapiētes & ꝓuidi. ¶ Prio er go ſeptēnio poſt receptionē baptiſmatis & ſacramētorū eccleſiæ intēdēdū eſt pricipali ter quaſi circa unū: ut circa bonā diſpoſitio nē corpis. Sed in ꝙ ſeptēnio ut a. 12. anno: uſq; ad. 14. eſt q̄ſi itēdēdū principaliter circa duo: ut circa diſpoſitionē corpis & circa or/diationē appetit⁹. Sed in. 3. ſeptēnio ut a. 14. anno & deinceps intēdēdū eſt circa tria. ut circa diſpoſitionē corpis. circa ordinationē appetitus & circa illūinationē itellect⁹. Bōa āt diſpoſitio corpis ut nolētibus uiuere uita politica a. 14. anno: & deiceps: & ut aſſumāt fortiores labores q̄ actenus. nā ſicut a. 7. an no uſq; ad. 14. aſſumēdi ſunt fortiores labo res q̄ in. 7. p̄cedentibus annis. ſic a. 14. & de inceps aſſumēda ſūt ulteriora exercitia q̄ ac tenus. ymo oēs labores p̄cedentes. 14. annū debent eē leues & quaſi debiles. ex tunc aūt aſſumēdi ſunt labores fortiores. nā & phūs. 8. poli. ait. q̄ uſq; ad. 14. annū pueri aſſueſcē di ſunt ad labores leues. ſed deinde debēt aſ ſumer̄ labores fortes. adeo. n. ſm ip̄m a. 14. anno aſſueſcēdi ſūt pueri ad labores fortes ut ad exercitationē luctatiuā uel ad aliq̄ aliā exercitationē ſimilē exercitatiōi bellicæ: ut poſtea i. 14. anno iſtructi i luctatiua & i eqta tiua: & i aliis q̄ ad miliciā req̄rūt̄ ſubire poſ ſint labores militares. tūc enim eſt qs bene

dispositus quantū ad corpus qñ hēt tale co pus: quale reqrit suū officiū, ut tūc miles ha bet corpꝰ bñ dispositū qñ hēt ipm tale: qua le reqrit officiū militare. ꝙ sine forti exerci tatiōe corpis eē nō pōt. Cū ergo oēs uolē tes uiuere uita politica oporteat aliqñ susti nere fortes labores ꝓ defēsiōe reipublicæ. oēs uolētes uiuere tali uita a.14. anno ultra sic debēt assuefieri ad aliq̄ officia robusta; ꝙ si aduenerit tps & cōgruitas ꝙ respublica de fēsiōe indigeat habeāt corpus sic dispositū ut possint tales subire labores. ut per eos res publica possit defēdi. Qui āt magis & qui minus sūt assuescendi ad tales labores in ꝓ sequendo patebit. Sufficiat aūt ad præsens scire ꝙ decet patres sic solicitari erga regimē filiorū ut habeant sic bene dispositū corpus ut possint debitos subire labores. qd maxīe fieri cōtigit si ad debita exercitia assuescāt. ¶ Viso qūo a .14. anno ultra solicitari de bēt patres erga filios: ut habeāt dispositum corpus. Restat uidere qūo solicitari debeāt circa eos ut habeāt ordinatū appetitū. Vidē tur autē iuuenes a decioquarto anno intra quàtū ad inordinationes appetitus speciali ter delinquere quātū ad duo. uidelicet quā tum ad elationē. quia cum ex tunc incipiant habere perfectum ratiōis usum. uidetur eis ꝙ digni sint dominari & dedignantur aliis eē subiecti. ¶ Scđo delinquūt in prosequē do uenerea qa tunc incipiunt ardentius cir ca uenerea incitari. qa ergo semper cautela, est adhibenda: ubi maius periculū iminet, a .14. anno ultra specialiter monēdi sunt iuue nes ut nō sint elati; sed sint subiecti & obe diētes suis patribus & senioribus. Tāgit āt phūs. 8. poli. tres breues rationes quare de cet filios eē subiectos & obedire senioribus & patribus. ¶ Pria ratio est: quia seniores & patres imperant iuuenibus propter eoꝝ bonum. Quilibet āt obedire debet ei quē scit non percipere aliqua nisi ad bonū eius. ¶ Scđa est quia cū filii uenerint ad ætatē perfectā futuri sunt dominari. Debent ergo ipsi dū sunt in ætate sic iuuenili patribus & senioribus obedire: ut dent eis exemplū: ut quando ueniunt ad ætatem perfectam: eis famulant & obediant. ¶ Tertia rō est quia qui uult discere principari debet prius disce re subiici. Vñ ait phūs ꝙ nēo bñ principat nisi prius didicerit eē subiectus. nullus enim est bonus magister nisi prius extiterit bonꝰ discipulus. ut ergo ipsi ualeant bñ principa ri indignari non debent subiici senioribus & patribus. ¶ Est ergo rectificandus appe titus iuuenum existentiū in ætate de qua lo quimur: ut uelint patribus & sēioribus obe dire. ¶ Secundo rectificandus est ne uene rea illicita prosequantur iuuenes a .14. anno ultra: non solum inducendi sunt: ut sint ab stinētes & sobrii quantum ad cibum & po tum. Sed etiam ut sint continentes & pudi ci quantum ad actus ueuereos quia ex tunc ut dicebatur ardentius ad uenerea incitant: inducendi ergo sunt in ætate illa ut uel om nino cōtineāt uel usu ꝓprie cōiugis sint cō tēti. ¶ Oñso qūo in iuuenibus .14. anno ul tra est bñ disponēdum corpus rectificandus appetitus. reliquū est ut oñdatur qūo recte illuminandus sit intellectus. Hoc āt satis es se potest per habita maifestum. Nā qa a de cioquarto anno ultra icipiūt hre pfectū rō nis usū, ut dicebat. ex tūc pōt instrui nō so lū in grāmatica q̄ est scia uerboꝝ. uel in dya letica q̄ est quasi quidā modus sciēdi, uel in pratica musicæ q̄ cōsistit in cōsonātia uocū: sed ēt apti nati sunt ut instruant in ulterio ribus sciētiis. Quæ āt ulteriores sciæ eis sūt ꝓponēdæ. patet & ꝓ iā dicta. Nā si uolūt ui uere uita politica & militari potissime stude re debēt in moralibus sciētiis: qa p eos scire poterūt qūo se & alios debeāt gubernar moraliū āt sciaꝝ iuuenis & insecutor passionū nō est sufficiēs auditor. In ætate ergo nimis puerili quæ durat usq; ad .14. annū tales sciæ nō sunt ꝓponēdæ aliis. sed a .14. anno ultra si iuuenes se refrenēt ne passiōes & lasciuias insequant: efficiūt dispositi ut sint sufficiē tes auditores.

tes auditores moraliū p q̄ se & aliós guber/
nare cognoscant. Sic ergo regēdi sūt iuue/
nes a.14.anno ultra.ut a.14.anno usq; ad.21.
uel usq; ad.25.uel usq; ad.27. Si uero q̄rat q̄
liter ab illo tpe ultra regēdi sūt hoīes.qa tūc
q̄si puenerūt oī modo ad suā pfectionē de/
bēt eē tales tut sciāt seipos regeř & guberna
re.ex tūc ergo non idigēt pædagogo: sed p
ea q̄ dixius i prio libro q est de regimie sui
pñt documēta accipe qualiter seipos regāt.
¶Q uod filii ciuium & maxime nobiliū
& regum & principum a discursu & euaga/
tione sunt cohibendi. Capitulū.xviii.

OMNES iuuenes uolētes uiuere i
uita politia aliquo exercitandi sūt
ad corpales labores. Corpalis.n.
exercitatio si moderata sit oib9 uř eē pficua
eo q; faciat ad q̄dā sanitatē & ad q̄dā bonā
dispositionē corpis.clarefacto.n. corpe per
aliquos moderatos ludos mot9 expellūt ab
ipo supflua & nociua.spāliter tñ hmōi exer
citatio uř eē pficua uolētib9 ciuiliter uiuere
nā qa tales nō multū uacāt iq̄sitiōi uirtutis.
nec i spūalib9 delectatiōib9.expedit eis ut
uitēt iertiā & ut uitēt solicitudinē illicitā.ex
ercitari aliqb9 laborib9 corpalib9 licitis. Ex
pedit.n.uolētib9 politice uiuere tā ciuib9 q̄
nobilib9 tā regib9 & prin.q̄ aliis nō oīno ces
sare a corpalib9 actib9 uel laborib9: nec oī/
no iexercitatos eē circa armorū usū. Exerci
tatio.n.corpalis debita reddit corp9 robusti
us: ut facili9 durītiē armorū sustīere possint.
q̄re si usus armorū nō solū aliqñ ē licit9: sed
ēt necessari9 p bono reipublicæ uolētib9 po
litice uiuere: nō debet oīno ignot9 eē. nō
tñ oēs iuuenes ad hmōi labores sūt eq̄liter
exercitādi. Nā filii regū & pricipū ad hmōi
labores corpales min9 sūt exercitādi q̄ alii:
adhuc prio gēiti q regere debēt decet mino
res labores assumere. Nā fm phūm.8.poli.
labor corpalis & cōsideratio p itellectū se i/
pedire uidēt. rō āt hmōi sumi pōt ex his q̄
habēt i.2.de aīa.ubi dř: q; molles carne ap
tos mēte dicim9.ad habēdā igit itellectualē
idustriā idigem9 mollitie carnis. corpales
igit labores ex qb9 reddit caro dura ipediūt
subtilitatē mētis. Bñ ergo dictū ē qd dicit
.7.phisi.q; aīa in sedēdo & qescēdo fit pru/
dens. Nā per sessionē & quietē reddit caro
mollis: p quā sum9 apti ad speculādū. p la/
borē uero & motū efficit caro dura: p quā i
pedit mētis sublimitas. eos āt q debēt rege/
re regnū: magis expedit eē prudētes q̄ belli
cosos. i rege.n.pl9 ualet prudētia quā arma
bellica. Rex.n.& princeps: & uniuersaliter
oīs dñator populi: licet in bellādo & in assu
mendo arma quasi nō plus ualeat q̄ un9 hō
uel aliqñ min9 q̄ un9 hō.tñ p prudētiā pua/
lere pōt toti populo sibi cōmisso. Nā totus
populus tota gēs regni: si nō sit bñ unita &
ordiata modica pñt.unita uero & ordinata
per reges maxima operari ualent.licet ergo
reges & principes nō omnino ignorare de
beant armorum usum.nec sic debeant fuge
re corpales labores ut effecti q̄si mulieres:
nec p defēsiōe regni: nec pro alio casu aude
ant arma assumere.attn qa decet eos eē ma
gis prudētes q̄ bellatores filii regū & princi
pū & maxīe priogēiti q regnare debēt: mi/
nus sūt assuescēdi ad corpales labores q̄ alii
ne ppter hmōi labores caro eor̄ idurata i/
pediat subtilitatē mētis. tales ergo pl9 debēt
uacare prudētiæ q̄ fortitudini corporali. Va
cabūt aūt prudētiæ si diligēter īsistāt circa
morales scias ut possīt mores hoīum & agi/
bilia cognoscere. decet ergo eos q debēt alī
os regeř uitař iertiā & solicitudinē illicitā.
uacādo moralib9 sciis recogitādo freq̄nter
bonas cōsuetudies regni audiēdo sæpi9 acta
p̄cessorū bñ regētiū regnū. Hoc ergo mō
uidelicet: uacādo actib9 prudētiæ a regib9 &
& pricipib9 & a suis heredib9 magis ē uitā/
da iertia: q̄ p laborē & exercitiū corpalem.
¶Q d nō oēs ciues eq̄liter exercitādi sūt
ad corpalia exercitia & labores. Ca.ixx.

VM ex usu cōiugii nō solū oriāt
c filii & mares: sed oriri pñt filiæ &
fœmiæ.postq̄ dixim9 q̄lis cura ge

rēda eſt circa filios. Reſtat dicere: q̄lis gerē
da ſit circa filias: ſed hoc breui tractatu índi
get. qa cū determinauimus de regimine cō
iugali: & oñdim⁹ qualiter regēdæ ſūt fœmi
næ quaſi ſufficiēter tradidīus qualis cura ge
rēda ſit circa filias. Nā ſicut decet cōiuges
eē cōtinētes: pudicas: abſtinētes & ſobrias.
ſic decet & filias. Hæc ergo & multa alia q̄
de cōiugibus dixīus ſunt ad filias adaptāda.
Alíqua ſupaddemus dictis ꝓpter debitū re/
gimen filiaꝝ. ītер q̄ prīo dicemus filias co/
hibendas eē a circuitu & diſcurſu. Q d' tri/
plici uia uenari poſſum⁹. Prīa ſumit' ut tol/
lat' filiab⁹ cōmoditas malefaciēdi. Scda ne
fiāt iuerecūdæ. Tertia ne fiāt laſciuæ & īpu
dicæ. Cōiter. n. quaſi oēs uiri ꝓni ſūt ad ma
lū: & multo magis fœmiæ: qa magis defici
unt a rōnis uſu. dicebat'. n. ſupra nr̄am co/
gnitionē icipe a ſēſu. & maxīe nobis nota
eē ſēſibilia. Inde eſt ergo q̄ cōiter hoīes nō
reputāt niſi ſēſibilia bōa. qa ergo tm̄ hēm⁹
īpetū ad delectatiōes ſēſibiles ut plurimū de
liqm⁹ ī talib⁹ ſi adſit nobis cōmoditas deli
q̄ndi. uñ & phūs ī retho. uult q̄ hoīes ut plu
rimū malefaciāt cū poſſint. maxīa ergo cau
tela ad cōſeruādā puritatē & inocētiā ē ui/
tare cōmoditates malefaciēdi. ꝓp qd' & ꝓ/
uerbialiter dr̄ q̄ furādi cōmoditas facit fu/
rē. ſic ergo ī uiris ī qb⁹ ē rō p̄ſtātior ē ma/
gnū ꝑiculū nō uitare cōmoditates delicto
rū. multo magis hoc ē ī fœminis & adhuc
magis ē ī filiab⁹ uel ī puellis. ne ergo cis de
tur cōmoditas malefaciēdi ſūt debite cuſto
diēdæ & ꝓhibēdæ ſūt a circuitu & diſcurſu.
¶ Scda uia ad īueſtigādū hoc idē ſumit' ne
fiāt īuerecūdæ. Nā oē iſolitū ē quodāmō ue
recūdū. q. n. nō aſſueuerūt ītер gētes uere/
cūdār' cōuerſari ītер eas. ītер cætera ergo q̄
reddūt puellas uerecūdas ī aſpectu uirorū ē
nō aſſueſcere eas inter gentes. quare cū pu
ellæ circueūdo & uagādo ꝑ patriā aſſueſcāt
uirorū aſpectibus fiunt fāiliares eis & tollit'
ab ipſis uerecūdia ex uirorū conſortio. tolle
re autem a puellis uerecūdiā: eſt tollere ab
eis frenū quo trahunt' ne male agant. Nā
in fœminis & maxīe in puellis deficit ratio
ꝓpter quā quis prohibet' ne ꝓſequat' íllici
ta. maxīmū frenū fœmiarū & potiſſime pu
ellarū ne ꝓrūpāt in turpia uidet' eē uerecū
dia. Decēs ergo ē cohibēr puellas a diſcur/
ſu & euagatōe: ne fiāt īuerecūdæ: uel ne tol
lat' ab eis uerecūdia ꝑ quā cohibēt' ab actio
nib⁹ turpib⁹. ¶ Tertia ſumit' ne fiāt laſciuæ
& īpudicæ. puellæ. n. ſi debito mō ſub cuſto
dia teneant' & nō permittant' diſcurrere &
circuire non ſolū efficiunt' uerecundæ: ſed
ēt contrahunt q̄dā ſilueſtritatē quæ opti/
ma eſt ad ſaluandā pudicitiā puellaꝝ. Víd e
mus. n. ꝙ aīalia etiā ualde ſilueſtria ſi aſſue/
ſcāt cōuerſatiōib⁹ hoīum dōeſticāt' & ꝑmit
tūt ſe tāgi & palpari. ſi uero cōuerſationib⁹
hominū ſint rēotæ q̄ſi ſilueſtria tactū & ap
proxīationē hoīum fugiūt. Q d' ergo ī aīa
lib⁹ aliis aſpicim⁹: repim⁹ ēt ī fœminis. Si
igit' fœmiæ nō diſcurrāt & a cōuerſatiōe ui
roꝝ ſint īcōſuetæ q̄ſi ſilueſtres: ab ipſoꝝ ſo/
cietate difficilius ad laſciuiā & ad īpudicitiā
īclināt'. Vniuerſaliter igr̄ oēs ciues & multo
magis nobiles & potiſſime reges & princi/
pes. tāto maiorē curā circa ꝓprias filias ad/
hibere debēt: ne īdebīte circuāt & diſcurrāt.
q̄to ex īpudicitia & laſciuia ſuaꝝ filiaꝝ pōt
maius malū uel periculū imminere.

¶ Q d' uł̄r oēs ciues: & multo magis nobi
les & reges & principes debent ſolicítari er
ga filias ne uelint uiuere ocioſe. Ca. xx.

¶ ſupíus dicebat' phūs. i. retho.
e cōmēdat ī fœminis amorē opo/
ſitatis. Poſſum⁹ aūt triplici uia ue
nari: q̄ decet oēs ciues & multo magis nobi
les & maxīe reges & prīcipes: ſic ſolícitari er
ga regimē filiaꝝ ut nolít ocioſe uiuere: ſed
amēt ſe exercitare circa opa aliq̄ licita & ho
neſta. Prīa uia ſumit' ex honeſto ſolatío q d'
īde hñt: Scda ex illicita ſolicitudīe q̄ ꝓpter
hoc uitat'. Tertia ex fructu & utilitate q̄ īde
cōſurgit. ¶ Prīa uía ſic ꝓz. nā ſm phūm. 10.
ethi. abſq̄ oī delectatiōe uita nr̄a durare nō
poteſt

potest. Ideo reprehendunt dicentes omem delectationem fugiendam esse, quare si possumus commode durare in uita: nisi in aliquibus delectemur: decet nos assumere aliqua opa licita & honesta: circa q uacantes insunt nobis aliq delectationes licitæ: sicut ergo uiri ne ociose uiuant & ut delectent in opib⁹ licitis: & ut delectent circa aliq opa ciuilia: uel circa ea q spectant ad gubernationem regni uel circa regimen domus: uel circa aliqua alia exercitia licita. Sic & mulieres ne ociose uiuant: debent opositatem amare & decet eas exercitari circa aliq opa licita & honesta, qa igr omes delectant in ꝓpriis opib⁹ & oes diligunt sua opa. ut uult phus. 4. eth, ut mulieres ipe recreari possint aliqb⁹ delectationib⁹ licitis. decet eas intentas esse circa aliq opa licita & honesta. q̄ tanto magis uidet expedire mulieribus q̄ uiris: quanto magis a rone deficientes nesciunt uiuere. nisi ex aliquibus exercitiis sensibilibus delectationem sumant. Q ualia ant debent esse opa circa q̄ mulieres insudare decet i ꝑsequendo patebit. ¶ Secunda ad inuestigandum hoc idem sumit ex uitatione sollicitudinis illicitæ. Na qa mulieres & maxie puellæ ut plurimum domi stant & no uacant ciuilibus opibus: nec regiminib⁹ reipublicæ: si mes humana ut supius dicebat nescit ociosa esse statim cum quis no dat se licitis exercitiis uagat eius mens: circa illicitas occupationes: q̄ tanto magis cauendum est in mulieribus q̄ in uiris, quanto molliores sunt illis. & q̄to cogitando illicita facilius trahunt: ut ea si adsit commoditas ope compleant. ¶ Tertia uia sumit ex fructu & utilitate quæ inde consurgit. Na nunquam mulieres pnt se dare licitis exercitiis: nisi inde consurgat aliqd bonum exterioris opis uel aliqua bona dispositio interioris metis. decet ergo diligentia & cura adhiberi: ut mulieres sint bonæ & uirtuosæ ꝓpter qd & a phō. 1. retho. uituperant lacedæmones: & dicunt esse fere secm dimidiu fœlices q̄ no adhibent curam & diligentiam quo earum fœminæ ieent uirtuosæ & bonæ. Adhibenda est solicitudo ne fœminæ ociose uiuant: sed exercitent se circa aliq opa licita & honesta: ut ex hoc resultet fruct⁹ & utilitas: & efficiant bonæ & uirtuosæ. Si ant quærat circa qualia opera solicitari debent: oportet in talibus differenter loqui secm diuersitatem personarum. Texere enim & filare & operari siricum satis uidentur opera competentia fœminis, q̄ si tn fœmina instruenda in tanto alto gradu esset: q̄ non esset dignum uel non esset consuetum secundum morem patriæ: ut se circa talia exercitaret adhuc non esset dimittenda ut uiueret ociosa: sed trahenda esset studio litterarum: ut ad amorem litterarum affecta no uacaret ociose: sed sæpe sepius librum arripiens sed lectionib⁹ occuparet. Ex hoc ant declarat qd superius dimissimus cum tractauimus de regimine coniugali. Dicebat enim infra declarandum esse circa quæ opera deceat fœminas esse intentas.

¶ Q d decet reges & principes & uniuersaliter oes ciues solicitari erga filias ut sint mo debito taciturnæ. Ca. xxi.

STENSO q̄no decet puellas esse uagabundas nec decet eas uiuere ociose restat ut nunc tertio ondamus: q̄ decet eas taciturnas esse. Q d triplici uia uetari possum⁹. Pria sumit ut magis appareant ornatæ & decentes & ut a uiris suis magis diligant. Scda ne loquant indebite & incaute. Tertia ne sint ꝑnæ ad iurgia & ad lites. ¶ Pria uia sic patet: na cum desiderium sit eius: qd abest ut uult phus. 2. retho. q̄to aliqd qd est possibile hri magis uidet arduum & inaccessibile: & magis abe tato magis concupiscentia mouet. fœmina ergo eoipo q̄ loquax quodamo se nimis familiarem exhibet & quodamo se contemptibilem reddit. Vnde & phi. 1. poli. ait q̄ ornamentum mulieris est silentium. si. n. mulieres sint mo debito taciturnæ. qa se no sic familiares exibent eorum consortium uident magis abe & uident magis inaccessibiles: propter qd no sic uilipendunt & habent in contemptu: sed magis appetunt & amant: qa ergo cuilibet uidet esse pulchrum & decens qd

amat si mulieres taciturnæ magis amãtur ex hoc ipo magis appẽt decẽtes & ornatæ ab ipa ergo puerili ætate istituẽdũ sũt puelle ad taciturnitatẽ: qa hoc sic cõtigat eas postmodũ p cõnubiũ suis uiris copulari: ab eis si sũt debitæ taciturne feruẽti⁹ diligẽt. Scda uia ad inuestigãdũ hoc idem sumitur ut uitetur locutio incauta. Dicebatur. n. supra ibi sem per maiorẽ cautelã adhibẽdã ee: ubi cõsueuit maior defect⁹ cõsurgeꝛ. Cũ ergo ex hoc quis loquat imprudẽter & in caute, quia uiget prudẽtia & acumie intellectus: q̃to quis magis a rõne deficit: tãto magis cõtigit ip; incaute loqui. cũ ergo mulieres magis deficiãt a rõnis usu q̃ uiri: & puellæ magis q̃ fœminæ. iã adultæ circa fœminas: & maxime circa puellas solicitãdũ ẽ ne incaute loquãt Inter cæteras aũt caulelas neqs prorũpat in locutionẽ incautam: hæc uidetur esse potissima ut nullum sermonẽ proferat. nisi prius ipm diligenter examinet. cum ergo diligẽs examinatio cun loquacitate stare nõ possit ut fœminæ ẽt a puellari ætate discãt cautos pferre sermões: decet eas non eẽ loquaces: sed oportet ipas eẽ debite taciturnas: ut possint oẽm sermonẽ platũ diligẽter excutere.

¶ Tertia uia ad inuestigãdũ hoc idem sumitur ne sint pnæ ad iurgia & ad lites. nã cum fœmiæ & potissime puellæ deficiãt a rõnis usu nisi sint mõ debito taciturnæ: & nisi sermões dicẽdos diligẽter examinẽt: sicut ppter rõnis defectũ defacili loq pnt ptinẽtia ad simplicitatẽ & imprudẽtiã: sic defacili loqui possunt ptinentes ad lites & ad iurgia. Decet ergo ipas per debitam taciturnitatẽ adeo existimare dicẽda ut nec dicãt aliqua pquæ & iudicẽt imprudẽtes: nec dicãt aliqua quæ possint turbare audientes ppter qd iudicẽt litigiose & discole: quare decet ipas esse taciturnas: ne in uerba litigiosa prumpãt a uerbis ãt litigiosis potissime fœminæ sibi cauere debẽt. qa postq̃ litigare icipiũt nesciunt a litigio se abstinere. Deficit. n. in eis rõnis usus per quam cõcupiscẽtiæ refrenant.

Ideo postq̃ motæ sunt & litigare cepunt augetur in eis cõcupiscẽtia litiũ quã per rõnẽ defacili refrenaꝛ nõ possunt eo q̃p ab usu rationis deficientes ut plurimũ plus uiuũt passione q̃ ratione.

¶ Incipit tertia pars secundi libri de regimine principum: in qua tractatur quo regimine a regibus & princip bus regendi sunt ministri & familia cætera.

¶ Q d ad gubernationẽ dom⁹ spectat ñ solũ determiare de seruis sed ẽt de his quæ supplẽt indigẽtiam corporalem.

Capitulum primum.

d IGESTIS duab⁹ partib⁹ hui⁹. 2. li. i quo agit de regimie domus. quia oñsũ est q̃liter decet uiros suos cõiuges regeꝛ: & q̃liter patres suos filios gubernare

Restat exeq de patre tertia i q̃ aget de regimine ministroꝝ uel de regimine familiæ.

¶ Huic ãt parti i q̃ aget de regimine ministroꝝ & familiæ cæteræ: ut i pleq̃do patebit: cõnecti põt materia illa: i q̃ agit de his q̃ supplẽt idigẽtiã corporalẽ: & q̃ faciũt ad cõseruationẽ & ad sufficiẽtiã uitæ cuiusmõi sũt decẽtia ædificioꝝ: multitudo nũmismatũ & copia possessionũ aliaꝝ. In hac ergo parte tertia hui⁹ scdi libri eo q̃p heæ uiæ sũt cõnexæ itẽdim⁹ istruere uolẽtẽ suas dõus debite gubernare nõ solũ quãtũ ad regimẽ ministroꝝ & familiæ: sed ẽt quãtũ ad alia quæ ordinãt ad conseruationẽ uel ad sufficiẽtiã uitæ quæ supplere uidẽt indigẽtiam corporalẽ. ¶ Determinabim⁹ igit in hac parte tertia scdi libri quã decẽtẽ habitationẽ reges & pricipes & uniuersaliter oẽs ciues hre debeãt qũo deceat ipos se hre circa possessiões & nũmismata & circa regnũ familiæ & ministroꝝ: q̃p ante oia hic desiderare deceat prudẽtẽ pfem familias uel doctũ gubernatorẽ fãiliæ: & q̃p heæ uiæ sint connexæ ut i pricipio capituli ppõebat sufficiẽter oñdit phũs. 1. poli. Oñdit aũt duabus rõnibus q̃p

spectat

ſpectat ad iconomicum & ad gubernationē familiæ cōſiderare de poſſeſſiōib⁹ ut de domibus & nūmiſmatib⁹ & de ſuppellectilib⁹ & de aliis q̄ ſupplēt indigētiā corporalē. Prima rō ſumit' ex ſufficiētia uitæ. Secūda ex ſimilitudie quam hēt ars gubernatiōis dom⁹ ad artes alias. ¶ Pria uia ſic patet: nā iō de gubernatiōe dom⁹ ars tradit' ut pr̄familias cuius ē domū gubernare debite ſolicitet' circa ea q̄ faciūt ad bñ uiuere: & q̄ reqrūtur ad ſufficiētiā uitæ: q̄re ſi ad uiuēdū politice requirūtur dom⁹ poſſeſſiones & nūmiſmata ſpectat ad gubernatorē dom⁹ cōſiderare de talibus. ¶ Secūda uia ad inueſtigandū hoc idē: ut patet p phūm ibidē ſumit' ex ſimilitudine huius artis: q̄ eſt de gubernatiōe dom⁹ ad artes alias. Nā ſicut cæteræ artes ut ars fabrilis & textoria hñt ſua organa p q̄ pficiūt actiōes ſuas: ſic & gubernatio domus reqrit ſua organa p q̄ opa ſua cōplere poſſit. ¶ Volēs ergo tradere notitiā de arte fabrili oportet ip̄m determiare de martello & incude & aliis iſtrumētis fabrilib⁹: & ſpectat ad fabrū talia iſtrumēta cognoſcere. ¶ Sic uolēs tradere notitiā de arte textoria debet determiare de pectinib⁹ & aliis organis illi⁹ artis ſpectat ad textorē talia inſtrumēta cognoſcere. Quare uolēs tradere notitiā de arte gubernatiōis domus: debet determinare de ædificiis poſſeſſionibus & nūmiſmatib⁹: qa talia ſunt organa huius artis. Spectat ergo ad gubernationē domus talia cognoſcere: qa per hæc tanq̄ ꝓpria organa cōſequi poterit: q̄ faciūt ad ſufficiētiā uitæ: hēt. n. ars gubernationis dom⁹ ꝓpria organa ſicut & cæteræ artes mechanicæ hñt ꝓpria inſtrumēta. ¶ Differūt tñ hic ab illis ſm phūm. i. politi. qa organa gubernatiōis ſunt actiua organa uero mechanicorū ſunt actiua. Nā in mechanicis regulamur per artē: ſed in gubernatiōe dom⁹ regula eſt prudentia: ſicut ergo ars differt a prudentia: ſic organa mechanicor⁹ differūt ab organis gubernatiōis. ¶ Differt aūt hic ab illa: qa ars ē recta rō factibiliū: & p artē resultat' aliqd factū i materia extra. Sed prudētia ē recta rō agibiliū: & p ea nō ꝓprie resultat aliqd factū extra: ſed magis resultat aliq̄ actio & aliqua pfectio in agēte organa ergo mechanicorū erūt actiua: qa ſunt organa artis: q̄ ē de factibilib⁹: ſed organa gubernationis erūt actiua qa ſūt organa prudētiæ q̄ circa agibilia hēt eē: ars ergo gubernationis domus licet largo mō poſſit dici ars ꝓpriæ tñ prudentia dici debet. ¶ Prætermiſſis ergo duabus rōnibus ſufficiēter oſtēdit' q̄ ſpectat ad gubernationē dom⁹ cōſiderare de domibus nūrniſmatib⁹ & poſſeſſionibus: q̄ faciūt ad cōſeruationē & ad ſufficiētiā uitæ. Per illas āt eaſdē rōes ꝓbari poſſet qd' ſpectat ad gubernatorē dom⁹ ſcire debite ſe hēre circa miniſtros & ſeruos: nā miniſtri & ſerui ſunt etiā q̄dā organa deſeruiētia gubernatiōi domus pp qd' declarata ē pria pars capituli ubi dicebat' q̄ ſpectat ad gubernationē domus conſiderare de miniſtris & ſeruis & de his q̄ ſupplēt indigētiā cōrporalē. Quod aūt hæ duæ materiæ ſint cōnexæ et q̄ determiare ad ædificiis & poſſeſſiōibus cōnecti debeat tractatui in quo determinat' de miniſtris & ſeruis de leui patere pōt: nā poſſeſſiōes domus & nūmiſmata ſunt organa gubernationis domus: quilibet ergo ſeruus ē quoddam organū & quodlibet organū eſt quidā ſeruus: Nā ſecundū phūm organū eſt quidā inanimatus ſeruus & ſeruus eſt quoddā animatū organū quia ergo ſic conueniunt organū & ſeruus congrue hæ duæ uiæ cōuertuntur.

¶ Quō diſtiguēda ſūt organa gubernationis dom⁹ & q̄liter ad iuicē operātur. Ca. ii.

HYLOSOPHVS primo politi poia organa gubernatiōis dom⁹ ad bimembrē diſtictionē reducit: ait eni q̄dā eſſe aīata ut ſeruu: q̄dā inaīata ut poſſeſſiōes nūmiſmata: induməta & cætera ſupplectilia deſeruiētia ad īdigētiā uitæ: ſicut eni uidim⁹ i aliis artib⁹: ſic ſm phūm prio politi. circa gubernationē dom⁹ eē hēt. In aliis aūt artib⁹ ē duplex organū aīatū & inaīatū ut i

arte gubernatiua nauiū: tāq̄ organū inaiatū ē gubernaculū siue remus: tāq̄ aiatū ē ibi prorarius siue remigator: sic in gubernatiōe domus tāq̄ organa inaiata sunt ibi idumēta lecti possessiōes & nūmismata: tanq̄ aiata sunt serui & ministri: cōueniūt ergo oia hmōi organa qa quodlibet aliquo mō est qa ē q̄dā res possessa. differūt tñ qa hæc sunt aiata illa inaiata. Viso qūo distinguūt organa gubernatiōis dom⁹: restat oñdere qūo ad iuicē cō parant oportet enī ſm phūm hmōi organa ordinata eē ad inuicē: ita q̄ organū sit ante organū: ut organū aiatū ante inaiatū. Si enī societas dom⁹ ē qd naturale: & in natura ordinata sunt oia: ut semp̄ iferiora administrā tur p̄ supiora & recipiūt modū & mēsurā ex illis. oportet organa dom⁹ ordinata esse & organa inferiora ut inaiata sunt mouēda & ad ministrāda p̄ organa supiora ut per aiata qd declarat phūs prio poli. p̄ simile in aliis artib⁹ ubi inuit q̄ peltra nō p̄ se citharizant: & pectines non p̄ se ipsos pectināt. Ideo ad citharizādū peltrū indiget ministro mouente & pectē ad pectinādū indiget mouēte ipsu; . Sed ut ait si peltra p̄ se citharizarēt & pectines p̄ se pectinarēt nihil opus esset architectoribus ministrorū: nec dominis seruorū. Ideo enī architectores & domini indigēt seruis & ministris: siue indigent organis aiatis: qa organa inaiata p̄ se ipsa exercere non possunt illud ad qd sunt facta nā si tripodes & mēse regū & pricipū uel etiā alioꝛ tales eēnt quales erāt tripodes in quodā tēplo de qbus quidā poetæ fabulose dicebāt q̄ spontanee se ingerebāt diuinis obsequiis: & si oia organa dom⁹ talia essent qualis erat statua dædali de qua phūs fabulose recitat in politicis q̄ per se implebat opus debitū: nulla indigētia esset seruoꝛ: sed mense se ipsas pararēt: & ut esset oportunitas ostia se ipa aperirēt & clauderēt sed qa non sic est organa iniata a se ipsis moueri nō possunt. Ideo domini & architectores indigēt ministris & seruis: ut secundū eoꝛ ductionē moueāt organa iniata uel organa carētia rōne: ut opus p̄priū possint implere. Indignū est enī ſm ordinē uniuersi: ut supma imediate ad ministrēt infima: sed lex uniuersē est ut infima administrētur: a supmis per media. Supræma aūt in quolibet negotio esse uident architectores & domini: infima uero sunt organa inaiata: media sunt ministri & serui: qui sunt quasi q̄dā organa aiata: indignū est aūt dominos & architectores per se ipsos esse p̄paratores mēsarum uel esse hostiarios: aut aliqua talia exercere sed congruentius est hæc per medios ministros efficere: in domo ergo completa utraq̄ organa sunt necessaria aiata & inaiata quæ qūo ad inuicē se habeant manifesta tū per iá dicta: nā aiata sunt ante inanimata & hæc per illa sunt administrāda & mouenda ut possint propria opera adimplere.

¶ Qualia ædificia debēt hēre reges & pricipes et uniuersaliter oēs ciues quātū ad opis industriā & operis temperamētū. Ca. iii.

e X p̄dictis patere pōt in hac tertia parte huiꝰ secūdi libri dicēdū ē tā de ministris q̄ de his q̄ deseruiunt ad cōseruationē & ad sufficiētiā uitæ. Deseruiētia āt cōseruationi & sufficiētiæ uitæ quasi ad tria reducūt. Huiusmodi enī sunt ædificia possessiōes & nūmismata. de quattuor ergo dicēdū erit. Declarabitur enī prio quales domos & quales hitationes reges & pricipes & uniuersaliter ciues hēre debēt. Secūdo determinabitur de ipsis possessionibus. Tertio de nūmismatibus. Quarto de ministris. ¶ Inter alia aūt q̄ considerāda sunt in ædificiis ut tradit paladius in libro de agricultura: est industria opis ut ædificiū sit subtiliter & debite factū & tēperamētū aeris ut sit in debito aere collocatū. Qd autē reges & pricipes debeāt hēre habitatiōes mirabiles & subtili industria cōstructas p̄bat phūs duplici rōe quarū prima sumit ex parte magnificētiæ regiæ: secūda ex parte p̄prii: possumus aūt & nos tertiā rōnē addere ex parte familiæ & ministrorū. ¶ Pria uia sic patet: nam secūdum

nā ſm phūm. 4. ethi. capitulo de magnificē tia maxīe glorioſos & nobiles decet eē magnificos: reges ergo & principes qui debent eſſe nobiles & p̄clari potiſſime decet eē magnificos. Alii enī moderatas poſſeſſiōes habētes poſſunt eſſe liberales eo q̄ liberalitas in paruis ſumptibus eſſe poſſit. Sed reges & principes multitudine poſſeſſionū pollētes debent eſſe magnifici eo q̄ magnificentia circa magnos ſumptus eē cōtingat. Sed magnifici ut dicitur in eodē. 4. ethi. eſt p̄parare habitationē decentē. Nō eſt aūt decēs habitatio niſi magnificō opere & mirabili induſtria ſit conſtructa. Ex parte ergo ipſius magnificiētiæ regiæ patet q̄ reges & principes quātū ad induſtriā operis decet habere habitationes mirabiles. Alii uero ciues tales habitationes habere debent magis & minus mirabiles ut cōpetit propriæ facultati. ¶ Secūda uia ad inueſtigādū hoc idē ſumit' ex parte ipſius proprii: & hāc tangit phūs. 6. polit. ubi ait q̄ principes decet ſic magnifica facere & talia ædificia cōſtruere q̄ populus ea uidens quaſi ſit mēte ſuſpenſus propter uehæ mētē admirationē: nā populus minus inſurgit cōtra principē uidens ip̄m ſic magnificū quilibet enī de populo hoc uiſo oppinatur principem eſſe tantū q̄ quaſi impoſſibile ſit ip̄m inuadere: & quaſi circa impoſſibilia nō cadit electio neq; cōſiliū ut uult phūs. 3. ethi: qui licet ex populo retrahit'ne diſſentionē faciat contra principē ſi aſpiciat ipſum tātū & tā magnificū. Magnitudo enī ædificiorū licet non ſit fienda ad oſtētationē & inanē gloriā. Decet enī reges & principes ne in cō temptū habeantur a populo facere ædificia magnifica prout requirit decentia ſtatus in quo exiſtunt. ¶ Tertia uia ſumitur ex parte miniſtrorū & familiæ nā ubi multæ ſunt diuitiæ multi ſunt qui cōmedūt illas. In domibus ergo regū & p̄ncipū oportet multos habundare miniſtros. ut ergo non ſolū perſonas regis & principis: ſed etiam multitudo miniſtrorū debite cōmorari poſſint in ædificiis cōſtructis oportet ipſa eſſe magnifica. ¶ Viſo qualia debēt eſſe ædificia quantū ad magnificētiā & induſtriā operis reſtat uidere qualia eſſe debent quantū ad aeris tēperamētū. Tangit aūt palladius in libro de agricultura tria eo q̄bus cognoſcere poſſum⁹ in quo aere ſit ædificiū conſtruendū. Dicit enī ſalubritatē aeris primo declarare libertatē a uallibus infimis. Si enī in uallibus infimis ædificia cōſtruātur quia aer eſt ibi groſſus p̄pter circūſtantiā mōtiū cōtingit ipſum nō eſſe ſalubrē. Sic enī imaginarī debemus q̄ ſicut aqua currēs ſanior eſt q̄ ſtās: eo q̄ aquæ ſtātes ut plurimū ingroſſantur & putreſcūt ſic aer recluſus in uallibus eo q̄ nō habeat liberū motū quaſi ingroſſatur & efficitur nō ſalubris eſt ergo propter ſalubritatem aeris conſiderandum in ædificiis cōſtruendis ut nō fiat talis conſtructio in uallibus infimis. ¶ Secūdo conſiderandū eſt ut locus ille in quo eſt ædificiū conſtruendū ſit a nebularū tenebris abſolutus nā in aliqua parte terrax uel quia illa eſt magis paludoſa uel propter aliquā aliā diſpoſitionem terræ magis & ſæpius obtenebrat' aer per nebulas & uapores tā in parte illa q̄ in parte alia quare ibi redditur aer non ſalubris ideo ſi uitarī poteſt non ſunt ibi ædificia cōſtruenda. ¶ Tertiū q̄ declarat ſalubritatē aeris eſt conſideratio habitatorū exiſtētiū in ipſo. Si enī alicubi ædificare uolumus ſi cōtingat circa regionē illam aliquos habitare: cōſideranda ſunt habitatorum corpora ſi eis ſit calor ſanus & pulcer: ſi ſit ipſis firma ſinceritas capitis: ſi habeant acutū uiſum & purū auditū: uocē clarā: per oia hæc indicatur bonitas aeris: & per cōtraria indicatur aer eſſe infirmus. Si enī habitatores in ipſo non habeant calorem ſanū ſed croceum de facili in capite patiantur: habeant perturbatum uiſum impurum auditū uocem raucam per omnia hæc quaſi per quædam ſigna aeris impuritas demonſtratur.

¶ Qualia debēt eē ædificia quātū ad ſalubritatē aq̄x & q̄tū ad ordinē uniuerſi. c. iiii.

PRAETER prædicta duo uidelicet p̃ter operis iduſtriã & aeris tẽperamentũ ſunt duo alia in ædificiis attẽdẽda ut aquæ ſalubritas & debita diſpoſitio uniuerſi. Aqua enĩ ſm phũm eſt ualde cõis & in multis deſeruit ad neceſſaria uitæ. Ideo ualde cõſiderãdũ eſt ut ſic ædificiũ ſituetur ut ei ſit aquæ ſalubris copia ne habitatores eius ob infectionẽ aquæ infirmitatẽ cõtrahant. Tangit aũt palladius in libro de agricultura ſex q̃ ait eſſe conſideranda in cognitione aquæ ſalubritatis. ¶ Primũ ẽ quia aqua illa deriuari nõ debet a paludibus & a lacunis. Paludes enim & lacunæ eo q̃ eis ſit aqua quodãmodo ſtans ut plurimũ habent aquã non ſalubrẽ. ¶ Secundo conſiderandum ẽ ne aqua illa ſumat originẽ ex metallis: uel ne tranſeat per metallorum uenas: habent enim metalla uenas ſuas ſubterraneas & aquæ in locis ſubterraneis generant & p uenas ſubterraneas tranſit: quare ſi locus generationis aquarũ uel meatus p quos aquæ trãſeunt habeant in ſe principia uenarũ metallorũ ex hoc aqua inficitur & non eſt ita ſalubris. Eſt enim humidum & molle de facili paſſiuũ: aqua ergo quia eſt hmõi de facili inficit a metallis: & maxime a metallorum uenis ubi nõ ſunt metalla pura ſed ſimul cũ metallis ſunt aliquæ admixtæ putredines: ¶ Tertiũ q̃ cõſiderandũ eſt in aquis eſt q̃ ſit coloris perſpicui: nam ipſa infectio coloris aquæ infectionẽ demõſtrat. ¶ Quartũ eſt ne aliquo odore uel ſapore uicietur nam prauus odor uel ſapor aquarũ ut plurimum deſignat illas aquas generari uel trãſire per aliqua loca infecta a q̃bus talẽ odorẽ uel ſaporẽ contraxerunt. ¶ Quintũ eſt ne aquis illis aliquis inſedeat lim9: nã terra limoſa & lutoſa eo q̃ infecta ſit ſana eſſe non poteſt. Hæc ergo quinq; attẽdenda ſunt in ſalubritate aquarũ. Verũq; cõtingit aliquãdo nos in his ſignis decipi. Ideo adducit palladius ſextũ q̃ dicit etiã cõſiderãdũ eẽ uidelicet ut cõſideretur conditio & diſpoſitio corporũ utentiũ illis aquis eſt ergo aſpiciẽdum ſidentes & gingiuæ utentiũ illis aquis ſint puri ſi utentes eis habeant capita ſana & in perturbata: ſi uenter aut uiſcera uel latera ſiue renes nullo dolore aut inflatione uexentur: nam ex malitia aquarum uel omnia mala hæc uel aliqua horum conſueuerũt contingere: ædificiũ ergo cõſtruendũ ædificari debet in tali ſitu q̃ ſit ei copia aquæ ſalubris habẽtis conditiones illas de quibus fecimus mentionẽ. Quod ſi tamẽ ædificandi neceſſitas urgeat nec tamẽ ibi aquæ ſalubris ſit copia eſt ibi ſecũdũ palladiũ cõſtruẽda ciſterna i aqua pluuiales aquæ colligẽdæ ſunt: nã ſm eundem aqua cæleſtis & pluuialis ad bibendũ. q. omnibus antefertur: ſunt autem in ciſterna illa piſces fluuiales apponendi ut eorum natatu aqua ſtans agilitate currentis aquæ pure mutet. ¶ Viſo qualiter eſt ædificiũ cõſtruẽdũ quãtum ad ſalubritatem aquæ: reſtat uidere qualiter cõſtruendum ſit quãtum ad ordinẽ uniuerſi. In ordine autem uniuerſi prout requirit ædificiũ conſtruendũ: ſunt tria conſiderãda: uidelicet cõditio cæleſtis: diuerſitas uentorũ: & diſpoſitio terrarũ. ¶ Quantũ ad cõditionẽ cæleſtẽ: ſed duo ſunt attẽdenda. Primo ut yeme debita claritate illuſtretur. Secundo ne in æſtate ĩmoderato calore opprimat q̃ fieri contingit ſi ædificiũ ſm ſuã amplioꝛẽ partem reſpiciat oriens yemale: tũc enĩ eo q̃ in yeme oppoſitũ ſit ſoli debita claritate illuſtrabit. In æſtate q̃dẽ eo q̃ oblique reſpiciat a ſole habebit in calore tẽperamẽtũ. nã ſemp radius obliquus minoꝛẽ caloꝛẽ generat q̃ directus. ¶ Secũdo in ædificando ædificio attendenda eſt diuerſitas uentorũ: & hoc quantũ ad diuerſitatẽ camerarũ: nã uentus ſeptentrionalis eo q̃ puriorem aerẽ facit ſalubrior eſſe uidetur propter tempus ergo æſtiuũ in quo hoies facilius infirmantur ædificandæ ſunt aliquæ cameræ oppoſitæ uero ſeptentrionali ut in eis ſalubrior cuſtodiatur uita. ¶ Tertio quantũ ad ordinem uniuerſi conſideranda eſt diſpoſitio terrarum

tio terrarū ut in tali loco ædificiū constructi cui uiridaria & pomeria eē possunt cōnexa. Aspectus enī taliū & deambulatio per ea ad hilaritatē & sanitatē cōfert. ¶ Essent aūt in ædificiis cōstruēdis q̄dā alia particularia dicēda ut qualis deberet eē cella uinaria qa debet eē frigida obscura opposita septētriōi debet eē lōge ab aquis ut a cisternis & fluminibus & longe a stabulis fimo & sterquiliniis. Sic etiā aliæ particulares cōditiōes ædificiorū distīgui possent: sed qa talia nimis particularia sunt ædificatorȝ industriæ relinquātur. ¶ Quod possessio est homini quodāmodo naturalis & abrenūtiātes possessionibus quodāmodo nō uiuūt ut homines: sed sunt hominibus meliores. Capitulum. v.

d ICTO de ædificiis ſm ordinē superiꝰ enarratū restat dicere de possessionibus. ¶ Possumꝰ aūt tripliciuia uenari q̄ rerū possessio ē quodāmō naturalis prima sumit' ex necessitate uitæ: secūda ex dignitate hoīs: tertia ex actiōe naturæ ¶ Si enī hoīes naturaliter uiuūt & societas politica est quodāmō hoī naturalis ut in prima parte huius secundi libri diffusius probat': oportet aliquomō naturalia esse q̄ sunt necessaria in uita politica: sed ſm phūm primo poli. necessaria est rerum possessio in gubernatione domus si quis debeat politice uiuere: eo ergo ipso q̄ rerū possessio deseruit necessitati uitæ ē quodāmodo hoī naturalis. ¶ Secūda uia ad inuestigādū hoc idē sumitur ex dignitate humana eo enim ipso q̄ hō respectu corporaliū & sensibiliū ē creaturarū dignissima hēt naturale dominiū sup ipsa: quare naturale est hoī q̄ dominetur istis sensibilibus & q̄ possit eis uti in suum obsequiū & qa hoc est quodāmodo possidere ea ideo eorū possessio est ei naturalis. Vnde & phūs primo politi. ubi p̄bat possessionē taliū naturalē eē: ait q̄ hoīum ad bestias naturaliter est iustū bellū: eo enī q̄ bestiæ naturaliter hoī debēt esse subiectæ & debēt ordinari in obsequiū eius: si ipse refugiāt obsequiū hoīs: hō cōtra ipsas bellat tanq̄ cōtra ea quibus naturaliter dominabitur. Sicut ergo hō naturaliter dominatur bestiis: sic & naturaliter dominat' aliis exterioribus rebus q̄ non eēt nisi rerū possessio quodāmodo naturalis esset. ¶ Tertia sumit' ex actiōe nature: nā si in prima generatione natura nō deficit aīalibus: sed naturaliter p̄parat eis debitū nutrimētū cōgruū est ut nō deficiat eis iā pfectis. Si enī digniora sunt perfecta īperfectis & ipsis imperfectis aīalibus p̄paratur debitum alimētū a natura multo magis hoc p̄parabit eis iam ineſſe perfectis. Animaliū autē q̄dā ouificant: quædā aialificant. In aīalibus autē faciētibus oua cuiusmodi sunt aues: sic natura ordinauit ponēs in ipsis ouis album & rubeū ita q̄ ex albo generat' auis & rubeum cedit in nutrimētū. Aui enī existēri infra testā oui nō deficit quin prouideret ei debito nutrimēto: sic etiā aīalibus natis per generationē natura nō deficit quātū ad nutrimētū qa statim solicita ē inducere lac in mamillis matris: ut ex eo aīalia genita nutriri possint: quare si aīalibus imperfectis natura præparat nutrimētū & necessaria uitæ multo magis hoc facit aīalibus perfectis. Ideo ait phūs primo politi. q̄ hæc. i. res a quibus nutrimētū accipimus date sunt nobis a natura narurale ē ergo nobis habere res exteriores: habere ergo dominiū rerȝ exteriorȝ est quodāmodo hoī naturale quia natura produxit hmōi sensibilia propter hoīem. Sumus enī quodāmodo nos finis oīum: ut dicitur secundo phisicorū qui ergo talibus abrenūciat & p̄ponit uiuere absq̄ dominio exteriorȝ rerū non proponit uiuere ut hō sed eligit sibi uitā cælestē: & supra hoīem sicut nubere & per generationē producere sibi simile est homini naturale: nihilominus tamē multi sunt qui uolētes uacare maiori bono cōnubia renuunt tales enī ut superius dicebatur nō uiuunt ut hoīes nec sunt pars ciuitatis: sed eligūt sibi uitā supra hoīem & dicendi sunt hoībus meliores natutale est hoī ergo ut hō est ut uult phūs

primo poli. habere possessiõnẽ & dominiũ alíquaꝝ rerũ exteriorũ ꝓpter sufficientiã ui tæ natura ergo sicut dedit hoí uiuẽ́ sic fecit aíalia plãtas & herbas ut hõ eis dominaret & ut possideret ea & ut susciperet íde debitũ nutrimẽtũ sine quo uita nr̃a durare nõ põt. ¶ Quod utile é in uita politica quẽlibet ꝓ priis gaudere possessionibus. Capitulũ. vi.

VIT opinio socratis & platonis f ut recitat phũs. 2. poli. ꝙ esset utile & expediẽs ciuitati ꝙ ciues ꝓpriis possessionibus nõ gauderẽt sed oía eis eẽnt cõía ymo ꝙ peius est íp̃as fœmínas & filios uoluit esse cõmunes. Dicebat enĩ socrates & plato eius díscipulus fuit secutus ípsum dicẽs ꝙ si nullus haberet uxorẽ propriã: sed quilibet ad quãlibet pro sua uoluptate accederet esset supræma unitas & supræma dilectio in ciuitate: tũc enĩ oẽs uíri diligerẽt oẽs fœminas tanq̃ proprias sic etiam oẽs hoíes dilige rẽt oẽs pueros tanq̃ filios proprios eo ꝙ ne sciret pater quis puer filius suus eẽt sed repu taret quemlibet ꝓpriũ filiũ & diligeret oẽs pueros tanq̃ natos proprios. Sic ergo socra tes & plato senserũt. Sed in tertio libro ubi agetur de regimine ciuitatis hæc opinio dif fusius tractabitur. Sufficiant aũt ad præsens scire quid sentiẽdũ sít de possessione rerũ ex teriorum pro ut facit ad regimẽ & guberna tionẽ domus si enĩ hoies ut plurimũ nõ ha berent appetitũ corruptũ: & ut in pluribus non essent proni ad malũ expediret ciuitati possessiones cõmunes esse eo ꝙ bonũ quan to cõmunius tãto diuinius. Omne enim bo nũ in cõmune reductũ ſm Boetiũ pulchrius eluceſcit rebus stãtibus ut nũc utile est ciuita ti ciues gaudere possessionibus propriis eo ꝙ uita ciuilis sit uita cõmunium hoíum: hoies enĩ cõmuniter nõ sunt adeo pfecti ꝙ essent cõtẽti uiuere tali uita. Possum⁹ aũt ex díuer sis locís in libro politi. accipere tria per quæ triplici uía uenari possum⁹ quod expedit ci uitati ciues habere proprias possessiões. Pri ma uia sumitur ut remoueat inertia & igna uia. Secũda ut prohibeatur litigium. Tertio ut tollatur inordinatio & cõfusio. ¶ Prima uia sic patet: nã homo adeo diligit seipsum ꝙ semper magis sollícitus est de bono pro prío q̃ de alio uidemus autem ꝙ sic ẽ facile possessiones cõsumere & defastare: & adeo est difficile laborare & proprio lucro substã tiam & possessiones acquirere ꝙ in ciuitate cõtingit multos egere & esse pauperes: non obstãte ꝙ ciues possunt gaudere possessioni bus propriis : & ꝙ sollicitãtur circa ea tãquã circa ꝓpria bona. Si ergo nullus haberet ali quid propriũ sed omnibus ciuibus eẽnt pos sessiones cõmunes quia ciues non sic essent solliciti ad colẽdas possessiones cõmunes si cut sunt solliciti ad proprias ut plurimũ con tingeret ciuitatẽ illã sic ordinatam uenire ad inopiã ut ciues nõ possent sibi in uita suffice re: aliquid igitur non est utile simpliciter ꝙ est utile in casu rebus si sic se habentibus uti le est ciuitati ciues habere possessiones pro prias: ne ꝓpter ignauiam circa cõmunia do mus ciuiũ patiãtur inopiã. ¶ Secũda uía ad inuestigãdũ hoc idẽ sumitur ex remotione litigii: ut plurimũ enĩ cõsurgunt lites & bel la ínter participãtes aliquid cõmuue. Vide mus aũt ipsos fratres ex eodẽ patre natos in ter quos ſm phũm. 8. ethi. est amicitia natu ralis ut plurimũ bellare ad inuicẽ eo ꝙ sit eis cõmunis hereditas quanto ergo magis esset dissentio inter ipsos ciues inter quos non est tanta amicitia si essent eis possessiones com munes. ¶ Tertia uia sumitur ex remotione inordinationis & confusionis: nã secũdum phũm. 2. polit. sic accideret tunc si ciues non haberent possessiones proprias sicut accidit cum aliqd cõmittitur pluribus ministris cũ enĩ hoc fit quilibet ministrorum retrahitur ne faciat ꝙ mandatur ſperans alium imple re ꝙ iubetur: propter quod oportet rem il lam uel non produci ad effectum uel confu se & ínordinate fieri ut ergo tollatur cõfusio & iordinatio circa expediẽtia ciuitati: ut ille est ciues gaudere possessionibus propriis ut

magis

magis ſolicite & magis ordíate & abſq; litiꝫ gio cāpi & terræ & alia fructifera excolant. ¶ Q_ūo eſt utēdū exteriorib⁹ bōis: uel reb⁹ & qs mod⁹ uiuēdi ſit licitus. Ca. vii.

HYLOSOPHVS. i. poli. oñdít p q; ex alio & alio uſu exteriorū rerū conſurgit alia & alía uita ſiue alius & alius modus uiuēdí. ſicut. n. uidēus in aíalibus & beſtiis q; non oēs utunt eiuſdē reb⁹ nec oēs habent eundem modū uiuēdi ſic in hominibus habt eē. Nā aliqua animalia uiuunt ex herbis aliqua ex poſitionib⁹ uel fruct̄ib⁹. aliqua uero ex raptu. Ideo diuerſi ſunt modi uiuendi aíaliū. nā aliqua uiuunt ut aít phūs diſperſa aliqua agregalia. i. ſociata. Aliqua uero uiuunt diſperſa. quilibet. n. ſic uiuunt ut expedit ad ſufficientiā uitæ & ut melius ſibi p̄nt cibū & nutrimētū quærere. homines ét diuerſimode utuntur exteriorib⁹ rebus & non eodé modo uiuendi uiuūt. diſtinguit autē phūs primo poli. 4. uitas ſimplices uel. 4. modos uiuendi ex quíbus conbinatis reſultant alii modi uiuendi uel alíæ uitæ. eſt. n. uita quadruplex uidelicet paſcualis uenatiua piſcatiua & furatiua. paſcualē āt uitam ducunt uíuentes ex agricultura uel ex animalibus domeſtícis. Venatiua autem uiuentes ex ſilueſtribus. piſcatiua autem ex piſcibus: ſed furatiuā uitā ducunt uiuentes ex rapina & furto. cōtígit autē hos modos uiuendi cōbinare. quia quidā uiuūt paſcualiter & uenatiue. quidā paſcualiter & piſcatiue. quídā uero uenatiue & furtiue. quidā autem ex omnibus. nā ex paſcuis & piſcib⁹ uenationibus & furtis uitā quærunt. horū autem modorū modus uiuendi furtiuus oíno illicit⁹ eſt: alii uero modi poſſunt eſſe liciti. ¶ Viuere enim ex paſcuis ut uíuere ex agris & aíalibus domeſticis cuiuſmodi ſunt oues & boues &c. talia licita ſunt. qa natura talia ꝓduxit ordinans ea ad uſum homínis. ſemper. n. nuper facta ordinantur ad perfectiora ut aqua & terra q̄ ſunt inanimata ordinātur ad nutrimentū arborū & plantarū tanq̄ imperfecta ad perfectiora: arbores uero & plantæ tanq̄ inſenſibilia ordinant̄ ad nutrimentū animaliū ſenſibiliū. omnia autē hæc tam ínanimata q̄ uegetabília ſenſibilia ordinant̄ ad nutrimentum & ſubſtentationē hominū propter quod bene díctū eſt qd̄ ſcribit̄ primo poli. q; natura dedít nobis talia: ordinauit. n. ea ad uſum & dñiū noſtrū. licitum eſt ergo ſumere nutrimentū ex agris & animalibus domeſticis q̄re uita paſcualis eſt licita. ¶ Sic etiā uenatiua & piſcatiua de ſe non ſunt illicita. qa enim homo naturaliter dñare debet nō ſolū animalibus domeſticis ſed ét beſtiis ſilueſtribus & piſcibus hēt contra talia iuſtū bellū. propter quod phūs primo polí. uult uenatiuā & piſcatiuā eē uitas lícitas. áit. n. q; hominū ad beſtias & ad alia animalía eſt iuſtum bellū per ſe enim loquē do homines iuſte poſſunt talia facere & ordinare ea in iſum ꝓpriū. ¶ Furtiua át uita p ſe loquendo eſt illicita quia hominū ad homines per ſe non eſt iuſtū bellū. Si enim homines alíq contra alios iuſte bellant hoc eſt quaſi p accidens in quantū illi aliquo modo forefaciunt uel forefecerunt in ipſos. delinquíd ergo homo offendēdo beſtias ſí autē in offēſione beſtiaꝝ eſt delíctū hoc ē quaſi p accidens. inquantū talis offenſa redūdat in offenſam hoís ut in offenſam ꝓprii poſſeſſoris. Videt̄ tamē uelle phūs q; nō ſolū hōínis ad beſtias: ſed etiā hominis ad barbaros ſit iuſtum bellum. homines. n. barbari & ſilueſtres quia ab uſu rōnis deficiunt naturaliter debent eſſe ſubiecti hominibus pollentibus ſubtilitate & prudētia. Videtur. n. uelle q; qa ſapiētes naturaliter debēt dñari inſípiētibus iuſtū hr̄e bellū contra ipſos. ſi eis nolint eē ſubiecti. ſm quē modū loquēdi cíues qui magis uígent prudentia & intellectu íuſtum hñt bellum contra ruſticos ſi recuſēt ſubíci illis ꝓpter quod contra tales recuſantes ſubici quos dignum eſt eſſe ſubiectos ſm ſententiam philoſophi ſic intellectā. Videt̄ enim licita prædatiua uita. ut quod licitū eēt

nō ſolū hos dep̄dari & accipe ſua: ſed eos et accipe in prima ex quo recuſant facere q̄ tenent. Verū qa nulli eſt iniuria facienda p ſe loquendo uita furtiua uel p̄datiua debet illicita iudicari. debet.n.qs de ꝓprio uiuere nō de uſurpatione alieni qa igit decet ipſos ciues & multo magis reges & principes uiue re uita uirtuoſa. Si uolunt ꝓprias debite gu bernare, Decet eos ſcire quod ſunt uitæ uel quot ſūt modi uiuēdi & q̄ illorū ſūt liciti & illiciti quoniā null9 p̄ōt uirtuoſe uiuer ſi poſ ſeſſionib9 uel reb9 exteriorib9 utat illicite.

¶ Q d' ciues & multo magis reges & prin. nō dēnt infinitas poſſeſſiōes appeter. ca. viii.

COMMVNITER uident delin q̄re hoies circa appetitū poſſeſſio nū & circa concupiſcentiā diuitia rū nunq̄.n.cōiter hoies faciant poſſeſſioni bus & diuitiis. nā nunq̄ p̄nt tot hre quī plu ra uelint. ¶ Aſſignat ät phūs.i.poli. dupli cē cām q̄re concupiſcentia diuitiarū eſt infi nita. Prima ſumit ex in ordinatione uolun tatis. Scda ex falſa eſtimatione finis. ¶ Pri ma uia ſic patet nā ut ip̄e ait infinita eſt diui tiarū concupiſcentia cuius cauſa eſt ſtudere hoies circa uiuere nō circa bñ uiuere. qcūq; är ꝓpter ip̄m bñ uiuere diuitias uolunt frui tiones corporales nō infinitas q̄rūt. bñ.n. uiuere eſt uiuere uirtuoſe. hoies ergo qa non curant uiuere uirtuoſe: ſed totū ſtudiū eorū eſt ut uiuant ſm corporis uoluptatē cū diui tiæ maxime uideant hoc efficere ut p eas q libet conſeq poſſit. q̄ appetit ut meli9 hoies p̄nt explere q̄ uolunt diuitiis & poſſeſſioni bus nō ſaciant. ¶ Scda uia ad inueſtigādū hoc idē ſumit ex falſa eſtimatione finis: nā ut diſtinguit phūs.i. poli. & ut ſupra in pri mo libro diffuſius diximus aliter appetit fi nis & aliter ea q̄ ſunt ad finē. Nā finis appe tit in infinitū ea uero q̄ ſūt ad finē ſm mo dū & menſurā ip̄ius finis ut ſi finis medici næ eſt ſanare nō poſſet medic9 tantā ſanita tē inducere qn ſi eēt poſſibile ualet eā maio rē efficere. Medic9 ergo ſanitatē q̄ſi appetit inducere infinitam. Sed potionē appetit da re ſm modū & menſurā ſanitatis. cōiter er go hoies qa falſā eſtimationē hnt de fine & putant ip̄m finē in diuitiis eē ponendū ap petunt eas in infinitū. ſed q̄ ad gubernatio nē dōus p̄tineat nō appetere infinitas poſ ſeſſiones duplici uia uenari poſſumus. Pria ſumit ex ſimilitudine quā hz yconomica & ars gubernatiua domus ad naturā. Scda ex ſimilitudine quā hz ad artes alias. ¶ Prima uia ſic pz. uidemus.n. naturā nō ſolicitari cir ca nutrimentū infinitū. ſed tm̄ apponit de nutrimēto q̄tū req̄rit aial nutriendū ut ſi ex albo oui natura generat auē & ex rubeo nu trit ip̄am ut apponit natura in ouo infinitū rubeū. ſed tm̄ apponit ibi de eo q̄tū ſufficit ad nutrimētū illis auis. ſic ēt ſi natura ex mē ſtruo facit aial & ex lacte nutrit ip̄m nō op ponit in uberibus infinitū lac: ſed tm̄ appo nit ibi de eo q̄tū ſufficiat ad nutrimētū aial gnati. cū ergo diuitiæ & poſſeſſiōes ordinē tur ad nutrimētū & ad ſufficiētiā uitæ ſicut rubeū i ouo ad nutrimētū auis & lac i uberi bus ad nutrimētū fœt9. ſi gubernator dom9 nō uult cōtra naturā ager: ſed uult ſuā domū reger ſm modū & ordinē naturalē nō dz in finitas diuitias & poſſeſſiōes appeter: ſed cū tot hz q̄ ſm exigētiā ſui ſtat9 bñ ſufficiāt ad gubernationē dom9 dz illis eē cōtēt9. ¶ Se cūda uia ad inueſtigādū hocidē ſumit ex ſi militudīe quā hz ars gubernatiōis dom9 ad artes alias, nā poſſeſſiōes ſūt q̄dā organa ar tis gubernatiōis dom9 ſicut incus martell9 &c. hmōi ſūt organa artis fabrilis. nulla aūt ars ut ait phūs.i. pol. hz organa infinita. ergo nec gubernatiua dz q̄rer infinitas poſſeſſiōes. ¶ Decet igit oēs ciues & multo magis re ges & pricipes eē cōtētos tātis poſſeſſionib9 & diuitiis q̄tas req̄rit exigētia ſui ſtatus: nā nō ſaciari poſſeſſionibus & diuitiis ut patet p habita uel ꝓcedit ex falſa eſtimatōe finis uel ex inordiatione uoluptatis. tāto ergo de teſtabilius ē hoc i regib9 & pricipib9 q̄ in ali is. quanto decet hre ordinationē uoluptatē & meliorem

& meliorē existiationē finis. nā sicut in prio libro dicebaſ. detestabilꝰ est in rege nō hre uerā extiationē de fine q̄ i populo eo ꝙ populꝰ a rege dirigiſ. sicut detestabiliꝰ est in sagittāte nō cognoscer signū quā in sagitta eo ꝙ sagitta a sagittante dirigatur.

¶ Quot sūt species cōmutationū & quæ fuit necessitas inuenire denarios. Ca. ix.

I considerenſ dicta phi in pri. poli. oēs cōmutatiōes quasi ad tria genera reducūſ. Quarū una est cōmutatio rerū ad res. ut fruméti ad uinum uel ad ordeū uel ad alia suplētia idigētiā corporalē. Alia est cōmutati o rex ad nūmisma ta. Tertia est nūmismatū ad nūmismata ut cum denarii argentei cōmutantur in aureos uel ecōuerso. uel nūmismata regionis unius cōmutanſ in nūmismata regionis alterius.

¶ Vt ergo sciamus qūo hmōi cōmutatōes oportuit introduci sciēdū ꝙ si nō esset nisi cōitas domus quæ est cōitas prima nulla cō mutatio esset necessaria. nā in domo dñaſ paterfamilias cuius est prouidere omnibus existentibus in domo. quare ois cōmutatio facta ad subiectionē domus fit a patrefamilias: uel per se uel per ꝓcuratores intermedios: nā ipius patrisfamilias est totā indigentiā subleuare domesticā. sed cū eiusdē ad se ipm non sit nec emptio nec uenditio nec cō mutatio. bene dictum est ꝙ dicit prīo poli. quia in pria cōitate quæ est dōus manifestū est nullū esse opus ipius cōmutationis. igit ꝓpter cōitates alias est cōmutatio introducta. Sunt at aliæ cōitates a cōitate domus ut cōitas uici uel ciuitatis uel totius regni & ꝓuinciæ. uel ēt diuersorum regnorū aut diuersarū prouinciarū. Aliquādo. n. indigētia ad uitā nō inueniunſ in toto regno uno ꝓpter qd̄ oportet discurrer aliquos p diuersas mūdi partes & p diuersa regna & regiōes q̄rendo aromata & alia q̄ reqrunſ ad uitā ꝓpter an. diuersū aspectū siderū & planetarū aliq̄bus abūdāt partes calidæ q̄bus nō abundāt frigidæ & econuerso. ꝓpter ꝙ nō solū oportet conuenire & cōmunicare & cōuersari ad iuicem homines unius uici uel unius ciuitatis aut unius ꝓuinciæ. sed etiam diuersarum prouinciarum & regnorū. ꝓpter has ergo cōmunitates introductæ sūt illæ tres species cōmutationū. Nā & si ad comunitatē uici uel ciuitatis aliquomodo sufficeret cōmutatio rerū ad res tamen ad communicatiōem quod habeſ in toto regno oportuit itroduci cōmutationē rex ad denarios & e conuerso. Rursus si in communicatione totius regni sufficeret cōmutatio rex ad denarios & econuerso in cōmunicatione tamē quæ est diuersorum regnorū & prouinciarum oportuit introduci nō solum commutationē rerum ad res uel rex ad denarios: sed etiā denariorum ad denarios & econuerso. Antiquitus. n. homines ut satis innuit phūs primo poli. in simplicitate uiuentes quasi solū commutabāt res ad res ut si unus abūdabat in uino & aliꝰ in frumēto commutabāt uinū ad frumentum & per huiusmodi comtnutationē subueniebant sibi ad sufficientiā uitæ. qui modus ut ipe ait adhuc reseruaſ apud multas barbaras nationes quæ non habentes denarioꝝ usum solū res ipas commutant. hic autem modus forte in uno uico uel in una uilla obseruari pñt sed in toto uno regno uel in tota una ꝓuincia si prouincia illa esset magnæ latitudinis commode obseruari non potest. nā uinum frumentū & talia. quibus indigemus ad uitam cū sint magni ponderis cōmode ad partes longinquas portari non possunt. oportuit ergo inuenire aliquid qd̄ eēt portabile. & quod esset pulchrū & utile ꝓ quo inueniri possent uictualia. hmōi āt maxie est argētū & aurū q̄ inter cætera metalla sūt pulcriora & sunt utilia & honorabilia ex eis. n. pñt fieri uasa quæ sunt hominibus utilia quibus factis uideſ utēs illis eē in honore & gloria Primitus ergo iuentæ fuerūt cōmutationes ad metalla solum ꝫm pondera ut uolentes hre tantū uini oportebat dare tantū ponderis argenti uel auri uel etiā alterius metalli.

at placebat tunc tēporis populis uel regibus instituere; sed qa difficilis erat in oi emptio ne uel uenditione semp ponderare metalla ut emētes & uēdentes absoluerent ab hmōi pondere in ipis metallis sculptū fuit signū aliqd ut imago principis uel aliqd aliud signū publicū per cuius inspectionē sciret q̄ti pōderis & quāti ualoris esset metallū illud. Hoc ergo mō iuentus fuit dēarius & nūmismata q est quasi quidā fide iussor nr̄ p quo statim scdm ipius ualorē recipere possum⁹ supplentia indigētiā uitæ. In toto ergo uno regno ne nimis grauarent hoies cōmorantes in ipo cum ex una parte regni oportebat eos accedere ad aliā portando secum uictualia honerosa inuentus fuit denari⁹ q est de facili portatilis. p cuius cōmutationē uictualia inueniunt. quare cōmutatio rerū ad denarios & ecōuerso forte sufficeret in uno regno uel in una ꝓuincia. sed qa in diuersis regnis diuersi dñant. nec eisdē dēariis utunt cōmorātes in diuersis ꝓuinciis ꝓpter commutationē rerum ad res. & rerum ad nūmismata oportuit inuenire cōmutationē mūmismatū ad nūmismata. patet ergo qd sunt cōmutationes; & qūo sūt iuētæ & q̄ fuit necessitas inuenire dēarios. Decet ergo prudē tē patrēfamilias & doctū gubernatorē cognoscere qūo ortæ sunt tales cōmutatiōes & ad quid deseruiunt ut hoc cognoscendo melius sciat suæ domui prouidere.

¶ Quod sunt species pecuniatiuæ & quæ illarū est laudabilis & q̄ uitupabilis. Ca.x.

c ONVENIENTER post tractatū de possessiōibus. tractat de nūmismatibus. nā hr̄e possessiōes & abundare uino & frumēto est abundare in diuitiis naturalib⁹. S3 abūdare in dēariis & nūmismatibus ut patet p phūm prīo poli. est abundare in diuitiis artificialibus. Si ergo ars naturā præsupōit & ubi desinit opatio naturæ. ibi incipit opatio artis. congrue post tractatū de possessionibus ex qbus oriuntur diuitiæ naturales annectitur tractatus

de nūmismatibus. ¶ Postq̄ dixius quæ fuit necessitas iuenire nūmismata & pecuniā restat dicere quot sunt species speculatiuæ. Distinguit ār phūs in poli. quattuor species pecuniatiuæ uidelicet naturalē campsoria; obolostaticā & canchos siue usuram his. nā quattuor modis possideri cōsueuit multitudo pecuniæ. ¶ Pria ergo species ipius pecuniatiuæ dicit esse quasi naturalis quæ fit ex eo qꝺ res naturales cōmutant in pecuniam; Si quis ergo abundans in uino & frumento quæ naturaliter producuntur ex eis pecuniā susciperet talis pecuniatiua quasi naturalis diceret. quia a rebus naturalibus inciperet. ¶ Secunda species pecuniatiuæ dicitur esse campsoria hoc est scdm philosophum prio poli. forte primitus casu & simpliciter iuēta fuit. sed deinde per experientiam iam est artificialis effecta. quodlibet. n. nūmismata p se loquendo plus ualet in ꝓpria ratione. accidit ergo forte aliquos hr̄e aliqua nūmismata quæ non multū appreciabantur in regione sua eo qꝺ non esset ꝓpria regioni illi. Illis ergo casu euntibus ad regiones illas quibus illa nūmismata erant propria & portantib⁹ nūmismata illa accidit eos plus recipere ꝓ nūmismatibus illis q̄ in partibus propriis. propter quod casu campsoria usi sunt. Sed ex hoc casu ars sūpsit originē. ut postea homines artificialiter considerarent q̄ nūmismata in quibus partibus expendunt ut postea campsoria artificialiter effecta eēt causa lucrādi pecuniam. hæc enim pecuniatiua naturalis dici non debet quia nec a rebus naturalibus incipit; nec ad naturalia terminatur. Sed in ea fm phūm prīo poli. dēarius est elementum & terminus. i. principiū & finis. Incipit enim hæc ars a denario quē dat & terminat ad denarium quem recipit quare ibi denarius finis & principiū dici debet. ¶ Tertia species pecuniatiuæ est obolostatica uel pōderis excessiua. q̄ forte sic iuēta fuit. Nā sicut massa metalli in dēarios diuidit & imprimit ibi signū publicū sic aliquādo aliqua

aliqua neceſſitate interueniente ut ꝓpter ua ſa fienda uel ꝓpter aliquid aliud denarii re/ ſoluunt in maſſam. Accidit ergo forte ex to tidē denariis numero confici maſſam ma/ ioris pōderis ex quo caſu ars ſumpſit origi/ nem ut oēs denarii ponderarēt & qui eēnt maioris ponderis reſolueren in maſſam ut ex hoc lucrū haberi poſſet, ars ergo iſta ob oloſtatica ſiue pōderis exceſſiua ex exceſſu ponderis qui inuenitur in denariis ſumpſit originē. ¶ Q uarta ſpecies pecuniatiuæ di citur eſſe canchos q̄ in latino idem ſonat q̄ partus. Videtur .n. hæc ars parere & genera re denarios. quā nos cōmuni nomīe appel lamus uſuram. nunquā .n. aliqua creſcunt in ſe ipīs niſi per partum uel ꝓ generationē: ut ſi aliquis hēt .10. oues poſtea in capite anni habeat .20. hoc eſt qa oues illæ generauerūt & pepererūt. Si qs ergo ex .10. dēariis poſt aliqd tempus uult habere .12. quod facit pe/ cuniatiua uſuraria q̄ plane patet uult q̄ de/ narii illi pariāt & generēt. Recta ergo uſura uocata eſt quaſi denariorū partus. ¶ Harū autē .4. ſpecies ſcdm phūm in poli. ſola pri/ ma quæ eſt quaſi yconomica & naturaliter eſt laudabilis. Aliæ uero tres ſcdm ipm me rito uituperant . Nā omnis ars q̄ a denariis incipit & ad denarios terminat quaſi uidet in dēariis finē ponere. cāpſoria igit obolo ſtatica & uſura, quia quaſi totaliter in pecu/ niis exiſtunt. qa a pecunia incipiūt & ad pe cuniam terminat . uituperandæ ſunt ſcdm phūm. nimis .n. uidet eſſe denariorū cupi/ dus cuius actiones a denariis incipiunt & in denarios terminantur ; Q uicquid tamē ſit de campſoria & oboloſtatica uſura tamē eſt ſimpliciter & in omnibus deteſtāda ut in ſe quenti capitulo apparebit. Vſuras enim ne mo exercere debet campſoria autē & obo/ loſtatica & ſi mercatoribus uel aliqbus aliis permittunt . regibus tñ & principibus quos cet eē quaſi ſemideos exercere nō congruit niſi primā ſpeciē pecuniatiuæ quæ eſt yco/ nomica & q̄ſi naturalis. Decet .n. ipos abū/ dare in poſſeſſionibus & in reddítibus ex quorum fructu pro defenſiōe regni & aliis neceſſariis poſſint abundare pecunia.

¶ Q d'uſura ē ſimpliciter deteſtabilis: & q̄ eā decet reges & prícipes ꝓhibere. Ca .xi.

VARTA ſpecies pecūiatiuæ quā q̄ phūs appellat cakos ſicut duplici nōine nōinat ſic duplici uia inue/ ſtigare poſſumus eā deteſtabilē eē. ¶ Voca tur .n. prio denariorū partus ex quo nōine arguit phūs prio poli. eam contra naturam eſſe. nā parere & generare & multiplicari in ſe ipīs eſt ꝓprtū naturalibus & eſt contra na turam artificialem. Scrinia .n. & arche quia ſunt artíficialia quātūcunq̄ ſimul exiſtant, nunquā ſe ipas multiplícant. Animalia uero quia ſunt res naturales ſimul manētia gene rant & pariunt & ſe ipa augent . Volēs igit denarios ipos in ſe ipīs multiplícari in q̄ .10. poſt lapſum temporis fiāt .20. uult q̄ artifi/ cialia ſeipa multiplicēt . & qa hoc eſt cōtra naturam artificialiū, cum denarius ſit quid artificiale . bñ dictum eſt quod dicit primo poli. uſurā eſſe quid deteſtabile & contra na turam. ¶ Secūdo hmōi pecuniatiuam poſ ſumus oſtendere deteſtabilem eē ex alio no mine quo nominatur, ut quia dicitur uſura, quod quaſi idem eſt q̄ rapina uſus. In uſura enim uſus rapitur & uſurpatur. uel idem uē/ ditur bis. uel uendit ibi uſus qui nō eſt ſuus. ¶ Ad cuius euidentiā ſciendum q̄ licet ali/ ud ſit res: aliud uſus rei: ut aliud eſt domus & aliud inhabitare ipam : in aliquibus tamen nunquā conceſſio uſus ſeparari poteſt a con ceſſione ſubſtantiæ. in quibuſ cūq̄ igitur po teſt concedi uſus re abſq̄ eo q̄ cōcedatur ei us ſubſtantia poteſt inde accipi penſio dato q̄ res illa in nullo deterioraretur . Sed ſi nō pōt concedi uſus abſq̄ conceſſione ſubſtan tiæ quantū ad talem uſum nō eſt penſio ali/ qua accipienda, quia ſi accipiatur erit ibi uſu ra id eſt rapina uſus . Cum ergo uſus ipſius domus ſit domū inhabitare nō domū alie/ nare, poſſeſſor domorum poteſt concedere

usum dōus ut inhabitationē absq; eo q̄ cō cedat substātiā eius & quia cuius est substā tia eius est usus q̄diu substātia est ip̄ius usus pertinet ad ip̄m. Vendens ergo q̄ suum est & q̄ pertinet ad ipsum licite potest & nulli ibi iniuriat, nihil ergo rapit & nihil usurpat si retinens sibi dominū domus uendit inha bitationē & usum eius. In denariis autē nō sic. Nā usus propriꝰ denariorū est expende re & alienare denarios. nunq̄ potest cōcedi usus proprius denarii nisi cōcedat eius sub stantia cum ad talē usum oporteat ip̄a; sub stantiā aliēare. q̄a ergo accidēs a substantia dependet & usus ex ip̄a re sumit originē bñ dictū est q̄ cuius est substantia eius est usus. Volēs ergo accipere pensionē de usu dena riorū dicit cōmittere usuram. uel dicit usur pare & rapere ip̄m usum: quia concedendo usū denarii cōcedit substantiā eius: cōceden do uero snbstātiā nō ulterius spectat ad ip̄m usus eius. q̄re si de usu pensionē accipiat uē dit q̄ nō est suum: uel accipit pēsionē de eo q̄ non spectat ad ip̄m cum non ulterius spe ctet ad eū usus denarii ex quo eius substātiā iā concessit: ¶ Aduertendum tamē q̄ut ait phūs prīo poli. quasi cuiuslibet rei ē duplex usus unus ꝓprius & alius nō proprius. Vsus proprius denarii est ip̄m cōmutare uel expē dere & alienare. Vsus uero nō ꝓprius ē ap parere. Multi. n. ostendunt denarios suos nō ad expendendū: sed ad apparendū & ut uideant diuites: sic etiam usus proprius do mus est inhabitare. Vsus nō ꝓprius ē ip̄am uendere uel cōmutare multi enī domos fa bricant nō ad inhabitandum: sed ad uendē dū. de oī autem usu siue sit proprius siue nō ꝓprius pōt accipi pensio si usus ille concedi posset absq; concessione substantiæ. ꝓpter q̄ plane patet ecōtrario eē de denariis & de aliis rebus. nā de usu proprio denariorū nō pōt accipi pensio absq; usura. quia talis usus cōcedi nō potest absq; cōcessione substātiæ. Sed de usu nō ꝓprio potest ut siquis uellet nūmismata nō ad expēdēdū: sed ad apparē dū. q̄ forte multotiens mercatores faciunt. qui ut appareant diuites & ut alii citius apud eos deponant pecuniā habent corā se multi tudinē pecuniæ. cum ergo quis possit conce dere dēarios ad talem usum uidelicet ad ap parendū absq; eo q̄ concedat substātiā eoꝝ si hoc modo de denariis pensionē accipiat, forte aliter peccaret. usurā tamē non cōmit teret. In rebus autem aliis ut plurimū cōtin gīt econtrario ut in usu ꝓprio non cōmittit usura. nā quia inhabitatio quæ proprīꝰ usus domus concedi potest absq; cōcessione sub stantiæ eius. Si de hoc pēsio accipiat nulla usura cōmittit. Sed si quis domū uenderet uel cōmutaret qđ nō est proprius usus eius dato q̄ non statim pecuniā acciperet. Si pro pter usum domus uellet ulteriorem pecuniā accipere usurā cōmitteret. quia iam usus nō spectaret ad ip̄m. postq̄ per uenditionē con cessisset eius substantiam. omnino ergo usu ra quia ibi uendit usus qui non spectat ad creditorem cōntra naturā est. Decet ergo re ges & principes si uolunt naturaliter domia ri prohibere usuras ne fiant eo q̄ iuri natu rali contradicant.

¶ Quod diuersi modi sunt lucrandi pecu niam: & q̄aliqui illorum modorum sunt re gibus & principibus congruentes. Ca. xii.

c IRGA finē primi poli. distinguit phūs diuersus modus qbꝰ nūmi smata acq̄rūt. ¶ Cōtingit. n. hoc fieri q̄si q̄nq; uiis. quarū una dicit possesso ria. Scda mercatiua. Tertia mercēnaria uel conducta. Quarta expimentalis. Quinta artifica. ¶ Via autē possessoria acquirit pe cunia q̄n quis possessionibus abundans ex fructibus earum pecuniam acquirit. decet .n. scdm phūm yconomicum & dispensa torem domus esse expertum circa possessio nes sciēdo q̄ sunt magis fructiferæ & ex qbꝰ pōt melius subueniri indigentiæ corporali domesticæ siue gubernationi domus. hoc ât fieri contīgit si sciat quæ in quibꝰ partibus abundant ut quis illis aialibus abundet quæ in partibus

in partibus illis in qbus existit melius cõseruant. Hæc aũt qũo sciri possunt & qualiter circa possessiões qs se habere debeat ut qualiter aues & aĩalia quadrupedia conseruentur & quæ terra magis ualeat ꝑ agricultura quæ magis ad uinearũ plantationẽ & qualis cura circa arbores sit gerẽda disposuimus silentio pertransire eo ꝙ alii de talibus sufficiẽter tradidisse uident. Palladius enim multa huiusmodi enarrauit. ¶ Secũda uia utilis ad pecuniã acquirẽdã dicitur esse mercatiua cum quis per mare aut per terrã defert mercationes aliquas uel assistit deferẽtibus mercationes ipsas. Diuiditur aũt ſm phũm mercatoria in tres partes in nauclauriã quæ fit ꝑ mare: & ponderis portatiuã quæ fit per terram & assistricẽ. ¶ Tertia uia acquirẽdi pecuniã dicitur esse mercennaria uel conducta: ut cũ quis spe mercedis uel precio conductus aliqua operatur. ¶ Quarta uia dicitur experimẽtalis experimentũ enĩ particulariũ est cũ ergo quis nouit particularia facta aliquorũ quibus pecuniã sunt lucrati dicit scire lucratiuã experimẽtalem. Recitat enĩ phũs duo particularia gesta quibus fuit pecunia acquisita. Primũ est ꝙ fecit tales milesius unꝰ de septem sapiẽtibus qui primo philosophari cœperũt & ad quid ualeret philosophia sua ipse enĩ cũ esset pauper: & inproparetur sibi a multis cũ philosopharet & ad quid ualeret philosophia sua cũ semper in egestate uiueret: ipse non denariorũ cupidus sed ut ostẽderet ꝙ facile esset philosophis ditari si circa talia curã gererẽt uidit per astronomiam futurã esse magnã copiã oliuarũ ab omnibus incolis regionis illius emit tãtũ oleũ ꝙ recollecturi erãt in anno futuro. Mutuata ergo pecunia & data arra bona pro futuro oleo: tũ qa nullus poterat uẽdere oleũ: nisi ipse tũ qa etiã erat magna copia olei lucratus pecuniam multã & ostẽdit ꝙ facile erat phũs ditari. Secũdũ particulare gestũ quod recitat idẽ phũs est de quodam sciculo: qui emit totũ ferrũ nũdinarũ: & quia ipse solus uendebat lucrabatur pecuniã ut uolebat inter cætera enĩ augẽtia diuitias ſm phũm est facere monopoliã, i. facere uẽditionẽ unius nã quia unus solus uẽdit taxat ꝑciũ pro suæ uoluptatis arbitrio: uolentẽ ergo pecuniã acquirere oportet & similia particularia gesta per quæ aliqui pecuniã sunt lucrati habere ĩ memoria: ut si occurreret oportunitas per similia gesta dũ tamẽ illa sint licita pecuniã lucraretur. ¶ Quinta uia dicit esse artificat quãdo quis per artẽ suã aliqua exerceret propter quæ pecuniã lucrat: nã licet finis artis militaris sit uictoria: medicinalis sit sanitas singulæ tñ artes quasi ad pecuniã ordinãtur cũ ex opere uel ex arte facto pecuniã intendũt. Medici enĩ fabri domificatores & etiã ipsi milites cũ stipẽdiarii fiant pecuniã intẽdũt. Decet ergo quẽlibet ſm uitã politicam uolentẽ ꝑuidere indigẽtiæ domesticæ hẽre curã de acquisitiõe pecuniæ ſm ꝙ exigit suꝰ status. Apud reges aũt & prícipes inter uias tactas solæ duæ uiæ uidẽtur esse utiles uidelicet possessoria & experimentalis. Decet enĩ eos uel ꝑ se uel ꝑ alios esse expertos sciendo particulares cõditiones regni & gesta particularia ꝑdecessorũ suorũ ſm quæ licite pecuniã acquirebãt. ¶ Debẽt enĩ cõseruare laudabiles cõsuetudines regni ſm quas capiãt licitos redditus non usurpãdo aliorũ bona: cõsideratio ergo gestorũ particulariũ & cõsuetudinũ approbatarũ & uia experimentalis. Vtílis est regibus & príncipibꝰ in acquisitione pecuniæ: Sic enĩ utilis est uia possessionalis: nõ solũ in possessionibus ímobilíbus: cuiusmodi sunt agri & uineæ & cætera hmõi sed etiã in possessionibus mobilibus. Decet ipsos pollere multitudine bestiarũ & etiã auiũ per quæ satisfaciãt indigẽtiæ uitæ. Dicimus enĩ Federicũ imperatorẽ qui tãtæ sapiẽtiæ sæcularis ꝑdicabat habuisse massarias multas. Nõ obstãte enĩ ꝙ terræ fertilissimæ dominabatur ubí uictualia modicí ꝑcii existebãt nihilominus quasi tamen semper ex propriis alimẽta carniũ nolebat assumere

& hoc tã in beſtiis q̃ etiã in uolucrib⁹. Hoc enĩ decet reges & principes ut aliis exiſtenti bus in regno exẽpla p̃beant & ut nõ uidean tur uiuere quaſi aduenæ & peregrini qui enĩ ſingula alimẽta pecunia emit magis uiuit ut aduena q̃ ut ciuis. Quare decet reges & prĩ cipes habere hoíes induſtres tam ſup cultura agrorũ & uinearũ q̃ etiã ſup armentís bo uũ & ſup multitudiné ouiũ & aliorũ aíalium de ſeruiẽtiũ ad indigẽtiã uitæ: nõ ſolũ quadru pediũ ſed etiã uolucrũ: ſicut alicubi conſuetu do eſt hr̃e multitudinẽ columbarũ uel aliar̃ auiũ ex q̃bus domeſtica alimẽta ſumũt. Sic ut phũs in polit. ait inſiſtẽdũ ẽ circa apũ cul turã: ſi partes illæ aptæ eẽnt ad talẽ cultũ ex apibus enĩ in partibus cõueniẽtibus collígit multus fructus cũ paruis expẽſis. Vt ergo ſít ad unũ dicere ſemp uita ciuilis apud uolẽtes ciuiliter uiuere uel politice. Melior ẽ uita pe regrina & hẽre alimẽta ex propriis: laudabi lius eſt q̃ ſingula pecunia emere.

¶ Q d̃ aliqui ſunt naturaliter ſerui & q̃ ex pedit aliq̃bus aliis eſſe ſubiectos. Capi. xiii.

ICEBATVR ſupra in hac tertia parte huius ſecũdi libri: de q̃ttuor eſſe dicẽdũ uidelicet de ædificiis: poſſeſſionib⁹: nũmiſmatibus & miniſtris ſi ue ſeruis. Expeditis ergo tribus reſtat exequi de quarto ut de ſeruis. ¶ Oſtẽdem⁹ aũt pri mo ſeruitutẽ aliquã naturalẽ eẽ & q̃ natura liter expedit aliq̃bus aliis eẽ ſubiectos q̃ pto bat phũs prio politi. quadruplici uia ſumpta ex quadruplici ſimilitudine. Prima uia ſumi tur ex ſimilitudine reperta in rebus inaíatis. Secũda ex partib⁹ eiuſdẽ aíalis. Tertia ex di uerſis ſpẽbus aíalíum. Quarta ex díuerſitate ſexuũ i ſpecie hũana. ¶ Prima uia ſic patet. Ná nũq̃ aliqua multa ſm debitũ ordinẽ effi ciũt aliq̃d unũ: niſi ſit ibi aliq̃d p̃dominans reſpectu aliorũ: ut ſi plures uoces efficiũt alí quã armoniã: oportet ibi dare aliquã uocẽ p̃dominãtẽ ſm quã tota armõia diiudicat. Sic etiã ſi plura elemẽta cõcurrũt ad cõſtitu tionẽ eiuſdẽ corporis mixti: oportet aliq̃d elemẽtũ p̃dominãs ſm qd̃ illi mixto cõpe tat debitus motus aut debítus ſitus. Inde eſt ergo q̃ i oíbus mixtis dominat̃ terra: quia oía talia ſunt grauia & naturaliter deorſum tẽdũt: quare ſi ſic eſt in rebus inaíatis q̃ nũq̃ aliqua plura cõſtituũt naturaliter aliq̃d unũ niſi ibi naturaliter aliud ſit p̃dominãs: cũ ſo cietas hoíum ſit naturalis: qa hõ eſt naturali ter aíal ſociale: ut ſupius diffuſius p̃babat̃ nũ q̃ ex plurib⁹ hoíbus fieret naturaliter una ſocie tas uel una policia niſi naturale eẽt aliquos pricipari & aliquos ſeruire. Sũt ergo aliqui naturaliter dñi & aliq̃ naturaliter ſui. ¶ Se cũda uia ad íueſtigãdũ hoc idẽ ſumit̃ ex his q̃ uidemus in partibus eiuſdẽ aíalis: quodli bet enĩ aíal tãq̃ in partes naturales diuiditur in corpus & aíam: ubi aía eſt quaſi dñans & corpus ẽ quaſi obſequẽs & obediẽs. Corp⁹ enĩ nõ poſſet ſeip̃m dirigere ad opatiões de bitas: ſed dirigit̃ ad hmõi opa p uirtutẽ aíæ cũ ergo multi hoíum cõparẽtur ad alios q̃ſi corpus ad aíam ſeq̃tur eos eẽ naturaliter ſer uos. Sũt enĩ aliq̃ carẽtes prudẽtia & intelle ctu nõ ualẽtes ſe dirigere ad opatíones debi tas. Expedit ergo eis ut dirigãt̃ ab aliis & ut aliis ſint ſubiecti: ſicut ergo in hoíe uirtuoſo & bñ diſpoſito aía dominat̃ & corpus obe dit ſic in policia bñ ordinata ſapiẽtes debẽt dñari & inſipiẽtes obedire: qa hi cõparãtur ad alios quaſi corpus ad aíam & quaſi orga nũ ad artificẽ: cõtingit tñ aliq̃ñ magis dñari ignorãtes q̃ ſapiẽtes. Sed hoc accidit ex per uerſitate policiæ: nã ſicut in hoíe peſtilẽte & hñte aíam puerſam corp⁹ & ſenſualitas ma gis q̃ aía uel rõ: ſic in policiis peſtilẽtibus & corruptis magis dñantur ignorãtes q̃ ſapien tes. ¶ Tertia uia ſumit̃ ex diuerſis ſpecieb⁹ aíaliũ: ut ex hoíe reſpectu alioꝝ aíaliũ: hõ. n. ut ſupra dicebat̃ naturaliter dñatur beſtiis. Videmus enĩ multas beſtias domeſticas ut canes & equos in multis conſequi ſalutẽ pp prudẽriã hoíum quã ex p̃pria induſtria cõ ſequi nõ poſſent. Expedit ergo eís & natura le eſt eís ſubici hoí: eo q̃ p hoíum prudentiã dirigantur

dirigũtur & ſaluãtur. Q uare cũ inſipiẽtes cõparẽtur ad induſtres ſicut beſtiæ ad hoies eo q̃ carẽtes prudẽtia neſciãt ſeipſos dirige re: ſicut naturale ẽ beſtias ſeruire hoibus: ſic naturale ẽ ignorãtes ſubici prudẽtib9: expe dit.n. eis ſic eẽ ſubiectos ut p eoꝝ induſtriã di rigãt & ſaluentur. ¶ Q uarta uia ſumit ex diuerſitate ſexuũ uel ex cõpaſſiõe uirorũ ad fœias. ¶ Videmus enĩ uirũ eo q̃ ſit rõne p̃ ſtãtior naturaliter dñari fœiæ de qua dicit prio polit. q̃ hẽt cõſiliũ inualidũ: cũ ergo ui deam9 aliquos hoies reſpectu alioꝝ plus de ficere a rõnis uſu q̃ fœiæ a uiris: ſequit eos naturaliter eẽ ſubiectos: quare ſeruitus eſt ali quo mõ qd naturale: & naturaliter expedit ſocietati humanæ aliquos ſeruire & aliquos principari: ut in principio capituli dicebat. ¶ Q uod præter ſeruitutem naturalẽ quæ eſt quaſi ſeruitus ſimpliciter eſt dare ſeruitu tem legalem & poſitiuam. Capitulum. xiiii.

ICVT præter ius naturale p̃ cõe bonũ oportuit dare leges aliquas poſitiuas ſm quas regentur regna & ciuitates. Sic uiſum fuit cõditoribus legũ q̃ p̃ter ſeruitutẽ naturalẽ ſm quã ignorãtes debẽt ſeruire ſapiẽtibus eẽt dare ſeruitutẽ le galẽ & quaſi poſitiuã: ſm quã debiles & ui cti ſeruirẽt uictoribus & potẽtib9. ¶ Eſt. n: iuſtũ legale ut recitat phũs. i. poli. ſupatos in bello ſeruire ſupantib9. ¶ Videt aũt hmõi iuſtũ qd ſm phũm ẽ ſm qd & poſitiuũ tri plicẽ cõgruitatẽ hẽre. Q uarũ pria ſumit ex conditorib9 legũ. Secũda ex defenſione pa triæ. Tertia ex ſalute debellatorũ. ¶ Prima cõgruitas ſic patet: oportet enĩ dñans ut di citur in politi. hẽre aliquẽ exceſſum reſpectu ſerui. Huiuſmodi aũt exceſſus dupliciter eẽ põt: uel ſm aiam uel ſm corpus. Nã hõ quili bet naturaliter ex his duabus partibus eſt cõ poſitus. Exceſſus aũt ſm bona aiæ ẽ quaſi ex ceſſus ſimpliciter eo q̃ illa bona ſimpliciter dici p̃nt. Exceſſus uero ſm bõa corporis reſ pectu illius ẽ quaſi ſecũdũ qd eo q̃ hmõi bo na non ſunt tãta ſicut bona aiæ: & deficiãt

a bonis illis pp qd̃ bene dictũ ẽ: qd̃ dicit. i. poli. q̃ ſi dñs aliquos digne dñari: qa exce dũt in bonis corporis: ut qa ſunt pulchri & fortes multo iuſtius ẽ hic diffiniri i aĩa ut di camus aliquos dñari: qa excedunt in bonis aĩæ. Nã aĩa ẽ p̃ſtãtior corpore: ſapĩa ergo & bonitas: q̃ ſunt bõa aĩæ reddũt dominiũ na turale & ſimpliciter: ẽ enĩ dignũ naturaliter & ſimpliciter ſapiẽtes & bonos dñari igno rãtibus & puerſis. Sed ciuilis potẽtia & for titudo corporis: q̃ ſunt bõa corporalia & ex teriora nõ faciũt dominiũ ſimpliciter natu rale: ſed magis faciũt ip̃m legale & poſitiuũ q̃ enĩ ſupans in bonis corporis ut in fortitu dine uel in ciuili potẽtia dominet his quos debellauit non ẽ iuſtũ naturale: ſed ſecũdũ ꝓmulgationẽ legis. ¶ Videt tñ hmõi iuſtũ aliquo mõ eẽ congruũ. Si cõſiderent legũ conditores. Nã cũ legum latores ſunt hoies qbus magis ſunt nota bona corporis & ex teriora q̃ aĩæ & interiora: ut lex daret iudiciũ de aliquo certo: uiſum fuit legũ latoribus ut ſuperãtes in bello congrue dominarẽt aliis ſupatis eo q̃ talis exceſſus notior ſit q̃ alius: Vñ & phũs ait. Iuſtius eẽ diffiniri dominiũ ſecũdũ bona aiæ q̃ ſecundũ bona corporis: Sed ut ait nõ ſimiliter etiã facile uidere pul critudinẽ aie & corpis: ¶ Scda cõgruitas ſu mit ex defẽſiõe patrie: nã ut hoies fortiter bellarẽt ꝓ defẽſione ꝓpriæ ciuitatis & regni i fauorẽ coĩs boni & defẽſionis patriæ tidul tũ ẽ: ut ſupantes in bello dñentur ſupatis ꝓp ter q̃ decet uirtuoſos & ſapiẽtes & bonos nõ reſiſtere ordinationi legali. qa cõe bonũ bono priuato ẽ p̃ponẽdũ. ¶ Tertia cõgrui tas ſumitur ex ſalute debellatoꝝ: nã pp hãc legẽ multotiẽs ſupati i bello ſaluãtur: hoies enĩ alios debellãtes ꝓniores eſſẽt ad homici diũ. Si ſcirẽt ſe ex eis nullã utilitatẽ conſecu turos ſed cũ cogitãt eos acqrer i ſeruos reſer uãt ipſos ꝓpter utilitatẽ quã ĩde cõſeq ſperãt ¶ V nde ſeru9 ſcdm unã ethimologiã dicit a ſeruãdo. qa tales a uictorib9 reſeruãtur i bel lo & non occiduntur ut poſſint ipſos poſſi

dere quasi seruos & ancillantes.

¶ Q d̄pter seruitutē & ministrationē naturalē & legalē est dare ministratinē adductam & dilectiuam. Capitulum.xv.

POSSVMVS. dicere q̄tuor esse māeries ministroꝝ. Nā aliq sūt tales naturaliter aliq uero ex lege: aliq ex cōducto. aliq quidem ex uirtute & dilectióe. ois ergo minister uł ē barbar⁹ uel ipotēs, uel mercenari⁹ uel uirtuosus & dilectiu⁹. Barbari enī dicūt illi q sūt q̄si siluestres. & nesciūt seipsos dirigere ꝓpter q̄ tales cōtingit esse naturaliter seruos ut ē phabita māifestū. deficiūt enī i bonis animæ. fm quoꝝ excessū contigit aliquos naturaliter dñari. Impotētes uero cōtingit esse ministros ex lege ut si qui in potētia deficientes & nō ualētes debellátibus resistere ex promulgatiōe legis debent eis seruire & ministrare. mercēarios uero contigit esse ministros ex códucto. ille enim mercenarius dicit qui pricipaliter mercedē intendēs obsequitur ei a quo mercedē expectat. Sed boni & uirtuosi sūt ministri ex uirtute & dilectiōe. licet enī dign⁹ sit oparius mercede sua & non sit congruū aliquē ꝓpriis stipendiis militare pricipaliter tñ i ministerio debet quis intendere bonum. Si autem intendat ibi mercede aliquā tēporalem hoc debet esse ex consequēti. Oportuit autē dare ministrationē conductā & dilectiuē p̄ter ministrationē naturalē & secūdū legē nā qa ēi nobis corruptū appetitus. non semper reseruam⁹ ordinē naturalē. ut plurimū prinsūt peruersi. nam ignorantes & priuati bōis anime nō acquiescūt ministrare & seruir pol lentibus prudentia & intellectu. Rursus qa contigit aliqñ plures etiā ex nobili gñe toto ortos tpe uite su e nō agere aliqd iustū bellū ut exeo possent acquirere aliquos ancillātes & seruos. ne ergo tales omnib⁹ priuent ministris ad supplendū indigentiā domesticā oportuit eē aliquos ministros cōductos seruiētes situitu mercedis. & aliquos dilectiuos uirtuosos ministrātes ex amore bōi. ad hos aūt ministros quos uirtus & amor bōi inclinat ad seruiēdū. decet principātes se habere quasi ad filios & decet eos regere nō regimie seruili: sz magis quasi paternali & regali possumus aūt duplici uia ostendere tales ministros si quos esse contingat. magis honorādos & præmiādos q̄ ceteros. Pria uia sumit ex dignitate ip̄oꝝ ministrātiū. Scda ex unitate & ꝓpinqtate quā habent ad principantem

¶ Prima uia sic patet nā digniorib⁹ sēp sūt āpliora beneficia tribuēda. Cū ergo uirtuosus seruiens ex amor honesti & ex dilectiōe boni dignior sit mercenario qui pricipaliter seruit ex cōducto & ex mercede. & dignior sit seruiēte nō amore honesti sed qa est supat⁹ i bello & omnino sit melior barbaro qui ministrat eo q̄ nesciat seipsū dirigēr & deficiat a rationis usu. ex ipsa dignitate ministrātium patet hmōi ministros a pricipāte esse magis honorandos & p̄miādos. ¶ Secūda uia ad ostēdēdū hoc idem sumit ex unitate & ꝓpinqtate quā hñt hmōi ministri ad pricipātē. Dignū est enī ut partes propinquiores fonti plus profūdantur aqua quare si ois amor q̄ndā uirtutē unitiuā & cōiūctiuā hre dicit ut uult. dioni. iiii. de diuinis no. ministrātes pricipi nō ex mercede pricipaliter sed ex amore magis fm uolūtatē coniūcti sūt ei quā aliiq̄re dignū ē ipsos plus de ifluētia recipere aut p̄ honorati & p̄miati a pricipāte.

¶ Q dī domib⁹ regū & principū sūt ipsis ministris officia cōmittenda. Cap'm.xvi.

VMi domib⁹ regū & pricipū ministris officia dispēsātur ut aliqui præsint mensis aliqui multitudini equoꝝ aliqui uero aliis rebus prout requirit modus domesticus. Q uātū ad præsēs spectat tria sūt attendēda. uidelicet ordo ministrandi. facilitas exequendi & cōditio ministrantiū. ¶ Primo enī attēdēda sunt officia domestica sic esse cōmittēda ministris ut reseruetur ibi debitus ordo ministrandi quod maxime fieri contingit si nūquā officiū aliquod cōmittat ministris nisi ibi plures sint subaliquo

ſub aliquo mo cuius q̄ſi architectoris ſit pri
cipaliter íntẽdere circa officiũ cõmiſſum ra/
tio autẽ aſſignaꝫ ſ. poli. ubi dicit᷑ q̄ aliquan
do deterius ſeruiũt multi miniſtrãtes q̄ pau/
ci. nã cum multis idẽ miniſteriũ cõmittitur
ſæpe illud negligit᷑. nã ſæpe q̄libet miniſtrã
tiũ hmõi miniſteriũ negligit credẽs q̄ alius
exequatur illud ubicũq; eni ẽ multitudo ibi
eſt confuſio niſi multitudo illa reducaꝫ ad
aliqd unũ. Sicut uidemus in uniuerſo q̄ ip/
ſum ẽ maxime ordinatũ eo q̄ multitudo en
tiũ exiſtentiũ in ipſo reducatur ı̃ unũ primũ
ens, ut ın unum dominũ a quo oía ordinãt᷑
ſic quælibet multitudo ſi debet eẽ ordinata
oportet reduci in unũ aliquẽ a quo ordinet᷑
quare ſi multis miniſtris cõmittitur officium
aliquod ne illud negligatur & ne fiat cõfuſe
& inordinate præficiendus eſt unus archite
ctor miniſtris illis cuius ſit ſollicitare & ordi
nare illos eſt aũt hoc documentũ maxie ne/
ceſſariũ in gubernatione domorũ regalium
niſi ꝓpter magnitudinẽ officiorũ oportet
idẽ miniſteriũ committi miniſtris multis eo
q̄ unus nõ ſufficeret exeq opus illud. Eſt igi
tur in cõmiſſione officiorũ attẽdẽdus ordo
miniſtrãdi. ¶ Secũdo debet attendi facili/
tas exequẽdi quod maxime fieri cõtingit ſi
eidẽ non cõmittãtur officia plura & diuerſa
ratio autẽ huius haberi põt ex hiis que dicũ/
tur. iiii. poli. nõ ſunt congreganda officia &
principatus ita q̄ eidẽ cõmittãtur diuerſa of
ficia uel diuerſi magiſtratus, qa ı̃ ciuitate ma
gna officia & principatus tantã curã habent
annexã ut eadẽ ꝑſona ſufficere nõ poſſet ad
faciliter exequendũ officia multa ſed in par
ua ciuitate uel in parua uilla ubi ꝓpter habi/
tãtiũ paucitatẽ nõ multi poſſunt præſidere ı̃
officiis & ubi officia cõmiſſa nõ magnã cu/
rã hẽnt annexã cõgregari poſſunt officia &
magiſtratus ita q̄ eidem diuerſa officia cõ/
mittãt᷑. Q uod ergo dictũ ẽ de ciuitate par
ua & magna intelligẽdum ẽ de parua & ma
gna domo. In domo enim parua ubi pauci
ſũt miniſtri & ubi officia modicã curã hẽnt
nõ eſt inconueniẽs plura officia cõmitti ei/
dem. Poſſet enim domus eſſe adeo modica
q̄ & faciliter idẽ poſſet eẽ totꝰ miniſter mẽ
ſæ & cuſtos portæ. Sed ı̃ domibꝰ regũ & pri
cipũ ubi eſt multitudo miniſtrãtiũ & ut offi
cia maximã curã habẽt ſunt omnino officia
particulanda & diſtinguenda & nõ ſũt plu
ra cõmittenda eidẽ ne impediatur facilitas
exequẽdi. ¶ Tertio in commiſſiõe officio/
rum conſiderãda eſt cõditio miniſtrantium
comuniter enı̃ miniſtri in duobus conſueue
runt deficere nã aliqui male exequunt᷑ opꝰ
iniunctum qa ſunt decipientes & defraudã
tes iura legalia aliquero male cõſequũt᷑ ipm
ſed nõ ex malitia uoluntatis qa ipſi de ſe bo
nũ uolũt ſed hoc contingit ex hebetudine ı̃
tellectus ſũt enim hebetes & imprudẽtes ꝓ
pter quod licet ipſi nõ decipiãt nec fraudẽt
decipiunt᷑ tamen & defraudantur. Cõditio
ergo miniſtrantiũ eſſe debet ut ſint fideles
& prudentes fideles quidem quãtũ ad recti
tudinẽ uoluntatis ne fraudent prudentes ue
ro quantum ad induſtriã intellectus ne per
inſipientiã defraudentur. ¶ Fidelitas autẽ
cognoſci habet per diuturnitatem ipſũ eniꝫ
cor hominis uidere nõ poſſumus. Sed ſi ꝑ
diuturna tempora & ı̃ diuerſis officiis cõm
miſſis fideliter ſe geſſit fidelis eſt iudicãdus
prudẽtia uero cognoſci habet per ea q̄ dixi/
mus ı̃ primo libro ut ſi aliqs ſit memor pro
uidus cautꝰ & circũſpectus & alia quæ ibi di
ximus prudens eſt reputandus & ſm magis
& minus & minus prout magis & minꝰ pti
cipat de conditionibus illis.

¶ Q uomõ a regibus & pricipibus ꝓuiden
da ſunt indumẽta miniſtris. Cap. xvii.

VIA maxime apparet regiſ prudẽ
q tia ſi ſuam familiã debito mõ gu
bernet & ſi ei debite & ordiate ne
ceſſaria tribuat & qa debita ꝓuiſio maxie ui
detur facere ad honoris ſtatũ ut inſtruantur
reges & principes qualiter circa hoc ſe habe
ant honorifice & prudẽter uidendũ eſt qua
liter ſunt exhibẽda indumenta miniſtris.

¶ Ad cuius euidentiã sciẽdum q̃ circa hoc quantũ ad præsens spectat quinq; sunt attẽdenda uidelicet regis magnifi cẽtia uniformitas ministrãtiũ conditio personarũ consuetudo patriæ & cõgruentia tẽporum. ¶ Cũ enim deceat regẽ esse magnificũ ut supra in primo libro diffusius probat decet ipsum erga suos ministros decenter se habere ẽ apparatu debito & in debitis indumẽtis nã licet nõ ad inanẽ gloriã nec ad ostẽtationem talia sunt fiẽda tamẽ ut reges & prícipes cõseruẽt se i statu suo magnifico & ne a populis cõdemnant decet eos magnifica facere ut ꝓbat phũs.6.poli. ¶ Secundo circa uestitũ cõsiderãda est uniformitas ministrantiũ: nã ut appareant ministri pertinere ad unũ prícipem siue ad unũ dñantem reseruata condictione personarũ maxie debet attẽdi ut uniformiter uestiatur: sunt enĩ in domibus regũ & principum diuersi gradus ꝓsonarum. omnes ergo illi qui in uno gradu esse cernũtur uel si non multũ ad inuicem distant eodem modo sunt íduendi ut ex conformitate ídumentorũ cognoscatur eos esse unius princípis ministros. ¶ Tertio circa prouisionẽ indumentorũ consideráda est conditio personarum nã nõ omnes decet habere æqualia idumẽta. In tantis enim domibus nõ solum sunt laici sed etiam clerici & iter utroſq; quidam superiores & quidã inferiores propter quod decet eos aliter & aliter eẽ ordinatos. Sic enim uidemus in ordine uniuersi q̃ cum totum uniuersuu sit quasi una domus sũmi principis dei sed ut plane ínuit phũs.xii.metha in hac domo nõ omnia gaudent æquali apparatu nec æquali pulcritudíne sed cõsiderata cõditione rex aliqua pollẽt maiori pulcritudíe aliqua minori ꝓut requirit ordo & iustitía uniuersi in quo declaratur conditoris mirabilis sapiẽtia quare in domibus regum & principũ quarꝝ quælibet propter uarietatẽ ministrãtiũ & officiorꝝ quasi quoddã uniuersum dici potest non oẽs ministrantes æq̃ pulcro apparatu nec æq̃ pulcris indumentis gaudere debẽt consideratã cõditione personarũ sic ſm suum statũ cuilibet sunt talia tribuenda ut in hoc appareat prouidẽtia & ídustria principãtis. ¶ Quarto circa hoc considerãda est cõsuetudo patriæ. nam omne in consuetũ uidet quasi turpe & ínordinatum quæ enim a pueritia soliti sum⁹ uidere nimis afficimur ad illa. Ideo dicitur circa finem.7.poli. q̃ semp prima magis amamus uidem⁹ enim cõmuníter homines adeo affici ad patrias cõsuetudines & ad cõuersationes regionis ꝓpriæ ut ẽt si peiores & turpiores sint eas pulcriores & meliores iudicãt. In indumẽtis igitur & in omnibus cõuersationibus aliq̃d dandum est cõsuetudini regionum nisi consuetudines illæ sint pœnitus corrnptelæ. ¶ Quinto circa hoc cõsiderãdũ occurrit cõgruẽtia temporũ nã cũ hæc inferiora corpora per sup cælestia regantur ꝓut uariantur tẽpora & prout diuersificatur cõditio cælestis potus cibos & indumenta &c. talia deseruiẽtia ad indígentiam uitæ sunt uarianda. ¶ Quid ẽ curialitas & q̃ decet ministros regũ & principũ curiales esse. Ca.18.

IDETVR aũt curialitas se hẽre ad nobilitatẽ morꝝ sicut iusticia legalis se habet ad impletionẽ legis nã ut in prosequẽdo patebit sicut legalis iustitia est quodammõ oís uirtus qa omnem uirtutẽ lex implere iubet sic curialitas ẽ quodãmodo omnis uirtus qa nobilitatem morum quasi omnis uirtus concomitari debet. ¶ Possumus enĩ distinguere duplicem nobilitatem unã ſm opinionem ut nobilitatẽ generis & aliã secũdũ ueritatẽ ut nobilitatẽ morũ. Nobilitas autẽ in excessu alicuius bõi fundari uidet. Nam nũquã diceretur unus nobilior alio nisi in aliquo excederet illum. Sicut ergo sũt duo genera bonorꝝ magnorũ qa quædã sunt magna bona ſm opinionẽ ut corporalia & extrinseca: quædã uero sunt magna ſm ueritatẽ ut uirtutes & bona animæ sic duplex nobilitas hẽt esse. Una q̃ fundatur in excessu magnorꝝ bonorum ſm opinionem

opinionē hominum. Alia uero quæ fundat in magnis bonis ſcdm exiſtentiā & ueritatē homines enim uulgares & cōiter populus nō percipiūt niſi ſenſibilia bona & exterio ra. huiuſmodi ſunt honorabilitas generis di uitiæ & ciuilis potētia. Q ui ergo ꝓceſſit ex genere honorabili ut ex diuitibus uel ex po tētibus & hoc ex antiquo ita q̄ nō ſit mēo/ria in populo ꝓgenitores ſuos fuiſſe paupe res dicit hīe nobilitates generis & p cōſe/quēs eſt nobilis ſcdm reputationē ꝓprii & ſcdm opinionē. Vera tñ nobilitas eſt ſcdm exceſſū nirtutū & bonitatē morū. Tñ quia nunq̄ fama totaliter perdit & quod cōmu/niter dicit impoſſibile eſt eſſe falſum ſcdm totum ut uidetur uelle phūs. 7. ethico. hmōi uulgaris opinio alicui probabilitati innittit. Vidēus. n. ut plurimū q̄ nobiles genere ſūt nobiliorū morum q̄ alii. Nam ut dicit pri/mo poli. ſicut ex homine naſcitur hō. & ex beſtiis beſtia ſic ut plurimū ex bonis naſcit bonus. & ex prudētibus prudēs. Nobiles er go homines quia cum pluribus conuerſant quaſi experti ut plurimū ſūt prudētiores ali is & quia mnlti oculi in ipſos reſpiciunt con muniter plus uerecūdant & dedignāt ope rari turpia q̄ alii. Q uia ergo nobiles homi/nes ſcdm genus ſunt in ſtatu in quo ꝓbabi/le eſt eos eē prudētiores aliis & ſcdm quē de cet eos eē meliores aliis. ſi probabile eſt ex bonis bonos & ex prudētibus prudētes ori ri qui ſunt ex nobilibus natalibus orti dicun tur eē nobiles ſcdm opinionē qa opinio ꝓ/babilitati innittitur & tales ut patet per ha/bita probabile eſt eſſe prudentes & bonos. Huic autem probabilitati aliquando ſub eſt falſitas quia ut dicitur in poli. natura autem uult qd hoc facere multotiens tamē nō pōt ſed deficit. Q uidā. n. nobiles genere dege nerāt a natura nobilitate & ſūt peruerſiores aliis ſcdm mores. Si ergo nobilitas generis eſt nobilitas magis ſcdm opinionē morum uera nobilitas eſt ſcdm exiſtentiā & ueritatē qa decens eſt qui credūt & exiſtimāt bo

ni eē tales ſcdm ueritatē. decens eſt nobiles genere eē nobiles ſcdm mores. Ex hoc ergo curialitas uēiſſe uidet. Nā curia proprie nō dicit niſi domus nobilium & magnorū: & qa decet nobiles & magnos eē nobiles ſm mores. inde ſumptū eſt ut dicant eſſe curia les habentes mores nobiles. ꝓpter quod cu rialitas morum quædam nobilitas dici pōt eſt igit curialitas quodāmodo omnis uirtus per comparationem ad nobilitatem morū. ſicut legalis iuſtitia eſt tota uirtus per reſpe/ctū ad implectionē legis. Præcipit enim lex omnē uirtutē ut præcipit nn mechari quod eſt opus tēperantiæ nō dimittere acié quod eſt opus fortitudinis & ſic de aliis ſic nobili/tatē morū docet omnē uirtutē ꝓpter quod curialitas eſt quodāmodo omnis uirtus. Di cunt enim curiales ſi decenter ſe habeant in magnis opibus & ſumptibus quod eſt opus magnificentiæ. Sic & curiales dicunt cōme ſtores q̄ non nimis ardenter uel turpiter cō/medunt. qd eſt opus temperātiæ. Curiales enim dicuntur homies ſe habere erga ſuos ciues ſi non eis iniuriā inferant in uxoribus uel in filiabus quod eſt opus caſtitatis. Dici tur ēt quis curialis in conuerſatione ſi ſit ali is affabilis & hilari uultu alios recipiat qd eſt opus affabilitatis ut ergo ſit ad unū dice/re quodāmodo curialitas eſt omnis uirtus. Idē ergo op⁹ eē pōt a uirtute ſpeciali & a iu ſtitia legali & a curialitate ut ſi quis ſuis con ciuibus bona ſua prompte largit ſi hæc agit qa ei placent hmōi actus liberalis eſt: ſed ſi ut impleat legē quia hoc lex præcipit iuſtus legalis eſt. Si uero id agat qa hoc decet mo res curiæ & mores nobiliū curialis ē. Sic ēt ſi hilariter & affabiliter quis cū aliis conuer ſet ſi hoc agit quia ei placent hmōi opera af fabilis eſt: ſed ſi ut legē impleat iuſtus lega lis erit. Q ui ergo ut ſeruet mores curiæ & nobiliū curialis eſſe dicet. Sūt enim multi facientes ōpa uirtutum ut bona ſua aliis lar gientes nō agētes hoc quia eis paceat expē dere nec q̄ delectent in dando quod facit li

beralis. nec ꝙ ex hoc uelint ĩplere legẽ hoc præcipiẽtẽ qđ facit iustus legalis. Sed quia uolunt retiere mores curiæ & nobiliũ quos decet datiuos esse propter quod tales curiales dici debent. ¶ Aduertendum tamen ꝙ licet curialitas sit omnis uirtus ꝑ quandam quasi antonomasiã largi & affabiles curiales dicunt' qa in curiis & in domibus nobilium ubi multũ cõuersant' & ubi cõiter abundant exteriora bõa potissime largitas quantũ ad sumptus & affabilitas qnantũ ad conuersationẽ requiruntur in ipsis. Viso quid est curialitas de leui patet ꝙ decet ministros regum & principum curiales esse. Nam decet reges & principes eo ꝙ sunt in maximo nobilitatis gradu hẽre mores nobiles & curiales ministros quos in bõis decet suos dominos imitari oportet curiales esse.

¶ Quomodo reges & principes erga suos ministros debeãt se habere. Ca. xviiii.

STENSSVM est quales debẽt eẽ ministri regũ & pricipũ qa debent hẽre nobiles & curiales. Nã sicut decet ciues ut debitã polliciã seruent esse iustos legales sic decet ministros dominos ut seruent decentiã curiæ & honoris statum curiales esse. quare si scimus quales oportet eẽ ministros. Restat ostẽdere qualiter reges & principes & uniuersaliter dõinantes erga eos debeant se habere. ¶ Debitus autẽ modus se habendi circa ipsos quasi in quiꝯ uidet' cõsistere. Primo ut eis debite officia cõmittunt'. Secundo ut ad officia cõmissa debite sollicitent'. Tertio ut sciat' qualiter cum eis est conuersandũ. Quarto qualiter ipsis cõicanda consilia & apperiẽda sunt secreta. Quinto & ultimo oportet cognoscere q̃liter sunt bñficiandi & quomodo sunt eis gratiæ impendendæ. ¶ Primum autẽ horũ aliquo modo est exhibitas manifestũ. nã si minister constituendus in aliquo officio uel in aliquo magistratu debet eẽ fidelis ne defraudet. prudens ne defraudet'. quanto plus constat de eius fidelitate & prudẽtia tanto sunt ei maiora officia cõmittenda. Nullus aũt ad plenũ potest experiri de beniuolentia & fidelitate alteriꝰ nisi per diuturnitatẽ tẽporis ut uult phũs. 8. ethi unde ut ibi dicitur in ꝓuerbio est dre. ꝙ non est scire ad inuicẽ ante multos modios salis consumere. Sic etiã & de prudentia alicuius plene non constat nisi per diuturnũ tẽpus uiderimus ipm' prudenter egisse. Hoc ergo mõ sunt ministris officia cõmittẽda quia prio ꝓponendi sunt in paruis magistratibus ut de eorũ fidelitate & prudentia experimentum habeat'. ꝙ si contingat eos bene se hẽre in illis poterunt eis ulteriora cõmitti. ¶ Est tamẽ diligenter considerandũ ꝙ quia mores nuper ditatorũ & de nouo ascendẽtiũ ad altũ statũ, ut dicit' retho. 2do ut plurimũ sunt peiores moribus aliorũ. ut si præpositi officiorum ex uili genere sunt assũpti dato ꝙ in aliqbꝰ paruis magistratibus uideant' prudẽter & fideliter se gessisse non statim assumendi sunt ad officia nimis alta: sed gradatim & per diuturna tempora est habenda de ipis experientia prius q̃ ad aliud altũ ascendãt. ¶ Viso quomodo ministris sũt officia cõmittẽda restat uidere quomodo sũt in cõmissis officiis solicitandi per se. n. ipsos habere curã & solicitudinẽ de ministris nõ decet magnos dominos nec reges & principes nã ut dicit' primo pol. & hoc non hẽt aliquem magnum. unde ibi concludit' ꝙ quibus oportet est potestas ut hoc uitent ꝓcurator accipit hũc honorẽ, ipsi uero ciuiliter uiuunt aut philosophantur. Reges ergo & principes quos decet eẽ magnanimos decet operari pauca & magna ut decet ipos sollicitari circa ea quæ directe spectant ad bonũ cõe & ad regnũ regni. Quæ ãt sunt illa in tertio libro patebit sollicitari non circa quoscũqꝯ ministros & uelle se de quibuscũqꝯ nunciis intromittere nullatẽus decet ipos. ¶ Hoc uiso restat oñdere tertium uidelicet qualiter cum ipsis sit conuersandum. quod aliqũo tradidit philosophus. 4. ethi. ubi uult ꝙ ad humiles decet magnanimos

cet magnanimos

cet magnãimos se hr̃e moderate: sed ad eos q̃ sunt in dignitatibus decet magnanimos oñdere se magnos. Reges ergo & principes quos decet eẽ magnãimos ad proprios ministros qui respectu eorũ sunt inferiores & humiles debent se oñdere moderatos quia erga eos uelle se hr̃e in nimia excellentia ut plane tradit philosophus nõ uirtuosum: sed oneros̃um. Q uid sit ãt tenere in talibus medium & esse moderatũ sumi potest ex his, quæ dicunt̃ quinto poli, ubi dicit̃ q̃ persona principis nõ debet apparere seuera. Sed reuerenda nõ ergo decet principem tam familiarẽ se exhibere ministris ut habeat̃ in cõtẽptu & ut nõ appareat p̃sona reuerẽda, nec debet se sic excellentẽ ostẽdere ut oino appareat austerus & honeros̃us. In omnib⁹ enim ut tradit̃ in ethi. mediũ laudatur & extrema uituperant̃. ¶ Est tamẽ aduertendũ q̃ aliqua familiaritas esset laudabilis in ciue uel milite quæ nõ eẽt laudabilis i rege. Omnino. n. decet reges & principes minus se exhibere q̃ cæteros & ostendere se eẽ p̃sonas magis graues & reuerendas q̃ alios non ad ostentationẽ. Sed ne regia dignitas cõtemnat̃. ¶ Oñso qualiter ministris sũt officia cõmittenda & qũo sunt erga eos solicitandi & qualiter est cũ ipsis conuersandum. reliquũ est oñdere qualiter sunt eis cõmunicãda cõsilia & quomodo sunt eis beneficia exhibenda. Dicebat̃ enim supra diuersas esse maneries seruientium quia quidam sunt seruí naturaliter q̃dã ex lege. Q uidã uero seruiunt principaliter p̃ mercede. Q uosdã uero ad seruiendũ principaliter mouet amor & dilectio principis magis q̃ merces aliqua quã inde habituri eẽnt. Cũ seruis ergo naturaliter nõ sunt cõicanda secreta neq̃ cõsilia, quia ut supra dicebat̃ nunquã est quis naturaliter seruus nisi sit insc̃ius & ab usu rationis deficiat. De his autẽ loquens phũs circa finem primi poli. ait q̃ fœmina quidem habet consiliũ inualidũ. puer autem habet sed ip̃erfectũ. Seruus uero omnino habet nihil consiliatiuum. Sicẽt nec seruis ex lege cõiter sunt cõicanda cõsilia. Q uia tales ut plurimum magis seruiunt ex timore q̃ ex amore. Nec ẽt mercenariis sunt cõmunicanda secreta: quia tales non p̃sonam principis: sed mercedẽ p̃cipaliter amãt. Sed his qui ex amore ministrant si per diuturnitatẽ tẽporis constet ipsos eẽ beniuolos, fideles & prudẽtes poterũt eis apperire secreta magis & minus prout de eorũ fidelitate & prudentia p̃sonæ p̃cipis plus constabit. Q ualiter ãt p laboribus sunt beneficia exhibenda ministris quod ultimo dicebatur esse tractandũ de leui potest patere. Nã reges & princípes in quorum potestate est multa tribuere mercedes ministrorũ tribuere nõ dẽnt. Sed debẽt ip̃is maiora & mĩora bñficia tribuere ꝑ ut apparebit ip̃os min⁹ uel ãpli⁹ meruisse.

¶ Q d̃ in mẽsis regũ & p̃cipũ & uniuersaliter nobiliũ tã recũbẽtes q̃ ẽt ministrãtes nõ decet in eloquiis abundare. Ca. xx.

d IGTO quales debẽt eẽ ministri regũ & p̃cipũ & qualiter reges & principes debeãt se habere de ip̃is

restat ut dicãus qualiter in mensis principũ circa eloquia habere se debeant tã ipsi reges & principes & omnes recũbẽtes cum eis q̃ etiam ministrantes. ¶ Possumus autem duplici uia ostendere q̃ nõ decet in mensis regũ & p̃cipum & uniuersaliter omniũ nobilium & etiam omnium ciuium abundare eloquiis. Prima uia sumit̃ ex eo q̃ hoc repugnat ordini naturali. Sc̃da ex eo q̃ contradicit bonitati morum. ¶ P̃ria uia sic patet. Nã ut dicit̃ primo poli, tunc scd̃m naturã unumquodq̃ perficitur quando unum organum ordiatur ad unum opus. Immo qa in operibus naturæ nõ debet eẽ confusio cum opera ei⁹ sint ab ip̃o deo & intelligẽtiis ordinata dato q̃ natura faciat idẽ organũ ad duo opa ne sit in operib⁹ cõfusio & ne unũ impediat aliud cõtra naturalẽ ordinem est cum per illud organũ intendimus circa unũ illorum operum si per illud tẽpus non cesse

mus ab illo. Quare cū ſcdm phūm in tertio de anima lingua congruat in duo opera naturæ ut in guſtum & locutionem contra naturalē ordinē eſt. cum hmōi organum exercemus ad illud opus qd̄ eſt guſtare q̄ fit in mēſa tēpore commeſtionis. Si tunc tēporis non ceſſemus ab lope alio qd̄ eſt loqui. Repugnat ergo hoc ordini naturali. ¶ Scdo repugnat bonitati morum. Nā ſi recumbentes in menſa erga multiloquiū inſiſtant, qa uinum uidet̄ eloquia multiplicare & homines abundantes uino quaſi calefacti & audaces libenter in uerba prumpunt. Videbunt̄ magis eē ebrii q̄ ſobrii. Reges ergo & principes quos decet maxie tēperatos eē & obſeruare ordinē naturalē omnino in ſuis mēſis ordinare debent ut recūbentes in multiloquia non prūpant. Decet ēt hoc uniuerſaliter nobiles & oēs ciues quia congruum eſt ēt & ipſos participare uirtutes & bonos mores. Sed ſi recūbentes ne tollatur naturalis ordo & ne intēperati appareāt decet in mēſis uitare ſermonū multitudinē. Decet etiā hoc ipōs miniſtrantes ne negligatur & ipe diat̄ ordo & diſpoſitio miniſtrandi. Immo ſi ad menſas regū & principū aliqua utilia legerent̄ ut ſimul cum fauces recumbentiū cibum ſummunt earum aures doctrinā percіperent eſſet omnio decēs & congruū. Ordinare igit̄ deberēt reges & principes ut laudabiles conſuetudines regni ſi tales ſunt in ſcripto redate. Vel ēt laudabilia geſta p̄deceſſorum ſuorum & maxime eorū qui ſancte & religioſe ſe habuerūt ad diuina & q̄iuſte & debite regnū rexerunt legerent̄ ad mēſam uel legeret̄ ad menſā liber de regimine principū. Vt etiā ipſi principantes iuſtruerētur qualiter principari deberent & alio docerent̄ quomodo eſt principibus obediēdū hæc ergo uel alia utilia tradita ſcdm uulgare ydeoma ut oēs per ea edoceri poſſent ī mēſis regū & principū legenda eſſent. His ergo ſic pertractatis circa regnū domus licet quædā alia perticularia tractari poſſent tamen quia non ómnia particularia ſub narratione cadunt proponimus ea ſilentio pertranſire. Imponentes finē huic ſcdo libro in quo de regimie dōeſtico ſcdm modulū nr̄æ ſciæ artē tradidim⁹ inniſi cui⁹ auxilio a quo oís bonitas & ſufficientia hēt eē.

¶ Explicit ſecundus liber de regimie principum in quo tractat̄ de regimie dom⁹.

¶ Incipit pria pars tertii libri de regimine principū in qua tractat̄ ꝓpter qd̄ bonū inuēta fuit cōitas dōus ciuitatis & regni.

¶ Quod communitas ciuitatis eſt aliquo modo principaliſſima & eſt alicuius boni gratia conſtituta. Capitulū primū.

QVONIAM ominē ciuitatē cōtingit eē cōitatē quādam cum omnis cōitas ſit gratia alicuius boni oportet ciuitatē ipam conſtitutam eſſe ꝓpter aliquod bonum. Probat autem philoſophus primo poli. duplici uia ciuitatem conſtitutam eſſe gratia alicuius boni. Prima uia ſumitur ex parte hominum conſtituentium ciuitatem. Secunda ex parte ciuitatis coſtitutæ. ¶ Prima uia ſic patet quia ut dicitur primo ethi. omnis actus & electio bonum quoddā appetere uidet̄ & primo poli. ſcribit̄ q̄ gratia eius quod uidet̄ bonū omnia operāt̄ omnes. Si ergo oēs homines ordinant ſua opera in id quod uidet̄ bonū cū ciuitas ſit opus humanū ex parte hominū conſtituentiū ciuitatē oportet ipſam conſtitutā eē gratia eius qd̄ uidetur bonum, nec ſic eſt intelligendum ciuitatem conſtitutam eſſe gratia eius quod uidet̄ bonum q̄ non ſit conſtituta gratia eius quod exiſtit bonum. Nam cum opa noſtra ordíamus ad alíquod bonū aliqñ ad bonū illud habemus impetū a natura. aliquādo q̄ ſi ex corruptione naturæ. Bonū āt illud ad quod oēs homines habent impetum ex natura ſic uidet̄ bonū quod tamē exiſtit bonū huius autē eſt conſtitutio ciuitatis. Nam ut dicitur primo poli. natura quidē impetus in ominibus

omnib⁹ ineſt ad talē cōmunitatē qualis eſt cōmunitas ciuitatis. igit᷑ per reſpectum ad homines ciuitatē conſtituentes eo q̄ habēt naturalē impetum ad conſtitutionē eius ciuitas nō ſolū conſtituta eſt gratia eius q̄ bonum uide᷑. Sed ēt q̄ bonum exiſtit. ¶ Secunda uia ad inueſtigandū hoc idem ſumit᷑ ex parte ciuitatis cōſtitutæ p̄ comparationē ad ciuitates alias. nam licet omnis cōitas naturalis ordinetur ad bonum. Maxime tamē ordinat᷑ ad ipſum cōmunitas principaliſſima. Huius āt eſt cōitas ciuitatis q̄ reſpectu cōitatis dōus & uici principaliſſima exiſtit. quare ſi cōmunitas dōeſtica ordinat᷑ ad bonū & etiam ad mala bona. ut ſupra in ſcdo libro diffuſius p̄babat᷑ cōitas uici q̄ eſt principalior cōmunitate dōeſtica. multo magis ordinat᷑ ad bonum: & adhuc cōmunitas ciuitatis q̄ eſt principaliſſima cōmunitas reſpectu uici & domus maxime ordiat᷑ ad bonum. Hoc eſt ergo quod dicit᷑ primo poli. q̄ in cōmunitatē oēm gratia alicuius boni dicimus conſtitutā. Maxime autē principaliſſimā omniū & eā quæ eſt omniū maxime principalis & omnes alias circūpletens potiſſime gratia boni conſtitutā eſſe cōtingit. Hæc autē eſt cōmunitas pollitica quæ cōmuni nomine uocat᷑ ciuitas. Aduertendum tamen cōmunitatē ciuitatis eſſe principaliſſimā non ſimpliciter & per omnē modū: ſed reſpectu cōmunitatis domus & uici. Eſt aūt alia cōmunitas principalior ea cuiuſmōi eſt cōmunitas regni de qua ſuo loco dice᷑. Oñdem⁹. n. cōmunitatem regni utilem eſſe in uita hūana: & eē principaliorē cōmunitate ciuitatis. Videtur. n. ſuo modo cōmunitas regni ſe hēre ad cōitatem ciuitatis ſicut hæc cōmunitas ſe habet ad domum & uicū. Nā ciuitas. n. complectitur domū & uicū & eſt principalior cōmunitatib⁹ illis & magis ſufficiēs in uita q̄ cōmunitates p̄dictæ. ſic communitas regni circūplectit᷑ communitatem ciuitas. & eſt multo perfectior & magis ſufficiens in uita q̄ communitas illa.

¶ Quot & quæ bona homines conſequūtur de conſtitutione communitatis polliticæ quæ ciuitas nuncupat᷑. Ca. ii.

NON ſufficit dicere ciuitatē conſtitutam eſſe gratia alicuius boni ut in præcedenti capitulo p̄bat᷑ niſi oſtēdat᷑ quæ & quot ſunt illa bona q̄ ex conſtitutione ciuitatis homines conſequuntur. Huiuſmodi autē bona quātum ad præſens ſpectat tria eſſe contingit. Ordinat᷑. n. ciuitas ad uiuere. ad ſufficienter uiuere & ad uirtuoſe uiuere. Viuere enim ſcdm p̄hūm uiuētibus eſt eē. Sicut ergo aliud eſt eē. aliud ſufficienter eē aliud uirtuoſe eſſe. nam eſſe latiſſimū eſt ut dicit᷑ in li. de cauſis eſt. n. p̄ia rerū creaturarū & oīa aliquo mō eē participant. Non tamē omnia participant ſufficiēter eē: ſed ſolum illa dicuntur habere ſufficiens eē ſcdm naturam ſuam quæ ſcdm ſuam ſpeciē habent eē completum. Si enim alicui rei deficiat aliqua p̄fectio cōpetens ſuæ ſpeciei licet poſſit hīre illa res eſſe aliquod ut imperfectum eſſe tamē ſufficiens eſſe hīre non dicit᷑. Latius eſt ergo eſſe q̄ ſufficienter eſſe ſic etiam latius eſt ſufficienter eſſe q̄ uirtuoſe eē. nā uirtute quæ eſt habitus electiuus & moralis de qua hic loqui intendimus participare non p̄nt niſi rationalia & habētia intellectum. Irrationabilia ergo & etiā inanimata ſcdm naturā ſuā poſſunt habere eē ſufficiens. Si habeant p̄fectiones cōpetentes ꝓprie ſpeciei. Eſſe tamen uirtuoſum habere non p̄nt quia nequæunt participare uirtute. Illo ergo modo quo diſtinguim⁹ eē ſufficiēter eē & uirtuoſe eſſe. diſtinguere poſſumus uiuere & uituoſe uiuere. Qualitercūq; homo habeat eē uiuit. Non tamē dicit᷑ ſufficienter uiuere & habere uitā ſufficientem. niſi habeat ea quæ congrue ſufficiunt ad ſupplendā indigentiā corporalem. Aliud eſt ergo uiuere aliud ſufficienter uiuere. Sic ēt eſt aliud uiuere ſufficienter & uiuere uirtuoſe. Multi. n. habent ſufficientiā ad uitā q̄ propter corruptionē appetit⁹ uirtuoſe uiuere ne

gligunt. Multorum igit' & maximorum bono
rum cā est constitutio ciuitatis quia per eam
homines cōsequuntur oia tria prædicta bo-
na. nam ipm uiuere consequitur homies ex
cōmunitate politica. quia sine ea uita homi
nis esse non pōt. Loquimur enim hic de ui
uere hominis ut hō est. Oñdendo ergo ui-
uere politicū scdm aliquas leges & scdm ali
quas laudabiles ordinationes recusans sic ui
uere nō uult uiuere ut hō: sed ut supra patuit
& ifra patebit. talis uel est hoie peior uel ho
mine melior. Homo. n. est naturaliter polli
ticum animal & ciuile ut infra patebit. Ipm
ergo uiuere loquendo de uiuere ut hō con-
sequit' hoies ex cōitate pollitica siue ex cōsti
tutiōe ciuitatis. ¶ Secundo ex tali cōstitu-
tiōe hoies nō solū' consequū' uiuere. Sed ēt
sufficiēter uiuere. nā in una domo uel i uno
uico nō reperiunt' omnia quæ ad uitā suffici
unt ideo fuit ciuitas constituta habens plu-
res uicos in quorū uno exereet' ars fabrilis.
In alio textoria. In alio aliquid fm quod' ua
riis indigēus ad supplendā indigentiā uitæ.
Nūquā. n. est ciuitas pfecta nisi habitatores
eius ibi inuenire possint oia sufficiētia ad ui
tā. Cōsequmur ergo ex ciuitate nō solū uiue-
re ut homo: sed uiuere sufficiēter. eo p si pfe
cta existit est cōtētiua omniū eorū quæ ad
uitā sufficiūt. Bñ ergo dictū est quod scribit'
.i. poli. p cōitas quæ est ciuitas cōstās ex plu
ribus uicis est cōitas perfecta qa iā ut confe-
quens est dicere hmōi cōmunitas est habēs
terminū omnis p se sufficiētiæ uitæ. ¶ Ter
tio ex cōstitutiōe ciuitatis cōsequmur uirtuo
se uiuere. nā iceptio legis latoris & cōstituē
tis ciuitatē nō solū debet eē ut ciues in ciuita
te hēant sufficiētiā ad uitā. sed ut uiuant be-
ne scdm leges & uirtuose. lō dicit'. i. poli-
p facta qdē igit' est ciuitas uiuēdi gratia exi
stens āt gratia bñ uiuendi forte primū mo-
tiuū hominū cōstituentiū ciuitatē fuit ipm
uiuere & hēre sufficientiā in uita. Videntes
autē p solitarie nō poterant sibi in uita suffi
cere constituere ciuitatē ut unus alterius de
factū supplens haberet sufficientiā in uita.
Constituta āt iam ciuitate & hoies perspica
tius intuentes & uidentes p nō satis est ha-
bere sufficientiā in uita nisi uiuant bñ & uir
tuose. cū sine lege & iustitia cōstituta ciuitas
stare nō posset ordinauerūt cōmunitatē po
liticam quæ facta erat ad uiuere & ad haben
dū sufficientiam in uita & ad bene uiuere ut
ad uiuere scdm legē & uirtuose. Si ergo tot
bona cōsequimur ex constitutione ciuitatis
bene dictum est quod scribitur primo poli.
Videlicet p qui primus ciuitatē instituit exi
stit causa maximorum bonorum.

¶ Quod homo naturaliter est animal ciui
le non obstante p contingit aliquos non ci
uiliter uiuere. Capitulum. iii.

d VBITANT nōnulli an ciuitas sit
aliqd scdm naturā & an hō sit na
turaliter aīal politicū & ciuile. nā
ea q̄ sunt scdm naturā uident' esse semper &
ubiq; ut ignis si adsit calefactibile semp cale-
facit & ubicunq; est hēt exercere calefactio-
nis actū q̄re & ciuitas qd naturale eēt & hō
naturaliter esset animal ciuile nullus reperi-
ret' hō non ciuilis. Videmus āt multos socie
tatē politicam retinentes eligere solitariam
uitā & cāpestrē. sed hæ & aliæ dubitatiōes
fimiles uidēt' pcedere qa ignorat' qūo natu-
rale est homini eē aīal ciuile. Nō. n. hoc est
sic hōini naturale sicut est naturale igni cale
facere & lapidi deorsū tēdet'. qa talia sic eis
naturaliter cōpetūt p ad cōtrariū assuefieri
nō pñt eis semp & ubiq;. Nūq̄. n. totiēs pos
set lapis sursū, piici ut assueisceret sursū ire. Sē
per ergo lapis q̄tū' est de se deorsū tēdit & sē
per ignis calefacit hō ergo nō sic naturaliter
ē aīal ciuile. sed dicit' ei hoc naturaliter cōue
nire. qa hz q̄ndā īpetū & q̄dā aptitudinē na
turalē ut ciuiliter uiuat. Quæ āt sic natura-
lia ex casu uel ex aliquo īpedimento siue ex
aliq̄ cā īpediri pñt ut licet naturale sit hōini
eē dextrū multi tñ ex aliquo īpedimēto uel
exaliq̄ cā repiunt' abdextri sic licet naturale
sit homini uiuere ciuiliter. Repiūt' tñ multi
campestre

campestre uiuẽtes: tãgit autem phũs. i. poli. tria quare cõtigit aliquos renuere ciuilem ui tam primũ ẽ fortuna secũdũ nimia prauitas & tertiũ nimia bonitas. ¶ Cõtigit eni prio aliquos eẽ nõ ciuiles ex fortũa ut quia nimi um paupes existẽtes nõ ꝑñt ciuiliter uiuere sed cogũtur ciuitatẽ exire & agros excolere. Sed ꝙ homo reddit nõ ciuilis ẽ nimia pra uitas aliq eni sic habent appetitũ corruptũ & uolũtatẽ peruersam ꝙ nequæũt uiuere in societate & ꝼm legẽ. Ideo ciuitatẽ aliqñ exe unt uel si nõ exeãt aliqñ expellunt hii autẽ sũt illi quos ut recitat phũs. i. poli. maledice bat homerus dicẽs maledictus insocialis in legalis scelerat⁹ affectator belli. Veluti sicut sine iugo exístẽs sicuti uolatilia cœli existẽtia ¶ Tertio aliqui nõ ciuiliter uiuũt ꝓpter ni miã bonitatẽ uita enim ciuilis & coniugalis est uita bona sed ẽ uita ut homo aliqui autẽ sunt tãtæ perfectionis quibus non sufficit ui uere ut homo sed renuẽtes coniugíũ & ciui litatẽ eligunt perfectiorẽ uitam nam licet q nubit & q ciuiliter uiuit bene faciat tamen q non nubit & q non ciuiliter uiuit ut liberius contẽplationi uacet melius facit est ergo hõ naturaliter animal ciuile non obstãte ꝙ cõ tingit aliquos nõ ciuiliter uiuere nam quicũ qꝫ nõ ciuiliter uiuit nisi ex paupertate uel ex hoc accidat uel ẽ bestia & sceleratus & sine iugo non ualens legẽ & societatem suppor tare uel ẽ quasi deus. i. diuinus eligens altio rẽ uitam ꝓpter quod scribitur primo polli. ꝙ nõ potens aliis cõmunicare nulla est pars ciuitatis sed uel est bestia uel deus.

¶ Q uibus rationib⁹ probari potest ciuita tem esse qd naturale & ꝙ homo naturaliter est animal ciuile & polliticum. Cap. 4.

EMOVEBANTVR ꝑcedẽti capitulo obiectiões cõtrariæ ꝓ qs ꝓbari uidebat ciuitatem nõ eẽ ali qd ꝼm naturã & hominẽ nõ esse naturaliter animal ciuile cũ ergo non satis sit remouere omnes obiectiones contrarias ueritatem ali quam impugnãtes nisi adducãtur rationes ꝓpriæ per quas illa ueritas confirmetur. In tendimus in hoc capitulo adducere rationes ostendentes ciuitatem esse quid naturale & hominem eẽ naturaliter animal ciuile. Pos sumus autem duplici uia ostendere cõmuni tatem polliticam siue ciuitatem esse aliquid ꝼm naturã. ¶ Prima uia sumit ex eo ꝙ hoc cõmunitas cõplectitur domũ & uicum, secũ da ex eo ꝙ est illarum finis & complemen tum ꝓbatur enim supra ꝙ uiuere erat homi ni ꝼz naturã ut natura nõ deficiat in necessa riis oportet quid naturale eẽ quicquid ꝼz fet sed deseruit ad sufficientiã uitæ cõmunitas ergo domestica & etiã uici naturalis sunt qa deseruiũt ad sufficiẽtiã uitæ humanæ quare cũ cõitas ciuilis has cõitates compræhendat & ꝑfectius deseruiat ad sufficientiam uitæ q̃ cõitates illæ oportet eã eẽ ꝼm naturã. ¶ Se cũda uia ad inuestigãdũ hoc idẽ sumit ex eo ꝙ ciuitas ẽ illaꝝ cõitatum finis & cõplemẽ tũ nã ut arguit phũs primo pol. ꝙ ẽ finis ge nerationis naturaliũ ẽ quid naturale & ẽ na tura ipsoꝝ generatoꝝ. ut quod est finis hoꝝ generationis ẽ qd naturale & natura eius nã finis gñationis reꝝ ẽ forma q̃ p antonoma siã ẽ qd naturale & ẽ ipsa natura. Videm⁹ ãt ꝙ cõitas domus ẽ qd naturale nõ solũ qa de seruit ad sufficientiã uitæ sed ẽt qa cõitates il læ q̃ ꝑficiũt domũ sũt qd naturale. cõstat. n. domus ex cõitate uiri & uxoris dñi & serui patris & filii quarũ quælibet ẽ ꝼm naturã sic etiã cõitas uici ẽ qd naturale nõ solũ qa dese ruit ad sufficientiã uitæ sed ẽt qa gñatio eius hz eẽ naturale fit. n. uic⁹ naturaliter ex crescẽ tia filioꝝ collectãeoꝝ & nepotũ ut uult phũs ꝓio pol. ꝓpter qd tale crementũ ẽ naturale uicus ipse qd naturale erit ciuitas ergo q̃ fi nis generationis domus & uici tanquã ad fi nẽ erit aliud scdm naturã eo ꝙ sit finis gñra tionis naturaliũ generatio eni domus & ui ci tãquã ad finẽ & cõplemẽtũ ordinatur ad ciuitatẽ. ¶ Viso ciuitatem eẽ aliqd secũdũ naturã reliquũ ẽ oñdere hominẽ eẽ natura liter aial polliticũ & ciuile ꝙ etiã duplici uia

inuestigare possumus. Prima uia sumit' ex p te sermõis. ſa ex pte ipet⁹ naturaliter ꝓbat' eni i pricipio scdi libri ex pte sermõis hoiẽ; esse naturaſr aial sociale eo q̃ p sermonẽ ac qrimus istructionẽ & disciplinã. hoc ãt ex p te sermõis oñdere possumus hoiem eẽ natu raſr aial polliticũ & ciuile ex eo q̃ uox hũa/ na quæ dr̃ sermo ẽ aliter significatiua q̃ uox brutorũ. Vnde philosophus ait primo pol. q̃ in aliis aialibus ab hoie usq; ad hoc eoru; natura puenit ut uox sit eis signũ delectabi/ bilis & tristabilis ut habeat sensũ delectabilẽ & tristabilẽ hoc eni sibi inuicẽ p uocẽ signi/ ficãt canis eni eo q̃ latrat aliter latrat cũ de/ lectat' & cum tristat' potest alteri cani p suũ latratũ significare tristitiã uel delectatione; quã habet. sed hominib⁹ ultra hoc datus est sermo p quẽ distincte significat' qd conferẽs qd nociuũ & qd iustũ & qd iniustũ Si ergo cõmunitas domestica ordinat' ad prosequẽ dum cõferens & ad fugiendũ nociuũ: cõmu nitas uero ciuitatis ultra hoc ordinat' ad ꝓ/ sequẽdum iustum & ad fugiendũ iniustum. oportet cõmunitatẽ domesticam ciuilẽ esse quid naturale: nã si natura dedit homini ser monẽ naturalis est illa cõmunitas quæ ordi natur ad illa quæ sunt apta nata exprimi per sermonem iustum & iniustum nõ proprie habet eẽ in cõmunitate domestica sed in cõ munitate ciuili. In ciuitate enim ubi ciues ha bẽt possessiones ꝓprias & distinctas consur gũt lites & litigia quid iustum & quid nõ iu/ stum, quod nõ proprie fit i domo ubi totũ ad patremfamilias pertinere uidet'. Differt ergo ciuitas a domo quia in ea non solũ q̃rì tur qd cõferens & quid nociuum sed etiam qd iustum & quid iniustum utraq; tamẽ cõ/ munitas erit naturalis tã domestica q̃ ciuilis eo q̃ per sermonẽ nobis datum a natura re/ præsentat' conferens & nociuum & iustum & iniustũ. ¶ Secũda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte ipetus naturalis nam omnia animalia habent naturalem im petum ad cõseruandum ea que sunt eis a na

tura tributa quare si natura dedit homini ui uere dedit ei naturalem impetũ ad faciendũ ea per quæ possit sibi in uita sufficere hoc au tem maxime cõtingit secũdũ philosophũ p cõmunitatẽ ciuilem eo q̃ ciuitas debeat esse cõtentiua oium quæ ad uitam sufficiunt. In erit ergo hominibus ipetus naturalis ad ui/ uẽdum pollitice & ad cõstituendum ciuita/ tẽ. Sed cũ id ad quod habemus impetũ na/ turalẽ sit secũdũ naturã oportet ciuitatẽ esse quid naturale uel eẽ aliquid secũdũ naturã. ¶ Q uia ꝓter cõmunitatẽ ciuitatis utile fuit suita hũana eẽ cõmunitatẽ regni. Ca. 5.

Possumus aũt triplici uia ostende/ re q̃ ꝓter cõmunitatẽ ciuitatis uti le ẽ humanæ uitæ statuere cõitatẽ regni. Prima uia sumit' ex parte sufficientiæ uitæ. Secũda ex parte adeptionis uirtutis. Et tertia ex parte defensiõis & remotionis ipe dimentorũ hostium. ¶ Prima uia sic patet nã cum ait phũs primo polli. q̃ cõmunitas pfecta quæ est ciuitas cõstans ex pluribus ui cis est habens terminum omnis per se suffi cientiæ uitæ non sic itelligendũ est q̃ semp oporteat ciuitatẽ ex propriis possessionibus habere omnia quæ requrunt' ad uitã sed suf/ ficit ciuitatem sic esse sitã q̃ per mercatiões & ponderis portatiuã & per humanã indu striam faciliter habere possit sufficiẽtia uitæ sicut ergo uicus i quo exercet' ars fabrilis idi get uico alio in quo exercet' ars textoria eo q̃ hoies ad sufficientiam uitæ indigeãt tam operibus fabrorũ q̃ textorum sic quia cõtin git ciuitates aliquas habundare i uino & de ficere in frumẽto in quo contingit ciuitates alias habundare oportet ciuitatem unam in digere auxilio alterius quare sicut utile ẽ ui tæ humanæ in eadem ciuitate cõgregari di uersos uicos ut facilius habeant' quæ requn tur ad uitã sic utile est ciuitates plures cõgre gari sub uno principatu aut sub uno regno ut facilius & melius sibi inuicem subueniant quantũ ad ea quibus indigemus in uita na; sicut diuersa membra corporis non eundẽ

actum

actum habent & unum indiget alterius ope ꝓpter quod utile est ipsis mẽbris congregari in uno corpore ut sibi inuicem subueniãt. Sic quia non omnes ciuitates habundant i eisdem utile est eis congregari sub uno regno ut melius possint sibi inuicẽ subuenire. in his quæ requirũtur ad sufficientiam uitæ. ¶ Secũda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte adoptionis uirtutis. Intentio enim legis latoris ut supra tãgebat non solũ esse debet ut ciues habeãt quæ requirũtur ad supplendam indigentiam corporalẽ Sed etiã uiuant secundum legẽ & uirtuose: Immo tãto principalius debet intẽdere hoc quam illud quanto anima ẽ potior corpore & quãto operationes uirtuose excellũt exteriora bona oportet ergo rectores ciuitatis habere ciuilẽ potẽtiam ut possint cogere & punire nolẽtes uirtuose uiuere & turbantes pacem & bonum statum aliorum ciuium quare cum peruersi in ciuitate aliqua nõ audeãt insurgere cõtra principem si sciãt ipsum ma magnã habere ciuilem potẽtiam & dominare in ciuitatibus multis si cõstet de principe ꝙ iuste regat & ꝙ non conuertat in tirãnũ expedit ciuitatibus ꝓpter uirtuose uiuere & ꝓpter corruptionem peruersorũ congregari sub uno regno ꝙ si tamen princeps tirannizare uellet quãto minorem haberet potẽtiam tanto magis esset expediens ciuitati. ¶ Tertia uia ad inuestigãdum hoc idem sumitur ex parte defensionis & remotionis impedimentorum hostiũ. Videmus enĩ ꝙ cũ aliqua ciuitas impugnat confederat se ciuitati alii ut melius possit resistere impugnationẽ hostiũ cum ergo regnuꝫ sit quasi quædam cõfederatio plurium ciuitatũ eo ꝙ uniantur sub uno rege cuius est quamliber partẽ regni defendere & ordinare ciuilẽ potẽtiam aliaꝝ ciuitatum ad defensionẽ cuiuslibet ciuitatis regni si cõtingat eã ab extraneis impugnari ꝓpter faciliorem defensionẽ & tuitionem utile fuit ex pluribus cõmunitatibus polliticis cõstituere comunitatẽ unã regni.

¶ Q d diuersi sunt modi generatiõis ciuitatis & regni & ꝙ oportet hunc tertiũ librũ in quo determinat de hmõi regimine diuidere in plures partes. Cap. 6.

g GENERATIONIS ciuitatis: & regni duos modos possumus assignare quoꝝ ꝙlibet est aliquo mõ naturalis alter tñ ẽ naturalior altero. Primꝰ est ille de quo supra in secũdo libro fecimꝰ mẽtionẽ ubi diximus ꝙ ꝓpter excrescentiã filioꝝ collectaneorum & nepotum domus põt in uicũ uicus in ciuitatẽ & ciuitas in regnũ excrescere. ¶ Alius modus ẽ ex cõcordia cõstituentiũ ciuitatem uel regnum. nam ut recitat philosophus ꝫo pol. antiquitus homines morabant dispersi uelut tẽpore Aristotelis cõtingebat circa quasdã gentes quæ uocabãt archades. ubi quilibet per se morabatur. homines sic dispsi morantes aliquando cõcordabãt in unũ constituẽtes sibi ciuitatẽ aliquam in qua simul morantes habere possent sufficientius quæ requirũtur ad indigentiã uitæ. hoc ergo modo posset fieri constitutio regni ut si multæ ciuitates & castra simul cõfederarẽt & cõcordarẽt ut sub uno rege existerẽt timẽtes inimicoꝝ potentiaꝫ. Vterꝙ aũt horꝫ modoꝝ ẽ naturalis sed primus, n. naturalior ꝫcdo. Prima ẽ constitutio ciuitatis & regni est dupliciter naturalis. Primo enim naturalis est ꝙa constituitur ex generatiõe quæ ẽ opus naturæ. ¶ Secũdo naturalis existit ꝙa homines naturalem hẽnt impetũ ad constituendam ciuitatẽ & regnũ Si enim ꝑ generationẽ ex crescentibus filiis & nepotibus in eadem domo & non ualentibꝰ simul habitare faciãt sibi plures domos & cõstituant sibi uicum & ulterius excrescentibus & non ualentibus habitare in uno uico faciant sibi uicos plures & cõstituant ciuitatem. Ante autẽ ipsis excrescẽtibus & nõ ualẽtibus habitare in una ciuitate fabricẽt sibi ciuitates plures & constituant regnum talis constitutio regni & ciuitatis est maxime naturalis nõ solũ quia homines habent natu-

ralem impetū ad talem constitutionē. Sed etiā quia hmōi cōstitutio procedit ex generatiōe filioꝝ q̄ est opus naturæ. ¶ Secūdus aūt modus cōstitutionis regni & ciuítatis ut cū ex cōcordia hoīum talis cōstitutio habet esse licet nō sit adeo naturalis ut prima attn naturalís est qa hoies ꝑpter uiuere hñt naturalē impetū ut cōcordēt ciuitatē cōstítuere i qua repiunt sufficiētia ad uitā sic etiā hēnt naturalē impetū ut cóstituāt pricipatū & regnū quia p talē cōstitutionē possunt magis pacifice uiuere & magis resistere hostibꝰ uolētibus impugnare ipsos ē enim huius impetus naturalis. nā sicut hoíes naturalē hñt impetū ut uiuāt & ut sufficiāt sibi i uita q̄ fit p ciuilē societatem. sic naturalem hēnt ipetū ut pacifice uiuant & ut naturaliter resistant hostibus quod fit p societatē principatus & regni: uidemus enim ciuitates non exístētes sub uno rege plures generales discordias habere ad inuicem. ¶ Enumeratís autē duobꝰ modis generationis ciuitatis & regní quorū quilibet dicí potest naturalis, possumꝰ addere modū tertium qui quasi ē simpliciter uiolentus, cum enim homines dispersi morabātur poterat quis ísurgere per tyrannidē & p uiolentiam & dominari eis & ut facilius eis dominaret poterat eos uiolenter congregare in unū & constituere inde ciuitatē. sic etiā & regnum p uiolentíam & per tyrannidē & p ciuilē potentiā opprimat ciuitates alias & faciat se regē cōstitui super illas. ¶ Víso diuersos eē modos generationis ciuitatis & regni restat uidere in quot partes oportet hūc tertiū librū diuidere in quo de hmōi regimine tractaturi sumus patet enim ex dictis naturalem generationē ciuitatis & regni ordinari ad bene uiuere & ad pacifice uiuere & ad resistendū uolentibus turbare pacē & ípugnare ciues. Ostēdēdū est ergo qualiter possit bene regi ciuitas siue regnum tempore pacis & qualiter impugnandū sit hostes tēpore belli. Verūq; ut patet p phūm. ii. metha. & circa finē elencorum nullus sibi sufficit in inueniendo artē aliquā sed oportet ad hoc iuuari per auxiliū præcedentiū tradentiū notiriam aliquam de arte illa. ideo oportet propter sufficiētiā artis regiminis ciuitatis & regni recitare quid senserūt philosophi de huiusmōi regimine & quō antiqtus regebātur ciuitates: nam ex hoc aliqualiter manuducemur ad sciēdum quid uitandum & quid īmitādum sit in regimine regni & ciuitatis. totū ergo hūc librū tertium diuidemus in tres partes. nā primo narrabunt opiniones philosophorū circa regimē ciuile & reprobabūtur ea in qbus nisi sunt non bene sentire circa hmōi regimē. recitabunt ergo prima regimina instituta ab antiqs philosophis. ut p eorum noticiam manuducantur reges & principes quomodo debeant regere ciuitates & regna. Secūdo ostēdet qualiter optima pollicia siue optimū regnum & quibus cautelis uti debeāt principātes. & quomodotēpore pacis, ꝑpter uiuere sufficienter & uirtuose regenda sit ciuitas & regnū. ¶ Tertio manifestabitur quō elígēdi sunt pugnatores. & qualiter ipugnādi sunt hostes et quomodo ordinādæ sunt acies bellorū et quibus cautelis uti debeant bellantes.

¶ Quomodo socrates et plato díxerunt ciuitatem esse ordinatam & quid senserunt de ciuili regimine. Capítulum. vii.

SOCRATES aūt quādiu phátꝰ est circa naturas rerū. Videns circa naturalē sciētiā magnā difficultatē eē, ut narrat phūs in metha. sua cōuertit se ad moralia quē plato suus discipulus i multis secutus ē. propter quod phūs platonem secūdū socratē appellauit. Determinādo āt socrates et platp de moralibus quiq; tetigisse uidētur circa ciuitatem et regnum ciuilæ. ¶ Primū est quia dixerunt ciuitatem debere esse maxime unā quia forte ideo hoc opinati sunt qa semper multitudo ab unitate ꝓcedit: et semp unitas uidetur esse potior multitudíne, unde prima causa deus ipse quia est summe unus arguitur esse summe bonus, uidetur ergo

uidetur ergo ciuitas esse potissime bōa si sit potissime una. igitur quāto plus ad unitatē procedit tāto plus appropinquat ad termi num bonitatis. ¶ Secundū autem q̄ circa ciuitatē statuerūt dicti philosophi est quia dixerūt ciuibus omnia esse cōmunia debeꝝ ut q̄ haberēt omnes possessiōes cōmunes uxores ut q̄ quilibet accederet ad quālibet. & p consequēs haberēt cōmunes filios. nā quia propter cōmunem usū fœmiarum pa tres non certificarētur de propriis filiis. re putarēt quemlibet puerorum esse filiū pro priū. uidebatur enim socrati & platoni totā dissenssionē ciuium consurgere ex proprie tate possessiōem & ex eo q̄ quilibet utiꝝ di cere hoc est meū. quaꝝ ut arguebat si possess siōes essent cōmunes & ciues nihil haberēt propriū cessarent eorꝫ propriæ lites & eorꝫ iurgia. & esset ciuitas optime ordiata. Vole bāt etiā uxores esse cōmunes qa ex hoc cō surgeret maxia dilectio iter ciues. nā uxori b⁹ non existētibus propriis sed cōmunibus essēt cōmunes filii & qa patrū ad filios est maxima dilectio i ciuitate illa eēt maximus amor eo q̄ ātiqores diligerēt oēs iuniores ut filios. & iuniores eos diligerēt ut patres. Posuerūt etiā huiusmodi cōmunitatē uxo rū & filiorū ut esset maxima unitas & ma xima coniūctio i ciuitate. nā cū sit maxima unitas & maxia coniunctio patrū ad filios antiqores reputarēt se habere maximā uni tatē cū iunioribus. & econuerso eo q̄ crede rēt eos esse suos filios: illi uero opinarentꝫ eos esse suos patres. ¶ Tertiū uero qd sēse rūt dicti philosophi circa regimē ciuitatis est qa dixerūt mulieres instruendas esse ad opera bellica & deberꝫ bellare sicut & uiros. Inducebantꝫ enī ad hoc ut philosophus reci tat secūdo politi: ex his quæ uidebāt i be stiis & i animalib⁹ aliis in qbus nō solū bel lāt masculi sed etiā fœminæ Immo i bestiis & i auib⁹ uiuētibus ex rapina ferociores es se uidētur fœminæ q̄ mares. nā si consideram⁹ aues ipsas uiuētes ex raptu maiores cō por & audatiores corde & præstātiores ui rib⁹ sūt fœminæ q̄ masculi: ut ancipitres & austures & aquilæ ut dicit sūt oēs fœminæ. q̄rū masculi fūr uiliores eis. q̄re si i aliis ani malibus hoc uidemus q̄ nō solū bellāt ma res sed fœminæ qa maxime uidetꝫ esse fm ordinē naturalē in quo cōmunicamus cum animalibus aliis uidetur ciuitas maxime na turaliter ordiata si ad opera bellica ordinē tur non solum uiri sed etiam mulieres.

¶ Quartum q̄ dixerunt instituēdū esse i ciuitate est qa semper uolebant eos deprin cipari & eē i magistratu. ut qui erāt officia les semper essēt officiales & q̄ præpositi sē p̄ præpositi & sic de magistratib⁹ aliis assu mebāt etiam ad hoc exemplū de terra. Vi demus enī partes terræ i quibus habundat uena auri semp quasi habundare ibi talem uenā & in quibus habundat uena argenti si militer se habeꝫ. si ergo natura sic agit q̄ ue nā auri non conuertit i uenam argenti uel in uenā ferri nec ecōuerso. quia maxime be ne operāur si imitamur actiones naturæ. & maxime bene regiꝫ ciuitas si imitetꝫ ordi nē naturalē. Vena auri ut principātes maio ri principatu uel existentibus in maioribus principatibus & uena argenti ut existētes i minoribus non debēt conuerti i uenā ferri ut q̄ fiāt subditi & deponātur a magistrati bus suis. ¶ Quintū autem q̄ dicti philoso phi senserūt statuendum circa ciuitatem est quia dixerunt ciuitatem quālibet diuidēdā esse in quinq̄ partes. uidelicet in agricolas. artifices bellatores consiliarios & prīcipē. Dixerunt enī agricolas necessarios esse ad constitutiouē ciuitatis propter ea quæ requi runtur ad uictum. Artifices uero necessarii erāt propter uestimenta & domos & alia q̄ requiruntꝫ ad uitam. Bellatores quidem ne cessarii existebant propter defēsionem ciui tatis & reprimēdos hostes. dicebant autē ci uitatē si bene ordinata erat ad minus debe ret habere mille bellatores. & ad plus qnq̄ milia. Prīcipes uero & consiliarii necessarii

erant in ciuitate ad dirigendum ciues ut uir tuose uiuerēt. & ut debite obseruarēt leges tangebant autē dicti philosophi quædā alia circa regimen ciuitatis de quibus si loc⁹ occurrat merito fieri poterit.

¶ Q d nō oportet ciuitatē maximā unitatem & cōformitatem habere ut socrates & plato statuerunt. Capitulum. viii.

MAXIMAM unitatē & æqualitatē
m ñ oportet q̄rere i omnibus rebus. nā si oia eēnt æqualia iā ñ essēt oia ad hoc enī q̄ sūt oia quæ requirūtur ad uniuersum & ad hoc q̄ uniuersū scdm suum statū sit maxime perfectum oportet ibi dare diuersa scdm spēm. nā qa tota bōitas uniuersi ñ potest reseruari i una specie. oz ibi dar̄ species diuersas ut in pluribus speciebus entium reseruetur maior pefectio q̄ in una tantū. sic etiam in ciuitate ad hoc q̄ habeat esse perfectū oportet dar̄ diuersitatē aliq̄ nec oportet ibi esse omnimodā cōformitatē & æq̄litatē ut socrates & plato credebāt. ¶ Tangit aūt phūs so poli. quasi sex rōnes probātes q̄ nō oportet ciuitatē esse maxime unitā & maxie conformem. Prima sumit̄ quantū ad esse ipsius ciuitatis. Secunda per compationē ad exercitium. Tertia per cōpationē ad partes. Quarta per cōpationē ad principantes subiectos. Q uita p cōpationē ad finē. Sexta p cōparationē ad ea q̄ uidemus in aliis totis. ¶ Prima uia sic patet nam maior est unitas unius singularis hominis q̄ totius domus & domus q̄ uici & uici q̄ ciuitatis & ciuitatis q̄ regni. Constat enim domus ex pluribus personis. Vicus enim ex pluribus domib⁹. ciuitas ex pluribus uicis. & regnū ex plurib⁹ ciuitatibus. Si ergo tātū uniretur domus q̄ oēs habitantes in ipsa fieret una persona iā non remaneret domus sed fieret homo un⁹ aliquis singularis. sic si tantum uniretur uicus q̄ fieret una domus iam non remāeret uic⁹. Eodem autem modo si tantum uiret̄ ciuitas q̄ fieret unus uicus uel una dom⁹ non ulterius remaneret ciuitas. requirit enim ciuitas aliquā diuersitatem ultra q̄ si descendat̄ perit esse eius. Dicere ergo in ciuitate uel in regno esse debeī omnē unitatē ē dicere ciuitatem nō esse ciuitatem & regnum nō eē regnū. ¶ Secūda uia ad inuestigādū hoc idē sumitur per compationē ad exercitū uel ad pugnationē nam ut dicitur so poli. alterū est compugnatio & ciuitas. nā hoc quidē. s. cōpugnatio utilis est scm quantitatem q̄is sit idē specie. Est enim cōpugnatio auxilii grā sicut enim plures homines magis trahūt nauem quantum illi plures sint eiusdem rit⁹ & sint similes & cōformes. sic plures homines magis bellant. ciuitas autem nō sic sed cōstituta ē ad sufficientiā uitæ. quia ergo diuersis indigemus ad uitā oportet in ciuitate diuersitatem esse. ¶ Tertia uia declarans & māifestās uias prædictas sumitur per compationem ad partes nam sicut qa idem corpus diuersis indiget operibus ut ambulatióe tactu uisiōe & auditu. Ideo oportet ibi dare diuersa membra exercentia diuersos actus. sic qa ad indigentiā uitæ indigem⁹ domibus uestimētis & uictualibus & aliis hmōi. oportet i ciuitate dare diuersitatem aliquā ut in ea reperiat̄ sufficientia ad uitā. sicut ergo si ñ eēt diuersitas in mēbris corpis ut si omnia essēt oculi corpus ipfectū esset. qa licet uideret ñ posset audire nec ambulare sic si esset maxia conformitas in ciuitate ut q̄ omnes essēt textores uel coriarii. ciuitas ipfecta esset qa ad sufficiētiā uitæ nō solū idigem⁹ calciamētis sed etiā idigemus uictualibus & domibus & aliis quæ req̄runt̄ ad uitā. ¶ Q uarta uia sumitur p compationē ad principātes & subiectos. nā cū ciuitas sit ordo ciuiū ad aliquem principantē uel dominantē ut cū in ciuitate oporteat dar̄ aliquos magistrat⁹ & aliquas p̄ posituras q̄ nō esset nisi ibi aliq essēt dominantes & aliq subiecti. Q uare cū hoc diuersitatē requirat oportet i ciuitate dare diuersitatē aliquā. ¶ Q uita uia sumit̄ p compationem ad finē. nā finis ciuitatis est bene uiuere & habere sufficientiā i uita. nā ciuitas ē

cōitas

cõitas habens terminũ oĩs per se sufficiẽtiæ uitæ. sed ut dictũ est ad sufficientiã uitæ req̃ rũt diuersa. Ideo oportet ciuitatẽ hr̃e aliquã diuersitatẽ. in se diuersos hr̃e uicos ut expediens ad uitã q̃ nõ reperitur in uno uico reperit in alio. ¶ Sexta uia sumit per cõparationẽ ad alia tota. ut nũq̃ melodia q̃ est multitudo uocũ est bñ ꝓportionata si sit oẽs uoces æquales. sed actã cõsonãtiã oportet ibi dare diuersitatẽ tonorũ sic pictura nũq̃ ẽ bñ ordinata nisi ibi sit diuersitas colorũ. sic & ciuitas nũq̃ bñ ordinata erit nisi sit ibi diuersitas officiorũ. Decet ergo hoc reges & principes cognoscere qa nũq̃ qs bñ nouit regere ciuitatẽ nisi sciuerit q̃liter cõstituit & nisi cognoscat q̃ oportet in ea diuersitatẽ eẽ.

¶ Quod non expedit ciuitati omnia sic esse cõia ut socrates ordinauit & q̃ reges & principes hoc decet cognoscere. Ca. ix.

SERMO in pricipiis debet eẽ lõgus & q̃ paruus error in principio maxius est in fine. Diu ergo sunt pricipia ptractãda & lõgis sermonibus sunt excutiẽda ne circa ipsa cõtingat error. quare cum in regimine ciuitatis primo sit pollicia ordinanda. diu inuestigãdũ est qualiter ciuitatẽ oportet eẽ unam & quam diuersitatem habere debet. & quomõ ciues decet se habere ad inuicẽ quibus cõmunicare debẽt utrũ omnia deberent eẽ cõia & quid debeãt hr̃e ꝓpriũ. Hæc. n. sunt quasi principia & quasi quædã præambula ad sequentia. Volumus ãt in hoc capitulo ostendere q̃ nõ expedit uitati hẽre omnia cõmunia ut soccrates ordinauit. nec sequerent illa bona quæ opinabatur socrates si sic ordinaretur ciuitas. Credebat. n. si eẽnt cõmunes possessiones uxores & filii cessarent litigia qa crederẽt ciues oẽs pueros eẽ filios suos & sic eẽt in ciuitate maximus amor. ¶ Possumus autem triplici uia oñdere q̃ hoc nõ expedit ciuitati. Prío quia nõ cessarent litigia. Scdo qa ciues non reputarẽt omnes pueros ꝓprios filios. Tertio quia inter eos non esset magnus amor.

¶ Pria uia sic patet nã quãtũcũq̃ possessiones essent cõmunes usus tamen pertinentium ad uictum eẽt ꝓprius. nam sicut fieri nõ potest qd ex omnibus ciuibus fiat unũ corpus realiter ita eẽ non põt q̃ ille idem cibus qui nutrit corpus unius ciuis nutriat corpus alterius. Existentibus ergo possessiõibus cõibus oporteret cuilibet distribui quæ reqruntur ad supplendã indigẽtiã corporalẽ & qa hõ nimis decipit in proprio cõmodo semper uidetur ei se plus debere recipere q̃ accipere. Immo quia impossibile est omnes ciues æq̃liter eẽ prudẽtes & bonos & eẽ æqualiter utiles ciuitati statim insurgeret rixa iter ciues qa quilibet crederet plus eẽ accepturũ ut dũ unus ciuis iudicaret se meliorẽ alio uel licet secundũ dignitatẽ suã ei fieri retributionẽ. Hanc aũt æqualitatẽ nõ de facili esset possibile reseruari inter ciues absq̃ dissensione & lite qa q̃libet deceptus in iudicãdo de seipso appreciat se plus ualere q̃ ualeat. Cõmunitas ergo possessionis q̃ ordinabat socrates ad uitandum lites potius esset causa litigii q̃ pacis. nã ut supra in secũdo libro tetigimus hæc est uita perfectorũ nõ here propriũ. Perfecti autem sunt pauci. Lex ergo imponenda oĩbus ciuibus & toti populo debet eẽ talis scdm quã hoĩes cõmuniter possint uiuere. unde & phũs ait in poli. ciues nõ esse applicandos legibus. Sed leges ciuibus. Tales enim debent eẽ leges & talis debet eẽ ordinatio ciuitatis quæ competat omni populo & cõi uitæ. cuius modi nõ fuit ordinatio socratis qa inter gentes cõiter uiuẽtes absq̃ multis litigiis obseruari nõ posset. Dato tñ cõitatẽ possessionũ posse obseruare absq̃ litigiis. Cõitatem tamẽ fœmiarũ ꝓpter quã uolebat socrates filios esse cõmunes nõ est possibile obseruari absq̃ litigiis. ¶ Secũda uia sic patet. nã si omnia sic essent cõmunia non oporteret ciues omnes pueros reputare filios ꝓprios. ymmo qa puerorũ aliq eẽnt similes aliqbus ciuibus & aliq aliis q̃libet ciuis appropriaret sibi ĩ filium quẽ uideret si-

bi esse simile. Vnde & phūs narrat scdo po
liti. q apud quasdā gētes ut in supiori libro
uxores sunt cōmunes. Filios tñ ciues diui-
dūt scdm similitudinē. Q uilibet. n. appro-
priabat sibi in filios quos uidebat ei eē simi-
les. nā & in aliis aialibus hoc contingit quia
multæ fœmellæ reddūt filios similes fratri
bus. quēadmodū in terra fallariæ q̄dā equæ
erāt ut phūs recitat semp reddebāt filiū simi
lē patri ꝓpter qd uocata est iusta. Nō ergo
supposita cōmunitate uxorū eēt bonū illud
quod oppinabatur socrates uidelicet ciues
omnes pueros crederēt eē proprios filios.
¶ Tertia uia sic patet nā suppositā cōitate
uxorum non esset tantus amor in ciuitate ut
oppinabat socrates. nam modica cōiunctio
plus īducit de amore si sit certa & nota quā
multa si sit ignota & dubia. Licet. n. maior
sit cōiūctio patris ad filiū q̄ patrui ad nepo-
tem plus tamē patruus diligeret nepotem si
firmiter crederet ipm eē talem q̄ pater filiū
si rationabiliter dubitaret se eū genuisse. nā
plus est mō de dilectione in ciuitate ut phūs
innuit. 2. poli. quia unus diligit aliū tāquam
filiū. alius tāquā fratrē. alius tāquam nepo-
tem. alius tāquam fratruelem. Appellat aūt
phūs fratrueles qui sunt ex duobus fratrib⁹
nati. Alius uero diligit ipm tāquam contri
buelē. i. tāquā natū ex eadē tribu uel scdm
aliquā aliā consanguineitatē q̄ fuerit. quam
ponebat socrates. Modica. n. cōsanguinei-
tas si sit nota & certa maiorē dilectionē cau
sat q̄ filiatio si sit dubia & ignota. Cōitas er
go illa quā ponebat socrates nō est expedi-
ens ciuitati. Decet āt hoc hoc reges & prin-
cipes diligenter aduertere ut sciant sic ciuita
tem ordinare ut expedit cōitati ciuium.
¶ Q uæ mala consequunt si in ciuitate uxo
res & filii ponantur esse cōmunes. Ca. x.

HYLOSOPHVS scdo poli.
p ꝓbat multa mala se q in ciuitate.
si uxores & filii ponāt eē cōmu-
nes. Q uātū. n. ad p̄sens spectat enumerare
possumus. 5. mala q̄ phūs tāgit ibidē sequē-
tia ex tali cōitate. Primū est iniuria cōsangui
neorū. Scdm uilificatio nobiliū. Tertiū in-
iuria filiorū. Q uartū in tēpantia uenereo-
rū. Q uintū abusio parētū. ¶ Primū sic pa
tet. nā oportet in ciuitate cōsurgere lites uul
nerationes. & cōtumelias q̄ tāto detestabi-
liores sunt quāto cōmittunt in psonā ma-
gis cōiūctā. Expedit ergo ciuitati ꝓpter ho
nestatē & bonitatē morū parētes eē certos
de suis filiis & quoslibet certificari eorū con
sanguineis. ne ꝓpter ignorātiā filii in ꝓpri
os parētes & cōsanguineos inter seipsos in
iurias & cōtumelias inferāt. quare cū cōitas
uxorū quā socrates ordinauit tollat certitu
dinē filiorū & notitiā cōsanguineitatis nō
est cōmēdādo qa ex hoc cōsequt aliquos de
facili ꝓpter ignorātiā iniuriari cōsanguine
is suis. ¶ Scdm malū sic oñdit nā suppositā
ta cōitate uxorum & filiorū sequeret uilifi
catio nobiliū & exaltatio agricolarū & pso
narū uilium. nam esse nō potest uxores & fi
lios cōmunes. nisi æqualis cura gerat de fili
is nobiliū & custodū ciuitatis quæ gerit de
filiis agricolarū & personarū uiliū. quare fi
lii nobiliū deprimēt & uiliū exaltabunt.
Nō ergo erit amicitia inter ciues. qa scdm
phūm in eth. ꝓportionale & æquale amici
tiā soluit. Cū ergo bōi & nobiles sint supra
uiles & ignobiles. tūc est amicitia inter eos
qñ qlibet se hēt scdm ꝓportionē suā. ut qñ
ignobiles seruiēt nobilibus & nobiles eis re
tribuunt mercedē scdm proportiouē seruī
tii. Velle ergo filios ciuiū cōmunes eē æqua
lē curā geri de filiis nobiliū & ignobiliū est
uilificare nobiles & exaltarī ignobiles & nō
saluare amicitiā iter eos. ¶ Tertiū malū sic
declarat. nā suppositā p̄dicta cōmunitate.
sequeret incuria filiorum. nā ut dicit phūs
. 8. ethi. multis eē amicum scdm pfectā ami
citiā nō cōtingit nec cōtingit multas perso
nas simul amare ualde. nā ualde amare dicit
quādā superabundantiā. Superabundantia
qdē magis est apta nata eē ad unū q̄ ad mul
tos uude in eodē. 8. concludit philosophus
q̄ multis

q; multis placere ualde non ẽ facile q̃re si q̃libet ciuis crederet quẽlibet puerorũ eẽ propriũ filium, qa partiretur eius amor in tantã multitudinẽ modicũ diligeret unũquẽq;. & modicũ curaret de unoquoq;. Immo quilibet ciuis nisi eẽt fatuus nullo modo suspicari posset oẽs pueros esse suos filios. Si ergo oẽs diligerent tãq̃ filios hoc esset ratione duorũ uel triũ puerorum quos crederent eẽ ꝓprios filios & quia illi non essent eis certitudinaliter noti opinabat socrates q; oẽs alios intime diligerent ꝓpter illos. sed ut arguit phũs primo pol. ꝓpter duos uel tres uel ꝓpter pancos pueros uelle magnã multitudinẽ diligere puerorũ tãquã proprios filios hoc est põere parũ de melle in multa aqua. Sicut ergo parũ mellis totum unũ fluuiũ nõ posset facere dulcẽ. Sic amor duorũ uel triũ filiorũ innumerabilẽ multitudinẽ puerorũ existentiũ in ciuitate una non posset reddere placibilẽ & dilectã. Sed non existẽte dilectione ciuiũ ad pueros non habebit eoꝝ cura debita, sequit q; supposita cõmunitate q̃ ordinauerat socrates non habeat debita cura nec diligẽtia debita erga filios. ¶ Quartũ malũ sic oñdi põt quia uirtus generatiua est ita corupta & sic est insatiabilis cõcupiscẽtiæ appetitus, q; nõ hauẽte uiro nisi unã uxorẽ, adhuc est ualde difficile debite & tẽpate se hẽre erga illã. Sicut ergo ꝓuocata gula p multitudinẽ ciborũ difficile est eẽ abstinentes sic ꝓuocatis p multitudinẽ fœmiarũ difficile est & quasi inpossibile est eẽ tẽperatũ. ¶ Quintũ ãt multũ sic mãifestari põt. nã nõ hẽntibus parẽtibus cognitionẽ de ꝓpriis filiis & filiabus deleui fieret abusus parentũ & cõsãguineorũ. ut q; filii cognoscerent matres & patres filias. socrates uolẽs hoc incõueniẽs uitare dixit q; spectabat ad pricipẽ ciuitatis hẽre curã & diligẽtiã ne filii coirẽt cũ matribus. & patres cũ filiabus. sed ait philosophus hoc nõ sufficit. qa si filii & filiæ cões erãt. & nõ iudicabãt eis ꝓprii parẽtes dato q; ꝓhiberet filio actus uenereus circa matrẽ. & patri circa filiã non ꝓhibebat eis amor libidinosus & cõcupiscẽtia ex quo nõ mãifestabat eis parẽtella illa. q̃re cũ in psonis tã cõiũctis nõ solũ detestabilis sit actualis cõmistio. sed ẽt abhoiabilis sit cõcupiscẽtia & amor libidinosus reꝑhẽsibilis erat opinio socratis de cõmunitate uxoꝝ & filioꝝ.

¶ Decet ergo reges & pricipes sic ordiare ciuitatẽ. ut ꝓhibita cõitate fœmiarũ & uxorũ certificẽt parẽtes de ꝓpriis filiis.

¶ Quõ expediat ciuitati possessiones esse proprias & quomõ cões. Ca. xi.

ESSE res cões ut ait phũs .2. polie tripliciter põt intelligi, nam in rebus deseruientibus ad uictum est cõsiderare duo uidelicet res fructiferas ut agros uineas arbores: & fructũ qui oritur ex talibus rebus. ut uina frumenta poma. q̃re si sit cõmunitas ciuiũ erga talia: uel erũt cõmunes res fructiferæ & diuident fructus uel possessiones erũt ꝓpriæ & fructus redigent in cõe q; antiqtus ut recitat phũs apud quasdam nationes fiebat. uel utrunq; erit commune tã res fructiferæ q̃ fructus. ut socrates ordinauit. Volebat. n. ut superius tangebat q; simul eẽt ꝓprium in ciuitate nec possessiones nec fructus nec filii nec uxores q; nulla dissensio oriretur in ciuitate. Videtur autẽ hæc ordinatio socratis ut phũs ait supficietenus cõsiderata ualde expediẽs ciuitati. Cũ enim quis audit ciuitatem sic ordinatam eẽ ubi est tanta cõitas ciuiũ reputat eam fœlicẽ eẽ & existiat ciues se maxie diligere & absq; litigio uiuere iter quos tãta cõitas obserua-
tur. sed ut dicit scdo polli. in actibus particularibus oportet ad experiẽtiã recurrere. experti enim sumus q; habẽtes aliqua cõmũia plura litigia iter se habent q̃ si quilibet propria possideret. ¶ Possum⁹ autẽ triplici uia inuestigare q; si res ciuiũ cõmunes essẽt plura litigia in ciuitate consurgerent q̃ si gauderent possessionibus ꝓpriis. Prima uia sumitur ex parte possessionũ cõium. Secunda ex parte cõicantiũ in rebus illis. Tertia ex par-

te imparitatis ciuiũ. ¶ Pria uia sic patet tã cum aliquid est cõmune aliquibus cũ unus ab usu & fructu illius rei cõis propter alium impedit consurgit lis & discordia inter eos. Videmus .n. fratres uterinos ꝓpter hereditatem quam cõem habent multa hẽre litigia dum unus hereditate illa non utit ꝓut alteri expedire uidet . Si ergo fratres uterini q pauci sunt & firmiter credunt se eẽ tãta consanguinitate coniunctos multa hñt litigia quia hereditatem hñt cõmunẽ quanto magis inter ipsos ciues. Si oia eis eẽnt cõia multa orirent litigia : cũ ipsi multi sint & diuersarũ uoluntatũ , nec sit inter eos tanta cõiunctio consanguinitatis. sicut inter ureri nos fratres nã & si fieret ut socrates dicebat ꝙomnes ciues ꝓpter cõitatẽ mulierẽ & uxorũ crederent se esse consanguinitate cõiunctos attñ inter eos scdm rei ueritatem nõn esset tanta cõsanguinitas sicut inter fratres uterinos. Immo illa consanguinitas q̃ inter illos existeret certa & nota eẽ nõ posset ut in ꝑhabitis ꝓbabat . Si ergo cærta cõsãguinitas nõ tollit dissensionẽ paucorũ habentiũ hereditatẽ cõem multomagis ifra hmõi dissensionẽ nõ posset tollere iter multos ut inter oẽs ciues. ¶ Secunda uia ad inuestigandũ hoc idẽ sumit ex parte cõmunicãtiũ in hereditate cõmuni. nã quãto aliqui plura habent cõmunia tanto magis ad inuicẽ cõuersant . sed cũ eẽ non possit aliquos ualde & diu cõuersari ad inuicẽ nisi inter eos litigia oriant ex parte ipsorũ cõmunicantiũ in hereditate cõmuni eo ꝙ oporteat eos ualde ad inuicẽ conseruari oñditur ut plurimũ homines habere lites & iurgia ꝓpter qd̃ phũs ait. 2. poli. ꝙ ab ip̃is famulis qb9 plurimũ indigemus ꝓpter ancillares administratiões maxime offẽdimur & indignãur erga illos qa oportet nos hẽre ad illos multa colloqa & diu conuersari cũ illis. Quare si inter dominos & filios quos hñt ita subiectos propter diuturnã cõuersationẽ tot litigia oriũt quãto magis orirẽt inter ciues quorũ unus alteri subesse nõ uellet si haberẽt hereditatẽ cõmunẽ & si oporteret eos ualde ad inuicẽ cõuersari. ¶ Tertia uia sumit ex parte iparitatis ciuiũ. nã si omnibus ciuib9 eẽnt hereditates cões qa ualde difficile esset & ualde sumptuosum tantã multitudinem extraneorũ quærere qui possent tantã terram colere. expediret ciuitati sic diuidi ut aliqui ciuium terram colerent. Aliqui uero insisterent circa custodiã ciuitatis q̃ & socrates cõcedebat. Cũ ergo custodes ciuitatis nobiliores sint agricolis tãq̃ meliores & nobiliores estimarent se plus eẽ accepturos de fructibus possessionũ q̃ illi. Insurgeret igitur dissensio inter eos quia agricolæ magis laborãtes circa possessiones minus de fructibus capent. Cõsiderata ergo infirmitate hoium & diligenter uiso. ꝙ cõiter populus a uia pfecta deuiant expedit ciuitati ne inter ciues oriãt dissensiones & iurgia nõ sic eẽ possessiões cõmunes ut socrates statuebat. Via ãt phi si cõsideret modus & status hominũ est expeditior ciuitati. Ait .n. possessiones & res ciuiũ debere eẽ ꝓprias & cõmunes. ꝓprias quidẽ quantũ ad dñium. cõmunes uero ꝓpter uitutẽ liberalitatis. ¶ Diligenter igit inspecta humana conditione ꝓut cõiter populus obseruatiuus est legum & laudabilium ordinationũ expedit cuilibet hẽre res possessiones ꝓprias quantum ad dñiuz. nã qlibet dñans bonis ꝓpriis adhibebit debitam diligentiã circa illa. expedit ãt talia esse cõmunia scdm liberalitatẽ. quia ciues inter se debent liberales eẽ cõicando sibi inuicem propria bona. Vnde & apud lacedæmones ut recitat scdo poli. tanta erat liberalitas ꝙ licet quilibet haberet ꝓpria bona quantũ ad dñium tñ propter liberalitatẽ quãtum ad usum erant illis ciuib9 cõmunes serui. equi. canes. Q uilibet .n. ciuiũ cũ indigebat absq; alia requisitiõe utebatur alterius equis canibus & seruis.

¶ Quod reges & principes non debent disponere ciuitatẽ sic ꝙ mulieres ordinent ad opa bellica ut socrates statuebat. Ca. xii.

ET in

T in præcedentibus dicebat̄ ſocra
c tes ſtatuit mulieres inſtruēdas eē ad opa bellica & debere bellare ſi cut & ueri aſſumēs exēplū ex beſtiis ex quibus tā mares q̄ fœmiæ bellāt. Sed qa reges & pricipes & uniuerſaliter illi quorū eſt ciuitatē diſpōere nō debeāt ordinare mulieres ad opa bellica; ſed uiros triplici uia uēari poſſumus ſcdm tria q̄ reqrūt̄ ad bellū. Hoies .n. bellatores decet eē mēte cautos & ꝓuidos corde uiriles & animoſos corpore robuſtos & fortes. Cautela, n. & ꝓuidētia eſt neceſſaria in bellis, nā aliqñ ꝓpter cautelas adhibitas plns ſupāt̄ hoſtes ex ſagacitate q̄ ex fortitudine. Pauci. n, bellatores ſi ſint ſagaces & induſtres ſupant multos nō fortitudine; ſed prudētia. Mulieres ergo qa hñt conſilium inualidū & ab uſu rationis deficiunt non ſunt ita induſtres & ꝓuidæ ſicut uiri nō ſunt ordinandæ ad opa bellica. Nā in bellis magna cautela eſt. Adhibenda ēt induſtria qa ſcdm uegeciū in de re militari ſi alia male acta recuperari pñt caſus tñ bellaꝝ irremediabiles ſunt ex ipſa igitur induſtria quæ reqrit̄ in bellantibus arguere poſſumus mulieres inſtruendas non eſſe ad opera bellica. ¶ Secunda uia ad inueſtigandum hoc idē ſumit̄ ex uirilitate & animoſitate q̄ reqritur in bellantibus, unā ut dicit̄ tertio ethi. finis & terminus ominū terribiliū eſt mors Opa ergo bellica quæ reqrūt hominē impauidū & animoſū ea ꝙ bellantes opponant ſe periculis mortis. Mulieres āt cōiter ſunt pauidæ & inuiriles quod cōtingit eis tam ex fragilitate corporis q̄ ex frigiditate complexionis. nam ut dicebatur ſupra frigiditas uiam timori præparat. Frigidi, n. eſt conſtringere & retrahere. Animoſi uero & uirilis eſt ad alia ſe extēdere. Calor. n, reddit habentē animoſū & uirilē. Frigiditas uero timidū & puſillanimū. Q uare mulieres q̄ ſunt pauidæ & puſillanimes ad opa bellica deſtinari nō debēt. In bellis. n. melius pauidos expellere q̄ eos in ſocietate habere, nā cum humanū ſit timeꝛ mortē. Viriles ēt & animoſi trepidāt uidentes timidos tredidare, neigit̄ reddantur bellantes puſillanimes quos conſtat eſſe timidos oportet ab exercitu expelli. ¶ Tertia uia ſumit̄ ex parte fortitudinis corporalis, nā cū bellantes oporteat diu ſuſtinere armorū pondera & dare magnos ictus expedit eos hēre magnos humeros & renes ad ſuſtinendū armorū grauedinē & hēre fortia brachia ad faciendū ꝓcuſſiōes fortes. Mulieres igit̄ eo ꝙ hñt carnes molles & deficiunt a fortitudie corporali ad opa bellica ordinari nō debent. Rō autē quæ mouit ſocratē ad hoc ponendum ſumpta a ſimilitudine beſtiarū inſufficiens eſt, qa ſm phm. 2. politicōꝝ beſtiis nihil obtinet yconomice nec participāt rōne hois; ergo ſcdm debitā yconomicā & ſcdm debitā diſpenſationē ordiare domū & ciuitatē quare in his in quibus beſtiæ præter rōnem agunt eas ſequi nō debent.

¶ Q uod reges & principes nō ſic debent diſpōere ciuitatem ut ſemper idem in eiſdē magiſtratibus præponantur. Ca. xiii.

ICEBAT ſocrates ſemper eoſdē
d debere eſſe pricipes in ciuitate loquebatur enim de principatu pro ut ſumit̄ ꝓ quolibet dominio uel pro quolibet magiſtratu ſiue pro qualibet præpoſitura. Poſſumus autem triplici uia oſtēdere ꝙ non ſit expediens ciuitati ſemper præponere eoſdem in eiſdem magiſtratus. Prima uia ſumit̄ ex parte regiæ maieſtatis uł cuiuſcūq; alterius cuius eſt tales dignitates tribuer̄. Secunda ex parte ipſorum præpoſitorum. & tertia ex parte ciuium. ¶ Prima uia ſic patet. nam ut dicitur. 5. ethi. principatus uirum oſtēdit. Prius enim q̄ aſſumant̄ hoies ad aliquam dignitatem non ſic manifeſtat̄ eoꝝ bonitas & malicia, nā qa pſona priuata nō ſic poteſt iuſtificare ut publica. & habēs poteſtatē. & qa nō tot oculi reſpiciūt pſonam priuatā q̄ publicam non ſcitur qualis ſit uir donec eſt perſona priuata nō habens ptātē ſicut cognoſcit̄ poſtq̄ ad aliquā ꝓpoſituram

uel ad aliquē magiſtratū aſſumit. quare cū deceat regiā maieſtatē & uniuerſaliter oēm ciuē cuius eſt magiſtratus & ꝓpoſituras tribuere cognoſcere q̄les ꝓficiant ꝓpoſitos & magiſtros. Si principatus & magiſtratus & uniuaſaliter q̄libet ꝓpoſitura uirū oñdit & mãifeſtat expedit tribuentē ꝓpoſituras & magiſtratus ſup ciues prius expiri q̄les ſint quos ꝓfecit in ꝓpoſitos uel magiſtros & potea expimẽto aſſũto debet eo in dictis officiis affirmaſ, uel ad maiora aſſũere ꝑut ei uidebit melius expedire. ¶ Scda uia ad iueſtigãdũ hoc idẽ ſumit ex parte iꝑorũ ꝓpoſitorũ nã multa mala & multas iniuſtitias cõmitterẽt ꝓpoſiti ciuitatũ ſi ſcirẽt ſe eẽ perpetue tales a qbus cauerẽt ſi cõſiderarẽt ſe eſſe ab hmõi officio remouẽdos. ¶ Tertia uia ſumit ex parte ipſorum ciuiũ quibus huiuſmodi præpoſiti præponunt. Nam ſicut medici nõ eſt cõſiliari de ſãitate, ſed eius eſt intendere ſanitatẽ tanquã finẽ. Sic eius cuius eſt ciuitatem ordinare non eſt conſiliari de pace & de concordia ciuiũ. Nam ut dicit .3. ethi. conſiliũ nõ de fine: ſed de his quæ ſũt ad finẽ. pacem & concordiam ciuiũ debet intendere rector ciuitatis tanq̄ finẽ. Sic ergo diſponenda eſt ciuitas ut conſeruet in pace. & ut ibi ſeductiones nõ inſurgant. Mutare autem aliqñ magiſtratus & pricipatus & diſtribuere eos diuerſis perſonis ut innuit phũs. 2. pol. uidet facere ad qetũ & pacificũ ſtatũ ciuium. Nã ſi ſpretis aliis ſemper iidẽ in magiſtratibus & præpoſituris præficiãt. Alii uidentes ſe eſſe deſpectos ad ſeditionẽ confugiunt. & ciuitatem turbant. Hanc ãt tertiã rationem improbantem ordinationẽ ſocraticam tangit phũs. 2. poli. cum ait q̄ ſocrates ſemper facit eoſdẽ pricipes quod eſt ſeditionis cã apud nullam dignitatem poſſidentes. Videntes. n. nullam dignitatẽ poſſidere ſi contingat eos eſſe uiriles & animoſos ſeditiones mouent.

¶ Quod non ſic ordinanda eſt ciuitas ſicut ſocrates ſtatuebat. Capitulum. xiiii.

VIA credimus phõs determinantes de polliciis & de ordie ciuium nõ ſine rõne locutos fuiſſe. lõ bñ ſe habet eorũ opiniones tractare. non oſtẽtationis cauſa. ſed quia hoc requirit præſens methodus quã itẽdimus tradere de regimine ciuitatis & regni. Viſo. n. quid circa hoc ſenſerũt phi & pertractatis eoꝝ opiniõibus clarius apparebit quid circa huiuſmodi regimen ſit cenſendũ. quare cum patefactum ſit in ꝓcedentibus nõ expedire ciuitati poſſeſſiones. uxores & filios eẽ cõmunes ut ſocrates ſtatuebat. nec eẽ decens mulieres ordinari ad opera belica. nec eẽ utile eoſdẽ ſemper in eiſdẽ magiſtratibus præfici ut ſocrates ſtatuiſſe uidebat. Reſtat ergo exequi de iuſſione & ordine ciuitatis quã ſocrates ordiauit. Dicebat enim ſocrates ut ſupra tãgebam ciuitatẽ. v. in ſe debere habere uidelicet principẽ. conſiliarios. bellatores. artifices. & agricolas. Volebat. n. bellantes eſſe partem ciuitatis diſtinctã ab aliis ciuibus. numerum autem bellantiũ ſtatuebat dicens in qualibet ciuitate debere eſſe ad plus. v. milia ad minus mille. Huiuſmodi autẽ ſtatutum quantũ ad bellatores tripliciter improbari põt ſm tria quæ de ipſis bellantibus ſocrates ſtatuebat. Prima. n. dicebat eos eſſe alios & diſtinctos ab aliis ciuibus. Secũdo ſtatuebat magnam multitudinem bellatorum. Tertio ponebat eos in quodã determinato numero. ¶ Pria uia ſic patet nam ſemper bonuꝫ cõe præponendum eſt bono priuato. Naturale. n. eſt partẽ ſe exponere periculo ꝑ toto. ut brachiũ ſtati exponit ſe periculo ꝑ defenſione corporis. Præter ergo ordinẽ naturalẽ agit q̄libet ciuis ſi nõ expõat ſe ꝑiculo ꝑ defẽſione patriæ. Nõ ergo ſic ſeparãdi ſũt bellatores ab artificib⁹ & ab aliis ciuib⁹ q̄ ciues alii ꝑ defẽſiõe patriæ bellare nõ oporteat melius. Eſt ergo dicere ĩ ciuitate tot eẽ bellatores & defẽſores patriæ quot ſũt ibi ciues uolentes portare arma q̄ ſeperare bellatores ab aliis ciuibus. ¶ Scda uia ſic patet, nã cõſtitue-

re tantum

re tãtam multitudine bellatorum in q̃libet ciuitate ut. v. milia. uel etiã mille esset ualde difficile & onerosũ ipsis ciuib⁹. onerosũ. n. & difficile esset ciuibus unius ciuitatis sustẽtare mille uiros in stipendiis cõmunib⁹ quorum nullum esset aliud officiũ nisi bellar̃ cũ adesset oportunitas, & onerosius & q̃si omnino iportabile esset sustentare sic. v. milia. oporteret enim ciuitatẽ illã habere possessiones quasi ad uotũ ut posset ex commũib⁹ sumptibus tantã multitudinẽ pascere. ꝓpter quod phũs. ii. poli. repræhẽdens socratẽ de huiusmodi ordie ciuitatis ait ꝙ oportet ciuitatem illã sic istitutam esse in regione babilonica ubi forte pp magnitudinẽ desertorũ est magnũ spacium terrarum ex quo posset magna multitudo pasci. Difficile ẽ enim ut phũs inuit ptæter ipsos ciues & p̃ter mulieres filios & liberos pascere tãtã multitudinẽ bellatorũ. ¶ Tertio delinquebat socrates i ordinando ciuitatem in cõstituẽdo determinatũ numerum bellatorum. nam fm phũm ii. polli. uolẽs ponẽr̃ leges uel facere ordinationẽ aliquã in ciuitate ad tria debet respicere scilicet ad hõines ad regionẽ & ad loca uicĩa. Si qs ergo uellet p̃ter ciues statuere aliquos bellatores uiuẽtes ex communib⁹ fructib⁹ ciuitatis ad tria deberet respicere uidelicet ad ciues. nã si ciues ipsi essent pusillanimes & iutiles ad bellũ idigeret maiori copia bellatorẽ sic se habẽtiũ. ¶ Secũdo inspiciẽdũ esset ad regionem nã quanto ciuitas illa maiori regiõe & maiori terrarũ spacio potiretur tanto sustẽtare posset maiorem numerũ bellantium. ¶ Tertio aspiciendum esset ãd loca uicina, ut utrũ ciuitas illa haberet circa se uicinos amicos uel inimicos pusillanimes uel uiriles. nam uariatis conditionibus uicinorũ oportet aliter & aliter determiare de conditionibus bellãtium. quare cum ars & sciẽtia non possit esse circa particularia signata. Volẽs tradere artem de regimine ciuitatũ non potest statuere determinatũ numerum bellatorũ. sed talia relinquenda sũt

iudicio prudentis rectoris. considerãtis conditionem ciuium modum regionis & circũstantias uicinorum.

¶ Quõ positio socratis circa regimen ciuitatis trahi possit ad bonũ itellectũ. Capi. xv.

n ARRABATVR autem supra ꝙ socrates & discipulus ei⁹ plato dixerũt ciuitatem sic esse regendã & gubernãdã ut ciuib⁹ cõmões essẽt uxores & filii & possessiones. ꝙ si itelligit̃ ut uerba sonãt star̃ nõ potest ut ẽ p habita mãifestũ qa mod⁹ fuit platonicorũ methaphorice loq; quẽ modum loquẽdi forte ipse socrates habebat cũ plato eius discipulus fuisset. Si uolumus non ut uerba sonãt itelligere dicta socratica: saluare poterimus positionẽ ei⁹ ꝙia enim esse ciuibus cõmunia scdm rei ueritatẽ nõ possibile neq; utile: tñ scdm amorem & dilectionẽ debet ibi saluari cõmũitas. sicut n. qlibet ciuis debet diligere ciues alios sicut seipsũ: sic debẽt diligẽr̃ uxores filios & possessiões aliorũ sicut & ꝑprias: hoc ergo modo ciuibus omnia debẽt esse cõmũia ut quilibet intendat bonũ cõmune & bonũ omnium: & sit sollicit⁹ cũ adest facultas de rebus aliorum ac si essẽt suæ. In uxoribus autem & filiis debet reseruari cõmunitas quãtum ad amorem: sed i possessionibus nõ solũ debet reseruari cõmunitas quãtũ ad amorem ut ꝙ omnes ciues cõmuniter bonũ diligant uni⁹ cuiusq; ciuis: sed etiam quantũ ad cõmunitatẽ & liberalitatẽ: quia quilibet ciuis debet aliis ciuib⁹ ut dictat ratio bona sua cõmunicare. Saluauimus igitur dictũ socraticũ q̃ntum ad commuuitatẽ ciuiũ: sic etiam saluare possumus dictum eius quantũ ad unitatẽ ciuitatis: nam cũ dixit ciuitatẽ debere ee maxime unã, forte nõ intellexit de unitate habitationis ut ꝙ omnes ciues habitare deberent in una domo: ita ꝙ in ciuitate non essẽt plures domus uel plures uici: nec de unitate artificum: ut ꝙ non essẽt ĩ ciuitate diuersæ artes uel diuersi artifices: nec de unitate eorũ quæ requiruntur ad sufficientiam uitæ: ut ꝙ non

essent in ciuitate plura & diuersa prout req̃
rit indigentia uitæ. Sed forte unitatẽ hmõi
ad amorẽ & dilectionẽ referre uolebat: ut ꝙ
tũc esset ciuitas optima: quãdo ciues se amã
do & diligẽdo maxime unirẽtur sic ergo ex
posita mẽte socratis de cõmunitate rerũ &
de unitate ciuium. Verũ est ꝙ ipse opinaba
tur ꝙ in ciuitate esset maxima pax: & nõ ori
rẽtur ibi litigia. nam ꝓprius amoris effectꝰ
esse uidetur pax & concordia: qđ uero socra-
tes addebat de mulieribꝰ; ꝙ ordinãdæ eẽnt
ad opera bellica saluari potest non intelligẽ
do hoc simpliciter sed in casu. Posset enĩ ca
sus cõtigere ꝙ & mulieres bellare oporteret
multociens autẽ circa partes italiæ hoc cõtĩ
git ꝙ uiris deserẽtibus ciuitatem & euntibus
in exercitũ super ciuitatem aliquã dum uiri
etiam i exercitu existerent inuasa est eorũ ci
uitas ab hostibꝰ ꝓpter qđ oportuit & mulie
res ꝓpter penuriã ciuium defendere ciuita-
tem. ꝙ aũt ulterius addebat ꝙ sẽper oportet
eosdẽ in magistratibꝰ perferri. ut ꝙ semper
debent esse idẽ ꝓpositi & balini: forte sic de
bet ĩtelligi ut semper principentur idem. i.
ornati eisdem uirtutibus. ꝙ autem ciuitatẽ
diuidebat ĩ agricolas artifices & bellatores.
uolens ciuitatẽ ad minus mille cõtinere bel
latores. forte ꝓ bellatores intendebat nobi-
les quorum non est manibus operari. cũ enĩ
ĩ ciuitate quidam manibus operentur ut co
lẽtes terram & artifices quidam uero non ut
nobiles hii uidelicet nobiles potissime de-
bẽt defẽdere patriã. & eorũ maxie est uaca-
re circa armorum ĩdustriam uolebat ergo so
crates polliciã aliquam non debere nomiari
ciuitatẽ nisi saltem contineret mille nobiles
quos ꝓ quãdã excellẽtiã uocabat bellatores.
¶ Quod philosophus felleas statuit ciuita
tem ordinatam esse. Capitulum. xvi.

PRAETER socratẽ & platonẽ q
p dã alĩꝰ noie felleas ut narrat phũs
scdo polli ĩtromisit se de ordie ci
uitatis statuẽs qũo posset optie pollicia or-
dinari. Dicebat aũt ꝙ ĩter cætera quæ debet
intẽdere legis lator & rector pollíciæ ẽ. quõ
ciues habeãt possessiones æquatas. Volebat
enim tũc esse ciuitatem optime ordinatã si
nullĩꝰ ciuiũ haberet plures reddit9 uel maio
res possessiones q̃ alter qđ ut dicebat a prin
cipio quãdo ciuitas constituitur faciliter fie
ri poterat quia uiso numero ciuium & cõpu
tata multitudine camporũ de facili rector ci
uitatis posset diuidere æqualiter possessiões
illas inter ciues. Sed ciuitate iam constituta
& ciuibus iam habẽtibus possessiones inæq̃
les difficilius erat hoc ad æqualitatẽ reducer̃.
Statuit enĩ felleas ciuitatis rectorẽ hoc mõ
reducere hanc inæqualitatẽ ad æqualitatem
medãtibus dotibus. statuendo ꝙ pauperes
contrahant cũ diuitibus: & in contrahendo
accipiãt dotes & nõ dent. pauperes ergo ac
cipiendo magnas dotes a diuitibꝰ potuerũt
æquari eis in possissionibus. Potuit autẽ fel
leas triplici uia moueri ad hoc statuendum.
Primo quidẽ moueri potuit ut cessarent liti
gia. Secũdo ut remouerẽtur iniuriæ & cõtu
meliæ. Tertio ex his quæ uidebat ĩ polliciis
aliis. ¶ Prima uia sic patet nã ciues ualde li
tigãt pro possessionibus. sunt enim cõmuni
ter nimis cupidi ad habendũ reddit9 & pos
sessiões. Vnde & propter hoc multa litigia
oritũtur. quare si ciues haberẽt possessiones
æquales & scirẽt se nõ posse excedere suos
cõciues ĩ possessiõib9 frustra propter hoc in
surgerent lites & placita. nã dato ꝙ alter liti
gantium causam obtinet non multũ ex hoc
gaudere posset. quia oporteret ipsũ per dati
onem dotium æquari ĩ possessionibus aliis
ciuibus. Sic etiam perdẽs placitum nõ mul
tum admitteret quia accipiẽdo dotes æqua
retur aliis ĩ diuitiis. Viderentur ergo omni-
no cessare placita si ciues haberẽt possessio-
nes æquatas. ¶ Secũda uia sumitur ut tollã
tur de ciuitate iniuriæ & contũeliæ. nã ex eo
ꝙ ciues libenter si possessiões appropriãt di
cẽtes hoc ẽ meũ ñ solũ ĩsurgũt lites & placi
ta sed etiã iniuriæ & cõtumeliæ. nã pro acq
rẽdis possessionibus inferũt sibi ciues iniu-
rias &

rias & contumelias in perſonis propriis fiũt autẽ in ciuitate furta rapinæ & homicidia ꝓpter cupiditatẽ poſſidendi diuitias. quare ſi ciues nõ poſſẽt ſe excellere in poſſeſſiõib⁹ & haberẽt æquales diuitias ut uidet omnia hæc ceſſarẽt. ¶ Tertia uia ſumitur ex his q̃ uidebat in ciuitatib⁹ aliis. nam i multis polliciis bene ordiatis magna cura fuit legiſlatoribus de poſſeſſionibus ciuium. Ideo felleas forte motus ex his quæ uidebat i polliciis aliis ſtatuit potiſſime curandam eſſe de poſſeſſionibus ciuium. uolens eos æquatas poſſeſſiones habere.

¶ Q d nõ oportet poſſeſſiones i ciuitate eſſe æquatas ut felleas ſtatuebat. Capitu. xvii.

I cõſiderentur dicta phi. ii. polliti. ſ quãtũ ad præſẽs ſpectat poſſumus triplici uia uẽari ꝙ nõ oportet poſſeſſiones æquatas eſſe ut felleas ſtatuebat: Prima uia ſumit ex parte procreationis filiorum. Scda ex parte iniuriarum. Tertia ex parte uirtutum quas decẽs eſt habere ciues. ¶ Prima uia ſic patet nã ad rectũ regimen ciuitatis nõ poreſt imponi lex ut ciues habeant poſſeſſiones æquatas niſi ſtatuat ꝙ habeãt æquales filios. fruſtra enim ponitur lex quæ conſeruari nõ poteſt. nã ſm phũm. iiii. polli. non ſolũ debet eſſe cura ꝙ leges inſtituãtur ſed etiam ꝙ legibus obediatur & qd leges obſeruẽtur. quare ſi ſinguli ciues poſſeſſiones æquatas habeãt & unus habeat plures filios q̃ alter ſuccedentibus filiis in hereditates parentũ ſoluta erit lex felleæ. quare non habebãt poſſeſſiones æquales. cũ ergo quanto aliquid ĩ plures partes diuiditur tãto min⁹ percipiat unuſquiſq; de illo. eſſe nõ poteſt quod ſẽper ciues habeãt poſſeſſiones æquatas niſi totidẽ filii procedant ab uno ciuiũ quot procedunt ab alio ſed quia aliqua cõnubia ſũt omnio ſterilia: aliqua uero ſunt fæcũdiora q̃ alia. non eſt poſſibile ſtatuere i ciuitate omnes ciues habere æqualẽ numerũ filiorũ propter quod ex parte procreationis prolis manifeſte oſtenditur prædictam legẽ non eſſe congruentẽ eo ꝙ congrue obſeruari nõ poſſit. ¶ Secuda uia ſumitur ex parte iniuriarũ quæ poſſunt in ciuitate cõſurgere quas legiſlator ſummo ſtudio cauer debet. ſpectat enĩ ad pricipem omnem curam hr̃e ne ciues ſint inſolẽtes & ne ſibi inuicẽ iniurias inferãt. ſed ſi i ciuitate ſtatuitur paupes æquari diuitibus ĩ poſſeſſionibus accipiẽdo magnas dotes ab eis & non dãdo dotes illis contĩgit multotiẽs diuites fieri pauperes & econuerſo. Nam ſi diuites aliqui plures habẽt filios q̃ pauperes diuiditur poſſeſſio diuitum in plures partes q̃ pauperũ: & filii diuitum pauperiores erunt q̃ filii pauperum. Ex hoc autem dupliciter cõtingẽt iniuriæ & iurgia in ciuitate. Primo quia pauperes cum ditãtur neſciũt fortunas ferre ut plane oſtẽdit phũs. ii. reth. Iniuriabuntur ergo aliis. filii enĩ pauperum inflati eo ꝙ uideant ſe plus aliis in diuitiis habundare iniuſtificabunt in eos & fiẽt iniuriæ ĩ ciuitate. ¶ Rurſus huiuſmodi iniuriæ & contumeliæ orirent ĩter ciues non ſolũ ex parte filiorum pauperũ ſed etiam ex parte filiorũ diuitum. quia ut dicitur. ii. polli. opus eſt ad pacẽ ciuitatis filios diuitum non eſſe inſolẽtes. quare cũ filii diuitũ ut plurimũ ſint magnanimi & magni cordis ſi uideant ſe eſſe deſpectos & paupes exaltatos nõ ualentes ſe continere fient inſolẽtes & turbabũt alios. ¶ Tertia uia ad oſtẽdendũ legem felleæ non eſſe decẽtem de æquatione poſſeſſionũ. ſumitur ex parte uirtutũ quas decet habere ciues: decet enim ipſos eſſe liberales & temperatos: nõ ego bene dictũ eſt ꝙ ad bonum regimen ciuitatis ſufficit ciues habere poſſeſſiões æquatas. niſi aliquid determinet de quantitate poſſeſſionũ illarũ. poſſẽt enim ciues adeo modicas poſſeſſiones habere ꝙ oporteret eos ita parce uiuere ꝙ opera liberalitatis de facili exercer̃ non ualerent. Rurſus habendo poſſeſſiones æquatas poſſent ita habũdare in eis & adeo delicioſe uiuere quod non contingeret ipſos temperatos eſſe.

¶ Qđ pricipalis itẽtio legiſtatoris debet eſſe circa repræſſionẽ cócupiſcẽtiarũ & non circa æqualitatem poſſeſſiõum ut Felleas ordinauit.

Capitulum.xviii.

1 REGES & pricipes & uniuerſaliter eos quorũ ẽ leges ferre. decet aliqs leges ſtatuete circa poſſeſſiones ciuiũ.nã & Solon q circa ferẽdas leges dicebaſ perit9 & doct9 maltas ſtatuit poſſeſſiones ciuiũ. Sic etiã apud locros ut recitat philoſophus.ii.polli.lex erat q̃ ad hoc ut antiq̃ ſortes ſeruarẽt illeſæ:nulli licebat poſſeſſiones uẽdere:niſi poſſet ſufficiẽter ei oſtẽdere aliq̃ magnũ ifortũiũ accidiſſe. Sũt enĩ multa determinãda ĩ legibus circa poſſeſſiones: ſed nõ expedit hoc lege ſtatui circa ipſas: ut ciues poſſeſſiones æquatas habeãt.nec intẽtio legiſtatoris pricipaliter eſſe debet circa poſſeſſiones: ſed principalius debet itẽdere repræſſionem concupiſcentiarum e qđ radix malitiarum nõ ſũt poſſeſſiones exteriores:ſed cõcupiſcẽtia:radix enim omniũ malorum eſt cupiditas. Si ergo morbus magis curari debet ĩ radice & ĩ cauſa q̃ alibi magis debẽt intendere rectores ciuium circa repri mendas concupiſcẽtias q̃ circa alia ut plane probat phũs.ii.polli. ſed de hoc iferi9 diffuſius dicem9:meminimus tamẽ nos edidiſſe quẽdam tractatũ de differentia eth. & reth. & polli.ubi dicta ſupficialiter cõſiderata cõtradicere uidentur his quæ nũc diximus.ſed illa controuerſia ifra tolletur.ad præſẽs autẽ ſcire ſufficiat principalem intẽtionem legis latoris non debere eſſe circa poſſeſſiões exteriores mẽſurandas. quod triplici uia uenari poſſumus.Prima ſumit ex parte honorum quos homines appetunt. Secũda ex pte delectationum quas inſequũt. Tertia ex pte triſticiarum quas fugiunt. ¶ Prima uia ſic patet credebat eim felleas omnia iurgia ciuitatis iſurgere propter poſſeſſionẽ & diuiuium exteriorum rerum. & ſic opinãdo fallebat.quia & ſi pauperes homines eo q̃ minus egeãt exteriori ſubſtantia ut plurimũ litigãt propter exteriorum ſubſtantiam.perſonæ tamẽ nobiles & gratioſæ magis turbãtur & indignãt ſi nõ poſſit conſequi honorem debitũ & cõdignũ.quare ſi ciuium qdã pſonæ ſunt pauperes:qdam gratioſæ & honorabiles:ſpectat ad legiſlatorẽ nõ ſolũ ſtatuere ut poſſeſſiones debite ordinent.Sed etiã ut honores decẽter & iuſte diſtribuãtur & tanto principalius debet hoc itẽdere circa honores:quanto litigia inter pſonas honorabiles fũt magis deteſtanda q̃ inter pſonas alias. ¶ Secunda uia ad inueſtigãdũ hoc idem ſumitur ex pte delectationũ quas homines ut plurimũ iſecũtur: non enim homines ſolum iniuſtificant & iniurias iferũt ires exteriores propter auariciam:ſic etiam iniuriãtur in filias & in uxores ciuium ptopter delectationem & itemperãtiã. ¶ Decet ergo reges & pricipes non omnes leges ferre circa poſſeſſiones mẽſurandas ut q̃libet quod ſuũ eſt poſſideat.ſed multa ordinare decet circa paſſiones reprimendas. Ne ciues ſint intemperati & iniurientur ĩ uxores & in filias aliorum:Immo tãto magis ſollicitari debent circa hoc q̃ circa illud quãto uxores & filiæ ſũt quid magis coniunctum q̃ exteriores ſubſtãtiæ. ¶ Tertia ſumitur ex parte triſticiarum quas homines pro uiribus fugiunt:uolũt homines gaudere delectationibus abſq̃ triſticiis. Ideo iniuriantur aliis ĩ ſe non ſolum propter ſupplendam indigẽtiã ut propter tollẽdam famen & repellẽdũ frigus. Sed qa extiant alios poſſe eorũ delectatiõibus ĩpedire: uel qa exiſtimãt eis poſſe triſticiã inferre nõ enĩ ſolũ propter poſſeſſiões ſũt iſtituẽdæ leges ut ſtatuebat felleas: ſed & pp alia ut ẽ p habita ſufficiẽter expræſſum. ¶ Qualis fuit pollicia ypodinii & qd ypodonius philoſophus ſtatuit circa regimen ciuitatis.

Capitulum.xix.

P RAETER ſocratẽ & felleã fuit qdã alius phũs noĩe ypodoni9 intromittẽs ſe de regimine ciuitatis ſtatuẽs multa pertinẽtia ad regimẽ ciuium.

Videntur

Videtur autē quasi ad. 6. reduci quæ statue bat circa regimen. Primo enim statuit quæ dam pertinentia ad multitudinē & distincti onē ciuium. Secundo determinat de distin ctionibus ciuium. Tertio de distinctionē iu diciorum. Quarto de distinctiōe iudicātiū. Quinto de modo iudicādi. Sexto & ultio statuit quasdā leges tāgētes diuersa gña psonarū. ypodonius autē statuēs suā polliciam ¶ Primo itromisit se de multitudine & di stinctione ciuiū dicens q optima q̄titas ciuiū est circa decē milia uirorū. hanc autē q̄titatē distixit in tres ptes: uidelicet in bellatores ar tifices & agricolas. Volebat autē bellatores debere habere arma & non terrā. Agricolas uero terrā sed nō arma. Artifices qdem nec terrā nec arma. Videt. n. hō q̄tū ad pns spe ctat trib⁹ idigere uidelicet uictu potu & ci bo ꝓter caloré naturalē cōsumētē hmōi ra dicale. Secūdo idiget domo & uestitu & ali is artificis pp intēperiē aeris. Tertio idiget defēsiōe ꝓpter hostes extrisecos: & ꝓpter seditiones & litigia q̄ possūt i ciuitate cōtige re ad hoc. n. deseruiūt prædicta tria gña ui rorū. Quia q̄tū ad uictū satisfaciūt agrico læ ut itelligam⁹ p agricolas oēs colētes ter ras & uineas & uniuersaliter oēs pastores aia liū: sed q̄tū ad domos & uestimēta & alia ar tificia satisfaciūt artifices q̄tū uero ad defē sionē deseruiūt bellarores sic ergo deteriauit dict⁹ phūs de multitudie & de distictōe ci uiū. ¶ Secūdo itromisit se & deteriauit de distictiōe possessionū diuidēs totā regionē .i. totū territoriū ciuitatis i tres ptes uidelicet i ptē sacrā cōmunē & ꝓpriā ptē sacram attri buebat cultui diuino: cōmunē bellatoribus ꝓpriā agricolis. Dicebat autē tūc territoriū ciuitatis optime diuisum esse si ps tribueretur ministris in tēplis diuinis q̄ appellabat sacrā ps uero bellatorib⁹ q̄ appellabat cōmunē eo q bellatores cōmuni bono ut defēlioni pa triæ uacare debeāt: ps uero esset ꝓpria ipsis agricolis artificibus quidem nullam partem tribuebat territorii eo quod ex arte sufficien

ter uiuere possent. nec etiam bellatoribus tri buebat territoriū tāquā propriū sed solū tri buebat eis arma dicebat autem debere esse a liquod territoriū cōmūe de quo bellatores uiuerēt quasi de cōmuni errario. ¶ Tertio intromisit se de distinctione iudiciorū dice bat autē omnia iudicia debere esse de tribus sm quod de tribus litigāt ciues: uidelicet de nocumēto iniuria & morte. quicunq; eni in iustificat alium uel iniustificat in res nocen do & damnificādo ipsū. uel i psonā & hoc dupliciter. uel dehonorādo eā faciēdo ei op probria & uituperia uel offēdēdo ipsam fa ciēdo ei percussiones & uulnera. Iniustifica tiones autem quātum ad res appellabat no cumētum. sed iniustificationem quantū ad honorationē psonæ uocabat iniuriam. offē sionem quidē ipsius persone quantū ad per cussiōes & ulnera noiabat mortem qa talia ad mortē ordinātur eo q̄ omnis passio ma gis facta abiiciat a substātia. ¶ Quarto itro misit se de distictiōe iudicantiū. dicebat eni deber esse duo genera iudicātiū & duplex ꝓ toriū. unum ordinarium in quo discuteren tur causæ. Et aliud principale ad quod redu cerētur appellationes. uolebat quidem prin cipale prætoriū ut narrat philosophus scdo polli. debere esse ex scibus electis. ut si causæ male iudicatæ fuerūt in prætorio ordinario senes illi electi & bōi testimonii rectificāt ip sas. ¶ Quito itromisit se de modo iudican di uolebat enim i utriscq; prætoriis tam i prī cipali q̄ i ordinario iudicia fieri debere sine collatione iudiciū inter se. Dicebat autem q̄ audita causa quilibet iudex p se cogitaret. & postea i pusillaribus scriptam adduceret suā sentētiam. ut si incusatus simpliciter condē nādus esset. iudex simpliciter condemnatio nē scriberet. Si uero simpliciter absoluēdus pugillares portaret uacuos. sed si aliquomō cōdemnandus & aliquo absoluēdus p scrip turā determinaret illud. Philosophus autem scdo polli. ubi positionē dicti phī narrat as signat quare ypodoni⁹ sic statuit credebat q

dem q̄ si iudices iuramento essent astricti ut dicerēt q̄ sentirent forte degerarēt timēdo corā aliis dicere q̄ sentiunt. Ideo ordinauit q̄ quilibet priuatim sentētiam suam scribe ret. ¶ Sexto statuit quasdam leges tāgētes diuersa personarum genera. statuit autē. iiii. hmōi leges. Q uarū prima tāgebat sapiētes Secūda bellatores. Tertia tātum populum Q uarta pricipē. ¶ Q uātū ad sapiētes sta tuit q̄ quicūque inueniret aliquid q̄ esset ex pediēs ciuitati q̄ retribueret ei debitus ho nor. Q uātū ad bellatores ordinauit q̄ filii eorū q̄ morerēt i bello facto p̄ defensione patriæ & p̄ bono ciuitatis acciperēt cibum de errario publico. ¶ Tertio q̄tum ad totū populū statuit ut totus populus uidelicet tā bellatores q̄ artifices & agricolæ cōuenirent ad electionē pricipis nolebat enim ut appa ret ex dictis suis pricipē debere esse p̄ here ditatem: sed p̄ electionē q̄ electionē toti po pulo attribuebat. ¶ Q uarto q̄tum ad pri cipem electum statuit ut princeps pricipalē curam haberet de tribus uidelicet de rebus cōmunib9 de peregrinis & de orphāis: appel labat enim orphanos uniuersaliter omnes personas imponētes nō ualentes per se ipsas sua iura cōquirer. Spectat enim ad regem & principē q̄ debet esse custos iusti; de reb9 co munibus & etiam de peregrinis & personis impotentibus specialem curam gerere eo q̄ talibus alii de facili iniuriantur cum nō pos int defendere iura sua.

¶ Q uæ & quot sūt reprehensibilia in his quæ statuit ypodoni9 circa gubernationem ciuium. Capitulum. xx.

VLT Abona cōsequimur ex opi m nionibus antiquorum phōrū eo q̄ ipsi in suis dictis multa bona & uera dixerunt. Dato tamē q̄ nihil ueri dixis sent recitandæ tamen sunt opiniones eorū & fm sententiam philosophi. ii. methaphi sice debemus gratias reddere eis qui a uerita te deuiant & discordant ab opinionibus nostris. excitant enim talia aliquando intel lectum. mala quidem aliorum dicta multo ciens intellectum excitant ut recte iudicet. ypodonii ergo opinionem recitauimus. qa in sua pollicia multas bonas sententias pro mulgauit: aliqua tamē cōgrue statuit. ¶ Pos sumus autem quantum ad præsens spectat sequendo dicta philosophi. ii. pol. increpa re ypodonium quantum ad tria. Primo ad impossibilitatem statutorum. Secūdo quan tum ad modum quem statuit in iudicando: Tertio quantū ad legem quam statuit tāgē tes diuersa genera personarū. ¶ Primo eni dictus philosophus defecit statuen do ipossi bilia. nā statutum de distinctione ciuium sta re non poterat cum statuto de eletione prin cipis. Si ciuitas sdm ipsum distingui debeat in tres partes uidelicet in bellatores artifices & agricolas & soli bellatores habebāt arma ut possint seditiones & iurgia facta i ciuitate remouere: & patriam ab hostibus defēder. Oportebat bellatores habere maiorē poten tiā q̄ agricolæ & artifices simul sūpti: & qa sēper potētiores dominantur & homines li bēter iniustificant cum possunt: hoc posito artifices & agricolæ non haberent partē in pollicia. & bellatores nō p̄mitterēt eos par ticipare i electione pricipis: statuere ergo q̄ totus pupulus eligat principē. stare non po test cū statuto de bellatoribus. ut q̄ ipsi sint potentiores aliis & sint soli habentes arma. ¶ Secūdo deficiebat ypodonius quātū ad modū quem statuit in iudicādo: uolebat ne iudices non debere cōferre i prætorio de sē tentia ferenda: tamen ut ait phūs non nega bat quī domi priuatim cōferre possint. hoc autē duplici uia improbari potest. Primo qa ex isto modo iudicandi sequtur maior peruer sio & maior degeratio iudiciū nam citius p uertuntur iudices si possūt sibi loqui in pri uato q̄ si loquātur publice in prætorio. & si iurauerunt dicere q̄ sentiunt. citius degera būt hoc modo q̄ aliter. Vnde & phūs innuit q̄ i quibusdam bonis polliciis ecōtrario sta tuit q̄ ordinauerit ypodonius ubi ordinan tur iudices

tur iudices posse loq̃ sibi inuicē publice nō tamē posse ad inuicem habere consilium in priuato. Rursus deficit dictus modus qa in aliqib⁹ iuditiis oꝫ collationē hre ad iuicē ut si iudices discordarēt opteret collationē hre ad inuicem quorum sententia tenenda eēt. ¶ Tertio deficiebat dictus phūs quantū ad leges quas statuit tangentes diuersa p̃sona rū genera & specialiter quātum ad legem q̃ statuit erga sapientes: nā si quicūq; sapiens inueniens aliqd expediens ciuitati deberet ex hoc debitū honorem accipere: conarent sapientes ad inueniendū nouas leges: & ad ostendendū nouas leges inuentas esse profi cuas ciuitati: quare continue mutarentur le/ ges qd est ualde in ciuitate periculosum. qa leges assidue magnam efficatiam habent ex diuturnitate tēporis: quare si assidue inno/ uent leges tolletur uirtus & efficatia ipsarū. statutum igitur ypodonii de eo qui inuenit aliquid expediens ciuitati ut ait phūs supfi/ cialiter uisū apparet bonū: tamē periculosū. In his autem deficit ypodonius utrum autē defecerit in aliis: & utrum principatus debe at ire per electionem uel per hereditatem & utrū leges sint innouandæ dato q̃ aliquē de fectum cōtineant & alia quæ circa istā mate riā sunt quærenda infra diffusius tractabun tur ad præsens tñ sufficiat hoc tetigisse de opinionibus phōrū: & in hoc terminet pri ma pars huius tertii libri in quo agitur de re gimine ciuitatis & regni.

¶ Incipit secunda pars tertii libri de regimi ne principum in qua tractatur quomodo regenda est ciuitas aut regnum tpe pacis.

¶ Q ūo regēda sit ciuitas tpe pacis & q̃ & quot cōsiderāda sūt in tali regīe. Ca.i.

p

OSTQVAM auxiliāte deo cōpleuim⁹ primā par tē huius tertii libri p̄mittē do q̃dā p̃ambula ad ꝓpo/ sitū & recitādo opinionē diuersorū phōrū istituētiū policiam & tradentium artem de regimine

ciuitatis & regni. Restat ãt nunc exequi de aliis duabus partibus. uidelicet de regimine regni & ciuitatis tēpore pacis & de hmōi re gimine tēpore belli. Sciendum igitur q̃ tē/ pore belli defendēda est ciuitas per arma si cut tempore pacis gubernanda est per leges iustas & p̃ consuetudines approbatas. quæ uim legum obtinent. Vident ergo sic se ha bere arma ad tempus belli sicut leges ad tē/ pus pacis. Viso igitur tempore pacis guber/ nandā eē ciuitatem & regnum p̃ leges iustas & cōsuetudies approbatas de leui patere po test q̃ & quot cōsiderāda sūt in tali regimie. Videtur autem phūs. 3. tangere. 4. quæ cōsi deranda sunt in regimine ciuitatis. Hæc ãt sunt princeps, consiliū prætoriū & popul⁹. Possumus autem ex ipsis legibus quibus re/ genda est ciuitas tēpore pacis duplici uia in uestigare de prædictis. 4. considerandum in regimine quo regenda est ciuitas tēpore pa cis. Prima uia sumitur ex his quæ requirun/ tur ad legem. Secūda ex fine quo intendit in ipa lege. ¶ Prima uia sic patet nā ad hoc q̃ per leges recta gubernatio habeat quātū ad præsens spectat. 4. requiruntur. Primo ut leges per sapientiā sint bñ inuētæ. Scdo ut per ciuilē potētiā sint bñ custoditæ. Tertio ut p̃ leges inuentas & custoditas acta ciuiū sint recte iudicata. Q uarto & ultio ut p̃pter pacificum statū populi quæ trahunt in legi bus sint debite obseruata. Bñ aūt custodire leges p̃ ciuilē potentiā spectat ad principe;. Vñ & phūs. 5. ethi. ait q̃ priceps eē debet cu stos iusti. i. iustarū legū & statutorum. nam statuta ipsa legalia leges quædam dici pñt bene quidem inuenire leges per sapientiam spectat ad consiliū. Decet. n. pricipes adeo sapientes consiliarios hēre ut debite inueni re pñt quæ populus obseruare debet. Bñ ue ro iudicare scdm leges inuentas per consilia rios & custoditas per principē spectat ad p̃ torium siue ad iudices. Ipsi. n. sunt q̃ scdm hmōi leges acta ciuiū iudicare debent. sed bñ obseruare leges spectat ad omnes ciues.

siue ad totū populū quare si considerent q̄ requirunt ad hoc q̄ tempore pacis p leges bñ gubernetur ciuitas oportet in hmōi regimine de prædictis .4. cōsideratione facere. ¶ Secūda uia ad inuestigandū hoc idem sumitur ex fine qui in legibus intendit. Debet.n. intendere legislator ut per leges consequamur cōferens & uitem⁹ nociuū. faciamus iustū & uitem⁹ iniustū: & cōsequamur laudabile & fugiamus uituperabile. De cōferenti aūt & nociuo est cōsiliū. de iusto & iniusto est prætoriū. sed de laudabili & uituperabili est exclamatio siue cōcionatio q̄ pōt respicere totū populū. Populus.n. ad bene agendū p leges maxīe inducendus est eo q̄ ipīs legibus p̄cipiunt laudabilia & ꝓhibentur turpia. Volēte ergo determinare qualiter regenda sit ciuitas tēpore pacis. nō solū considerare debet. qualis debeat eē priceps cuius est leges ferre & custodire. Sed ēt quales debeant eē consiliarii. quorū est cognoscere q̄d cōferens & q̄d nociuū & quales debeāt eē iudices quorū est iudicare quid iustū & quid iniustū & qualis debeat eē populus qui inducendus est ut sequat pulchrū & laudabile & fugiat uitupabile & turpe. De omnibus ergo his. 4. uidelicet de principatu. cōsilio prætorio & populo breuiter ut ad propositū spectat dicemus. In hac secunda parte huius tertii libri primo tamē dicemus de ipso principatu.

¶ Quot sunt species principantium & qui illorum sunt boni & qui mali. Ca. ii.

TERTIO poli. distinguit philosophus sex modos pricipātiū quorū tres sunt bōi & tres sunt mali. Nā regnū aristrocatia & pollicia sūt principatus boni tirānides obligātia & democratia sūt mali. Decet.n. idē ibidē discernere bonum pricipatū a malo. nā si in aliquo dōinio aut principatu intendit bonū cōe & omnium ciuiuū scdm suum statū sic est æquale & rectū sed si intendit ibi bonum aliquorum & aliorū oppressio sic est corruptū & puersū hoc .n. mō scdm uiā philosophi accipere possumus sufficientiam principantiū tam peruersorum q̄ rectorum. nam in ciuitate uel in aliqua gente uel dominant unus uel pauci uel multi. Si unus uel intendit bonū cōe & subditorum: tūc dicitur monarchia siue regnū. Regis autē est intendere cōmune bonū. Si enim ille unus dominans nō intendit commune bonū sed per ciuilem potentiā opprimens alios omnia ordinauit in bonum proprium & priuatum non est rex: sed tirannus. Duo ergo principatus consurgunt ex dominio unius. unus rectus ut cū ꝓpter bonū cōmune dominat rex: & alius peruersus ut cū propter bonum priuatum principat tirannus. Contingit tamen aliquando ciuitatem aliquam nō regi uno aliquo dominātе: sed regi aliquibus paucis tantum. Videmus.n. pluries in ciuitate romana quæ deficiēte senatu tēpore illo inter medio antequam ali⁹ senator eligeretur regebatur totus romanus populus quibusdā paucis uiris. Eligebantur enim .12. uiri approbati & boni testimonii quos uocabāt duodecim bonos hoies & horū gubernatiōe tota ciuitas regebat. uñ maleficia facta distinguebāt ex diuersitate principatuum. Dicebat autem de aliquo malefitio fuisse factū tempore senatoris de aliquo uero tēpore bonorum hominu. Si ergo regat ciuitas non per unum solū: sed p quosdā paucos tunc illi pauci uel sunt uirtuosi & boni & intendunt cōmune bonū & tuncta lis principatus dicit aristrocatia q̄d idē est q̄ principatus bonorū & uirtuosorum. Inde aūt uenit ut maiores in populo, & q debent populū regere uocati sunt optimates: quia optimi debent eē qui aliis præesse desiderāt. Sed si illi pauci nō sunt uirtuosi nec intendūt cōmune bonū: sed sunt diuites & opprimentes alios intendunt propriū locū huiusmodi ergo principatus obligartia dicit q̄d idem est q̄ principatus diuitum. Consurgit igitur duplex principatus ex dominio paucorū unus rectus ut cum dominant aliqui. quia sunt

quia sunt uirtuosi & intendentes cõe bonũ & alius peruersus ut cum dominant aliqui non quia sunt boni: sed quia sunt diuites & alios opprimentes. ¶ Tertio pñt distingui principatus ex eo q̃ in ciuitate dominantur multi. Cõmuniter enim in ciuitatibus italiæ dominantur multi ut totus populus quærit consensus totius populi in statutis concedẽdis & in potestatibus eligendis. Et etiam in potestatibus corrigendis. Licet.n. semp ibi adnotet potestas uel dominus aliquis qui ciuitatem regat. Magis tamen dominatur totus populus q̃ dominus adnotatus eo q̃ totius populi est eũ eligere & corrigere si male agat ẽt eius totius est statuta condere quæ nõ licet dominũ transgredi. In tali ergo principatu ubi dominant multi & totus popul⁹ uel intendit bonum commune bonorũ egenorum mediarum personarũ & diuitum. & oium scdm suum statum & tunc est rectus & æqualis & quia talis principatus non habet nomẽ proprium uocat eũ phũs nomine cõmuni & dicit ipsum esse polliciam. Pollicia .n. quasi idẽ est q̃ ordinatio ciuitatis quantũ ad omnes principatus qui sunt in ea & principaliter quantum ad maximum principatũ qui dominatur omnib⁹ aliis. Pollicia enim consistit in ordine maxime summi principatus qui est in ciuitate. Oĩs ergo ordinatio ciuitatis pollicia dici potest. Principatus tamen populi si rectus sit eo q̃ non habeat cõmune nomen pollicia dicitur. Nos autẽ talem principatum appellare possumus gubernationem populi si rectus sit. Sed si popul⁹ sit dominans non intendit bonũ omnium scdm suum statum. sed uult tirannizare & opprimere diuites est principatus peruersus & in græco nomine dicit democratia. Nos autẽ iꝑm appellare possumus peruersionem populi. Patet ergo quot sunt principatus & qui illorum sunt boni & qui peruersi.

¶ Quod melius est ciuitatem & regnum regi uno q̃ pluribus: & q̃ regnum est optimus principatus.

VIA intendimus oñdere quæ sit q optima pollicia & qs sit optimus principatus. Postquã distinximus modus principãdi & declarauimus q illorũ sunt recti & q puersi restat oñdere ínter principatus rectos qs sit melior. Assignant autẽ cõmuniter. 4. uiæ q̃ regnũ est optimus principatus & q̃ melius est ciuitatẽ aliquã siue puinciã regi uno quã pluribus siue illi plures sint pauci siue multi. Prima uia sumit ex unitate & pace quæ debet intẽdi in regno & ciuitate tãquã finis. Scda ex ciuili potentia quæ reqrit ad regnũ ciuitatis. Tertia ex hiis quæ uidẽus in natura. Quarta ex hiis quæ uidemus & experimento didicímus in regiminibus ciuitatũ. ¶ Prima uia sic patet nã pax & unitas ciuiũ debẽt eẽ finaliter intẽta a legislatore sicut sanitas & inæqualitas humorũ est finaliter intẽta a medico. Hãc aũt unitatẽ & concordiã magis efficere põt qd est p se unũ. Magis autẽ p se unitas reperit in uno principatu si dñet unus princeps q̃ si dñent plures. Immo cũ plures principantur nũquã potest eẽ pax in hmõi principatu ubi illi plures sint uniti & concordes. ꝓpter quod ãt unũquodq; & illud magis. Si ergo est pax & cõcordia inter ciues si plures parti cipãtes sũt quid unũ. ergo si solus unus principaret inter eos nõ sic de facili turbari posset pax iꝑorũ ciuiũ. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumit ex ciuili potẽtia quæ requirit in regimine ciuitatis. nã quãto uirtus est magis unita fortior ẽ seipa dispersa. ut declarari hẽt in libro de causis & i propositiõibus Proculi. Videmus aũt q̃ si multi homines trahant nauẽ nisi iuuant in tractatu ut cũ unus trahit alius trahat nũquam naues traherent. Immo si omnes uires quæ sunt in pluribus trahentibus congregarent i uno quia illæ magis unitæ traheret uirtuosior eẽt in trahendo. quare si tota ciuilis potentia q̃ est in pluribus principantibus congregaret in uno principe efficatior eẽt: & ille principans propter abundantiorẽ poten

tiã melius posset pollicia gubernari. ¶ Tertia uia sumitur ex his quæ uidemus in natura Vbicũq; est autem regnum naturale semper totum illud regimen reducitur in aliqd unum principãs. ut si in eodem corpore diuersa membra sunt ordinata ad diuersa officia. & diuersos motus est dare aliquod unũ mẽbrum ut cor ex cuius motu sumit originẽ omnis motus animalis factus in toto corpore. Rursus si ad constitutionem eiusdem cõcurrunt diuersa elementa est dare ibi unum aliquid ut animã regentẽ & retinentem elemẽta in corpore animalis ne dissoluat̃ prædictum corpus animalis. Vnde dicit̃ circa finem primi de anima. q̃ anima magis continet corpus q̃ econuerso. Sic etiã unum cæleste corpus primũ mobile est illud per cuius motum regunt̃ & causantur motus facti inferius: & in toto uniuerso ẽ unus deus singula regens & disponens. Si apes qa naturale ẽ eis in societate uiuere naturaliter. sunt sub uno rege. Si igit̃ singula naturalia considerent̃ semper uidemus multitudinẽ quamlibet reduci in unũ aliquod principans & gubernans: nã sicut naturale est q̃ multitudo ab'uno ꝓcedat. Sic ẽt est naturale q̃ in unũ aliquod reducat̃. Bonum est igitur regimẽ populi siue multitudinis si sit rectũ. melius est tamen regimẽ paucorum. eo q̃ magis ad unitatẽ cedat. Optima est autẽ monarchia siue gubernatio unius regis eo q̃ ibi perfectior unitas reseruet̃. ¶ Quarta uia sumit̃ ex his quæ experimẽto uidemus in regiminibus ciuitatũ. Experti enim sumus q̃ ciuitates & ꝓuincias non existentes sub uno rege esse in penuria. nõ gaudere in pace molesta ri dissensiõib⁹ & guerris: existẽtes uero sub uno rege econtrario guerras nesciunt. pacẽ sectantur abundantia florent.

¶ Quibus rationibus ostendi potest quod appareat melius esse ciuitatem aut regnum regi pluribus quam uno. & quomodo solui possunt rationes illæ.

Capitulum. iiii.

PHYLOSOPHVS. 3. poli. uidetur tãgẽ tres rõnes ꝓ quas ꝓbari uidet̃ q̃ melius sit ciuitatẽ aut ꝓuiciã regi pluribus quã uno. Videt̃. n. in principe tria eẽ necessaria ut bñ regat populũ sibi cõmissum. Primo. n. debet habere pspicacẽ rationẽ. Scdo rectã intentionẽ. Tertio perfectã stabilitatẽ. Ex his autẽ sumi possunt tres uiæ ex quibus uenari possumus q̃ bonum sit principari pluribus & nõ unũ tantũ. ¶ Prima uia sic patet nã plures oculi plus uidẽt q̃ unus. & plures manus plus possent q̃ una & plures intellectus supãt unũ in cognoscẽdo quare si dñent̃ plures erit ibi pspicatior rõ quia plura cognoscẽt q̃ si principaret̃ unus tm̃. unde phũs. 3. poli. ait q̃ plures hoies sic pricipantes quasi constituunt unũ hominẽ multorũ oculorũ & multarũ manuũ quare melior erit huius principatus. qa hõ sic constitutus & multitudo sic principãs efficatior erit in pricipando. ¶ Scda uia ad inuestigãdũ hoc idem sumitur ex recta intentione q̃ requirit̃ in principante. Tũc. n. pricipãs rectã habet intẽtionẽ si nõ intẽdat bonũ ꝓprium. sed cõe quanto igit̃ minus intendit̃ cõmũe bonũ tãto peior pricipat⁹. sed si dñentur multi dato q̃ intẽdãt bonũ ꝓpriũ qa bonũ multorũ est quasi bonũ cõe itẽdẽdo sic bonũ ꝓpriũ nõ oino recedũt ab intẽtiõe cõmunis bõi. Sed si dñaret̃ unus solus & ille intẽderet bonũ ꝓpriũ qa bonũ unius est q̃si bonũ oino priuatũ sic intẽdẽs recedit quasi oino a cõi bono. pei⁹ ẽ igit̃ pricipari unũ q̃ plures. ¶ Tertia uia sumit̃ ex stabilitate q̃ requirit̃ in pricipãte. Decet. n. pricipẽ eẽ regulã rectã & stabilẽ ut p irã & cõcupiscẽtias & p alias possessiões nõ corrũpat̃ nec puertat̃. Sed ut ait phũs facili⁹ corrũpit̃ un⁹ q̃ plures meli⁹ est ergo dñari plures q̃ unũ. ¶ Sciẽdũ igit̃ q̃ hãc dubitationẽ quã phũs. 3. poli. uenat̃ dubitãdo assignãs rõnes multas q̃ melius sit dñarí multitudinẽ. postea i eodẽ. 3. tãgit quædã p q̃ obiectiones huius solui pñt nõ enim itelligẽdũ est simpliciter fuisse de

intentione

intentione philosophi dñium pluriū eē cō
mēdabilius dñio unius dum tamē utrūqʒ sit
rectum cū ipse pluries dicat in eisdem polli
ciis regnū esse digniſſimū principatū inter
principatus. n. rectos principatus unius qui
dicit regnum est optimus. Inter peruersos
uero principatus unus qui cōmuni nomie
tirannides nuncupat est pessimus. Sed de
hoc infra dicet. Ostendetur enī qʒ sicut mo
narchia regia est optima. ita ꝙa maiori bo/
no maius malū opponit monarchia tiran/
nica est pessima. ¶ Dominari āt plures do/
minio recto nō est dignius q̄ domiari unū
qʒ cum nūq̄ plures recte dominari possunt
nisi inquantū tenent locum unius. & prout
habent ad se inuicem concordiā & unitatē
sed ut supra dicebat ꝓpter qđ unūquodqʒ
& illud magis. quare si domiari plures in tā
tum est rectū & dignum inquantum tenent
locū unius. dominari unū & facere monar/
chiā si debito modo fiat erit omnio rectior
& dignior. ceſcendū est igit regnum eē di/
gniſſimū principatū & scdm rectum domi
nium melius dominari unū q̄ plures. Sed ut
soluantur obiectiones prætactæ sciēdum qʒ
quia plura cognoscunt plures q̄ unus. & citi
us corrumpitur unus q̄ plures: & multi non
sic deuiare possunt ab intentione cōmunis
boni sicut forte faceret unus solus. Ideo si fi
at monarchia & dominet unus priceps uel
unꝰ rex in toto pricipatu uel in toto regno:
ille prínceps uel ille rex scdm philosophum
quarto polí. debet sibi associare multos sapi
entes ut habeat multos oculos & multos bo
nos & uirtuosos: ut habeat multos pedes &
multas manus & sic fiet unus hō multorum
oculorū multarum manuum & multorū pe
dū. Non ergo dici poterit talem unū monar
chiam non cognoscere multa quia quantū
spectat ad regimē regni quicquid omnes il
li sapientes cognoscūt totū ipse rex cogno/
scer dr. Nec ēt dici poterit iꝑm de leui posse
corrūpi & puertí. nā si rex recte dñari desi/
derat nō est possibile iꝑm peruerti nisi totū

consiliū & oēs sapientes & bonos quos sibi
associauit cōtingeret eē peruersos. Talis. n.
maxime intendit cōe bonum. Ideo si sic se
habeat omnío dignū est iꝑm príncipari. Si
autē aliter se haberet ut si spreto consilio &
dimissa societate sapientū & bonorū uellet
sequi caput propriū & appetitū priuatū iam
nō esset rex: sed tirannus. Talē ergo domina
ri non esset melius q̄ plures. Immo pessimū
esset eius dominiū eo qʒ ut patet ex habitis
& ut infra planius ostendet. tirannides est
pessimus principatus.

¶ Quod melius est regimen regni ire per
hereditatem & successionem filioꝝ quam p
electionem aliquam. Ca. v.

IDETVR forte aliquibus omni/
u no eē melius & digniꝰ dñiationē
regiā & principatū ire per electio
nē quā p hereditatē, nā superficialiter cōside/
rata ueritate quæsiti dubitās an regiā digni/
tatē ire per electionē an per hereditatē. Du
bitare uidet an melius sit constituere dñium
arte uel sorte. Nam si per electionē p̄ficiat
aliquis in regē uidet tale regnū nō esse ex/
positū casui & fortunæ: sed factū esse per ar
tē eo qꝑficiet melior & industrior. Sed si p
hereditatē hoc fiat expositū regnū quasi sor
ti casui & fortunæ. nā icertū est qualis debe
at eē filius ad quē spectabat habere regiā di
gnitatē. Absolute ergo loquēdo melius est
principē præstituendū eē per electionē q̄ p
hereditatē tū qa ut plurimū homies habēt
corruptū appetitū. consideratis gestis & cō
ditionibus hominū quas expimētaliter ui/
demus. uidet esse censendū magis expedire
regno uel ciuitati ut dñs præficiat per here
ditatem q̄ per electionem. ¶ Possumus āt
triplici uia oñdere qʒ consideratis cōditioni
bus hominū melius est eē hmōi regimē p
hereditatē ire. Prima uia sumit ex parte ip/
sius regis regentis populū. Secunda ex par
te filii qui debet in hereditatem succedere.
Tertia ex parte populi qui debet per tale re
gimen gubernari. ¶ Prima uia sic patet. nā

scām phūm. 2. poli. in enarrabile est q̄tā dilectionē habeāt & q̄tū differat putare aliqd proprium. nam quod est naturale ociosū & uanū eē nō potest. Naturaliter autē quilibet habet amicitiā ad seip̄m. Naturale est igit̄ tāto regē magis sollicitari circa bonū regni quanto credit ip̄m regnū magis eē bonum suū & bonū ꝓprium. quare si rex uideat debere se pricipari super regnū nō solū ad uitā. Sed ēt p hereditatē in ꝓpriis filiis magis reputabit bonū regni esse bonū suū & ardētius sollicitabit̄ circa tale bonū. Immo quia tota spes patris reqescit in filiis & ex nimio amore mouent̄ patres erga dilectionē filiorum. Ideo omni cura qua poterit mouebitur ad ꝓcurandū bonū statum regni si cogitet ip̄m ꝓuenire ad dñium filiorū. ¶ Phūs tangit. 3. poli. ubi de hac materia determiat ait q̄ hoc est difficile uidelicet q̄ sic patres possint tradere regimē regni ꝓpriis filiis. Innuit. n. hoc eē quasi uirtutis diuinæ & excedere humanū modū. sed forte iō hoc phūs dixit qa antiqtus ut plurimū reges cōuertebāt̄ in tirannos & nō diu durabat. ut filii hoc modo succederēt in hereditatē paternā. uel sim pliciter dicit̄ hoc eē diuinū qa nisi reges & principes bñ se habeāt erga diuina. ratio cōtingit filios regnare post patres. & si regnāt filii uix aut nūquam regnabūt filii filiorum. Ex parte ergo regis ut magis sollicitet̄ circa bonum regni arguere possum⁹ q̄ expediat regale regimen & filios p hereditatē succedere. ¶ Scda uia ad inuestigandū hoc idē sumit̄ ex parte filii ad quē spectat suscipere curā regni. nā sicut mores nuper ditatorum ut plurimū peiores sunt moribus eorū qui fuerunt diuites ab antiquo sic mores nuper potētū & de nouo eleuatorū p adeptionē ciuilis potētiæ peiores sūt moribus aliorū. Nesciunt. n. tales fortunas ferre. Nuper. n. esse exaltatū in regē est quasi quædā ineruditio regiæ dignitatis. tales quidē ut plurimū tirānizant & inflacti corde & in erudite regnāt. Sed si regale regimē p hereditatē uadat filii ex hoc non inflant̄ nec efficiunt̄ elatis quia nō reputant magnum si illud habeant q̄ patres possiderant: quare ex parte filiorum debentiū succedere in hereditatem paternam; expedit regno ne inerudite regatur. & ne regale regimē conuertat̄ in tirannidū. ut regia dignitas p hereditatē trāsferat̄ ad posteros. ¶ Tertia uia sumit̄ ex parte populi qui debet per tale regimē gubernari. nā consuetudo est quasi altera natura. propter qd̄ regimina ex consuetudine efficiunt̄ quasi naturalia. Populus ergo si p diuturnā consuetudinem obediuit patribus; filiis & filiorū filiis quasi naturaliter inclinantur ut uoluntarie obediāt: quare cum omne uoluntariū sit minus onerosū & difficile: ut libentius & facilius obediat populus mādatis regis: expedit regiæ dignitati per hereditatē succedeř. Determinare igit̄ domū & prosapiā ex qua assumendus est rex sedat litigia. tollit tirāni dē: efficit quasi dominium naturale. Litigia enim sedat qa multotiens inter eligētes dissensiones oriunt̄ propter electionē principis propter quod turbat̄ pax regni. Tirannidē tollit quia dominantes per electionē ut patet per habita nō sic diligunt bonū regni sicut hereditarie principātes. & qa hoc eē tirannū nō itendere bonū regni tales facilius tirannizant. Facit etiam hoc dominium naturale qa populus q̄si naturaliter icli natur ut obediat iussionibus talis regis. Ex hoc autē patere potest q̄ nō solum expedit regno determinare prosapiā ex qua perficiendus est dñs. Sed etiam oportet determinare personā. nā sic oriunt̄ dissensiones & lites si ignoret̄ ex qua prosapia assumendus sit rex. Sic etiā litigia oriuntur si nō determinet̄ quæ persona in illa prosapia debeat pricipari. Talē autē determinare personā difficultatem non habet. nam si dignitas regia per hereditatē transferat̄ ad posteros. oportet eā transferre in filios; qa scdm lineā consanguineitatis filii parentibus maxie sūt cōiuncti. Oportet āt talem dignitatem magis

transferre

trāſferre ad maſculos q̄ ad fœminas qa maſculus ē fœmina ratiōe præſtātior corde animoſior: paſſionū minus iſecutor. Inter maſculos autē oportet talem dignitatem tribuere magis primogēito q̄ aliis: qa ut ait phūs i polliciis decet iuniores ſeniorib⁹ obedire Immo qa pater plus cōmuniter primogēitos diligit ut magis ſit cure regi de bono regni expedit ſtatuere regnū ſuccedēr primogenito: ut pater amplioti ſollicitudie curet de bono regni ſciēs ipſum peruenire ad filium plus dilectū. Et ſi dicatur q̄ contingit aliq̄n magis diligere minores talib⁹ obiectionib⁹ de facili reſpondet̄ qa facta humana & geſta particularia omnio ſub recta regula & ſub certa narratione non cadūt: ſufficit ergo i talib⁹ pertrāſire probabiliter & leges ſtatuere quæ un i pluribus continēt ueritatē. Quia uero ſuperius tangebatur uidelicet q̄ ire per hereditatē dignitatē regiā ē exponere ſe fortūæ eo q̄ ignoretur qualis regius fili⁹ ſit futurus. Dici debet q̄ uix ſunt aliqua geſta humana quæ ex aliqua parte nō exponant̄ periculis. Illa tamē magis cauenda ſunt quæ plurib⁹ periculis exponunt̄. Videmus autem p experiētiā plura mala oriri in ciuitatibus & regnis ubi nō eſt dominus aliquis naturalis nam contingit alia aliquando diu carere gubernatore & cū gubernatorem habēt ut plurimū tirannizant plura enī hmōi mala in talibus regiminibus uidim⁹ quæ enumerare p ſingula lōgum eſſet. Dicere ergo poſſumus quod expedit regno filium ſuccedere i regie patris & ſi aliquis defectus eſſet i filio regio ad quem deberet regia cura peruēire ſupplerī poterit per ſapiētes & bonos: quos tāquā manus & oculos debet ſibi rex i ſocietatē cōiungere: ualde tamē repræhenſibiles ſunt reges & prīcipes ſi non nimia cura ſollicitētur q̄ filii ab ipſa īfantia diſciplina & bonis moribus ſint ibuti: cum bonum cōmune & totius regni in hoc conſiſtat: nec ſufficit q̄ quia ſolus primogēitus regnare debet ut de eo ſolo cura habeatur diligens. Ignoratur enim

quid diuina prouidētia ſtatuit & neſcitur cui filiorum ſuccedat regnum. Ideo ne periclitetur bonum commune de omnibus cura diligens eſt habenda.

¶ Quæ ſīt i qbus rex alios debet excedere & quomodo differat rex a tirāno. Ca. vi.

PHYLOSOPHVS. ⁊. polli. narra p i qb⁹ rex alios debet excedere. Dicit. n. q̄ antiqtuſ reges a triplici exceſſu cōſtituebant̄. Prio ab exceſſu beneficii nā qa populus uō percipit uiſi ſēſibilia bona quos uidet eſſe liberales & beneficos nimis ardēter modo i eorū amorē: & optat eos habere in dominos. Inde eſt q̄ antiquitus plures ſic præficiebātur in reges. nam ſi aliquis fuerat primo benefic⁹ gēs illa tracta ad amorem eius præficiebat ipſū in regem. Secūdo poteſt aliquis præfici in regē ab exceſſu uirtuoſorū actionum: nam quia bonorum uirtuoſoꝝ eſt diligere bonum cōmune potius quā priuatū ideo reputatur dignus & præficitur in regē qui a populo creditur uirtuoſus. ¶ Tertio conſueuit præfici aliquis in regno ab exceſſu potentiæ & dignitatis. nā quia p babile eſt nobiles & potētes magis uerecundari opari turpia q̄ alios: & quia tales ut plurimū uel ſunt uel creduntur eē magis apti ad principandum: ideo pluries per hunc modū antiquitus aliqui regna obtinuerūt. Si ergo ex talibus exceſſib⁹ rex generat̄ & præficit̄ ſi recta ſit generatio ei⁹ oportet huiuſmodi exceſſū peramplius & perfectius reperiri in rege iam in dignitate regia conſtituto ſic enī uidemus in generationibus naturaliū quod ſignatur: ignis per rarefactionē & caliditatē quia materia tūc ignis calefacit & rarefacit. oportet raritatē & calorem perfecti⁹ reperiri in igne iam generato & i eſſe conſtituto. q̄ res i exceſſus beneficii actiōis uirtuoſæ & etiam potentiæ poſſūt eſſe cauſa ut rite aliquis conſtituatur in regem decens eſt tales exceſſus in ipſa manarchia pfectus reperiri. decet enim ipſum regem uolentem recte regere quātum ad præſēs ſpectat ad tria ſollicitari.

¶ Primo ut ametur a populo. Secundo ut cura puigil procuret cõmune bonũ. Tertio ut castiget & puniat mouẽtes seditioẽs & turbantes populum: quare expedit regem habere prædictos tres excessus: nam si haũdet i beneficiis tribuẽdis diligetur a populo. Si excellat in actionibus uirtuosis procurabit cõmune bonũ quia si uirtutis est tẽdere i bonum eius: erit magis tendere in maiꝰ bonũ. Bonum ergo gentis ẽ cõmune quod ẽ diuinius q̃ aliquod bonum singulare magis procurabit uir bonus & uirtuosus q̃ bonum aliquod proprium & priuatũ. Tertio expedit cũ habundare i ciuili potentia ut possit corrigere uolẽtes isurgere & turbare pacẽ regni. ¶ Viso in qbus rex alios debet excedere restat ostedere quomodo dfferat a tirãno tamgit autem phũs. ℈. polli: quattuor differẽtias inter tirannũ & regẽ. Prima est quia rex respicit bonũ cõmune tirannus uero bonũ ꝓpriu: nã regnum est principatus rectus: tirãnides uero dominium peruersum: cum ergo bonum gentis sit diuinius bono unius peruerse dominatur qui spreto bono cõmuni i tẽdit bonũ proprium. ¶ Ex hac autem differentia prima sequitur secunda uidelicet q̃ tirannus itẽdit bonum delectabile: rex uero bonum honorificum: nam sicut inenarabile est q̃to quis delectatur in bono proprio si quasi inenarrabile est quãtus honor seqtur & quãto honore est dignius intendens cõmune bonum. Quare si tirannus intendit bonum ꝓprium & priuatũ sequitur q̃ eius intentio uersetur circa bonum delectabile. Sed intentio regis uersatur circa bonum honorificũ eo q̃ ipse intendat cõmune bonũ. ¶ Ex hac autem secũda dfferentia sequitur tertia uidelicet q̃ intentio tirannica est circa pecuniam: tirãnꝰ quia spreto cõmuni bono no curat nisi de delectationibus ꝓpriis maxime uersatur sua intentio circa pecuniã credens sẽp eam posse huiusmodi delectabilia obtinere. Sed regis intẽtio uersat circa uirtutem & ut ciues sint uirtuosi qa ex hoc maximeresultat bonũ honorificũ & cõmune. ¶ Ex hac autẽ differentia tertia sequitur q̃rta uidelicet q̃ tirãnus nõ curat custodiri a ciuibus sed ab extraneis, rex uero uult custodiri ab ipsis ciuibus & a gẽitis in proprio regno. nã tirannus eo q̃ spreto cõmuni bono nõ curat nisi de delectatioibus propriis uidens se esse onerosũ & tædiosum ab his qui sunt i regno. Ideo totam suam custodiã corporis cõmittit extrãeis: sed rex e conuerso eo q̃ uideat se maximam habere de bono regni & communi maxime confidit de his qui sunt i regno. Ideo facit se custodiri a propriis nõ ab extraneis.

¶ Quod tirannides est pessimus principatus & quod summe debent cauere reges & principes ne eorum dominium i tirannidẽ conuertatur. Capitulum. vii.

VADRVPLICI uia uẽari possumꝰ q tirãnidẽ eẽ pessimũ pricipatũ. Prima sumit' ex eo q̃ tale dominium maxime recedit ab itẽtione cõmunis boni. Secunda ex eo q̃ est maxime inaturale. Tertia ex eo quod ẽ efficacissimum ad nocẽdũ. Quarta ex eo q̃ impedire habet maxie bona ipsorum ciuium. ¶ Prima uia sic patet quia si dominatur rex non recedit' ab intentione cõmunis boni eo q̃ rex nõ ẽ nisi sit uirtuosus & nisi intẽdat cõmune bonũ. Vnde. iii. polli. q̃ dicitur principari talem est quasi partiri principatum in multos. Vel q̃ idem ẽ quasi principari multitudinẽ eo qd in tali pricipatu intẽdatur bonum multorum: Sic etiam si dominentur plures quia diuites uel quia credũtur uirtuosi, uel si dominetur totꝰ populus dato q̃ sic dominãtes non intenderẽt nisi bonum proprium non omnino recederẽt ab intentione cõmunis boni eo q̃ plures essent sic principantẽs. & omne autẽ bonũ priuilegium est quodãmodo bonum cõmune. Sed si tirãnus dominetur cum unus sit dominãs & non intendat nisi bonum ꝓprium omnio receditur ab intẽtione cõmunis boni. principatus ergo quia non ẽ rectꝰ nisi sit

nisi sit quodãmodo quid diuinũ & quia i eo principaliter debet intẽdi bonũ cõmune q̃ est diuinius q̃ aliquod singulare tanto tiran nides ẽ principatus peior quãto in eo plus receditur ab intẽtione cõmunis boni. Hanc autem rationem tãgit phũs circa principiũ. iiii. polli. ubi ait q̃ sicut regnum ẽ optima & digniſſima pollicia sic tirannides ẽ peſſima cuius cauſa eſt ut ibi dicitur quia tirannides plurimũ diſtat a pollicia. i. a cõmuni bono. ¶ Secũda uia ad inueſtigandum hoc idẽ sũ mitur ex eo q̃ tale domini ũ maxime eſt na turale. nã illa eſt naturalis operatio erga ali quid quando sic agitur ut eſt aptum natum agi quare tũc regnũ naturaliter agitur quan do homines exiſtẽtes in ipso sic regũtur ut sũt apti nati regi; homo autẽ quia libero ar bitrio & ratione participat tũc naturaliter re gitur & ut eſt aptus natus regi quando uolũ tarie seruit & libere obedit; quare quãto do miniũ aliquorum magis eſt inuoluntarium magis debet dici innaturale. tirannides igit eſt peſſima quia maxime eſt iuoluntaria & maxime contra naturam eo q̃ sit maxie sub ditorum afflictiua. Hãc autem rationem tã git phũs i eodem. iiii. polli. ubi ait tírannidẽ esse peſſimum prĩcipatum quia nullus libe rorũ uoluntarie suſtinet principatum talem; ¶ Tertia uia sumitur ex eo q̃ talis principa tus eſt efficaciſſimus ad nocendum nã sicut prĩcipatus regis eo q̃ sit maxime unitus eſt efficaciſſimus ad proficiendum sic tirãnides efficaciſſima ad nocẽdũ monarchia. n. quia ibi dominatur unus & ẽ ibi uirt9 unita; ideo uel ẽ optima uel ẽ peſſima; nam si mõarchia habet intẽtionem rectã tunc eſt rex optim9 principatus. quia propter unitatem uirtutis poteſt multa bõa efficere: si uero mõarchia habet intẽtionem peruerſam tunc tírannus eſt peſſimus quia propter suã unitam potẽ tiam; poteſt multa mala efficer. ¶ Hãc aũt rationem tãgit phũs. ȝ. polli. ubi ait tíranni dem esse obligartiam extremã; i. peſſimam quia ẽ maxime nociua subditis. ¶ Quarta uia sumit' ex eo q̃ per tale dominium imp' diũtur maxima bõa ipſorum ciuium. Tirã nus enim nõ ſolum procurat mala eorum q̃ sũt i regno: ſed etiã satagit ipedir' eor' maxia bona. Tãgit autem phũs. ȝ. polli. tria maxi ma bõa quæ satagit impedíre tirannus uide licet pacem uirtutes & sciẽtias. Tirãni enim nolũt ciues habere pacem & cõcordiam. ad inuicem. Rursus nolũt eos eẽ magnanimos & uirtuoſos. Nec etiam uolũt ipſos esse sapi entes & diſciplinatos; quare autẽ tirãni præ dicta bona impediũr i ciuibus infra dicetur Sufficiat autem ad præsẽs scire tirãnidẽ esse peſſimum principatum propter rationes ta ctas. Q̃d aũt reges ſummo opere cauere de beãt ne principentur principatu tirãnico ui dere nõ eſt difficile. nam tãto peior eſt prin ceps quãto peiori dominio prícipatur. qua re si omnẽ diligẽtiã adibere debet rex ne sit peſſimus. ſumme curare debet ne dominet' p tirannidem qui eſt peſſimus prncipatus. ¶ Quod' eſt officium regis & qualiter rex se habere debeat in regimine ciuitatis & regni.

Capitulum. viii.

I rex aut prícipes gẽtem sibi com miſſã uult debite gubernare & sci re deſiderat qd̃ sit eius officiũ dili gẽter cõſiderare debet in naturalibus rebus nam si natura tota adminiſtratur p ipsũ de um qui eſt prícipes sũmus & rex regũ a quo rectiſſime regitur uniuersa tota natura; qua re a regimine quod uidemus in naturalib9 deriuari debet regimen quod trahẽdum eſt i arte de regimine regum. eſt enim ars imita trix naturæ. In naturalibus autẽ sic uidemus q̃ natura Primo dat rebus ea p quæ poſſũt cõſequi finem ſuum. Secũdo dat eis ea per quæ poſſunt prohibentía remouere. Ter tio per hmõi collata naturaliter intẽdunt in suos fines siue i ſuos termios ut natura dat igni leuitatem per quam poteſt tẽder' surſũ. Secũdo dat ei calorem per quẽ agit & reſi ſtit cõtrariis. Tertio ignis per ea quæ acce pit a natura: naturaliter tẽdit surſũ: ergo ad

hoc ꝙ regimẽ ſit bonum & natuale tria req̃rũtur. Primo ut populus taliter diſponatur & ordinetur ut poſſit conſequi finem itẽtũ. Secũdo ut remoueãtur prohibentia & deuiantia ab hmõi fine. Tertio ut dirigatur & ꝙmoueatur in finem prædictũ. Sic enim uidemus in ſagitta dirigenda in ſignum aliqd quia Primo efficitur recta ut poſſit melius in finem tendere. Secũdo efficitur pennata ut melius aerem ſcindat; ne prohibeatur tẽdeř in ipſum ſignum. Tertio a ſagittante dirigitur & ſagittatum in ſignum intentum. Rex igiť & qlibet director populi eſt quaſi ſagittator quidam; populus uero ẽ quaſi ſagitta quædã dirigẽda in finem & in bonum. Tria igitur ſpectant ad regis officiũ quia primo ſollicitari debet ut gẽs ſibi cõmiſſa habeat per quæ poſſit conſequi finem intẽtum. Secundo debet prohibẽtia remouere. Tertio gentem ipſam debet in finem dirigere. ¶ Ea uero q̃ deſeruiunt ut populus poſſit cõſequi finem intẽtum & bene uiuere ſunt tria uidelicet uirtutes ſciẽtia & bona exteriora. Debet igiť rex ſollicitari ut in ſuo regno uigeat ſtudium litterarum & ut ibi ſint multi ſapiẽtes & induſtres; nam ubi uiget ſapiẽtia & fons ſcripturarum oportet ꝙ ide totus populus aliquã eruditionem accipiat. ne ergo exiſtẽtes in regno ſint tenebris ignorãtiæ inuoluti ſpectat ad reges & pricipes ualde eẽ ſollicitos de ſtudio litterarũ. Immo ut infra patebit ſi dominator regni nõ promoueat ſtudiũ & nõ uelit ſibi ſubdictos eſſe ſciẽtes nõ eſt rex ſed tirannus. ¶ Secũdo ad conſequẽdum finem intẽtum deſeruiunt boni habitus & uirtutes nõ enim ſufficit finẽ cognoſcere & habeř illuminatũ intellectum niſi ſit quis uirtuoſus & habeat ordinatũ appetitum ut uelit conſequi finem illum: ſpectat igiť ad rectorem regni ordinare ſuos ſubditos ad uirtutes.

¶ Tertio ad conſequẽdum finem qui intẽditur in uita pollitica organice deſeruiũt res exteriores. Decet ergo reges & pricipes ſic regere ciuitates & regna ut ſibi ſubiecti habũdẽt reb⁹ exteriorib⁹ ꝙut deſeruiũt ad bene uiuere & ad conſequẽdum finem intẽtum. In uita pollitica hoc autẽ quomodo fieri poſſit & quomodo ordinãda ſit ciuitas ut in ea reperiri ualeant quæ deſeruiũt ad ſufficientiam uitæ, licet per præcedentia ſit aliqualiter manifeſtum clarius tamen infra dicetur. ¶ Viſo quod ſpectat ad regis officiũ ſollicitari circa ea per quæ poſſit populus cõſequi finem intẽtũ reſtat oſtẽdere quomodo ſpectat ad reges & pricipes hmõi prohibẽtia remouere quæ etiã tria ſunt quorum unũ quaſi ſumit originẽ ex natura; aliud uero ex perſitate ciuium, tercium quidẽ ex maliuolẽtia hoſtiũ. ¶ Primum ſic patet: uam homines in ſeipſis ſunt naturaliter corruptibiles. Inde eſt ergo ꝙ quia in ſeipſis durare nõ poſſunt: naturaliter appetunt perpetuari in filis ſiue ſint naturales ſiue adoptiui. Videť enim homini poſt mortẽ uiueř ſi eo decedẽte ſm ſuam iſtitutionem alius in hereditatem ſuccedat. Valde ergo turbari poteſt tranquillus ſtatus & pax ciuitatis & finis intentus in uita pollitica. Si reges & pricipes nõ ſollicitẽtur qualiter poſteriores ſuccedant in hereditatẽ priorum: remouere igitur unum maxime prohibẽtium bonam uitam pollitica eſt bene ordiare quomodo hereditates decedẽtium perueniãt ad poſteros. ¶ Secũdo ſtat⁹ trãquillus ciuitatis & regni aliquando impeditur ex peruerſitate ciuiũ: ſunt enim aliqui adeo puerſi ut ſemp uelint alios moleſtare ſolicitari ergo debent reges & principes ne impediatur pax regni ut exterminẽtur malefici & corrigantur delinpuentes. ¶ Tertiũ huius modi impeditiuũ ſumit originẽ ex malicia hoſtiũ: quaſi enim nihil eſſet uitare interiora diſcrimina: niſi prohibẽtur exteriora pericula ſpectat igitur ad regis officiũ ſic ſollicitari circa ciuilem potentiã & circa iduſtriam armatorum ut poſſint hoſtium rabiẽ prohibere. Quomodo autẽ hoc fieri habeat in tertia parte huius tertii libri ubi ageť de bellis pleni⁹ oſtẽdetur. ¶ Oſtenſo quomõ

reges

reges & priicipes ſollicitari debẽt ut populꝰ ſibi cõmiſſus habeat ꝑ quæ poſſit finẽ cõſequi & quomõ debeãt prohibẽtia remouere reſtat oſtẽdere quõ eos i finem dirigãt hec etiã tria ſunt. Nã primo obmiſſa ſũt ſupplẽda ut ſi uiderit aliquid deeſſe ad bonum regimen ciuitatis illud eſt ſupplẽdum: hoc autem fieri poteſt per conſiliũ ſapiẽtũ de quo infra dicetur. ¶ Secundo bone ordinationes & bona ſtatuta debent eſſe obſeruanda ¶ Terto bene operãtes & maxime faciẽtes ea ꝑ q̃ reſultat cõmune bonũ ſũt remunerãdi & repremiãdi: nã licet obmiſſa ſupplere & bene ordinata cõſeruare multũ deſeruiat ut populus dirigaꝫ in finẽ recte: tñ maxime deſeruire uidetur bene apta remunerare: nã ut dicitur .3. ethicoꝝ capitulo de fortitudie apud illos ſunt fortes apud quos maxime honorãtur: apud illos ſunt ſapientes & boni apud quos tales remunerãtꝫ & honorãtꝫ. ſollicitari igitꝫ circa predicta .ix. ad regis officiũ pertinere uidetur.

¶ Quot ſunt illa quæ debet operari uerus rex: & ꝙ eadem ſimulat ſe facere tirannus.

Capitulum .ix.

n ARRARE aũt Poſſumꝰ .x. quæ debet operari bonus rex & quæ tirannus ſe facere ſimulat. Illa .n.x. licet aliquomõ i uniuerſali cõtineãtur i phiſicis tamẽ quia ut pluriẽs dictum eſt circa morale negociũ uniuerſales ſermões ꝑficiũt minus. Ideo bene ſe habet illa .x. enarrare ꝑ ſingula. ¶ Eſt autẽ primum ꝙ ſpectat ad uerũ regem facere ut maxime procuret bõa communia & regni reddit⁹ ſtudeat expẽdere in bonũ cõmune: uel in bonum regni. Tiranni uero hoc ſimulant facere non tamen faciunt ſed ut ait phũs eos tribuunt meretricibꝰ & adulatoribus & aliis perſonis inutilibus. ¶ Secũdo ſpectat ad rectum rectorẽ regni non ſolũ redditus & oblationes ordinare in bonũ cõmune regni ſed etiam bona cõmunia & iura regni debet maxie cuſtodiꝛ & obſeruare. qđ tirrãni licet ſe facere ſimulant nõ

tamẽ faciunt. Immo bona aliorum rapiunt & iura regni nõ obſeruant. ¶ Tertio decet regem & pricipem nõ oſtẽdere ſe nimis terribilem & ſeuerũ: nec decet ſe nimis familiarem exibere: ſed apparere debet perſõa grauis & reuerẽda quod congrue ſine uirtute fieri non poteſt. Ideo uerus rex uere uirtuoſus exiſtit: tirãnus aũt non ẽ ſed eſſe ſe ſimulat. ¶ Quarto ſpectat ad regẽ nullũ ſubditorũ cõtemnere nulli iniuriari nec in filiabꝰ nec in uxoribus nec i perſona nec in aliquibus aliis & ſi cõtigeret aliquẽ ex regno forefacere non propter contumeliam uel ꝓpter atiquã libidinoſam uolũtatem explendã: ſed propter bonũ cõmune & iuſticiæ ipſum pũire debet. hoc autem tiráni nõ faciunt ſed qaipſi intendunt bonum pecunioſũ & delectabile iniuriantur ciuibus i uxoribus & in filiabus & rapiunt eorũ bona. ¶ Quito decet regeſ & principes nõ ſolũ habere familiares & diligere nobiles & barones & alios ꝑ quos bonus ſtatus regni cõſeruari poteſt. etiam ſi ut ait phũs in polli. iducere debẽt uxores proprias ut ſint familiares & beniuolæ uxoribꝰ prædictorum: nã mulieres ualde inclinãt uiros ad uolũtates proprias eo ꝙ quilibet ualde iclinatur ut nolit ꝓprias delicias contriſtare quare ſi uxores nobilium & aliorum ꝑ quos bonus ſtatus regni conſeruari habet: uiderẽt ſe contemni ab uxore regis aut principis inducerẽt uiros ut ſeditiones mouerent i regno aut principatu: ſic ergo gerere ſe debet bonus rector regni aut ciuitatis: tirãnus autem non ſic ſe habet ſed corde elatꝰ alios cõtemnit: ꝓpter ꝙ nec ipe nec pſõæ ſibi cõiunctæ aliis ſũt beniuolæ. ea igitꝫ quæ habet uerus rex licet ſimulare illa uideatur tirãnus iquãtum huiuſmodi eſt tñ ſcdm ueritatem caret illis. ¶ Sexto decet uerũ regẽ eſſe moderatum i cibis & uenereis ne a ſubditis habeatur i contemptu: nam ut dicitur .5. polli. nõ contemnitur qui eſt ſobrius ſed q ebriꝰ tirãni autem hoc non faciũt: nam cum non intẽdant nili cõmodum proprium ut bonũ

pecunioſum & delectabile quia maxīa dele
ctatio ſēſibilis eſt ī cibis & uenereis: tiranni
abſq; freno fruunt' uoluptatib9 illis. Immo
quod peius ē ut narrat phūs primo polliti.
multi tirānorum non ſulum temperati nō
ſūt ſed nolūt uideri tēperati eſſe. Exiſtimant
autē reputari ab hominibus fælices ſi ſingu
lis dieb9 aſpiciant' eſſe ī cōmeſſationibus &
ebrietatibus &ī cōuiuiis āffluētibus: non
tamē ſic ſe habeſ deberēt dato enim q; tem
peramēto carerent ne contemnent' a popu
lis nō deberēt ſuā intēperantiā oſtendere.
Laudat' enim ſobrietas & tēperantia: uitu
peratur autē auaritia & guloſitas. ¶ Septi
mo decet uerum regem ornare & munire
ciuitates & caſtra exiſtentia in regno ut ap
pareat magis eſſe procurator cōmunis bo
ni q̄ tirannus querens utilitatem propriam.
¶ Octauo decet uerū regem ut ait phūs ſa
pientes & bonos etiam extraneos adeo ho
norare ut putetur nō ſic honoratos eē a ciui
bus propriis ſi inter ipſos exiſterent quod ti
rāni non faciunt: nam ſapiētes & bonos ut
infra patebit non honorant ſed perimunt.
¶ Nono decet uerum regem p uſurpatio
nē & iniuſticiā nō dilatare ſuū dominiū: nā
ut dicitur ī polli. durabilius eſt regnare ſup
paucos q̄ ſuper multos quod maxime uerū
eſt ſi hmōi multitudo ciuilis potētie acquiſi
ta ſit per uſurpationem & iniuſticiam. recitat
autē phūs. ꝯ. polli. q; cum quidam rex partē
ſui regni dimiſiſſet quia eam forte iniuſte te
nebat: increpatus tamē fuit ab uxore dicēte:
q; uerecūdari deberet quia minus regnū di
mitteret filiis: q̄ accepiſſet a patre. Reſpōdit
rex ille q; ſi dimittebat eis min9 in quātitate
regnum: dimittebat tamē maius & diuturni
us tempor̄: tiranni autem hoc nō faciūt. nā
licet ſemper ſe ſimulēt iuſte agere: tamen in
multis ſuum dominium iniuſte ampliant &
aliorum hereditates ſine ratione uſurpant.
¶ Decio & ultio decet ueros reges bene ſe
habere circa diuina: populus enim ut recitat
phūs omnino ē ſubiectus regi quē credit eē
deicolā: & habere amicum deū: exiſtimat. n.
talē ſemper iuſte agere & nihil iniquum ex
ercere. Poſſumus tamē ad hoc aliam melio
rē rationem adducere dicētes q; ſi rex habe
at amicum deum diuina prouidētia cui om
nia ſūt nota & eius potentia cui nihil poteſt
reſiſter̄ contiget eū ut expedit ſuæ ſaluti ſem
per in ſuis actibus proſperari. Immo prop
ter ſanctitatem regis multociens deus multa
bona confert exiſtentibus in ipſo regno.
¶ Vltimo autē diximus q; decet regiā maie
ſtatem bene ſe habeſ circa diuina hoc debet
eſſe finis & complemētū aliorū ad hoc aūt
ſūt ſingula ordināda. Verus ergo rex ſcdm
ueritatem bene ſe habet erga diuina. tiran
nus uero non talis ē ſed ſimulat ſe talē eſſe.
¶ Quæ & quot ſūt cautelæ qbus tirannus
nititur ſe in ſuo dñio præſeruare. Capi. x.

VLTAS cautelas tangit phūs. ꝯ.
m polli. ex qbus quātū ad præſēs ſpe
ctat poſſumus enumerare. x. p q̄s
nititur tirannus ſe in ſuo dominio p̄ſeruare.
¶ Prima cautela tirānica eſt excellentes per
imere: cum enim tirānus nō diligat niſi bo
nū proprium: excellentes & nobiles exiſten
tes in regno non ualētes hoc pati inſurgunt
contra ipſum: tirannus autē ex quo talem ſe
eſſe cognoſcit nō cogitat niſi quomodo poſ
ſit excellētes perimere. Immo aliqui tiranni
zare cupiūt non ſolum excellentes alios imo
etiā p̄prios fratres & nimia ſibi conſanhui
nitate coniunctos uenegant & peerimunt ſi
gnum ē tirānidis peſſimæ. Verus autem rex
econuerſo itēdens cōmune bonū & cogno
ſcēs ſe diligi ab ipſis qui ſunt in regno excel
lētes & nobiles & multo magis cognatos p̄
prios per quos bon9 ſtatus regni conſerua
ri poteſt nō perimit ſed ſaluat. ¶ Secunda
cautela tirānica eſt ſapiētes deſtruere: uident
enim ſe contra dictamē recte rationis agere
& non intēdere bonū cōmune ſed propriū
Ideo uellēt omnes ſuos ſubditos ignorantes
& īſcios. ne cognoſcētes eorum nequiciam
icitent populum contra ipſos: ſemper enim
qui male

qui male agit odit lucē & non diligit sapien tes ut arguantur opera eius: quare tirannus cuius sunt opera mala sapiētes pro posse de struit. Verus autē rex econtrario sciens se se cundum rectam rationē agere: sapientes sal uat ꝓmouet & honorat eo ꝙ ipi cognoscen tes bona opera ipsius populū cōmouent ad amorē eius. ¶ Tertia est disciplinam & stu diū non permittere. Tirannus.n. scdm qđ hmōi est non solum sapientes destruit. Sed etiā trūcat uiā & inhibet studiū & disciplinā ne efficiant aliqui sapientes. Semper.n. ti met per sapientiam repræhendi. Verus autē rex econtrario studiū promouet & cōseruat uidens ꝙ per ipm bonum cōmune & bōus status regni quē principaliter intēdit melio rari habet. ¶ Quarta est nullas sodalitates: Nec etiā aliquas congregationes permitte re. Vult.n. tirannus ciues & eos qui sunt in regno nō eē sodales nec esse ad inuicem no tos: nā ut ait phūs noticia fidē facit. Eo.n. ipso ꝙ quis habet noticiā alterius confidit de illo. Hoc autē tirannus non diligit: timet quidē ne ciues de se confidentes propter in iurias quas eis infert contra ipm insurgant. Verus autē rex econtrario permittit sodali tates ciuium & uult ciues sibi inuicem eē no tos & de se confidere: nā cum intēdit bonū ipsorum ciuiū & subditorum: naturale est ut diligatur ab eis: quare uult eos esse confede ratos & cōiunctos: qa tunc magis unanimi ter diligunt bonum regis. Omnino.n. esset peruersus populus si cognosceret se hēre ue rum regē & diligere cōmūe bonū si uiceuer sa nō diligent ipm regem. ¶ Quita caute la tirannica est hēre multos exploratores & tēptare nō latere ipsum quicquid a ciuibus agit. Cum enim tiranni sciant se non diligi a populo eo ꝙ in multis offendant ipm uo lunt hēre exploratores multos ut si uiderent aliquos ex populo machiari aliqd cōtra eos possint obuiare illis. Immo eoipso ꝙ ciues credunt tirannū hēre exploratores multos: nō audent congregari ut machinēt aliquid contra eū: nā & si inter eos sic congragatos nullus exploratorum existeret semper tamē timerent ibi exploratores eē. Huiusmodi au tem exploratores uerus rex habere nō curat ad ciues & ad eos qui sūt in regno: sed ad ho stes & ad extraneos. Vtrum autem deceat re ges habere exploratores in regno ꝓpter aliā causam q̄ ne populus insurgat in ipm infra dicetur. Ad præsens autem scire sufficiat ꝙ non sic rex eget exploratoribus ut tirannus. ¶ Sexta cautela tirannica est nō solū nō per mittere fieri sodalitates & amicitias: sed etiā amicitias iā factas: & sodalitates turbare & p uertere. Volunt enim tirāni turbare amicos cū amicis: populū cum insignibus insignes cū seipsis. Vident autē ꝙ quādiu ciues di scordant a ciuibus & diuites a diuitibus tam diu nō potest æque de facili eius potentiæ resisti: nā tunc quælibet partiū timens alterā neutra insurgit contra tirannum. Verus au tem rex econtrario non procurat turbatio nem existentium in regno: sed pacem & cō cordiam. Aliter.n. non esset uerus rex: quia non intenderet cōmune bonū. ¶ Septima est pauperes facere subditos adeo ut ipse ti rānus nullus custodia egeat. Volūt.n. tirāni subditos eē intantū pauperes ut sic occupēt circa quotidiana qbus indigent ut nō uacēt eis aliqd machinari contra ipsos: nec opor teat ipsos habere aliquā custodiā propter il los. Verus autē rex quia intendit bonū sub ditoꝝ nō affligit & depauperat ipos: sed ma gis ꝓcurat eorū bona. ¶ Octaua est ꝓcura re: bella: mittere bellatores ad partes extra neas: & semp facere bellare eos q̄ sunt in re gno: quatenus semp circa bellorū onera in tēti non uacet aliqd machinari contra tiran num. Verus autē rex non intendit affligere subditos suscitando & ꝓcurando bella eo ꝙ intēdat bonum regni. Nō uult ergo eos qui sunt in regno assumere arma nisi pro defen sione regni: uel pro aliquo alio iusto bello. ¶ Nona est custodiā corporis exercere nō eos q̄ sūt in eo regno: eo ꝙ diffidat de illis

ſed per extraneos. Verus autem rex econuer ſo ſe habet ut ſupra plenius dicebaꝫ. ¶ De cima cautela eſt tirannica ꝙ poſtquam pro curauit diuiſiones & partes in regno: cū una parte affligere aliam ut clauum clauo retun dat. Rex autem econtrario nō procurat di uiſiones & partes in regno ſed ſi quæ ibi exi ſtunt eas amouere deſiderat.

¶ Q uot ſunt illa ad quæ reducuntur caute læ tirannicæ & ꝙ reges cauere debēt ne effi ciantur tirāni quia opera regia ſunt optima tirannica uero peſſima. Ca. xi.

a OMNES cautelas tirannicas quas in p̄cedēti capitulo numerauim⁹ phūs reducit ad quattuor. Tiran ni. n. quattuor intendunt. Primo ut ſubditi ſint inſcii. Scdo ut ſint puſillanimes. Tertio ut de ſe inuicē nō confidant. Q uarto ut ſint adeo depauperati & afflicti ut contra eos nō poſſint inſurgere. Ad hæc autē quattuor præ dicta oīa reducūt: nā quātū ad præſens ſpe ctat ad hoc ꝙ aliquis inuadat uel machinet aliquid contra tirannū: ex aliquo prædicto rū quattuor uidet procedere ex magnanimi tate. Primo. n. uidet hoc accidere ut quia in ſurgens eſt tanti cordis ut nihil reputet ma gnū. Secundo ex induſtria & a ſagacitate ut quia credit ſe tot adinuenire uias & uerſutias poſſe: ut ualeat tirānū perimere. Tertio pōt hoc contingere ex potentia ut ſi inſurgens cōfidat de aliis ciuibus & credat ſe iuuari ab eis propter ciuilē potentiā tirannū inuadit. Q uarto hoc poterit accidē ex nimio ocio ut ſi ciues nimis ſint opulenti: & uacent ni mio ocio: quia mens humana neſcit ocioſa eē. dū nō occupant ciues circa quotidianas indigentias: excogitāt ſeditiones qūo poſ ſint turbare ciuitatē & inſurgere contra re ctorē ciuiū. Contra hæc ergo quattuor pro curant tirāni perimere excellētes ne ſui ſub diti ſint magnanimi: deſtruere ſapientes im pedire ſcolas & ſtudiū ut exiſtētes in regno ſint ignorātes & inſcii nō permittere ſodali tates turbare ciues inter ſe ut de ſe inuicē nō cōfidant depaupare eos occupare eos inbel lo & in aliis exercitiis ut nō uacēt ocio. Hæc ergo ſunt cautelæ tirannicæ. uez quia nullus forte eſt oīno tirannus quia malū ſeip̄m de ſtruit & ſi integrū ſit importabile ſit: ut dicit .4. eth. & forte uix aut nūquā reperit aliquis qui ſit oīno rex qn in aliquo tirannizet. Eſ ſet. n. quaſi ſemideus ſi nihil de tirānide par ticiparet. Inde ē ergo ꝙ dōinātes aliqd par ticipant de cautelis regiis & aliquid de uerſu tiis tirannorū & tanto eſt melius dominiū quanto plus accedit ad regnū & eſt longius a tirāno. Voluimus quidē utriuſq; opa enar rare & utraſq; cautelas deſcribere: nā oppo ſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. Magis .n. apparet opera regia eē optima oñendo tirannica eē peſſima. Ex hoc autē manifeſte patet tirannidē maxime eē fugiendā a regi bus: quia peſſimum de ſe eſt fugiendū maxi me & optimū maxime proſequendū.

¶ Q uod deteſtabile eſt regiam maieſtatē declinare in tirannidem & quicquid corrup tionis eſt in aliis peruerſis principatibus to tum in tirannidem congregatur. Ca. xii.

a DEO ſenſus hominum ſunt ad malum proni ut ualde utile ſit in uia morum. multis uiis oſtendere & multis rationibus probare malum & uici um & de eē quid uile & fugiēdum ut ꝙ una uia non inclinat ut malum uitet. Alia indu cat ipſum ad fugiēdum malum. Poſtquam ergo oſtendimus tirannidem fugiēdam eē a regibus eo ꝙ opera tiranni ſunt peſſima: probare uolumus reges ſumma diligentia cauere debere ne conuertantur in tirannos: qa qcquid corruptionis & iniquitatis eſt in aliis puerſis pricipātibus totū in tirānidē cō gregāt. ¶ Sūt. n. ut patet ex habitis tres pri cipatus bōi: & tres puerſi. Dicebaꝫ āt ꝙ ſi do minatur unus propter bonum commune eſt principatus rectus: & uocat regnum. Si uero propter bonū proprium eſt peruerſus & uocatur tirannides. Si uero principentur pauci & dominant quia boni & uirtuoſi eſt

rectus

rectus principatus & uocaꝫ aristrocatia siue principatus bonorũ. Si uero dominenꝫ nõ qa boni; sed quia diuites est peruersus & uocatur obligartia. Sed si dominaꝫ totus populus & intendat bonũ omnium iam in signũ q̃ aliorũ est principatus rectus & uocatur regimẽ populi. Si uero populus tiranni zet & intendat opprimere diuites est principatus corruptus & uocaꝫ dẽocratia qd̃ idez est ꝙ quasi puersio & corruptio populi: tirãnides uero corruptus principatus diuitũ & iniquũ dominiũ populi sunt regimina peruersa. Tirãnides uero est peruersior principatus: quia ut probat phũs. 5. poli. quicquid peruersitatis est aliquo principatu diuitũ: & in peruerso dominio populi totũ congregatur in tirannidẽ: quod sic patet: nam diuites si iniqui dominari cupiãt quantum ad præsens spectat tria intendũt uidelicet pecuniã corporales delicias; & custodiam corporis. Intendunt. n. pecuniam quia quilibet principans intendit augmentũ illius scdm quod se pricipari uidet. Si ergo aliquis principaꝫ: quia bonus & uirtuosus semper intendit ad opera magis bona & ad uirtutẽ ut efficiatur melior & uirtuosior: sed si principaꝫ quia diues ut magis pricipari possit intendit augmẽtum diuitiarum & congregationem pecuniæ: quare si diuites inique dominãtes nõ principanꝫ quia boni; sed quia diuites tota eorũ intentio erit circa pecuniam congregãdã. ¶ Rursus diuites inique principantes intendunt delitias corporales & hẽre uoluptates sensibiles; nã si quis uult aliquid; uult & ea multo magis ad quæ illud ordinaꝫ ut si quis uellet potionẽ; multo magis sanitatem uellet: ad quam potio ordinaꝫ. Cũ ergo homines cõmuniter & maxime habẽtes uolũtatẽ peruersam ordinent pecuniam & diuitias ad delectamenta corporea; & ad uoluptates sensibiles sequiꝫ ꝙ diuites inique dominantes & intendentes non cõe bonum; sed pecuniã: intendere corporales delectatiões. ¶ Tertio diuites sic principantes maxie solicitanꝫ circa custodiam corporis; nam nullus spreto cõmuni bono intẽdit ad pecuniam & uoluntates corporis; nisi in multis offendat populũ; nã talis ut pecuniam habeat deprædaꝫ ciues; ut uero uoluptatibus fruaꝫ forefacit & infert cõtumeliã ciuibus q̃tũ ad uxores & filias. Videt ergo se eẽ odiosuz populo ideo nõ credit se multitudini; sed semp dubitans de furia populi maxie sollicitaꝫ circa custodiam corporis. ¶ Omnia autez huiusmõi mala reperta in peruerso principatu diuitum congreganꝫ in tirannidem istam. Nam tirannus ut supra dicebaꝫ non intendit bonũ cõmune; sed pecuniam. Rursus ut supra dicebatur non intendit bonum honorificum: sed delectabile. ¶ Tertio tirannus maxime delectaꝫ circa custodiam corporis eo ꝙ uideat se plurimos offendisse. Legitur .n. de quodam tiranno ꝙ cum a fratre suo quotidie increpareꝫ: quare ipe semp tristis existeret: & quare nũquã hilarẽ uultum oñderet tirannus ille uolens reddere cãm quæsiti eũ expoliari fecit & ligari: & supra caput eius acutissimum gladium pendentẽ tenuissimo filo apponi fecit; circa ipsum ꝙ hoies cũ balistis sagittis appositis stare faciebat; & cũ frater eius timore horribili inuaderetꝫ timens ab actu gladio uulnerari; & a balistis perfodi ait tirannus gaude frater hilarẽ oñ de multum. Respondente illo ꝙ non posset ꝓpter iminentia pericula; inquit tirannus ꝙ nec ipse gaudere poterat eo ꝙ in maiori periculo existebat qa i tot forefecerat ꝙ semp sibi de morte dubitabat. Valde ergo cauere expedit regi ne conuertaꝫ in tirannũ. nã tiranni cũ hoc ꝙ perdunt æternam uitam in hac temporali uita uix unã diem bonam habent eo ꝙ semper uideãt pericula iminere. Rursus pecuniã non tantum habent tiranni quãtum ueri reges: tum quia oportet eos multa expendere superuacue: tum etiã quia ueris regibus plus donaꝫ ex amore q̃ tirannis proueniat ex prædatiõe populi. Experti .n. sumus tirannizantes plus uixisse in ege

ſtare q̃ alios ueros reges. Delectamenta etiã corporea nõ tot habẽt tiranni quot ueri reges, nã habere amicos & diligi a populo eſt maxie delectabile: nõ cõfidere de aliquo & credere ſe odioſum eẽ multitudini eſt maxime triſtabile. Priuat᷑ ergo tirãnus a maxima delectatione cum uideat ſe eẽ populis odioſum. ¶ Viſo tirannidem cauẽdam eẽ quia mala: iniqui principatus diuitũ congregantur in ea. Reſtat uidere eſſe eam cauendã eo q̃ etiam in ipa congregantur mala peruerſi principatus populi. Cum.n. populus principat᷑ peruerſe non intendit quodlibet ſeruare in ſuo ſtatu: ſed ſatagit opprieẽ nobiles & inſignes. Hoc etiã tirannus facit quia ut patet ex habitis ipſe p̃ uiribus nititur opprimere excellentes & pimere diuites & inſignes. ſumme ergo eſt cauenda tirãnides a rege in qua tot mala congregantur.

¶ Quod ſumme expedit regibus & principibus recte gubernar̃ populum & cauere ne tirannizet quia multis de cauſis contingit ſubditos inſidiare tirannis. Ca. xiii.

QVONIAM hunc librum compoſuimus propter eruditionẽ regum & principum ut recte & debite gubernent populum ſibi commiſſum. cum de uiare a recto regimine ſit tirannizare & iniuriari ſubditis & non intẽdere gommune bonum: licet plutibus uiis oſtenderimus per iã dicta deteſtabile & periculoſum eẽ regiæ maieſtati tirãnizare & non recte cubernare populum: non piget adhuc nouas uias adducere ad oſtendendum hoc idẽ. Volumus autẽ declarare in hoc capitulo q̃ quia multis de cauſis ſubditi inſidiantur tirannis & quia uale eſt periculoſa uia tirannica & deuiatio a recto regimine. Ideo reges cura peruigili ſtudere debent ne delinquentes rectum gubernaculum tirãnizent. Narrat autem phũs. 5. poli. 7. cauſas quare ſubditi tirãnis inſidiantur. ¶ Prima eſt propter timorem nã multi puſillanimes exiſtentes cum nimis timẽt & non credunt ſe poſſe euadere quaſi deſperantes inuadunt alios: & efficiuntur probis Vnde & prouerbialiter dicit᷑ q̃ nimis fugãtimidum ui compellit eſſe audacem. Sic etiam & alia animalia quaſi cõmuniter timent hominem & niſi crederẽt ſe ledi ab eo ratio aut nũquam inuaderent ipſum. Beſtiæ ergo ut plurimum timore compulſæ inſidiantur homini & inuadunt eum. Hoc ergo modo multotiens ſubditi inſidiantur tirãno & perimunt ipſum tirannum timentes ſe offendi ab eo. ¶ Secunda cauſa propter quã ſubditi tiranno inſidiant᷑ eſt iniuria quam paſſi ſunt ab ipo: naturale eſt ergo deſiderare uindictã propter quod omerus dicebat irã dulciorẽ eẽ melle quia eſt appetitus penæ in uindictã. Quia ergo ſic eſt delectabile uindictã expoſcere multi inſidiant᷑ tiranno: & ꝓpter uehæmẽtem iram aliquando inuadunt ipm uolentes latas iniurias uindicare. ¶ Tertio inſidiant᷑ aliqui tiranno & aliquando perimunt ipm quia ut plurimũ tirãni faciunt ea per quæ ſe cõtemnibibiles reddũt nã cũ nõ quærant bonũ cõmune: ſed delectatões corporis: ut plurimũ non ſunt ſobrii: ſed guloſi uel nõ ſunt caſti': ſed dant operã uenereis & qa hoc agentes ſe conténibiles reddunt de facili inuadunt᷑. Exemplum bonum recitat phũs. 5. poli. habemus in ſardinia polo. & dio. ſardinapolus uero ſpræto cõi bono totũ ſe dedit uenereis. Quidã uero dux cõtẽnẽs eũ eo q̃ uitã pecudũ elegiſſet inuaſit & ꝑemit ipm. Sic etiã dio. tirãnizãs & curãs magis de gula q̃ de bono cõmuni contemnebat᷑ a ſubditis eo q̃ quaſi ſemper eẽt ebrius. Quidã erga nomine dion uidens ipm quaſi ſemper eẽ ebrium ꝓpter deſpectionẽ inſurrexit in ipm. ¶ Quarto hoc fieri cõtingit ꝓpter honorẽ aut propter lucrum adipiſcẽdum: nã cum honor & gloria inter bona exteriora ſit bonũ maximũ multi uidentes tirannũ non quærere niſi honorẽ & gloriã propriã & non honorare ſubditos & nõ quærere cõmune bonũ uolẽtes adipiſci honorẽ & gloriam quã conſpiciunt in tirãno:

inuadunt eū & perimunt ipm. Sic etiā quia multi reputant pecuniam eē maximū bonū uidentes tirannum non intēdere nisi ad lucrum ꝓprium: & ad cōgregandam pecuniā inuadunt ipm & accipiunt thesauros eius. Vnde dicitur. ȝ. poli. ꝙ quidam tirannos inuadunt uidētes lucra magna & honores magnos existētes in ipis. ¶ Quīto fiūt insidiæ tirannis ab aliquibus nō ut possideant monarchiam: sed ut uideanť facere actiones aliquas singulares. Volunt. n. aliqui esse in aliquo nomine uel in aliqua fama. Ideo ut nominenť faciunt aliquid mirabile & aliqđ singulare factū & quia insurgere contra tirannū reputant populi ualde stupendum. Ideo contra ipm insurgunt. Sed tales qui ꝓpter hanc causam facientes impetum in tirannū ut ait phūs sūt pauciissimi numero: supponi enim oportet eos nihil curare ut saluentur. ¶ Sexto contingit aliquos insidiare tirānis & perimere ipsos ut liberent patriā ab oppsione eorū. His ergo de causis fiunt insidiæ contra tirannū. Ne ergo fiant insidiæ cōtra regiā maiestatē & ne rex semper dubitet ne perimať a subditis: summa diligentia cauere debet ne conuertanť in tirannum. nam si non iniuriať subditis: est continens & sobrius & non eligit uitā bestialē & contemptibilē honorat insignes & alios existentes in regno ut requirit eorū status: non depauperet nec opprimat eos: & in omnibus se hēt non ut tirannus: sed ut uerus rex: inducit oēs existentes in regno ad amorē ei⁹ & tollit ab eis oēm materiā & causam quare insidiēť ipsi. ¶ Qđ maxie rex cauere debet ne efficiať tirannus eo ꝙ pluribus modis corrumpať tirannides q̄ regius principatus. Ca. xiiii.

1 ICET ꝙ multa capitula p̄cedētia iduxerim⁹ reges & pricipes ut nō tirānizēt, sed ut recte regāt populū sibi cōmissū; adhuc in hoc capitulo uolumus alias rationes adducere ostendentes ꝙ si reges cupiant suum durare dominiū summo opere studere debent ne efficianť tiran

ni eo ꝙ tirānides & principatus puersus pluribus modis corrūpitť q̄ rectus & regius principatus. ¶ Narrat autē phūs ȝ. politicorū tres modos corruptionis tirānidis dicēs tirannidem corrupti a fera tirannide alio & a regno. Corrumpitur. n. tirannides a seipsa nāt dicebatur supra malum seipsum corrūpit: & interdū sic importabile sit, tirannides ergo ꝓpter puersitates & nequitias quæ cōgregantť in ipsa corrumpitur & durare non pōt. Ideo dicitur in poli. ꝙ tirannides quanto intensior tāto minus durat. Iustitia enim urbanitates seruat quare cū a iustitia recedit ť præparatť uia ut corrumpatť principatus ille. Pollicia ergo q̄to de se magis a iustitia recedit tanto ex se habet ut facilius corrumpatť. Restat ergo & principes si uolunt suū durare dominiū sūme cauere debent ne a iustitia deuiantes in tirannidē conuertantť & si eos aliquomodo tirannizare contingat suā tirānidē pro uiribus moderare debēt quia quāto remissius tirannizabunt tanto durabilius principabuntur. ¶ Secundo tirannides corrumpitur ab alia tirannide contraria: nam licet bonum non contrariet bono eo ꝙ bonū sit uno modo malum tamē potest cōtrariari malo eo ꝙ esse habet multipliciter. Cōtingit. n. uno modo percutere signum propter quod in hoc non est diuersitas nec cōtrarietas: sed cōtingit multipliciter deuiare ab ipo quare in deuiationibus contrarietas esse potest ut si multum opponiť pauco: proiectio ultra signum contrariatur ꝓiectioni circa: & proiectio in dextrū ꝓiectioni in sinistrū. Sicut & in ꝓposito pricipatus rectus nō cōtrariať recto principatui: sed peruersus peruerso. Vna erga tirannides pōt contrariari alii & corrumpere ipsam ut tirānides populi cōtrariatur tirānidi monarchiæ, & una monarchia tirannica contrariať alii, cū aliquis monarchia uel aliquis unus princeps tirānizet in populū: gens illa oppræssa non ualens sustinere tirannidē principis insurgit & tirannizat in ipsum eum perimēs uel expellēs to

tus ergo populus efficitur quasi unus tiran/ nus contra principē & tirānides populi cor rumpit tirannidē monarchiam. Sic & una tirannides monarchia corrumpit aliā: quia multotiens unus monarchia tirānus īsurgit in aliū ut obtineat principatum eius. Debēt ergo cauere reges & principes ne tirannizēt cū tot modis dissoluatur tirannicus princi/ patus. ¶ Tertio dissoluit' tirannides nō so/ lum propter seipsam uel propter tirannidē aliā. Sed etiam propter regnum nam nō so lum malum contrariatur malo. Sed etiā bo num malo contrariat'. Nō solū. n. tirannus tiranno obuiat. Sed ēt & rex si uiderit expe dire tiranno se opponit. Tot ergo discrimi nib⁹ oppositꝰ ē tirānꝰ. & tot modis hēt dis/ solui eius principatus. Regium autem domi nium non tot periculis exponit' nec tot mo dis habet dissolui. nā licet tirannus satagat pro uiribus uerum regem opprimere nullus tamē uerus rex uero regi se opponit. nā nul/ lus bonus & uirtuosus insequit' alios bonos & uirtuosos: sed eos pro posse saluat & pmo uet eo. n. ipso q̄ aliquis bonis & uirtuosis se opponeret: deficeret eē bonus & uirtuosus. Decet ergo regiam maiestatem summo stu dio cauere tirannidem ne prædictis pericu/ lis exponatur.

¶ Quæ sunt quæ soluant dominium regi um: & quot oporteat regem facere ut se in suo principatu conseruet. Ca. xv.

TANGIT aūt phūs. 5. poli. 10. quæ t pollicia soluāt & q̄ oportet facere regē ad hoc ut se i suo pricipatu p/ seruet. ¶ Primo est nō permittere in suo re gno transgessiones modicas: nā multæ mo dicæ transgressiones ut ait phūs æquāt' uni magnæ. sicut multæ paruæ expēsæ æqualēt uni magno sumptui. Paruæ. n. transgressio nes si multæ sint disponūt ad disgressiones magnas. Nā qui minima negligit paulatim decidit in maiora. Principis ergo est obstan dū & ihibēdæ sūt obliquitates ēt modicæ. ¶ Secundū præseruās polliciam & regnū regiū est bene uti his qui sunt in regno. In/ troducendo eos ad aliquos principat⁹ hono rando eos & non iniuriando eis. Nam ut in nuit phūs in poli. bene uti ciuibus non solū præseruat polliciā rectam: sed etiam princi/ patus ex hoc durabilior reddit'. Dato ergo q̄ in ipo sit aliquid obliquitatis admixtum. ¶ Tertiū est incutere timorem hiis qui sūt in pollicia. nā corruptiones longe scdm rē prope autē scdm timorem polliciam soluat ciues. n. magis sunt subiecti principi & plus ei obediunt si ex timoribus corruptionē ti meant. Guerra. n. exterius tollit seditiones intrinsecas & reddit ciues magis unanimes & concordes. ¶ Exemplū autē huiusmodi habemus in romanis q̄ postquā defecerunt exteriora bella intra seipos bellare cœperūt. Est āt hæc cautela utilis solum duobus prin cipātibus ut principatui constituto ex homi nibus assuetis ad bella: & principatui in quo qs pricipari cœpit. hoies. n. bellatores & as/ sueti ad prœlia quibus nō fuit curæ de uirtu tibus aliis nisi de fortitudie scdm phūm. 7. polliticorum assimilant' ferro quod dū est in cōtinuo exercitio claritatē hēt: sed si diu remanet in officiosū rubiginem cōtrahit & sic tales bellantes fiunt obediētes principi. Vocantes uero nesciunt debite se hre: quare talibus ut debite se habeant sēper incucien/ di sunt timores bellici & correctiōes extrin secæ. ¶ Rursꝰ si qs sup aliquos de nouo prī cipari cœpit quia cōtra talem principatū fa cilius insurgit' ne ciues insurgant in princi/ pē: & magis unanimiter obediant incotien di sunt illis tiores de extrinsecis piculis im/ minentibus: sed si regnum diu in statu per/ stiterit & dns ille sit naturalis ita q̄ quasi nō sit in memoria hominum ex quo ille & an/ tecessores sui obtinuerūt huiusmodi princi patum tanta cautela non magnā utilitatem habere uidet'. ¶ Quartum autē q̄ pollicia habere uidet': est cauere seditiones & cōtē tiones nobiliū: nam baronibus & hoc po nēdo eis leges qa legibus nō de facili cōtra

dicitur

dicitur: sunt enim in regno tales leges istitu endæ ut per eas sedari possint cõtẽtiones no bilium: nam baronibus dissentiẽtibus fiunt seditiones i regno & p cõsequẽs fit præpa ramẽtum ut dissoluatur regius principatus. ¶ Quitũ est diligenter aspicere quomodo se habeãt quos maiestas regia honorauit & promouit ad aliquã præpositurã uel ad ali quẽ principatum aut magistratũ nihil adeo regnũ conseruat & polliciam saluat sicut p̃ ficere homies bonos & uirtuosos & cõferre eis dominia & principatus quare maxie sal uatiuũ polliciæ. Est etiam regiam maiestatẽ considerare diligẽter quos præficit in aliqui bus magistratibus: & si bene se habuerint au gerẽ eorũ dominia. Si male minuerẽ uel adeo male se habere possent q̃ esset totaliter a do minio remouẽdi uel etiam capitali sentẽtia condemnãdi. ¶ Sextum ẽ nulli magnũ do miniũ conferre, nam magna dominia ex ni mia bonitate & fortitudine ut plurimũ cor rumpit mentes hominum ut fiant transgres sores iusti. Est autẽ hæc cautela maxime utí lis ad homines de quibus rex certã & diutur nam experiẽtiam non accepit. Ideo potissi me obseruãdum est ne repente constituatur aliquis ĩ maximo principatu. ¶ Septimum saluãs regnũ & polliciam est regem siue pri cipantẽ habere dilectionem & amorẽ ad bo nũ regni & ad polliciam in qua principat. Quicũq; enim amat sollicitatur & timet ne aliquod incõueniens accidat circa amatum. timor autem cõsiliatiuos facit ut dicitur. ii. rethoricorum ibi enim ẽ magna salus ubi & multa consilia: quare si rex bonum regni di ligat saluabitur regnum: quia timens ne in regno aduersa contingant adhibebit multa consilia qualiter possit bona regni promo uere: & periculis imminentibus obuiare. ¶ Octauum saluans regnũ & polliciam est habere ciuilem potẽtiam: nam ut dicitur in magnis moralibus iusticia urbanitates con seruat. Sed iusticia in regno conseruari nõ potest nisi per potentiam ciuilem puniãtur

trãsgressores iusti. Debet enim rex aut prin ceps si uult seruare iusticiã & uult punire trãs gressores iusti habere multos exploratores & multos inquisitores iuestigantes facta ciui um & inquirẽtes unde ciues accipiunt quod expẽdunt & quomodo possũt reddere ratio nem sui uictus: nam qui huiuímodi rationẽ nõ potest reddere signum est q̃ ex furto uel ex male ablato uiuat. Sic enim faciendo ista poterit seruare iusticiam & præseruare re gnum a maleficiis & transgressoribus iusti. ¶ Nonum ist maxime saluans regnũ esse re gem bonũ & uirtuosum: Nam ut dicitur. 5. polliti. maior uirtus requiritur in custodia ci uitatis & regni q̃ in duce exercitus: Nam in duce exercitus requiritur potissime experien tia: Sed custos ciuitatis & custos regni totius oportet q̃ sit uirtuosus & epyetes idest sup iustus: decet enim talẽ esse quasi semideum ut sicut alios dignitate & potẽtia excellit: sic eos bonitate superẽt hoc enĩ maxime salua bit regnũ & polliciã si rex sit bonus & uirtuo sus quia intendet bono regni & cõmuni. ¶ Decimũ enĩ ẽ regem nõ ignorare qualis sit illa pollicia scdm quã principatur & quæ eam possunt saluare & corrumpere talia autẽ maxime scire poterunt per experiẽtiã: nã cũ quis diu expert9 est regni negocia de leui ar bitrari poterit qui bonum statum regni cor rumpti & saluat. ¶ Decet ergo regẽ frequẽ ter meditari & habere memoriã præteritor& quæ contigerunt in regno qũo iudicata fun dauit & quomodo tẽporib9 retroactis meli us conseruatus fuerit bonus status regni ut sciat cognoscere qualiter principari debeat & quæ cotrumpunt & saluãt regnum & gu bernationem regni quia his ignoratis recte regnum gubernare non poterit.

¶ Quæ sunt cõsiliabilia & circa quæ opor tet consilia adhibere. Capitulum. xvi.

d ICFBATVR supra q̃tuor cõside rãda esse i regimine ciuitatis uideli cet pricipẽ. consilium. prætoriũ. & populũ. postq̃ ergo auxiliante deo determi

nauimus de principe & distinxim⁹ quot sūt genera pricipatus & qui illorū recti & q illorum peruersi & declarauimus regnū esse optimū principatum. & tirānidem pessimum māifestauimus autē qđ sit regis officium & quæ oporteat ipsū facere ut recte regat populum sibi cōmissum. probauim⁹ q̄ decet multis uiis regem uigilem curam assumere ne cōuertatur in tirannum quantū spectat ad præsēs negocium sufficienter tractauimus quæ circa principem sūt dicēda. Restat ergo da consilio pertrāsire quæ tractanda sunt circa ipsum. Sed cū dicat phūs. iii. ethi. cōsiliabitur utiq; aliquis nó pro quibus consiliatur i sipiens: insanus: sed pro quibus sapiēs & itellectum habēs. Ideo primo uidendū est quæ sūt consiliatius. & circa quæ dēnt fieri cōsilia ne tāquā ignorātes cōsiliari uelim⁹ de q̄ b⁹ nō sūt consilia adhibēda. ¶ Possum⁹ autē tangere sex quantum ad præsens spectat quæ sub cōsilio non cadūt. ¶ Primo enī q̄ cūq; sūt mutabilia consilium nostrū subterfugiūt: nā iō cōsiliāur ut regulēur in actōib⁹ nr̄is & ut uitem⁹ mala & ut consequamur bōa q̄ ergo uitari nō p̄nt & q̄ mutatiói nō subiacēt sub cōsilio non cadūt. Ideo dicitur .iii. ethi. q̄ de eternis. i. de imutabilib⁹ nullus cōsiliatur. nullus enim quærit consiliū de diāetro si ē cómēsurabilis coste uel de quocūq; imutabili: ¶ Secūdo etiam consiliabilia non sūt quæcūq; mobilia si semp uniformiter moueātur. Nam quæ semp uniformiter mouētur scđm quod hmōi sunt quandā necessitatem habēt consiliabilia autem non sūt necessaria sed contingētia. Ideo dicitur i ethi. q̄ de his quæ sēper sūt in motu & quæ sēper uniformiter mouentur: puta de uersionibus solis & de ortibus siderū nullus consiliatur. sidera enim licet moueātur tamē quia semper sūt in motu nec ꝓpter nostra opera i mutari possūt eorū cursus. Ideo circa talia non est consilium ahibendum. Si autem circa talia cadit consiliū hoc non est scđm se ꝓ ut deseruiunt actionibus nostris ut qa aliqua humana opera congruēti⁹ fiunt tempore calido. Aliqua uero tēpore frigido cursus siderum quæ iducere habet scđm diuersa tempora calorem & frigiditatem: non per se: sed per accidens potest sub consilia cadere. ut sciamus quo tempore quæ opera sunt fiēda. ¶ Tertio non sūt cōsiliabilia & quæ fiūt frequenter si fiūt e natura. Ideo de imbribus q̄ semper fiūt tēpore yemali & de caumatibus quæ sæpe contigūt tempore estiuali non habet esse consiliū quia talia naturalia sunt & non depēdent ex operibus nostris. Ideo de eis non consiliamur nisi ut deseruiunt operib⁹ nostris. hoc ergo mō sicut & circa cursus siderū & circa quæcunq; alia deseruiētia humanis actibus; bene ergo dicit' i ethi. quod de siccitatibus & imbribus non est consiliū. ¶ Quarto non sūt cōsiliabilia quæ etiā fiunt raro si ex fortuna contingāt nam qcūq; consiliat' uult ex electione uel ex intentione aliquid adispici. quæ ergo præter intētionē eueniūt consiliabilia esse non possūt. Ideo dicitur i ethi. non esse consiliū de his q̄ sunt a fortūa puta de thesauri inuētione. ¶ Quinto nō sūt consiliabilia omnia humana opa: quia nō cadūt sub consilio nostro: opera illorū homninū quæ ꝓpter nostra facta mutari non possunt. Ideo dicit' i ethi. q̄ qualiter utiq; scite optime conuersent': nullus lacædemoniorū consiliatur: nec etiam nulli gallici consiliātur qualiter optime uiuant. Indii. cōsiliabilia ergo nō sūt imutabilia. nec uniformia semper. nec quæ sūt a natura: nec quæ a fortuna: nec omnia humana cadūt sub suo consilio: sed solum consiliamur de his q̄ sūt operabilia per nos: nam ut dicitur. 3. eth. singuli autē hominū consiliātur de his operabilibus quæ fieri possūt per ipsos; ¶ Sexto no sūt consiliabilia omnia q̄ ꝓ non fieri possūt: nam quæcunq; finaliter ꝓ opera nostra adispisci intēdimus sub consilio non cadūt. nam consiliū non ē de fine sed de his q̄ sūt ad finem. oportet enī i consilio præsuppōere finaliter itētū & nō consiliari de ipso. sed de his

de his p que consequi possumus illud. Medicus enim qa finaliter intedit sanitatē nō cōsiliatur utrum debeat sanare ægrū: sed hoc accipit tāq̄ certum & notum ægrū sanādum eē & cōsiliatur de uiis p quas facilius & melius sanetur: sic rector ciuitatis & regni nō cōsiliātur utrū ciues inter se pacē debeant habere & utrum regnū oporteat esse in bono statu sed hoc accipit tanq̄ certa & nota & cōsiliat quomodo meli⁹ fieri possint. Sūt ergo cōsiliabilia quæ depēdēt ex operib⁹ nostris & nō sūt finaliter ītēta, nec se habent ut finis: sed ut ea quæ sunt ad finem.

¶ Quid est consilium & qualiter consilia sunt fienda. Capitulum. xvii.

SIt autē omne consiliū q̄dā quæstio qa ut dicitur. 6. ethi. consilians aūt siue bene siue male consiliet: quærit aliquid & ratiocīat ꝓpter quod qcū q̄ consiliat quærit non tn̄ econuerso. nā ut dicit. iii. ethi. licet omne consiliū sit quæstio non tamē omnis quæstio est cōsiliū. Si enī cōsiliabilia sūt solū quæ depēdēt ex operib⁹ nostris consiliū erit q̄stio non de qbuscūq̄ sed solū de agibilib⁹ humanis: possunt autē circa speculabilia & circa naturas rerū & circa æterna fieri q̄stiōes multæ. sīm hmōi q̄stiones cōsilia dari nō debēt. ¶ Viso qdē cōsilio qa ē q̄stio agibiliū humanoꝝ restat uidere q̄liter ē consiliādū & quē modū i consilis hr̄e debem⁹. Sūt aūt quātum ad præsēs spectat sex obseruāda ut sciamus qualiter sit cōsiliādum. ¶ Prium ē quia quāto aliquid est magis determinatū tāto minori eget cōsilio Immo si omnino determiatū esset nulli egeret consilio. Ideo quarto ethi. qđ circa certas operationes disciplinarum nō ē consilium: puta de litteris, non enim consiliat scriptor nisi sit omnino ignorās qualiter debeat scribere litteras quia hoc sufficienter determinatum est p artē scribēdi'. ¶ De his ergo sunt consilia quæ possunt fieri per nos & nó sūt omnino certa & determiata qualiter fieri debeāt. Ideo dubitam⁹ & consiliamur circa ipa

Est ergo unus modus in consiliis addibēdus q̄ quādo aliquod factum regni proponitur quanto pluribus modis fieri potest & quāto minus habet certas & determinatas uias tāto p plus ipus est cōsiliādū ut de illis uiis facilior & melior eligatur. ¶ Secūdo est in cōsiliis attendendū & cōsiliemur de quibuscūque minimis sed de magnis dicebatur enim supra q̄ timor cosiliatiuos facit: q̄ ergo cōsiliatur uidet timere & dubitare ne aliquo infortunio cōtinnente deficiat a cōsecutione optati boni: uel incurrat aliquod damnum. uel aliquod aliud malum. Quæ ergo sunt ualde modica ut quæ sunt apta nata efficere paruū bonū uel proibere modicum malū nō sunt consiliabilia: est ergo modus attēdēdus in cōsiliis ut de magnis cōsiliet negotiis. ¶ Tertio cum consiliari uolum⁹ debem⁹ alios assumere nobiscum inter quos conferamus de negotiis fiendis, nam licet homo inter seipsum possit inuenire uias & modos ad alqd peragendū attamē imprudēs est qui solo suo capiti innititur. & renuit aliorum audire sententias. Magnæ enim prudentiæ est in cōsiliis hunc habere modum: ut cum aliis conferamus quid agendum quod ex duobus patet. nā consilia ut dictum est debēt de rebus magnis. In talibus autem nullus debet omnino sibi credere & proprio sensu innitī; sed debet alios ad se uocar̄ sciens q̄ plura cognoscere possunt multi q̄ unus. Ideo dicitur. iii. eth. consiliatores assumimus in magna discredē tes nobis ipsis uelut non sufficientibus dinoscere. ¶ Rursus hoc idē patet ex eo q̄ cōsilium ē circa agibilia particulariaī quibus multum ualet experiētia. nam in talibus ut dicitur primo metha. plus proficit expertus quā artifex quare cum plures plura experti sint q̄ unus solus: decet ad hmōi negocia alios adnotare ut per eorū cōsiliū possit eligi uia melior quales autē esse debeant consiliarii ad notādi in prolequendo patebit. ¶ Quarto ēī cōsiliis attendendum ut secreta habeant quæ ibi dicuntur: nā multa negocia disturbā

tur ex reuelatione consiliorū. Inde forte cō/ silium nomē accepit. Dicunt enim aliqui ꝙ consilium quasi idē est ꝙ desidium: dictū ē autem consiliū: quia plures simul concedere debēt: sed forte melꝰ dicere possumus ꝙ cō silium dictum sit a con & sileo ut illud dicat esse consiiium' ꝙ simul aliqui plures silent & tacēt. Nam maxime est hoc in consiliis attē dēdum. & maxime in consiliis ubi tractātur negocia cōmunia & facta regni: ut unusqsq; consiliariꝰ adiecta dilectione priuati bōi. so lum aspiciat ad cōmunē ꝓfectum: & ut reg ni profectus impediri nō possit: secreta tene re debet quæ ibi sūt tradita. Hoc enī fuit ꝙ apud romanā rem publicam exaltauit fideli tas consiliātiū: quibus quicqd per consilium in eorū auribus dicebatur adeo secretū erat ac si non audisset illud. Vnde ualerius maxi mꝰ scdo libro de factis memorabilibꝰ captu lo de institutis antiquis cōmēdans ramāos consiliatores ait. ꝙ fidū & altū erat secretū consistoriū reipublice silētiq; salubritate mu nitū cuius limē intrantes abiecta priuata di/ lectione ita dilectionē publicā induebant ut non dicam unum sed neminē audisse credeř ꝙ tam multorum auribus fuerat cōmissum. ¶ Quinto ē in consiliis attendēdum ut ñ loquantur ibi placētia sed uera. Adulatores enim dum principi placere studentuera silē tes & placita promulgantes exponunt peri/ culo totum principatum uel totum regnū. Inde est ergo ꝙ quidā sapiēs Aristodes no mine dicebat cōsiliarios duo in se habere de bere ꝙ nec esset plani. i. māifesti & propala tores consiliorum: nec essent placētes ut qđ esset adulatores plus curantes loqui placen/ tia q̄uera. Sic etiam ut recitat phūs. in. reth. quidam poeta nomine alexāder. Vidēs pri amum in consiliis esse secretarium & ueracē comēdans eum dicebat iste est qui cōsulit ac si diceret ꝙ alii respectu eius consiliatores dici non debent sed magis forte adulatores. ¶ Sexto est in consilis attēdendū ut diu cō silie mur: & si affit oportūitas cito i opere ex

equamur. nam cum adest oportūitas operā di & si recte uolumus & nō illud facimꝰ hoc ē quia ignoramus an expediat illud fieri. be ne ergo se habz diligēter quodlibet negociū discuteř arduū an utile sit illud faceř. sz post quā per diuturnū consiliū est recte cognitū quid fiendum: si affit operādi facultas prom te operari debemus. bene ergo dictū est qđ scribitur. 6. ethi ꝙ consiliamur multo tempo re: operamur autem prōtep & ꝙ oportet cō siliari tarde sed facere consiliata uelociter. ¶ Quales consiliarios assumere deceat re/ giam maiestatem. Capitulum. xviii.

OMNIA āutē q̄ habere d bet bene persuadēs & bene creditiuus apoa rēter expedit ut habeat bonos cō/ siliarios existēter: Nam ex hoc aliquis psua/ det i consiliis & creditur dictis eius: quia ex timatur bōus cōsiliarius esse ad psuadendū. Sed ad hoc ꝙ aliquis sit bene creditiuus nō oportet ipsum esse existenter talem: sed suf ficit ꝙ uideatur uel appareat talis esse: nam homo iudicat quæ foris patent & ex apparē tibꝰ. Ideo fit sufficiēter homini fides & red/ diť ei aliquis creditiuus si extimet illū bonū cōsiliatorē esse: sed ad hoc ꝙ bonus cōsilia/ tor existat: nō sufficit ꝙ sit apparēter talis re/ qriť existēter talē esse. bene igitť dictum est ꝙ q̄cunq; bene persuadens habet apparēter bonus consiliator existenter habere debet. Quare si scire uolumus 'quales' consiliarios habere deceat regiā maiestatē & q̄ & quot sūt in cōsiliis requirenda: scire expedit quot modis persuadetur hominibꝰ uel quot mo dis fit eis fides & inclinātur ad credēdū ser mones audi os: hæc aūt sūt tria scdm ꝙ i om ni locutione tria sūt cōsiderāda uidelicet di cētē q loqtur: auditorem ad quem loquitur & rem de qua loqť. ¶ Primo enim eē pōt ꝙ persuadetur auditoribus & inclinātur ad credendū sermones auditos ex parte dicētis quod cōtingit si dicēs sit bonus uel credať bonus: nam bonis hominibus etiā si nullas rationes assignare sciant: creditur & faciunt fidem

fidé auditorib⁹; sed hmõi fides sumit origi
né ex parte dicẽtis: nam quia dicens creditur
esse bonus cum tales mentiri nolit de facili
creditur eoꝝ dictis. ¶ Secũdo pót fieri cre
dulitas auditorib⁹ ex parte ipsoꝝ auditorũ:
quod cõting t si proferens sermones sit beni
uolus & amicus: nam sicut homines cõmu-
niter & ut plurimũ decipiuntur circa seipsos
& credant se plus ualere q̃ ualeãt & esse ma
gis sapiẽtes q̃ sint: & i negotiis fiẽdis cómu-
niter credunt homines plus uidere q̃ uideãt
& magis loqui ad propositũ q̃ loquantur sic
quia amicus reputatur alter ipse cõmuniter
decipiũtur homies circa amicos. Nã ut dicit
i. reth. amantes & odiẽtes nõ pariter iudica-
mus. Cõmune est enĩ ut amicoꝝ facta ut plu
rimũ deferamus in bonũ: & inimicoꝝ i ma-
lum. Passionamur enim circa amicos sicut
circa nos ipsos ut credamus eos plus ualere
q̃ ualeant & esse meliores q̃ sint. Q uare si
auditores credũt beniuolis & amicis uel eis
quos estimãt esse. Hmõi credulitas sumit ori
ginem ex parte ipsorũ auditorũ ad quos est
sermo qui ex se passionãtur & inclinãtur ut
fidẽ adhibeant eis quos putãt amicos esse.
¶ Tertio fit credulitas ex parte ipsoꝝ rerũ
quod cõtingit si dicẽs sit prudens uel creda-
tur esse prudens: nam prudentis est scire &
congnoscere ipsas res: negocia agibília: quia
ut dicitur primo. ethi. unusquisq; bene iudi-
cat de his quæ nouit: ex ipsis ergo negotiis
& ex ipsis rebus de quibus loquitur prudens
quia ea scit cognoscere & iudicare facit fidẽ
auditoribus: hæc autẽ credulitas & hæc psua
sio est p se: nam reddere se credibilem & bñ
psuadere p se est ex ipsis rebus & ex ipsis ne
gotiis de quibus loquit̃: scire assumere rati-
ones & argumenta p quæ fides fiat audiẽti-
bus & quia prudẽtes sciunt facere & q existi
mãtur prudẽtes extimãtur talia facere. Ideo
ad hoc q̃ aliquis ex rebus de quibus loquit̃
fidem faciat uel oportet q̃ sit prudẽs uel q̃
credat̃ esse prudẽs. Omnis ergo bene psua-
dẽs uel omnis ille cuius dictis credit̃ & adhi

bet̃ fides: uel oportet q̃ sit bonus: uel q̃ an i
cus: uel prudẽs: & si nõ existẽter apparenter
saltẽ. Itaq; cũ dictum sit q̃ quæ bene persua
dẽs & ille cui fides adhibet̃ debet habere ap
paréter oportet q̃ bonus cõsiliator habeat
existẽter satis apparet quales cósiliatores de
ceat q̃rere regiã maiestatẽ: qa debet quærere
tales qui sint boni: & amici & sapiẽtes: ut si
boni sint nõ mẽtiant̃ ratione sui: qa bõis dis
plicet omne malũ: & omne detestabile: mẽ-
datiũ autẽ ut dicitur. iiii. ethi. per se est ma-
lũ & detestabile. ¶ Secũdo consiliarii. dẽnt
esse non solũ boni sed amici ut nõ solũ non
mẽtiãtur ratiõe sui qui loquunt̃ & q̃ consili
um præbẽt sed etiã rõne eius ad quẽ loquũ
tur & cui consiliũ præbẽt: qa amicoꝝ ẽ ami-
cis uera & bona cõsulere. ¶ Tertio consilia
rii debẽt esse sapiẽtes qa nõ mẽtient̃ ex pte
rerũ de quibus loquũtur qa cognoscent ne
gocia agibilia & sciẽt qualiter sit agẽdũ: hæc
ergo tria quærẽda sũt i consiliariis: uidelicet
bonitas amicicia & sapiẽtia. nam ut recte cõ
sulãt sicut patet ex dictis debẽt esse boni: &
amici & sapientes.

¶ Q uot oportet scire consiliarios & circa
quot sunt consilia adibenda. Capi. xix.

I considerẽtur dicta philosophi. i.
reth. ȝ. sũt de qbus consiliãtur ho
mines: uidelicet de ꝑuẽtib⁹: de a li
mẽto: de custodia ciuitatis: & de pace & bel
lo: & de legislatoꝝ: circa hæc ergo. ȝ. oportet
cõsiliatores esse ístructos. Primo enĩ cõtigit
esse regis consilium circa prouentus in quo
duo sũt attendẽda. ¶ Primo ne maiestas re
gia aliquos prouentus iniuste usurpet a suis
cõciuibus: probatur enim supra regẽ debere
esse talem qui bonus & uirtuosus tanquã pol
liciam diligeret existentes in regno promo
ueret & honoraret quod esse nõ posset si bo
na eorũ quæ sũt in regno usurparet iniuste.
¶ Rursus est attẽdendũ ne in suis prouẽti
bus defraudetur: expedit enĩ regium cõsiliũ
ꝑuiribus saluare iura regis. eo q̃ huiusmodi
bona ordināda sũt ad bonũ cõmune: ut ad

defenſionem regni & ad bonũ ſtatum eius: decet ergo cõſiliarios ſcire introitus & ꝓuẽ tus regni: quos oportet puenire ad regẽ qui & quanti ſunt q̃tenus: ſi quis eſt ſuperfluus & iniuſte accept⁹ auferatur ſi qs uero deficit uel ẽ diminutus appõar & augear. ¶ Scdo debet eſſe cõſilium de alimẽto ut ſciatur utrũ ciuitas uel regnum cui principatur aliquis rector ſufficiat ſibi in alimento & in deſer/ uientibus ad ſufficientiam uitæ: conſid eran dum eſt enim quantum alimentũ eſt in re/ gno uel i ciuitate qualibet ipſius regni & q̃tũ eſt ibi adductibile & quoꝝ inductione addu ci ualeat: ut circa hæc debita cõſilia & debitæ ordinationes fieri poſſit: nõ enĩ modicũ cõ ſiliandũ eſt circa alimẽtũ ut quælibet ciuitas habeat ſufficiẽtia ad uitã quia aliter iam nõ eſſet ciuitas ut hmõi ſufficientibus ad uitam fieri debẽt debitæ cõmutationes ut debitæ emptiones & uẽditiones. Cõſiderãdæ enim ſũt mẽſuræ & põdera uẽdẽtiũ & cũ expedit taxãdũ eſt preciũ uẽditionis ſi ultra q̃ debẽt uẽditores res ſuas uendere uellẽt. ¶ Tertio ẽ conſiliũ adibendum circa cuſtodiam ciui/ tatis & regni quod dupliciter fieri habet: nã primo eſt cuſtodia adhibẽda ne inſurgãt ſe ditiones & malicia iter ciues: Ideo attenden dum eſt diligẽter qui ciuiũ reputantur boni & q ifames & circa ifames maior cuſtodia adhibeatur: & ſi depꝫhẽdãtur male egiſſe pu niant: uel etiam totaliter extirpentur: quia reges & pricipes nõ dẽnt pati maleficos ui/ uere. Sũt etiã conſiderãda loca in quibus cõ ſueuerunt magis maleficia ppetrari: nã ſicut quidam hominũ magis iniuſtificant q̃ alii: ſic ſũt quædam loca magis apta ad iniuſtifi/ cãdũ q̃ alia: ut in ciuitate contingit eẽ uicos aliquos magis eẽ ſuſpectos q̃ alios: qa iniu/ ſtificãtes ibidem poſſunt magis latere & ef/ fugere puniẽtes: ſic etiã eſt extra ciuitatẽ lo/ ca aliq̃ ſũt nemoroſa & umbroſa magis ap/ ta ad iniuſtificãdũ q̃ alia: debet ergo adhibe ri cõſilium ut circa talia maior cuſtodia præ/ beat. ¶ Rurſus circa cuſtodiã ciuitatis & re gni non ſolũ ſũt adhibẽda conſilia propter ipſos ciues uel propter eos qui ſũt in regno: ne unus iniuſtificet i alium ſed etiã ꝓpter ip ſos extraneos. Cõſiderãdũ enim eſt utrum regnum ex aliqua ꝑte poſſit iuadi: & utrum aliqua ciuitas regni ab extraneis poſſit ſuſci/ pere detrimẽtũ: ideo paſſagia portus itroit⁹ &c. talia unde poſſunt extrinſeci ad uenire: nõ ſũt extraneis cõmittenda uel tribuenda: ſed ſũt diligenter cuſtodienda uel muniẽda. ¶ Quarto habet eẽ cõſiliũ circa pacẽ & bellũ quod nõ ẽ intelligẽdũ circa pacẽ ciui/ um uel circa eorum bellũ: nam pax ciuium ẽ aliquid finaliter intẽtum: bellum autem eſt cui⁹ oppoſitum: de fine autem & de eius op poſito nullus ſanæmẽtis conſiliatur: nã non eſt conſilium niſi de his de quibus eſt dubiũ eo ꝙ cõſiliũ ſit q̃dã quæſtio: & q̃ſtio ſit du/ bitabilis ꝓpoſitio: de fine aũt & de hoc ꝙ pri cipaliter intẽditur nullus dubitat ipſum eſſe ꝓſequẽdum. De eius aũt oppoſitio quilibet cognoſcit ipſum eẽ fugiendum. ideo pax ci uiũ ꝓ uirtutibus eſt ꝓſequẽda & eorũ diſſen tiones & bella pro uirib⁹ fugiẽda: & i hoc ñ ẽ quæſtio nec cõſilium. ¶ Sed utrum cum extrãeis debeamus hr̃e pacẽ uel bella dubita bile eſſe poteſt & poſſũt ad hoc adhiberi cõ ſilia circa quod ſũt duo conſideranda. Prio ut nũquã cũpiatur iniuſtũ bella quia iniuſti ficari i alios & eos ideb ite opprimere per ſe ẽ malũ & fugiẽdum: deinde ſi uiſum ſit bel/ lum eſſe iuſtum conſiderãda ẽ potẽtia regni uel ciuitatis: quæ bellar̃ debet quãta ſit & quã ta ei poteſt aduẽire extrinſecus: Conſideran da ẽ etiam potẽtia aduerſariorũ: nam ſcdm phũm. i. reth. ad meliores pacẽ debemus ha bere: ad deteriores autem nobis ẽ expugna re uel non pugnare contra eos. Poſito enim ꝙ potẽtiores ad quos reſiſtere nõ ualemus: in nos forefaciãt prudentiæ eſt non inſurge re i ipſos niſi occurrat oportunitas temporis in quo ex eis congrui poſſimus uindictas aſ/ ſumere. ¶ Quitum circa quod ſũt conſilia adhibẽda: ẽ lator legum: nam ut dicitur pri

mo retho

mo retho. in legibus est salus ciuitatis. Cōseruant enim ciuitates & regna p leges iustas qa absq; iustitia nequeunt regna sustinere. Decet autē scire regem quot sunt genera dominorū siue quot sunt species principantiū & q pricipatus est durabilior: & qualiter pricipatus scdm quē dominat habet saluari & corrūpi: ut eligens optimū modū principādi ferat leges iustissimas scdm qs saluari habet principatus ille. Quis sit autē optimus modus principandi & quale debeat eē regis officiū: & qūo rex se debeat in suo dominio pseruare fuit in supioribus patefactū: quare p superius iā dicta coadiuuante experientia gestorū particulariū quæ continue occurrunt in curiis regū & principum: instrui poterit rector ciuitatis aut regni: qualiter circa lationē legum sit consiliandū & quæ leges sunt ferendæ ut saluet principatus eius intē/ dimus in capitulis seq̄ntibus de legib⁹ multa inquirere ut simul ex dictis & dicēdis melius ueritas patebit.

¶ Quod quantū possibile est sunt omnia legibus determinanda & quā pauciora possunt arbitrio iudicū cōmittēda. Ca. xx.

QVIA in p̄cedentibus capitulis determinauimus de principe: oñdē do qualis debeat eē priceps & determinauimus de cōsilio: declarādo quales debēt eē cōsiliarii & q̄ & quot sunt illa circa q̄ habet eē consilium. Restat scdm ordinē p̄taxatū ut exequamur de p̄torio siue de iudicio inuestigando qualiter iudicandum sit & quot sunt genera legū & alia q̄ circa istā occurrunt materiā. Sed cum iudiciū fiat per leges aut per arbitrium aut per utrunq;. Priusquā ostendamus qualiter sit iudicandū declarare uolumus q̄ quātū possibile est sunt oīa legibus determinanda & quā pauciora possunt arbitrio iudicū cōmittēda. Quod quadruplici uia inuestigare possumus quarū tres tangunt .i. retho. quattuor uero tāgit. 7. poli. ¶ Prima uia sic patet nā pauciores sūt legū conditores q̄ iudices iudicantes scdm

leges iam cōditas. Nam in qualibet ciuitate oportet eē aliquod prætorium ordinariū ad quod causæ reducant & litigia exorta in ciuitate illa per leges tamē conditas in una ciuitate regulari possunt ciuitates multæ. Immo eadē ciuitate in qua leges condunt contingit plures eē iudices q̄ legum cōditores. nā leges si iuste sint debent eē quasi immortales & immutabiles: qa circa eas nulla aut modica mutatio fieri debet. Iudices tñ iudicantes scdm illas moriunt & corrūpunt. Contingit ēt absq; corruptione & morte iudices a suo officio rēoueri & alios in suū locū succedere sibi saltē per successionē ip̄oz oportet in eadē ciuitate multos eē iudices: eo q̄ ip̄i quasi cōtinue innouant nō tñ sic oportet multiplicare legū conditores eo q̄ leges nō sic continue innouari debēt: quare si legū conditores respectu iudicū sunt pauci: qa facilius ē inuenire paucos sapiētes quā multos: ut omnia sapiēter disponantur expedit quātum possibile est per legem omnia determinari & quā paucissima arbitrio iudicū cōmittere. ¶ Secūda uia sic ostendit nā facilius & meliusuidet quid rectū & quid iustū & si illud multo tempore diligenti consideratione discutiat q̄ si oporteat statī iudicatiuā sententiam proferre. Itaq; cum legū cōditores multo tempore & multo cōsilio deliberare possint quales debeant leges ferre. Iudices ꝓpter instantiā pertinet & qa nō debent lites ꝓlongari: sed deprimi nisi tantā habent diuturnitatē ad uidendū quid iustū in propositione igitur in iudicando erretur quātum possibile est sunt omnia legib⁹ determinanda & pauca discretioni iudiciū cōmittēda. ¶ Tertia uia sic declarat nā cōditores legū leges ferunt in uniuersali & de futuris dicentes quicūq; sic egerit sic puniatur ignoranes an amicus uel inimicus sit illa facturus: & debeat illam subire sententiā nam si scirent q̄ amicus: forte obliquarēt in iudicando & pœnā palliarēt. Si uero inimicus inclinaretur forte in partem opposi/

tam & punitionē augerent. Nunc autē quia ſolū in hoc leges ferant & neſciunt qd in particularibus ſit futurū nō peruertunt in iudicando amore uel odio inclinati. iudices autem non ſic nam iudicum iudicia nō ſunt de futuris: ſed de ꝑteritis non uniuerſaliter: ſed in particulari. Incuſantur enim determinatæ ꝑſonæ ad quas ē amare uel odire & ſæpe talia annexū habent proprium cōmodū. Ideo iudex de facili obliquatur: nā amantes & odientes & aliquod tēporale cōmodū cōſiderantes nō æqualiter iudicāt: quare ne iudicium iudicum obliquet: bonum eſt quantū poſſibile eſt omnia lege determiare & q̄ pauciſſima arbitrio iudicum committere.

¶ Has autē tres rationes tangit phūs. 1. rethō. dicens ꝙ maxie quidē cōtingit recte poſitas leges q̄cūq; poſſibile eſt determinare: & ꝑterea pauciſſima cōmittere iudicātibus. Primum quidē quia facilius eſt habere unū aut paucos ſapientes q̄ multos: deinde quia legiſlatores fiunt ex conſideratis ex multo tempore iudicia autem ex ſuborto & ſubito. Tertium uero quod eſt maximum omnium quia legiſlatores ſunt de futuris & in uniuerſali: ſed præfectus aut iudex iudicat de ꝑſentibus & determiatis ad quos ē amare & odire & qbus propriū cōmodū annexū ē ſæpe.

¶ Quarta uia ad oſtendēdum hoc idē ſic declarari poteſt: nā ut infra patebit oportet aliqua cōmittere arbitrio iudiciū quia geſta particularia complete ſub narratione nō cadunt nec lege oīa complete determiari poſſunt tamen quantū poſſibile eſt omnia legibus ſunt determinanda: & quanto pauciora ꝑnt ſunt arbitrio iudicū cōmittenda: quia ut dicitur. 7. poli. quanto utiq; minor inimicitia fuerit exequentibus iuditia. tanto magis accipient finē excutione iudiciorum. quare cū iudex iudicando reos ſcdm leges nō tantam inimicitiam incurrat: quātam ſi iudicaret eos arbitrio ꝓprio ne iudex timor inimicitiæ iclinatus differat debito fini iuditia mācipare: quantū poſſibile eſt ſunt omnia legibus determinanda: & pauca arbitrio iudicū cōmittenda: ſufficiēter enim iudex excuſat cū ſcdm poſitas leges aliquid iudicat: quia non uidet ipe ſcdm ſe hoc agere: ſed lege cō pulſus dicit talē ſententiā ꝓmulgate.

¶ Qualiter eſt in iudicio procedendum: & q̄ ſermones paſſionales ſunt coram iudice prohibendi. Capitulum. xxi.

ATTENDERE debent iudices ut
a in iuditio ꝓcedāt ut ſermones paſſionales ꝓuocātes ad paſſiones ut ad irā & odiū in iuditio ꝓhibeant. Multi enim litigantiū cognoſcentes ſe hēre malā cauſam nō amant quid factum & quid non factum: ſed conuertunt ſe ad cōmouēdū iudicē ad iram & odiū circa aduerſarios & ad benignitatē & miſericordiā erga ſeipſos: ſed q̄ tales ſermones ſunt prohibēdi triplici uia inueſtigare poſſumus. Prima ſumit ex eo q̄ hmōi ſermones obligare habēt iudicē quē eē oportet quaſi regulam in iudicando. Secunda uero quia p̄dicti ſermones tollunt ordinē iudicandi. Tertia quia quidam ſunt inpertinētes ad propoſitum. ¶ Prima uia ſic patet ſcire enim debemus q̄ iudex in iudicādo de litigiis ut recte iudicet ſic debet ſe habere inter partes litigantes ſicut lingua uolens diſcernere de ſaporib⁹ uel ſicut q̄libet alius ſenſus uolens diſcernere de ꝓpriis ſenſibilibus habere ſe debet inter ipos ſapores uel inter propria ſenſibilia. eſt enim ſenſus media proportio ſenſibilium & quā diu nō inficit ſcdm alterum contrariorum dat rectū iudicium de ſenſibus ut quādiu lingua nō eſt infecta aliquo hūore recte iudicat dicens amarum eē amarum & dulce dulce. Si uero inficiat colera uel flemate uel aliquo alio humore tunc nō quaſi exiſtēs in medio: ſed cōtracta ad alterum contrariorū peruerſe iudicat dicens dulce eē amarū & econuerſo ut patet in infirmantibus & habentibus infectū guſtum ſic iudex q̄n eſt medius inter litigantes nō declinas ad alteram partem quaſi regula recta dicet iuſtuꝫ eē iuſtm & iniuſtum iniuſtum

iustū. Si uero ad alterā partem declinet per misericordiā & amicitiam: ab altera uero recedat per irā & odium quasi regula tortuosa peruerse iudicabit: & qa hoc faciūt sermōes passionales: pmittere talia in iudicio nihil ē aliud q̄ regulam obliquare: quare si inconueniens est pmittere obliquari regulā inconueniens est sustinere in iudicio passionales sermones, dato tamē q̄ contingat sustinere aliquos passionales sermones qa ut in sequentibus patebit proniores debent eē iudices ad miserendum quā ad puniendū potius sustinendi sunt sermones passionales ꝓuocātes ad misericordiā uel beniuolentiā q̄ ad odiū uel ad irā. ¶ Secunda uia omnes passionales sermones permittendos non eē sumitur ex eo q̄ talia peruertunt ordinē iudicādi. in iudicando, n. est ordo quidā qua aliquid est ibi tāquam suppremum & aliquid tāquam medium & aliquid tāquam infimū tāquam suppremū quidem est rex ipse uel princeps: uel alius legislator; tāquam medium uero ē ipē iudex: sed tāquam infimum est ibi reus: uel incusatus uel partes litigantes est. n. iudex medius inter legislatorē & litigantes: & qa mediū aliquid debet accipere ab utroq; extremorū. Iudex tanquā medius aliqd accepit ab utrisq; nam a legislatore accipit qd iustū & quid non iustum. Si enim per leges discernit̄ qd iuris ab alio addiscit iudex qd iustū in agibilibus humanis per cuius leges regulant̄ in iudicando a legis ergo latore discit iudex qd iustū: sed a partibus discit qd factū uel non factum. Si autem dicit ab eis quid iustum hoc est per accidens inquantū allegant leges conditas a legū latore: quare cū sermones passionabiles inclinent uoluntatē & faciant apparere aliquid iustum uel non iustū eo q̄ passionari ut amantes & odientes & gaudentes & tristātes nō pariter iudicamus permittere passionales sermōes in iudicio, est peruertere ordinē iudicādi: quia est facere partes legislatores & tenēr̄ suppræmum gradum in iudicando quæ debēt tenere infimum: peruertit̄ ibi talis ordo qa partes passionādo iudicē ei faciūt apparere aliquid iustū uel iniustum quod non est officium partium: sed legislatoris per legis. n, latorē uel per leges ab eo conditas oportet apparere iudici quid iustū & quid iniustum nō autē hoc deber fieri per partes litigantes uel per sermōes passionales a partibus, pmulgatos. ¶ Tertia uia sumit̄ ex eo q̄ tales sermones sunt impertinentes ad propositū & sunt extra negociū iudicandū. nam cum lis sit de aliquo facto uel de aliq̄ re nihil oportet dici in iudicio nisi pertinens ad rē uel ad negocium de quo est litigiū: passionare autē iudicē aut narrare iniurias quas pars aduersa iudici intulit uel narrare bona quæ ipi iudici contulerunt & hoc modo ꝓuocare iudicē ad maliuolentiā partis aduersæ & ad beniuolentiā sui est oīno impertinens ad ꝓpositum: quare non sunt talia permittenda.

¶ Quæ & quot oporteat iudices habere ut contingat eos bene iudicare. Ca. xxii.

POSSVMVS aūt. 4. enumerare q̄ oportet hēre iudices ut uera iudicia ꝓferāt & ut recte iudicēt. Primū ē autoritas iudicādi. Scd̄m ē prudētia legum. Tertiū experientia agibiliū. & quartū rectitudo uoluntatis. In omni. n, litigio quātum ad præsens spectat. 4. est considerare uidelicet partes litigantes negociū de quo litigant leges scd̄m quas sunt litigia iudicanda & legislatorē: aut regem aut principē a quo dat̄ autoritas iudicandi: expedit autem iudices ut recte iudicent ad omnia hæc debite se hēre: nam iudicium non debet esse usurpatum nec temerariū nec iniquū nec præsumptuosum siue suspicionosum, Iudices. n. si non recte se habent ad legislatorē faciūt iudiciū usurpatū. Tunc quidē dicunt̄ iudices non recte se hēre ad legislatorē quando excedunt autoritatē sibi cōmissam. ¶ Scdo dicuntur iudices facere iudiciū temerariū si nō recte se habent ad leges: ut si careāt legū prudētia nam sine cognitione legū recte causæ iudi-

cari nō possunt. ¶ Tertio si iudices non debite se habent ad partes litigantes: facient iudicium iniquum: nam ut patet ex habitis iudex debet eē quasi regula recta media inter utrasq; partes: q̄re si hmōi regula a medio deuiat & ad unam partē declinat per amorē ab alia uero recedit p odiū oportet ip̄; iudicare inique quia tūc iudiciū nō procedit ex zelo iustitiæ: sed ex amore uel odio partiū. ¶ Quarto si iudices non debite se hñt ad negocia agibilia ut si sint inexperti hūanoꝝ actuū facient iudiciū suspiciosum: quia aliq̄n ex leui suspicione alios cōdemnabit nō erit ergo rectū iudiciū nisi concurrant ibi autoritas iudicandi prudentia legū: zelus iustitiæ & experientia agibiliū. Nā sicut in curādo morbos corporales aliq̄n plus ꝓficit exp tus q̄ artifex eo q̄ habeat notitiā cōditionū particulariū sic in iuditio agibilium & in discussione causarū aliq̄n plus ꝓficiunt experti q̄ scientes iura. Oia ergo prædicta requirunt ad recte & debite iudicādū. Patet itaq; quales iudices & quales discussores causarū quærer deceat regiā maiestatē: nā decet eos tales quærere qui sint hūiles nō excedentes autoritatē sibi cōmissam sicut prudentes in legibus scientes eas applicare ad litigia exorta hñt zelum iustitiæ uel ut nō ex amore uel odio partiū; sed ex dilectione iustitiæ sentē tias proferunt. Habeant experientiā agibilium ut cognoscētes particularia acta melius discutiant causas.

¶ Quæ & quot oporteat considerare iudices ut indulgeant humanis ut sint clæmentes potius q̄ crudeles. Ca. xxiii.

QVANTVM ad p̄sens spectat. x. q enumerare possumus q̄ uidet tangere phūs. i. reth. ad q̄ decet respicere iudicē ut hūanis indulgeat & ut sit clæmens potius q̄ seuerus. Primū est ipsa natura hūana. Scām legislator. Tertiū pius intellect⁹ legū. Quartū opantis intētio. Quintū multitudo bonorū operū. Sextū diuturnitas p̄is retroacti. Septimū excessus bōitatis supra maliciā. Octauū patiētia accusati. Nonū corrigibilitas peccātis. Decimū subiectio delinquētis. ¶ Prio. n. ipsa natura hūana clamat ꝓ clæmentia delinquentis: nā cū natura hūana de se sit debilis & mutabilis & prona ad malū si contingat aliquē delinquere. infirmitas naturæ supplicat ꝓ uenia: Ideo dicit. i. retho. q; epyelres est indulgere hūanis. Dicit. n. eē epyelres qui est supra iustū siue supra iustitiā. phūs igitur parcentem humanis appellat supra iustū quia clæmētia est extollēda supra ueritatē & supra iustitiā. ¶ Secundū ꝙ inclinare debet iudicē ad clæmentiam est ipse legislator: nā forte ipse rex uel ip̄e princeps cuius est leges ferre si conspiderat cōditiones peccantis indulgeret eis quare si iudex hoc pōt opinari ꝙ legislator dispensaret in legibus & parceret reo magis debet agere cū eo misericorditer q̄ crudeliter. lō dicit. i. retho. q; iudicās potius debet respicer ad legislatorē q̄ ad leges. ¶ Tertiū inclinans ad pietatē est peius intellectus regū. Leges. n. ad terrendū delinquentes quādam amplioꝝ seueritatē continent: quare si legū uerba ut terreant peccātes sunt amplioris seueritatis contētiua decet ut per piū intellectū moderet supplicii magnitudo: hoc est ergo qd dicit. i. retho. ꝙ iudicans nō debet respicere ad uerba legū: sed ad intellectū legis. ¶ Quartū est intentio opantis: nā licet de quo incusat aliq̄s sit de genere malorū ip̄e forte nō habuit prauā intentionē uel si habuit adeo prauā ut opus itēdit & qa dubia meditanda sunt in melioꝝ partē: si aliquo modo pōt percipere iudex peccātē nō peccasse ex electione: sed ex ignorātia uel ex infortinuo debet ad clæmētiā declinare. lō dicit. i. reth. ꝙ iudicās debet aspicere nō ad actionē: sed ad electionē. ¶ Quintū indulgens ad misericordiā est multitudo bonoꝝ operum: nā forte ille qui nūc deliquid multa bona opa pri⁹fecit. Debet ergo iudex nō ita respicere ad partē ut ad hoc particulare negociū in quo delinquunt sicut ad totū ut

sicut ad

sicut ad multa bõa opa quæ prius fecit ideo dicit .i. retho. q̃ iudicans nõ debet respicere ad partẽ sed ad totũ. ¶ Sextũ est diuturnitas tp̃is retractati. Nã cõtingit etiã in pauco tpe facere multa bona opa. Duo ergo debẽt inducere regẽ aut quẽcũq; aliũ dñm ad dilectionẽ alicuius subditi: uel qa multa seruitia recepit ab ipso: uel quia multo seruiuit sibi. Hæc .n. duo licet ut plurimũ se cõmuttent qa q̃ multo tp̃e seruiuit ut plurimũ multa seruitia fecit & ecõuerso: contingit tñ hæc duo ab inuicẽ seperari: nã hõ nõ seruit alteri nisi occurrat tẽpus & oportunitas seruiendi. põt enim contingere q̃ in multo tp̃e occurrant oportunitates paucæ & i pauco multæ. istud itaq; sextũ inclinatiuũ ad pietatẽ respiciens diuturnitatẽ temporis nõ est idẽ cũ quinto: q̃ respicit multitudinẽ operũ: quare si cõtingat aliquẽ subditorũ nunc in aliqua parte tẽporis delinquere: q̃ toto tp̃e se bene habuit p̃cedenti: est cũ ipso misericorditer agendũ & magis respiciendũ est ad multũ & ad totũ tp̃s p̃cedens: q̃ ad modicũ ut ad hanc particulã tp̃is in qua deliquit. Ideo dici .i. retho. q̃ iudex non debet aspicere qualis nunc est incusatus: sed q̃lis quidẽ fuit semp in multo tp̃e p̃cedenti. ¶ Septimum inclinãs ad pietatẽ est excessus bonitatis supra malitiã: nã sicut bonũ excedit malũ & est eligibili⁹ ip̃o sic eligibilius est rectorẽ bonoꝝ dari & gratiarũ quas suscepimus ab aliquo q̃ iniuriarũ quas suscepimus ab illo. Vnde & iulius cæsar in hoc nõ modicũ cõmendatur: quia ut dicitur nõ habebat memoriã iniuriarũ. Sed obliuiscebat illas. Dato ergo aliquẽ in nos delinquere temporib⁹ retroactis a quo multa bona suscepimus debẽus ad illũ misericorditer nos habere & magis memorari boni suscepti q̃ iniuriæ illatæ. Iõ phũs .i. reth. uolẽs iudicãtes ad misericordiã induce: & erga delinquẽtes in ip̃os ait q̃ magis debet recordari bonorũ quæ passi sunt a delinquente q̃ iniuriæ quæ fecit. ¶ Octanũ est paciẽtia incusati: nã si aliquis incusatur de aliquo delicto

q̃ quo punit̃ a iudice. si punitionẽ patiẽter sustinet & nõ murmurat in pœna sibi iposita est cũ illo magis misericorditer agendũ. Ideo dicit̃ .i. retho. q̃ indulgendũ est humanis si contingat patientẽ patienter eẽ .i. si cõtingat eũ qui pœnã patit̃ eã patienter sufferre. ¶ Nonum est corrigibilitas peccantis: nã sunt aliqui ita corrigibiles & ita disciplinabiles q̃ sola increpatõe .i. solo sermõe meliorant̃ & desinunt praua agere. Talibus ergo est ualde indulgẽdũ: & tales sunt ualde benigne tractandi. Iõ dicit̃ .i. retho. q̃ iudex debet indulgere hũanis si credat magis peccantem iudicari uelle sermone q̃ opere. ¶ Decimũ inclinans ad clementiã est subiectio & hũilitas delinquentis: nã si delinquẽs omnino se subicit omnino se hũiliat & põit se totaliter in arbitrio iudicantis est cum eo mitius agendũ'. Ideo dicit̃ .i. retho. q̃ uidẽs epyelres .i. sup iustos debet indulgere humanis: si uiderit delinquentẽ magis uelle ire ad arbitriũ q̃ ad disceptionẽ. Omnio enim cõtra rationẽ est humilitati nõ parcere: cũ bestiæ hoc agant: canes quidẽ nõ offendũt humiliantes se & prosternẽtes se corã eis. Ideo dicit̃ .2. retho. q̃ autẽ ad humilitantes cesset ira ẽt canes manifestant nõ mordentes eos qui resident. ¶ Patet ergo quomõ decet iudices eẽ magis clæmentes q̃ seueros & si hoc decet iudices multomagis decet reges & prícipes quos cõgruit ampliori bõitate pollere decet itaq; eos eẽ clæmẽtes & benignos: nã q̃ iustitiã deserant quia sine ea pax regni & bonus status ciuiũ nõ potest consistere: sed saluato cõi bono & pace regni q̃tũ possibile ẽ debẽt ad misericordiã declinare: q̃liter ãt clæmẽtia possit stare cũ iustitia ifra patebit. ¶ Quod diuersa sunt genera legum & diuersi sunt modi iustitiæ & q̃ in ius naturale & positiuũ cætera alia reducunt̃. Ca. xxiiii.

c VM leges sint q̃dã regulæ iuris p quas in nr̃is agibilibus regulamur diiudicantes p ip̃as qd iustũ & qd nõ iustũ in nostris actionibus plane patet q̃

eo mō quo' distinguim⁹ ius siue iustū distin
guere possumus leges ipsas & ecōuerso. Pos
sumus āt tam de lege q̄ de iusto. ℈. distinctio
nes facere quarū duæ tāgūt. i. retho. 3. poni
tur. ℈. ethi. 4. tradit a iuristis. ℈. nos ipi supad
dere possumus. Distinguit. n. ius quia qd
dā est scriptū & quoddā nō scriptū. quoddā
est cōmune: quoddā ꝓpriū: quoddā est na
turale: quoddā legale siue positiuū. Has aūt
tres distinctiones iuris phūs tradidit: sed iu
ristæ quarto mō ius distinxerūt dicētes q̄ est
quoddā ius naturale & quoddā ius gentium
& quoddā ciuile. illo ergo mō quo iuristæ se
parāt ius naturale a iure gentiū possemus se
parare nos ius naturale a iure aialiū: & dare
quintā distinctionē iuris dicēdo q̄ quadru
plex est ius: uidelicet naturale: animaliū: gē
tiū & ciuile. ¶ Has ergo. ℈. distintiōes quas
fecimus de iure siue de iusto: facere possum⁹
de ipsa lege. Vt ergo hæc oia melius patesi
ant & ut has diuersitates ad cōcordiā reduca
mus. Sciendū q̄ duplex est iustū uel duplex
est lex naturalis & positiua. Dicunt. n. iusta
naturalia quæ sunt adæquata & ꝓportiona
ta ex natura sua: uel dicūt iusta naturaliter q̄
dictat eē talia ratio naturalis: uel ad quæ ha
bemus naturalē impetū & inclinationē. Iu
sta uero positiua dicunt quæ non ex natura
sua: sed ex pacto hominū uel ex īstitutōe iu
sta iudicant: in ea cū natura rerum sit eadē
ubiq; qa qd est ignis in uno loco: ut in fran
cia est ignis in alio ut in italia. Res. n. eædē
sunt apud omnes licet non eodē uocabulo
nominent. Sic etiā statuta populi & pacta
ciuiū & edicta principū nō sunt eadē apud
omnes. Inde est q̄ ius naturale dicitur differ
re a positiuo: qa naturale ut traditur. ℈. ethi.
ubiq; eandē hēt potētiā: sed positiuū ex pri
cipio anteq̄ sit statutum: nihil differt esse sic
uel aliter. Postquā āt est edictū incipit habe
re ligandi efficatiā. Ratio autē quare iuri na
turali oportuit superaddere positiuū est: qa
multa sunt sic iusta naturaliter sicut est natu
rale hōini loqui. Habemus. n. naturalē īpe
tū & naturalē iclinationē ut loquamur: & ut
ꝓ sermonē māifestēus alteri qd mēte cōce
pimus: sed q̄ loquamur hoc ydeoma uel ali
ud nō est naturale: sed ad placitū. Inde est q̄
oēs homines loquunt nō tamē oēs ꝓferunt
idē ydeoma. Inde est ēt q̄ phūs. i. perierme
nias uoces & sermones dicit eē ad placitū q̄
. i. poli. ait sermonē nobis eē datū a natura.
Sicut ergo loqui est naturale sic loquí sic uel
sic est positiuū & ad placitū: sic fures punire
nō pati maleficos uíuere &c. hmōi sūt de iu
re naturali qa hæc eē fiēda dictat rō natura
lis: & habēus naturalē īpetū ut hæc fiāt. Sur
gūt. n. ista ex ipsa natura rei. Naturale est. n.
q̄ exponat periculo bonū partis ꝓ salute bo
ni totius. ut q̄ abscidat membrū putridum
ne pereat totū corpus: sic qa fur & maleficus
& quilibet malefactorū turbat pacē ciuiū in
sidiat cōmuni bono: ideo naturale ius exi
git ut tāquā membrū putridū abscidat & ex
terminet: ne expōatur periculo & ne impe
diat cōmune bonū: naturale est ergo talia
punire: sed ea punire sic uel sic est positiuū &
ad placitū. Ideo apud oēs uolentes ciuiliter
uiuere maleficia puniunt: sed non apud oēs
eadē maleficia corrigunt eisdem pœnis: ubi
ergo terminat ius naturale ibi incipit oriri
ius positiuū: quia semper quæ sunt ꝑ artē ho
minū adinuēta fundāt in his q̄ tradita sunt
a natura: ius enī positiuū ꝑ artē & industriā
hominū adinuentū ꝑsupponit ius naturale
sicut ea quæ sunt artis ꝑsupponunt quæ sunt
naturæ: q̄re si ius naturale dictat fures & ma
leficos eē puniēdos hoc ꝑsupponēs ius po
sitiuū ꝑcedat ulterius determinatas qua pœ
na sin puniēda talia: hoc uiso q̄tū ad ꝑsens
spectat duplicē dām assignare possumus in
ter ius naturale & positiuū. Pria est qa ius
naturale prima facie se offert intellectui. ius
positiuū nō statí se oñdit. sed ꝑ industriā ho
minū adinuētū & qa sic se offert intellectui
nro naturales leges & qd ē de iure naturali
simpliciter dr eē scriptū i cordib⁹ nris: nam
gētes q̄ legē nō habēt naturaliter ea q̄ legis

sunt faciunt

ſunt faciunt & oſtẽdũt opus legis ſcripturũ in cordibus eorũ. Ius uero poſitiuũ quia nõ ſic ẽ ſcriptũ i corde ne a memoria recederet oꝫ ipſum ſcribi i aliq̃ exteriori ſubſtãtia: poteſt itaq; utrũq; ius ſcribi i aliq̃ exteriori ſubſtãtia tam naturale q̃ poſitiuũ. naturale tñ nõ ſic i diget ut ſcribat ſicut poſitiuũ nã nõ ſic põt a memoria recedere ſicut illud. ¶ Scda diſa ẽ qa ius naturale ẽ idẽ apd omẽs: ideo dicit eẽ ius cõmune: ſed ius poſitiũ diuerſificatur apd diuerſas ciuitates ideo uocat ius ꝓpriũ. Inde ẽ ergo q̃ empẽ. ut recitat phũs. i. reth. appellat ius naturale etherẽ ſiue ignẽ q cõtinuat ꝓtẽdere ꝓ ſe explicabilẽ claritatẽ. Ignis: n. i ꝓpria ſphæra qa pl9 ſe diffũdit q̃ alia elemẽta & diſtãtior ẽ omib9 illis aſſimilat iuri naturali qd ẽ diffuſiuũ & cõius q̃ ius poſitiuũ & ẽ noci9 & clarius illo. ¶ Ex hoc igit patere põt q̃ oẽs diſtictiones q̃s ponit phũs de iure ſiue de iuſto reducũt ad ius poſitiuũ & naturale: nã ut patet ꝓ habita ius naturale dicitur eſſe nõ ſcriptũ & eẽ cõe & ſcdm naturã. Ius uero poſitiuũ dicit eẽ ſcriptũ & eẽ ꝓpriũ & legale. qd aũt ſẽtiẽdũ ſit de iure gentiũ & de iure animaliũ in ſequenti capitulo patebit. ¶ Q ũo ius gẽtiũ & ius poſitiuũ a iure naturali habet eſſe diſtinctum. Capitulũ. xxv.

OMNES diſtictiões de iure factas a phõ quas i ꝓcedẽti capitulo tetigim9: bimẽbres erãt quarũ unũ mẽbrũ cõtinebat ſub iure naturali & aliud ſub ciuili ſiue ſub poſitiuo. Iuriſte tñ ut dicebatur tertiũ addiderũt mẽbrũ ut ius gẽtiũ ſm quẽ modũ ꝓloquẽdi põt ibi addi mẽbrũ quartũ ut ius aialiũ. Ad cui9 euidẽtiã ſciẽdũ qd ut ẽ ſm ꝓpriã rõnẽ cõſideratus differt ab animalib9 aliis: ſed ut aial ẽ & ſm rõnẽ cõmunẽ acceptus conuẽit cũ illis. Si igit ea ſũt de iure naturali ad quæ habemus naturalẽ ĩpetũ & iclinatõem: hmõi naturalis ĩpetus uel ſequitur naturã noſtrã: ut ſum9 hoĩes & ut differim9 ab aialibus aliis & tale ius appellat ius gentium. Si uero inclinato illa ſequat naturã noſtram ut cõuenímus cũ animalib9 aliis ſic dicit ut eſſe ius naturale. Ideo inſtituta de iure naturali ut hic ſunt tradita hoc ius dicitur q̃ naturale ẽ q̃ natura omnia animalia docuit. Omne enĩ ius ut ibidem ſcribitur nõ eſt propriũ humano generi: ſꝫ oĩum aialiũ quæ i celo & q̃ i terra & q̃ i mari naſcũtur ſcdm hoc ergo ẽ de iure naturali cõiunctio maris & fœminæ ꝓtreatio prolis & educatio ſtlioꝝ: nã ſi ad hoc hõ naturaliter iclinat & ſcdm huiuſmodi ĩpetũ ſeqtur naturam humanã & tñ nõ ſeqtur ipſam ut humana ẽ: ſed ut animal eſt & ut cõuenit cum animalibus aliis: nã & animalia naturaliter iclinant ut maſculi coniũgũtur fœminis ut filíos generẽt & ut ĩpos nutriant & foueant. Ius uero gentiũ dicit q̃ nõ eſt cómune aialibus aliis ſcdm q̃ cõmune eſt oĩ humano gñi. Ex hoc ergo iure pene omẽs cõtractus ſunt ĩtroducti. ut emptio uenditio: locatio: conductio &c. talia ſine q̃ bus ſocietas humana nõ bene ſufficit ſibi ad uitã. Inde eſt ergo q̃ mutuũ & depoſitio q̃ etiam deſeruíunt ad uitam humanam in quibus alia animalia nõ cõmunicãt ſub hoc iure gentium continent. Ius ergo gentiũ eſt qdam ius naturale cõtractũ. Ius itaq; illud qd natura omnia animalia docuit & quo ſeqtur inclinationem noſtram naturalẽ ut cõmunicamus cum animalibus aliis reſpectu iuriſgẽtium dicitur eſſe naturale: nã ſi conſiderent dicta i præcedenti capitulo ius naturale ẽ qd comune qd notũ & qd ímutabile: q̃nto ergo ius alíqd eſt cõius quã ius gentium tãto magis meret nomẽ iuris naturalis: ius ergo q̃ oĩa aialia docuit & i quo oĩa aialia cõicant ẽ cõius q̃ ius gentium & ꝓ cõſequẽs ẽ notiꝰ. quia ſunt nobis nota confuſa magis: quanto enim aliquid eſt uniuerſalius tanto eſt intellectui noſtro notius & prius cadit i appræhẽſione noſtra. Eſt etiã hmõi ius ímutabilius qa regulæ iuris quãto magis applicantur ad materiã ſpecialem tanto plures defectus contrahunt & i pluribus caſibus non ſunt obſeruãdæ & maiorem mutationẽ ſuſcipiũt meri to igitur hmõi ius naturale dicit reſpectu iu

ris gētiū. ¶ Viſo qūo ius gentiū differt a iu re naturali de leui patere poteſt qūo ius aia liū differt a iure naturali: nam ſicut humana natura iquātū homo animal ē: cōuenit cum naturis aialiū alioꝝ: ſic iquātū hō uiuit et eſt quoddā ens cōuenit cū plātis et cum ſubſtā tiis aliis et cū entibus oībus. Poterit ergo in clinatio naturalis ſeq naturā hois uel ut hō ē uel ut conuenit cū aialibus aliis: uel ut cōueit cū oibus entibus: nā homo naturaliter appe tit conſeruari i eſſe qđ et oīa alia entia appe tunt: naturaliter appetit ꝓducere filios edu care prolē ꝙ et alia aīa malia cōcupiſcūt: na raliter etiam appetit uiuere i ſocietate ſm de bita pacta & cōuētiones quod ĩter aialia eſt propriū ſoliꝰ hois. Si ergo regulæ agibiliū fundentur ſup hoc ꝙ hō naturaliter appetit eſſe: ſic hmōi regulæ eſſe poterunt de iure na turali prout natura humana eſt q̄dā entitas & conuenit cū entibus oībus. Si uero regulæ Illæ ſumātur ex eo ꝙ hō naturaliter appetit fi lios ꝓducere et edicare ſic eē poterūt de iure naturali ius prout naturale dicitur eē qđ natu ra omnia animalia docuit: ſed ſi ſumātur ꝓut homo naturaliter appetit in ſocietate uiuere ſm debitas conuētiones & pacta ſic erit de iu re naturali prout ius naturale contractū ē ad ius gentium: quod ē proprium ſoli humāo generi. Ex hoc igitur manifeſte patet ꝙ ius gentium nō dicitur ita ius naturale ſicut ius quod natura oīa animalia docuit: ſic ius huiuſ modi quod natura oīa animalia docuit non ē ita naturale ſicut ius illud quod ſequitur in clinationē naturē noſtræ: pront nō ſolum cōi camus cū animalibus aliis ſed ut cōuenimus cū entiꝰ oiꝰ: nā hmōi ius ē notius & cōius illo: nā appetere bonū & eē: & fugere malū & non eſſe ē plus de iure naturali q̄ apperere procreare filios & nutrirē prolē. Eerit igitur hic ordo ꝙ ius conſequēs naturā noſtā ꝓut appetimꝰ eē & ē bonū naturale reſpectu iu ris aīaliū: ſiue reſpectu iuris ꝙ natura oīa aīa lia docuit: ſic hmōi ius ē naturale reſpectu iu tis ciuilis qđ ē ſimpliciter poſitiuū. tria ergo ſūt aliquo mō de iure naturali i. in qđ inclina tio ſequit̄ naturā noſtrā: nā ſi inclinatio illa ſequitur naturam nr̄am ut hūana ē ſumitur ius gētiū: ſicut cōuenit cū aialibus aliis ſit hꝫ eſſe ius illud ꝙ natura oīa aialia docuit ſed ſi ut cōuenit cū oibꝰ entibus ſic hꝫ eē ius illud ꝓ antonomaſiā dicitur eſſe naturale: appetere eni eē & bonū & fugere nō eē & malū ꝙ na liter appetimꝰ ꝓut natura nr̄a cōueit cū oibꝰ entibꝰ ſic ē de iure naturali ꝙ cæteræ aliæ re gulæ & cæteræ leges ſiue ſint naturales ſiue ciuiles ex hoc ſumūt originē & i hoc fūdāt̄: nā i oībus attēditur uel cōſecutio boai uel fu ga mali: ſed hoc diffuſius ptractare alteriꝰ ex poſcit negociū. ſufficiat aūt ad præſens ſcire quomodo ius gentium & ius animalium & etiam ius ciuile differt a iure naturali:

¶ Qualis debet eē lex hūana & ꝙ cōdēt ta les leges ſit utile regno & ciuitati. Ca. xxvi.

IDETVR autē ius ciuile ſiue ius aīaliū humanū & poſituū ad tria cōparari. uidelicet ad ius ſiue ad le gē nec a qua ſuſcipit fūdamētum: ad bonū commune quod in ea ītenditur: & ad gētem ap quā applicatur q̄ per illā ē regulanda: tria igitur lex habere debet: prout ad hæc tria cō perat̄ nā ut lex hūana cōperatur ad legē nec opotet ꝙ ſit iuſta: ut comparatur ad bonum cōmūe neceſſe ē ꝙ ſit utilis: ſed ut reſeruetur ad populum ad quem debet applicari & de bet regulari ꝓ huiuſmodi legem oportet ꝙ ſit conpetens compoſſibilis conſuetudini patriæ & tpi nam in agibilibus aliquid dan dum ē cōſuetudini tpi & patriæ & moribus hominū: qa ſm ꝙ talia diuerſificātur opor tet in ipſis legibꝰ aliquā diuerſitatē exiſtere.

¶ Prio igitur oportet legē hūanā ſiue poſi tiuam eſſe iuſtā ut comparatur ad rationem naturalē ſiue ad legem naturalē. qm̄ ſi iuſta non ſit nō ē lex ſed corruptio legis: nihil. n ab homine ſtatuitur iuſte niſi aliquo mō ſu mat originem ex lege naturali & niſi aliquo mō ratio naturalis dictet illud ſtatuēdū eſſe.

¶ Secūdo lex hūana & ciuilis debet eē uti

lis ut

lis ut cõparatur ad bonũ cõmune nã si i lege non intẽditur bonum cõmune tũc non ẽ recta & regalis sed peruersa & tiranica nam sicut rex differt a tiranno quia rex dicitur q recte agit & intẽdit cõmũe bonum: tirannꝰ uero q puerse principatur & intẽdit ꝓpriũ & priuatum cõmodũ: sic lex recta & regia ĩ qua intẽditur bonũ cõe differt a puersa & tirãnica ĩ qũ itẽditur priuatũ bonũ. oportet. n. in legibus si recte sint intẽdi cõmune bonum nam semper finis est regula omnium nostroꝝ agibilium: nã & uulgo dicitur si hoc intendimus & hoc sequolumus oportet hoc agere: tales ergo debẽt esse leges quæ sũt regulæ agibilium tales requirit bonum & finis intentus: quare cum bonũ cõmune sit diuinius qꝫ bonũ priuatum: & bonum priuatum ordietur ad ipsum: oportet leges tales fieri nõ quales requirit bonum priuatum sed quales requirit cõmune bõum eo ꝙ hoc habet magis rationem finis & per consequẽs ẽ ipsum magis sumẽdæ sunt leges et regulæ agibiliũ. Immo qa bonum priuatum non habet rationẽ boni nisi ut ordinatur ad bonũ cõmune: qa turpis ẽ illa pars quæ discordat a toto et quæ suo non congruit uniuerso: si in legibus ĩtenditur aliquid bonum proprium hoc nõ dẽt esse simpliciter & secũdũ se sed prout ordiatur ad bonũ cõe. ¶ Tertio lex prout cõparaꝫ ad populũ cui est imponẽda debet esse possibilis & competens regioni ut consuedini & moribus illius gẽtis. Ideo dicitur quarto pollí. ꝙ nõ oportet adaptare pollicias legibus sed leges polliciæ quas leges oportet diuersas eẽ secũdũ diuersitatẽ polliciaꝝ. Volẽs ergo leges ferre diligẽter dẽt attẽdere qꝫlis sit populus cuius ritus & conditionis & ꝓ ut eis uiderit expedire: tales debet eis leges imponere. ¶ Viso quales leges reges & pri cipes deceat põere qa condendæ sunt leges: quæ sũt iustæ utiles & competentes populo: cui ĩpõuntur: de leui patere potest quod expedit regno & ciuitati huismodi leges cõdere: nã aliqui sunt de se boni ita ꝙ amore honesti iclinantur ꝙ agant opera uirtuosa: & desistãt agere peruerse. Aliq uero & si nõ ex seipsis. i. ex habitibus quos habẽt in seipsis non sufficienter inclinantur ad bonum attamen sunt facile disciplinabiles per alios: Ita ꝙ soli sermones & solæ ĩcrepationes iclinãt eos ad bonum. Sed aliqui sũt adeo peruersi: q nec de se iclinantur ad bonum nec per solos sermones corriguntur: oportet igitur sal tẽ propter tales statuere leges: quæ ut dicitur x. ethi coactiuam habent potẽtiã. Conditæ igitur sunt leges & expediebat eas statuere ut saltem metu pœnæ uolentes impedire pacem ciuium desisterent agere peruersa.

¶ Quod non cuiuslibet ẽ ferre leges & ꝙ ut uim obligandi hẽant oportet eas promulgatas esse: Capitulum. xxvii.

LEGES ut patet ꝑ habita sũt q̃dã regulæ agibiliũ ordinãtes nos i cõmũe bonũ habẽtes coactiuam potentiã. Duplici uia uenari possumus: ꝙ non cuiuslibet ẽ leges condere. Prima uia sumit ex eo ꝙ leges nos ordinant ad cõmune bonum. Secundo ex eo ꝙ habẽt potẽtiã coactiuam. ¶ Pria uia sic patet nã hmói cuius est ordinare & dirige aliquos ĩ aliqđ bonũ eius ẽ cõdere leges & regulas agibiliũ ꝫm q̃s ĩtẽdim⁹ ĩ bonũ illđ. q̃re cũ bonũ cõe pricipaliter ĩtendaꝫ a tota cõitate ut a toto populo uel a pricipãte q̃ dz eẽ pson̄a cõius. Leges quæ ordinãt nos i cõe bonũ cõdẽdæ sunt a pricipe cuiꝰ ẽ ordinare & dirigere alios ĩ tale bonũ uel cõdẽdæ sũt a toto populo si totꝰ populus pricipetꝫ & sit ĩ potestate eius eligere pricipãtẽ. Nulla est ergo lex q̃ nó sit edita ab eo cuius ẽ dirigere in bonũ cõmune: nam si ẽ lex diuina & naturalis condita est a deo cuius ẽ omnia dirigere ĩ seipsum: qui maxima ẽ cõmune bonum: qa ẽ bonũ oĩs boni: lex uero humana & positiua cõdita ẽ a principe uel a toto populo. si totus populus pricipetur. pri ceps enĩ aut totus populus cum principaturi habet dirigere & ordinaꝛ alios ĩ cõmune bonũ quælibet ergo persona particularis quæ ẽ

pars multitudinis alicuius: debet esse obser
natiua legum: sed non cuiuslibet est leges cō
dere. ¶ Secūda uia ad inuestigādū hoc idē
sumit' ex eo q̄ leges coactiuam habēt potē
tiā: potest eni quilibet ex populo mouere &
psuader altæriut bene agat sed hmōi mōitio
nes & hmōi persuasiones non dicunt' leges
ꝙa nihil habent coactiuum extēdendo autē
nomē legis quælibet mandata & q̄libet mo
nitiōes leges dici possūt scdm quē modū lo
q̄ndi ut recitat phūs. i. polli, dicebat Home
rus q̄ unusquisq; statuit leges pueris & uxori
bus: uolebat eni homerus q̄ monitiones &
præcepta quæ facit paterfamilias uxori filiis
& aliis existētib9 i domo leges nomiari pos
sēt: sed hoc non ē scdm propriam acceptio-
nē legū: nam sicut una psona singularis or-
dinatur ad bonū domesticum: quod est bo-
num totalius & cōmuni9: sic bonum dome
sticum ordinatur ad bonū ciuile & ad bonū
regni q̄d est etiam totalius & perfectius: qua
re si a bono perfectiori quod magis habet ra
tionē finis sūmendæ sunt leges & regulæ agi
biliū sequitur q̄ nō a bono priuato & dome
stico sed a bono quod itēditur i regno & ci-
uitate sumēdæ sūt leges & regulæ agibilium.
Immo qa ui cogendi & potentiā exterminā
di maleficos nō habet proprie paterfamilias
nec psona priuata: sed pricipes & persōa pu
blica q̄ p̄est regno aut ciuitati aut alii multi-
tudini. Ideo leges habentes coactiuā poten
tiā non sunt cōdēde nisi ab eo qui præest ip
si multitudini uel a multitudie si tota hmōi
multitudo pricipetur. ¶ Viso q̄ non ā cuius
libet leges cōdere de leui potest patere legē
nō habere uim oligandi nisi sit promulgata
nā cum lex sit quoddam mandatum superio
ris p quod ligamur & regulamur in agibili-
b9 nostris: quia superioris mandatum non li
gat nisi puenerit uel puenir̄ potuerit ad noti
ciā subditorum ad hoc q̄ lex habeat uim ob
ligādi oportet eā promulgatam esse. Sed cum
alia sit lex naturalis alia positiua: aliter propa
latur hæc: aliter illa. Nam lex naturalis est a
deo indita ī cordibus nostris. Ideo in quōli-
bet homine hoc promulgat' & propalat' quā
do icipit habere rationis usū: per quā cogno
scit quid sequendum & quid fugiendū sm
quod hæc pertiet ad ius naturale. Sed lex hu
mana tūc promulgatur quando exterius pro-
fertur & prolata ī scripto redigit'. Quare cū
ī legibus si sint recte & iuste & a legibus natu
ralibus determinate cōsistat salus regni & ci-
uitatis. Decet reges & principes nō modicū
sollicitari quas leges impōant populo cui do
minātur: & post quā cogitauerūt leges impo
nēdas ut huiusmodi leges uim obligādi ha-
beāt debēt eas promulgare & promulgatas
custodire & obseruare. qd̄ scdm phūm. iiii.
polli. circa leges duplex cura esse debet: prio
ut leges bene instituantur. Secundo ut bene
custodiantur: uel quod idem est ut legibus
sic institutis bene obediatur.

¶ Quot &q̄ opa debēt cōtiere leges q̄ a re
gib9 & pricipibus sunt condēdæ. Ca. xxviii.

OSTENDIMVS ī p̄cedētib9 capi
o tul': q̄les debēt eē leges condēdæ a
regib9 & pricipibus: quia debēt eē
iustæ utiles & cōuēientes populo cui imponū
tur leges. Volum9 autē i hoc capitulo decla-
rare q̄ sunt effectus legū & quæ & quot opa
debēt cōtinerī: hmōi leges dicunt' aūt. v. eē
effectus legū: uel. 5. eē opa legalia uidelz p̄ci-
pere: pmittere: phibere: p̄miar̄: & punir̄. sūt
enī leges ut supra dicebat' q̄dā regulæ actio
nū nostrarū: sicut enī medicīa p dietā & on
tionē & p alia quæ in ea traduntur uult regu
lare & equare hūanos humores: sic scientia
pollitica quæ ē de rigimine regni et ciuitatis
p leges et per alia quæ ibi docent' uult quæ
re et regulare actiōes humanas ut ciues iuste
uiuāt et debite se habeant. ¶ Circa actiones
autem humanas duplex cura eē potest: una
cū opera sunt futura priusquam sint effectui
mancipata: Alia uero opera cū iam sunt in
esse producta utroq; modo debet eē cura cō
ditoribus legum de humanis actibus. Inde ē
ergo q̄ aliqui effectus legum sumūtur respe

ctu operum fiẽdoꝝ. Aliq uero quodã reſpectu operum iam factorũ. Reſpectu fiẽdorũ quidem tria poſſumus attribuere legibus uidelicꝫ præcipere ꝓmittere & ꝓhibere. Reſpectu factorũ uero duo legibus attribuim⁹: punire præmiare: nã actioneſ humanæ ut cõmuniter ponitur i triplicidifferentia exiſtunt nã quædam ſũt bonæ & uirtuoſæ: & quædã malæ & uicioſæ quædã uero mediæ ut illæ q̃ de ſe ſũt quaſi in differentia: licet forte ex intẽtione operantium poſſint enim eſſe bõa & laudabilia uel mala ut uituperabilia. ut ſi eleuare feſtucã de terra de ſe ſit op⁹ idifferẽs ſi quis tamen mala intẽtione eleuaret illam ut quia uellet ponere in oculũ ſocii eſſet op⁹ prauum & uituperabile: ſi uero eleuando eã uellet purgare domũ uel facer̃ aliquod aliud opus pium ꝓpter bonam intentionẽ operãtis quod de ſe eſt quaſi indifferẽs eſſe poteſt uirtuoſũ & laudabile. Scdm igitur hæc tria genera fiẽdorum tria legibus attribuimus. uidelicet præcipere quãtũ ad opera bona: ꝓhibere quãtum ad mala: ꝑmittere quantũ ad indifferẽtia. ¶ Aduertendũ tamẽ ꝙ lex impoſitũ quaſi cõmuniter omnib⁹ & omẽs cõmuniter punctaliter non attigunt mediæ bonitatis: qa non omnes poſſunt eſſe omni no perfecti ſpectat ad legis latorem nõ ſolũ permittere in differẽtia non prohibẽdo ea nec puniẽdo: ſed etiam ſpectat ad ipſum permittere nõ ſolũ quæ nõ notabiliter recedũt a medio: nã ſi uellet legiſlator omnia mala quantumcũq; modica prohibere & punire: uix aut nunquã poſſet aliquẽ populum regere. Ideo non ſolum permittenda ſunt in differẽtia ſꝫ etiam quæ modicam maliciam habent annexã permitti poſſunt a legiſlatore. ¶ Viſo quæ attribuẽda ſũt legib⁹ reſpectu operũ fiendorum: de leui apparere poteſt q̃ attribuẽda ſunt eis reſpectu operum iam factorũ hæc autẽ ſunt duo punire & præmiare ut opera notabiliter mala antequam fiãt ſũt prohibẽda: ſed poſtquã iam facta ſunt: ſunt puniẽda. Opera uero notabiliter bona ante quã fiant per leges ſunt præcipenda & cõſulẽda: facta uero ſunt præmianda: ſed opera ĩ differẽtia uel notabiliter bona aut notabiliter mala: dicuntur legibus humanis eſſe permiſſa: facta uero nec puniuntur nec præmiãtur. Quinꝫ igitur attribuimus legibus duo reſpectu operũ bonorũ ut præcipere fienda & ꝑmiare facta: & duo reſpectu malorũ ut ꝓhibere fiẽda & punire facta: ſed uuũ attribuimus legibus reſpectu operum indiffirentium uel quaſi indifferentium permittere. ¶ His itaq; ſic pertractatis dicam⁹ ꝙ decet reges principes quorum intereſt ſollicitari circa bõum cõmune: ut circa regimẽ regni & ciuitatis cura peruigili inſudare quas leges & quæ iſtituta imponãt ciuibus; ut diligẽter per ſe & ſuos conſiliarios diſcutiãt quæ bõa ſũt præcipiẽda & præmiãda & quæ mala ſũt prohibẽda & quæ diſſimulãda & ꝑmittẽda: ¶ Qualiter melius regitur ciuitas aut regnum: utrum melius regatur optimo rege q̃ optima lege. Capitulum. xxix.

PHILOSOPHVS. iii. polliticorũ quirit utrũ regnũ aut ciuitatẽ ſit melius regi optimo rege aut optima lege: adducit autem rationes duas ꝙ melius ſit polliciam regni regi optima lege q̃ optimo rege. Prima ſumit̃ ex eo ꝙ rex debet eſſe quaſi organum & iſtrumentum legis. Secũda ex eo ꝙ facilius eſt corrumpi regem q̃ legem. Prima uia ſic patet. Nam ut dicitur. v. ethicorum princeps debet eẽ cuſtos iuſti. i. iuſtæ legis. ẽ ergo pricipes ſi debite pricipetur quaſi quodã organum iuſte legis ut ꝙ iuſtæ lex fieri ꝑcipit: rex per ciuilẽ potentiam obſeruari facit: quare ſi quod eſt principalius eligibilius eſt in regimine: q̃ organum & inſtrumẽtum regi optima lege eligibilius eſt quam regi optio rege: hoc eſt ergo ꝙ ait philoſophus. iii. polliticorũ ꝙ eligibilius eſt principari legẽ: quia hos. ſ. reges aut principes inſtituendum eſt eſſe ſeruatores legis & miniſtros legum. ¶ Secũda uia ad inueſtigandum hocidem ſumitur ex eo ꝙ facili⁹ eſt peruerti regem q̃

legem: nam rex cum sit homo nō dicit ītellectū bonum tantū: sed dicit intellectū cū cōcupiscētia. dato ergo q̄ rex n̄ peruertatur ex eo q̄ ē intellectus: puerti tamen potest ex eo q̄ habet concupiscētiā annexam. Ideo dicit .iii. ethi. q̄ aliquando optimos uiros furor & cōcupiscētia tādē ītimit & peruertit. Interimitur optimus hō per cōcupiscētiā: & si nō quātū ad eē naturæ tn̄ quātū ad esse optimū q̄a cum optimus hō incipit furire & cōcupiscere peruersa: & si nō ītimit quantū eē naturæ nec ītimit quātū ad eē optimū: q̄a n̄ est ulteri⁹ optimus: rex itaq; dicit intellectū cū cōcupiscētia: sed lex q̄a ē aliqd ptinēs ad rationē uidetur dicere intellectum solū. ideo dicit .iii. polli. q̄ q iubet pricipari ītellectū iubet pricipari deū & legē sed qui iubet pricipari homi ē ꝓpter cōcupiscētiā annexā apponit ut pricipetur & bestia. His ergo rōnibus uidetur ostēdi melius eē regnum & ciuitatē regi lege quā rege: S; q̄ hoc nō sit simpliciter fatēdū onēdit ibi phūs in eodem .iii. nā ut ait lex uniuersaliter dicit q̄ nō ē uniuersaliter: o; enī hūanas leges quātūcūq; sint exq̄site ī aliquo casu deficer meli⁹ ē igit regnū regi a lege quā a rege ut p regē corrigi possūt legales defectus: Itaq; ut appareat quid circa hāc materiā sit dicendū. Sciendum est regē & quēlibet pricipantem esse mediū iter legē naturalē & positiuā: nam nullus recte pricipatur nisi agat ut recta ratio dictat. Nam ratio debet esse regula humāoꝝ operū: quare si nomē regis a regēdo sumptū ē & decet regē regere alios & esse regulā aliorū oportet regē in regendo alios sequi rectam rationē: & p cōsequēs sequi naturalē legē q̄ia in tātū recte regit inquātum a lege naturali non deuiant ē tn̄ supra legem positiuam q̄a illā sua auctoritate constituit. Itaq; sicut rex nunquā recte regit nisi innitatur lege naturali & agat ut recta ratio dictat sic lex positiua nūq̄ recte ligat nisi inuitatur autoritati legis aut alterius principantis. nam iustum positiuum & legale ut supra dicebatur ex pricipio nihil differt sic uel aliter: quādo autem ponitur ꝓpter autoritatem ponentis differre differt: q̄re positiua lex est infra principantē sicut lex naturalis est supra & si dicitur legem aliquā positiuam esse supra pricipantem hoc nō ē ut positiua est sed ut ī ea reseruatur uirtus iuris naturalis. Cum ergo quæritur utrum meli⁹ sit regnum aut ciuitatem regi optimo rege aut optia lege. Si loquamur de lege naturali patet hāc principaliorem esse ī regēdo: quā sit ipse rex eo q̄ nullus sit rectus rex nisi īquantū innititur illi legi propterea bene dictum est quod īnuit philosophus. iii polliti. q̄ i recto regimine principari non debet bestia sed deus & ītellectus: nam tūc principatur bestia cum quis non nititur regere alios ratione sed passione & concupiscētia in quibus cōmunicamus cum bestiis: tunc uero pricipatur deus: quando quis in regendo alios nō deuiat a ratione recta & a lege naturali q̄ deus ididit ītellectui cuiuscūq;. Sed si loquamur de lege positiua meli⁹ ē regi optimo rege quam maxime ī casibus illis in quibus talis lex deficit & dicit uniuersaliter quod nō ē uniuersaliter obseruādū: scdm hoc ergo concludebat ratio ī oppositum facta q̄ melius ē regi rege q̄ lege eo q̄ lex particularia determinare non potest. Ideo expedit regē aut aliū pricipantem per rationem rectam aut p legem naturalem: quā deus impressit inmēte cuiuslibet hominis dirigere legem positiuam & esse supra iustitiam legalē & non obseruare legem ubi non est obseruanda. ¶ Ex hoc aūt patere potest quomodo seueritas & clæmētia possunt simul stare cum iustitia nā humani actus propter particulares circumstātias & propter eorum mutabilitates ut uult philosophus. 5. ethi. non possunt mēsurari regula īflexibili: utputa ferrea sed oportet q̄ mensuretur regula plumbea quæ sit applicabilis hūanis actibus: Oportet igit aliquādo legem plicare ad partem unā & agere mitius cū delinquēte quā lex dictat. alī qn̄ enī oportet eā plicar ad ptē oppositā & rigidius

rigidius punire peccantem q̃ lex determiet: nã particulares cuicunstãtiæ quæ lege determinari non possunt aliq̃n alleuiant delictũ & tunc iuste & scdm rõnẽ clementer agit cum delinquẽte. Aliquãdo uero tales circũstantiæ aggrauãt & tunc est rigidius incedẽdum rigor igitur & clæmentia licet uideant eẽ præter iustitiam legalẽ & positiuam: non tamẽ sunt præter iustitiã simpliciter: sed rõnabiliter fiant exigẽtibus particularibus circunstantiis. Inde est ergo q̃ in iudicãdo aliqua dicũtur eẽ de æqualitate: aliqua de rigore. Aliqua uero ex clæmẽtia. Q uãdiu regula regis mãet recta & æqualis nõ plicata ad aliquã partẽ iuditia mẽsurata scdm talem regulam dicunt ex æqualitate p̃cedere. Si uero exigẽtibus conditionibus delinquẽtis legalibus regula plicet ad partẽ minime iudiciũ tunc factũ dicet procedere ex gratia uel ex clæmẽtia: sed si dicta regula plicet ad partẽ oppositã: fiet iudiciũ ex rigore siue seueritate: & qa hæc omnia iuste & rationabiliter fieri possunt clæmentia & seueritas simul cũ iustitia possunt existere.

¶ Q d̃pter legẽ hũanã & naturalẽ oportuit dare legẽ euãgelicã & diuinã. Ca. xxx.

VAERVNT. n. aliq de suo ingenio p̃sumẽtes dicẽtes theologiam supfluere ex quo habemus phisicas disciplinas in qbus determinat de omni ente & supfluere legẽ euangelicã & diuinã ex quo habemus legẽ humanã & naturalẽ q̃uidet omnia uicia prohibere & omnes uirtutes p̃cipere: sed q̃ præter legẽ naturalẽ & humanã expediens fuerit dare legẽ euangelicam & diuinã triplici uia uenari possumus quæ cõmuniter a doctoribus traduntur. Prima uia sumitur ex parte punitionis peccatorũ. Secunda ex parte cognitionis nostræ. Tertia ex parte finis siue ex parte finalis boni qd intẽdimus adipisci. ¶ Pria uia sic patet nã ut supra dicebat lex hũana nõ omnia peccata punit: qd duplici de causa cõtingit Prima est quia cõmuniter populus nõ põt attingere pũctalẽ formã uiuẽdi. Iõ oportet aliqua peccata dissimulare & nõ pũire lege humana ad hoc ut possit durare pricipatus in populo. Nõ. n. esset possibile aliquẽ diu turne principari si uellet omnia peccata pũire & omnes trãsgressores corrigere. ¶ Rursus & si oẽs transgressores noti possent puniri a principante. Nõ tamẽ est possibile simpliciter omnia delicta puniri: qa nõ omnia perueniunt ad notiam principis. Immo aliqua sũt adeo occulta ut interiores concupiscẽtiæ quæ lege humana puniri nõ possunt. Oportuit igit præter legem humanam dari aliquã legẽ ut nullum malum remãeret impunitũ & nullum bonum irremuneratũ: ad hoc autẽ faciendum non suffícit lex naturalis ut ín p̃sequendo patebit: oportuit dare legẽ euãgelicam & diuinam scdm quam prohibent tã delicta interiora q̃ exteriora cuius trãsgressores uel in hoc sæculo uel ín alio punientur. ¶ Ex hoc autem apparere potest: quando lex humana prohibet concupiscentias & qũo non prohibet: sed prohibet manum & nõ animũ. Dicebat enim supra hoc declarandum esse. Sciẽdum ergo q̃ si conderet intẽtio legislatoris lege humana omnia peccata prohibet: uel prohiberi debẽt: non enim habet rectam intẽtionẽ rex uel q̃libet alius legislator: nisi intẽdat suos conciues facere q̃ uirtuosiores potest: sed cum ad pefectam uirtutem nullus inducatur nisi intẽdat omnia peccata uitare, sed si considerẽtur lex quantum ad intentionẽ legislatoris prohibet animum & concupiscẽtiã. Immo ut patet per phũm. 2. polliticorum cũ dispũtat cõtra socratẽ: sed scdm hunc modũ magis p̃hibet cõcupiscẽtia q̃ actus exterior eo q̃ actus exteriores tũc maxie iducũt nos ad uirtutẽ si sint boni & ad uiciũ si sint mali, cũ procedunt ex interiori appetitu. Sed si cõsideret lex humana non quantum ad intẽtionẽ legislatoris: sed quãtũ ad pũitionẽ sic dñ nõ p̃hibere mẽtẽ et aium eo q̃ talia delicta nõ pũiat. Immo scdm hũc modũ ñ solũ hu

mana nō ꝓhibet intentiores cōcupiſcētias: ſed etiā nō ꝓhibet omnia exteriora dilecta nā legibus humanis aliqñ diſſimulantꝫ minora mala ut uitentꝫ maiora: ut permittuntꝫ formicationes ſimplices & nō pūiuntꝫ legibus humanis ut uitentꝫ adulteria. ¶ Scda uia oſtendens neceſſariā eē legē euangelicā & diuinā ſumitꝫ ex parte cognitionis noſtræ & ex incertitudie iuditii noſtri: nā de cōtingētibus particularibus & de agibilibus hūanis adeo ſūt iudiciaꝫ diuerſa hoium ut de eiſdē apud diuerſas gentes diuerſæ ſunt leges ſcdm iudiciū enim quorūdam aliquid eſt iuſtū qđ ſcdm aliorū iudiciū eſt iniuſtū: quare cum in humanis iudiciis cadere poſſit dubietas & error: expediēs fuit lex euangelica & diuina circa quā error eē nō ualet. ¶ Tertia uia ſumitꝫ ex parte finalis boni qđ intendimus adipiſci: nam cum hmōi bonū ſit ſupra facultates noſtræ naturæ: lex naturalis & hūana iuuātes nos ad conſecutionē illius bōi & poſſumus naturaliter adipiſci nō ſufficiunt ad cōſequēdū illud bonū ſupnatura le: ergo neceſſaria fuit lex euāgelica & diuina ꝑ quā ordiamur ad illud bonū. Decet ergo reges & principes quos cōpetit eē quaſi ſemideos & eē intellectū ſine cōcupiſcētia & eē formā uiuendi & regulā agibiliū ſic ſe habere ad legē diuinā naturalē & hūanā ut ſicut excedunt alios potentia & dignitate ſic eos ſuperent bonitate & uirtute.

¶ Quod quantum poſſibile eſt ſunt leges patriæ obſeruandæ & ꝙ cauendum aſſueſcere innouare leges Capitulum.xxxi:

q VAERIT phūs.2.poli. cū diſputat cōtra ypodoniū: utrū ſit expediēs ciuitatibus inouare patrias leges & iducere nouas cōſuetudies. Ordiauerat.n. ypodonius ut ſupra tetigimus qa iueniēs aliquā legē ciuitati ꝑuicuā honorē accipet in ciuitate illa: & qa hoīes ſūt cōiter honoris cupidi iducebāꝫ multi ut iueniētes cō ſuetudies nouas dicētes eas eē utiles & ꝑficuas ciuitati ſoluerēt leges patrias & antiquas.

Merito ergo dubitaꝫ an poſitio ypodonii eēt bōa & an expediat ſæpe ſæpius imutare leges. Dato ēt ꝙ occurrūt leges aliquæ q̄ ui deāꝫ eē magis ꝑficuæ & meliores. Adducit āt phūs in poli.4. uias p q̄s uideꝫ oñdi ꝙ expediat inouare leges. Prima ſumitꝫ ex parte ſciētiaꝝ & artiuū. Scda ex parte puritatis q̄rūdā legū. Tertia ex ſimplicitatē cōdentiū leges. & quarta ex indetermiatione particulariū circunſtantiaꝝ. ¶ Prima uia ſic patet nam in alīs ſcientiis ſic uidemus ꝙ ſi occurrat poſterioribus aliqd melius reprobanda ſunt dicta prioꝝ puta in medicinali amota ſūt multa paterna eloq̄n. & in ſcia gramatiſta ſiue in arte luctatiua q̄ docet luctari: ut innuit phūs in poli. multa q̄ priores tradiderūt. ꝙ poſteriores ſūt imutata & inouata: q̄re ſic erit in legibus ꝙ ſi occurrāt meliores leges q̄ ſint traditæ a prioribus patribus nō ſunt ulterius leges patriæ obſeruādæ. ¶ Secūda uia ad oñdēdū hoc idē ſumitꝫ ex parte puritatis quarūdā legum: nā quaſdam leges patrias ut phūs innuit contīgit eē malas & barbaricas: ſicut erat lex olim apud græcos quod portātes ferrū & alia metalla emebāt uxores adinuicē. Oino.n. erat barbaricum ſtatuere leges ut ciues poſſent uxores ſuas uēdere. Sic etiā contingit leges aliquas eē ſtultas utpote legem illam quaꝝ ut recitat phūs quædā gens ſtatuit uidelicet ꝙ ſi aliquis ciuis eēt occiſus & aliquis conſāguineus mortui inuaderet aliquē ciuē & ille præſentibus aliquibus fugeret ab eo: reputabaꝫ fugiens reus homicidii. Dicebat enī legiſlator ꝙ nō fugeret niſi ſentiret ſe culpabilē: ſed hoc fuit ſtultum ſtatuere quia ſiue aliquis ſit culpabilis ſiue nō ſi timeat uulnerari naturale eſt ut fugiat perſequētē ergo quia aliquæ leges paternæ ſunt prauæ innouādæ ſunt. ¶ Tertia uia ſumitur ex ſimplicitate condentiū leges nam ſi aliquando condentes leges contigit eſſe ſimplices. irratiōale eſſet: ſi poſteriores ſapientiores nō poſſent imutare leges paternas ꝑ ſimpliciores cōditas; ergo in tali caſu

mutandæ

mutãdæ essent prioꝛ leges. ¶ Quarta uia sumitur ex indeterminatione particularium actuũ. Nam agibilia particularia indeterminata sunt: & perfecte cõpræhendi nõ pñt. quare quantũcũqꝫ conditores legum fuerit sapientes potuerunt eos latere aliquæ particulares circunstãtiæ circa agibilia hominũ. Si igit̃ posterioribus propter experientiam agibiliũ particularium occurrit aliquid melius. inconuẽiens est nõ remouere leges paternas & antiquas ꝓpter meliores leges nouiter inuentas. Videtur itaqꝫ heæ rationes probare ꝙ quotiẽscũqꝫ occurrit aliquid melius: sũt leges paternæ immutãdæ. Sed hoc simpliciter afferre est ualde piculosum ciuitati & regno. Nã assuescere inducere nouas leges ut innuit philosophus secũdo poli. est assuescere nõ obedire legibus. Nã leges magnam efficatiam habẽt ex consuetudine: de difficili enim qs facit contra aliqd qd̃ est ꝓ diuturna tẽpora obseruatum. Assuescere autẽ nõ obedire legibus: est assuescere nõ obedire regibus & principibus. & ꝓ consequẽs est tollere principatum & regnum. Quãtũ autem malum sequit̃ nõ obedire regibus & legibus. oñdit philosophus primo retho. qa it. magis nocere cõsuescere nõ obedire principibus q̃ nõ obedire medicis. Nam medici intẽdunt bonum corporis: uolũt enim corpora inducere ad sanitatem. Sed ueri legislatores & ueri reges pricipaliter intẽdunt bonum aĩæ. quia intendunt ciues inducere ad uirtutẽ. ¶ Vt ergo appareat quid tendendũ sit de quæsito. sciendum ꝙ lex positiua si recta sit: oportet ꝙ innitat̃ legi naturali: & ꝙ determinet gesta particularia hominũ. Dupliciter ergo potest huiusmodi lex habeꝛ defectũ. Primum si sit contraria legi naturali. Secundo si nõ sufficienter determiaret particularia gesta. Si prio mõ deficiãt leges paternæ & positiuæ: ñ sũt leges sed corruptiones legum. propter hoc obseruari nõ debẽt. Nã leges positiuæ licet sint additæ naturalibus legibus: nõ tñ sunt cõtrariæ illis. nec uel

lemus appellare cõtrariũ iuri naturali quod non est a natura inductum: sed ei est additũ & appositũ: & per artem omniũ adinuẽtũ. secundum quẽ modũ loquẽdi homo est nudus naturaliter: & uestimẽtũ est cõtra naturam. Nam eẽ uestitum uidet̃ cõtrariari ei ꝙ est eẽ nudum. Scãm hunc modum loquẽdi loquũt̃ iuristæ, ut patet ex istituta de iure naturali. Vbi dicit̃ ꝙ leges humanæ contrariæ sunt iuri naturali. qa iure naturali ab initio hoies liberi nascebantur. Seruitus ergo est contra naturã: inquantũ natura nõ induxit seruitutẽ: sed est ad utilitatẽ hoĩum ꝓ leges posita. Sed sic appellare aliqd cõtra naturã eẽ est ruditer loqui. Nã illud proprie est cõtra naturã cuius contrariũ dictat ratio naturalis: & qa ꝓpter utilitatẽ & propter cõe bonũ hoĩum est seruus introducta. ut supra in libro secundo ostẽdimus aliquos seruire aliis & obedire: licet sit iuri naturali additũ & appositũ. sicut uestimentũ est additũ & adductum corpori nudo quod est natura ꝓductum: non tñ est contra ius naturale: qa huic naturalis rõ non contradicit. Leges ergo deficientes: qa sunt prauæ & contra ius naturale. cuiusmõi erat lex illa: ꝙ ciues possẽt suas uxores uẽdere: uel q̃cũqꝫ aliæ leges sunt prauæ & iniustæ, nõ sũt obseruãdæ sed extirpãdæ. Si uero leges sint defectiuæ, qa ñ cõplete determinãt picularia agibilia: dato ꝙ occurrãt leges meliores & magis sufficientes. nõ est assuescendũ innouare leges. Prio qa aliqñ contigit circa talia decipi: qa credunt̃ meliores quæ sunt peiores: & credũt̃ magis sufficiẽtes quæ sunt minus. dato tñ ꝙ in aliquo sufficiẽtiores essent leges uouiter adinuẽtæ. Sũt tñ leges ãtiquæ & paternæ obseruandæ. qa quãto ex una parte quis perficit: dando sufficientiorẽ legem. tãto ex alia parte nocet: tollendo consuetudinẽ et diuturnitatẽ temporis: per quam lex habet efficatiã magnã. Nõ est ergo simile de artibus & de legibus: qa artes & scientiæ totam efficatiam habẽt ex ratione: sed leges non sic. Imo

magnam efficatiam habent ex diuturnitate & assuefactione. Decet ergo reges & principes obseruare bonas consuetudines principatus & regni: & non innouare patrias leges nisi fuerint recte rationi contrariæ.

¶ Quid est ciuitas. & quid est regnum & qualem oportet esse ipsum existentem in regno & ciuitate. Capitulum.xxxii.

CIRCA regimen regni & ciuitatis ut superius dicebatur erant quatuor pertractanda, uidelicet qualis debet esse rex siue princeps, quales consiliarii, quales iudices & qualis populus. Expeditis ergo tribus restat dicere de quarto. scilicet de populo. Sed cum ad sciendum qualis debet esse populus & quomodo debeat se habere ad principantem non modicum amminiculetur scire quid sit ciuitas: & quid regnum: Intendimus in hoc capitulo declarare & diffinir quid sit ciuitas aut quid regnū. ¶ Sciendum igitur q̄ ciuitas sit aliquo modo quid naturale: eo q̄ naturalem habemus impetum ad ciuitatem constituendam. Nō tamen efficitur: nec perficitur ciuitas nisi ex opere & industria hominum. Quæ autem ex arte humana efficiuntur: diffiniuntur & cognoscuntur potissime ex fine & bono: ad quod ordinantur, ut potissime scimus quid sit domus: & qualis debeat esse domus: si sciuerimus ipsam esse factam propter hoc bonū ut nos defendat a pluuiis & caumatibus quare si scire uolumus q̄ est ciuitas, enumeranda sunt bōa illa ad quæ deseruit constitutio ciuitatis: & aduertendū est qd̄ bonorū illorum sit potius. ¶ Narrat quidē philosophus tertio polī, uolēs diffinire quid sit ciuitas: sex bona ad quæ ciuitas ordinat. ¶ Est enim ciuitas constituta. Primo propter cōmunicationem loci ut homines simul cohabitent, Consurgit enim ex hoc quædā iocūditas & delectatio. Nam nullus sine socio iocūda est possessio. Si quis enim magna multitudine argenti & auri polleret: & omnib9 uictualibus abundaret: & tamen non uiueret in societate: ut alii suam magnificentiam pciperent & ut eis sua bona cōmunicare posset: non multū reputaret illa. Facta est ergo ciuitas: ut homines simul in uno loco uiuentes iocunde & delectabiliter conuersetur.

¶ Secundo ciuitas est constituta nō solum propter iocūde & delectabiliter conuersari: sed propter ip̄m uiuere. Nam homies in eadē ciuitate existentes deseruiunt sibi ad uitam: & unus alteri subuēit in hiis quæ sunt necessaria uitæ. q̄ sic eē nō posset si homies solicitari morarent. ¶ Tertio facta fuit ciuitas cōpugnationis gratia: & propter non iniustum pati. Nā quia homo unus solirariam uitam ducens: non est sufficiēs resistere impugnantibus & uitare iniurias & iniustitias sibi factas: constituta fuit ciuitas ut homo q̄ solitarius est se nō pōt tueri ab hostibus: existens pars multitudinis: tute & absq̄ formidine uiueret. ¶ Quarto fuit ciuitas ordiata propter cōmutationes & contractus. Dicebatur enim supra cum de legibus tractabamus q̄ facere commutationes & contractus erant secundum ius gentium: et erat proprium humano generi. Quia enim nullus homo: habet omnia sufficientia ad uitam: nisi cōmutet ea quibus abundet in illa a quibus deficit. Ideo necessariæ fuerunt emptiones uenditiones commutationes. constituta fuit ciuitas ut homines simul conuiuerent.

¶ Quintum bonum ad quod ciuitas ordinat est communicatio connubiorum. Nā hoies simul conuiuentes adinuicem amicitiam contrahūt: et ut firmius se diligant. uel propter aliquod aliud bonum qd̄ uident in de consurgere iungunt connubia et fiunt ad inuicem affines. ¶ Sextum bonum ꝓpter quod est ciuitas constituta est uiuere elegibiliter et uirtuose. Nam magis possunt puniri delinquenres et malefici: si hoies simul cō uiuant in ciuitate: q̄ si morarent disparsim et uitam solitariam ducerent. Inde est igitur q̄ tiore pœnæ multi desinunt malefacere et assuescūt ad opationes bonas q̄ faciēdo di-

sponuntur

ſponunt et fiunt boni et uirtuoſi. Quoniam igitur uirtutes & opera uirtuoſa ſunt maxima bonorũ: licet propter omnia prædicta bona ſit aliquo modo ciuitas conſtituta. Potiſſime tamen conſtituta eſt propter uiuere eligibiliter & uirtuoſe. quare ſi maiori fine & maiori bono qđ intendit in re accipienda eius notitia. Bñ dictũ eſt quod dicit .4. politicorũ ꝙ unitas loci communicatio connubiorũ compugnationis gratia: commutatio rerum: & cætera talia ſunt ea ſine quibus non habet eſſe ciuitas. Principaliter tamen: eſt ciuitas cõſtituta: propter bene & uirtuoſe & fœliciter uiuere. Si igit queratur quid eſt ciuitas. Dici debet ꝙ eſt cõmunicatio ciuiũ propter bene & uirtuoſe uiuere: & propter perfectam & per ſe ſuſtinentem uitam. ¶ Viſo quid eſt ciuitas: de leui uideri põt: quid eſt regnum. Nam regnum ſupra ciuitatem uidet addere multitudinem nobilium & ingenuorum. Eſt enim ciuitas pars regni. & in regno eſt maior multitudo: & ſunt plures nobiles & ingẽui quam in ciuitate una. ¶ Poteſt ergo ſic diffiniri regnũ. ꝙ eſt multitudo magna: in qua ſunt multi nobiles & ingenui: uiuentes ſecundum uirtutem ordinati ſub uno uiro optimo: ut ſub rege. Viuere enim ſecundum uirtutem eſt finis pricipaliter intentus in quolibet ciue: in qualibet ciuitate: & in toto regno. Nam ſecundum philoſophum in politicis. Idem finis eſt unius ciuis & totius ciuitatis. Sic etiam dicere poſſumus: ꝙ idẽ eſt unius ciuitatis: & totius regni. ¶ Debet. n. rex ſi ſit uerus & rectus idẽ intendere in uno ciue: & in tota ciuitate & in regno toto. Nam cura peruigili ſtudere debet: ut quilibet ciuis uirtuoſe habeat: ut tota ciuitas uirtuoſa exiſtat: & ut totum regnũ bene & uirtuoſe uiuat. Sed ſi qlibet ciuis debet uirtuoſe ſe habere. quia ſecundum philoſophum in politicis. ſecundum qaliqs excedit alios in potentia & dignitate: ſic debet eos excedere in bõitate & uirtute. decet nobiles & ingenuos eẽ magis bonos & uirtuoſos quã ciues alios: propter qđ regem ipm tãquam omnibus excellentiorem decet eſſe optimum et quaſi ſemideum. Inde eſt igit ꝙ regnum dicit eſſe multitudo: in qua ſunt multi nobiles et ingenui: non quocũq; modo ſe habẽtes: ſed uiuentes ſecundum uirtutem: et ordinati ſub uno uiro optimo ut ſub rege. ¶ Oſtenſo qd eſt ciuitas: et qd regnũ de leui patere poteſt: qualis debeat eẽ populus exiſtens in ciuitate et regno. Nã ſi ciuitas et regnum: principaliter ordinatur ad uitam bonã et uirtuoſam. habitatores regni: et populum exiſtentem in ciuitate et regno: oportet eſſe talem ꝙ uiuat bene et uirtuoſe. In eſt ergo qđ ait philoſophus tertio politicorum. ꝙ magis eſt ciuis abundans in bonis operibus uirtuoſis. quam ſibi abundaret in diuitiis: uel in nobilitate generis: uel aliis exterioribus bonis. Credunt ergo multi eſſe ciues: et eſſe de regno ſi in regno habeant domos multas: poſſeſſiões magnas. ſed magis ſunt de regno abundantes in operibus uirtuoſis et obſeruantes leges rectas et ſtatuta regni: q̃ habentes nobilitatem generis ciuilem potentiam et multitudinem ipſorum bonorum exteriorum.

¶ Quod tunc eſt optima ciuitas et optimum regnum et optimus populus qñ eſt in multis ꝑſonis mediis cõſtitutus. Ca. xxxiii.

q VARTO politicorum ait philoſophus ꝙ tres oportet eſſe partes ciuitatis. Nam hii quidem ſunt opulenti ualde. Hii autem egeni. Hii uero tertii ſunt horum medii. Hoc ergo modo quo diuiſa eſt ciuitas. in tres diuidi poteſt quilibet populus. et quodlibet regnum. Intẽtio autẽ huius capituli eſt oſtendere optimam eſſe ciuitatem et regnum: ſi ibi ſit populus ex multis perſonis mediis cõſtitutus.

¶ Tangit autem phũs. 4. poli. quattuor ex quibus ſumi poſſunt quattuor uiæ: oſtendẽtes meliorem eſſe policiam uel melius eſſe regnum et ciuitatem: ſi ibi ſit populus abundans in multitudine mediarum perſonarũ.

Prima uia ſumitur ex eo q̄ talis populus magis rationabiliter uiuit: Secunda ex eo q̄ inter ipſos habet eſſe maior dilectio. Tertia: quia ibi maior æqualitas. Quarta quia eſt ibi minor inuidia & minor contenptus.

¶ Prima uia ſic patet. Naꝫ ſi in populo ſint multi ualde diuites: & multi ualde pauperes & paucæ perſonæ mediæ: uix aut nūquā rationabiliter uiuet. Nam multum diuites: ad multū pauperes neſciunt rōnabiliter ſe habere: ſed modica occaſione ſūpta eis māifeſte nocent. Sic etiā multum pauperes ad nimium diuites neſciunt ſe ratiōabiliter gere re. Inſidiant᷑ enī eis quomodo poſſint aſtute & latenter eorū deprædari bōa. Sed ſi in populo ſint multæ p̄ſonæ mediæ: ceſſabunt hmōi nocumenta: & de facili rationi obediunt. Hoc eſt quod dicit᷑ poli. quarto q̄ quoniam mediocre eſt optimum: optima eſt poſſeſſio media. quia facilius rōni obediet. Nam ſi una pars ciuitatis ſit ſuperingenua: ſuperpotentes & ſuperdiuites. Alia uero huic cōtraria ſit ſuperegena ſuperdebilis & ualde uilis. difficile eſt rationem ſequi. Nā hii quidē uidelicet ſuperpotentes fient ininrioſi. Hii autem ſuperpauperes fient nequā ualde aſtute & latenter inſidiantur diuitibus.

¶ Secunda uia ſumitur ex mutuo amore. qui debet eſſe inter exiſtentes in eodem regno inter cōmorantes in eadem ciuitate. Nam ut dicitur quarto ethicorum. iſti uidelicet pauperes nimie amant príncipes. ideſt potentes & diuites. Hæc autem ut ibi ſubditur: ſunt ualde nociua ciuitati. Vt ergo ſit mutuus amor inter ciues: bonum eſt propter hoc abundare. in perſonis mediis.

¶ Tertia uia ſumit᷑ ex æqualitate & iuſtitia quæ eſt ſeruanda in ciuitate. Nam ut ait philoſophus: excedentes in euſortuniis potēti is diuitiis & amicis: & in aliis huiuſmōi bonis neſciunt ſubiici. Qui autē ſecundum exceſſum ſunt indigētes & pauperes: neſciunt príncipari. quare ſi populus ſit ſolū ex duabus partibus cōſtitutus: ex nimis diuitibus & nimis pauperibus & paucæ aut nullæ ſint ibi perſonæ mediæ: de difficili ſeruabit᷑ ibi æqualitas & iuſtitia: ſed diuites penitus uolentes príncipari & ſuppeditare alios. Alii uero cōtra nitentes diſſenſionē faciūt & ſi cōtingat pauperes optinere: quia príncipari nō nouerunt male tractabūt diuites & potētes.

¶ Quarta uia ſumitur: ut uitetur inuidia & contemptus. Nam pauperes ut dicitur quarto politicoꝝ. maxime inuident diuitibus & maxime diuites contēnunt eos nulla ſocietas eſt bene durabilis ubi eſt multa iuidia & cōtēptus. quare optimꝰ eſt populus ex multis perſonis mediis cōſtitutus. quia tunc de facili rationabiliter uiuunt adinuicē ſe diligene: reſeruabitur inter ipſos æqualitas & iuſtítia. Nō erit inter illos cōtemptus & inuidia. Nō enim habebit unus unde alium cōtēnat: nec unde ei inuideat: uidens ſe ei quaſi æqualem exiſtēt & nō eſſe magnum exceſſum inter ipſos: huic auctoritati atteſtat᷑: q̄ ſobon: ideſt karendas & Lyurgus tradiderunt de polliciis. Dixerunt. n. eas conſtituendas eſſe ex perſonis mediis. Decet ergo reges & príncipes adhibeē cautelas ut in regno ſuo abundent multæ perſonæ mediæ: ut ne aliis ad nimiam paupertatē deuenientibus efficiantur reliqui nimis diuites: quod fieri poterit ſi non pro quacūq̄ cauſa liceat ciuibus paternas poſſeſſiones uendere: nō quibuſlibet indifferenter liceat quaſcūq̄ poſſeſſiones emere. adhibenda eſt debita díligentia circa emptionem et uenditionem agrorum et terrarum poterit aliqualis æqualitas reſeruari inter ciues.

¶ Quod expedit populo cum magna reuerentia obedire regibus: et cum ſumma diligentia leges regias obſeruare. Ca. xxxiiii.

CONSEQVITVR ãt popolꝰ q̄tū ad p̄ſēs ſpectat tria. ſi cū magna diligētia obediat regibꝰ et pricipibꝰ et obſuet leges regias. ex qbꝰ triplici uia uēari poſſumꝰ q̄tū ſit utile et expediēs populo: obedire regibꝰ et pricipibꝰ et obſuare leges.

¶ Primo

¶ Primo enī ex hoc consequitur populus: uirtutes & maxima bona. ¶ Secūdo ex hoc consurgit salus regni & ciuitatis. ¶ Tertio ex hoc oritur pax & tanquillitas ciuiū: & habūdantia exteriorum rerū. ¶ Prima uia sic patet. Nā ut dicebatur in præcedentibus: intētio legislatoris est inducere ciues ad uirtutem. In recta enī pollicia ut uult phūs circa prīcipium quarti polli. Eadem est uirtus boni ciuis & boni uiri & per idē siue per eosdē mores ē aliquis bonus ciuis & bonꝰ homo. Est quidem aliquis bonus ciuis si bene obediat pricipanti: & ei cuiꝰ est leges ferre. quare si principans recte regat populum sibi cōmissum: Et quia intentio eius est inducere alios ad uirtutem: cum uirtus faciat habentē bonum: & opus bonum oportet ī recto regimine: ꝙ bonus ciuis sit bonus homo: & ꝙ bene subiicitur regi sit bonꝰ uir. Si enim Rex non intēderet ꝙ sibi subiecti essent bōi & uirtuosi: iā non esset rex sed tyrannus. Si ergo quilibet ciuis debet itendere ut sit bonus & uirtuosus: eo ꝙ uirtutes sunt maxima bona: cum summa diligētia studere debet ut Regi obediat: & ne prævaricētur leges & præcepta eius. omnibus enī tam nobilibus q̄ ignobilibus necessaria ē obedientia regia & observatia legum. Imo tanto magis est hoc expediens nobilibus quam ignobilibus quanto decentius est eos esse bonos & uirtuosos. ¶ Secūda uia ad inuestigandum hoc idem sumit ex eo ꝙ ex obediētia regis & ex observatiōe legum oritur salus regni & ciuitatis. Credunt enī aliqui ꝙ observare leges & obedire regi sit quædam seruitus. Sed secūdum phūm quinto polliticorū hoc non est seruitus, sed libertas. Ignorāt enim quid est libertas: dicētes observare leges & obedire regi bꝰ esse seruitutem. Cum enim bestiæ sint naturæ seruilis: quāto quis magis accedit ad naturam bestialem: tāto est magis naturaliter seruꝰ. esse quidem sceleratum & affectatorē belli & turbatore pacis: uelle uiuere sine freno & sine lege: secundū sententiam philoso-

phi & secūdū dictum Homeri. Est esse magis bestiam quā hominē. quare non observantes leges nolentes obedire regibus & superioribus sunt magis bestiæ quā homies & per consequens sunt magis serui quā liberi. Saluatur itaq; salus regni & ciuitatis: habitatores regni efficūtur liberi: si obediant regibus & obseruēt leges. Quanta autem salus surgat ī regno ex obedientia regis: sufficiēter ostenditur si considerentūr uerba philosophi quarto polli. q comparat Regē ad regnū sicut animam ad corpus. Nam sicut anima corpus regit & conseruat: sic rex regit & conseruat regnum. & sicut anima ē salus: & uita corporis. sic Rex si recte principet: ē salus & uita regni. Quare sicut pessimum ē corpori deliquere animam & nō regi per eā Sic pessimum ē regno deserere leges regias & præcepta legalia & non regi per regem. ¶ Tertia uia ad ostēdendū hoc idem: sumitur ex eo ꝙ ex obediētia regia: & ex observatiōe legum oritur pax & trāquillitas ciuium & habundantia exteriorū rerum. Nam ut supra dicebatur. leges etiam & legislatores: ut reges & pricipes coactiuam habent potentiam: ut qui amore honesti per increpatiōes paternas & amicorum nō retrahitur ab operibus sceleratis: saltē timore pœnæ retrahātur ab illis. Expediēs enim fuit regno & ciuitati habere aliquem regem uel aliquem principātem: ne malefici turbarent pacem ciuiū. Intēdere enim debet quilibet legislator: ut corda ciuium sint tranquilla: & ut ciues uiuant pacifice & unanimes. Vnde & philosophus primo rethori. uidetur uelle ꝙ sic se habēt legislatores ad animas: sicut medicina ad corpora. Nam sicut medicus intēdit sedare humores ne īsurgat morbus & bellum in corpore. Sic legislator intēdit placare corda sedare animas: ne īsurgat rixa & dissensio in regno aut ī ciuitate. Inde est ergo quod dicitur primo rethori. ꝙ non tantū nocet peccare contra præcepta medici quātum cōsuescere non obedire pricipi. Est enim anima ma-

ius bonum quã corpus. et pax ciuiũ & eorũ qui non sunt i regno potior est q̃ æqualitas humorum uel q̃ sanitas corporum. Summo ergo opere studere debet populus & oẽs habitatores regni circa obedientiam regiam: & obseruationem legum: cum ex hoc cõsurgat tantum bonum: quantum bona ẽ pax & trã quillitas existẽtium iregno. Consurgit etiã ex hoc habundantia exteriorum rerum. Nã existẽte guerra in regno terræ manent inculæ fiunt deprædationes: oriũtur sterilitates: deducuntur habitatores regni ad inopiam. Si ergo consideretur quãtum bonum aduenit ex rege non solum regibus recte regentibus: sed etiã dato ꝙ in aliquo tyrannizarent studeret populꝰ obedire illis. Nam magis ẽ tolerabilis aliqualis tyrannides pricipantis: quã sit malum. ꝙ cõsurgit ex iobediẽtia principis: & ex peruerticatione mandatoꝝ eius. ¶ Qualiter se debẽt habere ciues & uniuersaliter habitatores regni: ne Reges prouocẽtur ad iracundiam contra ipsos. Capi. xxxv.

POSTQ VAM docuimꝰ populũ & oẽs habitatores regni: ut obediant regibꝰ & obseruẽt eorũ leges uolumꝰ i hoc capitlo declarare qualiter se habere debeant existẽtes i regno: ne reges prouocentur ad iracundiam contra ipsos. ¶ Ira autem ſm phũm in principio secũdi retho. Est tristitia proueniens ex appetitu apparentis punitionis: propter apparẽtem paruipensionẽ eorum quæ i ipsum: aut i aliqua ipius aut i aliqua quæ ordinant ad ipsũ. Nunquã enim ira sine tristitia ẽ. Appetit autem iratꝰ apparẽter, i. manifeste punire eos qui paruipẽdũt ipsum: uel aliqua quæ sunt ipsius: uel ea quæ aliquo modo ordinãtur ad ipsũ. Cũ ergo qs aliquo dictoꝝ modoꝝ mãifeste fore facit in alium: ille tristatus ex appetitu punitionis dicitur irasci. Ciues itaq; ut non prouocẽt reges ad iram non debẽt fore facere. nec regem nec in ea quæ sunt ipsius. nec in illa quæ aliquo modo ordinãtur ad ipsum. Primo quidem expedit eis qui sunt i regno ut nõ icurrant regiam iram nõ fore facere i ipsum regẽ. ¶ Regi aũt duo debent: honor & obedientia. Est enĩ rex caput regni. caput aũt ad alia mẽbra dupliciter compatur. Primo quidẽ qa ẽ altius & excellentius illis. Secundo uero qa ea dirigit in actiones suas. In capite enĩ uiget sẽsus & ymaginatio per quã dirigimur i opationes nostras. Sic rex excellẽtior est oibus illis qui sunt in regno. Rursus quia eius ẽ leges ferre. & qa in rege maxime uigere debet sẽsus & prudẽtia. ad ipm spectat per se & per alios dirigere eos qui sũt in regno: Ratione ergo qa rex ẽ excellentior aliis: ei debetur honor & reuerẽtia. Ratione uero qa ipsius ẽ dirigere alios debetur ei subiectio & obediẽtia. Quare dupliciter potest forefieri ad regem ab hiis qui sũt i Regno. Primo si nõ ei exhibeãt honorem debitũ & reuerẽtiam dignã. Secũdo si non sint ei subiecti & obediẽtes: obseruando eiꝰ leges & mãdata. Cũ enĩ hæc duo: honor uidelicet & obediẽtia subtrahũtur a rege merito ꝓuocatur ad irã. Ideo dicit ꝓ, ii. rethori. ꝙ irascimur hiis q tenẽtur uel cõsueuerũt nos honorare, si nõ sic se habeat. Et est ratio: qua sic se habẽtes uidẽtur nos despicere. Nã si nos non despicerẽt impenderent nobis honorem dignũ. Sic etiã ibidẽ dicitur ꝙ & ad minores irascimur: si nõ sic se habeãt ut debent. uel si faciãt contraria eoꝝ quæ debent. qd maxie contingit: si trãsgrediuntur mandata supiorum & non obediũt regi: quasi præexcellẽti. ¶ Viso qũo habitatores regni nõ debẽt ꝓuocare regẽ ad iram: forefaciendo in ipsum: nõ exiber ei debitũ honorẽ & obediẽtiã cõdignã. Restat uidere: qũo non debẽt ipsum prouocare forefaciẽdo in eos qui sunt eiꝰ & qui pertinẽt ad ipsum. Ad regẽ autẽ pertinere uidẽtur quatuor genera personaꝝ. uidelz parẽtes & uniuersaliter omẽs cognati uxor filii & subditi. Spectat itaq; ad habitatores regni si uolũt regem ad irã prouocare nõ solũ nõ forefacere in ipsum regem: sed etiam nõ forefacere i cognatos: uxorẽ filios. & uniuersaliter

uersaliter i omnes subiectos regi. & quia om nes q̃ sunt in regno ipsi regi sunt subditi fo/ refacit in regem quotiescunq; alicui existen ti i regno efficitur iniuria aliqua. Hoc est er go quod dicitur secũdo reth. capitulo de ira: q̃ iracimur forefaciẽtibus in parẽtes: filios uxores. & subiectos: eo q̃ turpe sit ipsis non auxiliari. ¶ Tertio spectat ad habitatores re gni nõ forefacere i ea quæ aliquo modo or/ dinãtur ad regem. Hmõi autem sunt posses siones proprie & debita iura regni. qa i hoc uidẽtur ipsum contemnere & paruipendere si iniuste & absq; iussione regia manũ appo nãt i ea quæ ad regẽ spectãt. Decet ergo oẽs ciues & uniuersaliter omnes habitatores Re gni ab ipsa ifantia prouocare filios ad dile/ ctionẽ regis. Instruere eos quomodo debe/ ant honorare regẽ obedire ei: nõ forefacer̃ i cognatos eius: nec in filios: nec in aliquas persõas ei subiectas. nec i aliqua iura regni. Pessimum ẽ enim ut dicitur quito polli. nõ istruere pueros ad uirtutem & ad obseruan/ tiã legum utilium: & ad obseruandũ ea quæ requirit pollicia uel regimẽ regni i quo sem/ per enim amamus prima magis: & illud ad quod primo instruuntur iuuenes sunt ma/ gis proni ad obseruandum.

¶ Q uomodo reges & principes debeant se habere ut amentur a populo. & qũo ut ti/ meãtur: & q̃ licet utrũq; sit necessariũ: amari tñ plus debẽt appetere q̃ timeri. Ca. xxxvi.

QVONIAM i prio libro promisi mus nos dicturos: qũo reges & pri/ cipes debeãt se habere ut amẽtur i populo: & quomõ ut timeãtur. uolumus hic exequi qualiter fieri hoc cõtingat. ¶ Scien dum itaq; q̃ ut reges & pricipes cõmuniter amẽtur in populo: tria potissime in se habe/ re debẽt. Primo quidem esse debẽt benefici & liberales. Secũdo fortes & magnanimi. Tertio æquales & iusti. ¶ Primũ autem sic patet. Nã uulgus nõ percipit nisi sẽsibilia bo/ na, ideo beneficos & liberales i nũmismata: & i ea quæ possunt nummismate mẽsurari:

amat & reueretur. Ideo dicit rethori. secũdo capitulo de amore. q̃ populus amat & hono rat beneficos i pecunia & liberales. ¶ Secũ do ut reges amẽtur i populo: debent esse for tes & magnanimi: ponẽtes si oporteat seip/ sos pro bono cõmuni & defẽsiõe regni. Nã populus ualde diligit fortes & magnãimos exponentes se pro bonis cõmunibus. credit eni per tales salutem consequi. Ideo dicit se cũdo rethori. q̃ qa diligimus beneficos i sa lutẽ. i. eos qui possunt nobis benefacere nos saluãdo & liberando. Ideo diligimus fortes & cordatos. ¶ Tertio ut reges diligantur a populo: decet eos esse iustos & æquales. Nã maxie prouocatur populus ad odium regis si uiderit ipsũ nõ obseruare iustitiam. Ideo dicitur secũdo rethori. q̃ iustos maxime dili gimus. ¶ Viso qũo reges & pricipes debeãt se habere ut amẽtur a populo. Videre restat qũo se habere debent ut timeãtur ab eis. Po tissime autem timentur potentes ut patet in secũdo rethoricorum propter punitiões q̃s exercẽt in subditos. In punitione autem tria sunt consideranda. uidelicet punitionẽ ipsã personam punitam: & modum puniendi: ¶ Q uãtum ergo ad punitionem: timẽtur reges & pricipes: si in eos qui ultra modũ regnum & polliciam perturbant: inexquisi/ tas crudelitates exerceant. Ideo dicitur secũ/ do retho: quod homines timent eos de qui bus sunt conscii feciss aliquid dirum: ¶ Se cundo timentur reges & potentes non solũ ratione punitionis diræ: sed etiam ratione p sonarum punitarum. Nam iustus proiusti/ tia nulli parcere debet. Ideo dicitur septimo polliticorum q̃ bene operãs nulli parcit. qa nec p parte nec pro filio nec pro amico nec pro aliquo alio dimittendũ est operari iuste & bene. tũc itaq; ratione personarum puita rum timẽtur reges & principes quando nec amicis nec aliis parcunt. si uiderint eos fore facere. Timet igitur tũc quilibet ex populo: forefacere. cogitans se nõ posse punitiõem effugere. Imo ut uult philosoph̃ septio pol

liticoꝝ. Decet reges & potentes ut magisti/
meantur: & ut uirilius obſeruent iuſtitiã ma
gis punire & ſeuerius ſe gerere cõtra amicos
ſi contingat eos ualde forefacere q̃ cõtra ali/
os: ¶ Tertio timent reges & pricipes ratio
ne modi puniẽdi: quod fieri contingit: cum
ad eoꝝ iudices & præpoſitos latenter & cau
te ſe gerunt in punitionibus exequendis: & i
iuſtitia faciẽda: q̃ mali effugere nõ poſſunt.
quin puniantur. Ideo dicitur ſecundo retho
ricoꝝ. q̃ latitiui magis timentur q̃ mãifeſti.
¶ Viſo quomõ reges & pricipes ſe habere
debeãt ut amẽtur: et quomodo ut timeãtur
de leui patere poteſt q̃ licet utrunq; ſit neceſ
ſarium. amari tñ magis appetere q̃ timeri.
Dicebatur enim ſupra q̃ pricipalis intentio
regis & cuiuſcũq; principantis eſſe debet in
ducere alios ad uirtutem. Omne ergo bonũ
p quod ciues ſũt magis boni & uirtuoſi de/
bet eſſe magis intentũ a legiſlatore. Cum er
go ciues & exiſtẽtes i regno ſi bene agant:
& obſeruẽt leges & mãdata regis ex amore
honeſti & ex dilectione quã habẽt ad bonũ
cõmune & ad regẽ: ſint magis bõi & uirtuo
ſi: q̃ ſi hoc facerẽt timoꝝ pœnæ & ne punirẽ
tur: magis debẽt appetere reges & pricipes
amari a populis. & q̃ amore bõi populi be/
ne agãt q̃ timeri ab eis & q̃ timore pœnæ caue
re ſibi ab actibus malis utrunq; eni eſt neceſ/
ſarium timeri & amari. Nam nõ omnes ſũt
adeo bõi & pfecti: q̃ ſolo amore honeſti &
boni communis & ex dilectione legiſlato/
ris: cuius eſt intendere cõmune bonũ: quie/
ſcant male agere: oportuit ergo aliquos idu
cere ab bonum & retrahere a malo timore
pœnæ. Eligibilius tamen eſt amari q̃ timeri
ut eſt per habita manifeſtum.

¶ Incipit tertia pars tertii libri: de gemimi/
ne principũ. In qua tractatur quomodo
regẽda ſit ciuitas aut regnũ tẽpore belli:
¶ Quid eſt milicia & ad quæ eſt inſtituta:
& quod omnis bellica operatio: ſub mi/
licia continetur.

Capitulum primum:

PERACTIS partibꝰ duabꝰ: huiꝰ tertii libri qa oſtẽ
p ſum eſt quid ſenſerũt anti
q philoſophi de regimie
ciuitatis & regni. & deter/
minatum eſt: qualiter ſit ci
uitas atq; regnum tempore pacis. Reliquũ
eſt tractare de tempore bellico: ut ſciãt reges
& principes qualiter committenda ſint bel
la. Nam ut plurimum bellorum induſtria:
ut patet per Vegecium in de re militari. plus
cõfert ad optinendam uictoriam: q̃ faciat
multitudo uel fortitudo bellãtium. opus au
tem bellicum ut pãtebit in ſequendo. conti
net ſub militari. quare ſi de ope bellico tra
ctare uolumus. Vidẽdum eſt quid ſit milicia
& ad quid ſit iſtituta. ¶ Sciẽdum igitur mi
litarẽ eſſe quandam prudentiam ſiue quan
dã ſpeciem prudentiæ. Poſſumus autẽ quan
tũ ad præſẽs ſpectat diſtinguere: quinq; ſpe
cies prudentiæ. uidelicet prudẽtiam ſingula
rẽ. yconomicam: regnatiuã: polliticam ſiue
ciuilẽ: & militarem. ¶ Dicitur enim aliquis
habere ſingularem uel particularem prudẽ
tiã: quãdo ſeipſum ſcit regere & gubernare
& hæc ẽ maior prundẽtia: q̃ yconomica &
regnatiua. Nã minus ẽ ſcire regere ſeipſum:
quã ſcire regere familiam & ciuitatẽ aut re
gnũ. ¶ Secunda ſpecies prudentiæ dicitur
eſſe yconomica. Nã prudens ex hoc aliquis
dicitur ut patet ex ſeptio ethicoꝝ: quia bene
conſiliari & bene dirigere ad bonũ finẽ. ubi
ergo reperitur alia et alia ratio boni: ibi repe
ritur alia et alia ſpecies prudentiæ quare cum
bonũ domeſticum et bonum totius familiæ
ſit aliud bonũ a bono alicuius ſingularis per
ſone. Sicut bonũ cõmune ẽ aliud a bono ali
quo ſingulari. Iconomicã ſiue prudentiam
per quã quis ſcit regere domum et familiã:
oporret eſſe aliã a prudẽtia: quia quis nouit
ſeipſũ regere. ¶ Tertia ſpecies prudentiæ
dicitur eſſe regnatiua: uel legũ poſitiua. Nã
ſicut perſona aliqua ſingularis ẽ pars domus
ita domus eſt pars ciuitatis et regni. et ſicut

bonum

bonum cõmune eſt aliud a bouo alicuius ſin gularis perſonæ. ſic bonum ciuitatis et Regni é aliud a bono domeſtico. Prudẽtia uero re/gnatiua et legũ poſitiua. i. prudentia quæ re quiritur in rege & principante: cuius é leges fetre & regere regnum & ciuitatem: ẽ alia a prudẽtia yconomica quæ requiritur ĩ patre familias: cuius é gubernare domũ. ymo quã to bõum ciuitatis & regni excedit bonũ do meſticũ: & bonũ alicuius particularis perſo/næ tãto prudẽtia quæ requiriť in rege opor tet excedere prudẽtiã patriſſamilias. uel pru dentiam alicuius particularis hominis. Pro/pter quod bene dictum eſt q̃ ait Vegecius ĩ prío libro de re militari. q̃ neq̃ quẽquã ma gis decet uel meliora ſcire uel plura quã prin cipem: cuius doctrina omnib⁹ ſubiectis pro deſſe poteſt. Inde eſt igitur q̃ ĩ erudiẽdo re/ges & pricipes: hunc totalem librum diuiſi/mus ĩ tres libros. quía in primo libro docui/mus regem eſſe prudẽtem prout rex aut pri cipes ẽ quædam perſona ĩ ſe & prout habet ſeipſum regere. In ſecũdo uero docuim⁹ ip ſum ut é paterfamilias: & ut habet diſpenſa re bõa domeſtica: In tertio uero erudiť Rẽx aut pricipes ut eſt caput regni aut principa/tus. & ut habet ferí leges & gubernare ciues Omẽs autẽ tres prudentias decet habere re gẽ. uidelicet particularem: yconomicã & re/gnatiuã. ¶ Q uarta ſpecies prudentiæ dicit eſſe pollitica ſiue ciuilis. Nã ſicut ín princi/pãte requiritur excellens prudentia qua ſci/at alios. regeŕ. Sic in quolibet ciue requiritur prudentia aliqualis qua noſcat adimplere le ges & mãdata principantis. Non enĩ ſic ob/ſequitur ciuis principanti aut regí ſicut mar tellus fabro. quia in martello nulla eſt cogni tío: ſed ſolum agitatur a fabro. Sed ĩ ciue re quiritur prudẽtia aliqua per quã habeat bo nam opinionem de hiis quæ ĩperantur a Re ge. ¶ Differt autem hæc prudentia a prudẽ tia particulari: quam collocauimus in prima ſpecie. Nam aliud eſt q̃ ſciat ſe regere ut eſt aliquíd ĩ ſe. & aliud ut ſubiectus principanti.

Nam & ſí quis ſolitariam uitam duceret: ad/huc oporteret ipſũ habere aliqualẽ prudẽtiã qua ſciret ſe regere & gubernare: nõ tñ eſſet ĩ ipſo prudẽtía ciuilis nec yconomica nec re gnatiua. qa nõ eſſet ciuitas nec pars ciuitatiſ. ¶ Q uíta ſpecies prudẽtiæ dicitur eſſe mili taris. Nã regimen regni & ciuitatis: ſi ſit rec tum & ordinatũ aſſimilatur hiis quæ uide/mus ĩ uno & eodem homine. Sicut ergo q líbet homo habet duas uirtutes animæ. Vnã per quam ſequítur bonum & fugit malum. Et aliam per quam aggreditur: & reſiſtit pro hibẽtibus. Sicut quílibet ciuitas & regnum indiget duplicí uirtute & duplici prudentia. uidelicet legum poſitiua & militari. ut per le gum poſitiuam tota ciuitas & totum regnũ proſequatur proficua & fugiat nociua. Per militarem uero & per operationem bellicã aggrediatur & ſuperet impedientia: & pro/hibentia. Militaris ergo eſt quædam ſpeci/es prudentiæ per quam ſuperantur hoſtes: & prohibentes bonum ciuile & commune. ¶ Ex hoc autem apparet ad quid ſit milicia íſtituta. Nam ſicut leges ut ſupra oſtendeba/tur principaliter reſpiciunt commune bonũ Sic & milicia pricipaliter inſtituta eſt ad de fẽſionem communis boni: ut ciuitatis aut re gni. Q uare cum commune bonũ directe ui deatur impediri per impugnationem hoſtiũ ex conſequenti uero ex ſeditione ipſorum ci uium: & ex oppræſſione debílium perſona rum. Dicere poſſumus q̃ ſicut ad fortem pri cipaliter ſpectat bene ſe habere in opere bel lico: Ex conſequenti uero ſpectat ad ipſum bene ſe habere ín aliis terribilib⁹. Sic etiam ad milites principaliter ſpectat bene ſe habe re in opere bellico & per actiones bellicas oprimere inpedimenta hoſtium: Ex conſe quenti uero ſpectat ad ipſos ſecundum iuſ ſionem regiam: & ſecundum mandata prin cipantis impedire omnes ſeditiones: ciui um: & omnes oppræſſiones eorum: qui ſunt in regno: per quas turbari poteſt tran quillitas ciuium & commune bonum.

¶ Hãc autem rationem prudentiam uideli cet militarem: maxime decet habere Regẽ: Ná licet executio bellorũ: & remouere impedimẽta ipsius communis bõi: spectet ad ipsos milites: & etiã ad eos quibus ipse Rex Aut principes uoluerit cõmittere talia. Scire tamẽ quomodo cõmittẽda sint bella: & qualiter caute remoueri possit impediẽtia cõmune bonum: maxime spectat ad principantẽ. ¶ Ex hoc ergo patere potest q̃les sũt ad militiam admittẽdi. Nam milicia uidetur esse quædam prudẽtia operis bellici: ordinata ad cõmune bonũ. uidẽtur se habere milites in opere bellico sicut magistri & doctores in scientiis aliis. Quare sicut nullus efficiendus est magister in aliis scientiis: nisi constet ipsum esse doctum in arte illa. Sic nullus assumendus est ad dignitatem militarem: nisi cõstet ipsum diligere bonũ regni & cõmune & nisi spes habeatur q̃ sit bonus i opere bellico. & q̃ uelit scdm iussionẽ principantis impedire seditiões ciuium: pugnaꝫ pro iustitia & p iurib9 remouere quæcũq; impedire possunt cõmune bonũ. ¶ Ex hoc etiam patere potest oẽm bellicã operationẽ cõtineri sub militari. Nam licet bellare contingat homines pedites uel eiã equestres non existentes milites. debent tamen milites esse magistri bellorum & ordinatores alioꝝ i bello. ideo sub militari dicitur opera belica contineri. ¶ Quæ sunt regiones illæ i quibus sũt meliores bellatores: & ex quibus artibus eligẽdi sunt homines bellicosi. Capitulum. ii.

IDETVR quãtũ ad præsẽs spectat i ope bellico duo necessaria eẽ strẽnuitas bellãdi. & prudentia erga bella q̃re si scire uolumus i quibus regiõibus meliores sũt bellatores oportet attendere circa prædicta duo. ¶ In partib9 igitur nimis propinquis soli non sũt eligendi bellãtes. qa i eis deficit strennuitas & animositas circa bellũ. ut ait phũs. 7. polliti. Ratio autẽ huius assignatur a uegecio primo libro de re militari capo secũdo. ubi dicitur q̃ natiões quæ uicie sũt soli nimio calore siccare. ãplius quidẽ sapiunt: sed modicum habundant in sãguine. & propterea non habent constantiam pugnãdi neq; fiduciã. qa naturaliter metuunt uulnera. Nã cũ naturaliter habeãt modicũ sanguinis naturaliter timẽt sanguinis amissionẽ. nõ ergo sunt ꝑmpti ad bella nec ad percussiones. ¶ Rursus in partibus septẽtrionalibus & nimis a sole remotis nõ sunt eligẽdi bellãtes. & quia si illis est sãguinis copia: ut uulnera non metuãt. tñ propter sanguinis habũdantiã & impetum sũt quasi furibundi & iprudentes. Ideo nõ omnino sũt utiles opib9 bellicis. quia cõsiliũ & prudẽtia i dimicado nõ est modicũ utilis. Expimẽto enĩ uidem9 & plane hoc uult phũs septimo polliti. q̃ gẽtes nimis propinquæ soli habũdãt sagacitate & idustria: sed deficiunt impetu & animositate. Gẽtes uero a sole remotæ econtrario prudẽtia deficiunt & animositate superant. quare si tã animolitas quam industria necessaria est in bellis: ex neutris partibus eligẽdi sunt bellatores. sed ex regiõe media: nec omnino a sole rẽota: nec omnino soli propinqua eligendi sunt bellantes: ut tam prudentia quã animositate participẽt. ¶ Aduertendũ tñ cætera talia documẽta accipienda esse ut in pluribus. Nam in oibus partibus sunt aliqui industres: & aliqui animosi ut plurimũ soli propiqui aiositate deficiũt. remoti uero prudentia. ¶ Aduertendũ etiã q̃ licet in bellis tam animositas q̃ etiam prudentia sit necessaria. magis tñ aiositas est utilis. Ideo & si gentes oino propinquæ soli: & oino remotæ nõ sũt penitus utiles actib9 bellicis: magis tamẽ iter medias regiones eligẽdæ sũt ad opera bellica remotiões a sole: quã ꝓpinqores: ut magis animositate participẽt. ¶ Viso ex quibus partibus meliores sũt bellatores. Videre restat: ex quibus artib9 eligẽdi sunt bellantes. Enumeranda sũt igitur ea quæ requiruntur in hominibus bellicosis: ut sciamus quales homines sũt eligẽdi ad bellũ & ex quibus artibus sunt assumendi bellãtes.

¶ Sciendum

¶ Sciendū ergo q̄ cum bellantes debēt habere mēbra acta & assueta ad percutiendum non debeant horrere sanguinis effusionem debeant eē animosi ad inuadendum & etiā potētes ad tolerandum labores. Dicere possumus q̄ Fabriferrarii & Carpentarii utiles sunt ad opa bellica. quia ex arte sua habent brachia acta & assueta ad percutiendū. Sic etiam utiles sunt macellarii. quia nō horrēt sanguinis effusiōem, cum assueti sint ad occisionem animalium: & ad fundendum sanguinē. Venatores etiam aprorum admittendi sunt ad huiusmodi opa. quia nō sine magna audacia cōtingit aliquos īuadere apros. Sunt ergo tales animosi & strēnui ad bellādum. Imo forte nō minus periculosum est: bellare cum apro: quam pugnare cum hoste. Nam non timentes aprorum pericula signum est: eos non timere hostium bella.

¶ Rursus uenatores ceruoꝝ non sunt repudiandi ab actibus bellicis: eo q̄ tales assueti sūt ad labores nimios. Ex hiis ergo artibus propterea quæ diximus eligēdi sunt bellatores. ¶ Barbitonsores autem & sutores si cōsideretur ars propria: ad pugnam sunt inutiles. Nam nūquam bene uibrant clauam aut ensem: qui debet habeř manum leuē: & nō est assuetus retinere in manibus nisi rasorium aut acum. Quæ. n. ꝓportio est acus ad lanceam: & rasorii ad clauam. Sic ēt apothecarii aucupes & piscatores non sunt eligē di ad huiusmodi opera: eo q̄ non habeant artem conformem operibus bellicosis. Potest ergo contingere q̄ in qualibet arte sint aliqui bellicosi & audaces. Aliqui uero timidi & pusillanimes. Sed quantū est ex genere artis: & ꝓut ars ipsa reddit hominē aptū uel inherentē ad opus bellicum. Aliqua genera artium diximus utilia ad actiones bellicas: & aliqua inutilia.

¶ In qua etate assuescendi sunt iuuenes ad opera bellica: & ex quibus signis cognoscere possumus homines bellicosos.

Capitulum. iii.

IXIMVS supra phūm uelle in. 7. pol. Iuuenes a. 14. anno ultra assuefiendos esse ad labores fortes: ut ad labores militares & bellicosos. Q̄d̄ concordat cū Vegecio de re militari dicente: q̄ a tempore pubertatis effuescendi sunt homites iuuenes ad militares labores. Imo quia quæ a iuuētute inchoamus nimis diligimus & delectāur in illis. Si uult legislator ciues bellatores facere & reddere ipsos aptos ad pugnandū potius debet præuenire tēpus q̄ præmittere. Nā ut ait Vegecius melius est: ut iuuenis exercitatus causetur ætatem nondū aduenisse pugnandi gratia q̄ doleat præteriisse. ¶ Est etiā specialis ratio quare oporteat iuuenes ab ipsa iuuentute assuescere: ad artem bellandi. quia non parua nec leuis ars esse uidetur armorum industria. Nam siue equitem siue peditem oportet esse bellantē. quasi fortuitu uideř peruenire ad palmam: si caret industria bellandi. Tam enim pedestri q̄ etiam in equestri pugna sunt multæ adhibēdæ cautelæ. Factum est quidem nō prius: sed tunc uelle addiscere bellare: q̄n imminet necessitas pugnandi. ubi uita periculis mortis exponiř. Vt ergo ballatores habeant spaciū addiscēdi singula: quæ requiruntř ad bellum: ab ipsa pubertate assuescendi sūt ad opera bellica. Quare si legislator ut rex aut princeps debeat committere bellum uiros exercitatos & bellatores strēnuos debet assumere. ¶ Viso in qua ætate assuescendi sunt q̄ debēt effici bellatores ad actiōes bellicas. uidere restat ex qb⁹ signis cognosci habeāt hoies bellicosi. ¶ Sciēdū igiř uiros audaces & cordatos utiliores eē ad bellū quā timidos. Rursus hoies fortes & duros corpore: qa potētiores sunt uiribus: sunt magis eligendi ad opus bellicum. Amplius cum uideamus aliqua animalia bellicosa. Aliqua uero timida. Homines similiores animalibus bellicosis utiliores: uidentur esse ad bellum. ¶ Tribus igitur generibus signorum cognoscere possumus bellicosos uiros.

¶ Primo quidem per signa: secũdum quod arguitur animositas & audatia. ¶ Secũdo uero per signa secundum quæ ostenditur uirilitas & fortitudo corporis. ¶ Tertio aũt per signa secundum quæ ostenditur animositas & strennuitas cordis uigilantia oculorũ & erectio ceruicis. Ideo dicit Vegeciꝰ: ꝙdolescens martio operi depudandus debet eẽ uigilantibus oculis & erecta ceruice. Signa uero per quæ ostenditur fortitudo corporis & uires membrorum sunt durities carnis & cõpactio neruorũ musculorũ & lacertorũ. Nam secundũ'phũm octauo polli. opus bellicosum & industria mentis oĩno requirunt modum contrariũ. Naĩ ut scribitur in secũdo de aĩa molles carne aptos mẽte dicimꝰ. Sed econtrario dicimus: duri carne habentes compactos neruos & lacertos sunt uirosi & fortiores corpore: sunt aptiores ad pugnã. Signa uero conformantia nos animalibus bellicosis sunt magnitudo extremitatũ & latitudo pectoris. Videmus. n. leones & aĩalium fortissimos hẽre magna brachia & lactum pectus. Quando igit' in homie uidemus ꝙ sit uigilans oculis: erectus ceruice: durus in carne: compactus in neruis & musculis habens longa brachia & latũ pectus debemus arguere ipm eẽ bellicosum & aptũ ad pugnã. Tales ergo quærẽdi sunt bellatores. quia ut plurimum contingit eos esse aptos ad actiones bellicas.

¶ Quæ & quot habere debent homines bellicosi ut bene pugnẽt. & ut eos strennue bellare contingat. Capitulũ. iiii.

QVANTVM ad præsens spectat: q enumerare possumus octo: quæ habere debent homines bellatores: secundum quæ quãtum ad præsens spectat inuestigare poterimus quos aut quales bellatores debet rex aut princeps eligere.

¶ Primo enim oportet ut pugnatiuos homines posse sustinere magnitudinem ponderis. ¶ Secundo posse sufferre quasi assiduos membrorũ motus & labores magnos: ¶ Tertio posse tolerare parcitatem uictus: ¶ Quarto non curare de incommoditate iacendi & standi. ¶ Quinto quasi non appreciari corporalem uitam: ¶ Sexto non horrere sanguinis effusionem. ¶ Septimo habere aptitudinem & industriam ad protegendum se & feriendum alios. ¶ Octauo uerecundari & erubescere eligere turpem sugã. ¶ Est enim primo necessarium bellantibus posse sustinere põderis magnitudinẽ. Nam inermes a quacũqꝫ parte feriantur succumbunt. quare nisi qui posset sustinere armorum pondera inutilis est ad bellũ. ¶ Secundo bellãtibus expedit posse sufferre quasi assiduos mẽbrorum motus. Nam si quis in bello non continue se ducat: aduersarius non fallitur in percutiendo. quare semper exponit' ad percutiendum fortiores ictus expertum. est enim ꝙ homine cõtinue se ducẽte & mouẽte: uix & nũquã ad plenũ aliqua percussio potest ipm attingere: sed semp uel nera subterfugit. Nã sicut si signum se moueret & nõ staret fixũ: nõ sic de facili percuteretur ab arcu. Sic homo se circunuoluens. non sic de facili uulneratur ab hoste. Continuus ergo mẽbrorum motus est necessarius ad uitandum plagas. Sic etiam est necessarius ad incutiendum eas. propter quod tales debent esse homines pugnatiui: ut diu tolerare possint assiduum membrorum motuꝫ.

Tertio homines pugnatiuos decet non curare de parcitate uictus. Non graue est ultra armorum pondera & eorum quæ requiruntur ad defensionem exercitus deferre in abundandantia uictualium copiam. ymo quia et si absqꝫ grauamine adesset pugnantibus ciborum ubertas: adhuc esset eis necessaria abstinentia: et non grauare ex nimio cibo: ut laborem pugnandi melius tolerare possent. Quarto decet eos non curare de incommoditate iacendi et standi. Nam expedit aliquando pugnãtibus die noctuqꝫ esse in armis. propter quod nec in stãdo nec in iacendo est eis commodum aut requies.

¶ Quinto

¶ Quito decet ipos ꝓpter iustitiã & cõe bonũ q̃lí nõ apꝑciari corporalẽ uitã. Nã cũ tota opatio bellica exposita sit piculis mortis: nunq̃ qs é fortis aio & bõus bellator: ni si aliquo mõ sit ipauidꝰ circa picula mortis. Spectat enim ad fortem & ad bonum bellatorem: ut innuit philosophus tertio ethicorum non curare in bello bene mori. Tunc enim quis dicitur bene mori in bello, quando iuste bellans: ut pro defensione patriæ, uel alíquo alio magno bono iuste & audacter exponit se mortis periculis. Cum autem quis ultra quam debeat diligit corporalem uitam: de facili eligit turpem fugam.

¶ Sexto pugnantes nõ debent horrere sanguinis effusionẽ. Nam si quis cor molle habẽs muliebris existẽs horreat effundere sanguinẽ: non audebit hostibus plagas infligere, & per consequens bene bellare non põt.

¶ Septimo decet eos habere apritudinẽ & industriam ad protegendum se: & ad fiendum alíos. Nam ut dicit primo ethicoꝝ. Finis militaris est victoria. Sed cũ omnis bellica operatio continetur sub militari: ut supraostendet: & ut habetur a philosopho: circa principium ethico. Omnis actiõis bellicæ dicet uictoria esse finis. Quare cũ maxime cõtingat bellantes uincere si bñ sciãt sep rotegere & alios ferire. Industria protegendi & feriendi ualde est expediens bellatoribus. Qualiter autem talis industria habeatur: & qualiter sit feriendum hostem: & quæ ad miniculantur ad ista infra patebit.

¶ Octauo decet bellatores uerecundari & erubescere turpẽ fugã. Nam ut dicitur tertio ethicorum. Apud illos sunt uiri fortissimi: apud quos honorãtur fortes. Inter cætera autẽ quæ reddunt hominẽ bellicosum: est dilígere honorari ex pugna: & erubescere turpẽ fugam.

¶ Aduertendum autẽ ꝙ cum dicimus bellatores non horrere effusionem sanguinis nõ debere multũ appreciari corporalem uitam: & cætera quæ diffusíus cõnumerauímus, intelligẽdum est si habeat iustum bellum. Nã pro defensione iustitiæ & ꝓ cõmuni bono exponẽda est periculo corporalis uíta, non est cauẽda effusío sanguinís: & cætera alia sunt fiẽda: per quæ iustitia & cõmune bonum defendi potest. Ex hiis autẽ plane patet quales bellatores & quos uiros pugnatiuos rex aut prínceps elígere debeãt. Nam illi sunt eligendi in quibus plura reperíunt de hiis quæ requirunt ad pugnã.

¶ Qui sũt meliores bellatores, an urbãi & nobíles uel agricolæ & rurales. Ca. v.

VMERATIS hiis q̃ hẽre debẽt bellatores uiri. Restat inqrere qui sunt meliores bellãtes: an urbani: an nobiles: an rurales. Videt autẽ si considerent pdicta: rurales meliores eẽ. Huiusmodí aũt opinionis uisus est eẽ Vegecius dicens: nũquam credo potuisse dubitari aptiorem armis esse rusticam plebem. Ad hoc etiam uigẽtur facere quæ superius diximus. ¶ Dicebat enim uiros pugnatiuos tales esse debere: q possent sustinere magnitudinẽ ponderis: continuum laborẽ membrorum: parcitatẽ uictus: & incommoditatem iacendi & standi: non timere mortẽ: non horrere sanguinis effusionem: & cætera alía quæ tetigimus in capitulo præcedenti. Constat aũt ruralẽ populum habere maxime prædicta. Sunt enim rustici assueti ad magnitudinem ponderum. Nõ enim in bellis grauabit eos armorum sarcina: q assidue tempore pacis: assueti sunt ad maiora pondera. Nec ẽt eos fatigabit cursus uel ductio brachiorum: uel alioꝝ mẽbrorũ motus: qui ad hos & ad maiores labores sũt cõtinue assueti. Rursus eos nõ affliget parcitas uictꝰ. qbꝰ potꝰ aquæ satisfaciebat in sití, & grossus pãis sufficiebat ad esũ, amplí rurales nõ affligũt ex icõmoditate iacẽdi uel stãdi: q solis ardorẽ ñ timẽt umbras nõ curãt. balneoꝝ solacia nesciũt in solida terra iacẽtes suauiꝰ dormiũt q̃ urbãi et nobiles reqescãt in fulcis. Hos ẽt ꝓbabile ẽ nõ multũ timere mortẽ. Nã tãto qs magis mortẽ tiere uidet: quãto magis delicate ui-

xit: & quanto plurimum ſolaciorum eſt ex/
pertus in uita. Hii etiam non uidentur hor
rere effuſionem ſanguinis. Nam inter cæte
ras gentes ruralium gens uidetur eſſe crude
lius. Ad hæc igitur intendentibus uidetur
cẽſendum eſſe meliores bellatores eſſe rura
les. ¶ Sunt autem alia per quæ uidetur oñ/
di urbanos & nobiles meliores eſſe pugnan
tes. Nam inter cætera per quæ quis redditur
bonus pugnatiuus eſt: ut dicebatur uelle ho
norari: ex pugna & erubeſcere turpem fu/
gam. Hoc eſt enim ut ait philoſophus ter/
tio ethicorum: q̃ Hectorem fecit audacem:
Dicebat enim Hector. Si ex pugna fugiam
Polamidas mihi redargutiones ponet. Sic
etiam & dyomedes hoc modo effectus fuit
ſtrennuus quia dicebat. Si in bello terga uer
tam Hector econtionabitur in Troyanis.
Dicet a me deuictus eſt dyomedes. Quare
cum uelle honorari & erubeſcere de aliquo
turpi facto magis conueniat nobilibus qua;
ruſticis. Hii meliores eſſe uidentur ad pu/
gnam: eo q̃ uerecundentur fugere. ¶ Rur/
ſus in bello multum ualet induſtria & pru/
dentia. Nam ſagacitas & uerſutia aliquan/
do plus faciunt ad optinendam uictoria; q̃
corporis fortitudo. Quare cum communi
ter nobiles homines induſtriores ſunt ruſti
cis. ſequitur hos meliores eſſe pugnantes:
Vident enim hæc duo maxima eſſe ad op/
tinendam uictoriam. uidelicet erubeſcentia
fugiendi & ſagacitas bellandi. ¶ Vt ergo
ſciatur quid ſit de quæſito tenendum opor
tet aduertere. q̃ ſecundum diuerſitatem pu
gnarum diuerſi eligendi ſunt bellatores. po
teſt enim eſſe pugna pedeſtris & equeſtris.
In pedeſtri itaq; certamine magis eligendi
ſunt rurales quam nobiles: eo q̃ illis maxi/
me ualet aſſuefactio ad portationem pon/
derum & tolerantiam laborum. In equeſtri
uero magis eligendi ſunt ipſi nobiles: eo q̃
equorum ipſorum fortitudo ſupplet defe/
ctum quem patiuntur nobiles in non poſſe
tantos ſuſtinere labores: quantos conſueue/
runt ſuſtinere rurales. In huiuſmodi enim
pugna: nimium ualet bellandi ſagacitas ſo/
ciata erubeſcentiæ fugiendi. ¶ Sciendum
tamen q̃ ut nobiles ex omni parte effician/
tur ſtrennui bellatores: aſſuefaciendi ſunt
ad portandum armorum pondera: & ad ſu/
ſtinendum laborem & motum brachiorum
& aliorum membrorum corporis: ut requi/
rit operatio bellica. Quæ aute; & quot ſunt
illa ad quæ debeant exercitari bellantes in
ſequenti capitulo oſtendetur.

¶ Quod in opere bellico nimiũ ualet exer
citatio armorum: & q̃ ad uincendum gra/
datim & paſſim & ad curſum & ſaltũ exer/
citandi ſunt bellatores. Capitulũ. vi.

RECITAT Vegecius in libro de re militari: exercitationẽ armorũ & induſtriã bellandi fuiſſe ea quæ terrarũ orbẽ Romano populo ſubiecerũt: Nam quid potuiſſet paucitas Romanorum aduerſus multitudinem Hiſpanorũ contra dolos Affrorum & pẽdentias græcorũ: ni ſi paruuli fuiſſent exercitati in armis: & ma/gis habuiſſent bellandi induſtriam. Non eſt enim inconueniens uirum prudentem & ſa gacẽ in uno propter particularium inexperi entiam eſſe imprudentem in aliquo. Vnde multotiens contingit q̃ prudentes in rebus aliis propter inexercitium armo; non ſunt induſtres in bellis. Exercitium enim in quo libet negocio præbet audaciam: ut non me tuat illud facere. Nã quia ſecundum Vegeci um. Nemo facere metuit quod ſe bene didi ciſſe confidit. Inde eſt q̃ tãtum ualet armo rum exercitium: quod in bellorũ certamine paucitas exercitata ſit prompta ad uictoriã. Et multitudo rudis & indocta ſemper ſit ex poſita ad fugam & ad cædes. ¶ Viſo armo rum exercitium eẽ perutile: ad opera bellica Reſtat oſtẽdere quomodo exercitandi ſunt bellantes ad incedendum gradatim & paſ ſim: & ad curſum & ad ſaltum. Nã iſta ut in ꝓſequẽdo patebit: neceſſaria ſũt in bellis & inexercitatio circa iꝑa: bellãtibus ẽ nociua.

¶ Primo

¶ Prio enim milites & ipi pedites: & uniuersaliter bellantes assuescendi sunt ad gradum & passum bellicum: ut gradatim pergant ita ut quilibet se in suo ordine teneat. Nam si acies siue peditum siue militum nō ordinate incedat duo mala inde consequuntur. Nam nō seruato debito ordine: in una parte erit acies quasi sparsa & peruia ultra quam debeat. In alia uero arta & stricta plus q̄ oporteat. ¶ Primo ergo ex eo q̄ in ali/qua parte per uia est citius ab hoste perforabitur: & per consequens debellabitur. ¶ Secundo in parte illa in qua nimis arta est; impedie' ad percutiēdum. Nā cū bellator a suo cōsocio nimis comprimi': sua impediuntur brachia: ne possit hostibus: plagas infligere. Hæc. n. duo in acie sunt necessaria: ut scilicet nō potest de facili perforari ab hostibus: & non impediat' ad percutiendū: q̄ nisi seruato debito gradu & debito ordine in incessu fieri nō potest. Tam ergo pedites q̄ eq̄tes bellatores ante quā bella exerceant: sunt multotiēs simul congregandi: & exercitandi: ut onerati armis ordinate incedant: ac si deberent pugnam cōmittere. Et cum uiderit magister bellorum: aliquē non tenere ordinē debitum in acie ipsum increpet & corrigat, uel si nimis delinquat ipsum omnino repellat ab acie tāquam inutilē bellatorē. ¶ Secundo exercitandi sunt bellatores tam pedites q̄ equites ad cursum: ut sint abiles in præcurrendo. Videt' enim hoc ualere ad tria. ¶ Primo ad explorandū inimicorum facta. Non bonum est in exercitu aliquos exiliores præcurrere: qui de facili non possint ab ipsos hostibus compræhendi: explorantes conditiones & facta hostium. ¶ Secundo hoc est utile ad optinendū melioré locū. Nā & locus multum facit ad pugnā. Ideo si bellatores exercitati sunt ad cursum: facilius optinebunt aptiorē locum ad pugnandum. Est etiam hoc utile ad persequendum hostes fugientes. Nā nō de facili quis potest euadere manus agiliū & præcurrētium. ¶ Tertio exercitandi sunt bellatores ad saltum ut sciant saltim uel per saltum: incedere. Quod ēt ad tria est utile. Primo ad remouēdum impediēta. Secundo ad terrendum aduersarios. Tertio ad infligendum maiores plagas. Contingit. n. aliquando inuenire fossas & alia ipedimenta in uia quæ sine saltu in uia transire nō possunt quare utile est ad remouenda impedimenta: & equites ut sic sint docti: ut sciant equum sic pungere: ut per saltum foueas & alia impedimenta pertranseant: & pedites & etiam milites: si contingat eos pedes asse: si uolūt boni bellatores existere. sic ad ipsa iuuentute exercitandi sunt ad saliendum: ut possint per saltum foueas & alia impedimenta transire. Terrentur etiam ex hoc aduersarii: quādo sic uident hostes per saltum incedere. ¶ Rursus ipse saltus ratione motus facit: ut plaga amplior infligatur.

¶ Quod non sufficit ad incedendum serio & gradatim: & ad cursum & saltū exercitare bellantes: sed sunt plura alia ad q̄ exercitandi sunt homines bellicosi. Ca. vii.

POSSVMVS autem præter tria prædicta: ad quæ exercitandos diximus bellantes enumerare octo alia: ad quæ exercitari debēt hoies bellicosi. ¶ Primo enim exercitandi sunt ad portandum pondera. ¶ Secundo ad inuadēdum & percutiēdū cum claua. ¶ Tertio ad emittendum tela siue iacula: & percutiendum cū lancea. ¶ Quarto ad iacendum sagittas. ¶ Quinto ad proiiciēdū lapides cum fundis. ¶ Sexto ad percuciēdum cum plumbatis. ¶ Septimo ad ascendendum equos. ¶ Octauo ad sciendum artem natandi: eēt etiam ulterius dicēdum: quando exercitandi sunt bellatores ad percuciēdum cum gladiis & ensibus. Sz de hoc speciale capitulū faciemus. ¶ Primo. n. sunt bellatores exercitandi ad portandum pondera: ut plus pōderis portare assuescunt: ēt q̄ sit armorum sarcina. Nā cōsuetudo est quasi natura quæ

dam. Cum ergo quis assuetus est ad portandum maius pondus: uidetur sibi quasi qđ leuiꝰ icedat: si oneret quodã miori põdere. Rursus non solũ una: sed etiã plura alia sũt ferenda in bello. Ideo etiã ad maiora põdera nõ est iutile assuescere bellatores. ¶ Secũdo exercitãdi sunt bellantes ad in uadendum & percutiendum cuꝫ claua. Recitat. n. Vegecius: ꝙ antiquitus apud romãos in cãpo aliquo multi pali infigebantur: & iuuenes quos uolebãt facere optimos bellatores exercitabãt ad palos illos: ita ut quilibet haberet scutũ dupli ponderis: q̃ sit scutum qđ portatur in bello, & clauam ligneam etiã duplici põderis: & quilibet illorum iuuenum. sic oneratus contra aliquem illorum paloꝝ quasi contra aduersarium incedebãt: & tũc petcutiebat palũ in summitate tũc in ymo: nũc in medio. & contra palum illum sic imperuose se gerebat percutiẽdo ipm & coperando se ad alia faciendo quæ requirunt ad bellũ: ac si contra hostem dimicaret: & cum diu mane & sero iuuenes sic exercitati eẽnt, cum postea ueniebant ad bellum: nõ grauabant in percutiendo cum claua, uel in sustinendo quoscũq; labores bellicos. ¶ Tertio exercitandi sunt bellatores ad mittẽdum tela & iacula: & ad percutiendũ cum lancea. quod etiam ad defixũ paluꝫ fieri habet. Fiebat enim antiquitus ut cum iuuenes exercitati erant ad percutiendum palos infixos cũ claua: ꝙ exercitabant ad percutiendum cũ telo uel cũ iaculo siue cum lancea. Stabant enim remotis & assuefaciebant brachia: ut possent palũ percutere uel saltẽ prope ipm proiicere. Est autem attendẽdum ꝙ in proiiciẽdo telum aut lanceam primo uibrãdum est telum ipm: & postea fortiter impellendum. uibrando enim telũ propter maiorem motum quem efficit in aere: lõgius pergit & amplius nullus infligit. ¶ Quarto exercitandi sunt bellantes ad iaciendũ sagittas uel cum arcubus uel cum balistis. Nã qa cõtingit ꝙ ipsos hostes nõ possumus immediate attingere, utile ẽ eos sagittis impugnare, ymo dato ꝙ pugnãtes se cũ hostibus possint cõiungere antequã coniungant: profi cuũ est eos arcubus & balistis terrere. Legit enim de affricão Scipione: ꝙ cũ pro populo Romano certare deberet: nõ aliter cõtra hostes se obtinere credebat: nisi in omnibus aciebus electos sagittarios miscuisset. ¶ Quinto sunt bellatores exercitãdi ad iaciendum lapides cum fundis. Hic enim modus bellandi in quibusdã marinis insulis fuit inuentus: in quibus puerit ut Vegecius recitat: adeo industres erant ut matres nullum cibum eis exhiberent: cũ nõ primo cum funda percuterent. Est enim hoc exercitiũ utile quia fundam portare nullus est labor. Interdum tñ euenit in lapidosis locis habeat cõflictus: & ut mons sit aliquis defendẽdus. In impugnatione etiã castrorum & ciuitatum non inutile est lapides cum fundis eiicere. ¶ Sexto exercitãdi sunt bellãtes ad percutiendum cum plumbatis. Nã pila plumbea uel ferrea cũ cathena aliqua coniuncta manubrio lineo uehæmentẽ ictum reddit. Nã propter uehæmentiorẽ motum aeris uehæmentius percutit pila cum cathẽa hoste infixa: q̃ si ipi hastæ uel ipsi manubrio lineo esset cõiuncta. Ad omne enim genus pcussionum exercitandi sunt bellantes: ut cõtra alios & alios hostes: aliter & aliter pcutiendo dimicẽt. ¶ Septimo bellatores exercitãdi sunt ascensiones equorũ. Nam ut Vegecius recitat: fiebãt antiqtus equi lignei: ad quos ascendendos iuuenes in yeme exercitabant sub tecto. æstate uero in cãpo. & prio equos illos ascendebãt inermes: deinde armati: & adeo ad hoc assuefiebant: ut a sinistris & a dextris: & undiq; equos illos ascenderent. Imo ꝙ plus erat: euaginatis mediis gladiis ascẽdebãt ĩ illos. In tãtũ ergo circa hoc exercitabatur in pace ꝙ in tumultu ꝑlii sine mora de facili ascẽdebãt equos. ¶ Octauo assuescendi sunt bellatores: ut ẽt naturæ sciant Nã nõ semper pontes sunt prompti & multotiens

totiens ignoratur aquæ profũditas propter qd ex ignorantia natandi contingit multos periclitatos esse. Inde est qꝫ apud Romanos antiquitus consuetudo erat: qꝫ iunenes futuri bellatores postq̃ ꝑ magnam partem diei exercitati essent ad arma: si tẽpus erat natationi congruum; ducebantur ad fluuium: ut artem natandi addiscerent. ymo nõ solũ pedites sed equites: & etiã ipsos equos ad natãdum exercebãt. ¶ Aduertendum autem: qꝫ prædictorum exercicioꝝ: Q uædã sũt magis propria equitib9. quædã peditibus. quædã utriusq;. Q uod quõ sit: non magna consideratio eget: & solertem mentẽ latere non potest. Nam ascendere equos est proprium equitibus. proiicere lapides cũ funda: uidet esse proprium peditibus. Alia uero sunt aliquo modo applicabilia ad utrosq;.

¶ Q uod est in exercitu facere fossas & cõstruere castra: & qualiter castra sut construenda: & quæ sunt attendẽda in constructione castrorum. Capitulum. viii.

EGOCIA bellica iter cætera periculosiora eẽ uidẽt. Ideo ĩ eis ẽ magna diligẽtia adhibenda. In talib9 igitur nõ potest quis super habundare cautelis. In pugna enim omino est eligẽdũ maiorem diligentiã habuisse: q̃ bella cõmissa requirerent. quam circa ipsa in aliquo neglexisse. Nã recitat Vegecius dixisse Catonem: qꝫ ĩ aliis rebus si quid erratum est: põt postmodũ coirigi. Delicta uero belloꝝ emendationẽ non recipiunt: sed stati pœna errorem consequitur. quia imperite & iprudenter pugnantes: uel confestim pereunt: uel i fugam peruersi: adeo efficiunuur timidi qꝫ cõtra suos uictores uix aut nunquã audent bella committere. Q uare si i bellis omino est supera bundandum cautelis: nõ est prætermittẽdũ quicquid in aliquo casu potest exercitui esse proficiuũ ne debelletur ab hostibus. Contingit autem pluries diurno & nocturno tẽpore: q, exercitu absq; fossis & castris existente & nõ credẽtes hostes esse propinquos. sup uenientibus hostibus fugit exercit9 debellatus. igitur postquã exercitus suam dietam cõplerũt & alicubi uult pernoctare uel ulteriorem moram contrahere: si ad locũ illum i aliquo casu: uel in aliquo euẽtu hostes superuenire possunt: statim circa exercitũ fiendæ sũt fossæ: erigẽdæ mõitiões aliq̃ quasi ad modũ castroꝝ. qa nihil neq; tam salutar neq; tã necessariũ inuenit in bello sicut si debite sunt factæ munitiões & recte cõstituta sint castra ita ut infra castroꝝ spacia totus exercitus securus permaneat: quãdocũq; & undecũq; superueniẽtes hostes obsiderãt. Debet enim exercitus secum ferre monitiones congruas ut cum castrametari uoluerint: quasi quandam munitam ciuitatem secum portasse uideat. ¶ Viso utile est esse circa exercitũ facere fossas & construere castra. Restat ostẽdere quõ hmõi monitiones & castra sunt cõstruẽda. Nam si hostes sũt absentes: facile est fossas circa exercitũ fodere: munitiones erigere & castra construere. Sed si aduersarii præsẽtes assint: difficilius ẽ castra munire. Sunt enim ín tali casu duo necessaria. uidelicet hostibus resistere & castra construere. In talí ergo euẽtu sm sapientũ sentẽtiã: est exercitus diuidẽdus. ita qꝫ omẽs equites & una pars equitũ: debet ordinari i acie ad pellendum impetũ hostiũ: Reliqua uero pars peditum quæ possit sufficere ad celerẽ cõstructionẽ castrorũ. debet celeriter castra cõstruere: Oportet aũt semper cõstruẽdis castris & faciẽdis fossis. aliquos magistros præstitui: qui negligetes solicitẽt & unicuiq; iniungant qꝫ ipsũ oporteat facere. ¶ Ostẽso utile esse castra cõstruere. & qualiter etiã præsẽtibus hostibus construẽda sint castra. Reliquũ est declarare: q̃ sunt attendenda in constructione castrorũ. ¶ In faciẽdis enim fossis & i construẽdis castris iterí quorum spacium est exercitus collocãdus. Tria sunt considerãda, uidelicet: situs: formaꝫ & munitiõis modus. ¶ Circa situ quãtum ad præsens spectat sunt quatuor attẽdenda. Primo ut sit ibi copia aquæ & ali

orum quæ sunt exercitui necessaria. Secũdo nõ debet esse ibi uicinꝰ mons aliquis: a quo possit exercitus impugnari. Tertio circa sitũ considerandum ẽ spaciũ: ut pro numero bellatorum accipiendum est spaciũ: circa quod fũt munitiones erigendæ: ut non accipiatur de spacio ultra q̃ requirat hmõi multitudo. nec etiam accipiatur tãm modicꝰ: ut ultra q̃ debeat: oporteat exercitũ constringi & constipari. ¶ Quarto si oporteat illico aliũ exercitum moram contrahere: & assit possibilitas: est eligenda circa situm salubritas aeris. Nam in exercitu non solum cauenda sunt uulnera hostium: sed ut offert se facultas: cauendæ sunt pestes morborum. ¶ Declarato ergo quæ sunt attendenda circa situm castrorum, declarandum est qualis debeat esse eorum forma. Videtur autem uelle Vegecius: munitiones & fossas fiendas circa exercitum debere habere formam quadrilateram oblongam. Attamen quia figura circularis est capaciſſima: est elegibilius facere munitiones: secundum circularem formam: uel secũdum multorum angulorum. qa si multũ timeret de impetu hostiũ: oporteat foueas facere multorum angulorum. eo qꝺ illa est magis defensioni apta, ut infra patebit. talis itaqꝺ forma est melior i cõstructione castrorũ ne loci situs impediat. Nã contingit aliquã do situm illum nõ pati talem formam. In tali ergo casu: construẽda sunt castra semicircularia, triangularia: quadrata, uel aliquam formam aliam quã requirit disposito & aptitudo situs. ¶ Porta autem pricipalis ex illa pte fienda ẽ: quæ respicit hostes, uel circa quã profectus est exercitus. Sunt etiam in castris ponenda insignia: ad terrendũ hostes, & etiam ad hoc ut si cõtingat aliquos de exercitu elongare a castris: uisis isignis melius sciant ad castra redire. ¶ Hiis itaqꝺ pertractatis: superest uidere quis munitionis modus attendẽdus sit in constructione castrorum. Nam si exercitus diu ibi morari intẽdat: eligendæ sũt fortiores munitiões & fiẽdæ ampliores fossæ. Sed si solum ibi pernoctare capit: Aut ibi debent per modicum tempus existere: non oportet tantas munitiones expetere. ¶ Modum autem & quantitatem fossarũ: tradit Vegecius dicens: qꝺ si nõ imineat magna uis hostiũ: fossa debet esse lata pedes nouem: alta septem. Sed si aduersariorum uis acrior imineat: contingit fossam ampliorẽ & altiorẽ facere, ita ut sit lata pedes. xii. & alta. nouem. ¶ Est tamẽ aduertendũ qꝺ si fossa sit alta pedum. ix. propter terram eiectam supra fossam crescit quasi pedes quatuor. ita qꝺ tota fossa alta erit quasi pedes. xiii. debet eẽ fossa i ante: ex parte hostium, & terra proiecta est ad partem itra ubi est exercitus collocandus. In terra autem illa figendi sunt stipites & ligna & munitiões aliæ: q̃s secũ exercitꝰ portare debet. Sic ergo castris cõstitutis: sic fossis factis: poterit exercitꝰ morari securus. ¶ Quæ & quot sũt cõsiderãda in bello: si debeat publica pugna cõmitti: Capitulũ. ix.

Tpatz phabita: circa negocia belli
u ca est cautela maxia adhibẽda. Nã
qa bellorum casus irremediabiles sũt, diligenter uidenda sunt: quæcunqꝺ circa bella considerãda existũt: prius quã pugna publica cõmittatur, melius ẽ pugnam nõ cõmittere: quã absqꝺ debita præuisiõe fortũæ. & casui se exponere. Videmus autẽ in bello: duo existere: uidelicet uiros pugnãtes: & auxilia alia quæ requiruntur ad pugnã. ¶ Ex pte autẽ uirorum pugnantiũ quantũ ad præsẽs spectat: sex sunt attendenda. Sicut etiam ex parte auxiliorum & adminiculãtiũ ad bellum: sex alia enumerari possũt quæ etiã sunt attendẽda. In uniuerso igitur rex aut princeps aut dux exercitus: qui debet esse uigilans sobrius: prudẽs & industris. xii. debet considerare: sex ex parte uirorum bellatorũ, & sex ex parte amminiculãtiũ. Prius q̃ eligat publicã pugnã cõmittere: sunt enim sex ex parte hominũ bellatorꝫ quæ faciũt ad optinendã uictoriã. ¶ Primũ est numerus bellãtiũ. Nã ubi plures sũt bellantes cæteris paribus aliis

secundum

secūdum q̄ huiusmodi sunt: victoriā obtiere debēt. Nā ut dicit .2. polli. quantitas i cōpugnatiōe ē utilis: sicut maius pōdus magis trahit. ¶ Secūdo ex parte bellatorū attēdēda est exercitatio: nam habētes brachia inassueta ad percutienda: & membra iexercitata ad bellandum deficiunt i sustinendo pugnam. Est eni cōsuetudo q̄si altera natura ut quilibet uirilius & expeditius & sine minori labore & pœna faciat opera cōsueta. ¶ Tertio attēdēda ē tolerātia erga necessitates corporis: nā exītes i exercitu oportet multa icōmoda tolerare: quare si sint ibi aliqui molles & muliebres rēnuētes incōmoditates aliquas sustinere deuicti propter incōmoditates q̄s sustinēt bellare recusant & exercitū fugiūt. ¶ Quarto cōsiderāda ē fortitudo & duricies corpis. Multū. n. interest inter duriciē ferri & molliciē panni sirici & iter suauitatem ludi & asperitatē pugnæ. Cōsiderato. n. bello i uniuersali oēs uolūt esse bōi bellatores sed postq̄ ueniūt ad experiētiā particulariū gestorū: & gustāt quāta sit duricies ferri. & quātum armoꝝ pondus. & quātus sit labor pugnæ. & quantū affligūt uulnera hostium: ut plurimum est durus carne & robustus corpe. si propter talia non retrahitur a bellādo. Nam & si contingat molles carne: etiā postq̄ gustauerūt bella appetere pugnā hoc est ut raro. Nā habentes carnes molles ut supra tangebat sunt aptiores ad intelligendū sed ut plurimū sunt inepti ad pugnādū. Nā tales difficilius sustinent armoꝝ pondus: uehæmēti⁹ dolent ex illatiōe uulneꝝ. ¶ Quinto considerāda est in bellantibus uersucia & idrustria ad bellandum. Nam quanto cautiores sūt bellatores: tanto citius uictoriā optinent. ¶ Sexto attendenda est uirilitas & audacia mētis. qa audaciores & magis cordati: ut plurimū i pugna uictoriam optinēt. Rex igitur aut principes uel dux exercitus priusq̄ publice dimicet ex parte homium bellatorū septem considerare debet: Primo ex qua parte sūt bellatores plures. Secundo qui sūt

magis exercitati. Tertio qui sunt fortiores i sustinēdo necessitates & icōmoda. Quarto qui sūt robustiores & duriores corpe. Quinto qui sūt industriores & sagaciores mente. Sexto qui sūt audaciores & uiriliores corde & tūc dux sobrius & uigilans prout uiderit: suum exercitum in hiis conditionibus abundare aut deficere: poterit acceleraī pugnam: uel differre. & bellaī publice & aperte. uel p insidias & latēter. ¶ Enumeratis septē conditionibus quæ considerandæ sunt prius quā committatur bellū publicum ex parte hominum bellatorum. Reliquū ē enumerare sex alia quæ sumuntur ex parte amminiculātiū & eorū quæ auxiliantur ad bellum. In bello quidem auxiliantur eq: arma: uictualia: & loca pugnandi: tempus & auxiliū præstolat: ¶ Debet igitur Dux exercitus considerare: Primo ex qua parte sūt plures equi & meliores: Secundo ex qua parte sunt meliores sagittarii. plures armati & habētes meliora arma. Tertio ubi plus uictualia abundant. Na aliquādo absq̄ uulnere & absq̄ bello aduersarii cedunt deficiētes i uictualib⁹ & ob mē dicitatem non ualentes moram contrahere. Quarto considerādus est pugnationis loc⁹ qui sunt in altiori situ uel meliori ad pugnandum. Quinto circa pugnam attendēdum ē tempus utrum tempore quo committēda est pugna: sol sit oppositus faciebus eorū uel hostium. & utrum sit aliquis uentus flans & eleuans puluerem contra ipsos: uel contra aduersarios. Nam habentes solem & uentum siue puluerem contra se offendentur in oculis: ut dimicare non possint. Sexto est attendendum qui plures auxiliatores expectant. Nam si hostes plura expectant auxilia: uel non est bellandum: uel acceleranda est pugna: Si autem ipsi plures auxiliatores expectant non est compugnatio differēda. ¶ Hiis itaq̄ igitur omnibus diligēter inspectis: prudens dux exercitus sufficiēter aduertere potest: utrum debeat publicam pugnā: committere. Nā prout uiderit se in pluribus

conditionibus ꝑfatis habūdare uel deficere. Sic ſe haber̄ poterit erga bellū. forte enī nū ꝙ contingeret oēs condiriões ꝑfatas concurrere ex una ꝑte: ubi tñ plures & meliores cō ditiões cōcurrūt ē pars potior ad bellādum: ¶ Quod utile eſt in bello ferre uexilla & conſtituere duces & præpoſitos: & quales eſ ſe debeant qui in exercitu uexilla portant. & qui equitibus & peditibus præponuntur.

Capitulum. x.

EMPER uirtus unita fortior ē ſe ipſa diſperſa & cōfuſa. Cōtigit aūt aliquādo cōmiſſo bello ordies: & acies turbari & confundi. Ne igitur hoc poſ ſet accidere: obſeruabatur antiquitus: ut diui deretur exercitus in turmas & acies: & ſingulis ſingula uexilla conſtituebāt. ita ut in quo libet uexillo per lítteras uel aliqua euidentia ſigna aperte oſtenderetur. cuius aciei. uel cuius turmæ eſſet uexillum illud. ut ſi contingeret aliquem bellatorē deuiare a propria acie de facili rediret ad illam. utile ergo fuit í bellis inſignia & uexilla deferre ne cōfūderet exercitus. ¶ Rurſus conſtituere expediebat duces conturiones: decãos: & alios præpoſitos belli. Nam totus exercitus habet ſe ad ſimilitudinem unius corporis: quare ſicut omnia menbra coporis ſe inuicem iuuant: Sic omnes bellatores & oēs partes eiuſdē exercitus ſe inuicem defendunt. Quare ſicut cōfundūtur membrorum opera: niſi dirigant per ipſū caput: in quo uiget ſenſus & cognitio. Sic cófunduntur bellatores in exercitu: ſi careant centurione & duce: qui debet eſſe eorum caput & eorū directiuum. Inde eſt ꝙ antiquitus ne accideret confuſio in bello: cō ſtituebatur dux aliquis: qui toti exercitui erat præpoſitus. Sub hoc autem duce erant cētu riones. Sub cēturione uero decani. Dicitur enim decanus a decem. Sic centurio acentū Habebat enim Centurio ſub ſe decem decanos. ita ꝙ præerat centum bellatorib⁹ & decem decāis. quorū quilibet decanorum ſub ſe decem uiros pugnatiuos habebat. In gallea enim centuriōis ſcriptæ erant litteræ aliquæ: uel ſignum aliquod euidēs: quod reſpiciētes decani agnoſcebant centurionem proprium: & ſcieban quoniam ſequi deberent. Sic etiam in galea cuiuſlibet decanorum ſignū aliquod erat impreſſum: per quod decē bellatores uiri: quibus ipſe erat præpoſitus: decānum propriū agnoſcebāt. Hocitaq; mō uel alio tam in aciebus equitum: ꝙ etiam peditum coſtituendi ſūt duces & præpoſiti: & ferētes uexilla: ut quilibet ſciat quid debeat agere. Eſt enim tantus terror in bello: propter armorum ſtrepitum & percuſſiones illatas: ꝙ uerba & monitiones: non ſufficiunt: ad dirigendū bellantes. ſed oportet dare euidētia ſigna: ut quilibet ſolo intuitu ſciat ſe tenere ordinate í acie: & cognoſcat quid ſit actus. ¶ Ex hoc autem patere poteſt: quales debeant eſſe portantes inſignia & uexilla. Nam uexillo confracto totus exercitus ē cōfuſus. Cum magna igitur diligātia eſt uexillifer eligēdus: ut ſit corpore fortis: animo cōſtans: fidelis principi: & expertus í armis. & alia ſingula habeat: quæ requirūtur ad probum & ſtrennuum bellatorē. ¶ Contingit enim noſtris temporibus totum populū ciuitatis cuiuſdam deuictū eſſe a bellatoribus paucis. eo ꝙ uexillifer fraudem committēs: uelauit uexillum & abſcondit ipſū: quare cōfūdebantur bellatores: quaſi non habentes caput & ignorantes ad quid deberēt attēdere: propter quod ſi í debellatione uita multorum hominum periculis mortis exponitur. cum magna diligētia uexillifer eſt quærend⁹. ¶ Ex dictis etiam patere poteſt: qualiter qualis debeat eſſe: qui in exercitu ē peditibus & equitibus præponēdus. Nam ſicut caput eſt præſtantius membris aliis. Sic qui in bello præpōitur aliquibus turmis: uel bellatoribus aliis debet eſſe magis ſtrennuus illis: & magis expertus in hiis quæ requirūtur ad pugnam: Quare cū pedites ſi debeāt bōi bellatores eſſe: exiſtere debeant fortes uirib⁹: ꝑ ceri ſtatura: ſcientes proiicere haſtas & rela:

Scire etiam debeāt gladium uibrare ad percutiendum: portare ſcutum ad ſe protegēdū debeant eſſe uigilantes: agiles: ſobrii: habentes armorum experiētiam. Oportet omnia hæc per amplius & perfectius reperiri in eo: qui eſt ſupra pugnatores pedites preponendus. Debet ergo qui in pugna peditibus præponitur eſſe fortis uiribus: procer ſtatura: ſciens eiicere haſtas & iacula: ſciēs dimicare gladio ad percutiendum: protare ſcutum ad ſe ꝓtegēdum: uigilans: agilis: ſobrius: habens omnium armorum experiētiam ut ſciat erudire pugnātes ſibi commiſſos: & cogat eos ad bene bellandum & ad arma tergendum. Nam ipſe armorum victor terrorem incutit hoſtibus: ut portans huiuſmodi arma creda tur bonus eſſe bellator. Ipſa enim rubigo armorum i eo qui portat illa arguit inertiam bellandi. Sí ergo talis debet eſſe qui præponit pedíbus bellatoribus multo magís debet aſſe armorum expertus.: & procer corpore: & fortís uiríbus qui eſt equitibꝰ præponēdus. quia in bello equeſtri: maior conflictus efficitur: q̄ in pedeſtri pugna. Oportet igit præpoſitum & ducē militaris belli eſſe abilem corpore: ut poſit etiam armatus agiliter equū conſcendere. ſcire fortiter equitare cū lancea percutere: eiicere iacula: cū ſcuto ſe ꝓtegere: cū claua & enſe dimicare. habere omnium armorum exercitium: ut poſſit ſuos cō militones de pugna erudire. ut fortiter pugnent. arma tergant: & alia faciunt quæ requiruntur ad bellum.

¶ Q uibus cautelis debet uti dux belli: ne ſuus exercitus ledatur in uia. Capitulum. xi.

ORS ēqd terribiliſſimū & finis omnium terribilium. ut díciturter tio ethicorum. Vbi ergo quæritur mors populi: & ubi hoſtes inſidiant morti: ciuium. eſt omnis cautela adibenda ut exercítus ſeruetur illeſus & ut uita ciuíū cōſeruet. Nō ergo ſufficit cōſiderare ea q̄ ſūt cōſiderāda ī pugna publica committēda. niſi ſciātur cautelæ ad remouēdū: ipedimenta uiarū: ne

exercitus per inſidías hoſtiū periclitetur ī uia.
¶ Poſſumꝰ aūt quātū ad p̄ſens ſpectat octo cautelas enumerare: q̄s debet dux belli rectinere mēoriter ut ſaluet uita pugnatorū q ſūt ſub ipſo. ¶ Prima ē ut ſciat itinera regionū: p q̄ exercitus ꝓficiſci debet: & iterualla locorū qualitates uiarū: & compendia & diuerticula: & montes & flumina exiſtentia in itinere illo debet habere cōſcripta. Imo ſi uiæ illæ & paſſus & flumīa dux exercitus haberet depicta. quaſi oculorū aſpectu proſpiceret qualiter exercítus deberet pergere. tutius poſſet ſuum exercitum ducere. Sic etiam marīarii faciunt: qui uidentes maris pericula: ne eorū naues patiantur naufragium. deſcripſerunt maris mappam. ubi portus marini diſcrimina maris & cætera talia proportionaliter ſūt deſcripta. quæ marinarii intuentes ſtatim ꝓcipiunt qualiter debeant pergere: & in quo loco exiſtunt. & a quibus debeant ſe cauere: Q uare etiam propter inſidias hoſtium exercitus tot quaſi: uel etiam pluribus periculis: exponatur in uia: q̄ nautæ in mari. nullo modo debet exercitus pergere per uiam aliquā in qua pati poſſit inſidias. niſi qualitates uiarum mōtes: flumina: & cætera reperta in ipſo itínere habeat dux cōſcripta etiam & depicta: ¶ Secunda cautela eſt: ut ſimul cum hoc q̄ habet uias & qualitates uiarum conſcriptas & depictas: ducat dux belli conductores aliquos bene ſciētes uias illas: qui pluries p uías illas peragrauere: & experti ſint illas. Nā uidere aliqua conſcripta & depicta non ſūt ita nota ſicut per ſeipſa ſenſibiliter uidemus ipſa. Nam potior eſt cognito rei per quā cognoſcitur ī ſeipſa: q̄ per quam cognoſcitur: in pictura uel in alio ſimili. Ne tamen cōductores moliantur fraudes aliquas: debet circa eos dux belli bonas appōere cuſtodias ne poſſint fugere. Debet etiam eis minari mortem: ſi in aliquo fraudulenter ſe habeant: & promittere dona ſi ſe fideliter geſſerint.
¶ Tertia ē habere ſecum uſapientes plres fideles principi exercitatos in bellis de quoꝝ

cosilio agat quicquid uiderit ipse dux belli es se fiēdū. Nā ubi tātū currit periculū null⁹ de bet inniti ꝓprio capiti: nec credere sibi soli. ¶ Quarta est ut itinera ignorētur: per quæ debet exercitus proficiscī: Nam cōsilium du cis: quanto minus est publicum: tanto quæ sunt in consiliis deliberata: minus impedi untur: & citius fini debito mancipantur. Postquam igitur deliberatum ē per quas ui as debet exercitus pergere: & uias illas. Dux habet conscriptas & depictas. & habētur cō ductores aliqui fideles. quanto hoc minus ē publicum & magis celatur ab hostibus. tāto exercitus magis secure proficiscitur. ¶ Quīta est in quolibet munimine: & in qualibet acie habere aliquos eqtes fidelissimos & strē nuissimos: habentes equos ueloces & fortes qui ante & a tergo: & a dextra & a leua pcur rant: illustrantes & discooperientes insidi as. ne hostes aliq latitātes ex aliqua pte mo lestent exercitū. Nā si nullis esset notū ducis cosiliū: eo tamē ipso: ꝙ per aliquas uias inci pit exercitus iter arripere: cōiecturari quis po test: per quas partes debeat proficiscī. Et qa probabile est semper in talib⁹ aliquos explo ratores adesse. cogitare debet dux belli: ꝙ & hoc posset ad aures hostiū peruenire. Ita cū pericula uisa: minus noceant: per uelociss mos equites sūt detegēdæ isidiæ: ne exercit⁹ circa aliquā partē ex ipro uiso patiatur mole stias. ¶ Sexta ē ut sēper ex illa parte exerci tus probiores milites & magis bellicosi pedi tes: apponātur. ex qua creditur maius pericu lū imminere ꝙ si ex omni parte de periculo dubitatur: undiꝙ sunt remedia adhibenda. ¶ Septima ē ne exercitus dispersim uadat: Nam interrupta acie facilius debellatur. In qualibet enī hora sic exercitus se debet habe re: ut si & tūc hostes præsētes adessēt: ei nō possēt efficere nocumētū. Vnde & ꝓuerbia liter dicit. ꝙ q ē munitus: nō ē derisus: Sem per ergo dux belli: cui cōmissa ē tātorū uita: debet eē attētus & uigilās: ne hostes eū iuade re possēt: quasi negligentem & dormientē.

¶ Debet etiā dux exercitus Centuriones & decanī: & alii qui operibus bellicis præponū tur: semper monere milites pedites ut sint parati ad arma: ut si contingeret aliqua inua sio subita: possent inuadentibus resistere. Sic casu dicendo: dato ꝙ accideret aliquis repen tinus insultus esset quasi prouisus: & minus: præstaret nocumentum:

¶ Octaua est considerare nocumētum exer citum in quibus sit copiosior utrū magis ha bundet peditibus: uel equitibus. Nam equi tes melius se defendūt in campis. Pedites ue ro in locis siluestribus & mōtuosis. Itaq; ꝓ ut uiderit dux belli se abundare in equitibus uel in peditibus eligere poterit uias campe stres & amplas uel mōtanas siluestres & ne moroſas & alia prout nouerit expedire.

¶ Qualiter ordinandæ sunt acies: si debea mus contra hostes uel contra aduersarios di micare. Capitulum. xii.

POSTQVAM diximus sub quo p cōtinet operatio bellica. Et ex qb⁹ regiōibus sūt meliores pugnātes: Et ex quibus artibus sunt meliores bellicosi. Declarauimus etiam qualiter in exercitu cō struendæ sunt mutitiones & castra. Et q̄ sunt considerandā si debeat publica pugna cōmit ti. & quibus cautelis habūdare decet bellorū ducem. ne suus exercitus ledatur in uia: quā tum ad campestrum bellum. Nihil ut uidet ulterius dicere restat: nisi ut doceamus ordi nare acies: Percutere aduersarios: & iuadere hostes. Prius tamen dicemus de ordine acie rum. Si enim ordo seruetur in ipsa acie nō modicum ualet ad pugnam. Nam ut ait Ve gecius. nisi bellātes sint ordinati: & occupēt debitum spacium bene pugnar nō poterūt Nam si nimis sunt cōstricti: impediunt ne alios percuter possint. Si uero nimis rari & iterlucētes: aditum præstant hostibus: ut fa cilius deuincantur. Seruare autem debitum ordinem i acie ut equites & pedites suam a ciem seruēt. non sine magno exercicio fieri potest. Qui igitur in tēpore aliquo uult bel

lare per

lare per diuturna tempora: debet exercitare pugnatores ad seruandum debitum ordinẽ & ad faciendum ea quæ requiruntᷣ in bello. Modus autem per quem pugnatores hmõi ordinẽ seruare discunt: est ut frequenter tam equites q̃ pedites ducantᷣ ad campos: & ille q est exercitus in bellis: & qui debet equitibus uel peditibus eẽ præpositus. ¶ Primo debet equites & pedites linealiter dispõere: ita ut seriatim maneant: & æqualiter a se inuicẽ distent: secundum distantiam quã requirit acies equestris uel pedestris. Postea præcipere debet ut duplicent aciẽ: ita q̃ medietas aciei statim separet se a medietate alia: & seriati ordinet se ante aliã uel post ipam. quo facto statí debet præcipere dux belli: ut aciẽ quadratã faciant: & deinde ut constituant: trigonum quod faciliter fit. Nã acie quadruplata & secura dyametro: & partib⁹ quadratis cõiunctis simul faciunt trigonum: uel ut sit ad unum dicere: q̃ non oẽs hos modos geometricos capiũt ductis pugnatoribus ad cãpos: siue equitibus siue peditibus imperare debet dux belli: q̃ pugnatores ordinẽt se secundum formã quadrangularẽ: & postea q̃ secundum triangularẽ. & deinde q̃ scdm rotundũ. & sic deiceps debet assuefacere bellantes: ut sciant construere aciẽ: secundum quamcũq̃ formam. ¶ His uisis sciendum quadrangularẽ formam aciei: inter cæteras formas eẽ magis inutilem. Ideo scdm hanc formam nũquam formanda est acies simpliciter: sed in casu ut si situs localẽ formam requireret. In huiusmodi casu construenda est forma prædicta. ¶ Formæ autẽ acierũ secũdũ se utiles ad bellandũ: sunt pyrramidalis. rotunda & forficularis. Nã pugnãtes uel solũ uolũt se defẽdere & sustinere ictus: uel uolunt alios inuadere. Si ergo bellãtes nõ sentiunt se tãtæ potẽtiæ ut alios debellare possint: sed sufficit eis ut se defendãt: tũc est cõstruẽda acies scdm rotũdã formã. & pugnãtes debent se magis constringere & cõstipare ut acies non possit ab hostibus trãscindi.

Circa aciem ãt in summitate: & in exteriori parte cõstituendi sunt homines grauioris armaturæ & melius armati: q absq̃ miori grauamine possint ictus suscipere. Si uero pugnãtes credũt se eẽ tãtæ potẽtiæ ut possint aduersarios iuadere tũc scdm eorũ ꝓportionẽ hostes sũt pauci uel multi. Si hostes sũt ualde pauci: cõstruẽda est acies scdm formã forficularẽ. ut acies sit aperta ad modũ ferri equi: & quasi forficis: ut aduersarios quasi in medio capiat & cõcludat. Si uero hostes sunt multi: constituenda est ipa acies secundũ formã quam appellant cyemum. i. scdm figuram pyrramidalẽ & acutã: ut possit hostes scindere & diuidere. Nam diuisis hostibus facilius debellãtᷣ. Acies ergo cõstructa in forma rotũda utilis est ad sustinẽdum. In forma uero forficulari est utilis ad circunstãdũ & concludendum: cum hostes sunt pauci. Sed in forma acuta & pirramidali utilis est ad scindẽdũ & diuidẽdũ: cũ hostes sunt plures. ¶ Sciẽdũ ẽ ergo q̃ nũer⁹ acierꝫ cõstituẽd⁹ ẽ scdm multitudinẽ pugnatorꝫ: ut ꝑ ut qs ẽ plures & pauciores pugnãtes uiderit se hr̃e poterit plures aut pauciores acies cõstruere. ¶ Sciẽdũ ẽt q̃ semp in cornu aciei & in locis ubi maius periculum est: ne acies confondatur: apponendi sunt probiores pugnatores: qui possint uirilius dimicare. ¶ Est ẽt aduertẽdum q̃ in qualibet acie ꝑpter numerũ pugnatorum constitutorꝫ aciẽ reseruãdi sũt aliqui strẽnui bellatores extra ipsam aciem: qui possint ad illam partẽ succurrer̃ ad partẽ illã erga quã uiderint aciẽ titubare & deficere.

Hæc igitᷣ tria obseruãda sũt in cõstitutione acierum. ¶ Primo ut acies bene ordinetᷣ secundum formam acutã rotũdam & forficularẽ: ut requirit bellum cõmittẽdum. ¶ Secundo ut ꝑbiores bellatores in illis partibus aciei apponãtᷣ: in qbus magis põt cõfũdi et pforari acies. ¶ Tertio ut extra quãlibet aciem reseruẽtᷣ aliq milites strẽnui & audaces: q possint succurrer̃ ad partẽ illã erga quã uiderint aciẽ titubare & deficere.

¶ Q d deridẽdi sũt i bello oẽs pcutiẽtes ce sim, et q elegibili⁹ ẽ pcutere pũcti. Ca. xiii.

STENSO qualiter sunt acies ordinandæ & constituendæ: reliquũ est oñdere qualiter pugnantes percutere debeant: utrũ elegibílius est percutere cesim uel punctim. ¶ Possumus ãt quin q uíis oñdere: deridendi sunt percutientes cesim: & elegibilius est percutere punctim. ¶ Prima sumít ex prohibitione armorũ. ¶ Scda ex resistentia ossiũ. ¶ Tertia ex p uidentia uulnerũ. ¶ Q uarta ex fatigatione mẽbrorũ. ¶ Q uinta ex detectione percutientũ. ¶ Prima uia sic patet. Nam quanto ensis aut gladius plus capit de armis: tanto propter armoꝝ resistentiam difficilius itur ad carnem. Inde est q bellorum experti dicunt pugnantes semper debere habere loricas amplas: ita ut annuli loricarũ se constringant: quia quanto illi annuli magis sunt cõpacti: tanto oportet plures ex eis frangere: ut uulnera noceant. Sic quia percutiẽtes cesim: oportet plus de armis incidere: quam percutientes punctim. Vt ergo nullus perueniat citius ad carneꝫ: magis est elegibile percutere punctim: q̃ cesim. Modica autem armorum inciſio sufficit ad legendum carneꝫ percutiendo punctim: quæ non sufficeret si percuteretur cesim. ¶ Secunda uia ad inuestigandum hoc idem sumitur ex resistentia ossium. Nam & si quis quasi inermis existeret in percussione cessim, prius quã perueniretur ad cor uel ad mẽbra uitilia: oporteret magnam plagam facere: & multa ossa incidere: sed percutiendo punctim: duæ unciæ sufficiũt: ad hoc ut fiat plaga mortalis: & sic letale uulnus: considerare quidem debemus q quicquid est hosti nociuum secundum q hmõi: est nobis proficuum. Ideo in exercitu ubi quæritur mors aduersariorum pecutiendum est punctim: quia sic feriendo citius infligit plaga mortifera. ¶ Tertia uia sumitur ex prouidentia uulnerum. Nam quanto hostis magis uulnera prouidet: magis põt se protegere: & citius potest illa uitare: quia iacula prouisa minus ledunt. In percutiẽdo autem cesim: quia oportet fieri magnum brachiorum motum prius: infligatur plaga. aduersarius ex longinquo pót prouidere uulnus. Ideo magis sibí cauere potest & cooperire se ictibus. Ideo ait Vegecius: q punctim percutere aduersariuꝫ sauciat ante q̃ uideat. Vnde hoc genere percutiendi potissime usi sunt Romani. Dicebantur enim Romani milites omnes percutientes cesim: quia & ipsi semper uolebant percutere punctim.

¶ Q uarta uia sumitur ex fatigatione membrorum. Inter cætera enim in bellis est hoc potissime attendẽdum: ut pugnantes absq; nimia fatigatione sui possint nimis aduersarios ledere. Nã si bellantes nimis se fatigent non ualentes laborem illum tolerare: de facili dimittunt aciem & conuertunt in fugã. Q uare cum percutiẽdo cesim propter magnum motum brachiorum insurgat ibi magnus labor. Punctim uero feriendo modica fatigatio sufficiat. Elegibilius est percutere punctim quam cesim. Cesa. n. percussio quo uis impetu ueniat: raro occidit. Sed puncta modico impetu inflicta facit letale uulnus.

¶ Q uinta uia sumitur ex detectione percutientis. Nam bonus bellator si potest: sic debet aduersarium ledere: ut tamen ipe non ledatur. Omnis ergo ille modus percutiendi est magis eligendus: secundum quem feriens minus discooperitur & detegitur. quia sic feriendo minor lesio ei potest accidere. Q uare cum percutiẽdo punctim etiam tecto corpore possit nimis aduersarius ledi. malius est percutere punctim q̃ cesim. Percutiendo enim cesim oportet eleuare brachiũ dextrum: quo eleuato dextrum latus nudat & discooperit: & datur hosti uia: ut possint nos ledere: nam leuius infertur lesio & nocumentum corpore nudato q̃ tecto.

¶ Q uot & quæ sunt illa quæ hostes potẽtiores reddũt: & quot modis & qualiter debemus hostes inuadere. Capitulũ. xiiii.

VT dicebatur

T dicebat ſupius: q̄ hoſti eſt ꝓficuū: nobis eſt nociuū. Et ecōuerſo q̄cūq; igit̄ reddūt hoſtes fortiores ad reſiſtēdū bellātibus: qa illa ſūt eis ꝓficua eorū oppoſita ſūt eis nociua: & reddūt eos debiliores ne poſſint īpugnātibus reſiſtere. Q uātū āt ad p̄ſens ſpectat poſſumus ſeptē enumerare: p q̄ hoſtes ſūt fortiores cōtra īpugnātes. ¶ Primū eſt: ſi ſint in acie debite ordiati. Nā cū ipa uirt⁹ unita: et ēt ut ſupra tāgebat̄, fortior ſit ſe ipſa diſperſa: ſi hoſtes ſunt bñ uniti & debite in acie ordinati ſi inuadantur difficilius euincuntur. ¶ Scd̄m quod reddit hoſtes fortiores ad reſiſtendum: eſt locus. Nam in uno loco hoſtes facilius ſe tuentur q̄ in alio. Nam ut trāſitu fluuiorū inter præcipicia mōtium: & inter facultates uiarū: ſi cōtingat hoſtes: in tali ſitu repiri: difficilius ſe defendere poterūt quia oportet eos ſparſim incedere quare ſicut locus ineptus defenſioni: ſi in eo hoſtes iuēiāt̄ reddit eos debiliores ad bellādū. Sic loc⁹ aptus facit eos potētiores ad reſiſtēdū: ¶ Tertiū eſt ip̄m tēpus. Nā tēpore in quo uentus eſt contra hoſtes: & in quo puluis facies eor̄ percutit: & in quo ſolares radii opponunt̄ eorū oculis: difficilius p̄nt hoſtes reſiſtere: tēpore uero in quo hæc mō oppoſito ſe hñt hoſtes abiliores ſūt ad pugnādū. ¶ Q uartū quod reddit hoſtes magis animoſos & magis promptos ad renittēdum eſt præuiſio. quia quādo prouiſi ſunt & præſciunt pugnatorum aduētum: magis ſe muniunt & minus terrent̄ ex eorum occurſu. ¶ Q uintū āt eſt debita & moderata quietatio. Nam quanto hoſtes ſunt laſſati laboribus uigiliis: & incōmoditatibus aliis. ſi tunc inuaduntur facilius deuincuntur q̄ ſi debite quieuiſſent. Debita ergo quies hoſtes potentiores reddit. ¶ Sextum quidē eſt amor & cōcordia ipſorū. Nā ſi hoſtes diuiſi corporaliter facilius deuincunt̄, multo magis diuiſi animo & uoluntate debellant̄ celerius quia maior eſt diuiſio animorum q̄ corporū. Et

econtrario ſi hoſtes nō ſunt ſparſi: ſed ſunt corporaliter cōiuncti: potētes ſunt ad bellandum, & multo magis ſi ſe diligūt & ſint coniuncti animo & uoluntate. quia de ipſis magis cōfident: & erunt uiriliores & promptiores ad pugnā. Omnis. n. amor eſt quædam uis unitiua: & plus amor unit amantiū corda. q̄ loci unitas exiſtētiū corpora. quare ſi unitas loci & cōgregatio bellantiū eos potētiores facit. amor & unitas cordiū: eos uiriliores reddit. ¶ Septimū qd̄ facit hoſtes potētiores: ad renitēdū. eſt latētia ꝓpria rū' cōditionū exiſtētiū circa ipſos. Nā quāto cōditiones hoſtiū melius ſciunt̄: tāto facilior eligit̄ uia: qualiter debeāt īpugnari: quāto uero eorum negocia ſunt magis latētia magis ignoratur impugnatiōis modus. ¶ Enumeratis itaq; quæ reddūt hoſtes potentiores ad retinēdum, de facili patere poteſt: qūo & qualiter bellantes ſuos hoſtes inuadere debeant. Nā cū ſeptē modis enumeratis hoſtes fortiores exiſtant: cū mō oppoſito ſe habeāt: ſunt inuadēdi: & debellādi. ¶ Prio igit̄ dux belli p inſidias: uel ꝓpter aliquē aliū modū: debet diligēter aduertere q̄n hoſtes ſūt diſpſi, & tūc debet eos inuadere: quia nō habebunt potentiam reſiſtendi. ¶ Scd̄o debet diligēter explorare eorū itinera: ut trāſitus fluuiorū: ad p̄cipitia mōtiū: ad anguſtas ſiluarū: ad difficultates paludū & uiarū ſe hoſtibus opponāt. qa ſic facilius deuincēt̄. ¶ Tertio debet aſpicere ad ip̄m tēpus: q̄n ſol reuerberat ad oculos hoſtiū. puluis & uētus repcutiunt ad eorū uultus: tunc debet eos inuadere. qa oculis eorū diſgregatis a ſole: & offenſis per uentū et puluerē nō bñ uidere poterunt: qualiter debeant dimicare. ꝓpter qd̄ oportebit eos fugā eligere. ¶ Q uarto dux exercitus ſic ſe tempore debet: ut tali hora facit ſuos commilitones cibū capere et requieſcere: et eorū equos pauſare: ut poſint inuadere hoſtes ex improuiſo ut eos inuadant quando cibum capiunt: uel quādo dormiunt. quādo ſunt ſecuri exiſten

tes inermes: uacantes: discalciati: distractis equis: non suspicantes eorum aduentum.

¶ Quinto debet diligenter explorare qñ hostes magnam fecerunt dietam: sunt fatigati: habent laxatos equos. Tunc.n. si eos inuadere poterint: de facili terga uertent.

¶ Sexto scdm Vegeciū debet dux belli inter suos hostes & inimicos: uel p se: uel p alios mittere dissensiões iurgia cōmouere eos ad lites uel ad inimicitiā: ut de se iuicē non confidant. Hoc.n. facto si eos inuadat: nō habentes fiduciā de se inuicem: de facili cōuertentur in fugā. Sed hæc cautela licet ponat eā Vegecius: non multum est apprecianda. quia uidetur impugnare bonis moribꝰ.

¶ Septimo debet diligēter explorare cōditiones hostiū: qualiter se gerant qualiter se habeant: quis est dux eorū. De quo dux ille magis confidit: quos mores habeāt. Nā exploratis cōditiōibꝰ singulis: facilioꝰ iuēit uia qualiter possit hostes īuadere & debellare.

¶ Quo hoīes bellatores stare debeāt si uelint hostes pcutere: & qūo debeāt eos circūdare: & qūo debeāt se declinare a pugna si nō sit bonū pugnā cōmittere. Ca. xiiii.

DIXIMVS in quodā capitulo p̄cedēti pcutiēdū eē p̄ctim nō cesim in quo docuimus milites & etiam pedites. In hoc autem capitulo specialē doctrinā uoluimus dare peditibus: qualiter debeant stare cū uolunt hostes percutere. Percussionis autē hostium duplex est modus. Vnus a remotis: ut cum iaciendo iacula: uel missilia aduersarios feriunt. Alius autē cum adeo appropinquāt q̄ manu ad manū se p̄cutiunt. Aliter autem debēt stare bellatores uiri: cum a remotis iacula iaciunt: & aliter cum ex propinquo se feriunt. Nā iacēdo iacula a remotis debent hēre ipsos pedes sinistros ante. & dextros retro. Nā cor quod est in animali principiū motus principalius in partem dextram. ita q̄ pars dextra in animalibus fortior est in mouēdo & aptior ad motū & q̄a sēp̄ innitit alicui mobili. ut si mouetur manus innitit brachio. statim & si mouetur brachiū: innitit corpori quiescenti: & si moueret unus pes: innitit alii pedi nō moto. oportet q̄ pars dextra innitat parti sinistræ quiescenti. Cum igit pes sinister anteponit: & latus dextrum elongatur: optime disponit homo ad iacendum iacula & missilia: quia tunc quiescit in sinistra: & mouet in dextra uibrans ipsum iaculum quo uibrato uehæmentius mouet aerem & fortius ferit. Licet.n. tam scdm partem dextram q̄ secundū sinistram possumus quiescere et moueri. Dextra tñ est aptior ad mouendū: & sinistra ad quiescendū. Ideo percutientes a remotis debemus quiescere super sinistrū pedē ante missum: & elongare nos cū dextro ut possumus uehæmētius ipellere & uibrare iaculum. Sed quando manu ad manum pugnatur gladio: debemus econtrario nos hēre ita q̄ pedē dextrum teneamus ante & sinistrum post. Nam quia latus dextrum aptius est ad motū. si illud sit hosti propinquius: ratione motus poterit melius ictus effugere. Vehæmētius.n. pcutit qd stat q̄ qd mouet.

¶ Rursus si dextrū latus sit hosti ꝓpinqus melius poterit ipm pcutere. Debēt.n. bellatores cū ad manū pugnāt tenere pedē sinistrū immobiliter: & cū uolūt pcutere cū pede dextro debēt se ante facere: & cū uolunt ictus fugere: cū eodē pede debēt se retrahere: sic itaq; tenēdo pedē sinistrū immobilē: & cū dextro se mouēdo poterunt fortius hostes pcutere: & eorum ictus facilius fugere.

¶ Viso qūo debeāt stare bellātes si debeāt hostes pcutere. uidere restat qūo sūt hostes includēdi & circūdādi. ¶ Sciēdū igit q̄ raro aut nūquā sic circūdādi sūt hostes in pugna publica q̄ nō pateat aliqs aditꝰ fugiēdi qa despantes quasi necessitate cōpulsi efficiunt audaces. Vidētes.n. se necessario moriēdos: p̄nt multa mala cōmittere in eos q cōtra pugnāt. Inde est q̄ laudat scipionis sententia dicentis nunquam sic eē claudendos hostes: q̄ non patet eis aditus fugiendus. Nam fugiētibus

Nam fugieneibus hostibus nullum est periculũ: & in fuga periclitant multi absq; nocumento persequentiũ. Sed cũ se uident inclusos quasi coacti fiunt includentes. Cũ ergo supra diximus: formandã aliqñ eẽ aciẽ sub forma soficulari: ut qñ hostes pauci ad hoc q; melius includant & circundent: nõ sic intelligendũ est q; ita debeant circundari q; nullus pateat aditus ascẽdẽdi. nisi forte adeo essent pauci q; quantumcũq; debellare uellent nullum possent: nocumentum efficere.

¶ Ostenso itaq; qualiter debeant stare pugnantes: si uelint hostes percutere: & qualiter eos circunstare. Restat nunc tertio declarare qualiter sit declarandũ a pugna: si non habeatur consilium: nec uideatur bonã pugnam cõmittere: eo q; hostes sint fortiores: & nõ possumus illis resistere. In quo quantũ ad præsens spectat: debet dux belli duplicẽ cautelã hẽre. Prima est quantũ ad exercitũ propriũ. Nã & si dux consiliũ habeat nõ eẽ pugnandũ: debet hoc ualde paucis patefacere: & nõ debet illud toti exercitui pandere ne timentes turpiter fugiant: & ab insequentibus hostibus occidant. Taliter itaq; dux se habere debet: q; nõ credat exercitus q; uelit fugere: sed q; uelit alibi insidias parare: & cõtra hostes uelit acrius dimicare.

¶ Secunda cautela adhibenda est ex parte exercitus hostiũ. Nã sic debet deducere bellum: ut hoc hostes lateat. Ideo multi tempore nocturno: potius quã diurno hoc agũt & plures hanc habuere cautelã: q; milites stantes in acie ex opposito hostiũ ꝓhibent eos ne pedites uidere possint ꝓpter qd pedestris pugna latẽter recedit, qua recedẽte: equites postea melius pñt uitare hostiũ pcussiones.

¶ Est etiam aduertendum q; quando sic declinatur pugna nunquam acies se debent diuidere: quia si cõtingeret hostes insequi fugientes a bello: plures occiderent: & manus nocumentum eis infertur fugiẽtibus: quam si se uerterent & bellarent. Debet etiam dux belli: inquirere utrum sit aliquis locus propinquus ad quem posset confugere exercitus si fugaretur ab hostibus.

¶ Quot sunt genera bellorũ: & quot modis deuincendæ sunt munitiones & urbanitates: & quo tempore melius est obsidere ciuitates & castra. Capitulũ. xv.

IDENTVR autem omnia bella ad quattuor genera reduci. uidelicet ad pestre: obsessiuũ: defensiuũ: & naturale. ¶ Bellũ autẽ cãpestre dicitur omnis pugna facta in terra: secũdũ quã bellantes adinuicem pugnant absq; mutatione media. Quanto tamẽ huiusmodi pugna magis est a munitionibus separata: tãto est magis cãpestris: & magis periculosa. ¶ Secundum genus pugnæ dicit obsessiuũ quando bellatores sunt tantæ potẽtiæ: q; nõ expectãt q; hostes de munitionibus exeuntes uadant bellare ad campum: sed ipi munitiões inuadũt & obsident illas. Tale genus pugnæ communi nomine dicit obsessiuũ. ¶ Est autẽ & tertium genus pugnæ: quod defensiuũ uocari potest. Nam sicut contingit pugnantes aliquos in tãta multitudine esse: & tantam habere potẽtiam: ut non expectant hostes exire ad cãpum: sed ipas munitones obsideãt & inuadãt. Sic contingit aliquos eẽ adeo paucos & tã debiles: ut non putent in campo posse resistere impugnãtibus. ideo se in munitionibus tenent clausos & sufficit eis q; possint munitiones defẽdere: si contingat eas ab hostibus impugnari. Tale genus pugnæ quo quis defendit munitiones & castra dicit defensiuum. Nam & si in omni pugna est aliquo modo inuasio: & defensio. Attamẽ cũ quis obsedit munitiones & castra: magis dicit alios inuadere: quã se defendere. in pugna ergo obsessiua: magis est inuasio quã defensio. in bello uero q; quis se tuet in munitionibus & castris: magis est ibi defensio quam in uasio. ideo tale genus pugnæ merito dicitur defensiuũ. ¶ Quartus aũt pugnandi modus dicit naualis. quia sicut contingit eẽ pugnã in terra

sic contingit eā eē in aquis. Imo horribilio res & periculosiores sunt pugnæ aquaticæ quā terrestres. Hmōi aūt pugnæ in aquis fa ctæ cuiuscūq; conditionis aquæ illæ existant nauales dicunt. quar cū sint quattuor gene ra pugnarū, postquā diximus de campestri. Restat dicere de obsessiua defensiua & na uali. Contingit, n. aliqñ rrges & principes pugnare oibus hiis modis pugnandi. Nā ali qñ cōmitit cāpestre bellū. Aliqñ uero obsi dent munitiones & castra. Contingit ēt ali qñ aliquos inuadere aliquas munitiōes eoꝝ propter qđ oportet eos uti pugna defēsiua. Amplius in principatu & regno contingit eē portus & terras maritimas iuxta mare si tas propter qđ ne portus destruant: & ne fi at ab hostibus per eos introitus in regnū: & ne terræ marinæ ipugnent: expedit regibus & principibus aliqñ ordinare bella naualia. ¶ Dicto itaq; de bello cāpestri dicendū est de aliis generibus bellorū. Verū de cāpestri pugna diffusius diximus: & de cautelis bello rū multa discutimus. cū per iā dicta circa oē bellū pñt cautelæ hri qualiter quis debeat se hrei nó oportet circa alia belloꝝ genera diu tius imorari. Prio tñ dicemus de bello obsi siuo. ¶ Viso ergo quot sunt belloꝝ genera & dicto qpost castrū cāpestre prio dicendū est de pugna obsessiua, cū per hmōi pugnā contingat optineri & deuinci munitiōes & urbanitates. Restat dicere quot modis talia deuinci pñt. Est aūt triplex modus optinen di munitiones & castra uidelicet per sitim: famē & pugnā. Contingit, n. aliqñ obsessos carere aqua. lō uel oportet eos siti perire uel munitiones reddere. quare diligenter exco gitare debent obsidentes munitiōes aliquas utrū uel aliqua ingenia uel per aliquā indu strią possint ab obsessis accipere aquā. Nā multotiens euenit aquā a remoto pricipio deriuari usq; ad munitiones obsessas. quare si in illo fontali pricipio destruat fistula uel meatus: ꝓpter quā pergit aqua ad obsessos: oportebit ipos pati aquaꝝ penuriā. ¶ Rur sus aliqñ munitiones sunt altæ. & aqua nō peruenit usq; ad eas. quare si sit a munitio nibus rēota debēt obsidēres adhibere oēm diligētiā: qūo possint obsessis phibeī aquā. ¶ Secundus ipugnandi munitiōes est per famē. Nā sine cibo durare nō possumus. lō obsidentes ut munitiones obtineant passus uias & oia loca per quæ possent obsessis ui ctualis deferri diligenter custodire debent ne eis talia deferant. In hmōi. n. obsessioni bus multotiens plus affligit fames q̄ gladius inde est qꝫ multotiens obsidentes uolentes citius oppriere munitiones si contingat eos capere aliquos de obsessis: nō occidūt illos: sed ꝓ mutilationē mēbroꝝ e os reddt inuti les & postea illos rēittunt ad munitiōes ob sessas. ut ibi una cū aliis cōmedētes apud ip sos obsessos maiorē famē & inopiā iducāt. ¶ Tertio modus optinendi munitiōes est per pugnam: ut cū inter ad muros: & cum per pugnam dimicatus contra obsessos. Sꝫ qualiter & quot modis con ingat pugnam cōmittere: in sequenti capitulo ostendetur. ¶ Oñso quot sunt genera bellorū: & quot modis deuicēdæ sunt mūitiōes obsessæ. Re stat oñdere: quo tēpore melius est obsidere ciuitates & castra. ¶ Sciēdū itaq; ꝓ tēpore æstiuo ante q̄ recollecta blada: una: & alia ꝓ q̄ subuēiri pōt inopiæ obsessorū: est melius obsessionē facere. Illo. n. tēpore oīmodi de uicēdi melius deuicūt obsessi. Nā si ꝓ sitim mūitiōes optinēdæ melius est facere obses sionē tēpore æstiuo. eo qꝫtūc magis desiccāt aquæ. nec sic abūdāt pluuiæ cælestes: ut pos sit ꝓ cisternas subuēiri obsessis. ¶ Rursus sic ꝓ famē est castrū uel ciuitas obsessa optinen da melius est obsessionē facere æstiuo tēpo re: antequā messes & uina sint recollecta: qa semper tali tēpore cōsueuerūt deficere fru ctus anni p̄teriti. quare si obsessi nō pūt gau dere fructibus anni adueniētis: citius pibūt inopia. Amplius si post bellū & pugnā mu nitiōes sunt optinendæ: melius est hoc age re æstiuo tpe. Nam tēpore yemali abundāt

pluuiæ

pluuiæ replent fossæ aquis: quare difficilius impugnant obsessi. ¶ Rursus incommoditates tẽporum magis molestant obsidentes & existentes in campis q̃ obsessos manẽtes in domibus. Vel igit obsessiones fiẽdæ sũt tẽpore æstiuo, uel si per multa tẽpora obsessiones durare debent. saltẽ inchoandæ sunt tẽpore æstiuo: prius q̃ blada: uina: & alios fructus terræ recolligere possint obsessi.

¶ Quomodo debent munitiones obsideri: & quomodo periculosius impugnari possunt munitiones obsessæ. Ca. xvii.

I obsidẽtes negligẽtes fuerit: et nõ diligẽter se mũiãt ab obsessis molestari poterũt. Nã cũ cõtigat obsessiões p multa aliqñ durare tẽpora: nõ est possibile obsidẽtes semp eẽ paratos æque. lõ nisi sũt mũiti: qd cõtigit: q̃ existẽtes in castris cũ fuerit occupati obsidentes somno uel ludo uel ocio: aut aliqua necessitate disp sit: repẽte prumpũt in ipos & succẽdũt tẽtoria: destruũt obsidẽtiũ machias: & aliquando multi ex obsidẽtibus periũt. Quare obsidẽtes ut tuti pmaneãt: lõge a mũitiõe obsessa: saltẽ p ictũ teli uel iaculi: debẽt castrametari: & circa se facere fossas: & figere ibi ligna: & cõstruere ppugnacula: ut si oppidãi eos repẽte uellẽt iuadere: resistẽtiã inuẽirẽt.

¶ Viso qũo se munire debent obsidentes ne ab oppidanis molestent. Restat oñdere: quot modis impugnare debẽt obsessos.

¶ Est autem unus modus impugnãdi communis & publicus. uidelicet per baliſtas: arcus: & per lapides emissos manibus uel fundis: & etiam per appositiones scalarum. Multũ enim industres in pugna: si obsessi faciũt se ad muros: & ad propugnacula: statim impugnãt eos cum baliſtis & arcubus. Iaciunt contra ipsos lapides cũ manibus uel cum fundis apponunt scalas ad muros: ut si possint ascendere sint pares illis. ¶ Præter tamen hos modos impugnationis apertos est dare triplicem impugnationis modũ nõ oibus notũ. Quoꝝ unus est per cuniculos. Alius est per machinas proiicientes lapides: magnos & graues. & tertius per ædificia impulsa usq; ad muros munitionis obsessæ. De omnibus itaq; hiis impugnatiõibus dicem⁹ sed primo de impugnatione per cuniculos.

¶ Primo igitur per cuniculos. i. per uias sub terraneas deuincuntur munitiones. Debent enĩ obsidẽtes priuati in aliquo loco terrã fodere anteq̃ locum tentorium uel aliqd aliud ædificiũ debẽt appõere ne obsessi uideñ possint: ubi incipiãt fodere. ibi enĩ fodiendo uias subterraneas: sicut faciunt fodiẽtes argentum: & inueniẽtes uenas metalloꝝ. debẽt p uias illas faciendo eas profundiores: q̃ sint fossæ munitionis deuicẽdæ. & pergere usq; ad muros munitiõis prædictæ. q̃si hoc fieri potest: leue est munitionem capere. Nã hoc facto: prio debẽt muros fodere & suppone re ibi ligna: ne statim cadant. Et cũ omnes muros uel maximã partẽ murorũ sic suffosserũt & subpũctauerũt: si uiderint obsidẽtes: q̃ p solũ casũ murorũ possint mũitionẽ opprimere: statĩ debẽt apponere ignẽ i lignis sustinẽtibus muros: & facere omẽs muros: uel facere magnã partẽ eorũ cadere: & replere fossas: quomodo quãsi ex inopinato facto terreãtur obsessi: ut facilius deuicat oppidũ.

¶ Est etiam attẽdẽdum q̃ uiæ subterraneæ semper sunt muniendæ tabulis & aliis artificiis: ne cadat terra & suffocet fodiẽtes. terra etiam quæ extrahitur de dictis fossis: est taliter abscondenda: ne uideatur ab obsessis. Et rursus cũ ignis apponitur ad ipsa ligna: sustinentia murum. Apponens huiusmodi ignẽ: & existentes cum eo: debẽt se ad locũ tutum facere: ne ledantur per murorũ casũ Sic ergo agẽdum est in impugnatiõe per cuniculos, cum ad munitionem obtinendã sufficit sola murorũ ruina. Sed cum hoc creditur nõ sufficere muris existentibus suffossis & sub pũctatis: nondũ apponendus ẽ ignis sed procedẽdũ est ad maiores munitiões & ad maiora mœnia castri uel ciuitatis obsessæ & per similes uias subterraneas. ẽ similiter fa-

ciendum circa ea qđ factum eſt circa muros.
¶ Rurſus procedẽdum eſt diuertendo uias ſubterraneas, ut per eas poſſit haberi ingreſſus ad ciuitatem & caſtrum: quæ omnia latẽter fieri poſſunt abſq; eo q; ſentiantur ab obſeſſis, licet tamen ſine difficultate & diuturnitate tẽporis: poſſint hæc omnia fini debito: mãcipari. His itaq; ſic peractis in aliquo nocturno tẽpore: uel in aliquo alio cõgruo: ad pugnandũ per appoſitionem ignis fieri debet: ut ſimul cadãt muri & munitiones ſuffoſſæ; & per uias ſubterraneas fiat ingreſſus ad caſtrum uel ad ciuitatem: & peraditum factum ex muris cadentibus, reliqui obſidentes ingrediantur caſtrum uel ciuitatem obſeſſam: & ſic poterunt optinere illam.
¶ Que & quot ſunt genera machinarum eiicientium lapides: per quæ impugnari poſſunt munitiones obſeſſæ: & deuinci poſſunt ciuitates & caſtra. Capitulum. xviii.

CONTINGIT aũt pluries munitiões aliquas obſeſſas ſup lapides fortiſſimos eſſe cõſtructas: uel eſſe aqs circũdatas uel habere profũdiſſimas foueas, uel aliquo alio modo eſſe munitas ut puiculos & per ſubterraneas uias nunquã: uel ualde de difficili optineri poſſint. Euenit etiam pluries: ut ſi munitio obſeſſa per uias ſubterraneas capi poſſit. Obſeſſi tñ prouidentes foſſionẽ impediũt eam: nep ipſam fraudulẽter & per inſidias deuincantur, q; quomõ fieri habeat: oſtẽdemus cum in ſequentibus capitulis agetur de defẽſiua pugna. cum enĩ tractabimus: qliter obſeſſi ſe defẽdere dẽant Declarabitur qualiter obſeſſi per cuniculos: & alia machinamenta obſidentiũ debeãt p uidere: quare ſi modus artiſ debet imitari naturam quæ ſẽper faciliori uia res ad effectũ producit, cũ per uiculos nõ ita de facili munitiones impugnari poſſũt: Sicut per machinas lapidarias: uel per ædificia propulſa uſq; ad mœnia caſtri uł ciuitatis obſeſſæ: oportet talibus uti argumẽtis ut habeatur intentum.
¶ Vidẽdum eſt igitur quot ſunt genera machinarum lapidariarum. & quot ſunt modi ædificiorũ per quæ munitiones impugnãtur Machiæ autẽ lapidariæ quaſi ad quatuor genera reducũtur. Nam in omni tali machina eſt dare aliquid trahens & eleuans uirgã machinæ: ad quam cõiuncta eſt funda qua lapides iaciũtur. Huiuſmodi autem eleuatio uirgæ: aliqñ fit per cõtrapõdus: Aliquando autẽ non ſufficit cõtrapondus: Sed ulterius cũ fũibuſ eleuatur uirga machinæ, qua eleuata iaciũtur lapides. Si ergo per ſolũ contrapundus fit homõi proiectio pontrapundi illud: uel eſt fixum uel ẽ mobile, uel ẽ cõpoſitum ex utroq;. Dicitur aũt cõtrapondus eſſe fixũ qñ in uirga infixa ẽ quædã caſſa imobiliter adhærens uirgæ plena lapidib9 & arena. uel plena plumbo, uel aliquo alio graui corpore qđ gẽus machinæ ueteres trabuciũ uocare uoluerũt. Inter cæteras aũt machinas hæc rectius ꝓiicit: eo q; contrapondus sẽp uniformiter trahat. ideo sẽper eodẽ mõ ipellit cũ hac enĩ machina quaſi acus pcuti poſſet. Nã cũ aliquod ſignũ percutiẽdũ ẽ per ipſã ſi nimis ꝓiicit ad dextrã uel ad ſiniſtrã: uertẽda ẽ ad locũ erga quod iaciẽdus ẽ lapis: Si uero nimis alte ꝓiicit: uel elõgãda ẽ machina a ſigno: uel ĩ fũda ei9 apponẽd9 ẽ lapis grauior quẽ nõ tantũ eleuare poterit. Si uero nimis yme uel nimis baſſe appropiquãda ẽ machina: uel alleuiãdus ẽ lapis. Semper enĩ ponderandi ſũt lapides ipſarum machinarum: ſi determinate proiicẽdũ ſit aliqđ certũ ſignum.
¶ Aliud genus machinarũ habet cõtrapõdus ipſi machiæ mobiliter adhærẽs: circa flagellũ uel circa uirgam ipſius machiæ: uertẽs ſe circa huiuſmodi uirgã. Et hoc genus machiæ Rõani pugnatores appellauerũt biffã. Offert aũt hæc attributio. Na qa cõtrapondus mobiliter adhæret machiæ uirgæ. lz plus trahat ratione motus, nõ tñ ſic uniformiter trahit. ideo plus ꝓiicit. nõ tñ ita recte & uniformiter percutit.
¶ Eſt aũt & tertium gen9 machine: qđ tripantũ nũcupant habẽs utrũ q; contrapõdus, unum infixum uirgæ: & aliud mobiliter

ud mobiliter se uertens circa ipsum. hoc enī ratione ponderis infixi rectius proiicit q̄ bif fa. ratione ponderis mobiliter se uertēt̄is lō gi⁹ emittit lapidem q̄ trabutium. ¶ Q uar tum uero genus machinæ ē q̄ loco cōtrapō deris habet funes: qui trahuntur p uires & man⁹ hominum. Huiusmodi enī machina nō proiicit lapides ita magnos: sicut p̄dicta/ tria genera machiarum. tñ nō oportet tātū tēpus apponere ad proportionādum hmói machinā: sicut ī machinis præfatis: ita q̄ plu ries & suspicius proiicit hæc machina q̄ præ dictæ. Ille igitur qui obsidet castrum aut ciui ratem aliquā: si uult eam impugnare per ma chinas lapidarias: diligenter cōsiderare deb; utrum magis possit munitionē illam impu/ gnare proiiciendo rectius uel lōgius: uel me dio modo inter utrunq̄. uel etiā magis pos set obsessos offēdere ꝓiiciēdo spissius & fre quētius. Nā prout uiderit expedire oībus p̄/ dictis machinis: uel omnibus p̄fatis modis ꝓiiciēdi. uel aliquib⁹ sine aliq̄ p̄dictarū ma chiarū: castrū uel ciuitatē obsessā poterit ipu gnare. ¶ Si enī plēa noticia habeat de ma chinis: de qbus mētionē fecimus: sufficien/ ter scietur: quomodo per machinas lapidari as poterit quælibet munitio impugnari: Nā omne gen⁹ machinæ lapidariæ: uel ē aliqd prædictorū: uel potest originē sumere ex p̄/ dictis. Est etiam aduertendum q̄ die & no cte per lapidarias machinas impugnari pos/ sunt munitiones obsessæ. Tamen ut uideatur qualiter in nocte percutiunt lapides emissi a machinis: semper cum lapide alligandus ē ignis uel ticio ignitus. Nā per ticionē ignitū lapidi alligatum: apparere poterit: qualiter machina proiicit. & qualis siue quam ponde rosus lapis est in funda machiæ imponēdus. ¶ Quomodo per ædificia lignea impulsa ad muros ciuitatis & castri: impugnari pos/ sint munitiones obsessæ. Capitulum. xix.

t ANGEBANTVR autē supra tres modi ipugnādi munitiōes ob sessas: Quoꝝ un⁹ erat p cūicolos.

Alius p machinas lapidarias. Terti⁹ uero p ædificia lignea īpulsa ad muros mūitiōis ob sessæ: ¶ Dicto ergo de ipugnatiōe facta per cūiculos & p lapidarias machinas: Restat di cere de ipugnatiōe: quā fieri cōtigit p ædifi/ cia ipulsa ad muros. uel ad mœnia castri uel ci uitatis obsessæ. ¶ Hmōi autem æd ficia q̄si ad q̄tuor genera reducūtur. uidelicet ad arie tes: uineas: turres: & mulculos. Vocat enī ari es testudo quædā lignorū: quæ ne igne cō/ buratur: crudis coriis cooperit. Sub hac enī testudine sic cooperta coriis: & fortiter con texta: ne lapidibus obruatur: intrīficus poni tur trabs: cuius caput ferro uestitur. ideo ap/ pellatur aries: quia ratione fierri ibi appositi durissimā habet frōtē ad percutiendū Huius modi autē trabs funibus uel cathenis ferre/ is alligatur ad testudinē factā ex lignis: & ad modū arietis se subtrahit: & postea fortiter muros mūitiōis obsessæ ꝓcutit & disrumpit. Cū enī per huiusmodi trabē sic ferratā: mul/ tis ictibus percussus est murus. ita q̄ iam la/ pides existētes ī ipso icipiunt commeueri. ī capite eius infligitur: quoddā ferrū retortū ad modū falcis. per q̄ lapides cōmoti & con quassati euelūtur a muro: ut citius perforet: ¶ Valet aūt huiusmodi ædificium ad impu gnandum munitionē aliquam. Dato q̄ quis non possit pertingere usq̄ ad muros ei⁹: Nā quia huiusmodi trabs habens caput sic fera tum: ratrahītur & impingitur: poterit & etiā percuti muros ipsius munitionis obsessæ. dato q̄ textura illa sub qua sunt homines im pingentes trabem: nō pertingat usq̄ ad mu ros. ¶ Est autē huiusmodi textura: sub qua sunt homines inpingentes arietem siue tra/ bem: optinere munienda. ne uiri illi sagittis: uel lapidibus: uel aliquo modo ex aliqua par re possint offēdi. ¶ Aliud autem ædificiū: est ad impugnandum munitiones obsessas: quod uocant uineam. Quidam autē hmōi ædificium catum nominant. Fit autē hoc cū tabulæ grossæ & fortes optīe conligātur & duplicantur. siue sit duplex tabulatum. ne la

ɔides emiſſi poſſint tale ædificium frãgere:
Cooperitur etiã crudis coriis:ne ab igne poſ
it offẽdi. Conſueuit autem tale ædificium:
fieri i lattitudine octo pedum. & in lõgitudi
ne ſedecim. In altitudine uero tot pedum: q̃
homines ibi competẽter poſſint exiſtẽ. hu
iuſmodi enim ædificiũ tãtæ quantitatis:uel
etiã maioris ẽ optĩe undiq; muniẽdũ & ĩpel
lẽdũ uſq; ad muros munítionis obſeſſæ: ſub
quo homines exiſtẽtes fodiũt muros illos.
Eſt aũt hoc ædificiũ utile. cũ talis eſt muni
tio obſeſſa: q̃ uſq; ad muroſ eius poteſt tale
ædificiũ ĩpelli. ¶ Tertiũ gen⁹ ædificiorũ ſũt
turres uel caſtra. Nã ſi nec p̃ arietes: nec p̃ ui
neas capi poſſũt munitiões obſeſſæ: accipiẽ
da ẽ mẽſura muroꝝ munitiõis illis & ſecũdũ
hmõi menſuram: uel etiam ſm altiorẽ con
ſtruẽdæ ſunt ligneæ turres: uel caſtra: quæ te
genda ſunt crudis coreis: ne ſuccendãtur ab
igne. Cum hiis quidem ligneis caſtris: du
pliciter impugnantur munitiones obſeſſæ.
¶ Primo iaciẽdo lapides. Nã ſi altitudo ca
ſtrorum excedit altitudinẽ muroꝝ: & etiam
curricularum & propugnaculorum exiſtẽti
um in ipſis. Sic ſe habebunt exiſtentes in ca
ſtris: ad exiſtentes i munítionibus. quodam
modo ſicut exiſtẽtes in munitionib⁹: ad eos
qui ſunt in baſſo uel i terra. ¶ Rurſus in hu
iuſmodi caſtris ordinantur pontes cadentes
per quos itur ad muroſ mũinitionis obſeſſæ
Altitudo autẽ muroꝝ dupliciter poteſt acci
pi. Primo per umbram. Nã per leue filum:
cuius nota ſit quantitas: ligandum eſt ad ſa
gittam & proiicendum uſq; ad muros muni
tionis: ſecundum quantitatem cuius ſciri po
terit quãtitas umbræ. In illa ergo hora i qua
accipiẽ umbræ quantitas erigendũ eſt aliqd
lignum i altũ faciens tantam umbrã. & ſm
altitudinem illius illi erit altitudo murorum
Verum quia nõ ſplẽdet ſemp ſol & facit um
brã. ſed aliquando tegitur nubibus. ¶ Dabi
mus alium modũ accipiendi altitudinem cu
iuſlibet ædificii: & quorumcũq; muroꝝ. Ac
cipiatur aũt lignum uel tabula aliqua ad quã
titatem alicuius hominis. & illæ hõ ad cuius
quantitatem accepta eſt tabula illa: iaceat ſe
i terram: & ad pedes eius ponatur p̃dicta ta
bula: & aſpiciat per ſũmitatẽ illi⁹ tabulæ: & ſi
uiſus eius proceditur magis alte: q̃ ſit ædifi
cium: cuius eſt altitudo ſumẽda: rrahat ſe ma
gis prope ædificiũ illud. Si uero uiſus protẽ
datur magis baſſe: q̃ tabula ſic exiſtẽte ad pe
des: & ſic iacente in terta: elõget ſe ab ædifi
cio prædicto donec p̃ ſummitatẽ tabulæ pũ
ctaliter uideat ſummitatẽ eius. Nam ut pro
bari poteſt geometrice: quãta erit diſtãtia a
capite hominis ſic iacentis uſq; ad ædificiũ
illud: tanta erit ædificii altitudo. Poſſẽt etiã
menſuræ talium altitudinum accipi per regu
las traditas in aſtrolabio & quadrante. Sed
de hoc nobis non ſit curæ: ſufficiat aũt de ta
libus ad præſens tanta dicere: quanta ſuffici
unt ad propoſitũ. ¶ Quartũ gen⁹ ædificio
rũ uocãt muſculos. Sunt enĩ muſculi quædã
ædificia parua: ſub quibus tegũtur homines
trahentes uel impellentes caſtra uſq; ad mœ
nia munitiõis obſeſſæ. ¶ Poteſt aũt p̃ hmõi
muſculos quaſi continuari caſtra uſq; ad mu
nitionẽ obſeſſã. q̃ cum factũ ẽ: tripliciter eſt
ĩpugnanda munitio. Nam i caſtro ſic ædifi
cato ad munitionẽ ĩpugnandam: eſt tria cõ
ſiderare. uidelicet partẽ ſupiorem excedẽtẽ
muros & turriculas munitiõis capiẽdæ. Par
tem quaſi mediã: ad quam applicantur pon
tes cadendi ſuoer illos muros & partẽ in i
mam: ad quam applicãtur muſculi. a quibus
ſunt homines trahentes uel impellentes ca
ſtrum. Cum ergo caſtrum illud appropiqua
uit quãtũ debuit ad muros munitõis obſeſſæ
Illi qui ſunt in parte ſuperiori debent proii
cere lapides & fugare eos qui ſunt in muris:
Qui uero ſunt in parte itermedia debẽt pũ
tes dimittere & ĩuadere muros. Sed qui ſũt
i parte infima & ſub muſculis: ſi poſſunt ad
muros attẽdere & eos ſuffodere: ut etiam &
ſic obſidẽtes intrare poſſint obſeſſam muni
tionẽ. Sũt & baliſtæ arcus machinæ lapida
riæ & omnia talia cõgregãda ut quãdo hæc

fienda

fienda ſunt tũc munitionẽ percutiũt. Q uãto enĩ pluribus modis ſimul munitio impugnat̃: tãto plus terrẽt̃ obſeſſi & citi⁹ capiũt̃. ¶ Q ualiter ædificanda ſunt caſtra aut ciuitates: ne pugna obſidentibus facilius deuincatur.

Capitulum .xx.

POSTQ VAM diximus de bello cãpeſtri & determiauim⁹ de bello obſeſſiuo: docẽtes ipſos obſidẽtes munitiones & caſtra q̃liter debeãt ea obſidere & debellare. In parte iſta determinare uolumus de bello defenſiuo: ut poſtquã docuimus obſidẽtes qualiter debeãt inuadere obſeſſos uolumus docere ipſos obſeſſos qualiter ſe debeant defendere ab obſidentibus. ¶ Primũ aũt qd̃ maxie facit ne obſeſſa ciuitas deuincat̃ ab obſidentibus: & maxie facit ut obſeſſi faciliter poſſint defendere munitionẽ aliquã: eſt ſcire: qualiter ædificãda ſũt caſtra & ciuitates & munitiões cæteræ: ne faciliter impugnẽt̃. Sunt aũt quinq; in huiuſmodi ædificatione cõſiderãda: p q̃ munitiones fortiores exiſtũt: & difficiliores ad capiẽdũ. Primo quidẽ fortificantur munitiones: & ſũt difficiliores ad bellãdũ ex natura loci. Secũdo ex angularitate murorũ. Tertio ex terratis. Q uarto ex ꝓpugnaculis. Q uinto ex foſſatis. Ex natura qdẽ loci urbs munitiones etiã fortiores exiſtũt: ſi editæ ſunt in proruptis rupibus. Vel in locis eminentibus & inacceſſibilibus. Aut ſi mare ſit circa eas: uel paludes: aut flumina circũdãt ipſas. A principio igit̃ quãdo ædificãdæ ſunt munitiones defendẽdæ ab exteriori pugna & ab obſidẽtibus: cõſiderãda eſt natura loci: ut in tali loco ædificẽtur: q; ex ipo ſitu fortiores exiſtãt. Vel ſi nõ uacat munitiões de nouo ædificare. Et aliqui timẽtes irã dominorũ. Aut domini metuẽtes furorẽ populi: uolũt ſe tueri in munitiõe aliqua: ſi aſſit facultas q̃rẽda eſt munitio talis: q̃ ex ipſa natura loci fortior exiſtat: & difficilior ad impugnandũ. ¶ Secũdo urbes & munitiones ſunt difficiliores ad impugnãdũ ex angularitate murorũ. Nã ſi munitio muros habeat angulares: ſi cõtingat obſidentes ad muros accedere: ut munitionẽ deuincãt: obſeſſi facilius ſe tuentur ab illis: & leuius offendũt obſidẽtes. Nã ꝓpter angularitatẽ murorũ non ſolũ ex parte anteriori: ſed etiã a tergo: & quaſi ex parte poſteriori percurrũt impugnãtes munitionẽ illã. Fiẽdi itaq; ſunt muri angulares: ut munitio faciliter defendi poſſit. ¶ Tertiũ qd̃ reddit munitionẽ difficiliorẽ ad capiendũ: dicũtur eẽ terrata uel muri ex terra facti. Nã in munitione fienda nõ ſolũ eſt queréda bonitas ſitus & angularitas murorũ: ſed circa munitionẽ illã ædificandi ſunt duo muri aliqualiter diſtãtes: & itra ſpaciũ: q; inter illos duos muros includit̃: ponẽda eſt terra: q̃ fodienda eſt de foſſis q̃ fiendæ ſunt circa munitionẽ illã: uel eſt aliunde terra apportãda & ponenda in illo ſpacio intermedio. Eſt etiã huiuſmodi terra inter tale ſpaciũ poſita ita dẽſanda: q; ad inuicẽ conglutinet̃ & efficiatur quaſi murus. Cõtingit etiã turres: ex terra facere: ſi bene cõdenſetur: ꝓpter qd̃ nõ eſt in cõueniẽs cõſtruere hmõi muros ex terra depræſſata: ualet qdẽ conſtitutio taliũ murorũ ad defendẽdũ munitionẽ: ne deuincatur p machinas lapidarias. Nã dato q; per hmõi machinas totus murus exterior rueret: mur⁹ conſtitutus ex terra quaſi abſq; leſione ſuſciperet ictus machinarũ: qa cũ lapis eiectus a machia pueniret ad hmõi murũ: ꝓpter molliciẽ eius cederet terra & reciperet lapidẽ illũ quaſi ac ſi eſſet fabricatus. Expertũ eſt enĩ muros ex terra depræſſata cõſtitutos minus lædi a machinis lapidariis q̃ muri alii: debet qdẽ talis ex terra factus eẽ groſſus: quia tũc quaſi abſq; læſióe ſuſcipiet lapides emiſſos a machinis. ¶ Q uartũ aũt qd̃ facit munitiões fortiores ſunt turres & propugnacula. Nã in ipſis muris cõſtruẽdæ ſunt turres & ꝓpugnacula: ut munitio leui⁹ defendi poſſit. Maxime aũt ante portã quãlibet ipſius munitionis: de qua timet̃: ne ad eã accedãt obſidẽtes: fiendæ ſunt turres & propugnacula &

antehmõi portã ponẽda est catheracta pẽ/
dẽs annulis ferreis undiq; etiã ferrata prohi
hibẽs ingressum hostiũ & incẽdiũ ignis. Nã
si obsidẽtes uellẽt portas munitiõis succẽde
re catheracta q̃ est ante portã ꝓhibebit eos.
Rursus supra catheractã debet esse murus p
foratus recipiẽs ipsam p quẽ locũ poterunt
proiici lapides: emitti poterit aqua ad extin
guẽdũ ignẽ: si contigeret ipm ab obsidenti/
bus eẽ appositũ. ¶ Quintũ qđ facit muni
tiones magis inaccessibiles & fortiores: ẽ la
titudo & profunditas fossarũ: q̃ si adsit facul
tas replẽdæ sũt aquis. Hiis ergo modis sunt
munitiones difficiliores ad capiendũ. Ideo
uidẽdũ est a principio ab his qui uolunt mu
nitiones defendere ab obsidentibus eas: ut
i munitiõibus illis oĩa hæc uel pluras ex istis
concurrant ad hoc: ꝙ facilius defendantur.
¶ Quõ muniẽdæ sunt ciuitates & castra:
& uniuersaliter oẽs munitiões ꝙ ab obsidẽ/
tibus difficilius capiantur. Capitulum. xxi.

ON sufficit scire qũo ædificandæ
sunt munitiones: & quales muros
debẽt hr̃e: & qũo debẽt eẽ sitæ: ni
si sciaẽ qũo sũt muniẽdæ: ut nõ de facili uin
ci possint. ¶ Dicebaẽ enĩ supra triplicẽ esse
modũ deuincẽdi munitiones: uidelicet p fa
mẽ sitim & pugnã. Sic ergo muniendæ sunt
munitiões obsessæ: ne aliquo horũ modorũ
possint deuinci. Ne enĩ fame deuincãẽ tria
sunt attẽdẽda: uidelicet ut frumẽta auena or
deũ & cibaria singula & uniuersa pabula: q̃
possunt deseruire ad uictũ: de portãda sunt
ad munitionẽ: obsessam: prius q̃ obsideatur
ab extraneis: & si timetur de obsessione ante
recollectionẽ frugũ: ex aliis locis ꝓpinquis
sunt talia acquirẽda: ne munitio obsessa ob
carẽtiã uictus possit pati defectũ. Quicqd
aũt nõ põt ad munitionem deferri: uel si de
ferretur nõ multũ esset utile castro uel ciuita
ti obsessæ totũ est igni cõbutẽdũ ne obsidẽ
tes superueniẽtes: inde capiãt emolumentũ:
& ex bonis ꝓpriis munitionis obsessæ impu
gnẽt ipsam. Si aũt timeatur de diuturnitate
tẽporis: ut ꝙ per multa tẽpora debeat obses
sio perdurare: maxime muniẽda est ciuitas
uel castrũ obsessũ milio. Nã miliũ iter cæte/
ra minus putrefit: & plus durare perhibetur
copia etiã carniũ salitarũ nõ est prætermittẽ
da: salis etiã multitudo multũ est expediens
munitioni obsessæ: eo ꝙ ad multa sit utilis.
¶ Secundo in muniendo castrũ uel ciuita/
tẽ aliquã obsidendã quãtũ ad uictũ: nõ solũ
attendendũ est ut magna copia uictualium
deferaẽ ad munitionẽ obsessam: sed etiam
ut uictualia delata per temperatos erogato/
res per familias dispensentur: unde si fieri
posset. Si ciuitas obsessa esset magna: & nõ
posset aliunde recuperare uictum: in quali/
bet cõtrata ciuitatis uictualia reduci debent
ad horrea publica: & parce & temperate per
uiros prouidos dispensare: ꝙ si munitio
obsessa modici eẽt ambitus hoc efficere nõ
est difficile: quare enĩ nihil prodest multa p̃
paratio uictualium: nisi parce & cum tempe
ramẽto dispensetur. ¶ Tertio est in talibus
attendendum: ut personæ debiles & inutiles
nõ ualentes proficere ad defensionem mu/
nitionis obsessæ. si commode fieri põt sunt
ad partes alias transmittẽdæ: tales enim cõ
sumunt & commedunt. quæ deberent bella
toribus erogari. ¶ Rursus si timeatur de ino
pia uictualium: bestiæ q̃ sunt in munitione
obsessa: a quibus obsessi possunt cõmode ab
stinere sunt occidendæ & cõmedẽdæ uel sa
liẽdæ si esui aptæ sunt. ymo in tali casu cõme
dẽda sũt multa quæ ad esum uetat cõis usus.
¶ Viso qũo mũitio obsessa uitat ne capiaẽ
fame: de leui patere põt qualiter se debeant
habere obsessi: ne deuincanẽ per sitim. Nã
anteq̃ aliqui eos obsideãt: ꝓuidere debent
ꝙ ad talem munitionem pergant in qua sit
aquæ copia: ꝙ si uero ibi nõ sint fontes: fo
diendi sunt putei: ꝙ si etiam locus sit siccus:
ut ibi nec putei fieri possunt: fiendæ sunt ci/
sternæ: ut cælestiũ aquæ superabundantia
suppleat aliarũ aquarũ defectum: ꝙ si muni
tio obsessa sit circa mare & non possit habe
re aquam

re aquam nisi salitam: eo ꝙ dulcem aquã habeat distantẽ. ad quã capiendam prohibent obsidẽtes: tunc mediante cera poterit dulcificari. Nã scdm phũm in methauris. Quic qd est ex aqua salita p poros cere ptrasit totũ in dulce conuertitur defendedum est etiam ad munitionẽ obsidendã in magna copia acetum & uinum ne ex potu solius aquæ bellatores adeo debilitent: ꝙ nõ possint uiriliter resistere obsidentibus. ¶ Oñso qũo sunt remedia adhibẽda cõtra famẽ & sitim p quæ obsessa munitio deuinci cõsueuit. Restat uidere q̃ sunt remedia adhibẽda: ne p pugnam obsessa munitio deuincat. ¶ Debẽt ergo ad ciuitatẽ uel ad castrũ obsessum deportari i magna copia: sulphnl: pix oleũ ad cõburendum machĩas hostium. Ferra ãt & ligna sunt ad mũitionẽ obsessam in debita abũdantia deportanda. ut per ligna hastæ sagittarũ & telorũ: & etiam ædificia necessaria munitiõi fieri possint. Per ferra uero etiã reparari possint arma. & fieri tela & sagittæ: & alia per quæ ipugnari ualeãt obsidentes. Est etiam multitudo fieri perutilis: ipis obsessis ad destruendum ædificia & machinas ipsorũ obsidentium. ut in sequẽti capitulo apparebit. Sexta etiã torrẽtiũ in magna copia sunt ad munitionem deportãda qa talia sunt solidiora & aptiora ad iaciẽdũ ex eis ergo replẽdi sunt muri & turres munitionis obsessæ. Calcẽ etiam puluerizatã deferendũ ẽ ad ipam munitionẽ in magna habundantia: & ex ea replẽda sunt multa uasa: ut cõ obsidentes appropinquant muris munitionis. iacienda sunt uasa illa quibus fractis puluis illius subintrat obsidentiũ oculos & adeo offẽdit eos ut quasi cæci & nõ uidẽtes ppercuti possint. Neruorũ etiam copia & funiũ utilis est munitioni obsessæ: ꝓpter balistas & arcus & alia præparanda. ꝙ si nerui deficiant: loco eorum adhiberi poterunt: crines equi uel capilli mulierẽ. ¶ Recitat. n. Vegecius ꝙ cum romanis neruorum copia defeciſſet: & nõ possent eorum machinas reparare ad resistendũ bellatoribus: mulieres romanæ abscisis crinibus: eos suis maritis: tradiderunt. per quos machinis reparatis aduersariorum ipetum repulerunt. Malueaũt .n. ut ait Vegecius illæ pudicissimæ fœminæ cũ maritis cõuiuere deformato capite: ꝙ̃ seruire hostibus integris crinibus. Sunt etiã ad munitiones deportanda cornua bestiarũ ad reformandũ balistas & arcus & coria ctuda ad tegendũ machinas & alia ædificia: ne ab aduersariis per incendia comburantur. His etiam cautelis: & per ea quæ dicta sunt resistere poterũt obsessi: ne eorum munitiones per pugnã ab obsidentibus deuincat. ¶ Quũo resistẽdũ ẽ mũitiõi factæ p cũiculos: & q̃liter machinis lapidariis & atiis ædificiis obsessi debeãt obuiare. Ca. xxii.

NVMERABANTVR supra tres speciales modi ipugnãdi munitiões obsessas. Quorũ unꝰ erat p cũiculos & uias subterrãeas. Aliꝰ p machinas lapidarias. Et tertius p ædificia ipulsa usq; ad mœnia castri uel ciuitatis obsessæ. q̃re si docuimus p præfatos modos iuadere obsidentes obsessos. Reliquũ est ut declaremꝰ quomodo obsessi a p̃dictis ipugnationibus contra obsidentes se defendere ualeant.

¶ Prio ergo dicemꝰ de remediis cõtra impugnationẽ per cuniculos. Possumus autem circa hæc duo remedia assignare. Vnum est per profunditatẽ fossarum repletaru; aquis Nã si circa munitionẽ obsessam sint profũdæ foueæ aquis repletæ; ipediunt obsidentes nec obsessos impugnare possint per cunicos & uias subterraneas. Dato tñ ꝙ fossæ aquis repleri nõ possint: si sint ualde ꝓfundæ per amplæ sufficienter ipediunt subterraneas uias: qa hoc genere ipugnationis impugnari nõ possunt munitiones obsessæ. nisi dictæ uiæ subterraneæ ꝓfũdiores sũt fossis. Munitio ergo defẽdẽda: uel ẽ supra petrã firmã: & tunc ꝓpter duritiẽ lapidũ non est facile per cuniculos debellarre eã. uel est supra petrã de facili labilẽ. aut supra terã:

de facili fodi potest, & tunc per profundas foueas est fortificanda munitio: ne per cuniculos deuincat. ¶ Secundū rēmediū cōtra cuniculos & uias subterraneas est facere in munitione obsessa uiam aliam correspondētem uiæ subterraneæ factæ ab odsidentibus. Si.n. obsessa munitio foueas nō habet ꝓfundas: nec habet eas repletas aqs; ꝓpter quod timetur de ipugnatione per cuniculos diligenter considerare debent obsessi: utrū ab aliqua parte uideāt terrā deferri: & utrum per aliqua signa cognoscere possint obsidētes inchoare cuniculos. ꝙ cū perceperint: statim dedent uiā aliam subterraneam facere: correspondentē illis cuniculis, ita tamen ꝙ uia illa pendeat contra obsidētes, & tūc per uiam illam sic perforatam: cuius partē fecerunt obsidentes: & partē obsessi: debet eē bellum cōtinuum ne obsidentes per uiam illam munitionē ingrediantur. ¶ Debent etiam obsessi iuxta inchoatiōē uiæ subterrāeæ hēre magnas tinas plenas aquis: uel etiam urinis, & cum bellant contra obsidētes: debent se fingere fugere: & exire foueā illam quo facto tantam aqam aut urinā cōgregatam effundere debēt supra obsidētes: existētes in cuniculis. Temporibus enim nostris: multi obsidentiū sic periclitati sunt. Quare si hoc aliquando factū fuit: nō debemus reputare impossibile ne iterum fieri possit: ¶ Viso quomodo resistendum sit debellationi factæ ꝑ cuniculos. Restat uidere quomodo obsessi debeant obuiare ipugnationi factæ ꝑ lapidarias machinas. Cōtra has aūt quadrupliciter subuenit. ¶ Primo quia aliquādo subito ex munitiōe obsessa exiuit magna multitudo armatorum: & inuadūt machinam. & prius q̄ exercitus possit succurrere ad defendendum eam succedunt ipsam: Sed si munitionē ipsam obsessi exire nō audeant: tunc clā de nocte aliqui ligati funibus per muros emittuntur: q̄ absconse ignē portantes absq; eo ꝙ alii percipiant: machinam incendunt quo peracto: trahuntur superius: per funes ad munitionem illam. ¶ Est etiā & tertius modus destruēdi machinas: faciēdo sagittas: quas appellant telos. Est autem sagitta illa in medio quasi quædā cauea: in qua ponitur ignis fortis: factus ex oleo sulfure & pice & resina quē ignem cō stupa cō uolutū bellatores antiqui incendarium uocauerunt. Hmōi aūt sagitta per balistā fortē emissa usq; ad machinam multotiēs succendit ipsum. ¶ Quarto ēt modo resistentur machinis lapidariis: uidelicet faciendo alias machinas interius: ꝓcutiēdo eas & destruendo ipsas. ¶ Inter cætera autē summū remediū est postq̄ constituta est machina: interius facere ei fundā ex chatenulis ferreis: uel testam ex ferro & iuxta machinā illā construere fabricā in qua aliquod magnum ferrū bene ingeratur: ꝙ bene ignitum apponatur super fundam ex ferro textam: & proiiciatur ad machinā aliam uel ad quodcunq; ædificiū lignorum. Contra hoc enim coria cruda non ualēt: ligna non habent resistentiā. Omne enim ædificiū ligneum hoc modo comburi potest. Sunt autē & multæ aliæ particulares cautelæ: ualētes ad defensionē contra lapidarias machinas. Sed quia talia cōpleta sunt narratione non cadunt: prudētis iuditio relinquātur. ¶ Ostenso quomodo resistendū sit cuniculis & lapidariis machinis. reliquum est delectare: quomodo obuiare debeāt ædificiis aliis ipulsis ad mœnia munitionis obsessæ. Ad hoc āt ualeret quæ cūq; diximus contra resistentiam machinarum. Nā sicut destrui possunt lapidariæ machinæ per iprouisum insultum obsessorum: & per homines de nocte latenter emissos. & ꝑ sagittā deferentē ignē fortē: & per machinas alias emittentes lapides: uel per fundas ex ferro textas iacentes ignita ferra. Sic omnibus hiis modis possunt huiusmod ædificia lignea impugnari. Imo expertum est cō tra singula hmōi ædificia maxīe ualere: si ꝑ alias machinas uel aliquo alio modo ferra ignita iaciant in ipa. ¶ Possumus tamē specialio

cialia remedia cõtra huiuſmodi ædificia aſ/ſignare: ut cõtra arietẽ conſtituatur lupus. Dicebatur enim trabẽ ferratam percutientẽ muros munitionis obſeſſæ: propter duriciẽ capitis uocari arietem. Contra hoc aũt con/ſtituit᷑ quoddam ferrum curuũ dentatũ dẽ/tibus fortiſſimis & acutis & ligatũ funibus cum quo capit᷑ caput arietis: uel caput illius trabis ferratæ. quo capto: uel omnino aries ad ſupiora trahit᷑: uel ita ſuſpenditur: ut mu/ris nocere nõ poſſit. Vnde & bellatores an/tiqui hmõi ferrũ uocauerunt lupum. eo ꝙ acutis dentibus arietẽ caperet. Contra caſtra uero multum ualent ferra ignita adhibetur ſpeciale remediũ cõtra iſ̃a. quia fiunt cu/niculi & uiæ ſubterraneæ: & clã ſuffodit᷑ ter/ra. unde debet tranſire caſtrũ. quia ſub foſſa et caſtro dimerſo in iſ̃am propter magnitu/dinem ponderis oportet caſtrum iterũ con/ſtrui eo modo ꝙ non poſſit ex fouea in in/tegꝝ remoueri. ¶ Cõtra uineas uero et mu/ſculos ẽt multum ualent ignita ferra. Q᷑ ſi tñ contingeret ꝙ hmõi ædificia perforari muros munitionis obſeſſæ. cũ de hoc dubi/tat᷑ anteq̃ hoc fiat extinguanant᷑ ædificia li/nea: uel ſi ſit poſſibile: ædificent᷑ muri lapi/dei: ut ſi cõtinges obſidentes intrare muni/tionẽ: retineant᷑ clauſi inter muros illos: & non ualentes ſe defendere propter murorꝝ/ incluſionẽ lapidibus obruant᷑. Eſt tantum diligenter aduertẽdum ꝙ aliquãdo obſidẽ/tes fingunt ſe fugere: & ſic ꝙ inſidias & uer/ſutias inuadunt munitionẽ obſeſſam. Ideõ non ſtatim poſt receſſum hoſtiũ ſunt muni/tiones dimittẽdæ & eſt cuſtodia negligẽda Imo inueſtigandæ ſunt conditiones hoſtiũ ut quod palam habere non poterunt per in/ſidias & aſtutias optinere non poſſint.

¶ Q ualiter conſtruenda eſt nauis & quali/ter cõmittendum nauale bellum: & ad quæ bella ſingula ordinantur. Ca. xxiii.

IN hoc ultimo capitulo tractare uolumus aliqua de nauali bello. Non tamen oportet circa hoc tan/tum inſiſtere quia multa quæ dicta ſunt in aliis generibus bellorum: applicari pote/runt ad naualem pugnam circa hanc au/tem pugnam dicemus. Primo uidendum eſt qualiter fabricanda ſit nauis. Nam na/ui male fabricata ex modica impugnatione hoſtium de facili perit. ¶ Sciẽdum ergo: ꝙ ſcdm Vegecium ligna ex quibus conſtruen/da eſt nauis: non ſunt quolibet tempore inci/denda. Nam tẽpore martii & aprilis in quo humor incipit in arboribus abundare: non eſt bonũ incidere arbores: ex quibus fabri/canda eſt nauis. Sed tẽpore iulii et auguſti uel aliquo alio tẽpore in quo humor arborꝝ/ deſiccet᷑: ad hmõi fabricam: incidẽda ſunt ligna. ¶ Rurſus nõ ſtatim inciſis lignis eſt ex eis fabricanda nauis. Sed primo arbores ſunt diuidẽdæ per tabulas: et per aliquod tẽ/pus dimittẽdæ: ut deſiccari poſſint. Nã ſi ex lignis uiridibus cõſtruat᷑ nauis quando natu/ralis eotum humor expirauerit contrahunt᷑ ligna et faciunt in nauibus rimas. quibus in/ nauibus nihil periculoſius eſſe poteſt. Durũ eſt enim intendere ſimul bellis naualibus et exponere ſe periculis: ne puppis per rimas: naufragium patiat᷑. ¶ Viſo qualiter incidẽ/da ſunt ligna: & quomodo reſeruanda ut ex eis nauis debite ualeat fabricari. Reſtat uide/re quomodo in naui bñ fabricata cõmiten/da ſunt bella. Habet autẽ nauale bellũ quã/tũ ad aliqua ſimilem modum bellandi cum ipſa pugna terreſtri. Nam ſicut terreſtri pu/gna oportet pugnãtes bñ armatos eẽ: & be/ne ſe ſcire a pſecutionibus protegere: & ho/ſtibus uulnera infligere: Sic & hæc requirũ/tur in bello nauali. Imo in huiuſmodi pugna oportet homines melius eſſe armatos: q̃ in terreſtri quia cum pugnatores marini quaſi fixi ſtẽt: in naui & quaſi modicũ ſe moueãt melius ſuſtinere poſſunt armorum põdera: quare eorum armatura grauior eſſe debet. ¶ Poſſumus tamẽ quantum ad præſens de/cem enumerare. ꝙ quæ marini pugnatores hoſtes ipugnare debẽt. ¶ Primũ eſt ignis

quem incendarium uocant. Expedit enim eis habere multa uasa plena pice: sulphure: rasina: oleo. quæ omnia sunt cum stupa conuoluenda. Hæc enim uasa sic repleta sunt succedenda & proiicienda ad nauem hostium. Ex qua proiectione uas frangitur & illud incendarium comburitur: & succendit nauem. Sunt enim multa talia in naui proicienda: ut ex multis partibus possit nauis succēdi: & cum proiiciuntur talia. Tunc enim contra nautas committendum durum bellum ne possint currere ad extinguendum. ¶ Secundo ad committendum marinum bellum multum ualent insidiæ. Nam sicut in terra ponuntur insidiæ militum: qui ex improuiso inuadentes hostes eos terrent: & de facili uincunt. Sic in mari post aliquas insidias fiunt insidiæ: ut marini pugnatores ex improuiso irruentes in hostes: eos facilius uincant. ¶ Tertio est circa marinum bellum attendendum: ut semper pugnantes nauem suam faciant circa profundum aquarum: & nauem hostium impigant ad litus, quia pugnandi impetum perdunt qui detrahuntur ad terram. ¶ Quarto ad arborem nauis suspendendum est lignum quoddam longum: ex utraq; parte ferratum: quod ad percutiendum tam nauem q̄ nautas: se habeat quasi aries cum quo teruntur muri ciuitatis obsessæ. Debet autem sic ordinari lignū illud: ut ligamentum retinens ipsum possit deprimi & eleuari. quia hoc facto maior habetur commoditas: ut cum ipso percuti possit tam nauis q̄ ēt existentes in ipsa. ¶ Quinto in bello nauali habenda est copia amplarum sagittarum: cum quibus scindenda sunt uela hostium. Nam uelis eorum perforatis & non ualentibus retinere uentum, non tamē possunt ipsi hostes impetum habere pugnandi. Nec etiam possunt sic faciliter recedere si uolunt declinare a bello. ¶ Sexto cō sueuerunt nautæ habere ferrum quoddā curuatum ad modum falcis. bene incidens: q̄ ad placitum ad funes retinentes uela statim incidit ipsa. Velis autem sic incisis & cadentibus ab arbore: subtrahitur ab hostibus: ne sic pugnare possint. quia per talem incisionem uelorum redditur nauis pigrior: & quodammodo inutilior: ad pugnandū. ¶ Septimo cōsueuerūt etiam nautæ habeī uncos ferreos fortes: ut cum uident se eē plures hostibus: cum illis uncis capiunt eorum naues ut non permittant eos discedere. ¶ Octauo in nauali bello est hæc cautela attendenda: ut de calce alba puluerizata habeant multa uasa plena: quare ex alto sunt proiicienda in naues hostium. quibus ex impetu proiectis & factis eleuaī puluis: ut supra diximus in bello terrestri. & subintrat hostium oculos: & adeo offēdit eos: ut quasi cæci uidere non possint. quod in bello nauali: est ualde periculosum. quia ex omni parte bellantes: in tali bello uident sibi imminere mortem: quare si oculi bellantium in tali pugna ex puluere calcis sic offenduntur, ut uidere nō possint: de facili uel perimuntur ab hostibus uel submerguntur in aquis. ¶ Nona cautela est habere multa uasa plena ex molli sapone: quare cum impetu proiicienda sunt ad naues hostium: & hoc super loca illa: in quibus contingit hostes existere ad defendendum naues. Nam uasis illi confractis in huiusmodi locis. loca illa per saponem liquidū redduntur adeo lubrica: q̄ hostes ibi ponentes pedes statim labuntur in aquis. ¶ Est etiam & decima cautela quasi pernitiosior omnibus aliis. Nam reperiuntur aliqui marinarii: qui diu sub aquis durare possunt. Nautæ igitur debent se serio ordinare contra nauē hostium: & clam post tergum: debent aliquem emittere diu ualentem durare sub aqs qui accepto penetrali sub aquis debet accedere ad hostilē nauem: & eam in profundo perforare: faciendo ibi plura foramia: q̄ foramina ab hostibus repiri nō poterunt. cū per ipa cœperit abundare aqua qua abundāte & hostes & nauem periclitabit. Sunt autem in bello nauali alia obseruāda: ut sit ibi copia lapi dum

copia lapidum & etiam ferrorum acutorum quæ quasi lapides iaciuntur: cum quibus hostes nimium offenduntur. Sed cætera talia quia nimis particularia sunt: sub narratione non cadunt. Sufficiant ergo cautelæ: quas tradidimus erga nauale bellum. ¶ Ostenso qualiter incidenda sunt ligna: ex quibus constituenda est nauis: & quomodo bellandum est in nauali bello. Reliquum est: ut declaremus: ad qui bella omnia ordinantur.

¶ Sciendum ergo q̄ secundum philosophum non bellamus: ut bellemus: sed ut pacem habeamus. Potest ergo bellum ex nequitia hominum: & ex cupiditate eorum ordinari ad lucrum: uel ad aliquam aliam satisfationem iræ uel concupiscentiæ. Bella tamen si iuste gerantur & debite fiant: ordinanda sunt ad pacem: & ad quietem hominum: & ad commune bonum. Nam sic se debent habere in societate hominum. sicut se habent potiones & flebotomiæ in corpore humano. Nam sicut in humano corpore sunt plures humores. sic in conuersatione et societate hominum est dare plures personas et plures homines: et sicut quamdiu homines sunt æquati in corpore. et non est ibi humorum excessus non indigemus potione nec flebotomia. Sic quamdiu homines debite se habent: et unus non iniuriatur alteri non sunt committenda bella. quare si cut per flebotomiam et potionem: superflui tas humorum est eiicienda: per quam turbatur sanitas corporis. Sic per bella sunt hostes conculcandi et occidendi. per quos impeditur commune bonum: et pax ciuium. et eorum qui sunt in regno. ¶ Supposito ergo reges et principes habere iustum bellum et hostes eorum iniuste perturbare pacem et commune bonum. non est inconueniens docere eos omnia genera bellandi. et omnem modum per quem possint suos hostes uincere: q̄ totum ordinare debent ad commune bonum et pacem ciuium. Nam si intendant commune bonum et pacem ciuium. merebuntur pacem illam eternam in qua est suprema requies. quam deus ipse suis promisit fidelibus. Q̄ui est benedictus in secula seculorum. Amen.

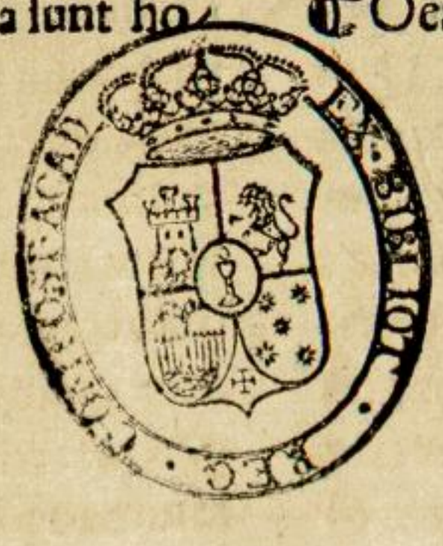
¶ Explicit liber de regimine principum æditus a fratre Egidio Romano ordinis fratrum heremitarum Santi Augustini.

¶ Impressum Venetiis per magistrum Simonem Beuilaquam Papiēsem Anno Domini Millesimo. CCCCLXXXXVIII. Die nona Mensis Iulii.

REGISTRVM

¶ A a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y

¶ Oēs sunt terni præter A qui est duernus.

1547
1488
50